HRVATSKA PROSVJETA

GODIŠTE

XIV

1927

50.-

HRVATSKA PROSVJETA

GODINA XIV.

UREDIO:
D^R. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

IZDALO:
KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

ZAGREB 1927

SADRŽAJ:

U stihovima:

U nevezanom slogu:

U dramskom obliku:

Članci:

Prevedeno:

Književni pregled:

Bilješke:

Slike:

Pisci,

čija su djela prikazana u ovom godištu:

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB, 25. SIJEČNJA 1927. BROJ 1.

Dragutin M. Domjanić:

Spomen na Mariju Bistricu.

Noć je vre, noć, Majka Božja,
Pri Tebi molitvah ni čuti,
A vani med polji se puti
Doma sad pašćiju spati,
Noć je vre, noć, Majka Božja.

Al mi dva smo zdavna poznati
Čez leta i žalosti vse.
I če Ti i kesno dohajam,
Posluhnut me hoćeš, kaj ne?!
Ja tak bum Ti stiha govoril,
Da moreš me čut samo Ti,
Da Sinek se Tvoj ne zbudi,
Koj v zlatu i svili spi.

Zlo su Ti ljudi napravili,
Kojim si v pomoći bila,
Kad su ih vsi vre ostavili.
Kojim si suze brisala
I žalost živlenja skrila,
I v dušu veselja dala.
Kojim kak mati si bila.
Sunčeca dela pred vrata,
I svojim srcem od zlata
I najgorše grešnike čuvala.
Ti, koja si ljudem alduvala,
Kaj Ti je dragše, neg svet,
Neg zlata nebeska roža:
Sineka svojega dragoga,
Žalostna, Ti, Majka Božja!

A ljudi su, Tebe pozabili,
I Sina na križ su Ti pribili
I jošće po cirkvah i stanjih,
Po varoših i po križanjih
Na križ Ga pribijaju zmirom.
Zlo su Ti ljudi napravili,
Koji od Tebe živiju
I mirno pod Tvojom dobrotom
Vu senci od cirkve spiju.

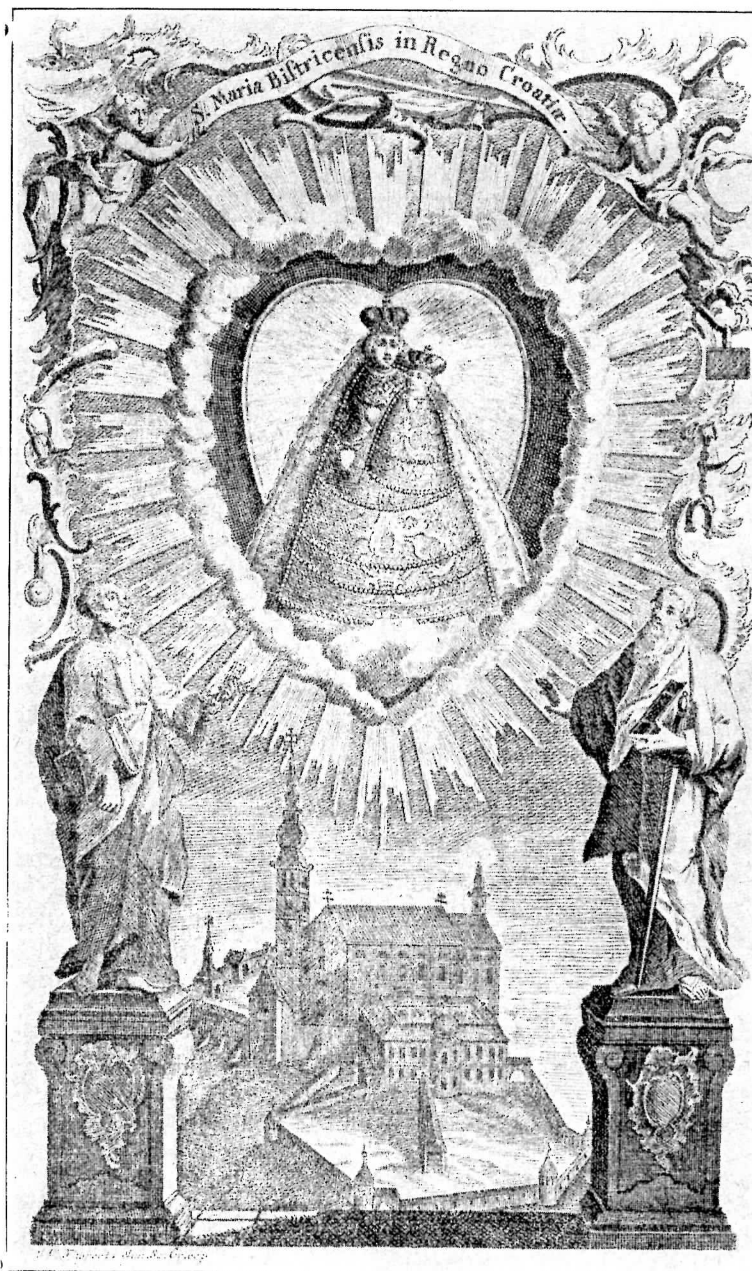
Oni su Tebe orobili,
Bogečke Ti krajcere vkrali,
Kaj Tvoji oltari su dobili,
Kaj Tebi su romari dali.
Oni su Tebe pozabili,
Tvoju bogčiju razgrabili,
Al ne, da si krušca nabaviju,
Neg, da si veselje napraviju,
Da Tebi se moreju smejat.
Su z vinom si šteli zalejat
I brige i trudne kotrige
I glad, koj im z očih gledi
I savest, koja ne spi.

Al skoro je došla kaštiga:
Po noćih su narod zapirali,
Po cestah kak blago ih tirali,
Vu reštih su dane si mudili,
I onda su sudi ih sudili.
Oprostiti ne znaju ljudi.
(A to je od vsega lepše.)
Ne smeju opraščati ljudi,
I njih onda zakon obsudi.
Opraščati zna samo Bog
I Ti, Njegva sveta Mati.

I meni, kaj ne?! oprostiš,
Da ja sem zapirati dal
One, kaj Tebi su krali.
Kaj delaju, su li i znali?
A kaj mi je bilo ih žal,
Kaj štel sem im dober biti,
Su mene kaštigali drugi.

I prešla su leta i rešti.
Vsi, koji su šteli oditi
Od Tebe, vu svojoj su tugi
Za pomoć se k Tebi obrnuli,
Pak su se k Tebi vsi vrnuli.

I v cvetju su Tvoji oltari,
Vre novi Te prosiju dari,
Da mološ za našu bogčiju,
Za betege, kaj nas boliju,
Za grehe teške kak megle,
Kaj v zrele su strni se legle.

Da sunca v življenje nam daš,
Ti, koja si lepša, neg sunce,
Neg zlata Božja roža,
Ti, koja nit sence nemaš,
Ti, čista, Ti, Majka Božja!

Noć je sad pak, Majka Božja,
Noć v mojem srcu i v lugu,
Pak sem Ti tu, kak i negda,
Svoju sad tužim Ti tugu.

Hoćeš mi v srce pogledat?
Toplo, kak znaš samo Ti?
Tebi bi štel ja povedat,
Kaj se nigdar ne veli,
Kaj me vre zdavna boli,
Da bi i želel poginut.
Morti bu mene Ti milo,
Pak vračtva — il mira mi daš.
— Ja bi tak rad se počinut.
Noć je vre, noć, Majka Božja.

Vladimir Nazor:

Božić.

Rorate coeli desuper, et nubes pluant justum, aperiatur terra et germinet Salvatorem. Isaija 45.

Koliko puta ti se za me rodio,
O malo d'jete Isuse!
...Al zv'jezda k tebi mene nije vodila.
I ja sam tebe tražio
Po vrtovima, štono sam ih sadio
Uz svoje r'jeke proljetne,
U zlatnom dvoru, štono sam ga gradio
Na vrhu gore jesenje.
A kada vidjeh, da se radaš samo
Sred tame mrzle ponoći
U spiljama i stajama,
I ja sam za te takav konak spremio
Na mome polju zimskome.
Al u noć onu najdužu
Po mojoj stazi šetali se vihori,
Po mojoj njivi valjali se smetovi,
I vukovi su sjedili
Na pragu moje pećine.

Koliko puta ti se za me rodio,
O malo d'jete Isuse!
...Al nisam znao, da, sin sunčev, silaziš
U tamnu jezgru zemljinu
Da u njoj rasteš, da je griješ, oživiš,
Dok jednog dana iz svih pora njezinih
Ne izbiješ u liku prvih pupaka
Na lozi, prvih listića
Na smokvi, prvih mirisa
Nad svježom vodom proljetnom,
I prvih slatkih kucaja
Mog srca, i svih nemira,
Što nosim ih u žilama
U rosne dane aprilske.
...Ja nisam do sad znao,
Da Isus, malo d'jete,
Sved radao se i sved će se radati
Sred moje noći najduže
U t'jesnoj crnoj izbici,
Što na dnu duše nosim je i zatvaram
Pred mjesečevim tracima,
Pred žamorima ljudskijem,
Pa stoji, tiha, šutljiva,
U biću mom najtajnijem.

Al noćas, ja te osjećam u sebi,
O malo d'jete Isuse!
...Na dvoru noć je najcrnja.
I smetovi se valjaju
Po mojoj stazi. Vihori
Po mojoj njivi šetaju se. Vuci
Pred mojim pragom sjedaju.
...Al na dnu moje duše
U onoj tihoj izbici,
Što zatvorena stoji
Pred mjesečevim tracima,
Pred žamorima ljudskijem,
Maleno svjetlo sja;
I ulaze tri sjene,
Tri stara gorda putnika,
Što čitav sv'jet su obašla:
Car mojih sanja proljetnih,
Kralj mojih ljetnih zanosa,
Knez tuga mojih jesenjih:
I prostr'jevši na tlo
Najljepše svoje darove,
Na koljena se spuštaju,
I ko tri gipka jablana
Pred onim sitnim, što se netom rodilo,
Do zemlje se prigibaju.

I prvi put se sva nutrina sja
Mog krutog bića zimskoga,
O iskro Sunca Vječnoga,
O malo d'jete Isuse!

Crikvenica, XII. 1926.

Ljubomir Maraković:

Književni vidici.

I.

U minulom je božićnom broju zagrebački dnevnik »Morgenblatt« donio odgovore na svoju anketu o sadanjem radu naših književnika. Postavljena su pitanja glasila: 1. Na kojem djelu radite sada? 2. O čemu radi to djelo? 3. Vaše osnove za najbližu budućnost? Kao što sam pred dvije godine konstatovao kod »Obzorove« ankete, da je sadržina i formulacija postavljenih pitanja već po sebi karakteristična za shvaćanje opće situacije u našoj književnosti, tako i ovom prilikom treba istaknuti, da već sama pitanja znače napredak, t. j. povoljnije prosudivanje položaja. Dok je »Obzorova« anketa govorila o stagnaciji, dakle s nepouzdanjem gledala na književni horizonat, ova sadanja anketa pretpostavlja rad, stvaranje, pozitivne privrede i u sadašnjosti i u budućnosti, a to znači mnogo. Znači, da se obračunalo sa stanjem književnosti kao problemom, nego da se ono prihvaća onakovo, kakvo jest, jer se i može prihvatiti. U njemu ima faktično i pobude i stvaranja, i djela i pisaca, te bi govoriti i sada o krizi značilo promatrati sve to u vidu nekih predrasuda, u vidu nekih unaprijed stvorenih zahtjeva o književnosti, te prema tome nanositi krivicu onome, što faktično postoji i onima, koji zaista stvaraju. Već sam broj pisaca, pozvanih na učešće u anketi, dokazuje, da je naša literatura i opsegom i brojem toliko opsežna, te pruža dovoljno i materijala i problema za pozitivno prosudivanje.

Od pozvanih pisaca odgovorila su 33 i to: Danko Angjelinović, Niko Bartulović, Marin Bego, Milan Begović, A. Hifzi Bjelevac, Ivana Brlić-Mažuranićeva, Angelo Cerkevnik, Miloš Crnjanski, Đuro Dimović, Dragutin M. Domjanić, F. S. Finžgar, Cvetko Golar, Alojz Gradnik, Fran Hrčić, Vladimir Velmar Janković, Mirko Korolija, Božidar Kovačević, Stanislav Krakov, Gustav Krklec, Josip Kulundžić, Vladimir Levstik, Božo Lovrić, Desanka Maksimovićeva, Zdenka Markovićeva, Branislav Đ. Nušić, Veljko Petrović, Dinko Šimunović, Đuro Vilović, Stanislav Vinaver, Ivo Vojnović, Ljubo Wiesner. Nisu odgovorili na poziv: August Cesarec, Ksaver Šandor Gjalski, Igo Gruden, Joza Ivakić, Milica Janković, Borivoje Jeftić, Miroslav Krleža, Branko Mašić, Ranko Mladenović, Fran Milčinski, Vladimir Nazor, Sima Pandurović, Pecija Petrović, Rastko Petrović, Tito Strozzi, Tin Ujević i Oton Župančič. Krug je pozvanih pisaca, kako se vidi, dosta širok i uredništvo se trudilo, da bude što potpuniji, no uza sve to izostalo je s nepoznatih razloga više imena, od kojih nekoja nipošto ne bi smjela izostati. Navodim nekoja i to samo, koja mi slučajno u ovaj čas padaju na um: Ivo Pregelj, Ivo Andrić, Sibe Miličić, Milan Kašanin, Izidora Sekulićeva, Mara Ivančanova i dr. Mišljenja o značenju ovih pisaca mogu biti različita, ali poredi li se opseg i karakter njihova rada bar s onim nekih pojedinaca među pozvanima, može se lako vidjeti, da nema kriterija, po kojem bi mogli biti izlučeni iz ovakve ankete; a bilo bi u interesu ne samo zanimljivosti nego i pozitivnosti njenih rezultata, da je ona što potpunija.

Drugo, što valja odmah isprva konstatovati, jest, da se anketa obratila hrvatskim, srpskim i slovenskim piscima bez razlike, shvaćajući našu književnost kao cjelinu i svako od ovih djela, o kojima će pisci govoriti, kao dio jedne cjelovite književnosti. Međutim, iskreno treba kazati, da takva podloga ankete ne odgovara realnim činjenicama. Svi mi, koji radimo u tom smislu, osjećamo, kolika je u tom šteta, ali ako hoćemo, da nam pogledi budu jasni, ne smijemo zaklapati oči pred činjenicama. Ako nije tako, neka mi se onda kaže, koliko je n. pr. slovenskih drama igrano prošle godine u Zagrebu i u Beogradu, i zašto n. pr. u Zagrebu mjesto Strozzijeva »Ecce Homo« nije igran Pregeljev »Azazel« (ako se već radi o biblijskoj drami), kada g. Pregelja u cjelokupnoj našoj književnosti zapada jedno od prvih mjesta? I koja se drama g. Krleže igrala u Beogradu ili Ljubljani? I koji slovenski pisci surađuju u »Srpskom Književnom Glasniku« ili drugdje — i tako dalje bez kraja. A što se tiče Srba i Hrvata, da se ne gubim u velikim pitanjima, navest ću samo jedan sitan, ali vrlo karakterističan slučaj. U izdanju pripovijetki gdice. Anđelije Lazarevićeve (Srpska Književna Zadruga br. 192) g. Pavle Popović u predgovoru piše o pokojnici: »Čitala je srpske knjige, pročitala je sve što je dobro od naših novijih pisaca, i pratila je dnevnu književnost«. Je li mogućno, da je autorica, koja je debitirala u »Književnom Jugu«, bila namještena u Splitu i provela toliko vremena na oporavku na Hvaru i u Sloveniji, zaista čitala samo srpske knjige, pa ako nije, zar je doista tako izlišno da se navede, da li su u elemente njene književne kulture ušli pisci i djela iz hrvatske i slovenske književnosti u doba, kada se baš najviše radilo o tom, da se sve tri grane što više zbliže i da se čitavom književnom području dade jedan zajednički otkucaj života? A opet, ako gdica Lazarevićeva faktično nije čitala od naših pisaca nego srpske, nije li to tipski slučaj na žalost za mnoge od današnjih inteligenata, koji uza sve protivno nastojanje imaju tek jednostrane poglede i misle, da je za njihovu kulturu potrebnija i franceska i engleska i šta ja znam koja književnost, nego sve ono, što je naša krv na našem tlu stvorila, pa i ne bilo to u njihovim (često vrlo nemjerodavnim) očima tako veliko! Ako je tako dosta puta u književnim krugovima (dokaza za to imate dovoljno u djelima nekojih kritičara, a naročito u udžbenicima za srednje i druge škole), šta je istom u publici! Ne spada ovamo, da govorim opširnije o ovom pitanju, ma da bi to bilo jednom po-

trebito; htio sam samo naglasiti, da bi rezultati, koje bismo mogli povući iz danih odgovora, biti i točniji i karakterističniji, kada bi to bilo faktično jedno književno područje, a ne, kao što je u istinu, tri.

II.

Ako ima koji rezultat, koji se može smatrati kao općenit i u prvom redu karakterističan za samu književnost, to je taj, da u suvremenoj našoj književnosti prevladava drama. Petnaest autora javlja, da su ili dovršili ili zasnovali dramske radove, dok se romanima bavi njih jedanaest, pripovijetkama (u užem smislu) njih pet-šest. Ekspresionizam je posljednjeg vremena snažno potisnuo dramu u prvi red interesa bez sumnje zato, što je nakon svih slomova posljedčuvenih pokolja traži, preko svih nacionalnih i lokalnih razlika, nešto što će čovječanstvo sjediniti i složiti, što će dati izražaja onome sensus communis čitava današnjeg čovječanstva. A moderna je pozornica to učinila više nego ikoja grana kulture. Ona je našla jedan zajednički jezik za cio svijet — režiju, izražajnu umjetnost, te Reinhardt n. pr. istim jezikom govori Americi i Evropi, a hudožestvenici s istim uspjehom igraju u Moskvi i u New Yorku. Pirandello, Shaw, Lenormand igraju se u isto vrijeme na stotinu prvih pozornica čitavog svijeta, što znači, da su tumači jednog univerzalnog osjećaja, jedne velike čovječanske zajednice, kakva nije postojala možda od Srednjeg Vijeka amo.

Ako je dakle očito ovaj veliki svesvjetski razlog izveo i kod nas promjenu u korist drame, iz čega vi-

Viktor Šipek: *Krk. (Akvarel.)*

S izložbe u Salonu g. E. Ulricha.

njeg vremena izbila u čovječanstvu težnja, da se obračuna sa svim mogućim doktrinama XIX. vijeka, koje je raspredao roman i u tom nalazio svoj raison d' être donoseći beskrajni analitički materijal za njihove teze. Umjesto toga osjeća se potreba činjenica, zbivanja, akcije — a to donosi drama. Razmah je drame uz to podupro nagli i snažni razvoj dekorativnih umjetnosti, plesne, režijske i mimske. Ovaj procvat izražajnih umjetnosti bez sumnje se osniva na razvijanju općih kulturnih tendencija u osvit XX. vijeka, te na znatnom usavršavanju tehničkih sredstava, ali se u naše dane naročito razmahao bez sumnje pod dojmom invazije ruske kulture, koja je u vezi s emigracijom poplavila Zapad i unijela u nj kao karakterističnu prinovu svoju napola istočnjačku sensitivnost i senzualnost. Drama je, nadalje, morala postati centralnom točkom književnosti u doba, koje nakon nedimo, da naša književnost ide uporedo sa svjetskom, bit će tu bez sumnje i sporednijih, više specifično naših razloga. A ti su očito u vezi s ekonomskim pitanjima. Što je n. pr. pobudilo g. Šimunovića, izrazitog pripovjedača, da piše dramu? Bez sumnje neki konkretni primjeri ali i činjenica, da se danas za roman teško nalazi nakladnik, da se roman i u publici teže »plasira« poradi nerazmjerno jake i obilne konkurencije prevedenih djela, dok drama lakše dođe na pozornicu, jer je tu još relativno jaka potražnja za »domaćim produktima«, pa ako tu uspije, uspjeh je vidniji i efektniji od onoga u mrtvoj knjizi. Vanjski se uspjeh romana obično mjeri po broju izdanja — ali kod nas ne ćete naći nakladnika, koji će riskirati novo izdanje, makar se koliko knjiga tražila; a u drugu ruku u našim nesolidnim prilikama baš slabija djela dožive i drugo, i treće, dakako fingirano izdanje.

Nije li n. pr. karakteristična i ta činjenica, da danas pored mogućnosti, da drama dođe na pozornicu državnih kazališta i tu dobije pravilan honorar i tantijeme, postoji još i Demetrova nagrada, čiji iznos za naše prilike nije baš tako neznatan, te može zaista da postigne svoju svrhu, »da potakne autore na dramsko stvaranje«. Za roman i liriku nema nikakve nagrade, čak ni takve, koja bi izrazila bar samo priznanje, ako ne bi donijela i kakav materijalni dobitak. Država, koja je utemeljila Demetrovu nagradu, učinila je to bez sumnje naročito zato, da stvori plemenitu utakmicu u korist repertoara svoga subvencioniranog kazališta; za roman i liriku očito nema nikakva povoda ovako praktične prirode, pa zato se za njih nije ništa ni učinilo.

Dodajte tomu još i to, da je u težnji za režijskim efektima moderna drama stvorila formu »historije«, t. j. slobodno nanizanih scena bez strogih zakona klasične arhitektonike, kao i to, da je riječ »groteska« zgodan plašt za sve ekstravagancije u formi i u idejama, pa ćete lako vidjeti, da je u drami danas široko polje eksperimentima, koji ne moraju značiti naročit talenat i djelima, koja se ne moraju uvijek osnivati na dugotrajnu, upornu radu.

III.

Međutim ni kojih dvanaestak romana, što su navješteni, nisu baš slaba literarna žetva. I u dramama i u romanima pada u oči nestašica interesa za crtanje rata i poslijeratnih prilika. Samo g. Marin Bego govori opširnije o romanu, koji bi imao ocrtati gradski život u osvjetljenju poslijeratne demoralizacije, no u koliko poznajemo talenat ovoga pisca, možemo predviđati, da će se i tu raditi ipak više s individualnim sudbinama, nego o širokom i snažnom crtanju milieua. Naprotiv tomu ističe se jači broj djela s historijskom građom kao očito odvraćanje od sadašnjosti i zbiljnosti (čak i g. Krakov piše historijski roman); inače prevlađavaju domaći socijalni motivi i općeljudski problemi. Kao interesantnu pojavu treba zabilježiti navještenje fantastičnog romana iz političke budućnosti (Angelo Cerkovnik), kod nas neobičnu i novu stvar. Osobito je utješljiva pojava, da je nekoliko od tih djela težeg idejnog i umjetničkog dosega, te autori za njih predviđaju više godina rada.

Osim neko pola tuceta lirskih zbirki najavljuju pisci od prilike isto toliko djela različita sadržaja: putopisa, eseja, kritičkih studija. Uzme li se u obzir, da kod ankete ne sudjeluju profesionalni kritičari, treba ovo naročito podcrtati, jer dokazuje, da naši produktivni pisci rade intenzivno i oko proširenja svoga i našega kulturnog horizonta, te oko što jačeg produbljenja svoje literarne kulture. Tako napose vrlo lijepo motivira g. Krklec svoje bavljenje Sergejem Jesenjinom, a g. Lj. Wiesner svoja istraživanja o Matošu.

Dvojica pisaca nisu mogla dati pozitivna odgovora (Fran Hrčić i Ivo Vojnović), a dvojica su progovorila nešto o svom umjetničkom stvaranju (Danko Angjelinović i S. Vinaver), što u ostalom ovom prilikom nije bilo potrebito. Među piscima, koji se nisu odazvali, nekoji su vrlo produktivni (Cesarec, Krleža, Nazor, Pecija Petrović), te se i od njih mogu u skoroj budućnosti očekivati veća djela, što treba svakako uzeti u obzir, ako hoćemo da slika bude ispravnija.

Prilikom »Obzorove« ankete, govoreći o stagnaciji, više je pisaca navelo kao glavnu smetnju normalnom razvijanju literature današnje teške ekonomske prilike, a naročito one, u kojima žive intelektualni radnici. I ovaj se put tuže što na teške nakladničke prilike, što na ekonomsku skučenost, što na stalešku preopterećenost gg. Bartulović, Domjanić, Finžgar, Gradnik, Levstik, Zd. Markovićeva, Meško, Šimunović, Klaić. Karakteristično je, da su ovi pisci sve sami Hrvati i Slovenci.

Dvojica pisaca srčano načinju pitanje stupanja u široki svijet, i ako sama njihova djela nisu ni izdaleka od najjačih. G. Begović brodi veselo sa svojim »manegerom« preko Oceana, govoreći prije toga o Hitzingu, o Semmeringu, o Pešti i o Italiji. Ali ta »literarna« slava u uskom je susjedstvu s — filmom. G. M. Bego ne govori o sebi. On kaže općenito, da čitajući strana djela, koja se kod nas prevode, dolazi do uvjerenja, »da imamo boljih stvari, s kojima se možemo pokazati u inozemstvu«. G. Bego očito nije ovim mislio Dostojevskoga, koji također izlazi kod nas u prevodu. A bez sumnje nije mislio ni onu poplavu najrđavijih i najpodlijih vašarskih produkata, koja je obladala kod nas kao ni u kojoj drugoj zemlji. Uzevši poprečno, njegovo mišljenje nije neispravno, i što mi nismo prodrli u široki svijet, kriva je po mom mišljenju ne kvaliteta naših književnih djela, nego nestatak valjane organizacije u tom pogledu, kao i sebičnost izvjesnih vikača slabije kvalitete, koji se nesavjesno nameću inozemstvu i tim diskreditiraju ugled naše književnosti. Kako je gđa Brlić-Mažuranićeva našla puta u Englesku na otmjen i dostojan način, tako bi bez sumnje n. pr. djela g. Vladimira Nazora mogla sebi prokrčiti put u daleki svijet. Kako smo god u politici obijesni i prepotentni, tako je u kulturi malodušnost naša nacionalna bolest. Naročito nezdrava ljubomora između Srba, Hrvata i Slovenaca čini, da se vječito između sebe grizemo, da umanjujemo jedni drugima zasluge i veličinu, dok bi se drugi koji narod s djelima tako visoke poetske koncepcije, te golemih nacionalnih i opće čovječanskih vrednota kao što su Istarske priče, Medvjed Brundo, Utva Zlatokrila, usudili natjecati i za Nobelovu nagradu. I držim, da ne bi imao krivo.

Marin Rabadan:

Don Milin Božić.

Bilo je pred Božić.

Don Mile je dugo, dugo ležao u krevetu, no san mu nije htio na oči. Razne misli vrzle mu se glavom, lutale amo tamo, dok se ne zaustaviše na djetinjstvu i mladosti, koje je on kao sin dosta imućne obitelji sproveo bezbrižno i veselo uz roditelje i braću. Drage uspomene bljeskale su mu u mozgu kao varnice u tami, a s njima mu se nešto teško, tjeskobno, tugaljivo uvlačilo u dušu.

Doba gimnazijskih nauka prošlo mu je kao medeno proljeće, obasuto cviječem i suncem, sveučilišni dani bili su mu pjesma radosti i slobodi.

Ali to mu ne napajaše srca zadovoljstvom. Ne. Sve, što je doživio, očaravaše ga, omamljivaše ga za čas, no dušu mu ostavljaše pustom i praznom. A on je htio biti sretan, posve sretan.

Jednom je bio u crkvi sestara milosrdnica. Na glavnom žrtveniku bilo je izloženo Sveto Otajstvo, obliveno sjajem svijetla, okruženo lepršavim anđelima. Pred žrtvenikom klečale su dvije duše i klanjale su se Njemu. Mile osjeti nešto ganutljivo u srcu, klekne i on, prigne glavu i zaplovi čuvstvima nekud daleko.... daleko... Oči su mu bile pune suza... Neko milje obuze mu čitavo biće...

Mile nakani postati svećenikom.

Svi u kući navališe na nj, kad to saznaše, ali Mile ostade stalan: spremi diplomu doktora prava u ormar, a počne učiti bogosloviju.

Samo se je jednom pokolebao: osjetio je, da neko mlado srce bije za nj i da mu nuda radost, ljubav, sreću... No odbi ga.

Noć je. Vani se iskre zvijezde, u sobi je tama, tišina, olovni mir, koji večeras tišti don Milu. On je kateheta na nekoj školi, eto mu na vratima Božića i božićnih praznika, bit će slobodan skoro dva tjedna i odahnut će u očinskoj kući, kod svojih. No kroz te slike prepliću se neke druge, življe, čarobnije... Uz božično drvce uskrsnu neko milo lice, neke krasne oči, krupne, sjajne tugom zastrte, koje ga prekoravaju i pitaju: »A kakav je, Mile, tvoj Božić, — tvoj i moj?«

Don Mile nastoji da odagna napast, bori se sam sobom i vruće se stane moliti Bogu. Uzme s ormarića propelo i pritisne ga na usne.

Tad mu se prikaže pred očima crkva puna vjernika u božićnoj noći, a onda mu nešto turobno šapne: »A koliko ima duša bez hrane nebeske, toliko pustih crkava, bez pjesme i molitve... na dan Boga Božića...«

Trznu se.

»A ti, don Mile, ne misliš na to... nego na zabavu i odmor...«

Nije dugo premišljao: odluči odreći se ove godine domaćega Božića, a ponijeti ga stotinama... bilo gdje... pa i u najzabitnijem kraju... Nešto ugodno prostruji mu grudima i dok mu je molitva umirala na ustima, blagi san zastre mu zjene! Don Mile usne.

*

Sutradan nađe na stolu pismo staroga don Petra, župnika u Rasolju, u kojemu ga moli, da dođe k njemu o božićnim blagdanima, jer on ne može da odoli u dvjema župama, u Rasolju i Vijoglavi.

Poveseli se don Mile. Nikada ga nije bilo dosle u Zagori, pa on, gradsko dijete, ne zna, ni što je potleušica ni što su komšiluci ni što su staze i stramputice, kamoli da bi poznavao ljude! A tek ako udari snijeg pa zabijele brda i doline, kako će to biti lijepo!

Kad je u don Petrovu pismu čitao, da će ga odštetiti za trud, nasmije se od srca. Ne zna don Petar, da don Mile mari za novac koliko i za smeće, da mu kroz prste curi para kao voda kroz rešeto; siromášku bi dao i košulju sa sebe.

I sada je, za svaki slučaj, turio u džep zadnje novčanice, što mu preostadoše od mjesečne plaće. »Do nove godine nije daleko, a... mogle bi mi trebati na putu«. Uzme putni kovčežić, spremi u nj nekoliko kutija sardina, malo tunjevine, malo gradskih poslastica. Što ćeš? Ne će da dođe praznoruk starcu... a možda će ga i razveseliti na Badnji dan!

Tako krene put Rasolja.

Nebo je bilo oblačno i prijetilo je mećavom. »Bit će ljepše!« pomisli don Mile. Ogrnuo se je debelom kabanicom, preko nje navukao gumeni ogrtač, pa neka kija!

Kad se ukrcao u željeznicu, stadoše oko prozorčića na vagonu prhati prve pahuljice, pa sve gušće i gušće: to se vijalo, motalo, rojilo. Kroz malo vremena cijela krajina zasja u bjelini. Onda dunu bura, rastjera oblake pa izmilji sunce duboko na južnoj strani nebeskog svoda.

Željeznica se zaustavi. Don Mile pogleda, gdje je. Selu ni traga! Uz željezničku prugu stoji zabijena greda, na njoj ploča s natpisom, povrh nje kukavna uglata svjetiljka sa crvenim i zelenim staklom bulji u željeznicu, kao da želi prebrojiti putnike. Nitko se ne iskrca osim don Mile. Žustro se omota, navuče vunene rukavice, u jednoj mu ruci kovčežić, u drugoj štap, pa gleda naokolo: Kud će? Nema nikoga. Nešto podalje opazi seljačka kola sa upregnutim kljusetom oborene glave, objepisode repa, uz kola se zgurio momčuljak s odrpanim gunjem preko pleća, turio ruke u »promaje«, pa se premeće s noge na nogu: popričani mu opanci mokri, terluke mokre, bura bije, zima mu je. Međutim su iz nekog vagona bacili u snijeg nekoliko limenih posuda, u kojima seljaci šalju mlijeko u grad, momčuljak korakne k njima, huče u šake, pa jednu po jednu prenosi na kola.

— Ej momče, je li daleko do Rasolja, do don Petra? — pita ga don Mile.

— Daleko? A nije... Desetak koraka, eno za onom glavicom. A lijep je put...

— A bi li ti mene odvezao do tamo, a?

— Pa zašto ne bih? Što ćeš mi dati?

— Ne boj se, bolan, ne će ti biti krivo.

U to doleti na vrancu don Petrov momak Jure, skoči laganim skokom iz sedla, pristupi don Mili, skine kapu s glave pa će mu:

— Oprostite, velečasni! Očito dolazite k nama. Poslao me je don Petar po vas.

Don Mile pogleda sumnjivim okom na vranca. Gizdava živina sjajne crne dlake, vitkih noga, bistrih očiju, kopkala je kopitima nestrpljivo po snijegu, dahtala i uzmahivala glavom kao da pozivlje na odlazak, no don Mili... nije srce dalo. Rođen u gradu, na otoku, jedva je poznavao konja, kamoli da bude jahač. Ne zna, što bi.

— A je li dobar konj?

— Ma što pitate, velečasni! Zar ga ne vidite? Nema boljega konja u carevoj ergeli.

— Da, dobar je, — popravi se don Mile; — a je li miran?

— Miran? Kako ćete, da bude miran! Ta sve u njemu igra, kipi od mladosti i snage. Vatren je, al tu je šaka, tu su mišice, pritegni uzde, stisni noge o bokove, pa neka skače...

— E, to je ono... baš to! — poče se don Mile iza uha u neprilici, što da počne. Napokon se dosjeti.

— Hajde, Hajde! Kako ćeš, da tebe pustim gacati po snijegu? Uzjaši ti, a ja ću na kolima. Tako će nam obojici biti lakše.

— Vaša volja, — lukavo se nasmije Jure; — a meni je slušati.

Idu oni, idu. Kljuse jedva izvlači noge iz snijega, vjetar bije, kola se nakreću sad amo, sad tamo; sad o kamen, sad u lokvu na putu. Limeno suđe treska se i zvekeće, dok se ne prevali, a onda se valja s jednoga kraja kola na drugi. Don Mile sluša tu glazbu, trese mu se džigerica, drži se čvrsto za stupac, da se iznenada jače ne nakrive kola, a on ne poleti u snijeg.

— Ej momče, kako ti je ime?

— Što?

— Kako ti je ime?

— Ivan, Ivan Strpić... pok. Luke. Materi mi je ime Manda.

— Jesmo li, Ivane, brzo do župnika?

— Do župnika? Na, sad ćemo... I, î, voda te odnijela! — potrese Ivan vodicama, da potjera konja, koji je jednako nepomućenim mirom koracao dalje ne shvaćajući ozbiljno ni zapovijedi gospodareve ni muke don Miline.

Nagledao se don Mile i krajine i snijega, zadovoljio se bure i sunčanoga zapada i rumenila o sutonu pa i mjeseca, što je povirio iza brda i zaplovio nebeskom pučinom, a ni Rasolja ni župnikova stana još nema na pomolu. Poče mu i studen u kosti prodirati.

— Ivane, da nijesi pogriješio put?

— Bog s tobom, što ti pada na pamet?

Napokon, kad se don Mili nebo smilovalo, Ivan zaustavi konja, a on se iskopa nekako iz kola, protegne noge, plati vozarinu, (Ivan je od veselja kasnije zapjevao), dade mu i jedne stare rukavice, koje je napipao u džepovima ogrtača, pa se obazre naokolo. Nigdje ni kuće ni kućišta.

— A gdje je župnikov stan?

— Sad okreni uzbrdo, eno te Jure čeka, pa malo nadesno, — kolima se ne može, — pa eto te u dva skoka do don Petra.

— Ako budu ova dva skoka, — promrmlja don Mile — kao ono desetak koraka od željeznice dovle, ne će don Mile danas živ u don Petra.

*

U don Petrovoj »kuhinji« na širokom niskom seljačkom ognjištu plamsala je vatra i lizala jaki badnjak, što ga je večeras stari Marko, rod don Petrov, tu navalio te pšenicom, vinom i blagoslovljenom vodom polio; o čađavim gredama visjela je svježa svinjetina i već suha bravetina; kroz dimnjak fijukala bura, o duvaru žmirila petrolejka šireći slabo svijetlo i neugodan miris.

— A kako ti je, Jure, bilo na putu s tim mladim popom? — tarući brke rukavom upita Marko momka, koji je sjedio uz oganj, grijao se i po večeri skupa s Markom potezao iz čuture.

— Kako, striče Marko! Da te Bog uščuva! Jedva ga duhata dovedoh do kuće.

— A šta mu ne povede vranca?

— E, dă, kakova vranca! Povedoh ga ja, a njemu, kad ga vidje, smrznu se duša. Mjesto da zajaše kao čovjek pa doleti u tren oka amo, on ti se pope na ono Ivanovih nevoljnih kola. Kljuse ih je jedva izvuklo iz snijega... ha... eto...

— I to ti je pop! Da si ti vidio našega don Petra, kad je bio mladi, njegovih godina... Svrši misu, a on zaigraj konja pred crkvom, podbodi ga, pusti uzde, pa poleti kao da ga vile nose.

— Jă, to su bila druga vremena, a ovaj se konja — boji...

— A kako bi se tek prepao čovjeka, kad bi došlo do česa! A don Petar... Jednom mu nešto zaprijetili seljani i iz busije se netko za njim mašio kamenom. Planu don Petar kao vatra živa. U nedjelju, koja prva dođe, eto ti njega na zekanu pred crkvu, za pojasom mu vire kubure, jurne konjem među narod, pa se prodere: »Rđe, kukavice! Vi ste mi Turcima odsijecali glave? Vi ste mi hajdučko koljeno! Kukavice ste vi i rđe. Iz busije kamenom u čovjeka! Sram vas bilo! Kukavice! Ovako se dođe pred junaka, čelo i čelo, prsi a prsi... pa da vidimo, tko će prvi kresnut o ledinu... komu će prvom zakukati majka...« Ej, Jure moj, to ti je bio pravi pop.

— A čuj naprijed, striče Marko, — nastavi Jure pričanje o don Mili. — Kod »Babine grede« siđe s kola, a onda, junače moj, trebalo je naprecac pješice... Ne može... posrće, popostaje, zapiljehao se, okreće leđa buri, da odahne...

— Jadnoga popa, jadnoga popa, a ne će na konja!

— Ne će! A kad smo stigli kući, uvede ga don Petar amo, da se malo ogrije. Naopako! Cure mu suze iz očiju, cure... Trebalo ga je odvući u blagovaonicu... Nudi ga vinom, rakijom, ne bi li se stoplio, a on... ne pije ni rakije ni vina.

— Kakav je to čovjek, Jure moj! Ni vina ni rakije! Pa šta će onda da pije?

— Šta? Upita čašu vode...

— Vode? Po ovom ledu?

Dok su se oni tako razgovarali, zamniju iz susjedne sobe krasni zvukovi harmonijuma... Ha, jednom, davno je to bilo, zabavljao se je don Petar njime... pa mu dodijalo. Komu će da svira? Komu će da pjeva? No večeras sio don Mile uz harmonium... kao da su anđeli sišli s neba! Pjeva don Mile tankim grlom, a uza nj nešto muklo grmi... duboki glas don Petrov... Pjevaju li ga, mili Bože, pjevaju...! Ta Badnjak je, Božić je... A kad počnu:

U sê vrime godišta...

tad i stari Marko i mladi Jure — uz praskanje vatre, u oblaku dima i vina, uz hujanje bure zapjevaše od srca:

Mir se svitu navišta,
Porođenje ditića
Od Divice Marije...

Viktor Šipek: *Trški vrh. (Akvarel.)*
S izložbe u Salonu g. E. Ulricha.

— Baš vode! Izvadi iz svoje torbe nekakvu šuškariju, pripali vatru...

— Na stolu!

— Taman! Lončić mu u čas uzavre, on uspe unutra nešto crne pljeve, trave, česa li, baci komadić cukra... to popije, pa kao da je oživio.

— Koja je to trava, Bože moj!

— A onda don Petra čisto osramotio. Naručio don Petar iz grada bijela kruha, tvrdih kolača, bakalara... ko na Badnji dan... a ne prispjelo ništa. — Mećava. — Don Petar nema čime gosta da ponudi. Znoj mu probio čelo. Badnjak je, post je, kuću bi upalio za prijatelja, a u kući ništa posna... do ozimična kruha. »Ej, don Petre, don Petre, što ti se ovo dogodi pod stare dane!« A don Mile opet k svojoj torbi, izvrne je, iz nje se prosu... svakoga blaga Božjega... Al sutra, sutra, osvjetlat će sebi don Petar lice.

Don Petar se rano ustao. Bio je zlovoljan: sinoćnji doček bolio ga je. »Zlatan li je don Mile! Gradsko dijete... Napatio se putem, prokušao i buru i snijeg i naše oputine... ne našao u mene ni zalogaj kruha... pa ni jedne gorke riječi... već veseo, veseo... kô na Badnji dan... A ja jadan... Ej, Zagoro, Zagoro...!«

Otvorio prozor: vedra mjesečina obasjala krajinu mirnim svijetlom, tišina povezala nebo i zemlju, nigdje čuti ni vidjeti ni žive duše...

Na brijegu, — bit će sat hoda dotamo, — diže se iz snijega seoska crkva... kao siroče... i čeka... čeka... danas će i u njoj biti veselo.

— Ne puštam ja don Milu jutros tamo. Poginut će mi od nevolje. Nije to za nj, nije. Nek on misi ovdje, a ja ću svoje stare kosti odagnati na konju do Vijoglave... Lakše meni starcu...

Kad je Jure pokucao don Mili na vrata te mu javio da je don Petar pošao u Vijoglavu, a da će on

jutrenju i sv. Misu služiti u Rasolju, domisli se, zašto je don Petar tako odredio i kosnu ga se starčeva dobrota. Zahvalan mu je bio.

Kad je ušao u župsku crkvu, iznenadi ga golotinja i pustoš u njoj. Ni uresa, ni svijetla, ni klupa, ni čestita crkvena ruha. Ničesa. Zaludu se je don Petar trudio, da se što nabavi i uredi, crkovinari ne će, pa ne će. »Šta tu treba novotarija! Ovako su i naši stari držali.« A možda nije znao don Petar naći puta, da postigne ono, što želi...

Svijet je napunio crkvu. Mnogi su prilazili don Mili i dajući milostinju naređivali sv. Mise za zdravlje, za blago, za usjeve, za svoje u Americi i to je sve trebalo objaviti s oltara. Neugodno je bilo don Mili to oglašivanje, al morao se pokoriti običaju.

Preko sv. Mise pjevalo se je. Gospodi Bože, kakovo je to bilo pjevanje! Ori se crkva kao da se rijeka ruši u ponor... a don Milino dijetinje grlo...

— Pa to da je pop!

Međutim je došlo i doba propovijedi. Okrene se don Mile narodu. Nasta duboka tišina u svetu mjestu. Govori don Mile... potresen je, ganut je, srce mu division dršće... vodi ih u Betlehem... u staju... k jaslama... k onom djetetu, što pruža ručice...

— Nu čuda od popa! Neka drtetina, a pametan li je, pametan! Sladak kao med, a besjedi sitno ko pčelica... U prsi ti prodire... a suze ti mami na oči...

Poslije službe Božje uputi se don Mile župskom stanu. Putem ga pozvaše, da se svrati k jednom bolesniku. Hoće don Mile, ne treba ga dva puta zamoliti.

Dovedoše ga do potleušice, otvoriše mu vrata, iznutra ga zapahne toplina i smrad. Uđe: mračno je, zadimljeno, nigdje prozora, ne možeš ni disati.

Kad su mu se privikle oči, ogleda se naokolo: na ognjištu gori vatra, tu se okupila djeca, po zemlji nešto slame, na kojoj se spava; do vatre leži starac, obučen je, a pokriven gunjem. S druge strane kuće stisle se ovce, uza njih stoji magarc, na plotu nekoliko kokoši. Ovan zvonar primače se don Mili, ponjuši ga, pa mu lizne ruku: lecnu se don Mile od toga neočekivanog milovanja.

— Otale se, mrkalju, — gurne domaćica ovna; — ili bi htio i od popa štogod? Nije ti dosta sinoćnjega vina...

Don Mile je čuo jednom, da negdje u Zagori za Badnji dan zaliju i ovna zvonara vinom, no nije vjerovao. A sad nije mogao da se dosta načudi.

Uto skočiše preda nj dvije čobanice, odrasle djevojke, pa će popu jogunasto u jedan glas pokazujući mu svaka polovicu kolača:

— Evo, sudi ti, pope, čiji je komad veći.

Don Mile ne zna, što da kaže. Gleda komade kolača, polovica — pa polovica u svake!

I to je za don Milu bilo novo. Čobanice na Božić uzmu kolač, koji je za ove blagdane kao i sav kruh umijesio najstariji muškarac u kući mjesto stopanjice, uhvati ga jedna s jedne, a druga s druge strane, potegnu, on se razlomi na dva komada: pri kojoj ostane veći komad, ta će se prva udati. A eto njima puče kolač najednako.

— Pa ništa bolje, bit će vam svatovi skupa! — osudi don Mile.

Na to magare izdigne glavu iznad pletera, opruži vrat, mrdne nozdrvama, zamigolji usnama, iskesi zube kao da će se nasmijati, pa srdačno zareve.

Svi prasnuše u smijeh.

— Ej, pope, — ču se od ognjišta glas djeda Martina, bolesna, koji je zaželio popa; — ti kan' da si zaboravio na me.

— Dobro ti jutro, djede, i na dobro ti Božić došao!

— Bog dao, pope, i tebi svako dobro.

— A kako si, djede!

— Eto tako... Pojeo dosta kruha i treba putovati...

— Ta nije žurbe putovanju.

— Ej, pope moj, kad velim, da je putovati... znam, što velim. Možda ću omrknuti, a ne ću osvanuti... Naredi ti mene odmah s Bogom, pa sutra ili prekosutra... sve mi je jedno... Hvala Mu i slava...

*

U don Petrovoj kuhinji bilo je živo. Stari Marko dobio zapovijed, da ne štedi. Vrije čorba, poplivala mast, bravetina, svinjetina, sama pretilina. Ala će se omastiti brada danas! Peče se, prži se, a dva tukca kao dva janjeta, vrte se na ražnju. Desetero ima što da jede. Neka, nije svaki dan Božić i nema se svaki dan učene gospode za stolom.

U blagovaoni sjedi za stolom don Mile, a prema njemu stari don Petar. Čekaju podne i razgovaraju se. Željan je don Petar razgovora. Ne čita odavna novina, zapustio i knjige, otkada ga nešto izdade vid, a nema s kime ni da prozbori koju pametnu. Dobro je, da je don Mile došao. Siplje don Mile svega i svačesa, kao iz rukava. No i don Petar priča njemu o životu na selu, o inadima i megdanima svojih župljana sa susjedima.

— Lani moji Rasoljani dočekali Viloglavcima popa na putu, taman na Božić. »Stani, pope, ako ti je glava draga. Danas se ne misi u Vijoglavi.« A pop što će? Boji se belaja pa okrene natrag. Zapamtili to Vijoglavci mojima, te kad su Rasoljani došli k njima na dernek, zametnuli kavgu pa udri kamenjem. A moji Rasoljani... bjež niz glavicu, za njima lete obaluti... E bilo je i krvavih glava...

— A zašto to, don Petre?

— Za inad! Čuj samo ovu: Rasoljani odlučili da grade školu. Dobro je to, velim ja, a gdje? »Bome u Docu«, govorili Dočani. »Ne, nego na Glavici!« zapeli u glavu Glavičani. E pa gradite, gdje vam drago! Ne popuštaju jedni, ne popuštaju drugi... pa sagradili dvije škole. Dočuli Vijoglavci, da će im djeca morati na školu u Rasolje. Jõk, mõre! — pa stali da zidaju i oni. Sad imamo ovdje tri školske zgrade, a učitelja ni jednoga... i tko zna, kad će ga biti!

— A ne biste li ih mogli, don Petre, zabaviti čim drugim? Valjda se ne bi onda gonjali...

— A čime, zlatni moj don Mile, čime?

— Onako... okupit ih u koje društvo... najprije mladost, pa starije... vjera, prosvjeta, gospodarstvo.

Sad načne don Mile da raspreda na dugo i široko, kako se to radi, a don Petar mljacka jezikom, klima glavom:

— Jä, don Mile moj, sve je to lijepo, ali nije to za moje sjedine.

— A što da radite, don Petre, po svu zimu?

— Što, što? Što i moji Rasoljani. Snijeg zamete cijelu Krajinu, čeljad i blago uvuče se u kuće, kršteno poleže uz vatru, grije se, priča, uz gusle pjeva... čeka proljeće... K meni ne zalazi nitko osim ako se tko javi za ukop... Eto sutra ćemo sprovoditi Čovića. Pošao na živčetu u grad, da dogna za Božić vina, na putu ga zatekla mećava... on zaglavio, a živče s vinom došlo kući... Njega su našli smrznuta u planini... Bog mu se duši smilovao... Takav ti je, don Mile, naš život zimi. U kući, stoj u kući — u ledu, u snijegu, u pustoši — sam samcat...

Don Mili se učini strašnim to življenje, gore nego u tamnici, i očima punim udivljenja gledao je u sijede kose i staračko lice don Petrovo: četrdeset je godina on već sproveo u ovakovim krajevima, četrdeset godina.

— A kad ćete, don Petre, u mirovinu?

— Što to govoriš, sinko! Zar sam ja plaćenik čiji? U mirovinu.... u mir... poći ću dakako, kad me u četvero iznesu iz župskog stana...

U to zazvoni podne, Marko prostre stô i stane nositi. Na stolu zapale božićnu svijeću.

S prvog pogleda na »špartansku čorbu« — tako ju je don Mile sam u sebi okrstio, kad je bacio oko na ovu smjesu pirinča, pretiline, svinjetine — uzmuti mu se želudac nenavikao na masna jela. Sinoć je oblio znoj don Petra, jer nije imao večere za gosta, a sad se počne znojiti don Mile uz pun stô. Jesti... ne jesti! — to je bilo teško pitanje, koje nenadano veselo riješi don Milina bistra glava.

— Ej don Petre, don Petre, ne poznajete vi naše gradske lakome želuce. Siti su oni i pirinča i bravetine i svinjetine, siti i presiti, a željni su vam bijela mesa... I ja se tvrdo zakleo, da ne će u moja usta ništa drugo, dok ima tučevine...

Don Petar se grohotom nasmije don Milinoj zakletvi, poskoči od zadovoljstva, što će ugodit gostu, potrči u kuhinju pa u živi čas, sam svojim rukama, iznese pred don Milu pladanj sa dva tukca kao dva janjeta.

— Prijatno, don Mile! Dok si za mojim stolom, ne ćeš se, valaj, ničesa drugog okusiti... Marko, zakolji još dva tukca!

*

Minuli sveci. Don Mile se natrudio i namučio obigravajući komšiluke: zapamtit će Zagoru i zagorske ljepote, dok bude živ. No u srcu je bio zadovoljan: uradio je štogod na slavu Božju.

Kad se povratio u grad, u po šale u po zbilje upita ga jedan znanac:

— A koliko su ti **platili** za trud, don Mile?

Don Mile ga pogleda širokim očima, ne odgovori mu ni riječi, pozdravi ga i mirno se udalji. Samo su mu usne malo zadrhtale...

M. Blašković:

Buđenje.

Pogasite ognjišta zimna.
Lasta u zraku se čuje.
Iz kljuna joj pjesmice bruje,
Ranoga proljeća himna.
A s njome nam ujedno dolijeće
Velje prekomorsko proljeće.
O, vi, što ste zgureni stali
Uz žerave čitavo stoljeće:
Izidite, vani je proljeće,
Višnjaci su cvjetati stali!
Otvarajte prozore suncu
Tamo na vašem vrhuncu!
Vani iz tavnih budžaka —
Svijetla vas doziva zraka!

G. Ebel:

Misli o crkvenoj umjetnosti.

Kada promatramo povijest umjetnosti od iskona sve do danas, opazit ćemo, da su najzrelija djela stvorena u službi religija. Stoga nas ne može začuditi, da se do dandanas mnogo više umjetnina sačuvalo, nastalih uslijed obreda i religioznih običaja, nego li djela profane umjetnosti, iz svih perioda historije čovječanstva. Malo je profanih građevina i palača, ali naprotiv mnogo hramova i crkava. Vajarski i slikarski radovi najjasniji su dokaz, da čovječanstvo čezne za umjetnošću, za religioznom umjetnošću, iz dubokog osjećanja neke unutarnje potrebe za izražajem golemog, velikog i uzvišenog.

Kršćansku umjetnost susrećemo već u najmlađim danima crkvene povijesti, u doba najveće harmonije i najgroznijih progona, kada kršćani življahu u katakombama. I ako umjetnost toga perioda izgleda kao bolan cvijet sa križa patnje niko — to je ubrzo zatim nalazimo kao svijetlu zraku preobraženja u uskrslom triumfalnom Kristu (Palermo i Ravena). U daljnjem razvitku historije Crkva i umjetnost sraščavaju u tolikoj mjeri, da nam je danas za stanje religioznog života unutar Crkve najsigurniji barometar razvoj i kvaliteta tvorevina crkvene umjetnosti. Jer i dandanas ne ostaje ni najmanja kapelica bez umjetnina, kao što nikada nije bilo crkve bez umjetnosti.

Za vrijeme istočno rimskoga carstva, Bizanta, javljali su se u VIII. i koncem XII. stoljeća reformatorski pokreti protiv umjetnosti u crkvi. Vjerojatno je, da su suptilni ikonoklasti osjećali, kako i u crkvenoj umjetnosti profani pravac preuzima maha, da nestaje onog natprirodnog eteričnog daha. Baš u to vrijeme prešla je bila crkvena umjetnost iz ruku klera u ruke lajika kao izvodilaca. Ali baš Cistercićani, takozvani sivi redovnici, koji su pod kraj XII. vijeka vodili najoštriju borbu protiv umjetnosti u Crkvi, kao najsmjeliji reformatori, raširili su ne dugo za tim po cijeloj Evropi nov, vanredno karakterističan stil arhitekture. Dakle nisu ni oni uspjeli, da prekinu veze između umjetnosti i Crkve. I opet, nekoliko stoljeća kasnije, bili su nosioci i najveće mecene jedinstvenoga baroka. Prema tome može i onaj, koji nepristrano promatra religiozne probleme, kojemu je sva ostala kršćanska kultura apsolutno sekundarnog zamašaja, može i mora da se zaustavi kod problema umjetnosti i Crkve. Jer, svaki dodir s Vječnim, Božanskim — i samo to — stvara umjetnost, rađa umjetnost. Ovdje ne mogu da iznesem više o religioznoj umjetnosti, nego ćemo se potanje zabaviti samo naročito s crkvenom umjetnošću u najužem smislu. Religiozne umjetnosti, t. j. njenih tvorevina, naći ćemo u mnogo kojoj privatnoj kući. Te Crkva ne bi mogla da primi.

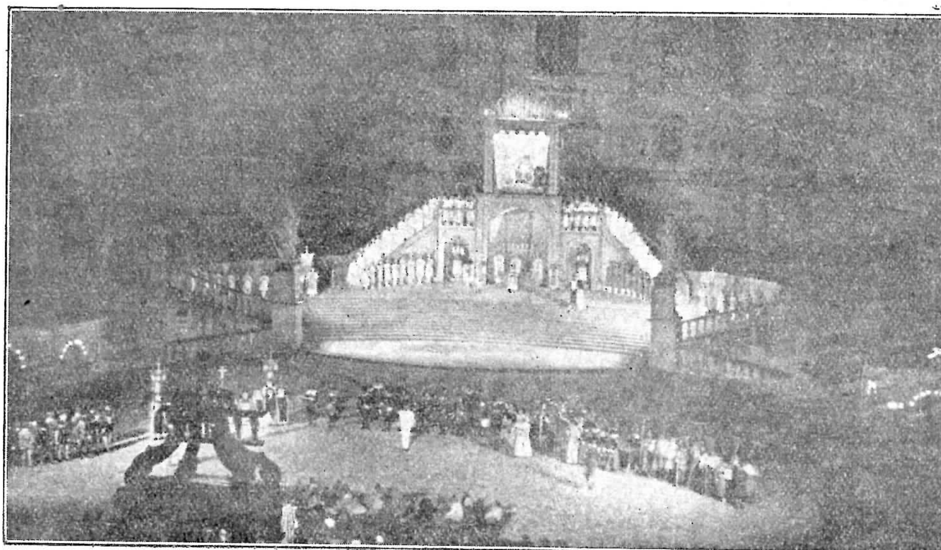
Umjetnost u crkvi — ne tiče se samo klera i umjetnika, nego svaki posjetilac crkve ima neminovno pravo, da traži kontakt s njom i da je ocjenjuje. Baš obrazovani ljudi, kao u prvom redu pozvani, trebali bi kao prvi, sarađujući na Božanskom, u umjetnosti da prednjače dobrim primjerom. Njihovo je pravo, da se ne daju vrijeđati neuspjelim tvorevinama, i da traže od dobrih tvorevina snage i poleta. Umjetnikovo je pravo, da traži od svakog pojedinca barem primitivni trud, da zađe u osjećaje, iz kojih se rodilo umjetničko djelo, da shvati religiozni zanos djela, da uzme u obzir zahtjeve i želje Crkve. U tom pogledu ima umjetnik težak i odgovoran zadatak: da odgaja, da vodi — svaki vjernik rado će ga slijediti, ako je on u stanju da uvjeri, da se je izdigao iznad profanog, do Božanskog. Ta je zadaća neizrecivo velika — jer nema toga umjetničkog djela, koje će na sve gledaoce jednako djelovati. Najprvo bi morali inteligentniji akademičari biti sposobni, da shvate dublji smisao djela, da imaju ozbiljniji kriterij za intenciju pojedinih djela, za crkvenu umjetnost, bilo staru, bilo novu... Onaj, koji jače radi na problemima života, trebao bi da uvidi, da je jedini put crkvene umjetnosti — razvijanje unaprijed — evolucija. Primitivniji čovjek želi da vidi samo ono, što mu je poznato po tradiciji.

Najopasniji je pokušaj sinteze između stare i nove umjetnosti, između evolucije i tradicije. Mnogo koji vjerojatno baš to smatra idealom crkvene umjetnosti. Ali pokušaj može da urodi samo kukavnim kompromisom između gole realnosti i plitkoće u umjetnosti. I ako je umjetnik razvojem mnogo dalji od svojih savremenika, i ako se on tek mnogo kasnije može pravo prosuditi, u svoj njegovoj veličini i dalekosežnosti, to bi kler morao da ima kriterij u spoznanju o tom, što je shodno, a što nezgodno. Jeli na pr. u staroj crkvi »moderno« djelo na mjestu? Nije jednostavno na to odgovoriti. Veliki Michelagniolo Buonarotti rekao je jednom: umjetnost ne niče iz zemlje, ona je niknula s neba. Može se u gotsku crkvu postaviti barokni oltar, kao što bi u baroknoj crkvi bila na mjestu gotska propovjedaonica. Štaviše, mogao bi se barokni oltar postaviti i u modernu crkvu. Ali bi bilo neukusno, što se danas nažalost prečesto događa, baroknu gotiku ili bizantski stil fabricirati — to treba da promisle čuvari crkava. Fabrički posao trebalo bi izbaciti iz svih svetišta. Promislite malo — i svaki mašinski rad sâm se je osudio — u službi crkve! — Crkva mora da razlikuje između plemenitog i neplemenitog, ona mora da ćuti, tko je Bogom obdaren i vrijedan da stvara kao umjetnik za svetište. Jer pravi umjetnik senzibilno osjeća duh vremena, i često su u epohama dekadanse baš umjetnici, religiozni umjetnici, pokazali pravi put, koji vodi naprijed, gore. — Pravi katolicizam obuhvaća sva vremena i epohe. Osjećanje pripadnosti i kontinuiteta s velikim genijima minulih stoljeća jedan je od najvažnijih kamenova za gradnju »općinstva svetih«. Ovu neprocjenivu ba-

štinu treba ne samo čuvati, nego i poštovati. Ali nikad ne bi smjela Crkva — budući da je umjetnik vidovit u pogledu sadašnjice i potreba naroda — bez tog najvlastitijeg sluge da zapadne u puku tradiciju. Služba je Božja pokret i stvaranje. Samo uslijed finog kontakta između umjetnika i svećenstva, crkve i umjetnosti, moguće je stvaranje velikih etičnih vrednota.

Crkvena religija ima u prvom redu u vidu klanjanje Bogu, a tek u drugom redu religiozno-etične potrebe općine. Bog ne treba našega ukrasa. On je vječna ljepota sâm po sebi, vrelo svake umjetnosti. Ali mi, ljudi, trebamo uzvišenje i ograničenje pred svagdašnjicom, trebamo milieu, koji nama kršćanima u momentima uzvišenije pobožnosti daje osjećanje blizine Boga u crkvi: trebamo umjetnost, koja nam pomaže, da naša slaba čula s pomoću sjećanja i koncentracije postignu izvjesni stupanj intenziteta. Dakle umjetnost nije u crkvi radi sebe, ona je umjetnost svrhe. Njena djela, arhitektura, slikarstvo, plastika i muzika treba da nas izdignu iznad profanog i da nas prenesu u više, božanske sfere. Za naše prede bila je crkva kopija neba, za nas treba da bude božanska kuća. Htijenje naših preda obistinilo se u zdanju Ravene i t. d., to je htijenje stvorilo katedrale i minstere srednjega vijeka, to je htijenje baroka, a to neka bude i naše htijenje!

Osobito je u gotskim arhitekturama jako astrahiranje, kao i u kiparstvu i u slikarstvu, s jakom težnjom za nadzemaljskim, za neljudskim, za nečim, što je uzvišeno iznad svega materijalnog. I koliko smo uspjeha i sretnih rješenja zapazili u toj epohi! Linije rastu profinjene prema gore, izdižu se prema nebeskom svodu. Princip, koji sve prožima, jest jedinstvo. Jedinstvo u stvaranju, jedinstvo u vjerovanju, jedinstvo u liturgiji. Prožeti najdubljom vjerom djelovali su svećenici i umjetnici, jedni uz druge, u službi Gospodnjoj. U crkvi traži svaki čovjek svetost nadčovječnu. Na oltaru traži čistoću Božjeg sjaja u slikama i kipovima, a to se odražava samo u visokim tvorevinama slugu Gospodnjih, koji se religiozno, solidarno bore u plemenitim linjama i najfinijoj harmoniji. Harmonija može da pođe tik do granice ružnog, do disharmonije, ako to iziskuje plemenit sujet. Ružno, ako vodi do ljepote, ostaje plemenito, ostaje septimakord, koji prelazi u divnu oktavu. Zamišljamo li da je Krist na umoru, u zadnjim časovima najvećeg bola, nasmiješen i lijep? Ne — sjetite se samo najvećih njemačkih, da ne kažem svjetskih majstora bola — Matthiasa Grünewalda i Lucasa Cranacha! Ili se sjeti te najvećeg Talijana Michelangela i njegova Sudnjeg dana! Kako su ti velikani osjećali i prikazali bol do najzadnje nijanse! I kako nam ti Kristovi pateći pokazuju, koliko su malene sve naše i najveće boli. Kako nas obuzima osjećaj uzvišene jeze, i u grudima se budi želja, da se žrtvujemo, kao naš plemeniti Spasitelj! Zar ne će čovjek naći utjehe za sve, što je nezgodno doživio s vlastitom djecom, ako pomisli, kako je Gospod jedinca sina žrtvovao za sve ljude? I starac će rado pomisliti na smrt, kad zamisli, da će skoro biti kod Njega, koji je trpio najveće bolove za sve, za nas, za njega. Može li umjetnina, koja predstavlja muku Kristovu ili misterije, da ostane vazda lijepa? Ne rađa li valjano stapanje harmonije i disharmonije tek umjetničko djelo? Zar nas ne će ganuti najdublja, ne skrivena bol, dramatika, koja već

Duhovne igre u Einsiedelnu (Švicarska.)
(Po fotografiji.)

pokazuje preobraženje? Bol je međ nama, u bolovima smo rođeni, ali iz bolova se rađa preobraženje vječnog veselja. I samo gotika je pokazala, kako se u najjednostavnijim linijama i jasnim formama može pokazati najdublje osjećaje, kako treba da bude umjetnina u crkvi, na oltaru, puna religioznosti.

Prema svom sopstvenom biću mora da je crkvena umjetnost zadružna. Dakle rođena iz zajedničke vjere, mišljenja, osjećanja. Individualitet umjetnika ne može da bude prema tome mjerodavan. Objektivne norme zajednice daju mu smjernice. U tome leži vrijednost crkvene umjetnosti. Zato su preko svih epoha i naroda i političkih nesuglasica i neprijateljstva, najantagonističniji narodi dali svima razumljivu, jedinstvenu umjetnost u crkvi. To je najljepši dokaz zajednice u Crkvi, dokaz snage i intenziteta Crkve.

Moderna kršćanska umjetnost mora da zabaci egocentrično stanovište. Ima da postane kristocentrična. Da izbjegava masivnost, koju danas zamjenjuju veličinom. Ako ne želi da postane karikaturom amerikanizma u subjektivnom, superlativnom smislu. Ideal današnje crkvene umjetnosti neka je umjerena izvornost u dobroj podjeli harmonije i disharmonije. Da traži autoritativnost u inspiraciji božanskog, bez naturalističke baze. Da bude izraz ličnosti Crkve, vjeran prirodi, koja stvara i formira po ličnosti umjetnika. Impresionizam i svi njegovi nasljednici, različiti »izmi« (konstruktivizam, verizam, kompresionizam, ekspresion-, futur-, i šta ja znam kakvi izmi!) nemaju ništa da traže u rubrici umjetnost, a još manje u crkvi, jer su to izumi nekih dobrih trgovačkih duhova, kojima je »umjetnost« grdna profesija. Oni nanose formama silu, oni su bezdušni, necrkveni — pogani!

Jedno nas veseli, da su mnogi vrijedni umjetnici odbacili te barbarizme i da stvaraju apstrahirajući prirodu. Njihovu borbu za istančivanjem i davanjem duše treba pohvaliti i cijeniti. A oni priznaju umjetnost zajednice, dok svi drugi propovijedaju individualizam.

Crkvena umjetnost treba da tužne tješi, zdvojnima da dade snage, bolnim jakosti, duši veselje, a poglede da upravi gore, prema Onome, koji sudbu svega i sviju drži u svojoj ruci. Koji će sve usrećiti, koji ga traže. Kao anđeo utjehe trebala bi crkvena umjetnost da unosi luč svijetla u crni svagdašnji život. To su stari spoznali i izveli. To treba i mi da pokažemo, da smo u stanju učiniti. Intenzitet u vjerovanju i stvaranju, vjernost u kršćanskoj zajednici, to je naša dužnost. Jedinstvo između svećenstva i umjetnika. I ni u kojoj crkvi da ne bude umjetnine, koja je prošla kroz rotacionu mašinu. Po tisuću komada na sat. Zar nije i za vas ta predodžba katastrofalna, da je svetac u vašoj crkvi prošao kroz mašinu, ležao u podrumu, pokraj stotine na dlaku isto takvih? Toga da se riješimo, i da promičemo prave umjetnike, neka nam bude najplemenitija zadaća u službi crkvene umjetnosti...

Branko Storov:

O Mladom ljetu.

Laganijem krokom
Primiče se svome
Značenju dubòkom
Dob i ljeto s njome.

Naglo će da sklopi
Utrudene kanje,
S minulim da stopi
I zbilju i sanje.

U tren će da skrene
U prošle vidike
Bolne uspomene
I ubave slike.

U smiraju tome
Tek je znana hrija —
I na snijegu svome
Prah sunčani klija.

I slika je noćna,
Što je ukras basni,
Poštapica moćna
Koljenu, što kasni. —

Uzdisaji kruže,
Tiho slutnju pletu,
Buduće bi ruže
Trnje da raspletu,

Koje će da bode
I djetinju ruku,
Prem će sni da svode
Nebište u luku — —

Miso pri tom krije
I radost i sjetu
O smiraju hrije
I Mladome Ljetu.

J. Prerovsky:

U zoru novoga dana.

Novela.

I.

Šumar Zdunić sjedio je za pisaćim stolom u svome uredu izmučen i blijed. Kako je bio nizak i suh, jedva mu je sitna obrijana glava provirivala iza rešetkaste ograde stola i knjiga, što su na njoj bile porazbacane. Slaba i bolešljiva prsa nepravilno se uzdizala i spuštala, a duboko upale oči gledale su u vrućici ukočeno i tužno. Teška i nenadana bolest shrvala je njegovu svježu i okretnu narav. Prošloga mjeseca nahladio se u lovu. Ne podajući tome nikakve važnosti odgadao je liječenje do posljednjega časa. Kad je pošao k liječniku, ustanovio je ovaj reumatizam i početak sušice. Da ne dođe do neugodne komplikacije, trebalo je odmah zatražiti dopust i napustiti svaki rad. Šumar se bez oklijevanja stao propitivati za zamjenika, al ga nije mogao tako lako naći. Na oženjene nije mogao računati, a neoženjeni obično vole boraviti u gradu nego na zapuštenom selu, kao što je bio Markovac, gdje se nalazila Zdunićeva šumarija.

Ovo traženje i obilaženje tako je umorilo i iscrplo Zdunića, da je danas, kad je toliko očekivani zamjenik trebao napokon da dođe, jedva sabrao toliko snage, da sastavi hitan izvještaj, što ga je trebalo poslati višoj oblasti. Duboko odahnuvši stao je još jednom pomno čitati izvještaj. Katkad bi uzeo u ruku pero, ispravio koji stavak, precrtao koju riječ ili dodao novu. Kad je već sve pregledao, zagledao se neodređeno preda se, kao da još uvijek nešto računa ili broji.

— Je li tamo Urudžbeni zapisnik? upita napokon nešto promuklim glasom.

— Odmah ću ga donijeti, gospodine šumaru, javio se ponizno pisarnički lugar iz susjedne sobe. Taj je lugar oduvijek govorio sa šumarom, kao što sluga razgovara s gospodarom, gledao ga ponizmo kao pas i poskakivao na svaki njegov mig. No kad Zdunića nije bilo u uredu, ponašao se prema strankama, osobito prema nepoznatim seljacima, otresito i važno, kao da je on šumar.

Zdunić je već stavio izvještaj u kuvertu i adresirao ga, zapalio svijeću, koja je stajala na pisaćem stolu, izvadio iz desnoga pretinca pečatni vosak i stao pomno pečatiti. Lugar je uto navukao zimski kaput i stao kod ulaza u šumarevu sobu držeći pod pazuhom poštansku knjigu, a u ruci šešir Šumar je unio izvještaj i u poštansku knjigu te ga predao lugaru, da ga odnese na poštu.

Vrata na izlazu šumarije zalupila su iza lugara svom snagom, tako da je odjeknulo po svim hodnicima i sobama prostrane zgrade. Iza toga nastala je neobična tišina. Šumar je prišao k prozoru. Grabova živica ispred šumarije bila je pokrita teškom naslagom vlažnoga snijega. Cesta je bila netaknuta. Tek se sredinom poznao trag njegovih saonca, što ih je poslao pred zamjenika na željezničku stanicu. Na suprotnoj strani ceste odgrtala je seljakinja snijeg ispred dvorišnih vratiju. Na rukama je imala rukavice, a glavu je posve omotala, tako da joj ispod vunenoga rupca provirivao tek nos i sitne oči.

Očekujući zamjenika Zdunić je izgubio volju za svaki rad. Otraga prebačenih ruku prošetao se dva tri puta sobom, a zatim stao uz peć gledajući neodređeno preda se. Nedaleko od peći igrala se njegova djeca. Dvogodišnja djevojčica bacala je neumorno neku igračku, ostatak limene željeznice, dok se trogodišnji dječak valjao po podu igrajući se s velikim lovačkim psom. Uza sve neprilike, što su ga zadesile posljednjih dana, Zdunić je bio neobično zadovoljan. Zamjenika Đuku Cutvarića preporučio mu prijatelj iz grada. Upućen je u sve poslove, pisao mu je, marljiv je, samo što se odviše bavi politikom, ili kako on to »organizacijom«, zove. No nema bojazni, da će radi toga stradati uredski poslovi.

Iz snatrenja prenuo je šumara jak i otegnut zvižduk lokomotive s nedaleke stanice. Prispio je jutarnji vlak. Iz starih potamnjelih vagona izađoše desetak šumskih radnika s teškim batovima, sjekirama i umotanim pilama, a iza njih nekoliko bolje odjevenih ljudi, među kojima se nalazio i Đuka Cutvarić. Dok su se ostali putnici brzo razišli, Đuka je ostao neodlučno kod svoje prtljage. Trebalo je staviti u garderobu, a zatim se propitati za put u selo.

— Gdje se nalazi garderoba? upitao je činovnika, koje je upravo prolazio pokraj njega.

— Nema ovdje garderobe, odgovori mu činovnik i ne pogledavši ga.

Iznenađen takvim odgovorom stao je Đuka šetati ispred jednokatne zgrade stanice. Stanica je posve opustjela. Putnici se razišli, a kondukteri odoše u ured, da se malo ogriju. Kroz nečiste prozore vlaka provirivalo je ovdje ili ondje pospano lice putnika. Na kraj stanice čuo se sopot lokomotive i zviždanje ljudi, koji su razvrstavali vagone. Prolazeći pokraj izlaza opazi Đuka šesnaest-godišnjeg dječaka s bičem u ruci i klapastim šeširom na ušima. Dječak se zabuljio u njega.

— El daleko Markovac? upita ga Đuka.

— Ima fertalj sata do njeg, odgovori dječak mucajući. Poprijeko je puno bliže, stao mu je tumačiti, no sad su svi prečki putovi zatrpani snijegom...

— Dobro, dobro. Fala ti!

— ... Možda su oni naš mladi šumar? upita ga dječak začuđeno oklijevajući još uvijek, da mu se približi.

— Da, ja sam.

— Mene su poslali gospon šumar. Već sam mislijo, da vas ne će bit.

Đuku razveseli ova vijest, jer se od nepoznata šumara nije nadao takvoj susretljivosti.

— Đes ti konji? upita dječaka.

— Došao sam na sancama. Nisu daleko.

Vlak je već davao znao za odlazak. Đuka pomogne slugi prenijeti prtljagu u saonice. Za kratko vrijeme jurile su saonice sa stanice. Otraga je sjedio Đuka umotan u šumarevu bundu, a naprijed pokraj velike košare sluga veselo pucketajući bičem. S obje strane ceste pružila se nepregledna polja, koja su u daljini graničila s tamnim, snijegom pokritim šumama. Neobično oštrim zrakom lebdjela je jedva primjetljiva maglica. Jata gladnih vrabaca oblijetala su živice uz cestu. Kod prvih kuća prestigoše saonice ostale putnike. Uz put se počeše redati prostrane i lijepe zidanice, okružne voćnjacima. Kao da je sve izumrlo. Tek gdjegdje su pojedini momci ili djevojke odgrtali snijeg ispred kuća. Nasred sela nalazilo se veliko raskršće. Na jednom uglu stajala je nanovo ovapnjena crkva s drvoredom omorika unaokolo, a po drugim uglovima poredali se državni uredi i gostionice . Šumarija je bila nešto po strani. Visoka i prostrana zgrada s potamnjelim zidovima i od kiše ispranim prozorima. Od ostalih kuća dijelila je gusta živica. Osamljena i pusta, bez ikakva drveta ili voćke u blizini, učinila je na Đuku veoma tužan utisak. Saonice stadoše pred ulazom u šumariju. Đuka pođe u ured, a sluga sa saonicama zakrene u dvorište.

Zdunić je svoga zamjenika primio posve službeno sjedeći u uredu za pisaćim stolom. Čekao je, dok mu se Đuka predstavi i dok mu uruči svoj dekret. Obavivši sve to poveo ga u gostinjsku sobu, gdje ih je dočekala šumareva gospođa. Šumarevica je bila visoka i krupna žena širokih orijaških plećiju. Mirne bi duše svoga muža strpala pod pazuh. No to Zdunića nije smetalo, da bude neograničen gospodar u svojoj kući. U uredu je bio ozbiljan, služben i važan. Čekao je, da ga stranka dva puta o istoj stvari zapita. Odgovarao je kratko i odsječeno ne ponavljajući svojih riječi. U društvo je zalazio rijetko i to među najodabranije. Govorio je malo. Takav je bio i prema ženi, premda je veoma volio. Svaka njegova riječ, svaki njegov pogled bijaše za nju zapovijed. Jedva je sada ponudila Đuku kavom, već je trebala da ode.

Đuka se našao u neprilici, kako da započne razgovor. Bio je vrlo razvijen pa ga je stajalo muke, da u ovome čovuljku gleda glavara ureda. Govoriti o službenim poslovima mrzilo ga. Da raspređe razgovor o narodu, o prosvjeti, o duševnim pokretima sadašnjice? Protiv toga govorilo je nešto otupljeno lice šumarevo, koji jamačno već godine nije pročitao znanstvene knjige, ako je uopće čitao. Da govori o politici? Možda bi povrijedio šumara ne znajući, koje je stranke.

Na sreću objed nije bio daleko, pa su topli i masni zalogaji posve prirodno nametnuli predmet razgovora. Na stolu se našlo svega, čime obiluje kuhinja ladanjskoga šumara, počevši od domaće peradi, različitih umaka i variva do rijetke divljači i šunke, koju je trebalo zaliti izvrsnom domaćom kapljicom. Đuka je nažalost bio trezvenjak.

— Vi ne pijete? čudila se šumareva gospoda, koja je tek sada dospjela, da sjedne za sto. Za njom se iz kuhinje dokralo oboje djece. Mlađe od njih, djevojčica, zagledala se u Đuku dubokim plavim očima.

— Hajde, dušo, uji! nukala je majka.

Tako su djeca zvala kapelana, koji je od nekoga vremena bio česti gost šumarev.

— Nije to ujo! lupila je ova nožicama i sakrila se u majčino krilo.

Iza objeda, koji je počeo u dva sata, a završio se oko četiri, trebalo je potražiti stan za Đuku. Zdunić se još prije podne ispričao, da u šumarijskoj zgradi nema sobe, koja bi bila zgodna za stan Đukin. Đuku je ova vijest veoma razljutila. Kako je šumar mogao prešutjeti takvu stvar prije, kad su pismeno pregovarali o premještenju! Čitav doček šumarev učinio mu se neiskrenim i unaprijed smišljenim. No sada se ništa više nije dalo promijeniti. Da udobrovolji Đuku, pošao je i Zdunić s njime, da traži stan.

Nije bilo tako lako naći stan u Markovcu. Jedan nije imao posebna ulaza, drugi je imao peć zajedničku sa stanom domaćina, u trećem je kao sustanar bio trgovački pomoćnik — svi su napokon bili nevjerojatno skupi, kao da su Markovčani u tančine poznavali prihođe svoga mladog šumara. Da se ne pokaže nezahvalnim za Zdunićevu uslužnost, Đuka je ipak odabrao jedan i zakapario ga. No stan će biti prazan tek poslije prvoga, a do toga vremena morao je Đuka ostati kod šumara.

Već se smrklo, kad su obojica došla pred Veliku gostionicu. U ovoj gostionici sastajalo se markovačko činovništvo bez razlike na političku pripadnost. Inače je svaka stranka imala svoju krčmu. Uđoše u veliku prostranu sobu. Gostioničar je upravo zapalio veliku petrolejku, koja je visjela sa sredine stropa. Prođoše dosta uskim prolazom pokraj točionice, dok se ne nađoše u samoj sobi. Na sredini stajao je dugačak sto, na kojemu se nije razaznavala boja. Sa svake strane bila je po jedna klupa. Nekoliko stolica povukli su seljaci u kut k prostoj limenoj peći, u kojoj je cviljela velika bukova kvrga. Miris alkohola miješao se sa zadahom vlažnih zidova i blatnoga poda, na koji se cijedila voda iz mokrih cipela seljaka. Sve se to na prvi pogled činilo tako bolesno i jadno. Zdunić upita gostioničara za zdravlje, a zatim pođoše k vratima male sobe, kojih Đuka u prvi mah nije ni opazio.

U maloj sobi bilo je dosta gostiju. Kod prvoga stola pijuckali su činovnici, kod drugoga se kartali trgovci, a za trećim je sjedio kod večere sudac. Zduniću i Đuki načiniše mjesto za prvim stolom. Đuku odmah obasuše mnoštvom pitanja. Jezgra svih tih

pitanja bila je otprilike ova: da li je sam tražio premještenje, ili je premješten »po potrebi službe« t. j. kao politički sumnjivac. Zdunić se medutim povukao u društvo suca, koji se ovih dana hranio u gostionici, jer mu je žena otišla rodbini u pohode.

— U zdravlje našega novog kolege! nazdravio je već prosijed pristav. Kucnuše čašama, ispiše tko manje tko više, tek Đuka spusti punu čašu na sto. Svi ga u čudu pogledaše, a ravnatelj škole osmjeli se te ga zapita:

— Gospodin ne pije?

— Ne, odvrati Đuka suho, jer mu je već dosadilo odgovarati na takva pitanja.

— Treba narodu trezvenjaka, dobaci načelnik samodopadno i važno.

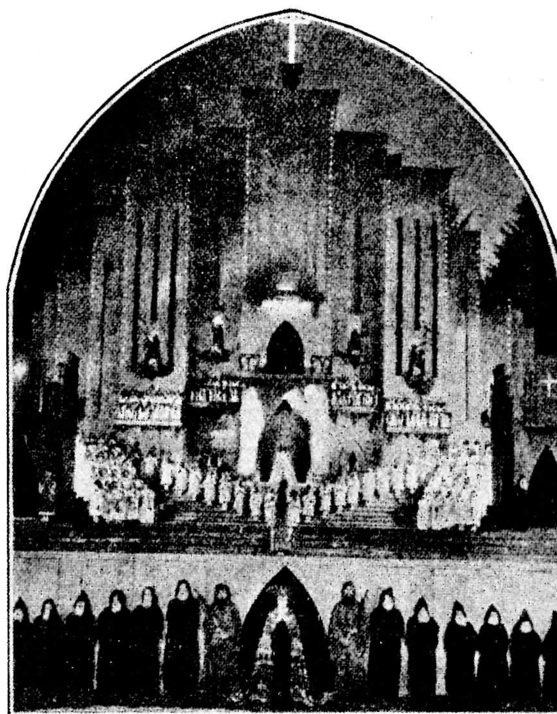
— Samo da se ne propijete kao naš Milan! dodao je pristav zlobno.

Oficijal Milan stao je sada pripovijedati Đuki na dugo i naširoko, kako je i on bio trezvenjak, no samo vrlo kratko vrijeme. Da to nadoknadi, počeo je piti dvostruko, tako da mu se trbuh razvio do nenaravne veličine. Njegova je pripovijest brzo dosadila svima, jer su je čuli već nekoliko puta, a nije sadržavala ništa neobično, kao sve takve pripovijesti o izgubljenim ovcama. Da ga prekine, šanuo je gruntovničar, mala vragolasta osoba, nešto u uho pristavu, našto se svi osim Đuke i oficijala grohotom nasmijaše. Na vratima sobe provirio je uto sivi šeširić s palucavim očicama i nabuhlim licem ispod njega, a zatim čitava zbita pojava markovačkoga kapelana.

— Živio pop Jozo! kliknuše svi.

Tek sada nastalo je pravo raspoloženje. Načelnik, koji je imao dva lijepa simentalca, počeo je pripovijedati o timarenju volova. Svi su ga pobožno slušali. Iza njega je već pripit oficijal stao nabrajati poteškoće u trgovanju s drvima. Prekinuo ga pristav nekom razuzdanom šalom. »Današnje je društvo vrlo pokvareno«, okrenuo se k Đuki kao ispričavajući se i pri tom kimnuo mutnim i bezizražajnim očima, koje su okružili nenaravni tamnocrveni kolobari. Ravnatelj škole — otac šestero djece — grčevito je držao čašu, kapelan uza nj povladivao je glavom i pijuckao, a gruntovničar nasamo pjevuljio.

Oko sedam i po ustadoše Zdunić i sudac od stola. Đuka se oprosti s društvom i pođe s njima. Iza večere pohodio je Zdunića pop Joso. Djeca mu odmah potrčaše ususret i izvrnuše džepove. Zdunić donese staroga vina. Raspoloženje je bilo prilično, razgovor nikakav. Djeca se brzo zasitiše poslastica, što im je kapelan donio, i stadoše ih bacati po podu. Oboje opkoliše kapelana, a ovaj započe s njima divlju i ra-

Svečane igre u Godesbergu na Rajni.
(Po fotografiji.)

zuzdanu igru. Ljuljao ih na koljenima, bacao u zrak i dočekivao na ruke, a djećaku turao svoju lulicu u usta.

Nešto prije pola noći pošao je Đuka spavati. Mnoštvo novih utisaka umorilo ga i iscrplo posvema. Mehanički je skinuo gornje odijelo i bacio se na postelju. Nije ni osjetio, kako je u sobu dolazio kasnije šumar, da utrne svijeću, koju je on ostavio gorući.

(Nastavit će se).

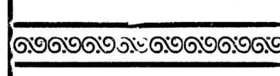
Zlatko Gorjan:

Spas.

Osjećam Tvoj smiješak, nijem i blag,
kako u mom srcu nešto traži.
Osjećam u očima sad suze, —
a u njima nestaju sve laži.
Svjetlost neka ispunja mi zjenu,
u svjetlosti stoji neznan lik.
Osjećam Tvoj smješak, nijem i blag,
kako u mom srcu nešto traži.

LISTAK

KNJIŽEVNI PREGLED:

ZOFKA KVEDER.

Malo prije smrti, pokojna Zofka Kveder izdala je jednu zbirku novela: »Po putovima života«. Ta je knjiga potvrdila već podavno nabačeno mišljenje, da je njena sposobnost stvaranja prošla, ali uza sve to, ona je vrlo interesantan prilog za poznijeg biografa pokojne Zofke. Knjiga će uz to dobro poslužiti i našem kulturnom historiku, koji će se pozabaviti nastojanjima žena oko emancipacije i višeg duševnog života. Jer, to se sada može slobodno reći, u njoj se zrcali sva tragedija žene, koja hoće da provodi dvostruki život: privatne osobe, supruge i majke i javne radnice, koja nastoji da za svoje ideje, i uz cijenu žrtvovanja mnogih ličnih prijatnosti, osvaja javnost za žensku slobodu, emancipaciju i ravnopravnost.

Pokojna Zofka Kveder počinje svoj javni život u veoma burnim prilikama i uz neobično ustalasane duhove. Pokret naše »Moderne« i naprednjački omladinski pokret, koji je, u svoj suštini, težio za stvaranjem buržoasko-liberalnog društva, po uzoru zapadnjačke trule i neduhovne buržoazije, sa materijalističkim pozitivizmom i nebuloznim progresom, bez ikakovih jačih moralnih kriterija zahvatio je, onda još mlado djevojče, — Zofku Kveder. Centar toga pokreta bio je kod Hrvata i ona, prem Slovenka, počinje pisati hrvatski. Naši naprednjaci vidjeli su, da se kod Kvederove nalazi vrlo mnogo energije i odlučnosti za borbu, pa su je, na svaki način, htjeli upotrebiti za agitatorku među ženama. Ona se predano dala u borbu. Skače od redakcije u redakciju; piše pjesme, pune čulnosti i strasti; novele, pripovijesti; kroz razne članke, prilično prazne, sa mnogo emfaze i govorljivosti provodi »revoluciju« u ženskom svijetu — zapravo nastoji, da kod žena stvori identičan »pokret«, kakav je već zahvatio muškarce. I čitav svoj literarni rad stavlja u službu ovih »ideja«, pa zato rijetko kada u njenim djelima pobijedi umjetnica agitatorku.

Jednostrana u svome djelovanju i u svojim idejama, kao i njeni muški idejni srodnici, ona nije u svomu radu obuhvatila čitav duševni život žene. Ispočetka je to bila neka anarhična težnja za duhovnom slobodom, a kasnije pretvorila se u, često krivo shvaćenu, agitatorku narodnog jedinstva. Tu se pojavljuje i sva duhovna siromaština prvih začetaka ženskog pokreta za emancipaciju i jednakopravnost kod nas.

Mjesto solidno fundiranog pokreta, koji bi inteligentnoj i školovanoj generaciji žena podao uporište i jasnu orijentaciju u životu, riješivši najteže pitanje inteligentne žene: kako će ostati dobra žena i majka i u isti mah javna radnica, dobili smo pokret, koji nije imao sposobnosti da zadovolji ni najosnovnije zahtjeve moderne žene sa razvijenim duševnim životom. Mjesto produbljivanja on je ostao na površini: bučan, pun reklame i vike, a sa vrlo malo sposobnosti. Ostao je plitak, kao svi naši liberalni pokreti zadnja tri decenija.

Taj problem nije ni kod gde Zofke Kveder našao svoje sretno riješenje. Na mahove u njoj je pobjedivala agitatorka, pak je s izvjesnom ironijom prelazila preko tihog i mirnog veselja kućnog i obiteljskog života. Njen je rad indirektno išao za tim, da poruši temelje, na kojima počiva obiteljski i zdravi bračni život. Ali, pod izvještačenim i borbenim riječima mogla se opaziti suza Slovenke, u kojoj je ženstvo probijalo kroz nakalamljene sifražetske tirade. I to povraćanje ženstvu opažalo se u zadnje vrijeme sve to više. Život joj je, jadnici, bio odviše težak i grk: nestalnost joj je bio svagdanji gost. Njena impulzivnost i odgoj tjerali su je u ekstrem; mekoća slovenačke žene tražila je, s druge strane, mir, zadovoljstvo i ljubav. U sukobu ovih dviju opreka i pojmova ona je skršena. U zadnje je vrijeme napuštala javni rad. I književno je radila sve manje: ono, što je zadnjih godina dala, bilo je nacionalističke tendence, veoma blijedo i suho. Tik pred smrt, kako rekoh, izašla je njena knjižica novela, u kojoj je ona upravo osudila svoj raniji rad i njena nastojanja. Knjiga je bolna radi lične note, koja probija iz svakog retka. Rijetko je kada koja obrazovana žena s više poniženja i s manje dostojanstva kleknula pred muškarca i molila ga za ljubav, kao Zofka Kveder u ovoj knjizi. U tome pravcu ona je išla daleko; tako daleko, da joj feministkinje ne će lako oprostiti. A i drugi teško da su bili zadovoljni: obara se na brutalnost muškarca, na njegovo poništavanje vjere, a da nije mjesto nje dao ništa lijepa i uzvišena, što bi moglo zadovoljiti osjećaje žena. (»Oh, kako je teška duševna samoća, u koju ste nas bacili, a u koju niste nikada sišli, da ju shvatite i da nam date nekakvu utjehu, da bi se moglo živjeti«).

Da je poživjela, gda Zofka vjerojatno bi došla do pravilnog shvaćanja, nakon toliko lutanja i peripetija. Tako je umrla, ponesavši u grob bol shrvana života i ostavivši iza sebe težak primjer sukoba i duševnih borbi i vrludanja savremene žene, koja nije našla svoje mjesto u današnjoj vrtoglavici.

M. Ujević.

Novi pripovjedači:

ANĐELIJA L. LAZAREVIĆEVA.

»Palanka u planini« pokojne gdice Anđelije Lazarevićeve[1] navela je svojim naslovom g. Pavla Popovića na krivo prosudivanje njenih umjetničkih intencija. Naslov taj nosi u sebi nešto kao crtanje socijalnog milieua ili bar realistički opis ljudi i okoline. Sve je to i zatražio g. Popović od autorice, i ne našavši u dovoljnoj mjeri, istaknuo

---

[1] Anđelija L. Lazarević, Palanka u planini i Lutanja, Beograd 1926., Srpska Književna Zadruga.

kao nedostatke njena rada. Međutim, njene intencije očito nisu išle za tim i ako je šta u ovoj pripovijesti krivo, to je ovaj naslov, koji ne pokazuje njen pravi sadržaj. Taj je podaleko odvojio od realizma stila Lazarevićeva, i ako ga s njim veže interesantni atavizam socijalnog motiva. Kao što je Laza K. Lazarević, pokojničin otac, crtao u svojim pripovijetkama sukobe s okolinom, naročito porodičnom, srazove pojedinaca s tradicijom i predsudama, a naročito sukobe sinova s majkama, koje se u svojoj sebičnosti promeću u tirane, tako i ovdje kćerka velikog pripovjedača iznosi konflikt mladića, koji je zavolio djevojku iz palanke, s majkom i sestrom, koje su za nj u životu prinosile žrtve, ali sada hoće da iz njih povuku i suviše sebično odmjeren kapital. Međutim, dok kod Lazarevića u ovakvim konfliktima junaci redovno doživljavaju poraze i slomove (Švabica, Vetar i t. d.), gdica Lazarevićeva nešto je proširila (i produbla) motiv tako, da se sin, pod dojmom nesavladivog osjećaja i pravilnog instinkta, odupre majci i sestri i u prkos svemu uzima djevojku svoga srca, koja se je toliko nastradala i napatila za nj; ali se na obzoru njihova života ukazuje zlokobna oblačina budućih teških konflikata, jer će mladi par živjeti zajedno s njegovom majkom i sestrom, čije se neprijateljsko držanje prema djevojci nije ni najmanje ublažilo. Ova tek nagoviještena tragika daje pripovijeci sumoran dojam životne beznadnosti, kakav se rijetko javlja kod Laze K. Lazarevića. Već ova inverzija pointe pokazuje stvaralačku samostalnost autorice; još ljepše se ona vidi iz neobične jedne figure, koju je stvorila gdica Lazarevićeva. Naivna i prostodušna, ali srdačna i dobra Stana, vanjštinom nezgrapni ali srcem plemeniti apotekar, muževni i ozbiljni pukovnik, sve su to figure, koje bi u ovakovoj srdačnim optimizmom ponešto idealizovanoj formi mogle biti i Lazarevićeve ili čije druge. I sam Vladimir i Olga ne nose na sebi nikakovih naročitih oznaka. Ali zato Mirka, mala djevojčica, koja instinktivno voli samo ono, što je zaista lijepo, što je bezuslovno iskreno i istinito, i što je jedino ispravno i vrijedno u životu; mala rano dozrela djevojčica sa srcem i tijelom djeteta a vidovitom dušom zrela čovjeka: diskretni pouzdanih najnježnijih osjećaja i beskompromisni sudac životnih laži; mala djevojčica, koja ne može da preživi slom onoga, što je držala pravim, nego sama od sebe ugasne sa svojom finom osjećajnom dušom — taj lik je nov u našoj književnosti i, mislim, lična zasluga gdice Lazarevićeve. Bez intenzivnih ličnih opisa i bez šireg realističkog crtanja ona je uspjela da dade vrlo sugestivnu psihologiju ovoga neobičnog bića, koje poput najfinijeg instrumenta nesvjesno reagira na najtanje i najtajnije nijanse u osjećajima drugih duša. Ne sjećam se, da bi igdje u našoj književnosti dosada dolazio ovakav lik. U nas je mnogo puta prikazan razvoj djevojke, možda i djevojčice, ali je ona poslije odrasla, te joj je djetinjstvo ili mladost bila samo prolazna faza u životu; ovdje imamo djevojčicu, koja je u godinama, za druge djetinjim, potpuno izgrađena ličnost, koja dakako razmjerno svojoj dobi nema još nikakve lične sudbine, ali već nosi u sebi punu tragiku svoga suptilnog bića i koja baš poradi toga nikada ne će ni dočekati zrelih godina.

Iz toga se vidi, da težište u pripovijedanju gdice Lazarevićeve ne leži u realističkom crtanju ljudi i okoline, nego u finom psihološkom nijansiranju konflikata. G. Popović joj zamjera, što se ne zna, da li je Vladimir crn ili plav, premda to ne igra nikakovu ulogu; meni se čini veća umjetnost, što se točno zna, da je Olga plava, premda je autorica nije nikada naročito opisala. Susreti očiju, pokreti duša i ono neiskazano nešto, što stvara usudne veze između ljudi, a da nisu progovorili zajedno ni deset riječi, to je domena gdice Lazarevićeve. Pod tim dojmom ona daje impresije, ne opise, i pod tim se dojmom njena tehnika pripovijedanja razrešuje u niz impresija sjećajući na ekspresionističku atomizaciju tehnike. Što joj se kod toga svega može prigovoriti — odnosno što je ostalo kao nedostatak uslijed prerane njene smrti — jest to, da nije dospjela da sasvim konsekventno razvije tehniku, koja odgovara njenim pretenzijama, da dosljedno uravnoteži kompoziciju i da svomu djelu dade samo jedan izraziti karakter. Ovako ima partija, koje još uvijek nepotrebno sjećaju na stari realizam; a s druge strane opet ima momenata, koji su psihološki fini, ali pripovjedački suviše lagani poput sjene, te ne govore uvijek dovoljno jasno, što bi trebali da kažu.

G. Popović opominje gdicu Lazarevićevu, da ne zapadne u sentimentalnost i u času, kada njen junak »ne izdrža, uze šešir i izide« pita g. kritik: »Što da ne »izdrži«? Može se to izdržati, .verujte.« (Predgovor str. XVIII.) Usudio bih se napomenuti g. Popoviću, da je ovo stvar temperamenta, a gdica Lazarevićeva (jer su glavni junaci uvijek čest svoga autora) imala je temperamenta, i te koliko. To se vidi i iz »Lutanja«. Ta melanholična priča o teškim momentima malodušnosti i dvojbe u duši umjetnika čini, da duboko žalimo njen rani gubitak. Ne poradi toga, što bi pripovijetka sama po sebi pokazivala neke neobične prednosti — ona je doduše tako srdačna i živa i ne će se tako lako zaboraviti —, nego naročito poradi toga, što se iz ovoga mučnog komada vlastitog života vidi jedna žarka duša sa svim svojim borbama i sumnjama, sa svojim bezgraničnim željama i sa svojom iskrenom, nezasitnom i nezasićenom težnjom za velikim ciljevima života, za najvećim, za najboljim, za najsavršenijim. Jer, kladio bih se, nije ta Marija bila slaba slikarka, kao što ni ta ljubav nije bila prezira vrijedna; ali je ona instinktivno tražila nešto veće i jače, kao što to uvijek čine duhovi velika srca i silne duše.

Čini mi se, da se ta velika otpornost duha vidi i iz činjenice, koju navodi biograf gdice Lazarevićeve, da je njen žilavi organizam podlegao tek iza desetodnevne agonije, premda je za čitava svoga života patila, i to od bolesti ponajstrašnijih. Ne znam, zašto nisu u ovom posmrtnom izdanju štampani i ostali njeni književni radovi, kad ih i tako nema mnogo; a držim, da bi bilo potrebito, da se istraži, gdje se sve nalaze njeni slikarski radovi i da se oni u kolektivnoj izložbi ili na drugi koji način učine prilaznima, poradi boljega prosuđivanja cjelokupne ličnosti pokojničine.

Lj. Maraković.

»ZNAMENJE«.

Zatvorili su nas medju mračne zidove gradskih kuća, posadili u prašne kancelarije, a naša duša želi slobode i zraka; guše nas umorne noći bez zvijezda, a vani su nad poljima i luzima noći beskrajne i pune zvijezda. I sunce je nad zlatnim žitom drugo, nego nad užarenim ulicama grada.

To me je zbližilo s Radivojem Peterlinom Petruškom, kojemu je Matica Slovenska u Ljubljani godine 1912. izdala knjigu pjesama »Po cesti in stepi«. Iskreni, jednostavni stihovi, ljubav k daljini i zemlji i srce, ono naše slavensko srce i za čovjeka i za prirodu, koju (možda odviše pesimistično) Turgenjev naziva ravnodušnom prirodom. Manite se svi velikih umjetničkih fraza i programa. Srca nam dajte!

Onda je Petruška kao austrijski vojni bjegunac lutao Rusijom. Koliki je bezdan — svjetski rat — medju onim godinama i danas! Ljetos smo se u dragom i veselom Ljutomeru našli. Nije nas smetala silna kiša. Drugi je dan sunce još zlatnije nego prije sjalo po Jeruzalemskim goricama. I u onim dobrim, veselim očima našao sam, što su mi govorili stihovi u knjizi »Po cesti in stepi«.

Sada i g Petruška sjedi u kancelariji. Ali njegova duša još uvijek putuje po stazama i cestama. I dani su vani jasniji i noći dublje. Duša mu pjeva i kad mu je tužno oko srca. Prijatelji ga u šali zovu Ahasverom, a i sam se tako u pjesmi naziva.

»Povsodi in nikjer doma,
Vsak brat in sestra, zvesta
Družica, bila palica
Nevesta — bela cesta.« —

A i bilo ga je svakuda: i sred gora i kod mora, i na Ukrajini i u Norveškoj, i u Grčkoj i u Egiptu, — i u Krapini, a i nedavno i na Bizeljskom.

Onom smo cestom zajedno išli. I kako svagdje u Sloveniji putnike sa svih bregova pozdravljaju bijele crkve, tako su gledale i nas onog mutnog popodneva. Gledao nas je i sv. Križ sa hrvatskog brijega, a sve su nam bliže bile tri crkve u Kapelama. Sutla se razlila ko more. Crni se, rastrgani plašt kiše nadvio nad Hrvatsku, a po Bizeljskim se goricama još zlatilo sunce. Prošli smo kraj jednog »Znamenja« (Bildstock). Tako se zove i knjižica pjesama, što ju je g. Petruška izdao prošle godine. Sjetio sam se pjesme »Dve hišici« iz Petruškine knjige »Po cesti in stepi«: Kraj ribnjaka ima bijela kućica, a pod njom u vodi nauznak druga. Kuća, što stoji, vlasništvo je gospodarevo i tamo se čitave dane s djecom vrze Petruška. Ona, koja leži, jest Petruškina. I on veli:

»V njej spe moje sanje,
Dokler v mraku se noči
Spet ne spomnim na nje«.

Takovu kućicu ima i svaki od nas. — Nerealnu kućicu. Pa ipak je u njoj toliko života i umiranja, toliko tajna i pitanja i sanja. A onda se jednom medju nekoliko dasaka sve smiri na »Božjoj njivi«. Zar sve?! I Petruška je pitao nekad: »Kaj bo potem?« Zemlja je tako tvrda, a zvijezde tako visoko.

»Tak daleč je tja do zemljice,
Tak blizu, tak blizu je Bog.«

A ovdje dolje nikad ne nadješ, što si tražio, nikad ne stigneš, kamo si želio, a putovi, koji te vode kroz život, ne znaš, ni kud idu, ni kamo.

Nad Hrvatskom se već u pramenovima iz crnog pokrova oblaka sipala kiša, a nad slovenskim je bregovima nastala od sunčanih zraka kao neka slika od alabastra, tako čudno čista i fantastična, da si čekao, hoće li se na toj alabastarnoj pozadini pojaviti objavljenje, čudo. Ali čudesa se danas zbivaju više u čovjeku, gleda ih oko duše.

Tako je i Petruška, kao i mnogi drugi, idući nepoznatim cestama i tražeći cilja, u najtežim, najtamnijim dušama došao na raspuće, gdje križ stoji.

— »In on ostal je z Bogom sam«. —
I več se sunce na istoku stalo javljati.

»Mračni gost stoji še pod raspelom:
No zdaj ve, kje vodi pot in kam«. —

Vodi tamo, kamo kažu sve crkve po bregovima: I sveta Ana v Tunjicah i sveta Barbara v Slovenskih goricah i sveti Križ i sveti Urh i toliki drugi.

Pa nisu ni svi dani ovdje mutni, često je

»Jasen dan, krasen dan
V solncu se koplje dobrava.« —

Nije ovdje samo dolina suza, ima »planinca, gdje solnčece greje«, ima osim hladne rose i drugih kapljica, koje mogu ugrijati čovjeka, i ako gore na nebu.

»Ena edina zvezdica
Revica mraza drhti«. —

Neka g. Petruška hoće putovati
— »Kot Ahasver od mesta do mesta«, —
i tijelom počinuti pod znamenjem na gori »da se samote in miru do dna srca navžije«, ali neka to bude na svojoj rodnoj zemlji. Ona je ipak najmekši i najtopliji pokrov — pa ona ima i najviše prava na nas.

Kako je Petruška iskren i pun srca, tako su i njegove pjesme. Kamo dodje on, tamo dodje i drugi dragi gost: dobra volja. Pa ako mu je kada i teško, neka misli, da za svakom zimom dodje proljeće, kad može opet zapjevati:

— »V cvetju, petju koplje se livada
Kje pa ti si Marčev sneg?« —

Knjigu preporučam svakomu, komu je draga iskrena i srdačna pjesma.

Dragutin M. Domjanić.

KĆERKA F. M. DOSTOJEVSKOGA O SVOM OCU.

Gdica Ljubov F. M. Dostojevska, kćerka velikog pisca, napisala je franceski biografiju svoga oca.[1] Već ta činjenica, da je djelo pisano tudim jezikom, pokazuje donekle

[1] Aimée Dostoïewsky, Vie de Dostoïewsky par sa fille, Préface d'André Suarès, Paris 1926. Emile-Paul Frères.

njegov karakter: ono bez sumnje nije ni iz daleka onakovo, kakvo bi bilo, da ga je autorica pisala izvorno ruski. Pišući franceski, gdica Dostojevska piše za strance i iznosi svu silu informativnog materijala o Rusiji i Rusima, koji je za samu biografiju sasvim nepotrebit. Insistiranje na tim informacijama često zamara, a često zvuči suviše naivno, jer tko se toliko bavio ruskom literaturom, da ga u većoj mjeri zanima ličnost Dostojevskoga, mora da je bezuslovno upućen u pojedine detalje ruskoga života. Već Suarès ističe u predgovoru, da se gdica Dostojevska suviše zaljubila u svoju ideju, kojom hoće da prikaže, kako Dostojevski nije koreniti Rus, nego u jednu ruku (po predima) Litavac, izmiješan s krvlju normanskom, u drugu ruku Ukrajinac, a tek donekle Rus. Ona dokazuje, kako je čitav karakter Dostojevskoga i njegova lična kultura u punoj opreci sa specifičnim oznakama ruskoga karaktera i kako gotovo sve dobre osebine Dostojevskoga nisu ruske. Rusifizacija Dostojevskoga uslijedila je prema tumačenju njegove kćerke tek za vrijeme robije, kada je upoznao ruskoga seljaka-kažnjenika i kada se posvema odlučio, da bude vjesnikom ruske ideje u općoj čovječanskoj kulturi. Suarès upozorava, da nema pravoga smisla ovo isticanje hereditarnih momenata, kada je činjenica, da je Dostojevski najruskiji Rus i da nikada nije sama sebe drugim smatrao. I druge momente u ruskom životu, naročito u literaturi, nastoji gdica Dostojevska protumačiti oprekom izmedu onih, koji su bili podrijetla normanskog, baltskog, litavskog, ukrajinskog i onih, koji su — po njenu tvrdenju — kao Rusi mnogo izmiješani mongolskom krvlju. Iz toga je čitava njena radnja izišla više kao neka specijalna teza, što dakako daje njenu izlaganju izvjesnu draž, ali je udaljuje od njena protivnog zadatka: da iznese lične uspomene kćerke na oca. Medutim, tih ne može mnogo ni da bude, jer je Ljubov bila mala djevojčica, kada je veliki pisac umro. Ipak su oni momenti, kod kojih utječu i njene direktne uspomene, kao naročito smrt i sprovod, prikazani upravo umjetničkom snagom. Mnogo toga, što je inače izneseno, više je porodična tradicija, ali ipak u mnogo čemu dosad nepoznata. Poglavlje »Dostoïewsky intime« iznosi vrlo točno sve i najneznatnije momente iz piščeva svagdanjeg života i uspijeva da učini njegov lik još simpatičnijim. Šteta je, što dnevnik autoričine majke, koji postoji i koji je imao biti publiciran u Rusiji, da nisu nadošle sadanje prilike, nije izdan prije ove knjige. Jer on bez sumnje iznosi više dokumentarnog materijala iz prve ruke, te bi se gdica Dostojevska mogla na nj pozivati. I inače ne daje ona ovdje mogućnosti za kritičko provjeravanje njenih tvrdnja, jer ne navodi nikakovih izvora, čak ni naslov Vidunasove knjige o Litavcima, koju toliko citira. Koliko dakle kritičko osvjetljenje i tumačenje djela Dostojevskoga ne će moći crpsti iz ovoga djela onoliko koristi, koliko bi bilo potrebito, toliko će se više svi poštovaoci velikog pisca čitajući je još više priljubiti uz čovjeka, koji je velik ne samo svojim pisanim djelima, nego svim unutarnjim vrednotama svoga bića. Velika objektivnost gdice Dostojevske i prema onima, koji su toliko puta teško ogorčili časove njenu ocu, pokazuje ju kao dostojnu kćerku besmrtnog pjesnika.

Lj. Maraković.

DJEČAK S UNE.

Premda ime g. Vladimira Velmar-Jankovića nije toliko isticano u književnoj kritici, on ipak spada medu najsamostalnije i najizvornije talente u sadanjoj našoj književnosti, ne tim što bi se nametao stvaranjem bučnih novih smjerova ili promicanjem kakvih prepotentnih deviza: po strani od tih jako zamjetljivih struja i pojava, njegov je rad tih i pribran, otmjeno usamljen. Ali zato nije bizarno izolovan od života i svijeta, štaviše on je možda osjetljiviji i dublji vjesnik svoje okoline, nego po koji literarni pučki tribun sa svojim ekstravagancijama. Svjedoče to, medu ostalim, i ovi neobični »časovi sećanja« o »Dečaku s Une«.[1] Čim se je g. Velmar-Janković i dosada naročito istaknuo, to je neobično sugestivan način pripovijedanja, stil i ton prikazivanja, koji vas posve okružuje atmosferom pripovijetke i neodoljivo vuče u carstvo njenih strasti i osjećaja, likova i dogadaja. Ovdje je ta naročita prednost pojačana tim, što pripovijedani dogadaji pripadaju carstvu uspomena, koje već samo po sebi daje stvarima neki naročiti tonalitet i kolorit. Sve je gledano kao kroz neku svijetlu maglicu životne radosti i životne melankolije, kroz onu karakterističnu mješavinu gledanja koje nastaje, kada se ukrštavaju iskustvo zrelih godina i naivni primitivizam djetinjeg shvaćanja. Medutim, osim sugestivnih pejzaža s Une, oživljenih dječjom maštom, osim minucioznog ocrta starinskog i novog doma prilikom seobe radi poplave, ova knjiga, naročito u drugom dijelu, intonira duboki jedan idejni akord, crtajući kao u dalekoj pozadini lik Petra Mrkonjića, koji je tim krajevima prohodio, i opisujući agitaciono putovanje, na koje se upućuje mališ prateći »profesora iz Zagreba« i svoga oca. Ovaj politički rad uoči izbora faktično je priprava za veliko djelo oslobodenja, koje je trebalo, prije nego što se ostvari, da sazri u srcima svih. To, što g. Velmar-Janković gleda ove pojave nekadanjim očima djeteta, čini da one gube svoju neprijatnu oštrinu svakidašnje stvarnosti i profanost vulgarnosti. Jer, konačno, to su stvari sasvim obične, a za odrasle ljude često obojene kričavim bojama strančarstva i političkih programa — a ovako je to poezija, velika poezija patriotizma, koji tek progledava u duši, koja se istom budi na život. Na taj način ove vulgarne stvari dobivaju aureolu izvornosti i misterioznost zanosa, te poput praha pada s njih sve, što je sitno i nebitno, a ostaje ono, što će jednom povijest zabilježiti »sub specie aeternitatis«.

Ne ću da ovdje ispitujem, koliko je faktično piščeva djetinjstva u ovim uspomenama, jer to ovdje nema interesa (izvjesna oštrina u sudenju o sebi, optuživanje s nekih griješaka sjeća na karakter nekojih znamenitih autobiografija); djelo faktično nije zamišljeno kao autobiografija, nego kao dio zasnovanog ciklusa »Duše sa Balkana«. I u toj vezi pisac, kako se čini, hoće da iznese ne samo ljude i krajeve, tipove i dogadaje, koji su karakteristični za naš svijet, nego hoće i da istakne izvjesne idejne akcente, koji treba da budu sinteza naših nacionalnih problema. I zato je vrlo važno, što je u čitavoj ovoj priči ne samo novelistički najzaokruženiji nego i idejno najsugestivniji lik oca

[1] Vladimir Velmar-Janković, Dečak s Une, Beograd 1926. Izd. Sveslavenske knjižare M. I. Stefanovića i druga.

Hristifora, mladoga monaha u manastiru, u kojemu se pod izlikom narodnog rada i demokratizma opijaju i ljenčare, dok otac Hristifor u svojoj samici ćeliji pokriva lice rukama i iz dna duše vapije: »Bože moj, Bože moj, ne ostavi mene«. Scena, kada se ovaj muževni i duboko produhovljeni lik pojavi u blagovaonici i zagrmi na zalutalu braću sa samim starješinom na čelu, nije samo efektna do silne dramatičnosti, nego i neodoljiva jednom dubokom istinom, koju je prvi g. Velmar-Janković naglasio u ovakvoj formulaciji: »I sam si kazao (odgovara Hristiforu iguman), da smo radi naroda tu, a ne toliko radi crkve. Crkva naša okuplja ga ipak oko sebe, i okupljat će ga sve dotle, dok n e d o d e v r e m e, kad ćemo svi lakše moći vratiti se Bogu.« A vrijeme je došlo. Došlo je vrijeme, za koje su se prinosile patnje i žrtve. Narod je slobodan. A je li i sretan? Je li u problemu nacionalizma sva sreća i sudbina ovog svijeta? Koliko sumorno zvuči ovaj monolog na kraju ove neobične knjige: »U svojoj teškoći odraslog čovjeka zazivam vas u pomoć; u svojoj osamljenosti, koja neka je prokleta, odlutao sam čak do vas, da potražim spasa. U svojoj sobi beogradskoj danas sam osamljeniji no ti, oče Hristifore. Prodire mi spominjanje tvoja riječ: — Bože moj, Bože moj, ne ostavi mene... Želeo bih da ih ponovim, ali nisam sazreo za skrušenost i za poniženje. Morao bih da ubijem u sebi svu zaostalu bezbožnost i svu ciničnu i maloumnu uobraženost svoga vremena, koju sam primio na sebe, i koja mi i sada šapće, da čovek moga doba može biti bez Boga. I da je kukavičluk i bapsko spasenje zazivati ga u pomoć, kad je um još ovako pobednički raspoložen. O to vreme, to moje vreme! J e l i t o o n o, š t o s m o s v i č e k a l i? Podilazi me volja, i koliko puta, ja okupim u svom grlu svu pljuvačku, što se ikada nakupila od samog ogorčenja i od nepravde u meni, i dode mi da pljunem. Ali ne bih pobegao od njega, od toga vremena, jer sam i sam njegov i pljunuo bih i na sebe« (str. 122). Može li to da bude posljednja riječ? Nije li kazao iguman, da ćemo, kad dode vrijeme, »svi lakše moći vratiti se Bogu«? Sasvim je logično govorio iguman, a vrijeme je došlo i već prolazi. I u samoći naših razočaranja, što im je donijelo neslavno naličje slavnoga vremena, nije li jedini pravi povik onaj isposnika oca Igumana, koji je u svojoj ćeliji živio p r e d svojim vremenom i vidio jasno ono, što će doći. Dijete svoga vremena kao i drugi ljudi, pjesnik treba da bude i više: treba da bude poeta vates — pjesnik prorok. Na toj liniji željeli bismo se opet sastati s g. Velmarom-Jankovićem.

Lj. Maraković.

GRAĐA I PRILOZI:

»ŽIDOVSKA PARALELA« U HRV. NARODNOJ EPOPEJI ISUSOVOJ.

Još sam lanjske godine napisao ovo:

»Našoj velikoj i gizdavoj epopeji Isusovoj valja pribrojiti priličan broj različitih narodnih pobožnih pjesama, koje cijelome progonu židovskome i Isusovu oslobođenju daju drugačiji tijek i oblik, nego je onaj u dosadašnjoj Prosvjetinoj epopejskoj gradi. To bi dakle bila paralela ili, ako volite, varijanta cijelome drugome dijelu naše epopeje.«[1]

Sada o tome, o toj »židovskoj paraleli«, nešto više!

1. Prema dosad utvrdenoj gradi Isusove epopeje[2] drugome je dijelu t. j. židovskome progonu i Isusovu oslobođenju ovaki oblik i tijek: Židovi uhvate maloga Isusa, muče ga i ubiju, žalosna ga Gospa traži, putnici ga mrtva nadu, Isus poslije oživi, te se sastaje opet s Marijom.[3]

To je jedan, dulji oblik. Drugi je kraći.

K a d j e g o v o r o o v o m d r u g o m k r a ć e m o b l i k u ž i d o v s k o g a p r o g o n a i I s u s o v a o s l o b o đ e n j a, o n d a o v a m o d o l a z e u r a č u n o n e n a r o d n e p o b o ž n e p j e s m e, u k o j i m a Ž i d o v i t r a ž e i v r e b a j u n a m a l o g a I s u s a, n o M a r i j a i m i z m a k n e, p a m a l i I s u s i n e d o l a z i u r u k e Ž i d o v i m a. I o p e t o n e p j e s m e, u k o j i m a s e Ž i d o v i i s t i n a d o m o g n u m a l o g a I s u s a, a l i g a u b r z o i z g u b e i z s v o j e v l a s t i, p a n e m o g u d a i z v e d u s v o j i h u b o j n i č k i h o s n o v a.

2. Ovake su ove dvije pjesme iz moje zbirke hrv. narodnih pobožnih pjesama:

1.

Šetala sê Marija
Po visokih planina.
Šetala se gloginji:
»Oj gloginjo sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij sina Isusa,
Da ga Jude ne vide
I Židovi ne propnu!«
Al govori gloginja:
»Ja sam jako trnava,
Pa ću ubost Isusa.«
Proklela je Marija:
»U proljeće iscvala,
A u jesen dopala!«
Šetala se Marija
Po visokih planina.
Šetala se k topoli:
»Oj topolo sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij sina Isusa,
Da ga Jude ne vide
I Židovi ne propnu!«
Al govori topola:
»Ja sam jako debela,
Ne mogu se saviti,
Uprijek ću se prebiti.«

[1] Hrv. Prosvjeta god. 1926. br. 3.

[2] Hrv. Prosvjeta god. 1923. br. 11., god. 1925. br. 5. 6. 10., god. 1926. br. 3.

[3] Vidi jeronimsku knjižicu: »Hrv. nar. pobožne pjesme« str. 10.—18.

Proklela je Marija:
»Dan i noć se njihala!«.
Šetala se Marija
Po visokih planina.
Šetala se vrbici:
»Oj vrbice sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij sina Isusa,
Da ga Jude ne vide,
I Židovi ne propnu!«
Marija je blagoslovila:[4]
»Digod se usadila,
Svagdi se pomladila!«

Kazivala Anka Gunić iz Selaca kraj Đakova. Zabilježila S. Agneta Novaković.

2.

Pošetala Nedilja,
S njome Diva Marija
Nosajući Isusa.
Susrio je Ilija:
»Kud si pošla, Nedilja?
Daj der meni Isusa!
Eto tamo Žudije,
Otet će Ti Isusa.«
Diva se maši u nidra,
Daje Iliji Isusa.
Doka malo odmaknuli,
Žudije se primaknuli:
»Pomozi Bog, Ilija!
Šta ti je to u nidrim?«
»Meni nema ništa u nidrim,
Doliš jedna rukavica[5]
Svakom svilom iskićena,
Svakom srmom izlozana,
Za najviše crnom svilom.«
Sitiše se Žudije,
Raspasaše Iliju.
Isus pade na zemlju
Ko' no malo janješce.
Popadoše kano lavi,
Odnesoše priko gore,

[4] Ovo je u slavonskom stegnutom izgovoru sedmerac.
[5] rukav.

Priko gore Kalvarije.
Dovikiva Ilija:
»K men' se, k men' se, Nedilja!
S tobom Diva Marija!
Odnesoše Isusa.
Nosi sviću od voska!«
Baciše je preko gore,
Priko gore Kalvarije.
Doklen svića dopirala,
Dotlen more sanjalo,[6]
Oblakovi namicali
I gromovi popucali
I Žudije izginuli.

Kazivala Anda Babić iz Livna u Bosni. Zabilježila učiteljica Ljubica Jazvo.

3. »Hrvatska prosvjeta« je tijekom posljednjih godina donijela iz moje zbirke hrv. kor. pobožnih pjesama već nekoliko pjesama od ovoga drugačijega i kraćega oblika židovskoga progona i Isusova oslobođenja,[7] i nije kod toga napominjala, da ih valja pribrojiti epopeji Isusovoj. Nije to činila zato, jer cijela ta stvar s Isusovom epopejom valja da sasvim polagano raste i dozrijeva.

A da te pjesme doista pripadaju Isusovoj epopeji čineći varijantu ili paralelu židovskome progonu i Isusovu oslobođenju, to izlazi u prvom redu iz samoga sadržaja tih pjesama. To potvrđuje dalje i činjenica, da se neke stvari iz trećega dijela epopeje iz pobjedničkih slava Isusovih svojom stilizacijom očito naslanjaju na ovaj kraći oblik i tijek progona židovskoga i s njime vežu.[8]

Nekoje od ovih pjesama imadu još i zato veliku vrijednost, što su povezale u jednu cjelinu židovski progon i Isusovo oslobođenje s njegovim krštenjem. Te su pjesme dokaz, da je i Isusovo krštenje sastavni dio naše epopeje i da dolazi iza progona židovskoga.[9]

Juraj Lahner.

[6] Vidi Broz-Iveković: ujati.
[7] God. 1921./I. br. 6., god. 1922. br. 19., god, 1923, br, 6., god. 1926. br. 1.
[8] Na pr. istarska pjesma »Sveta je Marija« u Hrv. Prosvjeti god. 1925. br. 5.
[9] Vidi Hrv. Prosvjeta god. 1923. br. 6., god. 1926. br. 3.

BILJEŠKE:

K pjesmi: Spomen na Mariju Bistricu. Pisac te pjesme (sada vijećnik kr. banskog stola), dr. Dragutin Domjanić, vodio je prigodom poznatih buna godine 1920. (povodom žigosanja blaga) kao sudac istražitelj sudbenoga stola u Zagrebu istragu u Mariji Bistrici. Prije nego što je istraga bila dovršena, bio je on »smijenjen« i zamijenjen drugim sucem.

Međutim je i taj drugi sudac nastavio i svršio istragu u istom pravcu, u kojem ju je dr. Domjanić i započeo. Govorilo se, da je dr. Domjanić smijenjen, jer ga je netko denuncirao, da je »filantrop«.

Za stil svečanih pučkih igara donosimo dva karakteristična primjera, jedan iz znamenitog švicarskog prošteništa Einsiedelna, drugi iz Godesberga na Rajni. Karakteristično je, koliko se poredaj lica u dekorativnoj liniji podudara kod obje igre, ali je bitna razlika u postavi igre u tom, što je u Einsiedelnu »scenerija« prava zgrada sa svojim dekorativnim stubištem, dok je u Godesbergu izgrađena velika arhitektonska konstrukcija u stilu monumentalnih Ufinih filmova iz Berlina. U Godesbergu se kroz šest mjeseci igra na toj svečanoj pozornici Calderonovo »Veliko pozorište svijeta«, koje se u Hoffmannstalovoj mo-

dernoj obradi igralo 1923. u Salzburgu kao svečana igra u crkvi. Hoffmannstalova je igra puna dramske snage i djeluje potresno, ali su u Godesbergu uzeli za podlogu pravi Calderonov tekst, koji je naivniji ali vjerski pozitivniji. Osnovna je predodžba igre, da se duše pojavljuju sve u jednakoj odjeći, dok im Bog ne podijeli »odijela« (t. j. njihovo zvanje na zemlji), da odigravaju svoje uloge u »kazalištu svijeta«. Kod nas je primjer originalne režijske zamisli svečane igre dao g. dr. Velimir Deželić izvedbom Vetranić-Držićeve »Žrtve Abrahamove« prilikom Euharistijskog kongresa, a kako su se u novije vrijeme Dubrovčani zainteresirali za izvedbu te stare dubrovačke drame na njihovu vlastitom tlu, g. Dr. Deželić je zamislio kao pozornicu te nove izvedbe prekrasno stubište, koje vodi isusovačkoj crkvi u Dubrovniku, i koje i opet omogućuje prirodnu podjelu pozornice u tri etape. Bilo bi zaista vrijedno, da i dođe do takve izvedbe.

Iz naših časopisa. »Nova revija« posvetila je svoj broj 3. i 4. (upravo čitavu knjigu) jubileju sv. Franje. Sveska donosi obilat materijal o svim franjevačkim pitanjima iz pera prvih i najodličnijih pisaca. Naročito je za nas zanimljiva rasprava Dra. Fra. Dominika Mandića o sv. Franji u hrv. krajevima, koja se ističe svojim opreznim trijeznim pogledima na ovo pitanje. Osim toga izneseno je u toj svesci mnoštvo historijskog i drugog materijala, te se već svojim sadržajem preporučuje. — »Život« donosi prvi kod nas u svom 5. broju članak o Švedkinji Sigrid Undset, katolikinji, koja je svojim literarnim radom zadobila Nobelovu nagradu. Uz bilješke o životu i djelima donesen je i odlomak iz historijskog romana »Kristin Lavransdatter«. U br. 6. istoga lista prikazan je život i rad R. Tagore, samo je šteta, što piscu kako se čini nije poznato ni ono, što se kod nas već o Tagori pisalo. — U »Luči« br. 6.—7. donosi g. A. Matasović detaljnu i vrlo korisnu analizu »Peripetije« Romana Tiecka, u kojoj vrlo suptilno zalazi u alegorijski smisao slika, kojima obiluje ovo neobično djelo našega prerano umrloga Kuzme Petkovića i pokazuje, kako je golema idejna dubina vješto isprepletena s neobičnom plastikom vanjskih forama. Rekao bih samo, da je u jednom slučaju tumač donekle mimoišao smisao pjesnikovih riječi, jer se, kako se meni čini, riječi »pod sivom surkom crvena košulja« ne odnose na samoga »mrtvaca« nego na počasnu stražu, koja mu čini špalir, jer je siva surka i crvena košulja očito sokolska uniforma a Sokoli su obično stajali kao počasna straža uz odar znamenitih rodoljuba.

Dobre knjige u dobre ruke tehnički na potpunoj visini, ukusno i solidno opremljene: iz »Ilustrovane Omladinske biblioteke« Ledeno srce od Wilp. Hauffa, preveo poznatog niza priča »Das Wirtshaus im Spessart«, urešen vrlo lijepim i sugestivnim ilustracijama u romantičnom stilu (naklada Z. i V. Vasića, Zagreb, cijena uvezano Din 45.—). Zatim Priče iz davnine od gđe Brlić-Mažuranićeve u sjajnom izdanju Matice hrvatske s ilustracijama g. V. Kirina u stilu engleskih ilustrovanih priča, majstorsko djelo grafičke opreme, sadrži uz dosadanje priče još dvije nove (cijena Din. 100.—, te napokon Hrvatske narodne pobožne pjesme, sabrao Juraj Lahner, u ukusnom pučkom izdanju i grafičkim ukrasom u narodnom stilu od gđice Sertićeve, knjiga, koju će narod bez sumnje objeručke prigrliti, ako mu se samo ponudi.

Znak vremena. U trafici. Ulazi mladić, upravo dječak, od kojih 15—16 godina, radnik, namjerno stilizovan napola apaški. »Ima li što nova?« Nema ništa« odgovara prodavač. »Koju svesku imate Kralja Pećina?« »Tu i tu«. »A Osveta bludnika?« »Tu i tu«. »A Đusepo Musolino?« »Hajde šta me gnjaviš već«, dodija prodavaču, »znaš sve na pamet, a tu neprestano ispituješ«. »Onda mi dajte dvije Zete« završi mladić. Ni u kojoj se zemlji — kako potvrđuju upućeni stranci — ne producira i ne kupuje toliko »Šundliterature« koliko kod nas. Ova je pojava golema kulturna i moralna opasnost, na koju treba odlučno uprijeti prstom. O tom bi se mogle pisati čitave studije. Ali da suzbije njen užasni utjecaj, treba da se svatko osjeća dužnim, da učini pozitivno sve, što može, širenjem jeftine dobre štampe. Društvo sv. Jeronima pokrenulo je neobično ukusnu i jeftinu »Knjižnicu dobrih romana« (uređuje Dr. Josip Andrić), koja već svojom vanjštinom mora da privuče svakoga. Knjige su birane, te se ne samo mogu dati svakomu u ruke, nego po svomu izboru pored lakog i zabavnog štiva daju i krepčijih, zamašnijih djela. U prvoj su seriji: Mandaljena Pobjednica od Dra. V. Deželića st., Pregeljevi Božji medaši, te Bijela mačka od francuske spisateljice Delly i Kroz vrtna vratašca od Engleskinje Florence Barclay. Svaki roman stoji samo 15 dinara.

Uređuje i izdaje za »Kolo Hrvatskih Književnika«: Ljubomir Maraković. — Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Marinović, Gjorgjićeva 18.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. VELJAČE 1927. BROJ 2.

Ljubomir Maraković:

Na rub Kranjčevićevih pjesama.

I.

Opremajući novo Matičino izdanje Kranjčevićevih pjesama[1] g. dr. Branimir Livadić je na osamdeset stranica uvoda nastojao da dade sintezu Kranjčevićeve poezije: njene glavne razvojne faze i njenu idejnu sadržinu. G. Livadić je marljivo prikupio materijal u tom smjeru, proučio i same pjesme i njihove kritičke analize, i u dosta objektivnoj formi dao osnovne konture Kranjčevićevih životno-filosofskih ideja. Poslužio se savjesno i kritikom biskupa Mahnića (jer to je, kako je utvrđeno, onaj Criticus prvoga godišta »Hrvatske Straže«) i nastojao da bude prema njoj što pravedniji, a čuvao se karakteristične mane naročito kasnijih znanaca Kranjčevićevih, da suviše komplicira smisao pojedinih pjesama. Ima naime takvih ljudi, koji su bili u više ili manje bližem dodiru s Kranjčevićem osobito pod kraj njegova života, pa hoće da budu sada jedini autentični tumači njegove poezije, no kad pokušaju da je protumače, izgube se u labirintu svojih vlastitih misli.[2] Priznati se mora, da je kasnija poezija Kranjčevićeva često zbijena do nejasnosti i sumorna do zamršenosti; ali se baš zato mora opreznije postupati, no što to čine ovakvi »povlašteni« interpreti pjesnikovi. A u drugu ruku, poezija je u prvom redu poezija i ne treba tražiti ne znam kakve složene filosofske doktrine i ondje, gdje je pjesnik samo pjevao, i pjevao u prvom redu iz svoga srca i o svomu vlastitom jadu.

Uza sve to filosofska će interpretacija Kranjčevića zadati stručnjacima bez sumnje još dosta posla; ali taj će se u svojoj pravoj potpunosti moći obaviti tek onda, kad imadnemo u rukama kritičko izdanje svega, što je Kranjčević napisao. U sadanjim se prilikama Matica Hrvatska nije mogla odvažiti na to, nego je dala dosta skučen izbor, koji ima tu prednost, da je izdan u dobroj opremi, i da je uopće izdan: jer svako dalje zatezanje s objavljivanjem pjesnikovih djela značilo bi predavati njegovu poeziju sasvim zaboravi i izbrisati je iz svijesti naroda. A to se nikako ne bi smjelo dogoditi; jer ma kako su oštro sudili o Kranjčeviću — kao i o svemu uopće, što je do njih bilo stvoreno — književni revolucionarci kasnijih vremena, ma koliko je kršćanska kritika imala da zamjeri sadržini njegove poezije, njegov je lik presudan za čitavu jednu epohu hrvatskog pjesništva, a njegova pojava kao pjesnika i čovjeka osobit dokumenat naše narodne kulture, koji je bezuslovno zavrijedio, da se dublje prouči.

Prikazujući samo idejni svijet Kranjčevićevih pjesama, g. Livadić je bez sumnje oštetio pjesnika Kranjčevića, jer poeziju, naročito lirsku, ne čine samo ideje, nego i intenzitet emocija, sugestivnost ugađaja, stilske i formalne odlike i sve ono, što čini pjesmu pjesmom, a pjesnika naročitim bićem među ljudima. Ne krivim radi toga lično g. Livadića, jer mu prostor jednostavnog uvoda nije dopuštao drukčije; samo hoću i ovom prilikom da naglasim, kako to nije ni iz daleka još dosta za pravilnu procjenu značenja i vrijednosti pjesnikove.

Sugestivnost i dinamika Kranjčevićeve poezije bacaju daleko u pozadinu sve ono, što su različiti zastupnici manje ili više uspjelog artizma prigovarali stihovima i dikciji njegovoj, i stihovi kao oni uvodni »Heronejskog lava«:

U mjesečevu sv'jetlu, u tajnoj dr'jema noći
Kaprena, selo malo, na prahu Heroneje —
To bajni joj je ležaj u magičnoj bljedoći,
A pokrila se plaštem od grimiz-epopeje —

čudo su poetske magije, jer su u svojoj suštini apsolutno nerealistični, da upravo nerealni, a toliko je u njihovoj slici plastične snage. Kranjčević, da-

[1] Silvija Strahimira Kranjčevića Pjesme, Novi izbor, uredio i s uvodom popratio Branimir Livadić, Zagreb 1926., Izvanredno izdanje Matice Hrvatske.

[2] Mislim ovdje samo na različite usmene komentare Kranjčevićevih pjesama.

kako, nije nikada vidio Kaprene i njegova nam slika ne daje ni jedne jedine faktične crte iz prirode osim mjesečeva svijetla; ali taj bajni mjesečev sjaj i onaj patetični plašt od grimiz-epopeje daju slici koloristički tonalitet ugođaja, koji nas se doima doduše ne kao realističan pejzaž, ali kao veličajan pozorišni dekor jedne silne tragedije. Dakako, da bi tkogod iza toga mogao da otkrije i »prazninu fraze«, no to ne bi bilo teško pronaći ni iza bilo koje pjesničke dikcije, samo što takva metoda vodi ravno u — filisterij!

Da pokažem, koliko truda treba još da se uloži u osvjetljenje ovakva stvaranja, nisam htio da pišem ovdje ni prikaz ni ocjenu Kranjčevićeve poezije; htio sam samo da donesem jedan neznatni kamenčić za gradnju onima, koji će jednom imati cio materijal pred sobom.

Taj sasvim djelomični prinos tiče se pjesnikova života.

II.

Kad god se piše biografija Kranjčevićeva, nabroje se po savjesnoj kompilaciji g. M. Marjanovića[3] redom sva mjesta u Bosni, koja je pjesnik po nalogu onih, »koji vedre i oblače«, obišao kao učitelj trgovačke škole. Obično ni sami biografi nemaju nikakve predodžbe o tom, šta ta mjesta znače, a još manje, šta znače sve te promjene mjesta za vanjski i unutarnji razvoj pjesnika. Pokušat ću stoga da osvijetlim dvije epizode iz pjesnikova života, koje poznajem iz autopsije; samo što moj prikaz nema onoga smisla i vrijednosti, koji bi imao, da sam onda bio odrastao čovjek — ali zato ima neospornu draž naročitog gledanja djeteta na ličnost velika pjesnika.

Kranjčević je, kako bilježi savjesni kronist, 1888.—1892. boravio u Bijeljini i tu je došao u dodir s djetetom, koje je tada, može se reći, tek jedva progovorilo. Moj je otac kao učitelj trgovačke škole bio drug pjesnikov, i u mjestu kao što je Bijeljina ubrzo su se nadovezali prijateljski odnosi. Bijeljina je mjesto »široke posavske nature«: svijet srdačan i gostoljubiv, uvijek spreman na užitak i veselje, u ondašnje vrijeme kako se čini privredno prilično jak i u svom blagostanju dosta obijestan. Sjećam se blagdana, kada bi se u našoi kući povelo kolo kroz čitavo veliko dvorište pa čak na ulicu, ma da moji roditelji nisu bili nikakvi ne znam kako ugledni građani; a o Božiću bi bila kuća prepuna čestitara, da se ne bi čovjek mogao okrenuti. Naš prijateljski odnos s Kranjčevićem stekao je svoju prvu sankciju baš mojim riječima, kada sam htio s božićnog drvceta da skinem neki predmet i na opomenu majčinu, da će me »gospodin« grditi kad dođe, ja sam odgovorio s pouzdanjem: »Ne će braco svoga brace!« Otada je ovo ime, kojega mi nitko nije sugerirao, ostalo Kranjčeviću sve dok se nije izgubio s vida našoj porodici. Moje su uspomene iz tog preranog doba sasvim punktualne i usamljene, i od markantnijih zgoda sjećam se još samo one, kada smo putovali zajedno na zagrebačku gospodarsku izložbu 1891., te sam odmah prvi dan dobio novo odijelo, na kojemu su ispod vrata bile ukrštene dvije trobojnice, ali — madžarske! (Karakteristično za tadanje prilike!) Trebalo je bar sastrugati onu zelenu boju i Kranjčević, koji je bio uvijek spreman na političke manifestacije, učinio je to s velikim užitkom svojim nožićem, »da mi ne reknu, da sam madžaron«. Što dakako nije smetalo mene, da se u svom rođenom rodnom mjestu, Topuskom, na povratku u Bijeljinu, u parku nekoj nepoznatoj dami pohvalim samosvijesno se udarivši u prsa: »Ja sam madžaron!« Na što se ova, dakako, sva zaprepastila.

Livno, kamo je Kranjčević premješten neposredno iza nas 1892., dijametralno je oprečan ambijenat onomu u Bijeljini. Ovo mjesto svi, pa i nekoji biografi pjesnikovi, nazivaju »bosanskim Sibirom« i taj je žig ostao utisnut Livnu silom običajne fraze. Vjerujem, da za činovnika odrasla u gradu i željna gradskih užitaka, željna da živi kao »gospodin« Livno ne pruža ništa. Istina je i to, da je zimi, kad po Kupresu zapadnu duboki snjegovi, Livno odsječeno od kulturnog svijeta, jer ni pošta ni ikakve pošiljke ne stižu iz zaleđa, budući da je čitav promet obustavljen, a vijesti stižu tek zaobilaznim putem preko Dalmacije. Ali uza sve to je Livno milieu, koji je u mnogom pogledu pogodovao karakteru i pjesničkom stvaranju Kranjčevićevu.

Bijeljina je nastanjena pretežno Srbima, tako da je moj brat, pošavši ondje u školu, ponajprije učio ćirilicu. Kranjčević, po onom interesantnom »paradoksu« Harambašića i kasnijega Matoša, bijaše politički »zaguljen« »stekliš« i intransigentan do krajnosti; no uza sve to je srpsku književnost i volio i poznavao, a sa Srbima se uvijek dobro pazio. Imam njegov primjerak Zmajevih pjesama, i brojne bilješke od njegove ruke svjedoče, koliko je mnogo pobude crpao od ovoga toliko omiljelog pjesnika i virtuoza forme. A kako vedrim i bezazlenim humorom je umio zaodjeti »srpsko-hrvatsko pitanje«, dokazuje ova pjesma intimnoga karaktera, upravljena mojoj majci (koja je bila Srpkinja pravoslavne vjere), te se odnosi na epizodu s našega putovanja u Livno:

Tri Talijanke uz more nikle
Putuju morem — moru su vikle;
Med' njima, brajko, vesela lica
Putuje jedna direktorica.
Kad bi je 'nako pozorno gledô
Vidô b' da nije primorsko čedo —
El slano more prstom ga kuša,
Ah srpska je prava k o p n e n a duša!

Al vidi čuda, vidi belaja:
Sdrma se lagja kô ljuska od jaja
Udari talas — da vidiš besa
Kod Makarske tamo, gdje Rendić sklesa
Celomu srpstvu ko uvek na diku
Kačiću spomen srpskom pesnîku!
Tri Talijanke uz more nikle,
Kada su nikle, biće mu vikle...
Al jest! de počuj, kako je pravo:
Tri Talijanke bljuju — al zdravo!

[3] Silvije S. Kranjčević, Pjesnička proza, Zagreb 1912., Savremeni Hrvatski pisci knj. 19., Izd. Društva Hrvatskih Književnika.

A ona seja gledi oluju,
Smeha se što to Latinke bljuju
I hoda, brate, lagji po krovu,
Po srpskoj lagji sred mora sinja
I peva: »Ja sam mlada Srpkînja,
Milkom me zovu!«

Pa što Horvati artiju mrče:
Reci tko valja: Latin, al Srpče?!

Nije dakle srpsko društvo odbijalo Kranjčevića, štaviše poduzimali su se i izleti u susjednu Srbiju, gdje se pjesnik upuštao u poznanstva s narodom; ali kraj, kao Livno, u kome je živjelo onako kremenito hrvatstvo, bez sumnje je bio jak impuls rodoljubivoj noti u njegovoj poeziji. U Bijeljini je bio svijet dobar, ali kao uvijek u plodnim ravnicama, dosta ravnodušan za jake zamahe duha; ovdje, u ovom od svijeta zaboravljenom kraju, živio je narod krepak kao kremen, oštar, uman i svijestan; i može se kazati, da je malo gdje u Bosni bio hrvatski elemenat tako vrijedan kao u Livnu. Okružen veličajnom ali oskudnom prirodom, bijen žestokim burama i dubokim snjegovima, ali pročišćen planinskim visinama, ovaj je svijet imao nešto trijezno i čisto u svojim moralnim kvalitetama; patrijarhalni se poredak očuvao u svojoj simpatičnoj čistoći; još u naše vrijeme djevojka nije smjela da se sama pojavi na ulici bez posla, a čim padne prvi sumrak, uopće nikako. Radišni i ozbiljni ljudi, stvorili su industriju narodnog umijeća (intarzija sa srmom u drvetu), koja je po finoći i preciznosti izrade i po istančanosti ukusa na prvom mjestu u čitavoj Bosni i Hercegovini. Koliko je pak bila probuđena među tim narodom hrvatska svijest, svjedoči osim činjenice, da su hrvatske knjige i novine još četrdesetih godina prodrle u Livno, i da je već 1891. osnovana »Čitaonica«, koja dakako nije smjela nositi hrvatskoga imena, naročito ova karakteristična epizoda: »Prigodom dolaska banjalučkog biskupa fra Marijana Markovića u Livno, izađu katolici pred njega do Vrbovnika, zakitivši kola hrvatskim zastavama, te ga pozdraviše »kao sina ove zemlje i hrvatskog naroda« na usta Ante Meštrovića, a po sastavu Pave Jazve. Čim je kot. predstojnik barun Sedlnitzki ugledao zastave, poče ispitivati, tko je to dozvolio i naredio, — te zapovjedi, da se odmah imaju sve hrvatske zastave skinuti, ali ga nitko ne htjede poslušati. Stog nagovori bivšeg načelnika Ivu Tadića Čolića, da ih na to skloni, ali i načelniku trud osta uzaludan. Ne imavši tu ni policaja ni žandara, ode otalen na Borovu Glavu, pa sjetivši se, da je to poteklo sve iz čitaonice, poče joj kasnije praviti smetnje, a policajima naredi, da je često oblaze i uhode, što je nekoje plašljivce odbilo od te čitaonice.«[4] I ako jednostavni građani, ti su ljudi otvorena duha znali cijeniti inteligentne Hrvate, koji su živjeli među njima, i ja se sjećam čestitanja na sv. Nikolu (imendan moga oca), sasvim različita od onoga u Bijeljini, kada su ugledni građani i krepki mladići u rano jutro došli u golemoj deputaciji s hrvatskim trobojnicama na prsima u svojim najboljim narodnim nošnjama, jer se i ovakva zgoda smatrala prilikom za manifestiranje budne narodne svijesti.

Kranjčević, Hrvat od korena Uskoka s onim velikim ponosom i prkosom u duši, mora da se voljko osjećao u toj sredini. Bio je okružen otvorenim srcima i iskrenim ljudima, nije trebao gradskog prenavljanja i lažne slave (a progutati je morao tada jedino saobraćaj s tadanjim kotarskim

SARAJEVSKI PJESNICI DEVEDESETIH GODINA
(s lijeva na desno): KRANJČEVIĆ, MILAKOVIĆ, FRA GRGA MARTIĆ, TUGOMIR ALAUPOVIĆ.
(Po fotografiji iz atelijera A. Schädler, Sarajevo.)

predstojnikom, poslije famoznim barunom Pitnerom); osim toga veličajna je priroda nesumnjivo davala zamaha njegovoj duši. Bura kao u rodnom mu Senju (takova, da bi me nerijetko zimi morao »Braco« uzeti u naručje, da me bura ne odnese) i pejzaž, koji opaja svojom grandioznom ljepotom. Čitavo staro Livno penje se po obronku planine, a naš je stan bio u zgradi sestara milosrdnica na proplanku, s kojega je pucao prekrasan vidik na prostrano Livanjsko polje sve do eterično plavih brda dinarskog sklopa u pozadini. Čovjek se osjećao neposredno u Božjoj prirodi; čisto ozračje, bistri vidici i one veličajne planine, koje je tako zanosno opjevao Gabrijel Jurkić u svojim pejsažima, nisu bez sumnje promašili dubokih dojmova na budnu pjesničku dušu.

I još je jedan momenat, koji je bez dvojbe morao povoljno djelovati na pjesnika: toplina poro-

[4] Hrvatsko glazbeno pjevačko društvo »Dinara« u Livnu, povjesne crtice izdane o otvorenju »Dinarinog Doma«, Zagreb 1909., Dionička Tiskara.

dičnog kruga. Sjećam se još lijepog poslijepodneva, kada smo izišli prema Gorici, da dočekamo kola — jer u Livno se putuje kao u Turgenjevljevim romanima, u diližansi ili u kolima. Od svoga dolaska stanovao je Kranjčević kod nas u nevelikoj sobici s pogledom u dvorište; ali je cio stan bio pun intimne topline. U Livnu, mjestu zaboravljenu od velikog svijeta, u »bosanskom Sibiru«, zime su s dubokim snjegovima izvor naročitih užitaka za čovjeka, koji nije beskućnik. Vina su dalmatinska dobra i jeftina, i uz njih se kraj tople peći dade obilno raspravljati o politici, pa čak i o filosofiji; a osim toga je Kranjčević sa svojim fantastičnim idejama umio da stvara naročite efekte. Tada je bio u punom jeku univerzalni bečki magazin Emila Storcha, i Kranjčević je na pr. naručujući nakite za božićno drvce i druge sitnarije, nabavio kojekakve »kineske« suncobrane, lepeze i paravane, pa čak i lampione, i tim dekorirao svoju sobu, te je pružala prizor nekakve ekscentrične magične odaje. Takvih je ideja bio pun i nikada nije žalio truda — a ni troška — da ih u svoj ekscentričnosti izvede. Jednom je i nama djeci naručio — i opet od Emila Storcha — slamnate kineske šešire, koji su tada bili velika moda — u Beču, ali u Livnu možete misliti, da su se doimali kao čudovišta i svijet je nesumnjivo trebao tek da se uvjeri, da to nije kakva pokladna komedija. Kranjčevićevi su darovi znali biti do ekscesivnosti fantastični, raskošni ali i isto tako — nepraktični, plodovi njegovih »pjesničkih inspiracija«. Da mu je to naročito podizalo ugled u očima nas djece, ne treba ni da kažem. Ali takvih efekata nije trebalo. On je i tako osvojio bio naša srca. Neumoran u izmišljanju igara, vječito sporazuman s nama za svako »poduzeće«, bio je pun neke neiscrpne snage, koja je morala da se »izbjesni« u najbučnijim i najburnijim igrama. Valjao bi nas nemilice i to je bila »bura«, pri čemu bi gromko citirao ulomak stiha iz Odiseje: »Trihtha tetrahtha teron« (derući — naime jedra — na troje, na četvero), podigao galamu, da se sve orilo, ili na Žabljaku gađao s nama kamenjem brodove, koje nam je bio načinio. Uvaljivao nas u najdublji snijeg, u kojemu bi mene formalno nestajalo, i izmišljao najfantastičnije načine, kako da se bjesni i galami. Ali, u drugu ruku, imao je i neku potrebu

POČETAK RUKOPISA NEDOVRŠENE KRANJČEVIĆEVE DRAME O HANIBALU.

(Faksimile po izvornom rukopisu iz privatnog posjeda. Ulomak je štampan u sarajevskom književnom koledaru Zrno za godinu 1919.)

sitnijeg fizičkog rada: gradio je brodove, i to sve savršenije; poslije je jednom dao dva forinta (za onda golem novac) stolaru za truplo ovelika broda, na kojemu je sam izradio jarbole, jedra i sve sitnice minucioznom vjernošću i upućujući nas, kako se koji dio zove u Primorju. Onda nam je izradio malu pozornicu i na njoj s izrezanim figurama izvodio operu »Zrinjski« i kojekakve manje »literarne« improvizacije, a to je bio posao velikog strpljenja, jer su rekviziti bili izrađeni s jednostavnim sredstvima, a velikom točnošću. Volio je imitirati glumačke glasove i kojekako se prenavljati. A da je bio odličan pričalac, to ne treba ni da kažem. Sv. Nikola i mali Isus o Božiću pružali su za to mnogo materijala, a i neka duga kineska priča o ptici Râ, koja je izlazila kroz više brojeva »Pobratima«. Štaviše i obukao se kao sv. Nikola i došao meni u predvečerje toga dana, dok sam ležao bolestan i govorio je dubokim kao proročkim teatralnim glasom.

Međutim svoju vječitu spremnost na vragolije umalo da nije jednom zgodom platio glavom. Franjevački su klerici u obližnjem samostanu u Gorici priredili predstavu »Fausta« po Goetheu. Ne znam, koliku je vrijednost imala ta izvedba, kod koje je i Margaretu igrao muškarac, ali to nam je uopće sporedna stvar. Da figura Mefistofela bude što uzbudljivija, trebalo je da ima neku životinjsku formu. Kranjčević je dakako kao i uvijek bio spreman na ovu bizarnu uslugu. Nabavio je — teleću kožu potpunu, zajedno s glavom. Pa kako je s tom svojom akvizicijom išao kući prije nego što je otpremi u Goricu, ogrnuo se naprosto tom kožom, a ljudi, koji su ga susretali, krstili su se pred nečastivim. No naš cjepar, ne budi lijen, ščepa sjekiru pa za njim! I Kranjčević jedva živ uteče i s mukom stiže sretno kući.

(Svršit će se.)

Cvjetko Škarpa:

Ptica.

I.

Desi mi se katkad, da mi koja mala
Ptičica kroz prozor u stan uleti,
Pa kad vidi jadna, da je zalutala,
Smete se. Oh, Bože! Sva se izgubi . . .

Ne znajuć u strahu niti sama kako
Dođe mi do okna: tu se ustavi;
A ja se tad dignem i tiho, polako
Dođem do nje. Stanem. Pa je uhvatim.

Nju spopane užas . . . Pa jadnica kao
Izvan sebe dršćuć u kutu se stisne
I cikćuć me moli, da je nĕ diram . . .

A ja u svom srcu nesmiljen i zao
Zgrabim je. I stisnem. Ona stane. Vrisne.
Bolna me pogleda. Ja ne popuštam.

II.

Nesmiljeno, jako, držim je u ruci
I gledam je dršćuć sav od radosti,
Kako se u šaci mojoj sva u muci
Trza, da se otme . . . Pa da poleti . . .

U dlanu tad ćutim, kako njeno sitno
Srce kuca i krv kako u njoj vre;
I kako iz ruke moje nedohitno
Nebo sa očima punim suza zre . . .

Al kada je pustim, ja osjećam kako
Ona još u strahu leteć dršće i zebe,
Znajuć, da je pogled moj njen pratilac . . .

Oh, ja se tad stresem! Zakuca mi jako
Srce. Zamislim se. I sam pitam sebe:
Jesam li ja čovjek ili zločinac?

F. As. Marković:

Jutarnji koral.

Volim Vas, sveta jutra sa ognjenih žala,
I svečani glas kora ko molitve svete,
I crvene melodije jasnog korala,
Kad dušu moju rane i tiho odlete,

Da mi pletu vijenac svih onih mrtvih zvijezda,
Koje su još ostale kod kasnih portala.
Ja samo Vas volim, ko ptice svoja gnijezda,
I samo Vas, melodije jasnog korala.

I samo Vas, Vi svečani glasovi kora,
Jer mi jedino Vi i Vaše jasne boje
Akorda sa onih daljina sjajnih dvora
Nosite visinama plavim misli moje.

Vlado Marin:

Moja mala neznanka.

I.

— Evo i sjećajte me se barem dok ovoga traje.
— Vlak eno....
Potrčao sam i u zadnjem momentu skočio na prvu stepenicu najbližeg vagona.
Ona je stajala nijema i nepomična. Objeručke je držala škatulju, koju sam joj netom dao i gledala je za nama dugim, bizarnim pogledom. Mahnuo sam joj jedamput... dvaput... Vlak je najednom skrenuo na desno... i ja sam svoju malu nepoznanku zauvijek izgubio s vida.
Bio je to jedan nijemi, iskreni oproštaj, koji bi svaka i najmanja riječ samo profanisala. Bio je to oproštaj dviju tako bliskih duša, povezanih uzajamnim razumijevanjem. To je bio momenat raspeća jedne minule sreće, koji ostavlja zauvijek drastične tragove.
Preda mnom se redali opori pejzaži Hercegovine, kao živi kontrast ove pamučne duše, koju sam danas među njima sreo.
Nečija surova ruka i grubi, promukli glas, razbiše nemilosrdno moj slatki entuzijazam.
— More, čuješ li ti, ne kači voza, dok ja dežuram.
— Dobro, prijatelju, dobro, samo lakše...
— Šta? 'ćeš bre, da te kundačim?
Okrenuo sam se šuteći od »temperamentnog« vlakovođe (koji mi je mirisao na Čačak) i ušao sam u kupe.
Kolege me dočekaše nekom kričavom pjesmom:

»Was ist die Liebe,
die dumme Liebe?«

I to su ponavljali izmjenično u piskutavim, kričavim i promuklim nijansama. U kupeu je bilo sveopće urlikanje, obijest i smijeh. Zatim su počeli da padaju »vicevi« na moju adresu:
— Šta ti to kaniš na ekskurziji mijenjati puce kao »kragnove«?
— Idila... romantika... novopečeni don Juan de Hercegovina...
— ...die dumme Liebe... urlikao je jedan basist u ćošku.
— .... čuvstvo blage sjete... tumači drugi.
— No, kad se tebi već u Hercegovini usirio mozak, u Dalmaciji će sigurno da ishlapi.
Ja sam stajao iznenađen ovim triumfom mojih kolega. Smijao sam se s njima, nesviješno, onako automatski.
Kad sam doznao, da se sam sebi smijem, zastidio sam se i pošao sam napolje.
— Drž' ga, hoće pod točkove — viknuo je netko.
— Stani, evo kamene sode, to je za zaljubljene.
— Na_2CO_3... čuo se nečiji piskutavi glas.
Međutim par snažnih mišica me položilo na klupu.
— Deder vode, da gasimo ljubavnu vatru! — predloži basist iz ćoška.
— Vode, vode... dajte vode viknulo je nekoliko glasova.
— H_2O... H_2O... kričio je onaj piskutavi glas.
Međutim, vlak je baš ulazio u stanicu. I na moje duge »intervencije« (što sam ih pravio i nogama i rukama), da ne prave »škandala«, pustiše me konačno na miru.

II.

»Vlak eno...«
To su bile zadnje riječi, što su mi rekla ona njezina mala sočna usta. To je bio zadnji titraj njezina glasa, koji je tako snažno potresao membranom moga raspoloženja.
To je bio naš: Adieu.
Čudan — kao i naš prvi susret.
...bilo je to naime na jednoj maloj željezničkoj stanici u Hercegovini. Morali smo čekati, da nas obiđe brzi vlak. Ja sam međutim sišao, da potražim vode. Stanica je bila gotovo prazna. Neki suhi dugonja, valjda šef stanice, razgovarao je s našim vlakovođom.
Nekoliko musavih i gologlavih dječaka natezalo se kod predzadnjeg vagona oko jednog vojnika. Ja sam razgledavao unaokolo, ne bih li gdje ugledao bunar. Nije ga bilo. Pođem i iza stanice, da vidim... najednom... trgoh se...
Okrenuta leđima stajala je tu neka ženska i — plakala.
Časak sam stajao iznenađen i neodlučan... zatim kao da nijesam primijetio njezin plač, upitah je:
— Jelte, molim Vas, ima li tu vode?
Ona se trgla. I okrenula se.
Bila je to još posve mlada djevojka. Na mekanom djetinjem teintu vidjeli su se tragovi suza. Usta, ta njezina mala sočna usta, bila su šarmantno poluotvorena. Hitro pređe rukavom preko očiju, u kojima su se caklile dvije tople suze.
Kako je tada bila lijepa!
Dugi, sanjarski pogled otkrivao je maglovite perspektive njezina bola. Katkad bi samo snažnije zadrhtao, kao krik iznemogla putnika, koji zove u pomoć.
Prišao sam joj bliže.
— Što plačete?
Pogledala me s izvjesnim nepovjerenjem, u sumnji, da li ću shvatiti njezinu tragediju.
— Recite, što plačete!?
— ...gladna sam...
To je priznala tako teško, kao griješnica grijeh svoj. I pri tom je glasno zaplakala.
Ja sam bio iznenađen i utučen ovim odgovorom. Te dvije riječi slomile su u meni svu radoznalost. U te dvije riječi skoncentrisana je bila sva njezina tragika. U njima je bio snažno prikazan njen skršeni ponos i molitva njene patničke duše.
Te dvije riječi izgovorila je ona tako iskreno i tako ubjedljivo, da sam u njoj gledao mučenicu.

Pod teretom ove spoznaje gubio sam se sve više i više, a ona je — prekaljena patnjom i bolom — letjela dalekim sferama.

I ja sam se tada, nedostojan njezine blizine, okrenuo i — pošao.

Ona se trgla.

— Zar mi ni Vi ne ćete ništa dati?

Okrenuo sam se.

Lijevom rukom si je brisala oči, a desnom je molila.

Instinktivno joj pristupim bliže.

Bila je neodoljiva.

— Brat mi je slab... maljušan... ne može... drugi mu sve otmu... a ja... ja ne mogu... a tako sam gladna...

I tad je pogledala na potopljeno Popovo polje i dalje... onamo na pusti hercegovački krš.

Reski zvižduk lokomotive razbudi nas oboje. To je bio brzi vlak, koji je ulazio u stanicu.

— Pričekajte! rekao sam joj i poletio sam u naš vagon. Zgrabio sam svoju škatulju s jelom i pojurio napolje. Kolege su za mnom nešto vikale. Što? Ne znam, nisam ih čuo.

Dotrčao sam do nje i stao. Na zemlji kraj njezinih nogu sjedio je dječak, slab, musav i poderan. Halapljivo je jeo komad vojničkog kruha. A ona?

Bila je iznenađena. Polako mi je prišla i pogledala me.

Pogledala?

Ne, to nije bio pogled.

To je bila riječ iskrenih prijatelja, to je bio gest, topao kao topli stisak prijateljskih desnica.

Najednom su joj se oči opet zacaklile... uhvatila mi je ruku i htjela da je poljubi. Tim dodirom kao da sam osjetio i njezinu misao, te ne znajući kako ja sam ju pretekao. Pružio sam joj zatim škatulju i rekao:

— Evo i sjećajte me se barem dok ovoga traje.

— Vlak eno...

Potrčao sam i u zadnjem momentu skočio na prvu stepenicu najbližeg vagona.

III.

Sutradan u Dubrovniku.

I opet eto mislim na nju.

— Zašto?

— Ne znam ni sam.

Je li tome kriva moja razdražena i bolesna fantazija ili je onaj njezin dugi, sanjarski pogled ulio u mene kakav magični fluid?

Jer evo ja ju osjećam u svojoj blizini, osjećam toplinu njezine ruke, osjećam svaki njezin dah. Čujem svaki drhtaj njezina bila, čujem lepršanje njena mekog glasa.

A ona mi priča i plače, plače i priča mi. O sebi... o bratu... o svemu...

O kako rado slušam tu sanjivu priču Šeherezado moja, mučenice mala!

Ja srčem Tvoje riječi, jer su one lijepe ko pjesma, iskrene i tople, kao stisak prijateljskih desnica.

Tvoja priča je Tvoj život, a Tvoj život je bol.

Bol je dana lijepim dušama, a veselje lijepom tijelu — — — — — — — — — — — — — — — — najednom je na terasi kod Dubravke počela da svira glazba. Snažni i oštri tonovi stadoše nemilosrdno šibati tišinu, što je vladala na Dančama. Tada su s morskom pjenom i mojom pobjeglom vizijom otploviti u sivi aprilski suton.

Sveti Srđ je gledao za njima mrk i dostojanstven.

Ivo Horvat:

Pieta.

I zašto baš si zavila u crno
ti svoje draži?
Zar svaki alabaster
s crninom čini sklad?

Ti vječno šutiš u ljepoti svojoj,
ko kip što kriju meke sjene
i tamjana kâd.

Pa stoga čuj:
Pred prelomljenom tvojom mladošću
ne usudim se niti plakati,
tek potajice šapućem:
Pokloni mi barem jednu suzu,
s njom ću možda biti i ja lijep.

Ti vječno šutiš. Ni uzdahom kojim
ne ćeš da mi kažeš svoju patnju.
O, znam: ko i ti plače kip od mramora,
iako je slijep!

Samo šuti. Ja ću i sam naći
u strtoj duši svjetlost jednog pramena,
jer otkad sretoh tvoje tužne oči,
ja shvaćam bol i nijemog kamena.
O šuti, šuti. Nek govore tišine
s jecajima rastrganih ruža
s ugasnućem boja u sunčanom snivanju.
Tiho, tiho samo.
Sumorne daljine simfoniju sviraju.

Ti ćeš po tom taktu koracati gipko,
bez ijedne riječi slušati ćeš molove
i draži ćeš svoje, zavite u crno,
pronijeti kraj sviju — a s njima i bolove.

Znam to sve. I što ti duša pati
i zašto tuže ta crna oka dva,
pa stoga volim glazbu tvoje šutnje
i riječi hladnog oka —
o moja lijepa, bolna Pietà.

Nedjeljko Subotić:

Celestin Medović.

(Nastavak.)

Razvoj hrvatske umjetnosti prije dolaska Medovićeva u Zagreb. — Strosmajerov utjecaj. — Iso Kršnjavi. — Galerija slika. — Društvo umjetnosti. — Obrtna škola. — Schmidt i Bollé.

1.

Kad je riječ o razvoju naše umjetnosti, ne smiju se i ne mogu zaboraviti dva najzaslužnija imena: Strosmajer i Kršnjavi. Premda su se ova dvojica na političkom polju kasnije pobijala, na polju lijepih umjetnosti našla su se ipak obojica zajedno, tako da je Kršnjavi bio desna ruka velikog vladike za promicanje likovnih umjetnosti specijalno kod Hrvata.

Napose biskup Strosmajer je snovao o tome, da Zagreb postane jugoslavenskom Firencom. Na to je smjerao sa svojom zbirkom klasičnih slika, koje je sakupio ponajviše u Italiji još od 60-tih godina, tako da je već g. 1868. imao u svom biskupskom dvoru u Đakovu 113 klasičnih djela raznih doba i raznih slikarskih škola, a g. 1883, kad je njegova galerija premještena u Zagreb, brojila je 280 slika. Biskupova galerija slika je rasla uporedo s osnovom njegove stolne crkve, pa je i jedna i druga imala služiti jednom cilju: oplemenjivanju i uzgoju narodne duše u moralnom i estetičnom smislu. Ne samo Strosmajerova živa riječ i skoro vazda tačan sud u procjenjivanju umjetničkih djela, nego i njegove blizanice — galerija slika i đakovačka katedrala — jesu još jedan svečani dokaz, da je ovaj hrvatski genij i u poznavanju lijepih umjetnosti bio suveren. Toliko neodvisan, da se nije pouzdao ni u samog slavnog slikara Overbecka, koga je obožavao, kad mu je u nekoj prigodi preporučio oveću zbirku slika: biskup ih odbi, jer da nijesu u dovoljnoj mjeri klasične. Za Strosmajera rade u Rimu oko traženja i kupovanja dobrih slika sam Overbeck, Consoni, kanonik Voršak, Mirko Tkalac, pri ruci su mu savjetom i djelom Seitzi stariji i mlađi, Salghetti-Drioli, slavni Siemiradzki, Kaulbach u Monakovu, Simonetti, Medo Pucić i Čermak u Parizu, a Schmidt i Ferstel u Beču.[1] Njegova pisma lete na sve strane, a kad njegovim prijateljima polazi za rukom da iz kakova nepoznata kutića iznesu na svijetlo koju umotvorinu veće važnosti, biskup žrtvuje sve, samo da mu ne izmakne iz ruku sretna prilika. U svojoj zbirci je biskup davao prednost religioznim slikama, naglašujući, da je njegova kao i sve druge zbirke u Evropi prava apologija katoličke Crkve. Godine 1875. snovao je o zgradi dostojnoj njegove galerije, pa tako njegovim prilozima ponajviše ustade kao svjedok njegove prosvjetne luči palača Jugoslavenske akademije, koju dovrši Rački g. 1882. Tu je smještena uz arheološki muzej biskupova galerija slika.

Svaki naš umjetnik kao i svaki naš estetičar i kritičar morao bi već po svome zvanju čitati i proučiti Strosmajerove dvije rasprave, prvu o stolnoj crkvi u Djakovu, napisanu g. 1874., a drugu o slikama u istoj crkvi (1873.—1878.). U tim se raspravama zrcali duboko biskupovo znanje i razumijevanje prave umjetnosti... Šteta, što naš Mecena nije još živio koje dvaestak godina: on bi zacijelo uz svoje pomoćnike poveo našu mladu umjetnost do nenaslućene visine...

Prije Strosmajera se u Hrvatskoj osjećala potpuna praznina na umjetničkom polju... Dok su drugi mladi narodi već brali lovorike, kod nas se nije osjećala potreba više umjetnosti, niti smo dotle imali u 18. i 19. vijeku majstora, komu bi trebalo zapamtiti ime. Umjetničke tradicije je kod nas, napose u Dalmaciji — zaista bilo i dok se je u našim hrvatskim krajevima u neprestanoj borbi sa polumjesecom lijevala junačka i mučenička krv, dotle su toliki sinovi hrvatskog naroda u Italiji proslavili kao umjetnici svoje ime u doba preporoda. Mnoga umjetnička djela po dalmatinskim crkvama — kao i spomenici slikara — Pavlina u Hrvatskoj znače, da je hrvatski narod gojio i cijenio pravu umjetnost, a da o klasičnim građevinama na našemu tlu i ne govorim. — U 18. i 19. vijeku opaža se kod nas u slikarstvu potpuni zastoj, pa je Strosmajeru i njegovim saradnicima trebalo graditi nove temelje naše umjeće, dakako u svezi sa našim umjetničkim tradicijama i s našom pučkom umjetnošću.

2.

Strosmajer nije samo živom riječi poticao na rad u području umjetnosti, nego je i velikim novčanim žrtvama poradio za razvoj naše umjetnosti. Pored svega što je veliki biskup učinio za razvoj naše umjetnosti, đakovačka katedrala nosi barjak. Sam je Lübke svojim sudom uzvisio nacrt ove katedrale izrađen od Karla Roesnera, ističući posebno dvije glavne njegove odlike: jednostavnost i jasnoću (Mässigung und Klarheit). S e i t z i, otac i sin, imaju osobito značenje u našoj umjetnosti. Njih je donator divne katedrale — Strosmajer — pozvao, da svojim kistom urese ovu kod nas najljepšu modernu građevinu. Strosmajer je mogao dozvati k sebi u Đakovo i druge čuvenije umjetnike. Ali se meni čini, da to nije bilo slučajno, nego je osnivač katedrale dao prednost Seitzima među tadašnjim umjetnicima upravo zato, što je na taj način htio dati prednost onoj religioznoj umjetnosti, koja se zanosi za svijetlim primjerima Prerafaelita. Strosmajer se sa svojim preufinjenim i istančanim umjetničkim ukusom i dubokim poznavanjem velikih i slavnih epoha umjetnosti smatrao slikare iz Trečenta i Kvatročenta kao prave i jedino pozvane katoličke umjetnike, koji su dostojni da budu za-

[1] Smičiklas, Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera, Zagreb 1906.

stupani u katoličkim svetištima. A jer su taj pravac slijedili Seitzi, zato ih je Strosmajer i pozvao u Đakovo. Taj čin je ujedno i svečana biskupova propovijed hrvatskoj i uopće jugoslavenskoj umjetnosti, kojim putem ima da pođe na religioznom području.

Strosmajer je vrlo dobro znao, da je Seitz stariji bio učitelj našem umjetniku C. Medoviću, pa zato je kasnije i pozvao Medovića, da mu naslika dvije slike u dugoj lađi katedrale, jer je htio skinuti dvije šablonske slike u toj lađi, koje izradi Ansiglioni po crtežima slikara Consonija. Upravo zato, jer Medović nije slijedio u svojim kompozicijama duh katoličke umjetnosti kako se to opaža kod Prerafaelita i Seitza, nije biskup dopustio, da Medovićeve kompozicije dođu u njegovu katedralu. To je i uzrok sukoba između našeg umjetnika i biskupa, kako ćemo na drugom mjestu vidjeti.

Da se kod našeg naroda ukorijeni smisao i ljubav za lijepe umjetnosti, Strosmajer je stvorio galeriju slika uz velike žrtve, te ju je kasnije premjestio u Zagreb. U tu svrhu je nastojao, da se na sveučilištu podigne stolica za povijest umjetnosti. Smatrao je za to mjesto dra. Kršnjavija najsposobnijim. On bi istodobno kao profesor imao popularizovati galeriju slika stručnim predavanjima.

Kršnjavi je imao ličnih protivnika, a drugima se profesura za povijest umjetnosti i kulture činila suvišni luksus. Dok se ovo pitanje otezalo, ode Kršnjavi u Monakov kod Lindenschmidta, da opet uči slikanje i da kod Brunna sluša predavanja. Zatim ode u Beč, da u seminaru Conzeovu uči arheologiju, koja se imala spojiti sa poviješću umjetnosti. Napokon sam Kršnjavi svlada glavnu, naime financijalnu poteškoću: primi profesuru na zagrebačkom sveučilištu bez plaće i g. 1877. preseli se stalno u Zagreb.

Za propagandu ciljeva visoke umjetnosti Strosmajer je sudio svećenstvo najpodesnijim oruđem. Zato je predlagao, da se na teološkim zavodima svuda predaje nauka o umjetnosti, pogotovo na teološkom sveučilišnom fakultetu. Ovu sretnu misao velikog Mecene naglasujemo još i danas: na svakom bogoslovnom zavodu imala bi se osnovati stolica za nauku crkvene umjetnosti sa estetskom propedeutikom i kršćanskom arheologijom uz pomoć skioptikona. Svoj predlog potkrijepio je biskup tradicijom katoličke crkve, u svojoj raspravi »Slike u stolnoj crkvi đakovačkoj«. Među ostalim spominje pisac:

»Mi mislimo, da bi upravo uzvišenom zvanju svete crkve dolikovalo, da se u tom obziru na čelo postavi našemu narodu. Umjetnost, žrtvom goigotskom posvećena — i ona služiti ima svrhama božje providnosti narodu na izobraženje i oplemenjenje. Ne može biti dvojbe, da je umjetnost od 16. stoljeća počevši poglavito zato propadala, što su svećenici na nju svaki upliv izgubili. Crkva pak i svećenstvo u srednjem vijeku preobilno su se i vele uspješno umjetnošću poslužili u zvanju svome. Divni su zaista plodovi, koje je duh kršćanski na polju svakovrsne umjetnosti u srednjoj dobi proizveo, tako da se s njima ni iz daleka ništa po našem bar mnijenju prispodobiti ne da, što je klasička umjetnost starih Grka i Rimljana stvorila. Sve, što je graditeljstvo, slikarstvo i vajarstvo od 10. do 15. stoljeća uzvišena stvorilo, sve se je to u crkvi steklo, da svrhama božjima i ljudskima služi.

Isto valja o muzici i pjevanju. Danas žalibože što se u tom obziru uzvišenim svrhama službe božje posvećuje, većom stranom mnogo je lošije od onoga, što svjetskim zabavama, koje su kadšto vrlo dvojbene naravi, služi. Pak se ipak tužimo, da su nam crkve po svecima i nedjeljama prazne. Stari koludri i stari svećenici ne samo da su umjetnosti štitili i svakim načinom podupirali, nego upravo mnogi od njih najveći su umjetnici bili. Najljepše crkve po Italiji, »Maria Novella« u Fiorenci, »Sopra Minerva« u Rimu, »Giovanni e Paolo«, »Dei Frari« u Mlecima proizvodi su svećenički. Najdivnije miniature, najuzvišenije slike svećenici su negda sami slikali, n. p. naš Clovio, Angeliko Fiesole i brat mu Benedetto itd. Sad se to od svećenika ne zahtijeva; ali se ne samo s obzirom na opću izobraženost, nego upravo s obzirom na zvanje svećeničko danas od svećenika zahtijevati mora, da umjetnost razumije, da zna rasuditi stara i nova djela umjetnosti i razlučiti zlo od dobra; zahtijeva se od svećenika, da ne podupire ništariju, kukavštinu, nego da pod okrilje svoje uzme pravu umjetnost, koja često puta propada zbog pomanjkanja pomoći, koja se izobiljem zlomu i pokvarenomu ukusu pruža. To je jedini način, da se umjetnost ne samo u crkvi, nego po njoj u svijetu preporodi i oplemeni, dokazav time, da je i ona dionicom postala onoga preporođenja, koje se na križu obavilo......«

U tim svojim spomenutim i drugim spisima i okružnicama neprestano je Strosmajer stavljao na srce kako svećenicima tako svjetovnjacima, da svuda štite i podupiru pravu umjetnost i umjetničke spomenike pomno čuvaju i popravljaju. Tako je on i pismeno kao i živom riječi predlagao, da se jednom u prvobitnom stilu dostojno obnove važniji spomenici iz hrvatske prošlosti, napose stolna crkva sv. Kralja i crkva sv. Marka u Zagrebu, dok je bio mnijenja, da se tadašnji banski dvori na Markovu trgu poruše, a kupi dom Dragutina Jelačića na Južnom šetalištu i tu sagrade novi banski dvori, slični zgradama srednjega vijeka u Florenciji, da to bude dostojan stan hrvatskog bana. Nekoć stare gotske i romanske crkve po Hrvatskoj i Slavoniji, što su kasnijim barokom izgubile prvi sjaj, imale su po njegovu nastojanju i savjetu da se makar i uz veće žrtve poprave u originalnoj osnovi. Mnogo se toga po Hrvatskoj popravilo, srušilo i sagradilo po njegovim napucima i željama.

3.

G. 1879. počeo je dr. Kršnjavi predavati povijest umjetnosti u nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu, kako je to predlagao već prije Strosmajer, koji je u Kršnjavija kao umjetnika i estetičara imao osobito povjerenje. Predavao je tri sata sedmično. Pristupale su na predavanja i starije crkvene ličnosti, kao kanonik Lehpamer, profesor Stadler, koji je kasnije kao nadbiskup dao dokaza, da shvaća pravu crkvenu umjetnost, kad je gradio novu katedralu u Sarajevu. Dolazio na predavanja i isusovac grof Brandis, poznati botanik, koga sam upoznao kao đak g. 1899., kad je došao u kolovozu na naš Pelješac, da istraži tropsku floru na najvišem brdu pelješkom sv. Iliji.

No da se vratimo malo natrag u godinu 1868., kad je dr. Kršnjavi pokrenuo »Društvo Umjetnosti«. To je bio u ono doba vrlo težak posao, ali ga Kršnjavi s mladenačkom agilnošću sretno dovrši i time zaduži naš narod, jer je ovo društvo bilo rasadnik tolikih podviga i dobrih osnova za propagandu naše umjetnosti u Hrvatskoj. Pravila je sastavio sam Kršnjavi po uzoru bečkog »Kunstvereina«. Među uglednijim ličnostima, koje su prihvatile i potpisale pravila, spominjemo dra. Račkoga, Ivana Trnskoga, Augusta Šenou, Đuru Deželića, biskupa Ivana Kralja, Ivana Kukuljevića, Lj. pl. Vukotinovića.

Nego ta su pravila usnula sve do g. 1879., kad se Kršnjavi preseli u Zagreb: te se naime godine 13. veljače konstituiralo društvo, odabralo odbor, kojemu je bio prvi društveni predsjednik conte Buratti. U odboru su među ostalima bili: Janko Jurković, slikar Quiquerez, dr. Rački, kipar Rendić, Lacko Mrazović, kanonik Lehpamer.[2]

Strosmajer pozdravi s velikim zadovoljstvom »Društvo umjetnosti«, te uputi Kršnjaviju otvoreno pismo, određeno za javnost, izrazujući svoju radost što se osniva takovo društvo — »u ovo doba materijalizma gdje bi svi po mogućnosti imali gojiti idealizam. Ovim posljednjim čovjek se približuje Bogu, onim prvim nerazbornoj živini. Osim toga skrajne je vrijeme, da se kod nas, barem u glavnijih mjestih, na priliku u Zagrebu, Rijeci, Varaždinu, Osijeku počimaju dizati obrtničke škole, da sve što ili kamenom ili staklom, ili drvetom ili platnom i t. d. proizvađamo, bude lijepo i umjetno proizvedeno...«

Opet se obraća svećenstvu, da širi ciljeve prave umjetnosti:

»— — — Ali ako je svakomu rodoljubu pristati uz društvo umjetnosti, pristati je osobito svećeniku, jer se mi svećenici upravo najvećoj koristi od toga društva nadati imamo.......«

U pismu nada sve ističe doba talijanske renesanse, koja mu je bila najmilija, zanosi se za vijekom Julija II. i Lava X., komu je kao humanist i mecenat bio sličan. U pismu raspravlja biskup o pučkom kućnom obrtu i hvali srpske građevine u Batajnici. Tuži se, što se mnoge narodne umjetnine zapuštaju, što se ne proučavaju i ne snime. Kasnije su se mnoge njegove opaske uvažile. Izlaže osnovu, kako bi se oživio promet između Zemuna i Beograda širokim mostom. Most je u svoje doba bio sagrađen. Nada se, da će se u Osijeku sagraditi monumentalna župska crkva. To se je ispunilo; biskup je sam posvetio crkvu, a Kršnjavi je sa propovjedaonice ove crkve predočio svojim učenicima u jednoj konferenciji stil i odlike ove gotske građevine. Tuži se na žalosno stanje čuvene crkve u Iloku. Kasnije su restaurirali crkvu po Bolléovim nacrtima. Odaziv je za društvo umjetnosti bio čedan, čemu se nije bilo čuditi kraj sveopćeg mrtvila toga vremena. Do konca je godine 1879. pristupilo društvu umjetnosti tek 5 utemeljitelja, 83 člana i 23 učenika.

[2] V. Kršnjavi: »Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba« u »Kolu Matice Hrvatske« Zagreb g. 1905.

4.

I graditeljske prilike su bile tada u Zagrebu kao i u cijeloj Hrvatskoj kukavne i primitivne, pravih arhitekta nije ni bilo. Ali je Strosmajer znao da stupi u prijateljske veze sa stranim strukovnjacima, koji su imali raditi u Hrvatskoj po njegovim osnovama. Zato je došao u doticaj sa čuvenim bečkim arhitektom Fridrihom Schmidtom. Fridrih Schmidt (1825.—1894.) se od prostog klesara kölnske katedrale vinuo do znamenitog graditelja na polju kasnije gotike, koju je uspješno primijenio u svjetovnim zgradama. Glavno njegovo djelo većeg stila jest bečka gradska vijećnica, koja mu je pronijela glas po svijetu. Schmidt je bio profesor u bečkoj akademiji umjetnosti, predavajući povijest renesanse i kršćanskog graditeljstva, dok je Roesner predavao nauku o perspektivi, ornamentici u raznim epohama različitih slogova i tektonici posuđa iz ovih perioda. Schmidt je uzgojio vrijednih učenika, među kojima su došli do velikog ugleda G. Hauberisser, graditelj Monakovske vijećnice, E. Steindl, koji je po uzoru londonskoga sagradio peštanski parlamenat i — Herman Bollé. Bollé je dakako bio uzgojen kod Schmidta za gotsku arhitekturu, ali je poslije išao u Italiju, da proučava renesansu i tako se usposobio za zadaće, koje su mu namijenili kašnje Strosmajer i Kršnjavi u Hrvatskoj. Kršnjavi najprije upozna i zavoli Hermana Bolléa onda, kad je ovaj izrađivao crteže Fridriha Schmidta, svog učitelja, koji je nakon smrti Roesnerove došao u Đakovo, da nadzire gradnju stolne crkve.

Bollé utvrdi svoj dobar glas gradnjom palače jugoslavenske akademije, monumentalne zgrade u Zagrebu. G. 1878. imalo se temeljito i uz veliki trošak obnoviti svetište Marija Bistrica po osnovama graditelja Antoleca. Kršnjaviju je uspjelo, da se Antolčevi šablonski crteži odbiju i osnova povjeri Bolléu, koji svojim jakim umjetničkim talentom obnovi staru crkvu ne dirajući od stare građevine što je bilo vrijedno, a usto izradi čitavu grupu građevina kako se danas vide, crkve, arkade, župni dvor. Time je ovaj arhitekt zaslugom Kršnjavija bio trajno privezan uz Zagreb. Quiquerez je po želji župnika Žerjavića život Isusov i Bl. Djevice naslikao u crkvenim arkadama, koje su danas nešto oštećene, a to su po sudu prof. Kršnjavija njegove najbolje slike.

Po nalogu gradskog građevnog ureda izradi Bollé osnovu za grobne arkade na Mirogoju. Iza potresa je Bollé restaurirao akademijsku palaču, stolnu crkvu i druge neke zgrade. Kod restauracije stolne crkve nije bio sretan, pa su mnogi prigovarali njegovu puritanstvu u unutrašnjosti katedrale, gdje je odstranio sve, što je sjećalo na barok. Kad je Kršnjavi postao predstojnikom sekcije za bogoštovje i nastavu, obnovi Bollé stolnu crkvu u Križevcima, a izvrši također restauraciju srpske crkve u Zagrebu i stolnu crkvu srpskoga vladike u Pakracu, jer je on vrlo dobro proučio bizantinski stil i motive starih diptiha i bizantinskih slikarija razvio pri svojim restauracijama. Kršnjavi povjeri slikarije u pakračkoj crkvi beogradskom slikaru Teodoroviću, koji je učio u Monakovu kod Rahla.

Od stranih arhitekta radili su u Zagrebu među ostalima još Helmer, Hönigsberg i Deutsch. Helmer je najviše poticanjem Kršnja-

viјa, Spevca i Stankovića dobio nalog od zemaljske hrvatske vlade, da izradi osnovu za prekrasno zemaljsko kazalište kod sveučilišta, a Hönigsberg i Deutsch su pregradili palaču glazbenog zavoda.

Koliko se toga u Hrvatskoj gradilo i pregradilo po osnovama tuđih stručnjaka, dok su došli mladi, domaći sinovi, među kojima u prvom redu stoji Pilar, koji je međuto savjesno proučavao i narodne građevine te svoje studije priopćivao.

Jedno od važnijih poduzeća Kršnjavijevih za vrijeme njegova predstojništva u hrvatskoj vladi jest pregradnja i umjetničko urešenje palače vladina odjeljenja za bogoštovlje i nastavu. To je nekoć bila palača plemićke obitelji Paravića. Kršnjavi povjeri osnovu za preuređenje palače u sadašnje stanje arhitektu Bolléu. Palača, pravi ures hrvatske prestonice, posjeduje umjetničko lice, a u unutrašnjosti se ističe najviše sjajna svečana dvorana, koju su po nalogu zemaljske vlade dekorirali prvi tada naši hrvatski umjetnici, pri čemu su se imali predočiti temelji naše nastave: klasična prošlost i kršćanstvo.

Osim ovih javnih zgrada podigle se i druge javne i privatne grade u Zagrebu, pa unatoč tomu, što je većina novih građevina bila samo stukaturska rabota bez umjetničkih pretenzija, ipak je Zagreb dobio malo pomalo ubavo lice zapadno-evropskog grada. Danas je nastao u glavnom hrvatskomu gradu žalostan zastoj. Među sadašnjim najnovijim zgradama možda nova velika burza najviše odgovara umjetničkim zahtjevima. Slikar će Kljaković da uresi uz dobar honorar zgodnim simboličkim slikarijama unutrašnje prostorije i da pokaže, koliko može njegov talenat.

No kad se putnik prošeta Zagrebom uzduž i poprijeko i gleda sve što je nastalo kroz ovo pedeset ili šezdeset posljednjih godina, svakako će se obradovati relativno velikom napretku naše plastične i građevinske umjetnosti, a da pri tome ne zaboravi dva glavna pionira naše umjetnosti: Štrosmajera i Kršnjavija...

5.

I jedan i drugi su odmah na početku shvatili važnost umjetničko-obrtnih škola. Ali temelj i put do obrtne škole je obrtno-umjetnički muzej. Netom se Kršnjavi nastani u Zagrebu, svojski se zauzme za osnutak umjetno-obrtnog muzeja u Zagrebu. Ali taj put bijaše prava Odiseja: poteškoće udarile odasvuda! Najprije borba sa starim Šimom Ljubićem, koji nije puštao, da se u arheološkom muzeju opredijeli sekcija za obrtni muzej, pa onda uznemirenje vladajućih krugova, koji su taj tobože suvišni muzej smatrali atentatom na zemaljski proračun. Zatim opća indolencija u stvari i slaba potpora sa strane gradske uprave. Željena uspjeha nije bilo. U korist projektiranog obrtnog muzeja »Društvo umjetnosti« priredi svoju prvu, dakako vrlo skromnu izložbu. Tu je neki Feliks Lay izložio zbirku narodnih veziva, te je pače izdao svezak narodnih motiva i time prvi otkrio značaj i važnost naše narodne ornamentike, iako sam Lay doduše nije znao razlikovati razne tehnike narodnih veziva. Kasnije je sam Kršnjavi kopao i našao veliki broj uzoraka narodnog veziva između prnja u magazinu nekoga Weissa, pa tu čudnu zbirku odredio za muzej. Zatim je »Društvo umjetnosti« pozvalo hrvatsku javnost, da sudjeluje na posebnoj izložbi u Zagrebu uzorcima narodnog, osobito kućnog obrta, ali se nitko nije odazvao. Stoga se Kršnjavi odluči na putovanje u Slavoniju, gdje je proučavao narodne tkanine i građevine iz drva i pojedine predmete kupovao za obrtni muzej. Najviše nastojanjem tadanjeg podžupana Bude Budisavljevića uspjela je g. 1881. prva izložba narodnog kućnog obrta, na kojoj je društvo umjetnosti kupilo za obrtni muzej raznih predmeta za 1200 forinta.

Svoje studije o narodnim građevinama priopći Kršnjavi u »Glasniku društva umjetnosti« uz ilustracije Hektora pl. Ekhela. Njegovim stopama nastavi kasnije arhitekt I. Pilar, a g. 1904. »Društvo hrvatskih arhitekta i inžinira« objelodani potpunu zbirku narodnih građevina u krasnim ilustracijama. Tako su toliki bogati privatnici u Zagrebu i u drugim mjestima poslije gradili ljetnikovce po takovim narodnim motivima. No da se popularizuje narodni obrt, uspjelo je Kršnjaviju, da zade i u zavod zagrebačkih milosrdnih sestara, kojima je upravljao superior Höpperger, koji se izvrsno razumio u graditeljstvo. Učiteljska škola u zavodu zagrebačkih milosrdnih sestara jest od ilirskoga pokreta rasadište prosvjete za cijelu Hrvatsku: odatle izlaze u narod najspremnije učiteljice i uzgojiteljice. U tom zavodu je Kršnjavi predavao učenicama i sestrama o estetici primijenjenoj narodnom vezivu, i u tome svojstvu polučio reformu. Danas se skoro u svim našim javnim ženskim zavodima predaje obuka veziva u stilu narodne ornamentike.

No pored svega toga nastojanja — jedno je ipak stalno: naš narodni kućni obrt ne će moći da dođe u modernu industriju i u široki promet iz prostog razloga, što taj sav naš pučki obrt i pučka umjetnost opstoji samo dok je seljak primitivan. Netom se promijeni kultura seljaka i ovaj se digne iznad svoje bijede i primitivnosti, prestaje i njegov prijašnji kućni obrt i njegova umjetnost.

Sam Kršnjavi, a s njime mnogi drugi, priznaje, da zadaća narodnog veziva može biti u prvom redu jedino ta, da se dobar narodni ukus u ornamentici primijeni raznovrsnim modama i potrebama.

6.

Glede osnutka same obrtne škole Kršnjavi je sa svojim prijateljima bio bolje sreće. Za predsjednika Društva umjetnosti izabraše dr. F. Račkoga. Premda je bilo prilično grade za obrtni muzej, ipak su od obrtne škole bili pokretači vrlo daleko. Ali kad je ban Ladislav Pejačević uzeo za predstojnika vladinog odjela za bogoštovje i nastavu Ivana Vončinu, nastadoše bolje prilike. Vončina pozva k sebi pokretače i upita ih za savjet glede organizacije obrtne nastave, te Kršnjaviju povjeri zadaću, da podnese konkretne predloge za osnutak obrtne škole. Janko Jurković, koji se plašio toga poduzeća, jer da će vlada doživjeti u toj stvari neuspjeh,

predloži, da se to pitanje preda društvu umjetnosti na njegovu odgovornost, što je društvo i prihvatilo. Društvo prihvati štatute Ise Kršnjavija, predloži za članove ravnateljstva Bolléa, Suhina i Kršnjavija, a vlada potvrdi taj izbor dne 12. listopada 1882. Ovo ravnateljstvo nađe stan, ustanovi naučnu osnovu i predloži učitelje, koje vlada primi u internat i obrtnu školu. Škola se otvorila i nakon 8 godina uspješnog svog opstanka vlada preuzme školu u svoju režiju i dne 12. rujna imenova H. Bolléa ravnateljem sadašnje zemaljske obrtne škole.

Tako društvo umjetnosti, — da se poslužim riječima samog Kršnjavija — kroz ovo vrijeme... »nije se moglo brinuti oko same umjetnosti, valjalo je tek stvoriti uslove za umjetnost dizanjem umjetnog obrta, komu je umjetnost najljepši cvijet...[1])

Kršnjaviju i njegovim saradnicima dolazili su u susret najviše Ivan Vončina i načelnik zagrebački Mošinski. Ivan je Vončina tada slovio kao žestok parlamentarac i urednik opozicionalnih listova »Svijeta«, »Novog Pozora«, »Zatočnika« i »Branika«. Kad je postao predstojnikom vladinog odjela za bogoštovje i nastavu, razvi jaku djelatnost za provođenje svoje ekonomsko-prosvjetne osnove, te je uz već spomenutu obrtnu školu osnovao u Zagrebu kemički laboratorij, botanički vrt, nautičku školu u Bakru, dok je Mošinski kao načelnik zagrebački prvi udario temelje moderne kanalizacije hrvatske prijestonice, preložio potok Medvešćak, otvorio cestu na Sljeme i podignuo osam novih škola.

Za terminologiju narodnog obrta radio je osim Kršnjavija i Pilara najviše Ferdo Hefele u Sisku i K. Cvetišićeva, koja je doprinijela pedagogijskom muzeju bogatu zbirku narodnog veziva sa pučkim nazivljem uresa i tehnike, a najvećih je zasluga na tom polju stekla Jelica Belović-Bernadzikowska. Kao učiteljica u Sarajevu J. Belović-Bernadzikowska je proučavala naročitu tekstilnu ornamentiku i svoja dragocjena stručna opažanja iznijela u svojim djelima, n. p. »Tehnološki rječnik ručnoga rada«, »Hrvatska čitma«, »Hrvatski narodni vezovi« i t. d. Te su njezine studije na polju naše etnološke književnosti mnogo doprinijele za propagandu narodne umjetnosti.

Za pozniju opširnu povijest našeg hrvatskog slikarstva mogli bismo uzeti ovu okosnicu:

Prvo koljeno našeg slikarstva u 19. vijeku kod Hrvata jesu umjetnici: Mančun, Salghetti, Hötzendorf, Zache, Karas, Mücke.

Drugo koljeno: Quiquerez, Mašić, Rossi, Kršnjavi, Rendić.

Iza njih dolazimo na treće koljeno 19. vijeka: Bukovac, Medović, Crnčić i Csikos.

[1] V. Kršnjavi: »Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba«. Zagreb, 1905.

M.:

Zimska noć.

Vjetar prebire pjesmu — meni se tako spava —
Vani je zapala svuda duboka i tamna noć;
U toploj sobici kraljuje majčina molitva plava,
Nek zvoni priča ona: Bog će naš k nama doć...

On ide preko sela i oko naše kuće
Kao noćobdija stari iz naših slikovnica
I zato trpi zimu, da nama bude vruće:
Naš Bogo bijele brade i navorana lica.

Čuj, kako i noćas ide, kô svaki što čini put,
Gore pod našom strehom da svaki pregleda kut..

A kad s drvenog tornja jeknu ponoćni sati
Djeci se svojoj spušta djedo brižljiv i sijed
Djedo brižljiv i sijed...
Zlatnim zvekeće ključem, čarobna otvara vrata
U naša ulazi srca.

Mi snijevamo onda: žarke prskaju zvijezde,
Tisuću zlatnih iskara vrca.

......U naša ulazi srca
Mi snijevamo onda: žarke prskaju zvijezde,
Tisuću zlatnih iskara vrca...

Naš... Bog... će... Sklapa se oko. Tone u jastuke glava.

Kad... jeknu... ponoćni... sati... Bog... će...
naš... k na...ma... do...oć...

U toploj sobici kraljuje majčina molitva plava;
Vani je zapala svuda duboka i tamna noć.

J. Prerovsky:

U zoru novog dana.

(Nastavak.)

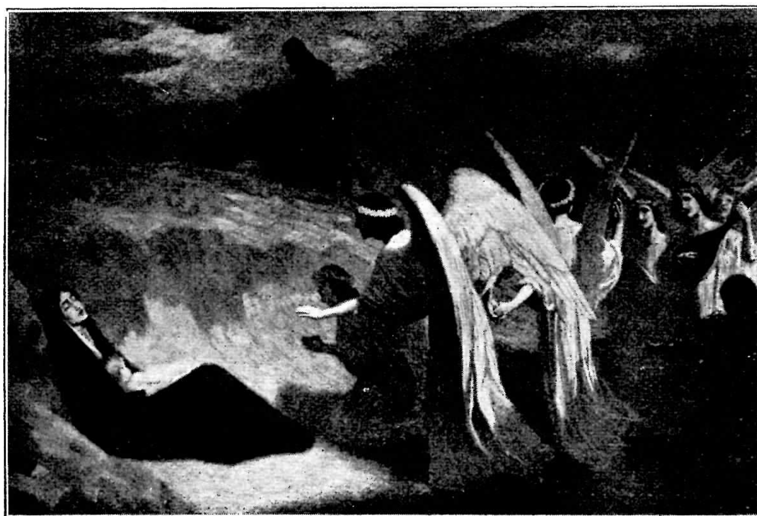
II.

Većinu uredskih poslova šumar je prepuštao lugaru, koji za to nije imao dovoljno spreme. Prijavnice i doznake ispunjavao je pogrešno i nepotpuno, a spise registrirao krivo. Trebalo je sve to urediti odmah, da kasnije ne bude smetnjâ. Osim toga približavao se kraj godine, te se nakupilo toliko posla, da je Đuka jedva dospio pohoditi uglednije činovnike u mjestu.

Božićne praznike proveo je skromno odmarajući se od posla i razmišljajući o utiscima, što mu ih je pružilo novo boravište. Uoči Nove Godine predveče pošao je da pohodi župnika. Ovoga nije bilo kod kuće. Još pred dva dana otišao je na nedaleko imanje, a vraćao se tek kasno u noć. Zatekao je samo kapelana, koji se upravo nekamo spremao. Podoše zajedno. Vani se već spustio sumrak. Razgovarajući o dnevnim novostima dođoše do raskršća.

— Hajdemo do učiteljica, reče kapelan, da im zaželimo sretnu Novu Godinu.

Učiteljice su stanovale nedaleko od škole u općinskoj zgradi, koja se gotovo nije razlikovala od susjednih seljačkih kuća. U sobi je već gorjelo svijetlo, što je ulazeći zabliještilo Đuku te se odmah nije mogao snaći. Za okruglim stolićem na kojem je stajala petrolejka sa zelenim zaslonom, sjedile su dvije učiteljice, žene već u godinama, a treća, koje Đuka nije još poznavao, bila je liječnikova kćerka, inače licejka zadnje godine. Pozdravivši učiteljice kapelan je sio pokraj domaćice, krupne i visoke plavke s dubokim dekolteom, koju su obično zvali gospođa Polman. Đuki je preostalo mjesto između druge učiteljice, gospodične Mice, i liječnikove kćerke. Gospodična Mica, suha kuštrava crnka s dubokim tamnim kolobarima ispod očiju, na prvi pogled čangrizava, plela je vunenu haljinicu. Staromodna bluza sa smeđim prugama i plavim četvorinama između njih nabrala se oko njezina sitna struka, tako da se nije znalo, ovija li kvrgast panj ili žensko tijelo. Gospođa Polman sjedila je pokraj nje besposlena u širokoj pletenoj stolici. Lice joj bilo dosta pravilno, samo je nagrđivala oštra crta između podbratka i vrata, prilično razvijena guša i prekomjerna debljina ostaloga tijela. Gospođica Anđelka, liječnikova kćerka, kestenjave kose, širokih tamnih obrva, smeđih očiju i pravilna lica vezla je komad bijeloga platna. Bijela, ukusno skrojena bluza s vrlo kratkim rukavima, bez ikakva nakita, bez dekoltea, ovijala je njezin vitak struk s lijepim sitnim grudima.

GEBHART FUGEL: POČINAK NA BIJEGU U EGIPAT.

U nezgrapnoj željeznoj peći s raskrečenim nogama i velikom polukuglom na vrhu živo je plamsala vatra bacajući nad zid titravi odsjev plamena. Uz nju se pružila pomična platnena počivaljka. Pokraj kuhinjskih vratiju stajala je polica s posuđem, a malo dalje visok hrastov ormar. Prozori su bili zastrti bijelim zavjesama. S druge strane nalazio se bijelo oličen željezan krevet pokrit zelenim pokrovcem. Nad krevetom visjela je velika slika Madone. Sve je to odavalo na po seljački ukus gospođe Polman, i tko je dobro razgledao sobu, nehotice bi svrnuo pogled na domaćicu, da ih međusobno usporedi.

Ispočetka je razgovor bio dosta ukočen. Učiteljice se nećkale, da ispituju Đuku o prijašnjem mjestu službovanja, nastojeći tako sakriti svoju radoznalost. Dok su s kapelanom razgovarale vrlo prijateljski, u svom držanju prema Đuki bile su

namjerno povučene i neobično ljubazne. Đuka je sve to odmah opazio. Prirođenom vještinom počeo ih iskušavati nastojeći pri tom saznati, kakvo mišljenje imadu o njemu. Postajalo mu sve više jasno, da ga drže naivnim srednjoškolcem, neiskusnim sjemeništarcem ili nečim sličnim. Tako je bar mogao zaključiti, kad su ga poredile s prijašnjim kapelanom, koji je došao u Markovac kao veliki pobožnjak, a nakon dvije godine bio protjeran kao najveći ženskar u mjestu. Gospodična Mica počela je štoviše namigivati Đuki. Očekivala je jamačno, da će Đuka pocrvenjeti kao rak ili posve izgubiti vlast nad samim sobom. No nije se dogodilo ni jedno ni drugo.

Razgovor je postajao sve življi. Kapelan je tek gdjekada dobacio štogod duhovito. Kad je gospodična Mica kao slučajno spomenula slobodu savjesti, stao je Đuka hotimice na temelju slobode savjesti braniti vjeru.

— Sve mi se čini, da ste vi... reče gospodična Mica. Ovdje joj je pala na pamet riječ, za koju je držala, da ne bi bilo zgodno izustiti je.

— Htjeli ste reći klerikalac, prekine je Đuka bez oklijevanja.

— Kako bih mogla takvo šta i pomisliti, branila se gospodična Mica. Jamačno je za nju bila najveća uvreda reći kome klerikalac.

— Gospodin je malo zloban, dodala je gospođa Polman.

— Ako se klerikalcem može nazvati svaki čovjek, koji vjeruje, brani vjeru i vrši njezine propise, govorio je odlučno Đuka, onda sam i ja klerikalac.

Na ove Đukine riječi nijesu učiteljice imale što da kažu. Gospodična je Mica tek dodala:

— I ja sam pobožna, ali ipak...

Istom kasnije saznao je Đuka, zašto su se učiteljice prema njemu tako nepovjerljivo, upravo podmuklo držale. One su ga vidjele prošle nedjelje kod pričesti, a u Markovcu pričešćuju se samo školska djeca i besposlene babice...

Prošlo je nekoliko časaka, dok je opet razgovor krenuo svojim tokom. Govorilo se o trećoj učiteljici, no tako isprekidano i nejasno, da ih je Đuka jedva mogao slijediti. Učiteljice se zgražale, kako je ova mogla dopustiti, da je s nedavne zabave predstojnik pratio kući.

— Što ona s njime imade, govorila je ogorčeno gospođa Polman, za to je nitko ne pita. (Svatko je naime u Markovcu znao, da je učiteljica Ljubić predstojnikova ljubavnica.) Ali kako mu može dopustiti, da kasno u noći zalazi u njezin stan!

Oko sedam sati kapelan, Đuka i gospođica Anđelka oprostiše se od učiteljica. Kapelan je zakrenuo u nedaleku gostionicu, tako da je Đuki preostalo, da gospođicu Anđelku otprati kući. Bilo je hladno zimsko veče. Blatan i smrznut pločnik pokrila je tanka naslaga novoga snijega. Između golih kestena, koji su bili zasađeni s obje strane glavne ceste, provirivale su rijetke zadimljene petrolejke. Liječnikov stan nalazio se po strani. Đuka i gospođica Anđelka skrenuše na drugu cestu. I tu je bilo dosta jasno, jer je iznad oblaka sjao puni Mjesec. Razgovor između oboje mladih ljudi tekao je vrlo živo. Anđelka se tužila Đuki zbog dosade i nedostatka društva. Jedva je čekala, dok se svrše božićni praznici, da pođe u grad. Đuka se zanimao za pojedinosti u gradu, a tek izdaleka o njezinu načinu života. Anđelka začudo nije bila nimalo lukava. O svemu je pripovijedala s istinskim oduševljenjem, gojeći vrlo malo nepovjerljivosti k ovome nepoznatom čovjeku. Najednom umuknuše oboje. Bili su već blizu liječnikova stana. Pružiše jedno drugome ruku rekavši na rastanku laku noć.

Uredivši važnije uredske poslove stao se Đuka zanimati, da li bi se u Markovcu mogao pokrenuti kakav prosvjetni rad u narodu. Počeo se osvrtati za ljudima, koji bi mu pružili prvu pomoć. Došao je otprilike do ovih podataka: Predstojnik i šumar odviše visoko nad narodom i odviše daleko od njega, da bi imali dovoljno shvaćanja za nj; sudac čovjek bez poleta; liječnik nemoćan starac, pristao čovjek bez ugleda; ravnatelj škole osim školskoga rada zaokupljen brigom za obitelj i obrađivanjem posjeda; kapelan uvijek zaposlen; učiteljice sposobne samo za ogovor i klevetu i t. d. Ni na jednoga od njih nije se mogao osloniti. A započeti štogod bez njih, značilo bi boriti se s vjetrenjačama, jer bi ga na bilo koji način spriječili. Jedino se još pouzdavao u župnika. Poznavao ga po imenu već kao gimnazijalac, jer se u predratnim političkim borbama odlikovao kao koreniti Hrvat. Osim toga je napisao nekoliko poučnih i nabožnih knjiga.

Kad se župnik vratio s imanja, pošao je Đuka nekoga popodneva k njemu. Župnikova gazdarica uvela ga u gostinjsku sobu i otišla, da pozove župnika. Trebalo je čekati neko vrijeme, jer je župnik još spavao. Kako gostinjska soba još nije bila naložena, poveo ga župnik u svoju spavaću sobu, u kojoj je i preko dana boravio. Nizak, malo zgrbljen starac, prosijede kose i obla crvena lica. Ispočetka vladao se prema Đuki strano. Tek kad mu ovaj spomenuo neke njegove knjige i neke govore u saboru, stao se župnik tužiti na poslijeratno društvo: kako ga ljudi ne shvaćaju, pa ni oni, koji su mu najodaniji bili. Sve se to nekako preokrenulo, pokvarilo, zastranilo. Narod je zabacio stare vođe i pošao slijepo za novima, kao da mu ovi mogu pružiti nešto bolje od starih. On ne žali, što je tako. Svi će oni jednom uvidjeti, da nijesu imali pravo, pa makar tek onda, kad on već bude u grobu. Njemu časna starost ne dopušta, da napusti načela, za koja se sav život borio.

Đuka ga htio upozoriti, kako novo doba traži nove ljude, kako njegov položaj nije tako očajan, jer osim politike ima toliko područja narodnoga rada — no nije mogao da vrijeđa starca. Počeo se zanimati za vjerska udruženja u župi i za duhovnu pastvu, no tu je otkrio takav nedostatak, da se stao pitati, je li ovaj čovjek primio sveti red zato, da bude duhovni vođ naroda, ili samo zato, da imade pristojan imutak za uzdržavanje. Otišao je od njega potišten i razočaran, da se više nikad ne vrati.

Svime tim nije se Đuka dao slomiti. Htio je da iskoristi posljednju mogućnost, a ta je bila: osnovati tečaj za nepismene. Upravo je o tome nekoga dana govorio kapelanu u zbornici. Kapelan je pohvalio njegovu namisao.

— Vidiš, tu bi se nešto dalo, govorio je.

Iza svršetka obuke raspravljali su o tom s ravnateljem škole. Ovome se njihova osnova činila neostvarivom. Tečaj za nepismene mogao bi se držati tek naveče kod svijetla, a svjetiljke su bile smještene samo u jednoj školskoj sobi, gdje su se obučavali naučnici.

— Trebalo bi otići do načelnika, reče im ravnatelj, te ga zamoliti, da općina smjesti svjetiljke još u jednu školsku sobu.

Kapelan je sada stao psovati seljačku zalupanost općinara. Đuka je vidio, da je sve izgubljeno, ali je ipak nagovorio kapelana, da pođu k načelniku. Načelnik ih primi posve službeno. Nije im čak ni ruke pružio. Kad je Đuka opazio, da mora glumiti, upotrijebio je svu svoju vještinu za to. Stao

— Kroz nekoliko dana, odgovori mu načelnik ispraćujući ih.

— Na čemu smo dakle? upita kapelana Đuka, pošto su izašli.

— Načelnik je šuft, reče ovaj ogorčeno.

— To je sporedna stvar, dodao je Đuka jetko. Pitanje je, hoće li se tečaj održati ili ne.

Kasnije tek saznao je Đuka, da viša oblast nije još potvrdila izbora općinskoga vijeća, a kad je do toga došlo, bilo je već proljeće.

III.

Nastadoše za Đuku dugi i nesnosni dani. Čitavo prije podne sjedio je u uredu zatrpan uredskim knjigama i spisima. Po stoti put ispunjavao je

GEBHART FUGEL: ISUS I NIKODEM.

je razlagati načelniku, kako je pismenost državljana temelj demokratskoga uređenja države; kako se pokret za pobijanje nepismenjaka raširio po svim pokrajinama; kako bi se nešto slično moglo pokrenuti i u Markovcu; kako za to ne će trebati nikakvih troškova, izuzevši dvije velike petrolejke i nekoliko kilograma petroleja, koji bi se nabavio na načun općinske blagajne.

Čitavo to razlaganje slušao je načelnik stojeći i pri tom se kažiprstom lijeve ruke igrao privjeskom žepnoga sata.

— Sve je to lijepo, rekao je napokon samosvijesno i nadmoćno, ali kako ću, kako ćeš? Bez općinskoga vijeća ne mogu u takvim stvarima ništa poduzeti. Spomenuo je, kako je takvih pokušaja bilo u Markovcu već prijašnjih godina. Nije zaboravio pri tom reći, da su svi propali. Nego znate što, završio je pružajući im ruku, ja ću se za tečaj zauzeti na prvoj sjednici općinskoga vijeća.

— Treba li dugo čekati do te sjednice? upita ga Đuka.

iste tiskanice i unosio u knjige iste stavke. Poslije podne obično se dosađivao ne znajući, što da radi. A tek naveče! Jedva je umaknuo blatu ulice, dočekala ga prazna i neukusno namještena soba. Da pođe u društvo? Bojao se na to i pomisliti sjetivši se one večeri u gostionici. A izvan gostionice nijesu Marovčani poznavali nikakvih društvenih sastanaka. Mala se promjena desila, kad je trebalo poći na dražbu ili na pregledbu drva. Ali to nesretno blato, što je dolaskom toplijih dana postajalo sve veće! Nije moguće izaći nekoliko koraka izvan kuće, a da ti voda ne prodre u cipele.

Rano proljeće donijelo je kraj svim ovim mukama. Moglo se izaći napolje, a i poslovi se kretali većinom izvan ureda. Đuka je u to vrijeme promijenio stan. Budući da sa starim nije bio zadovoljan, potražio je novi na kraju sela. Našao je prijatnu, nisku i ukusno namještenu sobicu kod neke starije udovice. Na zidovima su visjeli portreti austrijskih generala šezdesetih godina. Udovica je odmah upozorila Đuku, da su to uspomene od nje-

zina pokojnog muža, što je značilo, da se u slike ne smije dirati. Đuka ih je ipak povješao sve na jedan zid, a na ostale zidove stavio svoje fotografije i neke druge slike, što ih sa sobom donio. Za pola sata bila je cijela sobica u potpunom redu. Na sredini stajao je ovalan stolić sa dvije stolice, pokriven izvezenim bijelim stonjakom, s albumom razglednica i jednostavnom vazom, koju je Đuka svaki dan punio svježim cvijećem. S jedne strane stolića bio je otvoren prolaz do prozora, a s druge strane polica za knjige. U kutu nedaleko od vratiju niska željezna peć. Uz suprotan zid visoka jasenova postelja s crvenim pokrovcem. Iznad police slika, kako Isus blagosivlja žetvu. Pokraj nje nekoliko fotografija. Poviše postelje ljupka djevičanska Madona s malim Isusom u naručju. Sve je to bilo tako jednostavno i čedno, ali ipak u najboljem redu, te je u Đuki budilo prijatnu toplinu svaki put, kadgod bi stupio unutra. Možda su ovaj red kvarili jedino austrijski generali i staromodni toaletni stolić s ogledalom, na koji je Đuka stavljao čašu za vodu i sapun, a na zrcalo vješao kravate i ručnik. No sve je to smjestio Đuka tako, da se u prvi čas nije ni opažalo.

S prozora se pružio vidik na voćnjak i prostranu dolinu, koju je zatvarala stara hrastova šuma. Od sobe, u kojoj je stanovala udovica s desetgodišnjom kćerkom, dijelila je Đuku kuhinja i otvoren hodnik pred njom. Katkad se Đuka poslije večere svratio k udovici i kod nje proveo neko vrijeme u razgovoru. No najvolio je sjesti uz prozor i dugo, bez reda svirati na violinu tihe i tople melodije. Prispješe napokon i knjige, koje su sve do sada ležale negdje u spremištu željezničke stanice. Đuka ih pomno svrstao u pretince police. Uz Kanta i Bergsona mogao se naći sv. Toma, uz Merciera Marx, uz sv. Augustina i Bibliju Tagore. No Đuku je sada više privlačila priroda. Čitave poslijepodneve šetao je njivama, livadama, šikarama i stoljetnim hrastovim šumama.

Nekoga lipanjskog poslijepodneva lutao je Đuka dugo kroz široke livade i osamljene šume. Tek predveče došao je na rub hrastove šume nadomak sela. Umoran odložio je pušku i sjeo na olujom povaljeno stablo. Nutrinu stabla razjedali su crvi, a krošnju je ovila bujna kupina. Otrvši znoj sa čela Đuka je uronio u tišinu proljetnoga večera. Nedaleko udarala je žuna neumorno o granu visokoga hrasta. Drozdovi i vuge neprekidno su pjevali. Večernju glazbu šume narušilo bi tek na čas kreštanje šojki u krošnjama ili vika poplašena kosa u travi. Sa širokim valom svijetla pružao se kroz čistinu dalek vidik preko livada i polja. Livade su bile pokrite krupnim glavicama ivančica, uz koje se tek gdjegdje oštro isticala ljubičasta divlja kadulja ili divlji karamfil. Sredinom livada vukao se uz potok red srebrnastih vrba, na mjestima prekinut sabljastim šašem ili visokom nemirnom trskom. Na njivama, koje se razasule po obronku brijega, talasala se bujna pšenica, visoka raž i ječam široka lista. Mjestimice igrali su na suncu šareni rupci seljakinja i bijele košulje seljaka, koji su okopavali kukuruz. Na kraj polja provirivali su između voćnjaka crveni krovovi kuća. Povrh njih izdizao se između vitkih omorika četverouglast crkveni toranj sa sivim krovom i svjetlucavim kuglama na svakom uglu krova. Dolina, kojom je tekao potok, otvarala se s lijeve strane u nedogled. Obronak protivan od sela pokrila je mlada bukova šuma, a u daljini plavjela se nepoznata gora.

Još nikada nije Đuka bio tako dirnut mekim bogatim crtama i blagim svježim bojama proljetne prirode. Što je više ronio u nju, to je jače iskrsavala pred njim slika liječnikove kćerke. Otkako se upoznao s tom djevojkom, nastalo je među njima neko neprimjetljivo toplo čuvstvo i uzajamno povjerenje. O Uskrsu pohodio je Đuka sa šumarevima liječnika. Premda je Anđelka tom prilikom posvetila mnogo više pažnje šumaru i njegovoj gospođi, ipak je prema Đuki pokazivala neko naročito štovanje, tako da je to i šumareva gospođa opazila. U Đuki je sve to pobudilo veliku odanost prema Anđelki, te je otada često mislio na nju. Što ga je najviše očaralo kod te djevojke, bila je nepokvarena narav i vedra djetinja duša. I sada je u sebi ponavljao sve riječi, što ih je bilo kada od nje čuo, sve kretnje, što ih je gledao, i prolazio u duhu sva mjesta, gdje je s njom bio...

Iz snatrenja prenula ga vika sjenica i nekih drugih ptica, koje su u duplju otkrile sovu i stale je progoniti. Sunce je već zašlo, a uz tamne rubove šume stala se ovijati plavičasta maglica. Trebalo je poći kući. Put je vodio preko ograda susjednoga sela. Prolazeći pokraj neke njive opazi Đuka šesnaestgodišnjega dječaka, gdje uz put na užetu čuva kravu. Žuti klapasti šešir pao mu na uši. Kratku košulju od prostoga domaćeg platna ispustio je preko širokih žutih hlača, koje su na koljenima bile zakrpane velikim crnim krpama. U ruci je držao knjigu. Stajalo ga mnogo muke, da čitajući odvrati kravu od kukuruza, što su uz put rasli. Đuka priđe k njemu.

— Šta ti to, braco, čitaš? upita ga.

Dječak zatvori knjigu i obori velike zelenkastosive oči. Đuka uzme knjigu iz njegovih ruku. Bila je povijest staroga vijeka.

— A ko t' je do tu knjigu?

— Posudjo m' gospon uč'telj.

Povedoše razgovor. Dječak se ispočetka sramio i nećkao, no za kratko vrijeme postao je vrlo povjerljiv. Svršio je samo pučku školu, ali je bio dosta načitan. Ravnatelj markovačke škole posuđivao mu knjige, jer je dječak bio negda njegov učenik. Razgovarali su o klinovu pismu, hijeroglifima i Homeru. Od povijesti prešli su na zemljopis. Dječak je bio vrlo bistar i zanimao se za sve: za oblik zemlje i njezin položaj prema suncu, za veličinu oceana, parobrode i aeroplane, tako da mu Đuka nije dospio na sve odgovoriti. Spuštao se sumrak, pa se dječaku valjalo vratiti kući. Đuka pođe s njime.

Slamom pokrivena kućica, u kojoj je Jozo — tako se zvao dječak — boravio s majkom i nešto starijom sestrom, stajala je na kraj sela osamljena. Iza visoke živice provirivalo je njezino bijelo ovapnjeno pročelje s visokim zabatom i dvjema sitnim prozorima. Uz dvorišna vrata bila je posađena ja-

buka, a nasred dvorišta dizao se golem orah. Staja je zapremala zadnji dio kućice. Nedaleko od nje stajao je kotac, a u kutu dvorišta drvocjep. To je bilo čitavo gospodarstvo.

Dočekala ih sestra Jozina, koja ga nije zaboravila krišom prekoriti, gdje je tako dugo bio. Već je pao sumrak. Osjećao se oštar miris dima, koji je kroz dimnjak sukljao u visinu. Kroz otvorena vrata kuhinje prodiralo je svijetlo od štednjaka, na kome se kuhala večera. Izašla je i Jozina majka i pozdravivši se s Đukom iznijela mu stolicu. Jozo je međutim napojio kravu i uveo je u staju, a sestra zapalila svijetlo i uzela dojaču, da podoji kravu. Odnekud se javio i pas, zalajao nekoliko puta te opazivši sa strancem domaćicu povalio se pred kućni prag.

Đuka je s Jozinom majkom izmijenio nekoliko riječi o gospodarstvu, a zatim počeo da hvali njezina sina.

— Dobar je bijo dosad; ne znam, kakov će dalje bit, odgovorila je majka milujući sina, koji se međutim našao uz nju.

— Zašt ga niste dali u gimnaz'ju? upita Đuka.

— A ko b' nam, gospod'ne, krav'cu čuvo?

Đuka i sam uvidi, kako je bilo neumjesno njegovo pitanje. Ta tko bi jadnoj ženi dao novaca, da sina u gradu uzdržava!

Sestra je međutim već podojila kravu te svezana u šamiju rupca i zasukanih rukava do lakata nosila zapjenjeno mlijeko u kuhinju. Jozo je pošao, da za njom donese svjetiljku. Ustao je i Đuka zamolivši na odlasku majku, da u nedjelju otpremi Jozu k njemu.

Iza sastanka s ovim dječakom otvoriše se pred Đukom novi i daleki vidici. Slučajno i bez traženja našao je priliku za prosvjetni rad u narodu. Za nekoliko dana bila je osnova gotova. Počet će s nedoraslim, još ne probećarenim momcima. U početku učit će ih samo tamburanje. Kasnije će ih uputiti u društveni život, osnovati prosvjetno društvo, držati im sustavna predavanja i t. d. Jozo će mu biti izvrstan pomoćnik. Naći će se i bogatijih seljaka, koji će im novčano pomoći. A što je glavno, u selu nema gospode, pa mu ne će nitko smetati u radu.

Prvih mjesec dana sastajahu se samo nedjeljom. Tek kad su glavni poljski poslovi bili svršeni, mogli se sastajati više puta na tjedan. U seoskoj kući ustupiše im sobu za sastanke. Koliko je muke stajalo Đuku, dok je sastavio potpuni zbor! Trebalo je pobacati većinom kod kuće napravljene tamburice i kupiti nove. O učenju nota nije za sada moglo biti govora. Sviralo se bez njih.

Čitavo poslije podne proveo bi Đuka u prirodi kupajući se, pecajući ribu ili čitajući kakvu knjigu. Podveče se brzo navečerao i otišao u Doljane. Nekoga jutra, kad je pošao u ured, zaustavila ga domaćica i sva zabrinuta stala mu pričati, kako zlobni jezici u selu govore, da se Đuka zaljubio u ženu doljanskoga starješine. Đuka joj je u prvi mah povjerovao, jer se o njegovu posjećivanju Doljana potajno koješta pripovijedalo. Sam šumar držao je potrebnim, da ga o tome makar izdaleka ispita. No što je više Đuka o ovim udovičinim riječima razmišljao, sve mu je bivalo jasnije, da je tu pripovijest ona sama izmislila. Već odavna je naslućivao, da je domaćica u njega zaljubljena. Sada napokon nije više o tome sumnjao. Kad su nastupile prve jesenske kiše, u sobu se navukla vlaga. Trebalo je nanovo omazati zidove, što se udovici činilo odviše skupim. Đuka je iskoristio priliku i našao novi stan.

Ostavljajući stari stan bilo je Đuki kao da ostavlja pola života. Ovaj osamljen kutić znao je za sve misli i osnove njegove poletne duše.

(Nastavit će se.)

Dinko Šimunov:

Oče!...

Oče!
Pred likom Tvojim stojim
i očiju svojih ne smijem
dignuti,
jer rasipni sam sin,
što proigra baštinu
i pirnu haljinu.
A sada?!... Sebe se stidim.
U prnjama
putovima se vučem blatnim,
a ne znam reći riječ svemožnu:
— Oče!
Oprosti! —

Ponižen bez riječi
pred likom Tvojim stojim,
što drži bijelu kao krin
pirnu haljinu,
i kom se kroz prste sjaji
u ruci alem s prstena.
— Dok skrivam oči izdajne,
u mojim zvuči ušima
ko akord blag:
— Sinko!
U žaru očeva cjelova
opraštam!!...

KNJIŽEVNI PREGLED

ATENTAT.

G. D. Bublić je, čini mi se, nešto okasnio sa svojim motivom. Da je »Atentat«[1] pisan u doba ekspresionizma, bio bi dao vrlo snažan motiv, koji bi se uzdigao do sveljudskih dimenzija, i bez ograda historizma i realizma, donio psihološku definiciju atentata »an sich«. Kao što se radnja Krležine »Golgote« odigrava u Njemačkoj, bio bi se ovaj atentat možda odigravao u Rusiji ili gdje bilo. Dinamika sujeta bila bi vrlo prikladna za eksplozivnost ekspresionističke tehnike, i za uzbuđeni i uzbudljivi način gledanja stvari, koji je bio svojstven ovom literarnom smjeru. Međutim vremena su ekspresionizma prošla, a g. Bublić nije i tako nikada pripadao toj struji. I njegov raniji roman »Sveti Križ« boluje na pomanjkanju stilske koncepcije, dok je sama invencija motiva dosta interesantna. S ratom, s poslijeratnim vrenjem i revolucijom prošao je i ekspresionizam, a ostalo neko neizrazito doba političkih borbi, demagoških fraza i žurnalizma. Atmosfera, koja ne daje snažna literarna djela. To se osjeća i ovdje. Atentat ne interesira pisca samo kao socijalno-psihološka pojava pretvorena u literarno-umjetničke vrednote, nego kao historijski fakat, kao komad hrvatskog života, neminovno uokviren i političkom pozadinom. Međutim, kako taj historijski fakat nije tako daleko, autor mora da mnogo toga prešuti iz ličnih i drugih praktičnih razloga. Uslijed toga analiza atmosfere ne može da bude onakva, kakva bi bila, da pisac govori o činu koji se desio, recimo, pred stotinu godina. G. Bublić nije možda ni imao pretenzije, da piše historijsku pripovijest; to rado vjerujem, ali kad je jednom ostao kod faktičnih prilika i okolnosti pod kojima se čin zbio, stvar i nehotice postaje historijski određena i ne može na tom ništa da promijeni to, što n. pr. pisac ne zove kr. komesara imenom nego samo »tiraninom«. Nebrojeni su čitaoci sve to doživjeli i neminovno im se nameće historijsko gledanje čina, koje je dakako uz ovakve okolnosti za umjetničko djelo nesumnjivo preuranjeno. Dolaze k tomu još momenti, koje u gledanje stvari ubacuje sadašnjost, a koji su historijskoj atmosferi događaja prilično strani. Tako n. pr. kada g. Bublić ističe kao osnovnu socijalno-psihološku podlogu čina to, što je atentator seljačkoga roda. Dolazi to bez dvojbe više od današnjeg političkog mentaliteta »seljačkih« stranaka; jer u stvari je, čini mi se, presudnije bilo to, što je faktični atentator potjecao iz Bosne, iz zemlje Žerajića i Principa, nego to, što je bio seljačkoga roda. Pitanje je, bi li seljački sin iz drugog našeg kraja bio isto što i Jukić.

G. Bublić je u svoju pripovijest unio historiju jedne ljubavi: male i nevine djevojčice iz predgrađa, Marije, i ovoga atentatora, koji se baš iz želje za životom, probuđene proplamsajem ove mlade ljubavi, pokolebava u svojoj »urotničkoj« odluci. Lik male Marije i njena prostodušna svježina, kao i figura majke s njenom unutarnjom borbom i stiskom na pomolu ovako strašna čina, ocrtani su dobrom psihologijom i izrazitom plastikom. Da ove dvije ženske iz brige za atentatora prijavljuju čin redarstvu, te tim istom izazivaju opasnost po nj — kad bi redarstvo bilo na svom mjestu — i ta je činjenica prikazana sa živom uvjerljivošću i interesantno pointirana. Sama analiza duševnih stanja u ovih još nedoraslih dječaka, koji su htjeli da pokrenu svijetom, iznesena je proživljeno i bez banalnosti. Bilo bi dakako, sa stanovišta socijalnog, zanimljivo ispitati duševnost tih omladinaca, koji su se ovako zamašnih stvari laćali u tako nejasnoj grozničavoj omaglici i koji su u svojim nezrelim godinama u oči dana, koji odlučuje životom i smrću, išli u noćne lokale i u društvo sa dna života. Sve to pokazuje moralne pojmove, za koje bi se morao zainteresirati sociolog i psiholog i pedagog. Ali ovaj jedini prikaz pruža još premalo dokumentarne građe za to.

Sam atentat je g. Bublić ispričao točno po historiji. Činjenice su zadržale svoju napetost, likovi svoju plastičnost. Da u tom leži ne mala zasluga, to je očito. Ali da se moglo oko samog atentata i dublje zahvatiti, i to stoji.

Lj. Maraković.

[1] Dragan Bublić, Atentat, Zagreb 1926., Redovno izdanje Matice Hrvatske za god. 1924.

DVIJE KNJIGE PRIPOVIJESTI.[1]

Naglo življenje i rasijanost savremenog čovjeka imali su vidna odraza u literarnoj produkciji. Sve one književne vrste, koje zahtijevaju dugo obrađivanje, cizeliranje, harmoniju i spremnost za rezoniranje izgubile su se, skoro, potpuno. S druge strane, poslije rata, i ako je nastalo oslobođenje, za kojim su zadnje generacije našeg naroda težile, nestalo je težnja, da se iznese naš čovjek, naš pejzaž i uopće naš život. Razne književne škole niknule u posve drukčijem ambijentu nego što je naš, povukle su našeg književnika i on se, često bez i najčednije spreme, povodio za modom. Glavno je bilo: dernier cri.

I naš se Balkanac gurao od ekspresionizma do nadrealizma, sanjajući o »kozmičkim« problemima, raspravljajući o »braći iz Anana«, pariškim kavanama i tražeći u Rusiji prosjake, koji jedu kruh »s namazanim maslacem od 1 cm.« Ponosno su isticali, sa Sully Prudhommom (ili Schillerom)

»Je suis un citoyen du monde,
En tous lieux ou la vie abonde,
Le sol m' est doux et l' homme cher !«

Tako prođoše vremena, kad su Gjalski, Kovačić, Kumičić, Novak, Kozarac, Veselinović, Sremac pisali epopeje u prozi o našim krajevima i ljudima. Postalo je sve fragmentarno i tuđe, nadahnuto od tuđih knjiga i kaprisa, bez ikakva većeg dodira s našim čovjekom.

Reakcija se na ovo stanje opaža; što bude žešća i spontanija, to ćemo se više približavati ostvarenju naše narodne književnosti i kulture uopće, koju bez sumnje ne ćemo postići kaskanjem za Evropom, već napornim nastojanjem i trudom da povežemo naše današnje kulturno nastojanje s prošlim radom. Kultura se ne presađuje, već izgrađuje.

Dvije knjige, koje su prijatna novina u tome smjeru, izašle su tuskoro u Beogradu. Prva, knjiga g. Ćosića, nije ostala pošteđena u povlačenju i povođenju, ali je, ipak, zdušno nastojanje, da se dade isječak iz psihologije naše sredine. G. Ćosić nije išao za tim, da taj isječak bude zaokružen

[1] Branimir Ćosić: Egipćanka, — M. Nastazijević: Iz tamnog vilajeta, oboje Beograd 1926. Izd. S. B. Cvijanovića.

i svestrano promatran. On je, u vrlo krupnim linijama, promatrao i s mnogo elana i glatke govorljivosti, donio niz slika iz života. Te su slike široke, ali ne jake. Dobro zamišljene i postavljene, s mnogo invencije, ali s očitom nemarnošću produbljivanja. Čini se, kao da mu je najviše do pripovjedalačkog efekta. I zato su neke pojave i neke situacije nedovoljno osvijetljene i razjašnjene.

Knjiga g. Nastazijevića ima mnogo veće pretenzije i jače umjetničke odlike. Neobično profinjen u biranju momenata i radnje, on unosi u svoje pripovijesti svoj posebni način gledanja i obrađivanja. Nigdje nizak: sve promatra iz otmjene distance, s velikim razumijevanjem i prosrdačnom radošću. On, također, ne ide za tim da donese sintezu života, zadovoljava se s jednim malim, na oko neznatnim događajem. Ne postavlja problema, ne muči se da ocrta socijalnu pozadinu već, sa mnogo pažnje, puno autokritike, ocrtava duševna stanja i sitne promjene, naročito stanja, koja daju uvid u psihologiju malih i neznatnih ljudi.

Otmen u pričanju, on je i svoj jezik kultivirao kao nijedan naš mlađi književnik. Taj je jezik pun uporedbi i tropa. Stil mu je, doduše, katkada opor i otmeno hladan, sastav rečenica neočekivano namješten i artificijelan. Ali, bez sumnje, uza sve ove osebine, ponešto pretjerane, dojimlje se vrlo prijatno. Ritam je snažan i biblijski isklesan. G. M. Nastazijević pokazao je ovom knjigom pripovijesti, da naš jezik ima mnogo mogućnosti izražavanja i snage. To, doduše, može mnogima smetati; drugi će pripomenuti, da je jezik stvar filologâ, treći će nadodati, da su puristi u pripovijestima dosadni. Ali g. Nastazijević nije ni purist ni filolog: on je, ponešto osebujan, ali vrlo vrstan umjetnik jezika, stila i snažne ritmike, što će, uz ostale njegove odlike, učiniti, da našoj pripovijesti dade svoj lični jaki zamah.

M. Ujević.

TRI KNJIGE O ISTRI.

Kada se za ere realizma u literaturi mislilo, da svaki naš kraj treba da nađe svoga pripovjedača i da čitava naša zemlja sa svojim ljudima i problemima treba da bude analizirana u romanima realističnog smjera, više je pripovjedača osrednje vrijednosti došlo do nekog imena i do nekog položaja u literaturi. Za Istru i Primorje bio je doduše već utro putove Eugen Kumičić; u njegovim romanima, koji su svojom drastičnošću htjeli da budu naturalistički, a naivnošću su svojih motiva u istinu još i suviše romantični, prikazan je ovaj naš znameniti kraj na raskrsnici dviju epoha: u nacionalnom, socijalnom i ekonomskom pogledu. U nacionalnom — jer je probuđena narodna svijest stala da obračunava s nametnicima i odrodima pod novim geslom »prosvjetom slobodi«; u socijalnom — jer se stari poredak primitivnog života i nepomućena čistoća patrijarhalnih prilika stala brutalno narušavati importiranim manama velikog stila: alkoholizam, korupcija, rušenje porodičnog poretka, čiji su nosioci — po Kumičiću — redovno doseljeni tuđinci, talijanski »Kulturträgeri« i njemački financi; u ekonomskom — jer je propala dotadanja plovidba na jedra pred moćnijom prevlašću parobroda i upropastila ono nešto jačih vlasnika brodova, dok je sirotinja i tako bila osuđena na oskudno ribarenje ili na iseljivanje u daleki svijet. Tako je, po Kumičiću, od prilike zaokružen kompleks istarsko-primorskih problema, i g. Viktor Car Emin, došavši iza Kumičića, nije bitno izmijenio ovu sliku, nije ništa krupnije dodao njenoj potpunosti, nego se, u glavnom, odrekao »naturalističke« drastičnosti Kumičićeve, koja nije potjecala od Zole, nego od Dumasovih roman-feuilletona; nadomjestio je to s priličnom dozom sentimentalnosti, naročito u erotici i u ružičastim bengalskim svijetlom obasjanom patriotizmu — te tim postao čitljiviji za čitaoce »Matice Hrvatske« — za tadanju široku čitalačku publiku. Ako je Kumičić u motivima nespretan, g. Car nije u tom spretniji; ako je Kumičić u karakterizovanju lica često naivan, g. Car nije u tom superiorniji; i dok je Kumičić ipak u izvjesnom smislu imao zasluga prvoborca, g. Car ide utrtim putovima i producira romane bez naročite osebine i bez unutarnje potrebe velikoga krčenja putova i širenja vidika, bez inspiracije zamašnog stvaranja.

»Nove borbe«[1] nose sve te oznake možda još i u većoj mjeri, jer se pisac već i stvarno i stvaralački iscrpao. A uz to dolazi još i momenat, koji neminovno šteti čistoću ma kako velika djela — tendencija. Već u samom motivu opaža se nespretnost piščeva. Stari Dujam, prvi narodni načelnik Lovrana iza pobjede nad Talijanima u općinskom vijeću, odstupio je sa svoga mjesta; starija mu je kćer udata za Balda, čovjeka upola prevrtljive talijanske krvi, a mlađa je u internatu u Zagrebu. Baldo je bio namješten kod općine i tu je pronevjerio znatne svote, što je priznao tek kad je starac bio već u ostavci. Petar Medenić, koji u potaji voli Olgu, a predstavnik je najmlađe generacije, željne rada u smislu »naprednih« ideja, napao je u novinama dosadanje općinsko gospodarstvo ne sluteći, dokle seže dohvat njegovih napadaja. Baldo se boji, da se stvar svakim časom ne oda i da se izvuče, spletkari na sve strane, ne bi li naveo starca, da svoju ostavku povuče, stekavši dakako neko zaleđe u općinskom vijeću, koje je prema njemu bilo prilično ohladnilo. Stara hrvatska stranka, koju je vodio Dujam, prebrzo je stala da uživa uspjehe svoje pobjede i predala se neradu u sjeni patriotskih fraza; protivna stranka, koju vodi kapelan, vodi računa o malom seljačkom narodu iz okoline, dakle pokazuje socijalni smisao, ali da ispadne nesimpatična, mora da kapelan bude predstavnik nekakve fantastične težnje za utvrđenjem internacionalne moći papinskog Rima, i da se u težnji za pobjedom udruži čak i s propalim predstavnikom talijanstva Venierom. Sve dobro očekuje pisac tek od onih »mladih« s Petrom Medenićem na čelu, ali je upravo nevjerojatno, kako je površno karakterisao ove nosioce novog doba. Već je i stari Dujam paradoksan u svojoj besmislenoj nepomičnosti, te se upravo snebivamo, kako je takav čovjek mogao prije biti vođ narodnog gibanja, da tek prema kraju kao sasvim slučajno ne osjetimo, da je on i u ovom svom jadu odličan govornik — crta, koju pisac nije umio nikako da izrabi i pointira. O mladosti, prošlosti i značenju Dujmovu u smislu javnog djelovanja njegova ne saznajemo ništa, nego čitavu njegovu prijašnju slavu moramo da uzmemo kao gotov groš: da kod toga psihologijska uvjerljivost bitno stradava, ne treba ni da naglasim. Ako kapelan šuruje s Venierom i s odvratnim beznačajnicima kao što je Sodić, pisac misli, da je vrlo oplemenio drugu stranu, kada najteže zaplete riješava »pobožnim lažima«, čiji su nosioci čak i onako plemeniti karakteri kao što je Olga. A bez potrebe: jer sve ono, što pisac priča o pretjeranoj strogosti duhovnih krugova, zaoštreno je bez potrebe u njegovoj fantaziji. A svakako je za misaona čovjeka zagonetka, kako pisac ne vidi besmisao u tom, da ovi mladići govore sasvim protivukršćanski o »podrijetlu čovjeka« (ta to valjda nije

[1] Viktor Car Emin, Nove borbe, roman iz Istre, izd. Srpska Književna Zadruga knjiga 190., Beograd 1926.

stvar rimske zasukanosti, nego osnovna istina kršćanstva uopće), a ovamo idu u crkvu na župnikovu propovijed i uspoređuju župnika s kapelanom. Šta se njih upravo tiče jedno i drugo? Ne može se vjerovati i očijukati s bezvjerstvom. Ili nevjerovati a voditi glavnu riječ u stvarima vjere. Logika je uvijek podaleko od tendencije. Baldo, koji se pokazao kao najbeznačajnija, ali najplastičnije ocrtana ličnost, konačno ugrabi novac, stečen prodajom groblja, koji je još jedini mogao da spase Dujma od sramote, a starac pada mrtav, dok Medenić tješi Olgu, svoju buduću ženu.

Ovo je izdanje anahronizam već poradi toga, što pod imenom »novih« borba crta predratne prilike, koje su za Istru sada bespredmetne. Borbe se tamo među našim ljudima na žalost još i sada vode, ali je g. Car baš svojim plitkim i površnim shvaćanjem stvari učinio slabu uslugu liberalnoj stranci, za koju se očito zagrijava. Ako se ta stranka opire o ovakvu argumentaciju, onda će simpatije objektivnih čitalaca bez sumnje biti — protiv nje. A anahronizam je ovo djelo još više u literarnom pogledu, jer ni u čemu ne donosi prinove, štaviše, ono je jedno od najslabijih dosadanjih djela i samoga g. Cara. Stoga nas je slabo zadužila Srpska Književna Zadruga, kada je svojim čitaocima, koji su inače slabo informirani o stvari, dala u ruke ovo tendenciozno djelo, a Istru iznijela u ovako slabu umjetničkom osvjetljenju.

Mnogo je više istarske samoniklosti, istarskog duha i krvi u ponešto bizarno koncipiranom »Dnevniku jednog magarca« od g. Ante Dukića[2]. Već to, što je »pisac« toga dnevnika magarac, najpopularnija domaća životinja bijedne Istre, daje djelu naročit kolorit, a što je to baš magarac, omogućuje piscu, da gleda stvari u bizarnom osvjetljenju originalna i duhovita humora. U tom je humoru, da odmah kažem, i najzaslužnija strana knjige: on je specifično istarski, nekako na oko suh i prozaičan, ali engleski krepak i izvoran. Ima nešto bistro i svježe u tim »sentimentalnim« opservacijama istarskog magarca. Opažanja su piščeva oštra i on umije da im dade plastičan izražaj svojim slikovitim, lapidarnim stilom. Tim ne kažem nipošto, da ga njegova početnička neiskusnost ne štiti i od banalnosti i od insistiranja na nebitnim sitnicama, čim se stvara izvjesna monotonija i šteti ravnovjesje kompozicije. No glavni je nedostatak ipak taj, što se iz te »magareće« perspektive gledaju stvari, koje apsolutno nadilaze horizonat ostalih opažanja, koja se s pravom mogu pripisati magarcu. Iz uskoga kućnog kruga, u kojemu su majstorski ocrtani lijeni i nemarni gazda, dobra i sirotna žena mu, i pametni istarski dječačić Milčić, izlazi pisac crtajući selo zapušteno i prljavo krivnjom »glavara« i onih, koji su kao magarčev gazda. Preporod toga sela dolazi s vrlo visoka, čak od — vjerske reforme! Biskup je naime Dobrašin pohodio selo i uklonio sebičnoga i lijenoga dotadanjeg »plovana«, te na njegovo mjesto poslao novoga, mladog župnika, koji ne samo da valjanim vršenjem svojih dužnosti i buđenjem svijesti u narodu popravlja stare griješke, nego i — mirabile dictu — uvodi novu vjeru. Obredi i molitve, koje ovdje m a g a r a c vrlo potanko opisuje (!), vrlo su slikovito opisane u svijetlu općeg bratimljenja i narodne sloge; ali u biti sve to nije ništa drugo nego prikriveni racionalizam laičkog morala popraćen, dakako, ženidbom župnikovom i dekorativnom simbolikom narodnih običaja. Što magarac navodi doslovno sve molitve i govore prilikom te narodne slave, to bez sumnje ispada iz okvira njegova shvaćanja, a napokon, to je i stvar — ukusa. Taj magarac doduše doživljuje zajedno sa čitavim selom moralni preporod; on, koji je već zahirio u batinama i nepravdi ljudskoj, doživljuje također svoj veliki dan, kada mu prostiru ležaj i kada ga dobri Milčić pokriva svojim vlastitim kaputom. Ne smeta, što ga kod toga trese već smrtna groznica: i ako u zadnji čas, on vidi da nije uzalud živio, da su pali ropski okovi i da mu se vraća dostojanstvo Božjega stvora. Uza sve to što je taj momenat dan s nekom istinskom toplinom i iskrenom dirljivošću, g. Dukić je ipak drugdje tokom dnevnika zaboravio, da magarac nije valjda najplemenitija i najpametnija životinja i onu opću karakteristiku, koju redovno pridajemo životinjama, ne može nitko prekoračiti bez štete za uvjerljivost svoga prikazivanja. I ako je magarac najpopularnija životinja u Istri, ipak on ne može da bude nekim simbolom toga naroda, kako bi po ovoj knjizi izišlo. A što se tiče »religije« g. Dukića, to je bez sumnje bar to već na prvi pogled apsurdno, da jedan sasvim korektni rimokatolički biskup šalje u narod župnika, koji onda naviješta — racionalističku »narodnu« vjeru. Kako je s tim »narodnim« vjerama, imao je prilike da vidi g. Dukić u nedavnoj prošlosti i mislim da ga je ovo historijsko iskustvo već i otrijeznilo. S ovom bespogrešnom laičkom etikom i s njenim nosiocima bez mane i strasti g. Dukić sjeća ili na naivnost starih čitanaka ili na — svjesnu tendenciju. A i jedno i drugo šteti umjetnost i oduzima njegovoj knjizi onu vrijednost, koju bi joj inače dalo njegovo realističko opažanje faktičnog života.

Sasvim su drugog kova »Božji međaši« g. dra. Ivana Pregelja[3]. To nam javlja već stranica iz Jobove knjige, uzeta kao prolog djelu, dajući mu patetičnu intonaciju. Ta patetika faktično i podiže djelo nad ono, što je ono u svojoj jezgri. Literarno govoreći: motiv je djela jedan »kriminalni slučaj«, dakle naturalizam, a rasplet toga slučaja i koncepcija izvjesnih figura, naročito nijemoga Jože, po svom je literarnom podrijetlu romantika. Pred više je godina Martin Milohanović ubio trgovca Križmanića i nitko nije znao za to do »lijepe Mare«, koju je Milohanović zaveo i čiji je sin iz toga grijeha nijemi Jože. Radi umorstva bio je nevino osuđen Mate Šestan, koji već osamnaest godina ispašta tuđi grijeh u pazinskoj kaznioni. Uto dolazi Šime Križmanić, sin umorenoga, koji je međutim postao svećenik i tajnik biskupa Dobrile, u svoj zavičaj na odmor; »lijepa Mara« predaje mu na samrti molitvenik njegova oca, indicij krivnje Milohanovićeve. Križmanić zapada u tešku unutarnju borbu, jer se kao svećenik ne smije poslužiti onim, što mu je lijepa Mara rekla u svojoj posljednjoj ispovijedi. Ali Bog, koji je udesio ovaj Križmanićev posljednji boravak u zavičaju baš zato, da se dade pravda nevino osuđenomu, daje mu u ruke druga dokazala. Križmanić hoće s njima u ruci da obračuna s Milohanovićem na kršćanski način, prije nego što bi ga predao sudovima. Ali ovaj narodni renegat živi u grijehu i okoreo je u zločinstvima. Kada začuje, da ga je tražio svećenik, ne našavši ga kod kuće, udari za ovim u potjeru i stigavši ga, na sred ceste ustrijeli Križmanića; ali ga u to šćepa nijemi Jože, Križmanićev nezapaženi pratilac, a Milohanovićev nezakoniti sin, i zadavi

[2] Ante Dukić, Iz dnevnika jednog magarca, Zagreb 1925. Jugoslavenska štampa d. d.

[3] Dr. Ivan Pregelj, Božji međaši, pripovijest iz Istre, Prev. Petar Grgec, knjižica dobrih romana, uređuje dr. Josip Andrić, Prvo kolo, knjiga 3. Izd. Hrv. Književ. društvo Sv. Jeronima, Zagreb 1926.

ga. Svećenik, kojega je i tako uništavala sušica, umire za koji dan u naručju svoga dobroga biskupa Dobrile, ali s tom zadovoljštinom, da je nevinoga Šestana izbavio tamnice i vratio novom životu. Sujet bi, kako se vidi, bio možda nešto prejak, kad se pomisli, koliko je zala nagomilano na Milohanovića, i da ovoga ubija njegov vlastiti sin. Ali g. Pregelj, tražeći definiciju ove neobične zemlje, koju je Bog označio svojim međašima ogradivši je morem, nalazi bit Istre u silnim kontrastima dobra i zla, koji niču na njezinu tlu. Stranac, koji dolazi u tu zemlju — kao oni slovenski svećenici — ne može pravo da se snađe: u prvi mah čini mu se ona zemljom hajduka i zločinaca ; ali odmah iza toga ostaje zapanjen pred neobičnom mekoćom srca, pred veličinom vjere i vjernosti, kakva se rijetko gdje drugdje nađe. Dolazi li to od mučnoga života, od osebitoga tla, od sunca i neba, pod kojim živi taj tako izrazito označeni narod? Ili je Providnost namijenila Istri naročitu zadaću, davši da ona poput Mate Šestana nevino trpi, da se u tom stradanju silovito trza i proklinje Boga, ali da se onda u snazi svoga žarkog srca i bistrog duha preporodi, da se vrati Bogu svomu i da bude jednom zanosni vjesnik vječite Božje pravde? Da je ono prvo, ovaj bi roman bio grubo naturalističan do brutalnosti. Ali jer to nije, postaje Mate Šestan simbol ispaćene Istre, njen Job, koji znači sudbinu zemlje Hus. Zato je ovaj tmurni i teški motiv, pun krvavih zločinstava, obavijen opojnom ljepotom narodne pjesme, najnježnijim vjesnikom meke i blage narodne duše, zato je sav uduben u žar duhovne atmosfere, crtajući čitavu galeriju istarskih svećenika, koji kao okosnica velikih Božjih osnova drže u tom iskušanom narodu ono, što ga jedino može da održi: vjeru i moral, nepokolebivu vjernost istini i pravdi. Počevši od dobroga i plemenitog seljačkog sina biskupa Dobrile, pa do čuvenoga popa-hajduka Velikajne i Talijana Giacominija, osjetljivog i razmaženog, ali ne neplemenitog, svi oni dišu istarskim duhom, u svima njima živi po koji kutić te osebite zemlje, jer ni oni, koji su se doselili u nju, ne mogu da odole čaru ovog Bogom omeđenog kraja i njegovih ljudi. Ovako gleda g. Pregelj Istru; u koliko je njegovo opažanje pravilno, sudit će oni, koji je poznaju kao on ili možda bolje od njega. Ali nesumnjivo je to, da je njegova pripovijest pjesma ljubavi i vjere u Istru i u njen narod daleko više i stvarnije, no što su predašnje dvije knjige dvojice Istrana. Za svoje kazivanje g. Pregelj je stvorio naročiti stil: lapidaran i snažan, u vezi s predmetom, u neku ruku produhovljeni naturalizam. Poznamo taj stil iz Pregljeva »Plebanusa Joannesa«; tamo mu je on omogućio grandioznu evokaciju jedne tamne i sumorne epizode iz Savonarolina srednjeg vijeka. Njegovo efektno pointiranje pojedinih točaka radnje čini, da pokadšto trpi cjelovitost pripovijedanja: ono ne teče epskom fluidnošću, nego se doima kao zbornik epske lirike o izvjesnom događaju. Za obične čitaoce, kojima je namijenjena »Knjižnica Dobrih Romana«, — mora se iskreno kazati — možda će to biti zapreka njene popularnosti. Ali to više treba zato podcrtati umjetničke pretenzije pisca, koji je išao za tim, da u svom djelu dade poem, da ga podigne do apoteoze kraja, kojemu se htio odužiti poput onih Slovenaca istarskih svećenika, čiji izraziti predstavnik Gregorić govori na toliko ne najslabijih stranica ove knjige. G. dr. Pregelj ostavio je Hrvatima u »Božjim međašima« spomen na svoj nekadanji boravak u Pazinu (kao srednjoškolski nastavnik), a Hrvati mu mogu biti zahvalni na ovoj snažnoj i značajnoj knjizi.

Ljubomir Maraković.

KUKU TODORE!

Za nas je i ova zbirka karikatura[1] jedan dobar registar našeg kulturnog i socijalnog života. U njoj možete da nađete sve ukratko, o čemu su se naši mentori u Beogradu kroz nekoliko godina brinuli, što su učinili, a iz toga lijepo slijedi jedna crna linija, koja će nam okarakterisati našu balkansku budućnost.

Pjer kao karikaturist beogradskog dnevnika »Politike«, koji je bilo uzgred rečeno najčitaniji list u Srbiji, prati ima već 7 god. budno naš politički život, te onda kad nam opipa bilo iskrsne po koja karikatura. I upravo zbog karikatura »Politika« mnogo vrijedi. Dovoljno je nju vidjeti, pa se onda odmah može da procijeni kakovo je političko socijalno stanje.

Pjer je s ovom knjigom dao mnogo. U ostalom ovo je prvi pokušaj, da se u popularnijem izdanju dade nešto umjetničkoga.

Zar ne izgledaju Pjerove karikature novinarske, neizrađene? Moguće, ali upravo ova neizrađenost daje im posebni kolorit tuge i grčevitog raspoloženja.

Neki pisci izdaju knjige, da drugima pruže malo razonođenja, malo smijeha, a što je najglavnije, da im razjasne neka sitna i na oko obična pitanja.

Od autoportreta na prvoj strani do epiloga »Da vam se predstavim« provlači se nit ironije i sarkazma. Čitava se knjiga dijeli na 9 dijelova, to je upravo devet glava jednog fantastičnog romana živih figura, figura od krvi i mesa, koje mi svi dobro poznajemo, koje su nam više i dosadile, ali ih ovako u Pjerovoj režiji možemo da trpimo.

Pjer je svakako najviše uspio u »Jugoslavenskim paradoksima«, tu je dao nekoliko jačih poteza u karakteru naših provincija, i tu je s nekoliko zavijenih i odvijenih crta prikazao, i ako često puta na laku ruku, što najviše interesira i Srbe i Hrvate, a to je, koji će više da zgrabi iz opće blagajne.

Uz to legenda ispod karikature oživljuje fantaziju, ona nasmije i zamisli, i one uz crtež daju literarni smisao ovoj zbirci karikatura. U ovoj zbirci nalazite ključ i riješenje mnogih pitanja, koja se kod nas riješavaju samo banalno i do pijanosti razvučeno oko kavanskih stolova.

Otkad je Nušić ućutao, u Srbiji su samo ove karikature jedina kritika i glas vapijućega u pustinji. Pjer je uspio i ova knjiga zaslužuje da bude spomenuta kao dobro djelo na našem literarno-umjetničkom polju.

Ton Smerdèl.

PJESME A. BONIFAČIĆA.

Ova je zbirka ko negdje iz neba pala. Nezna se ni tko ju je tiskao, ni gdje, ni kako, jedino ime auktora postavlja nas na tlo realnosti a već prve pjesme prenose nas ravno u Boduliju.

Istra radi i šuti, trpi, osjeća i moli. Progovara rijetko a ne viče nikada. Bonifačić je dostojno interpretira. Nastupa odvažno, bez poze i bez prenavljanja, s jednom stalno izgrađenom vizijom, koju prenosi u jaku arhitektonski konstruisanu objektivaciju misli i osjećaja, na osnovi logičkog ritma vizije. Formom, makar i slomljenih okova, i opet je baštinik prošlosti. Kroz njegove stihove još ponegdje proviruje nešto od Dučićeva heredijanizma i od Nazorovih dinamičkih stavova, ali to se očituje ne kao bit nego kao

[1] Karikature od Pjera (Križanića) Beograd 1926.

dekorativna interpretacija pjesme, koja traži svoju riječ. Život je gledan kroz momente. Bonifačić nastoji, da ga takva i fiksira u stihovima. Otuda neposredna svježina boja i nekog diskretnog uzdrhtalog osjećaja obnaživanja realnosti (n. pr. Ptice, Fotografiranje, Posljednja ljubav za zemlju i t. d.). U svemu mnogo vizuelne intuicije tonskih vrednota, svojstvo baštinjeno od djedova mornara i valjda od dalekih zaboravljenih pređa, koji su išli svijetom kao Dostojevskijevi bogotražioci. Otuda vjerojatno i njemu oni jaki i neosporno najsugestivniji akcenti njegove poezije, koncentrovani u religijskim momentima adoracije i molitve pred Gospom i Svecima, koje pjesnik pohodi sa svojim matrozima, da im se pomoli za sebe i za svoje »vjerne mrtve«. U tim pjesmama pjesma prelazi u kontemplaciju, a kontemplacija u molitvu. (Majka pobožnost, Molitva Bl. Djevici za mornare, Gospodi pomiluj i t. d.). To je neposredno, to je iskreno i to je dobro.

Da nije Bonifačić žrtvovao ponegdje pjesmu pretjeranim zahtjevima moderne forme, koja je uvijek moderna, rezultira adekvatno osnovi psihičko-osjetnog tkiva, on bi bio dao u ovoj zbirci mnogo više sebe i mnogo više nas. Ovako u mnogim pjesmama (kao: Pilot, Prosjačenje, Autoportrait...) stihovi ispadaju prazni, slike bez plastike, riječi bez sadržine, silogizmi s neizrečenim premisama; nešto u stilu francuskih nominalista i američkih steno-pjesama. A ipak iza tih stihova stoji pjesnik, koji vibrira, tek prejaka stilizacija utukla je ličnost. Ekspresionizam Braquea, Lipchitza i Légera. Umjetnost može biti vrlo široka, ali u stilizaciji, u kojoj je zamakao subjekt, zamakla je i pjesma. Pjesma i umjetnost uopće jest personalna interpretacija svemira.

I tako za onoga, koji pjesnika pozna, ukupni je rezultat dobar, a perspektive budućnosti još i bolje; za onoga, koji ga ne zna, biti će rezultat nesiguran. Bonifačić govori na pola usta. On je čakavac. Njegove stihove treba pustiti da rezoniraju, a to može da učini samo onaj, koji razumije riječ kao simbol, pogotovu kad se radi o riječi čakavca, komu je riječ djelo, a ono, što do glasa dođe, to već ulazi u opstrukciju simbola.

A. V. Mihičić.

ZA VALJANU PUČKU KNJIGU.

U nizu knjiga, kojima »Društvo sv. Jeronima« nastoji da našemu narodu prikaže naše krajeve, knjiga g. Matasovića[1] o Slavoniji dosada je jedina, koja je napisana s cjelovitom koncepcijom i po izvjesnoj osnovnoj zamisli, koja je bila mjerodavna za sastav knjige i njen karakter. G. Matasović nije ovdje sabrao svoje ranije, često i poetičnije pripovijetke iz pučkog života, premda bismo i te rado vidjeli sabrane u jednoj knjizi; on je nastojao, da dade zaokruženu cjelinu, koja ne će toliko »opjevati« njegov zavičaj, koliko će dati narodu ogledalo njegova stanja, sa željom, da mu u tom pomogne. G. Matasović je odabrao ponajkrupnije mane Slavonije želeći da u njih čvrsto upre prstom i da tako pridonese njihovu liječenju. Ali ovaj novi Reljković ne može da postupa kao onaj stari, pa da svakoj mani doda adekvatnu pouku u direktnoj formi; g. Matasović je umjetnik i hoće da djeluje umjetničkim sredstvima. Dakako da ne može pri tom da bude pjesnik kao u »Susretima«: meki, zasanjani artist, ma koliko ozbiljni bili njegovi pogledi na život. Ovdje g. Matasović krepko podvlači stvari, koje su, dakako, odvratne i tako postaje u neku ruku naturalist — ali »na ljutu ranu ljut otrov«. Naročito »Za zemlju«, priča u kojoj majka iz sebičnosti ubija svoga rođenoga sina s opisom toga groznoga, krvavog događaja činit će se po komu naturalistički prejaka; ali zlo, protiv kojega ovdje ustaje pisac, zaista je strašno i brutalnost događaja ne će promašiti svoj dojam na priprostu narodnu dušu. Oštra je i »Baba paklenjača«, u kojoj se pisac obara protiv zatiranja ploda, ali je glavna figura psihološki vrlo intenzivno izrađena i svojim mekim finim lirizmom unosi mnogo topline u pripovijest. Umjetničku dispoziciju piščevu odaje i to, da je nakon ove dvije strašne pripovijetke nanizao »Stari svijet«, srdačnu humorističnu crticu o »ocima i djeci«, boreći se uz to protiv praznovjerja, lutrijaštva i sl., i sabravši, kao uz put, mnoštvo šaljivih anegdota, koje će bez sumnje vrlo ugoditi narodu. »Zumbul-Jela«, posljednja pripovijest, prikazuje značenje društva i drugovanja, pa ljubavi i ašikovanja, te govori srcima mlađega svijeta. Ove su stranice naročito znamenite danas, gdje se sve osniva na društvima i organizacijama, i kada su se uslijed sadanjih prilika omladini mnogo pomrsili moralni pojmovi. — Knjiga je dakle dobro intoniran akord moralno-socijalne analize specifičnih osebina Slavonije; pisana je jednostavno, lako i glatko, sasvim stvarno no uz to i toplo. Kako čujem, narod ju je već i zavolio, a to je najbolji dokaz njene vrijednosti.

Lj. Maraković.

[1] Antun Matasović, Slavončice, pripovijetke slavonskog sela, Jeronimska Knjižnica knj. 220., Zagreb 1926.

»SVEGA SVIJETA DIKA«.

Ovaj roman[1] možda će odbiti koga, radi očite političke tendencije, pa ga ne će ni uzeti u ruku. Među tim je to zaista lijepo umjetničko djelo, u kojem može svatko uživati. Pisano je lijepim stilom i njime je g. Andrić dokazao, da je uistinu veoma dobar pučki pisac. Neka nastavi tako, jer pučkih djela s većim umjetničkim kvalitetama trebamo kao koricu kruha. Jedino bih preporučio odličnom autoru, da više studira seljački način izražavanja, jer u nekim situacijama, napose gdje se opisuje ljubav momka i djevojke, osjeća se, da je to napisao inteligenat. U ovim stvarima nepokvarena seljačka je mladež delikatnija od školovanih ljudi, premda u tom pogledu nema ništa, što bi se Andriću dalo prigovoriti, tek se seljaci u onim zgodama ne vladaju na prikazan način.

A. M.

PAVAO MEĐU ŽIDOVIMA.

Najzreliji reprezentanat njemačkog ekspresionizma i jedan od najjačih mladih talenata današnje njemačke književnosti, Franz Werfel, posvetio je svoje najnovije djelo ličnosti sv. Pavla pod naslovom »Paulus unter den Juden«[2] Richard Specht naviješta ovo djelo u svojoj nešto ranije izišloj studiji o Werfelu (u istoj nakladi) kao najzreliji i najdublji plod Werfelove poezije i kao novu etapu u razvoju od ekspresionizma dalje. Ekspresionizam je danas mrtav i literatura teče smirenijom, sabranijom kolotečinom. Kuda? To se još ne može pravo odrediti. Pozitivne tekovine ekspresionizma bez sumnje ne će ostati besplodne i

[1] Dr. Josip Andrić, Svega svijeta dika, Seljački roman iz nedavne hrvatske prošlosti, Zagreb 1926., Naklada »Male Knjižnice«.

[2] Franz Werfel, Paulus unter den Juden, Berlin-Wien-Leipzig 1926., Paul Zsolnay Verlag.

one će sudjelovati kod određivanja kontura za književnost, koja dolazi. Osjeća se to kod nas n. pr. kod g. Krkleca, koji se oslobodio ekspresionizma, a imalo bi se osjetiti i kod g. Krleže, koji se obavio karakterističnim mukom. No već sada se može konstatovati, da se motivi produbljuju, a tehnika se razvija u pravcu smirene jednostavnosti. »Pavao među Židovima« dramska je legenda u 6 slika — dakle drama, koja se koristi slobodnijim shvaćanjem dramske tehnike, koje je donio ekspresionizam, ali ne ide za toliko karakterističnom dematerijalizacijom pozornice niti za eksplozivnom tehnikom ekspresionizma. Drama nije historijska u naročitom smislu, ali je uza sve to historijski točno određena: crtanje historijske atmosfere nije ekspresionistički ekstravagantno, a ni naturalistički minuciozno : uza sve to su lica kao Marulo, rimski namjesnik, Frizije, germanski časnik, pa Židovi helenisti i Židovi nacionalisti upravo klesana dlijetom umjetnika, koji historiju gleda u bespogrešnoj viziji goleme stvaralačke intuicije. Lapidarnost u dijalogu i karakteristici, koja donosi sa sobom nešto određeno i čvrsto, nema ništa zajedničko s ekscentričnim tepanjem i bjesomučnim interjekcijama nekadanjeg ekspresionizma. Drama počinje majstorskom fresko-slikom židovskih kulturno-političkih prilika za cara Gaja Kaligule, ali je ubrzo zahvata vrtlog snažne i idejno krepko naglašene radnje. Židovske očajničke nade u oslobođenje i revoluciju dosegle su vrhunac; no vrhunac je doseglo i rimsko strpljenje, koje je mudro držalo u pozadini svoju oružanu moć i iscrpljivalo se u zamkama rafinirano postavljenim židovskom burnom temperamentu. U sukobu, do kojega neminovno dolazi, židovstvo treba da se okupi za posljednji, odlučni boj. Jakov i Simon Petar, učenici Hristovi, još su Židovi i premda su za predstavnike ortodoksnog židovstva omraženi sektari, ipak su krv od njihove krvi, i ruka, pružena u ime saveza za nacionalnu obranu, bila bi i prihvaćena, da se nenadano ne javlja Pavao, najmiliji učenik starca Gamalijela, nada čitavog židovstva, ali sada preobraženi kršćanin, koji je u svojoj preobrazbi došao i dalje nego njegova starija braća u Hristu: on prvi shvaća jasno i odlučno, da mesijanstvo kršćanstva nije naročita stvar židovskog naroda, da kršćanstvo ne samo da nije prezrena židovska sekta, nego je univerzalna vjera na spasenje čitavog svijeta — i u tom doživljuje svoj slom posljednji otpor židovstva ; starac Gamalijel, onaj, koji je jedini u sinedri branio nekada Hrista od smrtne osude, posljednji pravednik i čovjek, pred kojim su zastrepili i Rimljani, pada mrtav od spoznaje, da se je iz »izdajstva« Pavlova prema židovstvu stvorilo nešto novo i veliko, što pokolebava i njega u njegovoj dotada golemoj vjeri u židovstvo i njegovu pravdu. Isusovac Muckermann ocjenjuje u »Gralu« ovo Werfelovo djelo na uvodnom mjestu i vrlo povoljno. Drama je pisana s mnogo srca i s velikim srcem; Werfel je praški Židov i sva toplina osjećanja lebdi nad njegovim židovskim figurama, naročito nad pravednim Gamalijelom; ali Werfel je i pjesnik ne samo jake intuicije, nego i duboke inspiracije; on je ljudski dubok i istinski objektivan. Apostole crta čovječanski uvjerljivo: siromašni su Židovi, koji uza svu svoju krepku i veliku vjeru dolaze u svoj svojoj priprostosti pred težak svesvjetski problem. Nije čudo, da se među njima mišljenja dijele. Dolazi Pavao, inspirirana ličnost, čija riječ djeluje poput mača, i ako nije ni oštra ni uvredljiva, već sama ljubav. Ekstatičnu vizionarnost Pavlovu čini mi se da je ipak Werfel približio nešto suviše današnjem epileptičko-patološkom dostojevskizovanju. Ali drama bez sumnje ima svoj silan dojam, i ako se po tragičkoj pointi kao pravi njen junak ukazuje stari Gamalijel. Ova podjela težišta bez sumnje tehnički i stvarno šteti dramu, kao što joj konačno smeta i to, što je kršćanstvo za Werfela ipak stvar tuđa. No što je naročito udivljenja vrijedno, to je duboka ozbiljnost i upravo religiozno strahopočitanje, kojim se je Werfel približio ovom neobično veličajnom ali i neobično delikatnom predmetu. Vrijedne su da se zabilježe riječi iz njegova pogovora: »U svima nama živi vrlo fini takt, sveti strah pred tim, da nam se misteriji rastumače. Ni nauka nije isključena od toga osjećanja takta. Ona ga svladava na svoju vlastitu štetu. Stoga pokazuju sva djela, na pr. u kojima se niječe eksistencija Hristova, uzbuđeni ton nesigurne oštroumnosti i diletantske nadrimudrosti. I nijednom ateizmu nije još uspjelo, da prevlada lažni dječački prkos zle savjesti«. Što Werfel govori o odnosu vjere i nauke, nije uvijek točno, ali je znamenito da se zabilježe njegove riječi o značenju tragedije: »Kao što je san dublja rekonstrukcija ličnoga života, tako je tragedija dublja rekonstrukcija svjetskog zbivanja«. Napokon kaže Werfel, da je protagonist njegove tragedije sam Izrael. On ne mjeri ovdje kršćanstvo o židovstvo, ni židovstvo o kršćanstvo: njegova je drama prikaz tragičnog časa za židovstvo. Kada se već kod nas prikazala drama iz židovskog života, bilo bi svakako opravdanije, da je uprava zagrebačkog Narodnog kazališta odabrala Werfelovu duboku i silnu dramu umjesto — često dosta praznih — vanjskih efekata Anskijeva »Dybuka«.

Lj. Maraković.

BILJEŠKE

† **Isidor Kršnjavi,** prevodilac Dantove »Božanske komedije« i pisac »Božjeg viteza« i »Božjeg sirotana«, umro je 3. veljače o. g. u Zagrebu. Djelovanje pok. Kršnjavoga na polju školstva i umjetničke kulture osvjetljuje naš suradnik g. N. Subotić upravo u ovomu dijelu svoje studije o Celestinu Medoviću, koji donosimo u ovom broju, a na njegovo posljednje djelo »Božji sirotan« osvrnut ćemo se naročito u jednomu od najbližih brojeva. Počivao u miru!

Gebhard Fugel. Jedan od najodličnijih zastupnika savremene njemačke kršćanske umjetnosti, naročito njene münchenske grupe, rođen 1864., započeo je svoj rad u najnepovoljnijoj epohi za religioznu umjetnost, kada je t. zv. nazarenska škola bila na izmaku, a Fr. Uhde pojavio se sa svojim religioznim realizmom. Fugel je i sam isprva podlegao utjecaju Uhdeovu; ali se ubrzo emancipovao i stao stvarati svoj vlastiti stil. Taj se odlikuje duboko proćućenom unutarnjom kompozicijom u vezi s nekim suptilnim religioznim lirizmom, koji je lična osebina Fugelove umjetničke karakteristike; zatim historijskim realizmom: za razliku od Uhdea, koji Hrista prikazuje usred suvremenog njemačkog sela, a apostole u nošnjama i s fizionomijama njemačkih seljaka, Fugel se vraća tradiciji, ali je oplemenjuje modernim smislom za historijsku točnost u kostimu, u karakterisanju lica, a naročito u pejzažu. Priroda je uopće kod Fugela u dubokoj i istančanoj vezi sa zbivanjem na njegovim religioznim slikama. Žar palestinskog pejzaža, svijetli tonovi istočnjačkih nošnja i fantastično-bujni ugođaji Istoka čine da Fugel unosi u svoje slike zanose religioznih vizija, ekstazu vjerskog idealizma i plastičnog gledanja stvari u jedan mah. Na jubilarnoj izložbi münchenske »Gesellschaft für christliche Kunst« 1922. bilo je čitavo jedno naročito

odjeljenje posvećeno dubokoj i plemenitoj umjetnosti Fugelovoj; isto je društvo izdalo u naročitoj mapi izvrsne reprodukcije najglavnijih Fugelovih slika u boji (Skidanje s križa, Polaganje u grob, Posljednja večera i dr.), a Ars Sacra u Münchenu nedavno novu mapu Fugelovih najnovijih radova, iz koje su uzete i naše dvije reprodukcije. One same najviše govore o umjetničkom shvaćanju Fugelovu, samo što je u njima propala sva draž njegova naročitog kolorističkog tonaliteta.

Iz naših časopisa. Mladost, list za hrvatsku katoličku omladinu, donosi u svom 6. br. ciklus igara po narodnim običajima »Narodna godina«, namijenjen izvođenju u omladinskim društvima. Ciklus su stručnjački složili gg. dr. V. Dezelić ml. i dr. B. Širola, opremivši ga i potrebitim notama, uputama, te vrlo uspjelim fotografskim snimkama ovakove izvedbe. Ova se zamisao ističe svojom originalnošću i svojom stručnom vrijednošću; a nakon uspjeha »Prigorske svadbe« mislim da je dovoljno jasno, što znači za razvijanje naše narodne pozornice ovakvo njegovanje narodnih običaja. A da za omladinu, organizovanu u različitim prosvjetnim i odgojnim društvima, nema plemenitije i poučnije zabave od takve, ne treba također naročito dose stručno bave književnošću, i tako je potrebito da prate kazivati.

Oko Demetrove nagrade. Kako nesravnjivo više volim pozitivni rad od svake polemike, ne bih se ni osvrtao na izvjesne stvari, da nije ponuke s prijateljske strane od ljudi, koji misle, da bi ipak jednom trebalo obračunati s pojavama očite nesolidnosti u našem kulturnom životu. Moje je lično uvjerenje, da će gg. oko »Savremenika« osjetiti uspjehe svoga nastupa još i prije nego što im tko dospije na to odgovoriti. A što se tiče same stvari, po srijedi je ovo: prije podjeljenja nagrade povedena je bila s druge strane diskusija o tom, kako se imaju tumačiti ustanove same nagrade s očitom tendencijom da se dokaže, da je nagrada namijenjena samo mlađim piscima. Bez obzira na to, kako su se i u drugim zemljjama ovakva ograničenja pokazala besmislenima (n. pr. slučaj Proustov), svaka bi diskusija bez sumnje zašutjela, kada bi se faktično našlo djelo, kojemu nema ni s koje strane prigovora, i koje bi svojim uspjehom i svojim kvalitetama zaista »tuklo rekord«. Uvjeren sam, da u tom slučaju nikomu ne bi palo ni na kraj pameti, da se nateže oko tumačenja pravilnika. Ali ovako su gg. polemisti samo indirektno dokazali, da ni njihovi kandidati u istinu ne zadovoljavaju apsolutnim zahtjevima, pa se faute de mieux nastoji bar kako izvući duži kraj. Pošto je nagrada bila podijeljena s jasnim obrazloženjem, ustaje u uskrsnulom (po koji put?) »Savremeniku« g. Slavko Cihlar i, dakako, po pravilu pretpotopne duhovitosti svojih pradjedova u žurnalizmu svodi sve zlo na profesorski stalež. Čudna je stvar, kada g. Cihlar tumači, kako je prije podjeljenja nagrade »agitacija vođena u glavnom protiv Milana Begovića«. Kada se radi o efektivnih 10.000 dinara, onda mislim da nikomu nije stalo do negativnih rezultata, nego je bilo i suviše jasno, da su pristaše »mladih« vodile agitaciju za svoje ljude g. Mesarića ili bar g. Muradbegovića. Svojom tvrdnjom odaje g. Cihlar samo to, da je u istinu njemu stalo samo do g. Begovića i da faktično »u tom grmu leži zec«. Jer g. Cihlar i sam priznaje, da je »komad mnogo izgubio na pozornici« ili, drugim riječima, da na pozornici nije uspio tako, da bi odnio apsolutno prvenstvo. Kriviti radi toga način, kojim je drama iznesena, sasvim je nelojalna stvar (i može se dogoditi samo kod nas), jer je g. Begović mogao dobro znati prije izvedbe, kakva je režijska koncepcija g. dra Gavelle i mogao je komad povući. No meni se čini, da je g. Begoviću ipak laskalo, što stvar režira g. Gavella, čovjek s kojim računaju i hudožestvenici, i pod čijom bi rukom uspjeh komada bio faktično neoboriv umjetnički uspjeh. Ovako uspjeha nije bilo, a kakav bi komad bio u onoj nerealiziranoj izvedbi, koju tkogod zamišlja na temelju pisanoga teksta, to ne može nitko da znade. Suponirati se može svašta, ali dokazati može to samo zbiljnost. Ja ne mogu da ovdje iznesem tok diskusije u sjednici porote, jer me nitko na to nije ovlastio, samo bih konstatovao, da sjednica nije održana pred mikrofonom, pa je čudnovato, otkuda g. Cihlaru tako »autentični« podaci, o kojima u sjednici nije bilo ni govora. Tako n. pr. kada govori o »nemoralnom sadržaju« »Pustolova«, kao da je »Bijesno pseto« u tom pogledu — moralnije! S ovakvim se besmislicama ne može ni polemizirati. Da u poroti nitko nije imao ništa lično protiv g. Begovića, jasno je iz toga, što su ista ta »tri profesora« bila u poroti onda, kada je bio nagrađen »Božji čovjek« g. profesora M. Begovića (ili možda sada g. Begović nije više profesor, već »laka služba«?), i onda nije nikomu palo na pamet, da im poriče kompetenciju. U ostalom na ovaj način, na koji to čini g. Cihlar, vrlo je lako tvrditi sve na svijetu. G. Cihlar tvrdi n. pr., da od članova porote »čak nijedan nije ni kazališni kritičar«, a ja sam, čini mi se (jer ne poznam lično g. Cihlara, nego procjenjujem njegovu dob po onom, što čujem), pisao o kazalištu, kada on još nije znao ni abecede. O tom radu može, kako bi rekao g. Cihlar, »svak imati svoje mišljenje«, ali ga netko može negirati samo iz — neznanja. Da li g. Begović »ima znanja o kazalištu«, to ne ulazi ovdje uopće u stvar; jer se ne radi o tom, da li će g. Begović ući u porotu ili ne, nego o tom, je li njegova drama valja ili ne. Netko može imati ne znam koliko znanja o kazalištu, pa ipak ne mora ni pisati drame uopće, a kamo li baš dobre drame. Ali, kad se već radi o tom blaženom znanju o kazalištu, bilo bi vrijedno čuti, gdje je g. Cihlar dokumentovao to svoje silno znanje o kazalištu, da može ovako s visoka suditi i o nama i o g. Begoviću. Pa onda, bar je g. Strozzi »čovjek od teatra« pa ipak ga g. Cihlar tretira kao neznalicu, a da i ne govorim o g. dru. Gavelli, čije ime mudro prešućuje, ali na nj svaljuje glavnu krivnju radi neuspjeha »Pustolova«. Konačno, članovi porote nisu se sami nametnuli, nego su ih delegirali »Matica Hrvatska« i »Društvo Hrvatskih Književnika«. Da »Savremenik«, oficijelni organ D. H. K. u svom prvom obnovljenom broju napada svoga vlastitog delegata na ovako nedelikatan način, to je zaista stvar, na koju bih, kada bih bio delegiran od D. H. K., i znao i morao drukčije reagirati. U istinu, takvo što ne mogu da učine profesori, nego možda pravnici, novinari i dr., ili kako bi se biblijski reklo, književnici i .....

Lj. M.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.

Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. OŽUJKA 1927. BROJ 3.

Antun Matasović:

Dr. Hermann von Stein.

(Uvod novele »Crveni grijeh«).

Davno sam primio Vaše pismo, ali se ne ljutite, što sam dopustio, da tako dugo čekate na moj odgovor. Cio mi je dogadaj, o kojemu me pitate, još živo u pameti, ali je trebalo vremena, dok sam o svemu temeljito razmislio, da mogu dati bar kakav takav sud. Prvo uzbudenje sada se staložilo, pa mogu da o tome mislim. Ali prije, kadgod sam se sjetio onog, što se dogodilo, cijelo mi se biće do dna uzbunilo, a u svijesti sam imao tek jedan osjećaj, da se onda nešto strašno zbilo.

Pokušat ću, da Vam pregledno sve izložim, a Vi primite moje riječi onako, kako su napisane i nemojte tražiti ništa sakriveno iza njih... Dakako da Vam moram posebice govoriti koju i o sebi kao i o motivima, koji su me doveli u Vašu zemlju, da onda shvatite razloge, zašto sam je ostavio, premda sam, kako znadete, ljubio narod Vaš, kao da sam njegov član.

I.

Petsto godina se vukla, što se znade, moja familija od geta do geta svih evropskih važnijih gradova i sabirala je novčić po novčić, dok kasno nakon velike revolucije i naša rasa nije postala ravnopravnim gradanima. Tada su i moji pređi izašli s velikim kapitalom u jednom njemačkom gradu i osnovali solidnu trgovačku kuću, koja je kroz par generacija rasla i rasla, dok moji nijesu postali nekom vrsti plutokratskih magnata.

Ja nijesam trebao birati, nego sam mogao ostati vjeran tradicijama svoje obitelji, uložiti svoju energiju u posao, koji su osnovali moji djedovi i postati čovjek bogat, ugledan i moćan. Ali od temeljnih je svojstava moga plemena, da traži ono, što je blistavo, što je sjajno, što privlači. I mene još kao dječaka zablenuli su moderni tehnički uspjesi, pa sam prepustio braći svojoj, da vode trgovinu, a ja sam se dao na studij. I kao razmjerno mlad čovjek svršio sam nauke i dosta brzo stekao glas u svojoj struci. Moje se ime nije pronijelo u novinama, o meni se nije govorilo odviše u društvu, ali stručnjacima sam pao u oči.

Došao sam u poslovnicu glasovitog čovjeka, koji doskora nije više krio, da me uvažava. Kad je dobio narudžbu s Balkana da gradi most preko velike rijeke, uzeo je i mene, upravo povjerio mi je najglavniji posao. Preko toga mosta prelazit će vlakovi sa Zapada i tako će taj most vezati Evropu s poluotokom, koji je spoj Istoka i Zapada.

Raspravljajući o toj gradnji stari gospodin nije mogao, da posebice ne naglasi i simbolsko značenje još neizvedenog našeg djela. Kod toga bi mu se zakrijesile oči, obrazi mu se iz sijede brade i brkova zacrvenili, a glas poprimio neku posebnu jasnu boju, kao da će zapjevati. Ja sam ga slušao, ali nijesam razumijevao njegova oduševljenja, jer se nije odnosilo na sam most, na njegovo novo majstorsko djelo, nego u prvom redu na mjesto, gdje će stajati, upravo oduševljavalo ga simbolsko značenje djela. Nije gledao u njemu veliko graditeljsko djelo, za koje je svejedno, gdje se izvelo, nego mu je baš radi toga, što će vezati Evropu i Balkan, pridavao mnogo veće opće značenje.

Smatrao sam to popuštanjem snage i prelazom u senilnost, pa otvoreno govoreći, moj mi je šef radi toga bio i komičan. Dakako da mu toga nijesam pokazao, niti sam mu oponirao, nego sam se svojski prihvatio posla... Dao mi je generalija, a od detalja što je najvažnije. Primio sam od njega u toliko obrađen materijal, kao učenik, komu kipar predaje na detaljnu izradbu skicu u glini, na kojoj se jasno razabire kompozicija, sve ostalo kao nabačeno, jedino što je definitivno izrađeno lice ili koji drugi dio, na kojemu majstor hoće svakako da pokaže svoju moć.

Nijesam se bez mnogo ponosa prihvatio posla. Što drugi dočekaju tek u muževno doba, ja sam do-

bio na početku svoga stupanja u život. Kao što pod prstima sposobnog učenika iz gline postaje kip prema zamisli učiteljevoj, tako se i iz mojih računa sve više realizirala zamisao mosta željezne konstrukcije, koji je naručen od mog šefa. I kako se zamisao ostvarivala na papiru, tako je rastao moj ponos.

Ali kad bih predložio svoje nacrte i račune šefu, dugo bi ih gledao, studirao, a čelo mu se namrštilo. Odložio bi moje radove, a da ništa ne bi prigovorio. Tek iza duže vremena vratio bi mi moje papire s korekturama, a jedino, što bi mi rekao, bilo je, da mi ne dostaje intuicije. Jer po njegovu ona je glavno kod svakog tehničkog djela, a matematika tek izdašno pomoćno sredstvo.

Ta njegova maksima činila mi se smiješnom, ili bar neosnovanom za danas. Imala je doduše nekad, tako sam mislio, praktično značenje, kad ljudi još nijesu poznavali jakost građevnog materijala, kako je poznajemo mi. Tada su gradili kamene mostove s masivnim stupovima i golemim lukovima, a glomazne zidurine bijahu kuće i ostale građevine. Kod toga su neki estetski principi bili glavno, ali i uzrokom, da je sila materijala potrošeno nepotrebno. Danas pak graditelj znade nosivost svake cigle i točan otpor plohe, pa upotrebljava samo onoliko materijala, koliko prema računu uistinu treba, ništa ili jedva nešto više. — Napose željezne mostovne konstrukcije s dijagonalnim prenosnicama na uporišta nijesu ništa drugo, nego, moglo bi se reći, tek matematičke igrarije. Stupovi gotovo da i ne bi trebali, jer jedna i druga obala bile bi dovoljna uporišta i za najveće proteze. Ali jer nije ekonomski praviti previše velike traverze, i moderni mostovi imadu više ili manje stupova.

I kada bih koji put u ovom smislu govorio svome šefu, rekao bi mi svojim trijeznim i ozbiljnim glasom, da zato današnje kuće nijesu domovi ljudi, kadri da postanu ognjištem, koje će privući cijele generacije, nego su kao krletke, u kojima može ptica da proživi neko vrijeme, ali ne, da se ugnijezdi u njoj.

S nužnim respektom uvažavao sam njegove ispravke i nadopune, ali ne s voljom kao što ambiciozan učenik mijesi glinu posve po napucima svoga majstora, da konačno može svoju reći, kad bude kip klesao iz mramora, tako sam i ja mijenjao svoje nacrte i račune, da imadnem slobodnije ruke, kad se bude gradilo.

Ali svoj posao shvatio sam neobično ozbiljno, te sam ga radio vrlo savjesno. Tri četiri puta preispitao sam svoje račune i to tako pomno, da sam proračunao za svaku stopu, koliko se rasterećuje, što je bliža sredini između jednog i drugog uporišta. Ponovno sam ispitao materijal, kako željeza, tako i drugog. Izmjerio sam nekoliko puta pritisak vode i uvažio više nego poznati maksimum vodostaje. I kada sam tako za svaku predvidljivu eventualnost bio siguran, preuzeo sam izvedbu same gradnje dakako uz nadzor svoga šefa.

Da li je imao previše pouzdanja u me, ili mu je zbilja energija popuštala, kako je ostario, ali kad je jednom svoj posao dovršio, prepustio je sve ostalo meni, odnosno ispravnije će biti, da je za nj, kad su nacrti i računi bili gotovi, njegova zamisao bila izvedena, pa u to svršeno djelo nije više mogao da dira, isto kao i kipar, kad dovrši kip, iako osjeća, koje su mu pogriješke, nema potrebe, da ih popravi. Jer što onda nijesam znao, sada znam, da je moj šef bio umjetnik. A umjetnikovom dušom struje kao voda u rijeci ideje prema nekom velikom cilju, do kojega svojim životom i radom hoće da dopre. I kao što voda na put do utoka teži, da izradi korito, pa ruje i potkapa ono, što joj smeta, a kad glavne zapreke obori, ostaju još neizglađeni tragovi napora, u koje vidljivo ne dira, nego preko njih prelazi, tako i umjetnik, kad ostvari jednu ideju, struja ga dalje nosi, do ostvarenja novih ideja, a da se starima ne vraća više. I moj se šef nije vraćao više svome djelu, kad ga je jednom predao u moje ruke, jer nove ideje zaokupile su svu njegovu pozornost.

Gradnja je normalno napredovala, pa je most bio dovršen, doduše s malim zakašnjenjem, ali tek od nekoliko tjedana. Kad sam počeo s gradnjom, činilo mi se, da sanjam. Nijesam mogao vjerovati, da će doskora izmiliti iz vode upornjaci, na koje će se poslagati teške traverze. Ali kad su stupovi provirili iz vode i kad su prva uporišta došla na njih, bilo mi je, kao da sam se probudio. Tada je most već bio tu: traverze se ukrštavaju, most raste, on se stvara. I tako su se radnje približavale kraju, moje se veselje očitovalo u čuvstvu sličnu radosti oca, kad mu se rodi prvi sin.

No to veselje nije moglo biti potpuno, jer ga nije dijelio sa mnom onaj, čije je ime gradnja nosila. Često je dolazio, dok se gradilo. Prigovorio nije nikad ništa, ali nije rekao nikad ni jedne pohvalne riječi. U moje se srce uvukla sumnja i neka bojazan, koja je sve više rasla, što se gradnja približavala kraju, jer njegovo lice bivalo je sve zabrinutije. Kad sam ga što upitao, rekao je, da su moji računi točni, ali u tonu sam njegova glasa jasno razabirao, da po njegovu mišljenju nije nešto dobro, da još nešto fali, ali što, nije ni slovca progovorio. Danas ga shvaćam: umjetnik je osjetio slabost intelekta, koji se kod djela oslanja samo na račun. Jer djelo se ne može samo iskonstruirati, ono treba da izraste iz duše živa čovjeka, ono se mora stvoriti, kao što se iz klice razvije vlat.

U njegovoj nazočnosti bivao sam zbunjen kao đak, kad odgovara nenaučenu lekciju, ali kad sam bio sam, ubijao sam svoje bojazni. Lukovi se svijaju, vežu jednu zemlju s drugom, te čekaju samo čas, da pokažu svoju jakost, kad između njih pređu prvi tereti.

I to je došlo. Moj šef nije došao na dan predaje mosta prometu. Delegirao je mene, da ga zastupam i prepustio da mene ospu vijencima, cvijećem i oduševljenim govorima, kad sam kao prvi putnik izašao iz vlaka, koji je prvi prešao preko mosta. Opijen slavom zatomio sam sasvim u srcu svoje sumnje i svoju bojazan, i kada su me gotovo zaluđeni pronijeli na rukama kroz radoznalu masu, teško sam sagriješio starcu, velikom čovjeku. Bore na njegovu čelu, kad me je inspicirao, protumačio sam zavišću. Godine su prošle, ali još danas, kad se toga sjetim, oblije me stid. Bio sam onda još razmjerno mlad, prividni me uspjeh zanio i podjario

moj ponos, te sam godine rada, života i iskustva s velikim talentom svoga šefa zapostavio onom, što sam ponio iz škole u život.

Nakon toga o mome se imenu došaptavalo, o njemu se počelo govoriti, napokon i pisati. Meni su se otvorila vrata lijepe budućnosti, pa sam mislio, da joj na prag stanem sigurna koraka. Upiti i ponude su stizale na moje ime. Birao sam i tražio, što je za mene i nakon godinu dana rastao sam se sa šefom. Oproštaj je bio čudan: u njegovu oku kao da se zacaklila suza, a moj stisak ruke odavao je premoćnu samosvijest.

Našao sam pomoćnike i prihvatio se samostalnih osnova. Rada je bilo, ali ništa, što bi zadovoljilo moju ambiciju. Za me se čulo, za me se znalo, ali novinske tirade nakon predaje mosta prometu bile su kao momentani bljesak bez pravog efekta. Ljudi kao da se još nijesu pouzdavali u mene, te mi se nijesu usuđivali povjeriti veće poslove. Vrijeđalo me to, ali ja sam radio, čekajući da dođe moj momenat.

Međutim on nije dolazio, a nije ni mogao doći. Treće godine moga samostalnog rada izašla je u jednom stručnom listu notica, da balkanski most popušta. Kada sam iz naslova vidio o čemu se radi, protrnuo sam, i nijesam se usudio, da je dvaput pročitam. Iza toga počele su o tom pisati novine, a nije prošla ni godina dana, podigla se cijela hajka na bivšeg moga šefa. Imenovana je komisija, koja je pronašla, da uporišta popuštaju i da se cijeli most rasklimao, te da će se morati obustaviti promet preko njega. Novine su vodile žučljivu kampanju i napravile političko pitanje. Udarci su padali sa svih strana. Uzbuđen sam čitao sve članke, koji su do mene došli i grozničavo tražio svoje ime, očekujući da se bura svali na mene. Ali nijednoga slovca nije bilo o meni, sve su se navale ticale moga šefa.

Ali to baš ubijalo je mene. Jer u duši svojoj držao sam, da je most moje djelo, na koje sam tako bio ponosan. U mojoj radionici bili su izloženi nacrti toga mosta. Zidovi su bili puni fotografija iz raznih faza gradnje, te pojedinih momenata sa zaključne proslave. — To sam sve uzalud pokazivao kroz tih nekoliko godina svoga samostalnog rada svojim posjetnicima, da ih indirektno uvjerim o sebi. Ali slike nijesu djelovale, jer most je nosio ime moga bivšeg šefa. Zavidio sam starcu i objeđivao ga pred samim sobom, kao da je počinio zlo djelo.

Nacrti i slike, koje su me kroz godine napunjali ponosom, sada su bile svjedoci moga neuspjeha. Jedna po jedna slika silazila je sa zida, da ustupi mjesto kasnijim radovima, do kojih nijesam puno držao.

Bio sam svijestan svoje krivnje i požalio sam starca. Htio sam da mu se ispričam i da svu krivnju uzmem na se. Za vrijeme najžešćih napadaja pohodio sam ga. Primio me lijepo kao učitelj učenika. Kušao sam svesti razgovor na most, ali nijedna riječ prekora nije izašla iz njegovih usta. Starac je sa stojičkim mirom primio sramotu na se, tek oko usana zarezale su mu se dvije crte gorke rezignacije.

Predstojao je velik proces, koji je do kraja imao uništiti proslavljenog čovjeka, ali do parnice nije došlo. Kod kolaudacije prigodom primanja mosta bili su i neki državni funkcionari, koji bi nužno morali biti uvučeni u proces. Radi toga izjavila je državna komisija, kad je ponovno preispitala nacrte i račune, da nije krivnja na graditelju, nego da je popuštanje prouzročila nepredviđena promjena terena to više, što su posljednje godine bile kišne, pa je struja vode postala znatno jačom.

Starca nije zadesio proces, ali mu je slava bila pokopana. Onih nekoliko godina, što mu je ostalo života, proživio je tiho, povučeno kao isluženi invalid. Zapušten i zaboravljen oprostio se s ovim svijetom. Tek kada se doznalo za njegovu smrt, počelo se opet pisati o njemu, najprije u stručnim listovima, a onda i u novinama. Posljedica je bila, da su potražili njegov grob, na državni trošak prenijeli mu tijelo u narodni panteon i u njegovom gradu podigli mu brončani spomenik.

Međutim nijedna komisija nije mogla zataškati moje krivnje, koje sam bio svijestan pred samim sobom. Ni jednim slovom nije bilo spomenuto moje ime, ali ja sam osjetio svu težinu svoje odgovornosti i pred starcem i pred narodom, koji je s toliko oduševljenja dočekao izgradnju mosta. Radio sam dalje povjerene poslove, ali sam se sve više povlačio u se. Razočaranje je ubijalo moje ambicije.

U mom radu dirigent je bio čisti razum, ali onda počeo sam osjećati, da bit čovjeka nije samo razum, nego da ima u čovjeku još nešto, što sam godinama skrbno zatomljivao u sebi. Istinitost starčeve maksime, da je intuicija glavno kod stvaranja, da je iznad matematike i da ona dolazi do onoga, do čega ni najtočniji računi ne mogu da dopru, sinula mi je u potpunoj svojoj jasnoći.

Osjetio sam se pogođenim od neke više sile, za koju dotada nijesam mario, koja svojom mrežom veže cio svijet, a koja se gordo osvećuje onom, koji joj se hoće da otme. Jehova, Bog osvete, koji je inspirirao pjesnike psalama i Pjesme nad pjesmama, pokazao je svoju moć i razmeo mrvice moga racionalizma.

Most i danas stoji na istom mjestu, ali nije moj, premda mu je malo građevnog materijala pridano, jer intuicija drugih ispravila je moju matematiku.

I nakon svega toga mogao sam ostati na svom mjestu, graditi mostove i gradnje željezne konstrukcije, ali duh moje rase nije mi dopustio. On u jednu ruku teži za onim, što je sjajno, što bliješti, što privlači pažnju sviju, a mostovi preko potoka i željezni potpornji za rezervoare uz tvornice bili su već tako obične stvari, na koje se nitko nije obazirao. U drugu ruku blagoslov ili prokletstvo Mojsijeva zakona, koji kroz hiljade godina ne pušta Izraela, da se digne preko neke razine, nije dopuštao ni meni veći uspon od balkanskog mosta. Jer poznato vam je, da su po tom zakonu Židovi periodično nakon stanovitog niza godina otpuštali dugove dužnicima, davali stanoviti dio svoga imutka sirotinji i hramu, a to sve za to, da članovi Izraela ne budu s jedne strane jedni silno bogati, drugi opet

previše siromašni, nego da među njima vlada neko ravnovjesje. I zato još danas Židov Židova pomaže izdašnije, nego članovi drugih nacija. Rasna težnja za nekim ravnovjesjem dirigira, da bogatiji pomognu bijednika, da se i on izdigne.

Ta praksa kroz hiljade godina preradila je naše kosti i srž, da se mi gramzeći za blještavilom uspnemo do neke točke, ali se do vrhunca uspeti ne možemo. I za to dok bi svojim kapitalom mogli biti nesavladivi gospodari, mi smo nehotične sluge Vas sviju, koji ne ćete, da nas priznadete sebi ravnima. Zato mi nijesmo nigdje prvaci, nigdje svjetionici po kojima zalutali na pučini ravnaju svoj plov, nego tek amateri, tek ženijalni diletanti.

Spomenuti most je bio prerana kulminacija moga rada, dalje ne bih mogao. Preko te točke gore u visine ne pušta me prokletstvo rasnog zakona. I dok me je duh rase gonio za blještavilom, morao sam se okrenuti na drugu stranu, na drugo područje.

Natrag kući nije mi dao. Mogao sam ići. Braća bi me dočekala raširenih ruku. Ali njihov rad nekad je imao premalo čara za moje ambicije, da se vratim, značilo bi uzmaknuti. I za to sam ostao, gdje sam. Kroz dvije godine likvidirao sam sve poslove, a onda počeo iznova i kao zreo muž postao sam ono, čim još i danas kitim svoje ime, naime »doctor iuris«.

O p a s k a a u t o r a. Novela opisuje sukob radnika u jednom industrijskom poduzeću nekog pograničnog grada S. H. S. prvih dana nakon prevrata, kod kojega je Dr. Stein kao odvjetnik bio posrednik vlasti i poduzetnika. Došlo je i do krvi, te je taj događaj svratio na se pozornost javnosti. Nakon toga retirirao je Dr. Stein drugiput u životu i povratio se braći, jer »trgovina ne dopušta snatrenja, nego gledaj, kupi, skuplje prodaj. To je čisti račun, najrealnija matematika«. — Prijatelju, kojemu piše ovaj list, daje savjet: »Kršćanstvo je idealizam. Ono traži sreću izvan zemlje i za to veli čovjeku, da klekne, — to je teško, ali je diktat razuma i srca. Vratite se idealizmu, kojemu je vaš narod pokornikom kroz tisuću godina. Ako pak želite stvoriti nešto novo, znajte, kad bi i bilo izvedivo, da je do toga još vrlo daleko«.

Zlatko Gorjan:

Zov.

Danas
nemam ni molitve, ni suze, ni pokore, —
dozivanja me čudna tajnim šumom zovu,
znak osjećam u duši svojoj
i znamen posvećenja Tvog.
Pred očima lik neznani mi stoji
i bliz je meni kao tuga večernja
i dalek je ko priča iz mog djetinjstva,
što negdje slušo sam, kad dan je tmuran bio.

I tražim riječ, neizrečenu, novu.
I slušam, kako vrijeme sate broji.
I osjećam se svemoćnim ko mâg.
I danas bih od sreće plakat htio.

Al nema gotskog tamjana u duši,
ni svetih riječi molitava starih,
ni mudrih riječi dobrih svećenika.
Al nešto — iz daleka — zvoni . . .
Znak osjećam u duši svojoj
i znamen posvećenja Tvog.

Ja stojim nijem, bez želje i bez straha —
ko brodar stari, koji voli more
i koji snažnom rukom more reže
na brazde duboke.
Bez straha stojim danas tu i čekam
na zov Tvoj!

I spreman sam da pođem!
Da bacim iskićene plaštove u more,
što dosad sam ih teško nosio,
da bacim želje sve u krilo ludom vjetru,
da bacim oči u vatru sunčanu
i da ko slijepac sačekam Tvoj zov.
A iz daleka nešto zvoni . . . zvoni . . .
— to nisu stara posvećena zvona!—
i zove me!
A ja sam spreman, kao nikad dosad,
bez molitve, bez suze i bez pokore
da pođem na Tvoj zov
u Nedohvat zemaljskoga života,
da prignem glavu
i da mirno pođem.

Štefa Jurkić:

Alej, Kleon i Parmenide.

Legenda o Njoj.

Mrzio je one bijele golubove što oblijeću stupovlje hrama. I ruže je mrzio što su oko hrama upravo mahnito cvale. I još gore! Užas! — on, njezin svećenik, mrzio je nju — božicu, kojoj je morao da prinosi žrtve.

Kako si pustila, da se je takova strašna mržnja duboko uvukla u dušu tvog svećenika Aleja, Afrodito?! Pa i ti se dobro sjećaš, da je Alej bez mržnje i s veseljem hranio tvoje golubove, a nasmijana lica nosio ruže u tvoj hram. Istina je, već onda si se ljutila, da onaj tamnooki dječak ne uzdignu nikada očiju k Tebi i da se je uvijek žurio iz hrama. Osjećala si da si mu ravnodušna i ti i tvoji golubovi i tvoje ruže i zaljubljenici, što su ulazili i izlazili iz hrama. Jedva je dočekao, da se svrši žrtva i da ga otac pusti k moru. Tamo je bilo Alejevo srce. Gradio je tvrđe od pijeska i radovao se, kad ih mali vali ne bi mogli da obore. Kada bi se zasitio i toga, igrao se glinenim vojnicima, koje mu je načinio Aglajin otac. Tako je prolazilo djetinjstvo Alejevo.

Nikad mu nije padalo na um, da slijedi zaljubljenike, što su se, zagrljeni, gubili u sjenama gaja. Niti je ikada prisluškivao šapatu i uzdisajima njihovim. Sve je to Aleju bilo obično, jer se u tome i rodio.

Pa kada i zašto je on to sve zamrzio?

Aglaja, mala Aglaja! Od najranijeg djetinjstva igrali su se skupa. Ili dolje kod mora ili u svetom gaju. U igri su prolazili dani, nizali se jedan za drugim, da nisu ni zapažali, kad su prešli preko one maglene, skoro nevidljive ograde, što je zatvarala djetinjstvo njihovo. Ali se i nije ništa promijenilo. Samo je Alej najednom spoznao, da je Aglaja jako nježna djevojčica, koju on mora da štiti i zaklanja. Više joj nije dopuštao, da ona nosi isto tako teško kamenje za gradnju njihovih tvrđava, kao on, a kad je trebalo da pređu preko kamene ograde, popeo bi se prvi i ruku joj pružao, da joj bude lakše. I glas mu je postao blaži, kad bi joj u igri štogod zapovjedio. Kao da je osjećao, kako je sada osjetljiva duša ovakove djevojčice, da bi ju i jedna tvrda riječ povrijedila.

Jednoga dana igrali su se iza hrama pred svetim gajem skrivanja. Eto sada je red na Aglaji, da se skrije.

»Ovaj put me ne ćeš nikako naći, vidjet ćeš!« doviknula je i otrčala prema gaju.

Alej je čekao oslonjen uz drvo, brojao do deset i onda pošao da je traži.

Kad je ugledao Aglaju, kako žurno izlazi iz gaja, zastao je zapanjen. Zla slutnja obuze mu dušu. To da je Aglaja, ona ista, što je sad malo prije onako veselo otrčala u gaj? Blijeda, široko rastvorenih očiju, prilazila je k njemu. Polagano, čudnovato, nedjetinjski. »Alej, nikad više ne ću doći ovamo, nikada više«. I pošla je. Srdžba obuze Aleja. Potrči prema gaju i opet zastane. Bio je smeten. I njegove oči gledahu čudnovato — nedjetinjski.

Bljesnula je spoznaja i on, sin Afroditinog svećenika znao je u isti tren, što je ubilo Aglajino djetinjstvo. Da se osveti? Pa što da čini? Kao da se je dosjetio nečemu, započe da kupi kamenje i da snosi tamo kamenoj ogradi, gdje je bio jedini izlaz iz svetog gaja. Kad je nanio cijelu hrpu, sakrije se iza ograde.

Čekao je dugo. I dočekao je. Dolazili su zagrljeni. Njezine kose bile su pune ružinih latica, a on je latice otpuhivao dahom. I izašli su zagrljeni.

Alej je čekao da prođu, a onda je počeo da za njima baca kamenje. I mladić i djevojka nagnu u bijeg, ustrašeni i uvjereni, da ih plaši pustopašni koji satir, a možda i sam Pan.

Pomaman od srdžbe bacao je Alej kamenje, dok ga od otraga ne pograbi čvrsta ruka.

»Što je to? Jesi li poludio?!« strogi glas očev probudi ga iz srdžbe i bijesa.

»Nesretniče, ti tjeraš Afroditine poklonike!« očev glas sav je drhtao od uzrujanja, a jaka ruka povukla je Aleja sa sobom.

»Izazvao si srdžbu božice, boj se kazne njezine! Ali će ti prisjesti ta igra. Bit će ti prva i zadnja. I onako se ljudi sve više udaljuju od starih bogova. Još ovo malo boje se na otocima, a čujem, tamo u velikim gradovima ohladnili su posve. Ah, božice, ne daj da oči moje dočekaju dan nevjere i nezahvalnosti!«

I proplaka stari Afroditin svećenik, kad je sina uveo u kuću. Strogo, strogo mora da kazni sina, da ublaži gnjev božice. I kaznio ga je.

Mjesec dana nije Alej izašao, nije mogao da izađe iz malene izbe, u koju ga je otac bio zatvorio.

O, da je samo malo naslućivao Alejev otac, da se je tamo, u onoj izbi, duša Alejeva punila mržnjom i da će sin njegov, kad izađe, biti nevjernik i nezahvalnik!

Alej, kad je iza mjesec dana izašao opet na sunce, ni izdaleka nije više sličio dječaku, koji se je onog dana igrao s malom Aglajom. Od onog živog i veselog dječaka postao je ozbiljan i mrk mladić.

Otac je sve više stario. Pomisao, da će iza očeve smrti on morati da prinosi žrtve onoj božici, koja je skrivila smrt Aglajinog djetinjstva, upravo ga je izmučila

Aglaja! Gdje je? Mora, prvu nju mora da potraži odmah. Sve, sve će da učini, samo da mala Aglaja zaboravi ono — — —

Što se više približavao njezinu domu, duša mu se je sve više punila velikom nježnosti i dobrotom. — Ali — dom Aglajnih roditelja bio je prazan. Od susjeda doznade samo to, da se je cijela obitelj odselila s otoka, samo nisu znali kuda.

Sva nježnost i dobrota pade na dno Alejeve duše, a na površini ostade samo gorka i velika bol i osjećaj teške samoće.

Kako je vrijeme prolazilo, nježnost se u Alejevoj duši poče dizati sa dna i spojena sa boli pretvarala se u čudnovatu čežnju! Aglajina slika ostala je u njegovoj duši i sve se je više stapala u zagonetnu i maglovitu predodžbu čiste, prečiste djevice. Oborenih očiju, prolazi sva u bijelu, nasmiješena.

Prolazili su dani, a Alej je živio u nadi, da će jednog dana bijelu djevicu ugledati živu pred sobom i pažljivo je promatrao djevojke što su dolazile u hram. I one su gledale u lijepog, tamnookog mladića, a Alej se kao razočaran uvijek povlačio iz njihove blizine. Ne, nije nijedna! Ni izdaleka ne sliče bijeloj djevici. A gdje je ona? Gdje da je potraži, gdje da je sretne?

Jedne mjesečeve noći naglo se trgnuo oda sna i ustao. Zašto — ni sam nije znao. Skinuo je bijelu koprenu, prevješenu preko glavice malog mramornog stupa i pošao u hram. Ponutrica hrama bila je ošarana mjesečinom. Još kao u snu popeo se Alej do kipa Afroditina i ogrnuo koprenom nagu božicu. Brzo je sišao i velika nada ispuni mu dušu. Upravo je mjesec punim trakama obasjao kip!

Posred tih traka mjesečevih Alej ugleda sada jasno pojavu bijele djevice. Mislio je, da još sanja, a u to nesta pojave. A ona božica tamo, ona loša kopija knidske Afrodite činila mu se sada takovom rugobom, da joj je strgao koprenu, kojom ju je obvio, i okrenuo glavu.

Dugo je te noći sjedio pred hramom na mjesečini. Golubovi, koji su se gnijezdili po arhitravu, sad su mirovali, a ruže nisu bile u cvatu.

Gdje je, gdje je ona?!

A-a — sjeti se Artemide lovkinje. Pa ona je prava djevica! Eno, tamo na najbližem otoku njezin je hram. Kako, kako da se nije sjetio prije? O — poći će onamo. Što za to, ako otac njegov živi već dulje vremena u zavadi s Artemidinim svećenikom Kleonom? On će ipak da pođe onamo. Možda, možda će Artemida, djevičanska lovkinja, da umiri čežnju njegove duše!

*

Jedne večeri, upravo za izlaska mjesečeva, zavesla Alej prema bližnjem otoku, koji je pripadao i bio posvećen Artemidi lovkinji. I ako mu je duša bila puna radosna očekivanja, kad je drhtavim rukama privezao čamac uz obalu, postao mu je korak polagan i neodlučan, kad je pošao uz brežuljak.

Bilo je to davno, kad se posljednji put penjao ovim istim putem. Bio je još malen dječak i majka ga je vodila. Samo — od djevičanske božice nije mu ostala nikakova slika uspomene, nikakovo sjećanje.

U hramu je drhtalo nekakovo svijetlo. Dugo se Alej nije snašao.

Pa gdje je djevičanska boginja? Zar ona amazonka? Ona tamo sa kratko pripasanim hitonom i lukom u ruci?

Dugo je Alej nijemo gledao kip Artemidin obasjan drhtavim svijetlom, a duša mu se punila sve više i više žalošću i očajem. Tiho je jecao. Kao da je žalio i nju i sebe i čežnju mladosti svoje.

A tko će pomoći? Nitko. Ne — nije ona, nije to ona!

Ova će uvijek odapinjati ovako luk, a on će i dalje nositi teret zagonetne čežnje duše svoje.

»Djevice lovkinjo, bozi neka znaju, gdje je ona? Ne, ni ti nisi kriva, što ti dadoše taj luk i tobolac sa strelicama, a ne silaziš kao ona po traku mjesečevu sa nebesa!«

*

Uz lagani šum vesla su rezala vodu, a Alej je opet nosio natrag neutaženu svoju čežnju. Ponovno je tuga savila njegovu dušu, ali je osjećao, da se rađa u njoj duboka vjera. Jednom će je ugledati. Ali gdje, kada? Alejev je otac pobolijevao. S dana u dan morao je da gleda, kako propadaju i umiru stari običaji i vjera otaca.

Gledao je i zapažao to nestajanje i kod Aleja, premda nije Alej nikada pokazivao očitog neposluha. Duša sina njegova udaljivala se od ovoga svetišta. To mu je podgrizalo dušu i načelo i tjelesno zdravlje. Kad je osjetio, da mu se bliži smrt, pozvao je Aleja k sebi. Sa suzama u očima molio ga je, da ne ostavlja svetište i ne zapušta žrtve. Isprekidanim riječima i grozničavim žarom u očima šaptao je sinu o onim vremenima, što ih je još pamtio njegov otac, kada su svaki dan dolazile povorke i hrlile k hramu, kad su se svaki dan prinosile tolike žrtve.

»Jesu li onda hodale djevojke u dugim, bijelim haljinama, jednostavne, tihe i lijepe?« zapitao je Alej.

Otac ga nije razumio.

»Djevojke! Ah one su iste, one nisu krive. Ali tko? Tko je samo svemu tome kriv!?«

Nije opazio, da je Alej prignuo glavu, već je nastavio da šapće tajanstvenim glasom o tuđinu, koji da je kriv svemu tome nehaju i mlakosti. Rimljani su dopuštali, da su im Egipćani i toliki drugi upravo nametnuli nekakove nove bogove i oni su krivi za ovu pustoš, što je po cijeloj Heladi nastala oko posvećenih mjesta iza praznih hramova.

Ali Afroditin je svećenik čvrsto vjerovao u osvetu starih bogova, zato je molio sina, da ustraje u službi Afroditinoj. I Alej nije mogao da odbije tu posljednju želju umirućeg!

*

Kleon, Artemidin svećenik, škrtac je! Svi su to govorili, svukud su okolo pričali, da je velik škrtac. U njegovoj kući pokraj hrama ima škrinja okovana mjeđu, gdje Kleon krije blago svoje, koje još nitko vidio nije. Tako se pričalo okolo.

Kadgod su na Artemidinu otoku boravili strani trgovci, svaki put bi ih Kleon pozvao k sebi. Obično se onda pričalo po otoku, da je Kleon opet kupio dragog kamenja i plemenitih kovina. Svi su držali, da Kleon kupuje te dragocjenosti iz bojazni, da bi iskovani novac ipak mogao da izgubi na vrijednosti.

Neka on samo sprema i skriva! kadgod bi govorili Kleonovi rođaci i lukavo bi se smiješili. S kolikim su veseljem pomišljali na tu bogatu baštinu, koju su tako iščekivali.

Ipak su Kleona na otoku svi voljeli. Škrtost njegovu nisu nikako mogli da slože sa toliko drugih vrlina njegovih. U istinu bila je u Kleonovoj kući škrinja i u istinu je tamo Kleon spremao blago

svoje. Bila je sva okovana mjeđu i nalazila se je u onoj malenoj izbi u potkrovlju, a otvarala se velikim ključem, koji je Kleon uvijek nosio uza se.

U izbi je uz škrinju stajao i mali stol. Na njemu je ležalo svakojako oruđe: maleni čekići, malena dlijeta i pile i čudnovati nožići — cijela mala radionica. Ali — kao da iz te radionice nije još ništa proizašlo. Još se od nikog nije čulo, da se Kleon bavi ikakovim zanatom. A ipak, u izbi netko radi, vidi se da netko radi i često radi!

*

Iza Artemidina hrama, iz Kleonove kuće upravo je izlazio trgovac dragog kamenja, koji svake godine dolazi na otok. Radi Kleona je došao na otok mičak. O bogovi, a sad ga eto u istinu drži u rukama!

A gdje je ključ, da otvori okovanu škrinju? — Kutijicu s draguljem postavi na stol i okrenutom glavom ne ispuštajuć je s oka otvarao je škrinju. Kao iz bojazni, da bi sunčeve trake mogle da kamen odnesu.

Iz okovane škrinje izvadio je Kleon nešto, što je bilo umotano u bijeli, zlatom i srebrom protkani veo. Drhtavim rukama polagano je razmatao, a ispod vela se sve više sjalo i ljeskalo.

Kruna!! — Kruna od zlata! Bila je izdjelana u obliku ljiljanovih cvjetova, a urešena najdragocjenijim zrnima bisera i najčudnovatijim draguljima. Na sredini, gdje je kruna bila najšira, manjkao je

JOSEF JANSSENS: MADONNA

već po drugi put ove godine. Nosio je cijelu vrećicu novaca, a lice mu se lukavo i zadovoljno smiješilo.

Gore u malenoj izbi stajao je Kleon kod onog stola i promatrao u ruci sićušni kamičak. Bio je to dragulj tako neobična sjaja, da je Kleon drhtao od radosti. Opet je dragulj položio u kutijicu, ponovno ga izvadio, da još promatra njegovo čudnovato ljeskanje. Kad je napokon zaklopio kutiju, pritisnu je obima rukama na prsa i dugo je stajao, kao da u šapatu moli. — Popodnevno sunce baš je ubacilo toplo žuto svijetlo kroz jedini i maleni otvor sa rešetkama u zidu, kad je Kleon ponovno stupio u izbu. U onom toplom sjaju sunčevih zraka otvorio je kutijicu. Kakav je to sjaj, kakovo je to blještavilo! U svim bojama lama se svijetlo, a eno u dnu ostaje uvijek nekakovo duboko plavilo morske vode, kad po njoj plešu srebreni sunčevi plamičci. To je, upravo je to ono, što Kleon već tako dugo treba i traži. Dvadeset godina čekao je na taj maleni kajedan dragulj. Da, upravo taj, što ga je Kleon sada kupio. Cijelu vrećicu, sav novac što je imao, izdao je za njega.

I sada je Kleon s čekićem i dlijetom spretno popravio i raširio u sredini mjesto, što je bilo spravno, da prihvati kamen malim kvačicama. Kad je uvio kvačice, bio je zadovoljan. Ovaj dragulj završio je i okrunio sjaj uresa ove tajanstvene krune!

»Kruna je gotova! — Gotova je! Napokon«. šaptao je Kleon. Nakon punih dvadeset godina štednje i rada, eto — sada — gotova je! Svaki dragulj i ures u ovoj kruni otkupljivao je malim i velikim žrtvama i pregaranjem. A kolike pogrde i koliko prezira! — jer, Kleon je dobro znao, što se je o njemu sve govorilo i još uvijek govori.

Ali — sada je gotovo. Prošlo je sve. Obima rukama pridigne krunu u sunčevo svijetlo, da se je sva zasjala.

Najveća i najljepša kraljice, hoće li ova kruna biti tebe dostojna!?

Kleonove se oči zagledaše u prošlost!

Kad je ono bilo!? — Da, baš onaj dan kad se otac povratio iz Argosa, otpratÍvši sestru svoju, što je polazila za svećenika velikog Herinog svetišta, u blizini Argosa. O kako je Kleon uzbuđen slušao pomno i pažljivo, što je otac pripovijedao!

»Ne, nikada nisam mislio, da ima takova ljepota na svijetu, kao što je Herin kip. Poliklet ga stvori! Zamislite samo! Kip je sav od zlata, samo su ruke i glava od bjelokosti. Velim vam, moraš da padneš na zemlju i da se ničice pokloniš. Čini ti se, da je upravo sada sišla kraljica Olimpa na zemlju. Vi se čudite! Braćo, velim vam ponovno, da sam se i ja čudio, da je ljudska ruka mogla da stvori onakovu ljepotu. Velik je bio Poliklet!«

»A ima li ona krunu na glavi?«, upitao je onda Kleon oca, »Je li okrunjena?«

»Čekaj, da se sjetim. Ne, krune nema, samo je oko glave zlatan obruč!«

»Čudno, zašto nema krune«, šaptao je Kleon. »Kraljica, a nema krune! Onda — onda ću ja načiniti krunu za kraljicu. Kad budem muž! Da, onda ću imati i novaca, da pribavim zlata i dragog kamenja. Onda, poći ću u Argos da okrunim kraljicu!«

Otac se je samo nasmiješio i pošao s prijateljima na trg. Čuli su poluglasne riječi Kleona dječaka, ali su ih i zaboravili.

Od toga dana zavlada Kleonovom dušom nepoznata i nevidljiva kraljica i osjetio je neobični poziv, da on treba da načini tu krunu kraljičinu.

I kad je Kleon odrastao, započeo je da štedi i čuva i male srebrene novce, koji su mu kao pomoćniku u hramu padali sada i češće u ruku. Jest, nazvaše ga škrcem. Dobivao je, imao je, ali je bio sve poderaniji i zapušteniji, pa gdje su zlatnici, kome daje novac, pitali su okolo.

Iza majčine smrti posta sve još gore. Odijelo sve same zakrpe, a sandale... Djevojke ga nisu više ni gledale, a i prijatelja je bivalo sve manje. Sve je to Kleon vidio, sve je Kleon podnosio — samo radi nje i krune njezine! A što zato, da je prošao eto i život Kleonov? Pa sve prolazi, sve i mora da prođe — a on ima, ima napokon gotovu sjajnu krunu, kakove ljudi ni bozi nisu vidjeli.

A sada u Argos! Pa da, zašto da još čeka!?

Ali Argos je daleko, a on sada nema ništa, nema ni bakrenika, a kamo li zlatnika.

O Kraljice! Pa — druge su godine olimpijske igre! Ako se onda priključim drugima, koji budu putovali u Olimpiju i ne ću za put mnogo ni trebati, a toliko novaca već bih dotle mogao da sakupim. — Pa kraljica je u Argosu i ostaje u Argosu, ona će sigurno da čeka na Kleona i krunu njegovu. Hoće li kraljica čekati?

Još se je neko vrijeme odrazivala kruna u Kleonovim očima, a onda je drhtavim rukama umota u bijeli veo i položi u okovanu škrinju.

Jest, Kleon je škrtac i posjeduje blago.

*

I Alej se spremao u Olimpiju. Nepodnosiva je bila ona beznadna tuga, što mu je ležala na duši.

Bit će toliko zabave u Olimpiji, pa zašto da Alej ne odbaci tugu? Koliko je samo ljepote i užitaka već u samom putovanju po moru! A onda u Olimpiji! Bogovi, kolika vreva, kakova šarolikost i koliko stranaca! Pa igre! Pobjede!

Kao vjetar razagnat će to onu pustu sivoću, što mu obavila dušu.

Još je jedna nada vodila Aleja na put i ako se nije tome podao, i ako nije htio da to prizna. Možda, možda u onom moru vreve ljudstva kod olimpijskih svečanosti i igara da sretne nju — Aglaju! Pa da je i ne sretne, barem bi mogao da štogod dozna o njoj.

Već je dulje vremena štedio i prikupljao novac za putovanje, a napokon je raspitujući doznao, koja će se lađa ustaviti na Melosu.

Alej postade nestrpljiv. Pred samo putovanje odvesla jednog dana do Melosa, da tačno propita, kad se nadaju, da će pristati ona trgovačka lađa na putu u Olimpiju. Doznao je već prije vijesti židovskih trgovaca iz Male Azije, da su unajmili veliku lađu i da će prevesti i putnike. Lađa dolazi iz Sidona i polazi vrlo rano u Olimpiju, jer trgovci razvijaju svoju trgovinu mnogo prije početka samih svečanosti.

Koliko se začudio, kad je na Melosu ugledao i Artemidinog svećenika Kleona. I chlamys i plašt bili su tako trošni i izderani, a sandale! Alej se držao, kao da ga nije opazio. Upravo se je pobojao, da mu Kleon ne bi bio suputnikom. Kad je načuo, da Kleon pita za Argos, umiri se. Onda će putovati u društvu samo kratak komad puta.

Aleja je bilo stid — pa što je to s Kleonom! Škrtac jedan, barem da se je oprao i obukao, kad je pošao od kuće.

Već je zanoćalo, kad je Alej sjeo u svoju barku, da zavesla kući. Žurio se nije. Nebo je bilo vedro, a voda tako mirna, da su se zvijezde lelijale i odrazivale! Mjeseca nije bilo! Samo od vremena do vremena zarezao je Alej sad jednim sad drugim veslom mirnu vodu i sav je tonuo u čudnovato i ugodno uzbuđenje.

Aglajina slika pojavi mu se tako jasno pred očima, i ona nada kao da je postala zbilja, da sigurno tamo čeka ona na njega.

Proživljavao je sve čare ponovnog sastanka: iznenađenih prvih pogleda, pa plašljiva pitanja — stisak ruke — i ništa više. — Pa Aglaja je ona djevica njegove duše! Eno opet je vidi tako jasno — tamo na vodi, kao da mu sad dolazi u susret. Kako je visoka i sva je u bijelu! — — —

Lagano veslanje trznu Aleja. Približavala se nečija barka. Da mu ne omete samoću, zavesla Alej malo na stranu. To je sigurno onaj Kleon! Ako se vraća na svoj otok, onda mora da upravo sada skrene drugim pravcem — — —

Međutim Kleon nije skretao, nego je baš zaveslao uporedo s Alejevom barkom.

»Čuo sam, da ćeš i ti na put, Aleje! U Olimpiju! I vrijeme je Aleje. — Mlad si — a uvijek si na tom pustom otoku. A treba — mladost treba da i malo slobode udahne!«

Alej se začudio prijaznom glasu, ali je šutio. »Aleje, kao da ti još misliš na našu zavadu!? A vjeruj mi, ja više i ne znam pravo, zbog čega se onda zavadismo tvoj otac i ja. Ne znam. A gledaj, meni si ti posve drugačiji od tvog oca, pa zato pođoh ovu večer za tobom«.

Topal i prijateljski bio je Kleonov glas i Alej nije mogao da dalje šuti. U tišini one večeri razvi se za kratko vrijeme živahan razgovor.

Vesla su lagano rezala mirnu vodu, a onda — obadvije barke odjednom promijeniše smjer. Alej se uputio s Kleonom na njegov otok.

Sad vesla snažnije zaveslaše, a upravo su zvijezde počele da se gase, kad stigoše na Artemidin otok. Kleon nije znao ni sam sebi da protumači, što ga je to privuklo ovome šutljivom mladiću. Da mu je tko samo dan prije rekao, da će druge večeri on sam odati stranom čovjeku svoju najveću tajnu, ne — ne bi mogao da povjeruje. Je li to skrivila ona čudnovata mirna noć bez mjeseca, ili čudni pogled ovoga tužnog mladića? — Kad je Alej u drhtavom svijetlu uljenice ugledao predivnu krunu, nije mogao da dođe k sebi!

Onu sjajnu krunu da je izdjelao ovaj neugledni Kleon?! I za koga!? Nemoguće, nevjerojatno je to. Za koga je ta kruna dogotovljena? Za nju. Za kraljicu! Pa gdje je — nemoguće!

Kad je Alej zagledao u Kleonove oči, posta mu jasnije i vjerovao je njegovim riječima.

U dubini Kleonovih očiju zagledao je čežnju, onu istu, tako dobro poznatu. Pa to je i čežnja njegove duše i Aleju se pričini, da mu je Kleon davni brat i da ga sada prepoznaje. — — —

Samo je li Hera u Argosu ona, je li dostojna ove krune!? A ako ne, ako nije, što onda!?

I žao posta Aleju i Kleona i krune i samoga sebe! — — —

(Nastavit će se.)

Ivo Horvat:

Tugaljive pričice.

»Beatrice gledaše gore, a ja gledah u nju«.
(Dante: Raj.)

I.

Zimi mi majka često kazivala priče,
Pa još i sad čujem njezin glas
U svježem škripanju snijega.
Samo danas je ta priča teška —
I duga, ko ljudski vijek . . .

II.

Stupamo jedno uz drugo. Bez riječi.
Iza nas ostaju stope u snijegu.
Njena je nožica manja,
Ali dobrota je u nje veća.
Dobrota: s kojom me muči,
Da u rođenom bolu postajem i ja bolji.

III.

Ja bih Ti sazdo kuću od snježnih vedraca.
U njoj bi vladala Ti, o kraljice mala.
Gledaj! Zvončići ledni nekako otužno zvone:
Jedna je ptičica pred nas smrznuta pala.

Ja bih Ti grijao ručice vlastitim dahom,
Pa neka onda vjetar slobodno huči.
Hoćeš li poći sa mnom, radosti moja?
— Hladno je, šuti, ajdemo kući!

IV.

I došo je mjesec, u kome ruže cvatu,
Kupine zru, a pčelice zuje u cvijeću,
Sunce se smije u kapljama prve rose,
Uz glazbu krošnja korovi ptica lijeću . . .

A Ti se diviš pjesmi, pticama, suncu
I prolaziš ulicom, kao da letiš u lugu.
U tvome oku pliva toplina i jutro.
U tvome oku vidim ja i svoju tugu.

V.

U prekrasnoj noći, kada zvijezda pane,
Zastane nam dašak. Iza njena lijeta
Bljesak kratko traje, a u nama osta:
Jedan mali ushit i malena sjeta.

Upravo baš tako nestala si i Ti:
Kao sjajni bljesak, kao zvijezda tija . . .
Kada Tebe tražim putovima cvjetnim,
Vraćam se u dvore svojih iluzija.

Noći, zvijezde, dvori — sve su ovo sanje.
Pa i Ti si, Milče, jedna sanja sama.
Sanje, sanje, sanje: ja bih htio znati,
Što sam ja med vama, što sam ja med vama!

VI.

Netko u gnijezda je dirnuo,
Ptičice kruže u letu.
Sjene se njihove spuštaju,
Sa sjenama granja se pletu.

Ona i ne zna za bolove,
Tiha je kućica njena.
A ja se uzdižem s pticama
I pred nju ću pasti ko sjena.

J. Prerovsky:

U zoru novog dana.

(Nastavak.)

Zaboravivši na ljude oko sebe živio je ovdje dosada ugodnim, jednostavnim i sretnim životom. A sada je nanovo trebalo poći među ljude, pretvarati se, biti himben, drzak i surov. Sve bi se to dalo lako podnositi, samo kad bi našao novi takav kutić. Zašto se već jednom ne ženim? pitao je sam sebe. No na to je pitanje ovaj čas bilo teško dati odgovor.

Kako je stara sobica opustjela, kad je Đuka poskidao svoje slike, a knjige stavio u košaru! Sto je ostao bez stonjaka. Posteljina je bila porazbacana. U sobicu se počeo uvlačiti sumrak. Na hodniku čekala je Đuku domaćica. Ova nije mogla shvatiti, zašto je tako naglo ostavlja. Đuka nije bio raspoložen, da se s njom dugo objašnjava. Pružio joj ruku i obećao, da će je koji put posjetiti.

U večernjem sutonu klimao je Đuka prema novom stanu. Pred njim je sluga gurao na tačkama svu njegovu imovinu. Tako osamljen i jadan nije se još nikada osjećao.

Napokon je u rujnu mogao Đuka da sa svojim momcima osnuje Prosvjetno društvo. Pravila su već odavna bila potvrđena, ali ih je predstojnik bez razloga zadržao kod sebe preko dva mjeseca. Po njegovu mišljenju društvo nije moglo biti bez političke pozadine, a on se za politički život u kotaru držao više odgovornim, nego za svoj službeni postupak. Tek kad se Đuka pritužio kod više oblasti, predao mu predstojnik pravila.

IV.

Na zapadu su plovili niski oblaci raštrkani kao bijeli jaganjci, a između njih se poput dječjega oka plavjelo azurno nebo. Sunce je ovila bjeličasta maglica. Ustitranim zrakom širio se mukli i tajanstveni šum, koji je na mahove nadjačala neugodna buka seoske pilane. Prazna polja i pusti vinogradi odavali su kasnu jesen. Tek gdjegdje žutjeli se nepobrani kukuruzi, dok su seljaci na drugim njivama orali i sijali žito. Oko seoskih kuća zgurili se goli šljivici. Mjestimice stršili su ponosno orijaški kestenovi pokriti žutim lišćem. U poljima crvenjele se krošnje osamljenih trešanja. Nedaleke šume bile su nalik na bakrenasto more. Hrastove krošnje s oštrim crtama nadvisivale su ostalo drveće. Između narančastih bukava žutjeli se rijetki grabovi i osamljeni klenovi. Nekoliko omorika na nedalekom groblju u polju ovijala je plavičasta maglica. Daleke šume plavjele se kao tek ubrane šljive, a krajnji ogranci njihovi stapali se s azurnim nebom.

Na pokošenoj livadi, posutoj tek otpalim uvelim lišćem s nedalekih hrastova ležao je Đuka. Otvarao mu se vidik na jedan dio sela i bukovu šumu iza njega. Nedaleko sijao je zamišljen seljak, dok je njegov sin, osamnaestgodišnji momak, drljao iza njega. Crna mekana zemlja primala je u se sitno sjemenje i dragovoljno se podavala oštrim zupcima drljače. Katkad bi prošla mimo pobožna seljakinja s velikom košarom na glavi ili smotanom plahtom ispod pazuha. Sve je ovijala prijatna toplina, bogatstvo boja i jasnoća obrisa, kako to samo kasna jesen može da pruži.

Đuka se na mahove zadubao u tajanstvenost jesenske prirode, a zatim pomno čitao knjigu, što je sa sobom ponio. Kad je već htio da pođe kući, opazi na vrhu nedalekih vinograda vitak djevojački lik. Uskim puteljkom između pobranih vinograda spuštala se djevojka prema njemu. Ramena i nepokritu glavu obasjaše joj tople sunčane zrake. Bila je Anđelka. Na grudima je ljubomorno stiskala nekoliko strukova bijelih krizantema. Meke i oble crte lica, kovrčasti uvojci uz sljepočice, vitak djevičanski struk i sitne djetinje ruke — sve je to učinilo na Đuku tako silan utisak, da je ne znajući, što radi, ustao i pošao prema njoj. Anđelka ga dočekala s neobičnim oduševljenjem i prijateljski mu pružila desnicu.

Pođoše zajedno. Đuka se zanimao za Anđelkin nenadani put u obližnje selo, a zatim je stao raspitivati o zdravlju roditelja i njezinu načinu života. Anđelka mu odgovarala veselo i prpošno, te je njezin bogati alt odjekivao ustitranim jesenskim zrakom. S naročitim povjerenjem pripovijedala je Đuki o svojim skrovitim željama i dirljivim prizorima iz svoga svakidašnjeg života. Ostavivši školu počela je živjeti novim, probuđenim životom. Ne brinući se za spletke i naklapanja u mjestu, pomagala je majci u kućanstvu i vezla sitne predmete za svoju opremu. Đuki nije bila ni na kraj pameti misao, da je zapita, hoće li se naskoro udati. Ta Anđelka mu je ovim pripovijedanjem pokazala svoju privrženost i oduševljenje za njega, te bi bilo neumjesno svako takvo pitanje.

Lagano i postepeno, prekaljena dubokim i snažnim čuvstvima rađala se u njemu spoznaja, da ga Anđelka ljubi. Ta je li to moguće? Je li moguće, da ga ljubi djevojka, koju je sebi zamišljao kao dalek ideal, što ga nikada postići ne će? Čime da otkupi njezinu ljubav? Čime da zasvjedoči, kako joj je neograničeno zahvalan i odan? No Anđelka nije ovaj čas tražila od njega nikakvih dokaza ljubavi. Nošena bogatim i opojnim čuvstvima bila je zadovoljna, što u svojoj blizini gleda čovjeka, koji je iznenada i netraženo postao sadržaj njezinih pomlađenih misli i probuđenih osjećaja.

Na rastanku je ipak prekorila Đuku, što tako malo zalazi u društvo. Đuka se ovim Anđelkinim riječima nije nadao. Počeo se ispričavati, kako u Markovcu nema nikakva društvenog života. Kako su Markovčani dosadni, sitničavi i zlobni. Uostalom, komu da i zalazi? Čuvši to, Anđelka se veoma sneveselila.

— Možda ipak nijesu svi takvi, odgovorila je Đuki . . .

— Zalazite li k učiteljicama? upita je napokon Đuka, sjetivši se, da je to jedino mjesto, gdje bi se mogao sastajati s Anđelkom.

— Katkada... to jest u zadnje vrijeme više puta, ispravila se Anđelka.

Pod silom novih utisaka, što ih je u njemu ostavio sastanak s Anđelkom, nije se Đuka mogao snaći nekoliko dana. Čitave sate proboravio bi u svojoj sobici premećući sitne uspomene iz mladosti. Bili su tu i stihovi posvećeni prvome idealu. Da je taj ideal bila obična švelja, kćerka siromašnoga nadničara, Đuka nije ni sam pravo znao. Zatim darovi, slike i listovi, što ih je pune vrela čuvstva posvetio prvoj dubokoj, nesretno završenoj ljubavi. Premda je otada prešlo već nekoliko godina, Đuka se još uvijek nije usudio, da otvori te listove i da ih čita. Odjednom je zavolio samoću i duga snatrenja za prekrasnih jesenskih večeri, kad se zapadno nebo ospe jakim rumenilom, i dok se na zemlju već spustio sumrak, nebeski svod još uvijek gori i plamti čarobnim ognjem. Više nije sumnjao, da ljubi zanosnije i jače možda nego prvi put.

Jedne večeri odluči napokon, da pođe k učiteljicama. Bio je čvrsto uvjeren, da će kod njih naći Anđelku. I nije se prevario. Učiteljice su jedva dočekale priliku, da mu mogu dobaciti koju riječ o zabludama kršćanstva.

— Pomislite, govorio je Đuka odlučno, da se kršćanstvo razvilo za najvećega cvata rimskoga carstva, u jednoj od rimskih pokrajina. Prosvijetljeni Rimljanin bio je odviše kritički raspoložen, a da bi mogao slijepo primiti bilo kakvu lažnu nauku vjersku.

— Nemamo mi ništa protiv toga, branila se gospođa Polman. No zašto su ovu pravu nauku popovi kasnije iskvarili?

— U čemu? dobacio je Đuka.

Ovo je pitanje bilo malo nezgodno za učiteljice. Stoga se zadovoljiše s nekoliko najobičnijih prigovora.

S takvim prepirkama počinjali su i obično se s njima svršavali Đukini posjeti kod učiteljica. Anđelka bi za to vrijeme nervozno ubadala iglu u svoj ručni rad čekajući nestrpljivo, da razgovor pređe na drugi predmet. No kroz neko vrijeme postale su učiteljice prema Đuki obzirnije. Jamačno su naslutile neki bliži odnošaj između njega i Anđelke te su čak i pokušale, da posreduju između njih. Đuka je odlučno odbio svaki takav pokušaj. Nije štoviše ni sam nastojao, da bilo na koji način osvoji Anđelku. Pustio je tek slobodan zamah čuvstvima, koja su ih poput snažnoga vala nosila jedno drugome ususret.

ANKA KRIZMANIĆ-PAULIĆ: IZ ZAGREBAČKE OKOLICE (PASTEL)

Iz izložbe u Salonu g. E. Ullricha.

Kad je neke večeri pod kraj studenoga došao k učiteljicama, našao je Anđelku samu. Gospođa Polman bila je nešto zabavljena u kuhinji, dok je Anđelka sjedila pokraj peći na platnenoj počivaljci. Dan prije bila je s ocem na komisiji pa se tom prilikom nahladila.

— Bolesna sam... umrijet ću, dočekala je Đuku s dražesnom ženskom domišljatošću.

— Valjda još nije tako opasno, odvrati joj na isti način Đuka. Uostalom, dobro je, da se za svaki slučaj ispovjedite.

— Možete li vi to učiniti?

— Zašto ne bih? Samo ako vi pristajete.

Đuka je primaknuo stolicu k peći i glumeći svećenika stao je obzirno i blago ispitivati, što je sagriješila. Anđelku je očito razveselila Đukina dosjetljivost pa mu je stala nabrajati svoje grijehe.

Kako je prepisivala zadaće, varala majku, krala šećer — priznala je čak i to, da je bila zaljubljena...

— Dakle sad su mi svi grijesi oprošteni, dodala je naposljetku.

— Još ne! Treba da se prije pokajete.

— Dobro, ja se kajem. Je li to dosta?

— Treba da također odlučite, da ne ćete više griješiti...

Međutim je ušla u sobu učiteljica Polman, koja je tek iz daljine slušala, što se u sobi događa. Anđelka je još uvijek sjedila u počivaljci ne mogući se osloboditi od utisaka, što ih je u njoj ostavila ova nenadana ispovijed.

— Vi ste stvoreni za svećenika, govorila je kao kroz san Đuki.

Toga dana zaspala je Anđelka vrlo kasno izmučena najrazličitijim mislima. Još se sutradan nalazila u krevetu, kad je malo zvono pozivalo vjernike na ranu misu. Bila je nedjelja. Da pođe u crkvu? Sigurno će i Đuka biti tamo. Nakon kratkoga oklijevanja ipak se spremila i pošla na misu. Kako je htjela ostati nezapažena povukla se na kor. S nekim neodređenim čuvstvom slušala je službu Božju. Kod podizanja poklekla je s ostalim vjernicima. Kad se župnik okrenuo k puku, da dijeli pričest, opazila je Anđelka među starim ženama pred oltarom i Đuku. Zar je to uistinu on? Kako se mogao tako poniziti, da s brbljavim babama obilazi oltare!

Prije svršetka mise izašla je Anđelka iz crkve. Pošla je u crkvu očekujući, da će se dogoditi nešto veliko, a kad tamo — vratila se razočarana. Čovjeka, koga je ljubila više od svega, morala je gledati kod čina, koji je držala nedostojnim izobražena čovjeka.

Nedaleko od crkve dočekaše je učiteljice.

— Kako ste vi odjednom postali pobožni! uskliknula je gospodična Mica.

— Nije li to možda posljedica jučerašnje ispovijedi? primijetila je gospođa Polman zlobno.

Za kratko vrijeme izašao je i Đuka ne znajući, da je Anđelka bila u crkvi. Anđelka se silila, da bude prema Đuki susretljiva i mila kao i prije, no u duši joj se rađalo nepovjerenje, možda čak i mržnja prema njemu.

O Nikolju priredilo je markovačko Vatrogasno društvo zabavu. Načuli su nešto, da će i doljansko Prosvjetno društvo prirediti zabavu. Da ih »rujani« preteku i osramote! Toga oni ne bi mogli nikako dopustiti. Najveće zanimanje za zabavu imao je pobuditi glavni zgoditak lutrije, naime dobro utovljeno prase, što ga poklonio sam predsjednik društva, jedan od najuglednijih Markovčana. Bio je predsjednik Vatrogasnoga društva, kum crkvenih zvonova, predsjednik općinskoga, crkvenog i školskog odbora i t. d.

Već oko osam sati bila je dvorana Velike gostionice posve puna. Uz jadnu vatrogasnu glazbu plesalo se obijesno i divlje. Nevješti plesači gurali se međusobno ostavljajući na haljinama plesačica tragove znojnih ruku. Markovačkoj gospodi pružila se prilika, da pokažu svoje demokratsko raspoloženje. Kao žigica tanak predstojnik preplitao je nogama uz omašnu trgovčevu gospođu. S gospođom sučevom plesao je trgovački pomoćnik. Seljački momci otimali se za mlađe učiteljice.

Đuka se međutim nalazio u maloj sobi u društvu pristava, oficijala i nekoga općinskog pisara, koji se bez ikakva stida pridružio svakome, da pije na njegov račun. Već otprije pripiti stadoše ovi zadirkivati u Đuku. Nikako nijesu mogli da podnesu na svome stolu čašu malinovca, što je pred Đukom stajala. Oficijal je nadugo i naširoko razlagao, kako u životu imade slučajeva, kad svaki pošten čovjek treba da se opije. Pristav je bio mnogo zlobniji, pa je stao naklapati koješta o mladim ženama i lijepim udovicama nišaneći pri tom na Đukino neiskustvo. Kad je počeo razgovor o plesu, razvalio je pisar naširoko i usta i oči:

— A znade li gospodin plesati?

Đuka se radi svega toga ne bi možda uznemirivao, da se nije u blizini nalazila Anđelka sa svojim roditeljima. No ovako je ispio malinovac, spustio čašu na sto i pošao u plesnu dvoranu. Glazba je upravo počela udarati valcer. Đuka je ponosno prošao dvoranom. Napokon se zaustavio kod neke gospođice. To je bila nova učiteljica, koja je došla na mjesto učiteljice Ljubićeve. Skladno razvita djevojka s bujnom crnom kosom i kao noć tamnim očima. Đuka je još nije pravo poznavao. Pristav i ostalo Đukino društvo izađoše u plesnu dvoranu i poredaše se uz vrata. Plešući otmjeno i lako Đuka se nije ni ogledao na njih.

Iza plesa poveo je Đuka učiteljicu Olgu zajedno s njezinom majkom u malu sobu. Započeše živahan razgovor o prilikama u selu. Međutim se u plesnoj dvorani igrala lutrija. U maloj sobi ostadoše samo Anđelkini sa sucem i njegovom gospođom. Đuka je slučajno pogledao Anđelku. Neki čudan osjećaj prostrujao mu čitavim tijelom. Naoko bezbrižna, Anđelka je živo pratila razgovor svojih sa sučevima. No Đuka je opazio, kako ga stalno uhodi, kako uzrujano namješta haljinu i kovrča kosu. Slutio je ljubomor. Čim je glazba nanovo zasvirala, a Đuka Olgu predao drugome plesaču, pošao je do Anđelke, da je zamoli za ples. Anđelka ga odbila.

Đuka se povukao u kut plesne dvorane. Anđelkin ljubomor činio mu se suvišan i smiješan. Ta ona je mogla uvidjeti, da je Đuka otišao u plesnu dvoranu samo zato, da izbjegne pripitu društvu. Da je ostao uz Olgu jedino zato, da se s tim društvom ne mora nanovo rastati. Da je napokon pokušao ispraviti svoju tobožnju pogrešku. Što još od njega traži?

U dvorani se međutim pojavio sv. Nikola s vragom. Sv. Nikola bio je učitelj iz nedalekoga sela. Malena zbita osoba, kestenjave kose i svijetlo sivih očiju. Zaodjeo se u dugu bijelu košulju i papirnatu misnu haljinu. Na glavi je imao pozlaćenu mitru, a u ruci biskupski štap. Vrag je bio mnogo bolje maskiran. S kratkom kozjom bradicom i kozjim roščićima, s velikom šubarom na glavi, zaogrnut u izvrnutu kapelanovu bundu i opasan jakim lancem. Na nogama je imao praporce. Plesači i plesačice skupiše se oko njih uokrug.

Sv. Nikola izmucao je nekoliko latinskih rečenica, što ih je naučio još u nižim razredima srednje

škole. Zatim je uzeo da čita knjigu ispunjivih i neispunjivih želja, što su ih Markovčani poslali pred nebeskoga Oca, gdjekoje od njih bile su pune sitničave zlobe. Sudac je na pr. molio budilicu, da ubuduće nezakašnjava u ured; pristav pomadu za pomlađivanje; ravnatelj škole želio je, da poraste cijena krumpiru i t. d. Iza to ga je sv. Nikola zajedno s vragom počeo šetati između plesača. Svi postadoše radoznali, što će biti. Odjednom je đavao uhvatio u lanac nekoga trgovca i stao ga vitlati dvoranom. Prisutni prasnuše u divlji smijeh. Trgovac se izmotavao iz lanca, no vrag nije imao prema njemu obzira. Navlačio ga tako dugo, dok nije sv. Nikoli uručio obilat prilog za Vatrogasno društvo. Nastala je posvemašnja strka i bježanje. Svatko je htio da se sakrije i neoplijenjen ostane. Vrag je ipak svakoga našao: na hodniku, u točionici i u susjednim sobama. Napokon se sve stišalo, a sv. Nikola i vrag htjedoše da odu. Najednom im se približi sudac i šane im nešto. Sv. Nikola i vrag pođoše u malu sobu. Preostao je još liječnik, no on je svoj prilog već uručio predsjedniku društva. Bio to očiti nesporazumak. Liječnik nije dopustio, da ga uhvate u lanac.

— Predstojniče, zahtijevam od vas, da posredujete u ime vlasti! vikao je starac ogorčeno.

Predstojnik je bio u neprilici, jer se malo prije dao sam odvući. Napokon sv. Nikola odustane od svoje nakane, a liječnik sa svojom obitelju u znak negodovanja pođe kući. Za njima je neopaženo izašao Đuka i krišom ih pratio sve do njihova stana. Iza toga se odmah vratio kući. Pred zoru, kad se posljednji Markovčani vraćali sa zabave, u njegovoj je sobi još uvijek bilo svijetlo.

V.

Naveče pošao je Đuka do učiteljica. Zatekao je Anđelku šutljivu i blijedu. Svi njegovi pokušaji, da je uvuče u razgovor i tako od nje ukloni neugodnu uspomenu na jučerašnju zabavu, ostadoše bez uspjeha. Na njegova pitanja nije uopće odgovarala, s učiteljicama je govorila ne osvrćući se na njega — kao da ga i nema. Kad je iza toga Đuka pratio kući, stala je na raskršću želeći se oprostiti s njime, što inače nije nakada činila. Đuka je ne obazirući se na sve to htio pratiti dalje.

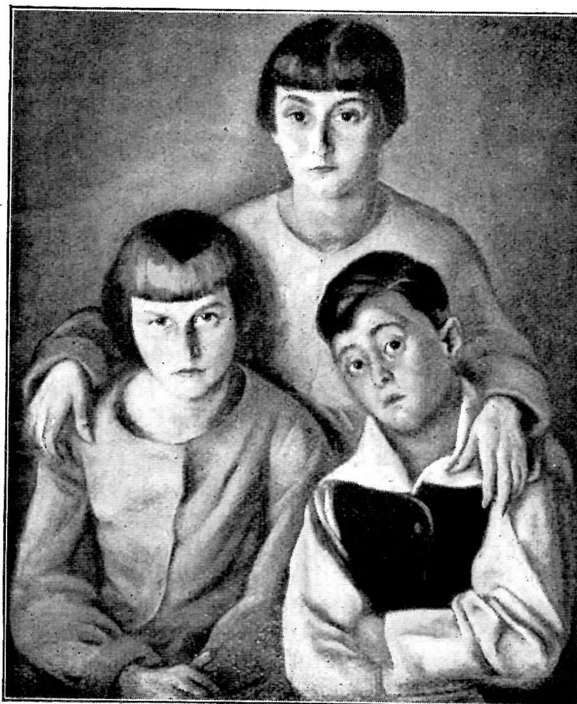
— Ne bi lijepo bilo od mene, govorio je, da vas ovdje na po puta ostavim.

— Ali ja ne ću, da me dalje pratite! branila se Anđelka odlučno.

Iza toga nije vidio Anđelku preko tjedan dana. Prestala je zalaziti k učiteljicama. Jednom je Đuka prolazeći pokraj liječnikova stana zatekao na prozoru. Čim ga Anđelka opazila, povukla se naglo unutra. Đuki je bilo jasno, da ga hotimice izbjegava. Ne osjećajući se ni najmanje krivim, teško je podnosio ovaj bezrazložan ljubomor. Još je više bio povrijeđen njegov ponos. Da se to desilo s drugim mladićem, tumačio je sebi Đuka, Anđelka bi doduše postala prema njemu hladna, ali ga ne bi očito prezirala. Kad je napokon opazio, da mu ne odzdravlja uopće, izgubio je svaku nadu u izmirenje.

— Bolje prije, nego kasnije, tješio se Đuka.

Zato je to većom marljivošću radio na pripravama za akademiju Prosvjetnoga društva, koju je nastojao prirediti poslije Božića. Tamburaški zbor vježbao je nekoliko glazbenih komada. Pojedinci učili su deklamacije. Predsjednik se spremao za proslov. Nedostajalo je samo zgodno predavanje. Jednom je Đuka našao maloga Jozu, koji je sada bio tajnik društva, posve sama u sobi za sastanke. Sjedeći za stolom zamišljen pisao je nešto. Opazivši Đuku htio je sakriti svoje bilješke, ali je bilo prekasno. Pod naslovom Prosvjetom k slobodi dokazivao je u nevelikoj raspravi, kako je prosvjeta glavni uvjet za narodnu, gospodarsku, duševnu i ćudorednu slobodu. Đuka ga upozorio na neke ne-

ANKA KRIZMANIĆ-PAULIĆ: DJECA (PASTEL)
Iz izložbe u Salonu g. E. Ullricha.

dostatke rekavši mu pri tom, da će to biti predavanje za društvenu akademiju.

— Da li ću to morati napamet govoriti? uplašio se Jozo, jer još nikada nije javno govorio.

— Naučit ćeš napamet, hrabrio ga Đuka, a što ne budeš znao, gledat ćeš u rukopis.

Kad se jednom Đuka vraćao iz ureda, sastao se s Olgom. Poslije nikoljske zabave još je nije vidio. Iza uobičajenih pitanja počeše razgovarati o zabavi. I Olga je odmah poslije liječnikovih pošla kući. Nije joj se svidio postupak prema liječniku.

— Kako su se mogli tako surovo i ružno ponijeti prema nemoćnom starcu! govorila je i sada oštro.

Đuki i nehotice padne na pamet ponosna i uvrijeđena Anđelka, koja nije ni dopustila, da joj izjavi saučešće.

Dalje su govorili o školi, o svakidašnjim poslovima i sitnicama u mjestu, dok ne dođoše do Olgina stana.

— Zašto nas ne pohodite koji put? prekorila ga Olga na rastanku.

Đuki je bilo neugodno, što ih već nije pohodio — ta stanovao je u blizini — te joj obeća, da će pred veče doć k njima. Pošao je oko četiri sata, a vratio se tek poslije sedam. Olgu je zatekao, gdje ispravlja zadaće. Ona je odmah odložila pero, spremila zadaćnice u ormar i zamolila ga, da sjedne za sto. Olga je sjela nasuprot nagnuvši se nad sto i prekrstivši ruke, uzimajući od vremena do vremena držalo s perom i rišući različite likove na podlozi, što se pred njom nalazila. Đuka se uspravio u naslonu, ljevicom obuhvatio desnicu, oduprvši se ovom tek katkada o vrh niskoga naslona. Uz prozor je sjedila Olgina majka šijući nekakvu opravu. Veliku svjetiljku, što je visjela sa stropa, i slike po zidovima ovijala je polutama.

Razgovor je tekao vrlo živo. Đuka se zanimao za razlog, radi čega je Olga premještena. Ona ni sama nije pravo znala. Ispočetka je veselilo, što će ostaviti zabitno selo, u kome je prije službovala. No to veselje nije potrajalo dugo. Bila je ogorčena, kad je saznala, da bi imala nadomjestiti predstojnikovu ljubavnicu. Olga je to rekla Đuki bez ikakva okolišanja. Osim toga su je druge dvije učiteljice već prvoga dana neprijateljski dočekale. Posvema su je isključile iz svoga društva, do koga joj uostalom nije mnogo stalo. No to im nije bilo dosta. Počeše je uhoditi u školi, raspitivati njezinu djecu, ogovarati je i klevetati. Potajno, bez njezina znanja provodila se disciplinska istraga protiv nje.

— Što je najsmješnije, dodala je ogorčeno, sva se moja krivnja sastojala u tome, što sam za predavanja o rodi rekla nekome mališu, da ga je roda donesla. Gospođice su na temelju toga izmislile čitave pripovijesti o trudnoći i primaljstvu, koje sam ja tobože djeci pripovijedala.

— Ne čudite se tome toliko! uvjeravao je Đuka. Kako bi mogle stare i nelijepe usidjelice podnositi mladu i razvitu kolegicu.

Đuka nije sve do sada opazio, da je Olga uistinu lijepa. Njezine tamne oči iskrile se zavodljivo u večernjem sutonu, meke su usne lako podrhtavale, niz obla ramena spuštale se pravilne ruke sakrivajući nehotice lijepe i pune grudi. Ispod dugih rukava provirivao je sitan dlan s pravilnim i glatkim prstima, koji ni trenutka nijesu mogli ostati u istom položaju.

Uto je već Olgina majka priredila kavu. Oniska i prosijeda gospođa, vrlo slična Olgi. Sjela je k njima za sto. Nije posjedovala veliku izobrazbu, no imajući mnogo iskustva znala je duhovito razgovarati o događajima svakidašnjega života. Razgovor je tekao iskreno i toplo, bez ikakve ukočenosti, te se Đuka počeo osjećati kao među svojima. Na odlasku zamoli ga Olga, neka ih više puta pohodi.

Nemajući drugoga društva, Đuka je odsada češće pohađao Olgu. Ubrzo se sprijateljiše. Olga se zanimala za sve, a najviše za Đukin rad u Prosvjetnom društvu. Đuka joj potanko ispripovjedio, kako je došao do namisli, da osnuje Prosvjetno društvo. Spomenuo joj sastanak s Jozom i veliku požrtvovnost ovoga umnog mladića. Zatim joj više za razonodu pričao o zaprekama, što ih je trebalo svladati, o smiješnim i dirljivim prizorima iz društvenoga života, o pojedinim uspjesima i neuspjesima. Razložio joj pri tom i svoje nazore o zadaći prosvjetnoga rada u narodu. Uvjeren duboko, da kršćanstvo i prava znanost ne mogu nikada doći u sukob, Đuka je među omladinu širio sve, štogod je držao naprednim i dobrim u gospodarskom, društvenom i duševnom životu. Stanovito blagostanje i uređene društvene odnošaje smatrao je temeljem za svaki duševni i vjerski napredak. Tek narod gospodarski i društveno osiguran, prost od svih predsuda, moći će da se posveti idealima, što mu ih nameće kršćanstvo.

Premda je bila drugih nazora, Olga je pomno pratila Đukina razlaganja često mu povlađujući. Nije to bila sama slobodoumnost nazora, nego i ona duboka osjećajnost, koja je samo ženama priređena, i razumijevanje svega, što se oko njih zbiva, osobito ako se to tiče osoba i predmeta njma naročito dragih. Koje čudo, da je Đuka počeo nesvijesno osjećati, da bi Olga bila djevojka za njega, djevojka, koja bi ga kao žena i kao drugarica potpuno shvatila, koja bi mu bila najjači oslon u svim pothvatima.

Olga nije bila od onih ljepotica, koje se razmeću svojom ljepotom, prodaju je po svim uglovima, već od onih, koje svoju ljepotu nehotice sakrivaju, kao da se je stide. Uza sve to strujali su njezinom nutrinom duboki i jaki osjećaji sa svim bogatstvom, što ga posjeduju čuvstva razvite žene — tako da je Đuka počeo osjećati, kako ga ta djevojka lagano ali stalno osvaja, da će doći čas, kada ni sebi ni njoj ne će moći zatajiti, da je ljubi i da možda nijednu ženu nije tako ljubio niti će ljubiti. Ipak je pomisao na nju ostala tako čista, da je Đuka znao čitave sate prosjediti uz nju, a da ga pri tom nije obuzela nijedna ružna želja, pa niti čežnja, da joj stisne ruku, ogrli je ili poljubi.

Đuka je opazio, kako se u duši Olginoj počelo buditi nešto plemenito i uzvišeno, što je možda već godine ležalo na dnu nepoznato i zanemareno. Bio to onaj vedri kršćanski idealizam, koji blagosivlje ljude i život, a svojom velikom ljubavlju htio bi da obuhvati čitav svijet. Đuka je bio siguran, da Olga ne će prezreti kršćanstvo, kad joj ono sine u potpunom svijetlu, samo ako bude slijedila ove plemenite težnje svoje duše.

Nije više sumnjao, da ga Olga ljubi. Kod svakoga posjeta dočekala bi ga s riječima:

— Znala sam, da ćete doći.

Inače se u razgovoru, na šetnji i u društvu znala tako složiti s njime i tako mu ugoditi, kako mnoga zaručnica nije sposobna. Je li ona sama znala za to? Đuka je prepustio vremenu, da ono riješi ovo pitanje.

Nekoga dana prije Božića vraćao se Đuka nešto kasnije s objeda. Uz put je sreo Anđelku. Još uvijek se odvraćala od njega. Tek kad je došla sasvim blizu, pogledala ga postrance. U čitavu njezinu držanju, a napose u pogledu, opazio je Đuka, da mnogo trpi.

— Da li ona znade za moje prijateljstvo s Olgom? pitao se Đuka.

(Nastavit će se).

Ljubomir Maraković:

Na rub Kranjčevićevih pjesama.

(Svršetak.)

III.

Kao patriotski pjesnik Kranjčević nije bio bard Harambašićeva kova, koji bi bio stvarao borbene parole za momenat dana. Njegov patriotizam nije bio površan ni vanjski, nego duboko ukorijenjen, kao i sve, što je ključalo iz njegove duše. Zato nemamo ni iz ovih godina ne znam kakvih budnica ili patriotskih tirada, ali imamo plodan rad, koji odaje, da se pjesnik voljko osjećao i da je mogao dati maha svomu stvaralačkom geniju. Po bibliografijskom popisu g. M. Marjanovića (Pjesn. proza str. 21.) ove godine i vidno pripadaju među najplodnije pjesnikove godine, naročito kad se uzme u obzir, da u god. 1893. pada i oratorij »Prvi grijeh«, najopsežnije njegovo djelo. Sjećam se, kako smo, dok bi za stolom čitao to svoje najnovije djelo, mi djeca kidali iz konteksta pojedine rečenice, naročito Mefistifelove, te ga tim dražili, dok se on ne bi »razbjesnio« i upriličio opet onakav jedan veličajni »pokolj« po svima sobama i hodnicima. U to bi nas vrijeme za kišnih dana znao skupiti u kuhinji i učiti pjevanju korala po Perrosiju, što bi dakako imalo više komičnih rezultata, nego ozbiljnih, ali je karakteristično za njegovu tadanju zabavljenost atmosferom duhovne muzike i oratorijskog stila.

Ovaj momenat pokazuje ujedno, koliko su žive bile u pjesniku reminiscencije iz njegova rimskog vremena i činjenica, da je Kranjčević jedan od rijetkih naših pjesnika, čiji je razvoj nosio biljeg klasičnog neba Italije i oznake neposrednog dodira s vječnim Rimom, nije ni izdaleka još dovoljno uvažena u prosuđivanju njegova duha i rada. To, što je Kranjčević baš to u vrijeme znao zaodjeti svoj patriotizam u ruho antiknog svijeta, ne potječe možda toliko otud, što je kao Hrvat i činovnik morao svoje »nedopuštene« osjećaje izricati u indirektnoj formi, nego u prvom redu, što je njegov duh bio zaista zasićen predodžbama i likovima starog Rima. Iz Rima je ponio bio i stereoskop s lijepom zbirkom fotografija rimskih vidika i znamenitosti, i sam je na naličju više tih slika napisao hrvatski komentar slici, jer je izvorni bio talijanski (stereoskop i slike čuvaju se u našoj porodici). Prilikom nabavljanja nekih sadrenih odljevaka za crtaći kabinet livanjske trgovačke škole, naručio je Kranjčević i odljevak glave Apolona Belvederskoga u prirodnoj veličini i uresio njim naš stan, bez sumnje da ga ovaj ideal klasične ljepote sjeća na propali svijet, koji je toliko privlačio njegov duh. U to doba pada »Zadnja zdravica Hanibalova«, u stvari patriotska pjesma, ali sva prožeta duhom antikne veličine — bilo u mržnji, bilo u ljubavi. Da taj momenat nije sporedan, vidi se najbolje iz ulomka drame o Hanibalu iz onoga vremena, čiji je rukopis od dvije stranice bio zgužvan i bačen, ali ga je bez znanja pjesnikova očuvao pijetet njegove okoline. Karakteristično je, da u to vrijeme ispunja duh Kranjčevićev patriotski lik Hanibalov, dok je kasnije, u Sarajevu, u drugim prilikama, snovao dramu o Neronu. Tako mi je naime kazivao kasnije vlad. savjetnik g. dr. Patsch kao svoju reminiscenciju iz Kranjčevićeva ranijeg sarajevskog vremena. Tada su se nekoji sarajevski intelektualci, među njima Kranjčević i Alaupović, a i g. dr. Patsch, sastajali u maloj prizemnoj gostionici uz Marijin dvor kod »Mimice«, kako se zvala kćerka gostioničara Primorca, koja je također kod toga igrala ulogu atrakcije. Kranjčević je g. Patschu kazivao u to vrijeme, da radi na drami o Neronu, ali ja ne znam, da li je to bila samo osnova, kojom se pjesnik bavio, ili je možda šta bio i napisao. Očuvalo se, kako se čini, nije ništa.

Karakteristična je za ovu Kranjčevićevu zaljubljenost u antiktni svijet zgoda, kada je »učiteljski zbor trgovačke i narodne osnove škole u Livnu« priredio zabavu u korist siromašnih đaka, kako sačuvani program kaže, 11. o. mj. t. j. po svoj prilici u prosincu 1892. u oči Božića. Premda to nije bio nikakav humanistički zavod, i premda bi milieuu Livna kud i kamo prije odgovarao kakav komad iz suvremenog života ili iz narodne povijesti, Kranjčević je odabrao kao pozorišnu točku »Odisejev povratak« od Csikija, dramsku epizodu, koju je preveo Zmaj Jovan Jovanović u svom »Nevenu«. Kranjčević je sam kod toga igrao Odiseja, što vrlo dobro pokazuje, kako mu je u Livnu bio vedar i veseo duh, dok se upuštao i u ovakve glumačke eksperimente. Za tu je priliku Kranjčević sastavio i »zahvalnu riječ« u stihovima, koju je na kraju zabave izrekao moj brat, a inače je bilo na programu više pjevačkih i deklamatorskih točaka.

Nego ne smije se zaboraviti, da je Rim ne samo klasično tlo antiknog poganstva, nego i vjekovna pozornica papinskog kršćanstva. I ako se Kranjčević emancipovao od kršćanstva, njegovo teološko obrazovanje ostavilo je duboka traga u motivima, dikciji i stilu njegove poezije i činilo ga je ipak u neku ruku blizim kršćanstvu. Unatoč mišljenju g. Lunačeka, koji u ovakvim pitanjima nije naročito dubok, usuđujem se tvrditi s g. drom Livadićem, da je Kranjčević bio eminentno religiozan duh. Dakako, ne u smislu afirmovanja bilo koje objavljene vjere, nego u vidu činjenice, da je i njegov žestoki otpor protiv kršćanstva pokazivao, da mu pitanje vjere nipošto nije sporedna stvar, nego naprotiv da sačinja jednu od stožernih osi čitava njegova bića. Religiozne predodžbe uvijek su nazočne Kranjčevićevoj poeziji, a ona opreka, koja je u njegovim pjesmama tako oštro istaknuta, nije u životu imala ni iz daleka tako brutalne forme. Ja ne znam, dakako, kako su na to gledali i o tom sudili Kranjčevićevi odrasli suvremenici; ali znam, da mi djeca po njegovu držanju nikada ne bismo bili dobili o njemu onoga pojma, kakav je on zaista reprezentirao. Toliko je puta bio nazočan kod naše

večernje molitve, pazio da nas u tom ne smetaju i tronutim glasom — sjećam se dobro — govorio o svetosti toga momenta; pa čak je i moga starijega brata upravo on vodio k prvoj sv. pričesti i brinuo se, da ta svečanost, koja je inače bila uređena u sasvim skromnom obliku, ispadne što ljepše i dostojnije. Svakako treba uz to reći, da u to vrijeme nije još ni u njegovoj poeziji negacija kršćanstva zauzela onako ogorčen oblik kao u pjesmama kasnijega vremena. Kranjčević je u to doba mnogo zalazio franjevcima u Gorici i bio tamo vrlo rado viđen i priman, kao i kasnije kod isusovaca, za kraćih boravaka u Travniku, kada je tamo našao kao »magistra« svoga nekadanjeg druga iz gimnazije Otona Szlavika, koji je poslije ostavio red i bio publicist, naročito urednik zagrebačkih katoličkih listova »Hrvatstva« i »Jutra«. U goričkom samostanu bio je Kranjčevićevim najboljim prijateljem fra Gjergj Fiscta (Fišta), tada mladi franjevački bogoslov iz Albanije, koji se dugo vremena kasnije nije smio vratiti u domovinu radi krvne osvete. Fra Gjergj je kod moga oca učio crtanje, a s Kranjčevićem u kumpaniji nabavili su (i opet kod neminovnoga Emila Storcha) fotografski aparat i mučili se kojekako sa snimanjem više ili manje uspjelih amaterskih slika, od kojih su nekoje još sačuvane u relativno dobru stanju. Fiscta se kasnije ipak vratio u Albaniju i tu postao najboljim i najpoznatijim albanskim pjesnikom (najznamenitija je njegova religiozna poezija), te je ovaj susret dvojice pjesnika u društvenom pogledu bez sumnje na obojicu pobudno djelovao. Vidio sam u Sarajevu u spomenici Kranjčevićeve sobe u Balkanskom institutu albanske stihove fra Gjergja Fiscte iz kasnijega vremena, kada je prolazeći kroz Sarajevo pohodio sobu uspomenâ svoga nesretnoga druga, koji je onda već pod znakom sputanog genija ležao na Koševu. Fra Gjergj Fiscta zauzimao je i u javnom životu svoje domovine vrlo vidnu ulogu bar onda, kada sam se posljednji put s njim vidio, za vrijeme svjetskoga rata. Dakako da je u Livnu bio još mlad teolog, i da li je uopće onda još bio došao do vidna izražaja njegov pjesnički talenat, to ne znam.

IV.

U osvit školske godine 1893./94. premješten je Kranjčević u Sarajevo, a mi u Travnik, i tako se svršava ne samo ova epizoda iz njegova života nego, kako mi se čini, i čitava jedna epoha u njegovu razvoju. Ako je Livno, po ovom prikazu, bilo prijatnije boravište za pjesnika, no što se to obično zamišlja, tim nisam nipošto tvrdio, da je ono bilo najidealnijim tlom za njegov razvoj. Ali je bez sumnje ona ugodna i intimna atmosfera malog života — idila u pravom smislu riječi —, ona toplina ljudske okoline i čistoća netaknute prirode davala karakterističan okvir njegovu duhu i njegovoj poeziji iz toga vremena. Sa Sarajevom premješten je pjesnik u okolinu jačih kulturnih impulsa, da nije toliko toga tamo bilo — umjetno načinjeno. Kranjčević se u prvo vrijeme još nije izgubio s vida našoj porodici: svakom je prilikom — o većim praznicima — dolazio u Travnik nama, ali su ti boravci tako fragmentarni, da bi njihovo iznošenje značilo samo zapisivanje ličnih uspomena na Kranjčevića, a ne dokumentarnog materijala o njemu. A to nisam ovaj put htio da pišem. Htio sam samo da osvijetlim jedan odsjek njegova života kao cjelinu, u koliko su to moje uspomene dopuštale. U sarajevski boravak pjesnikov ne mogu se upuštati na temelju autopsije. Ipak moram istaknuti svoje duboko uvjerenje, da ni sama sarajevska klima, toliko različna od livanjske, ni kulturnosocijalna atmosfera, u kojoj je živio, nisu ni izdaleka pogodovali pjesnikovu duhu onako, kako bi se to možda mislilo. Mislim, da to dosta jasno kazuju i ovi stihovi iz pjesnikove intimne poslanice:

Poleti samo amo koncem maja
Med elegantni sarajevski sv'jet,
Da vidiš kako preko c'jelog kvaja
Vagone tura elektricitet.
I ja sam neku vozio se veče —
— Baš o pjesništvu pošo razgovor —
A mali slavuj biljiso s daleče
I mirisao silni jodofor.

Ta večer baš je idealna bila,
Da požalih što nisam lirski ptić,
Da slažem pjesme na »ila« i »mila«
Ko čuvstven pjesnik, ko — Milaković!
A nù; tek svakom nisu sklone Muze
I nije lako naći ideal —
O — tako rekoh i — obrisah suze
I pljucnuh gorko u Miljackin val...

Po ovom ćeš se osvjedočit lako
Kol' divan li je ovdje firmament;
A ne bi baš ni smrdjelo otako,
Tek kad bi bolji uzeli cement!
Miriši Turstvo, Rim i Bizantizam,
Španjolac, Maur i još koja stvar —
A ja, o Mašo, uza sav cinizam
Za miris imam idealan dar!

— — — — — — — — —

Austrijska vlada, koja je u samom narodu i najpodlijim sredstvima priječila razvijanje i buđenje nacionalne svijesti, htjela je da u Sarajevu stvori Potemkinova sela kulturnog centra i u tom nastojanju okupila tamo više onakvih »ila« i »mila« kulturnih radnika, od kojih je Milaković bio još možda najneviniji i ne najgori. Ali ličnosti su još suviše blize, a da bi se moglo o njima historijski govoriti. Da se uskočko srce Kranjčevićevo u tom krugu nije moglo dobro osjećati, jasno je po sebi. Ubrzo se javila i bolest i pojačala duševnu depresiju i živčanu razdraženost. No nije moja zadaća, da o tom ovdje govorim.

Iza smrti Kranjčevićeve izjavio je među ostalim Polić-Kamov, da bi o ovako veliku pokojniku bila važna i svaka sitnica, pa čak i to, kakve je cigarete pušio. Udovoljit ću i toj želji, koliko mogu. Pušio je najlakše cigarete, »dame«, ali u velikoj množini, tako da sam često morao trčati u bližnji dućan po novu kutiju. Nikada nisam ostao nenagrađen ni za tu najmanju uslugu. Inače je bio »Schulbeispiel« svega onoga, od čega su nas kao

djecu odvraćali: Tresao je nogama sjedeći za stolom, griskao nokte i t. d. — sve same navike, koje pokazuju velik stupanj nervoze. Pod veče, kada bi pao sumrak i nastupila tišina, dok bi se vidio samo još žar njegove cigarete i nejasni obrisi stvari, često bi znao mojoj majci pripovijedati o Senju i svomu djetinjstvu, o svojoj majci, koju nikada nije mogao preboljeti. Kako je poznato, prvu je svoju pjesmu kao gimnazijalac pročitao majci, a ova se nad njom rasplakala, premda je nije pravo ni razumjela. Ovoga časa i onoga, kada je stajao nad otvorenom njenom rakom, časa koji je nazivao najvećom bolju u životu, često se sjećao u ovakvim intimnim razgovorima. Da je pjesnički stvarao u teškim mukama, to je zabilježeno; ali nije, čini mi se, dovoljno istaknuto, s kolikom je pažnjom birao riječi i izraze. Kranjčević ne imituje narodne pjesme, ali govori njenim jezikom: krepkim, čistim i plastičnim štokavskim govorom. Sjećam se još dobro, kako mu je moja majka pritekla u pomoć, dok je za »Zadnju zdravicu Hanibalovu« nervozno tražio izraz, kojim bi označio kose Hanibalove, a moja mu majka, koja je upravo rafinovano poznavala jezik, dodala izraz »pukle«, što znači kose, koje su od starosti izgubile gibljivost i sjaj.

Još jedna tragikomična zgoda, koja osvjetljuje Kranjčevića kao prijatelja, premda bi drugi o tom bez sumnje umjeli više pričati. U doba jednog njegova boravka u Travniku izišla je bila »Nesuđenica« njegova pobratima Tugomira Alaupovića, koji je kao dobar prijatelj često boravio kod nas, a naročito, kad je bio tu Kranjčević. Pročulo se u to doba, da se Alaupović svojim poemom silno zamjerio muslimanima, i da će ga netko od njih, preobučen u žensko, dočekati na raskršću, kad se bude na veče vraćao kući u Dolac, i da će biti krvava obračuna. Kranjčević, kao pobratim iz Markovih vremena, nipošto nije htio da ostavi druga u nevolji, nego ga je ispratio pod veče, a u tu se svrhu oboružao nekakvom starom pištoljom moga oca, kod koje se, dok ju je s vrlo važnim i ozbiljnim izrazom lica nabijao, moglo vidjeti, da će se prije razletjeti, nego što će dušmaninu naškoditi!

Gdjekome će se možda ovi zapisi učiniti sitničavi i neznatni, gdjekome možda pretenciozni. Ali za mene su oni dug zahvalnosti, ako i neznatan. Znam najbolje, da ono najljepše i najbolje u životu ne može da iskaže nijedna riječ. I onaj legendarni lik prijatelja i »Brace«, koji se tako duboko i živo usjekao u djetinju dušu, ne će oživjeti iz ovih redaka. Neka mu živi bar uspomena.

Henri de Régnier:

Žuti mjesec.

(La lune jaune.)

Dug dan se svršio i tiho mjesec žuti
Polako dižuć se sred jablanova plovi,
Tih aromatski dah u zraku sad se ćuti,
To miris vode je, što snene trske ovi.

Da l' znali smo mi tad pod žarom sunca toga
Gazeć crvenicu i strn, što zada rane,
Da l' znali smo mi tad, kad utisnu nam noga
U pijesku trag ko da tu korak krvi stade;

Da l' znali smo, kad plam ljubavi zaplamsao,
U srcu trganom od jada nam bez nade,
Da l' znali smo, kad plam je s nama gasnut stao,
Da pepel sladak će u večer nam bit sada;

I mučni dan kad mre i miris tih se ćuti
Od vode, koja se uz snene trske ovi,
Da meko svršit će taj mjesec, koji žuti
Polako puneć se sred jablanova plovi?

(Iz »Cité des Eaux«.)

Prijevod Dragutina M. Domjanića.

Paul Souchon:

Podnevna elegija.

(Elégie a midi.)

O podne ulicom, kad suklja ljudska plima,
Iz kuća struja joj kad noseći me prima,
Kad buka provali u bare, restorane,
K azuru bl'jedom dim s tanjura lebdit stane
U zraku teškomu svud mulj i vreva grada.
To sjeda k objedu, to Pariz jede sada.
Ja sanjam, dolje sad na ladanju sred zlata
U sjeni žetelac je sjeo, san ga hvata,
I u snu lovi on još muhu, što je smjela
Na usne napola mu otvorene sjela,
I oka sklopljena, kad probudi se na to,
Po žilam vidjet će: svud sunca blista zlato!

(Iz »La Beauté de Paris«.)

Prijevod Dragutina M. Domjanića.

KNJIŽEVNI PREGLED

NOVI PRIPOVJEDAČI: AUGUST CESAREC.

G. August Cesarec najvjerniji je drug g. Krleže, čovjek kojega nije mogla da zasjeni veličina najjačeg prvoborca za iste ideje. Zajedno su proživljavali dane ekspresionizma u »Plamenu« i ta je epoha ostavila tragova tek u prvoj pripovijeci ove zbirke[1]. Karakteristični naslov »Za novim putem« značajan je i sadržajno i formalno: formalno ove pripovijetke znače slijeganje u mirne kolotečine; sadržajno znače ono isto, što je nekad g. Krleža navijestio eruptivnom poezijom praska i eksplozije, poezijom bune i revolta, ali sada u novom obliku: u obliku nevidljive i podzemne borbe ispod površine ustaljenih vrednota. Dok u prvoj pripovijeci u tok pripovijedanja upada na mjestima ekspresionistička lirika po karakterističnoj oznaci tadanje književnosti, u kasnijim radovima g. Cesarec uzima strogu, čak i prestrogu kompoziciju s gotovo apsolutnim jedinstvom mjesta, vremena i radnje, gotovo kao u grčkoj tragediji. Jasno je, da je takav okvir nešto preuzak, te opseg djela postaje stvarno ili oskudan ili preobilan. Vidi se to najbolje iz toga, što u svom velikom romanu »Careva kraljevina« g. Cesarec na 370 stranica prikazuje radnju, koja se zbiva u jednom jedinom danu od ranog jutra do večeri i to na sasvim omeđenom prostoru uzišta sudbenog stola u Zagrebu, a faktično u tom romanu daje socijalno-političku analizu čitave jedne epohe. Da se na taj način glavna radnja upravo zatrpava analitičkim materijalom, to mora svatko priznati i samo neobična napetost same radnje i velika plastičnost likova drže djelo na okupu i priječe, da se naša pažnja ne iscrpe i ne zastrani. Uza sve to, držim da je g. Cesarec »Carevom kraljevinom« tu formu dotjerao do krajnje granice, ako ne upravo do apsurda, stvorivši u tom smjeru upravo majstorsko djelo kompozicije, ali došavši ujedno i do krajnje dopustive granice. U romanu »Sudite me« opaža se također (očito pod dojmom Dostojevskoga) slična tendencija, samo što je tu sama vanjska radnja znatno obilnija nego ondje, ali se zato pisac i omeđio na jednu individualnu sudbinu, dok tamo iznosi sudbinu čitavog jednog naroda. Karakteristično je, da na izvoru i uviru našeg ekspresionizma stoji Dostojevski. Ondje, kada je kao kod U. Donadinija ulaženjem u patološka stanja duše rasklimavao ustaljene oblike, a ovdje kada, naročito u »Zločinstvu i kazni«, donosi uzor strogo zatvorene kompozicije, koji dovodi do ove ekstremne reakcije na još jučerašnju potpunu razuzdanost forme.

Radnjom je u ovoj zbirci najbogatija pripovijest »U katakombama«. Pisac vrlo sugestivnim načinom pripovijeda neobično napetu noć čovjeka, koji bez putnice prelazi granicu preko sniježnih gora, u bijegu pred pograničnom stražom zapada u tunel i tu se sukobi s vukom, kojega su također stjerali u tu stupicu. Napeti časovi lebđenja u neizvjesnosti, pa onda opet strašna izvjesnost o istini, za koju se ne zna da li je užasnija od onoga, što se očekivalo, ili je ono, što smo zamišljali, ipak strašnije — sve je to izneseno velikim intenzitetom psihičke analize i neobičnom plastikom u crtanju svakog znaka života, koji odlučuje sudbinom čitave radnje. Konačno, kada upravo nema više izlaza, dojuri vlak i bjegunac skače u njega, te ga kondukter, srećom istomišljenik, spasava i sklanja u svoju kuću kod prve stanice.

Inače je piscu najviše stalo do crtanja duševnih stanja, dok je vanjska radnja više samo neko kretanje, nego li kakvi događaji. »Atentator Mojsije« je radnik, član revolucionarne organizacije, koji izišavši iz kuće nabasa na uličnu nesreću, kod koje je poginuo jedan radnik. To ga uzbuđuje i ukrepljuje u osnovi, da počini namjeravani atentat; no dalje razmišljanje o stvari, naročito o problemu, koliko koristi pojedinačno djelo — atentat —, kad su mase neosviještene i nepripravne, ponovno ga pokoleba u odluci. To ga kolebanje zaokuplja neprestano i kad se je, idući preko volje na pučku svečanost, sastao s drugovima, te promatrajući u ovakvoj prilici masu i pojedince neprestano kolebao, bi li bacio bombu u vodu, ili bi počinio atentat. Na oko neznatan slučaj pouči ga, da se odluči na put, koji traži strpljenje i uzdržljivost, ali je sigurniji i ispravniji. Ova pointa dolazi baš u posljednji čas, jer kompozicija pripovijetke prijeti da će se rasplinuti u samom rezoniranju, premda je uvodnom nesrećom vrlo dobro i krepko intonirana.

Kod dviju ostalih novela, »Na posljednjim tračnicama« i »Zvijer planina« osjeća se, da su starijega datuma (1919. i 1918.). Prva prikazuje vožnju vojničkim vlakom baš u najodlučniji čas preokreta, kada se rasipa vojska i nastaje »sloboda«. Nakon svih uzbudljivih i napetih scena — koje će u svojoj plastici ostati kao historijski dokumenat — proživljenih uz put, Iliju Korena već na pragu kućnih vrata na povratku u zavičaj uapsi »Narodna garda« kao sumnjivca, te on u policijskom zatvoru razmišlja o značenju nove »slobode«. Krvava ironija na nacionalističku »revoluciju« očita je u ovoj gorkoj pointi. »Zvijer planina« crta u simboličnoj slici rudare, koji u službi Dioničkog Društva robujući kapitalistima ruju brijeg. Ali vulkan, koji konačno provali, uništava sve, koji su išli za sebičnim, niskim i sitnim ciljevima, koji su se povodili za časovitim probicima. Samo odabrani, koji su sve zapostavili velikom cilju, spasavaju se i preporađaju u svijetlu Sunca, koje su konačno našli. Ova se pripovijest svojim na dugo izvedenim simbolizmom i doktrinarnošću meni lično čini prilično apstraktna i neživa. Možda se i varam, ali sam razvoj piščev u kasnijim pripovijetkama čini se da mi daje pravo. G. Cesarec je crtač faktičnog života i na tom polju ima plodnu invenciju, krepke idejne zamahe i snažne pripovjedačke efekte. A simbolične je priče, čini mi se, pisao samo onda, kada nije jasnije i konkretnije mogao da kaže, šta misli.

U svakom slučaju, talenat je g. Cesarca u naponu stvaralačke snage; on je sretno prebrodio granicu ekspresionizma, a da se nije iscrpao i premorio; a sada bi se jedino morao čuvati prevelike plodnosti, koja ga počešće dovodi do pretrpanosti i nagomilanosti produkcije ili do nemarnosti i neizglađenosti u stilu i jeziku. A toga ne bi trebalo piscu njegovih kvaliteta.

Ljubomir Maraković.

[1] August Cesarec, Za novim putem, novele, Zagreb 1926., Redovno izdanje Matice Hrvatske za g. 1924.

DVIJE ZBIRKE PJESAMA.

I.

Knjiga g. Vennyja[1], čiji je pseudonim suvišan, jer je davno otkriven, zaslužuje po svojim osebinama više pažnje, nego bi se mislilo u prvi mah, kad se uzme u ruke. Rijetko je koji naš pisac, u novije doba, izazvao tako razli-

[1] Venny, Sene, Beograd 1927.

čita priznanja, tako različite komentare, kao g. Venny. Među njegovim čitačima naći ćete oduševljenih pristaša njegova verza; nerijetki su, opet, koji će persiflirati i parodirati svaku njegovu pjesmu i to ne bez uspjeha.

Nije mi potrebno, čini se, opširnije razlagati, odakle to dolazi. G. Venny ima nekoliko osobina, koje ga čine kod nas originalnim. Ta je njegova originalnost povodom tih različitih komentara i neobično različitih suđenja — od oduševljenih i zagrijanih pristaša, do najzagriženijih zabadača. Da li su opravdana ova suprotna mišljenja? Autorovo je skromno mišljenje, da nijesu. Ako se našao netko, što u današnje vrijeme, kad se s ironijom prelazi preko čistog osjećaja, konstantno i s puno ustrajnosti, iznosi najtananiju liriku; ako se, dalje, g. Venny suprotstavi općem ukusu današnjice, gdje je sve težilo za velikim, vrućim, i crvenim i praskavim potezima, i bez buke donosi liriku sitnu, mekanu — to su, bez sumnje, prednosti i to prednosti, koje su u prilog g. Vennyja.

Osim toga, g. Venny je pošao jednim putem, doduše opasnim, ali interesantnim, da u našoj lirici stvori jedan naročit, i rijetko njegovan način oblikovanja i izražavanja: taj način nije u svjetskoj literaturi, nepoznat. Autor je ovog članka pokazao u jednom napisu u ovogodišnjoj »Luči«, da su stihovi od jedne ili dvije riječi bili davno en vogue, posebno u Francuskoj. Ne smije se zaboraviti ni to, da su već naši literarni djedovi to ponešto nezgrapno upotrebljavali: Ivan Trnski, Harambašić i posebno Zmaj Jova. Nego, danas pisati ovakve stihove, dodavši im tu i tamo značaj slobodnog stiha, ima nešto šarma, kao svako uskrisavanje starine. To je osobito upadno i prijatno, kad se tome nadoda nešto svoga ličnog, kao što je slučaj sa Vennyjem.

Ta lična nota osobito se ističe u uporabi riječi. Njegove su riječi, odbivši katkada negipku ekavštinu, pune likvidnosti i skakutanja. Naročito se to opaža ondje gdje je autor nastojao da samim snošajem riječi izrazi sliku. Neka mi se dopusti, da ovdje navedem jednu pjesmu iz njegovih soneta Dubrovniku.

Homo.

Homo na more moja Heduzo
Valovi plava povili vela
Dugo smo peli svela opela
Homo na more moja Heduzo.

Sunce je snene spustilo sene
Negde u svemir. Miruju vali
Niti se nišu. Davno su pali.
Žute se boje — žo Ti je mene?

Bledilo moje turovno leno
Truje mi srce ruje po duši
Osmejak još mi nije uveno.

Nit mi se tanja suza osuši
Popi mi oči grči mi usta
Homo na more. — O željo pusta.

II.

Ali, ovo titranje sa riječima često zavede i vrlo jake talente na stramputicu. Dogodi se, da riječ zasjeni sve ostalo, da je pisac clown riječi. Pa se ponavlja, u raznim varijacijama, marinizam, gongorizam, kapricioznost i t. d. Na žalost, to se i kod g. Vennyja ponovilo i to u većoj mjeri, nego bi čovjek očekivao. On je postao rob riječi i slatke, mekane likvidnosti. Ono geslo simbolista i dekadenta — De la musique avant tout — čini se da je i on sebi postavio, ali na štetu poezije. Ima velik broj rima, za koje pozitivno znate, koja će riječ iza nje doći. Ima, u gore citiranoj pjesmi, nekoliko primjera; kad bi se više pjesama donijelo, bila bi još očitija ispravnost moje tvrdnje. Evo ovdje nekoliko slučajeva: duga — tuga; sele, bele; seke, neke; staze, gaze; hita, pita; jeke, meke. Može se pomisliti, da su to samo dobre rime; kad bi bilo tako! Ali, g. Venny, u potrazi za tim rimama, stvara slike i sklapa riječi izvještačene. Evo ova stofa:

»Bolestan ležim
Na D 2
Vani sva
Priroda cveta«

Kad bi čovjek bio zloban, mogao bi nastaviti:

Ali
to
ništa
ne
smeta
jer mi
je
meta
i
sudba
kleta
briga
deveta...

Ovo nasilno traženje sroka i rime i nevjerojatno često upotrebljavanje nekih riječi kao: sena, suza, janje moje, mol, bol, verz, cveće, tama, noć doprinijele su svoj neprijatan i vidan udio: mnoge su pjesme bez emocije na čitača; neke se slike do dosade ponavljaju; sugestija potpuno ishlapljuje; kliširanost i jednostranost izražavanja odviše su očite. Pročitate nekoliko pjesama i dalje ne možete, jer se autor ponavlja. Osim toga, sva osjećanja koja su, doduše, ograničena, izražava skoro istim tempom, istim ritmom i prilično istim namještajem riječi. Ovo je neke navelo na misao, da je g. Venny samo vješt versifikator sa dosta književne kapricioznosti; oni, u potvrdu, navode mnogo primjera. Međutim, to je pretjerano. G. Venny ima pjesničkog talenta i kad ne bi bio rob svojih lijepih poetskih slika, sa puno lirizma. Evo jedan primjer:

Što te bole...
Pitaš sele:
Što Te, braco,
oči bole?
Znadeš, janje
dušo mala
kad si plakala?
Tada sam Te
puno gledo
moje čedo (!)
a tek oči
koje puno
vole
bole...

III.

Bit će da je uzrok ovoj jednoličnoj versifikaciji i čitavoj pjesničkoj draperiji osnovno raspoloženje g. Vennyja. On je sentimentalan do dna duše; ta je sentimentalnost, u naše vrijeme, zlo suđena. Ljudi nemaju razumijevanja za

ovakve romantike osjećanja. Međutim, ne smiju joj poreći opstojnost i prirodnost. Dalje, g. Venny, uz svoju sentimentalnost, posjeduje mnogo resigniranog pesimizma koji je, počesto, pun boli. U njega nema buntovnosti i borbi; on, čak, ne ide ni za pronalaženjem uzroka svoje boli. Samo zna, da je tu i prima je mirno, tek o njoj pjeva i to, skoro bez prekida, kroz čitavu zbirku. Uz takvo raspoloženje nije, razumije se, u svojoj poeziji razvijao koje dublje gledanje. Misaonost potpuno izostaje i dolazi osjećaj.

Ali g. Venny morao bi se sam zapitati, da li je on u svojoj poeziji potpuno iskren — dotično, da li on nije jednostran. Očito je, avaj, da je mnogo boli na svijetu. Ali, i za najteže stradalnike, ima katkada koja svjetlija sjena: nije uvijek tuga i tama. Kod g. Vennyja moralo bi to biti češće; ljudi koji vjeruju u ma koju vrednotu, ne mogu biti apsolutni pesimisti, ma kako oni lično trpili. I svaki iskreni pisac morao bi biti podašan i za te momente pa i njih donositi.

Vjerujem, da će se tu i tamo naći prigovarača ovim recima; proglasit će ih neumjetničkim. Međutim, ako se stvar objektivnije promotri, dat će mi se pravo. Ljudi i onako mnogo trpe: je li dobro još im te boli povećavati pjesmama od ljudi, koji bi morali utjehu donositi? Konačno, autoru nije podnipošto olakšano, ako svoje boli stavi na papir, pa ih tiska. I rad šta taj pesimizam i bol? Zar je jednom redovniku sve, ama baš sve, čemerno? I halja, i molitva i socijalni rad?

(»U vašemu oku sunca gore
U mome ima
samo jada
boli tuge
i čemera«) – -

G. Venny morao bi, ipak, da život promatra svestranije; morao bi, dalje, da malko napusti svoj uski svijet i da obuhvaća punanije. Ovako će ostati malo, plačljivo dijete, koje zna, često, milo tepati, katkada to zašećeriti sa puno šećerlame i tugaljivosti; svome tepanju pridodati dozu profinjena artizma, ali ništa više.

Ne znam, da li je u književnom interesu g. Vennyja, da dovede do suza koju malu licejku, a književne zlobnike, da ga parodiraju.

Držim da on ima talenta za mnogo veće stvari.

IV.

G. Venny je nazvao svoju zbirku: Sene; to ime mogao je i g. Br. S t o r o v dati svojoj zbirci[2]. Obojica pjesnika posjeduju izvjesne sličnosti. Oba vole neobičnu riječ, bizaran oblik, a u formi obojica hoće da budu elegantni. Karakteristično je, također, da su obadva pjesnika u prvom redu slikari i to slikari sjene, sumraka. Dok je g. Venny bio to od početka, g. Storov je tek u novije vrijeme stvarno prekinuo s ekspresionističkim eksperimentima i nastoji da svoju poeziju, što je moguće više, pojednostavi i sadržajem i oblikom. Ali, dok je g. Venny dosljedan u čitavoj zbirci, g. Storov nije uspio da dade jedinstvenu zbirku: on još nije našao pravi svoj izraz, ili hotimice nije htio da mu zbirka bude jedinstvena. Tako bi podrobnija analiza Storovljevih pjesama pronašla mnogo raznovrsnih, suprotnih elemenata. G. Storov htio je, kako sam u uvodu kaže, uskrisiti neke stare forme poezije; on je, doista, u nekim pjesmama obnovio dikciju sedamdesetih godina prošlog vijeka. Ja tu pojavu podnipošto ne osuđujem; ona može imati svojih prednosti i g. Lunaček, onomadne u ocjeni pjesama g. I. Despota, nije pokazao širokogrudnosti, kad osuđuje pjesmu radi njenih staromodnih oblika. Primarni je zahtjev jakost izražavanja osjećaja. Način — to je sporedno: Ars una, species mille.

Nego, g. Storov nije imao te jakosti. Pa je donio mnogo pjesama, koje se pročitaju bez uzbuđenja i jednog nerva. Osim toga u nekim je pjesmama potpuno nejasan. Uzmimo, na pr. pjesmu: »Pijetle, pijetle!« Evo prva strofa:

Pijetle, pijetle, što se javljaš tako
U te sate, kad su siva (!) vela?
Jer je netko, ruke preko čela,
S prijekora nečijega plako.

Ja skromno priznajem, da ovu strofu, kao i cijelu pjesmu, prosto ne razumijem. Ja u njoj ne nalazim nikakve poezije; ne razumijem, kad su vela siva; pogotovo ne znam šta je ovo: »ruke preko čela«, a nada sve mi zadnji stih kvari, i onaj nekakav osjećaj, dobiven u prva tri retka. Ova pjesma svršava strofom:

Pijetle, pijetle, tvoji rani glasi
Javljaju nam kalvarijske sate!
Što trpljenje pravednika krasi
Kao suze anđelima znate.

Šta je ono: znate? Particip, treće lice plurala ili nešto drugo? Ili je nastalo radi potrebe: sate — znate? Takvih upita mogao bi skroman čitač postaviti dosta. Sumnjam, da li bi g. Storov mogao na sve te upite odgovoriti umjetničkim opravdanjima i razlozima[3].

Šteta, da g. Storov nije probirljiviji, jer je on u ovoj svojoj novoj zbirci pjesama dao nekoliko primjera vanredno jake, jednostavne lirike. I da je, možda, pričekao još koju godinu, imali bismo prvoklasnu zbirku lirike. Uzmite pjesmu: Dijete. Može i tu dokon čitač zamjeriti štošta, ali je, bez sumnje, dojam pjesme snažan.

Pjesma: Mornari, svojom jednostavnom ornamentikom i dikcijom, evocira, s ponešto simbolizma, na neobično jak način čitavu jednu ideologiju. Ili, isto tako jednostavna i reljefna pjesma »Ribari«, koju ovdje, radi njene originalnosti i sugestivnosti slika, prepisujem:

Zapaljeni suncem, zasićeni solju,
Istesani bolju.

Grudi pune zvijezda iznad krutog mraka,
Oči pune zraka.

---

[2] Dr. Branko S t o r o v, Novi akcenti, Lirika, Split 1927., raskošno opremljeno.

[3] Čini se, da g. recenzent nije stvarno ušao u smisao pjesme: pijetao naviješta zoru; u zoru veo noći nije više crn, nego siv, jer se već razdanjuje. U 3. i 4. stihu svake strofe odgovara pijetao na upit, i u prvom odgovoru aludira na izdajstvo sv. Petra, koji je zanijekao Isusa, a na zov pijetlov sakrio od stida lice (»ruke preko čela«) jer se sjetio Isusovih riječi (s prijekora n e č i j e g a t. j. Isusova). Jedino oblik »znate« u posljednjem stihu čini faktične poteškoće, kako opravdano primjećuje g. recenzent. Ali u svom aforistički lapidarnom načinu izražavanja g. Storov svakako češće daje povoda težem razumijevanju, a to dolazi otuda, što u malo riječi meće p r e v i š e misli, ili drugim riječima: što, kao baština ekspresionizma, intelekat češće suviše dominira njegovom poezijom — Op. ur.

Oni svoju čežnju plavim siju dnima
U srcu im igra pàsija dubljina.

I, ko dijete sanja, očnica im ziba
Lagju punu riba.

U našoj poeziji rijetko ćete naći da je, s manje riječi i jednostavnijom tehnikom, donio netko tako relijefnu sliku. Možda je ovdje ekonomija riječi bila velika; ali, stvarno, to je pjesmi u prilog. U dva tri poteza, pjesnik je kondenzovao ono, za što bi mnogi trebali čitavu hrpu strofa.

Taj slučaj nije, srećom, osamljen. G. Storov uspio je da dade dosta slika prvorazredne poetske inspiracije i to uvijek, čini se, gdje je pjesma bila dublje i prirodnije proživljena. Ima, naime, slučajeva gdje je čitač doveden u napast, da pomisli na ishitrenost i na poetsku vještinu.

Karakteristično je, da je g. Storov neuporedivo vedriji od g. Vennyja. Upravo se g. Storov, u tome pogledu, dijametralno razlikuje od g. Vennyja. G. Storov je mekan, doduše; on je, uz to, prilično povučen u se; toliko povučen, da upravo o drugima vrlo malo govori — erotski momenat ne dolazi u obzir — ali ima mnogo prozračnih pogleda i veselih momenata, dok je g. Venny (čini se) neizlječivo bolestan i zaplakan. Sevdalinska Bosna, u pogoršanom izdanju.

Knjigu g. Storova preporučujem brižnoj pažnji gg. čitača.

M. Ujević.

NOVA KNJIGA STARIH JUGOSLOVENSKIH NARODNIH PJESAMA.

Kod tolikih štampanih zbiraka hrvatskih i srpskih narodnih pjesama, nemamo nego jednu, koja bi sadržavala pjesme zapisane prije romantičkog perioda jugoslovenske književnosti. To su »Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa, knjiga I.«, koje je 1878. u Biogradu izdao Valtazar Bogišić. Kad je Bogišić svoju knjigu bio već priredio za štampu, prikupio je novoga materijala i treba žaliti, što ga nije bar opisao u prvoj knjizi, kad ga već nije nikad izdao. Tako bismo bar znali, nije li se štogod od te građe kroz ovo pedeset godina, od Bogišića do danas, izgubilo u nepovrat. Ova bojazan ne će se činiti neopravdana onome tko zna, kako se i dan danas lako zameću i gube stari rukopisi. Tako se danas na priliku ne zna, kud se dio Matteiev rukopis bugarštica iz samostana Male Braće u Dubrovniku, koji nam je srećom sačuvan u Bogišićevu izdanju. Ako uočimo, kako su s dirljivim i naivnim pijetetom najvrsniji hrvatski i srpski istorici (Novaković, Smičiklas i dr.) tražili i ocjenjivali u pjesmama iz 19. stoljeća najmanje i najnerazgovjetnije tragove, koje su u njima mogli ostaviti daleki događaji iz 14. i 15. stoljeća, još ćemo se više začuditi nehaju književnih radnika za nastavak Bogišićeva pothvata.

Bogišićevoj knjizi možemo danas pridružiti zbirku, koju je nedavno objelodanila Srpska akademija kao XII. knjigu Zbornika za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda s naslovom: »Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama izdao dr. Gerhard Gesemann, prof. univer. u Pragu«. Dok Bogišić nema nego 130 pjesama, ovaj ih rukopis obuhvaća 217. Ova zamjerna brojka odskače prema Bogišićevoj zbirci to većma, što je ovdje sve popijevke zapisao jedan ljubitelj narodne poezije, dok je Bogišić svoju knjigu sastavio od osam različitih izvora i to dvije štampane knjige (Hektorović i Baraković) i šest rukopisa.

Ova se pjesmarica našla godine 1913. Erich Berneker, profesor slovenske filologije u Münchenu, koji je imao odrediti jezik, vrijeme postanja i sadržaj zbornika, govorio je o njemu u Bavarskoj akademiji znanosti 7. veljače 1914. Pošto je rat sa Srbijom, kad se štampao Bernekerov izvještaj, bio u punome jeku, ne treba se čuditi, što je u štampi spao na ovu škrtu bilješku: »Sie (die Sammlung) enthält 217 Lieder; von wenigen Kunstliedern abgesehen durchweg epische, lyrische und lyrisch-epische Volkslieder, überwiegend im Zehnsilber. Sie ist vermutlich in Nordwestbosnien entstanden und wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts« (vidi »Berichte der Bayrischen Akademie phil.-hist. Klasse« 1914.).

Otada su po slovenskim i jugoslovenskim časopisima i dnevnim listovima prohodale o ovome otkriću vijesti, koje nijesu bile ni ovoliko razgovijetne i vrlo su razdraživale radoznalost interesovanih ljudi. Poslije rata dočekasmo evo, da i ova zbirka bude štampana i to u Jugoslaviji, čemu se treba radovati. Zahvalni posao priređivanja ovog izdanja prepustio je Berneker svome učeniku G. Gesemannu, koji se velikom radnjom o ovome predmetu habilitovao 1920. u Münchenu. Biogradsko izdanje, koje nije nego nešto prerađena Gesemannova habilitacijska radnja, sadržava preobilan uvod (I — CXCLVIII); tekst pjesama (1—300); kritičke napomene, popis varijanata, popis ličnih i mjesnih imena, skraćenice, štamparske pogreške (301—353) i nekoliko fotografija.

Pošto je Gesemann na koricama knjige našao ulijepljene listove nekog njemačkog kalendara iz g. 1733., to se potvrdilo mnijenje Bernekerovo o datiranju rukopisa, utemeljeno na pjesmama, koje se tiču austrijsko-turskog rata 1716.—1718. Berneker je zapisivača, koga je sebi ponajviše radi nerazlikovanja zvučnih i bezvučnih suglasnika zamislio kao Osmanliju, smjestio u Tursku Hrvatsku. Tako zapisivač bilježi: ponuta, bijelo sagorje, vižala, saklinjati, pana Petra oveziše, otrežte mi bele ruke, Ćurćev-dan, satarsko kobile, fereča, klamočka luparda i t. d., a slične se fonetičke pogreške doista često nalaze u tursko-hrvatskim listinama (Starine X. i XI.). No ovako griješe i južni Nijemci kad govore hrvatski. Kitnjasta barokna stilizacija ćirilskih inicijala, antiturski duh mnogih junačkih pjesama govori za Nijemca pisara jednako kao i rđavo pisanje turskih riječi, na priliku: Tud prolazi muja muje sine; jedno mi je sin anagić Ipro; pak iztrži sablju iza krija, mjesto: mujezine, sinanagić, iz sagrija i t. d. Radi miješanja narječja i govora i po jeziku pjesmarice uzima Gesemann za njenu postojbinu jedan kraj u bivšoj »slovinskoj krajini«, po prilici u četverokutu Sisak-Križevci-Virovitica-Gradiška. No ovu će granicu možda trebati za pojedine dijelove zbornika pomjeriti prema istoku, što i Gesemann dopušta.

Pjesmarica je vrlo šarolika i po jeziku i po vrstama pjesama. Štokavske pjesme i oblici mijenjaju se s kajkavskima, a u samim se štokavskima nalaze ekavski i ikavski oblici tako isprepleteni, da se bez potanjeg proučavanja ne može objasniti jezično postanje ovoga zanimljivog rukopisa. Zapisivač primao je bez predsuda u svoj tefter hrvatske i srpske, turske i kaurske, vojničke i mornarske, junačke i ženske pjesme, pa mu čak ni bilježenje bugarskih tekstova, i ako je bio stranac, nije zadavalo nesavladivih teškoća. To povećava vrijednost zbirci, jer su dosad bile poznate kao najstarije bugarske pučke popijevke one, što ih je Karadžić štampao u svojim djelima. Tako je ova pjesmarica potpuno zaslužila, da se nazove jugoslovenskom, pa i u najprostranijem smislu.

Erlangenski rukopis ima još jednu prednost, koja ga čini vrlo dragocjenim. Otkako su se počele u 19. stoljeću izdavati narodne pjesme štampom, gotovo svaki sabirač makar i ne mislio sam na štampanje svojih zapisa, kod svoga posla imaše pred očima svijesno ili nesvijesno, čitaoce, kritičare, estetske, nacionalne ili druge kakove ciljeve i obzire. Ovaj pak zapisivač nije bilježio pjesama, što ih je čuo pjevati, ni radi kakve druge svrhe, nego da može sebi i kad ostavi svoje tadanje boravište, produžiti i obnavljati po volji užitak, što mu ga je pružalo slušanje hrvatskih i srpskih narodnih pjesama, koje su za nj imale privlačivi inozemni čar. Njegova ljubav k ovoj poeziji tako ga je zanijela, da je u želji za što potpunijom zbirkom pohlepno bez probiranja bilježio sve, što mu je god u vezanoj formi došlo do uha. Tako se dogodilo, da u njegovoj zbirci nalazimo nekoliko pjesama, kojih se iz obzira na javni moral ne bi usudio danas zabilježiti nijedan moderni sakupljač. Radi ovoga možemo ga ispričati, jer nam je zato pružio bez laskanja i retuširanja iskrenu sliku suvremene narodne pjesme i nije potrebno da, kao ćorava cura, proklinjemo ogledalo, u kojemu nam pokazuje ne samo lice, nego i naličje tadanje jugoslovenske narodne poezije. Tko bi njegov značaj htio preoštro odsuditi, treba da uvaži, da je ovo zbirka intimnoga karaktera i da ju je htio ponijeti sa sobom u domovinu kao »souvenir de Slavonie«, i da nam ovakova, kakova jest, pruža prvorazredni dokumenat za duševni život tadanjeg doba. Ovaj simpatični Nijemac bio je inače skroman čovjek, bez književnih ambicija. U svoju kaligrafskom ćirilicom pomnjivo ispisanu i incijalima ukrašenu knjigu nije upisao ni godine, ni mjesta, ni pjevača, od kojih je što zapisivao, a još je manje, čini se, pomišljao na to, da u knjizi ovjekovječi svoje ime. Za ovakove bilješke bili bismo mu veoma zahvalni, to većma, jer do tada nemamo gotovo nikakvoga glasa o narodnoj pjesmi u Slavoniji, pa nam ovaj njegov rukopis zadaje mnogo zagonetaka, od kojih neke nikad ne će biti odgonetnute.

Ante Šimčik.

(Svršit će se.)

NOVA DJELA H. GHÉONA.

Dvije nove drame g. H. Ghéona[1] reprezentiraju dva glavna tipa njegova stvaranja: »Glumac i milost« jest tragedija velikoga stila za profesionalnu pozornicu, dok su »Tri mudrosti staroga Wanga« namijenjene »pozornici za vjernički puk«, nestručnoj ili društvenoj pozornici. Prva pripada nizu djela, od kojih je kod nas najpoznatije »Siromah pod stepenicama«, dok su iz drugoga niza kod nas prevedeni »Skazanje o čovjeku, koji tvrdi, da je vidio sv. Nikolu« i »Rane sv. Franje«. Na oba djela može se lijepo studirati, kako autor, koji je i sam vrstan glumac, točno luči, šta se formalno i sadržajno može zahtijevati od profesionalnog glumca, a šta od nestručnjaka i kakav osnovni smisao treba da ima ta podjela.

»Glumac i milost« obrađuje antikni motiv »silom kršćanina« glumca Genesa (Genesta), ljubimca Dioklecijanova, ponajboljega glumca svoga vremena, koji se sa svojom glumačkom družinom nalazi u Nikomediji na dvoru Dioklecijanovu, da tu ugađa mušičavim raspoloženjima svoga gospodara i zaštitnika. Dioklecijanu, presitu običnih izvještačenih i maniriranih djela toga vremena, dune u glavu, da bi se mogla iznijeti na pozornicu jedna epizoda iz progonjenja kršćana, u koje se on tako dobro razumio; Genes bi imao da igra kršćanina Hadrijana, koji za svoju vjeru podnosi mučeničku smrt. Genes se svim silama opire ovoj carevoj insinuaciji: genijalan glumac, on je tipski intelektualac svoga vremena: rafinovan u poganskoj dekadentnoj kulturi mrzi kršćanstvo, koje ne nalazi ni vrijednim, da se s njim pobliže upozna. Dosta je, da mu je jedan od čitave porodice prezreni i zabačeni brat kršćaninom, pa da osjeti čitavo gađenje nad tom progonjenom i iz ljudskog društva izopćenom sektom. Ali kako car uporno ustaje na svom hirovitom zahtjevu, Genes, koji je pravi glumac i ne može da igra ono, u što ne može da se uživi, baš s pomoću toga prezrenoga brata dolazi do potrebitih informacija o kršćanskoj vjeri, na temelju kojih može da se sasvim zadube u problem i ličnost, koju ima da na pozornici uvjerljivo iznese. I kada dolazi veliki dan slave njegove, kada na carskoj pozornici igrajući Hadrijana ima da uzbere vrhunac priznanja Dioklecijanova, Genes igra svoju ulogu savršeno, tako savršeno, da od njegova »uživljavanja« postaje život: Genes, koji kao Hadrijan radosno žrtvuje svoj život kršćanskom Bogu, pripravan da pretrpi mučeništvo, proživjevši sam svoju ulogu, skida masku i očituje na opće zaprepaštenje, da želi smrt za Hrista. S njim pogibaju i dvije glumice iz njegove družine, dva izvrsno ocrtana tipa: Popeja, u nj ludo ali beznadno zaljubljena zrela žena, od nevolje Dioklecijanova kurtizana, koja hoće da s njim pogine iz ljubavi, ali bez vjere: Genes joj proriče, da će tu njenu vjernu ljubav Bog nagraditi pokorom za grijehe i tako je privesti pravoj vjeri. Druga je Albina, mlado djevojče, glumačka početnica neobična talenta, koja se genijalnom intuicijom i lakoćom uživljava u svoju ulogu, s ljubavlju predana svomu učitelju i u toj predanosti vjerna, u duši čista, slijedi ga lako i radosno i u njegovu duševnom preporodu. Samo srcem okorelоga zločinca na carskom prestolju ne može ništa više da pokrene; ova neobična umjetnička senzacija, koju je htio sebi da pruži nakon svih rafinovanih dekadentnih užitaka suvremene umjetnosti, svršila se neobično i po nj nešto malo neprilično: zato se odvraća od svega i preostaje mu jedino, da zalijeva kupus.

Ovo je nesumnjivo dosad najbolje Ghéonovo djelo, puno jakih dramskih momenata, puno velike životne plastike i grandiozne tragike, koja ne će promašiti ni svojih scenskih učinaka. To više, što je komad uzet iz glumačkog života, i odigrava se većinom u okviru glumačkih pokusa, učenja uloga i pozornice; u tom će ležati njegova naročita draž za profesionalne glumce; a tim će im biti ujedno i olakšana tehnika prikazivanja: jer šta lakše može da iznese glumac nego svoj vlastiti »zanat«? Historijska je pozadina dana neobično vješto u svoj svojoj punini, osjeća se spakina trulog zadaha preživjele poganske kulture, naročito kako se ona očituje u suvremenoj literaturi i u lažnom sjaju dvorskog života; i s druge strane vedro i čisto ozračje tihog kršćanskog heroizma, veličajnost vječnih ideja, golemog pregaranja i velike ljubavi. Drama će na pozornici bez sumnje jače djelovati od »Siromaha pod stepenicama«; dok je ondje u čitavom komadu najjače ocrtan tek suptilni odnos dviju duša i tim stvorena suviše uska linija dramskog interesa, ovdje je radnja obilnija događanjem i bogatija nosiocima, koji su svi vrlo plastično i uvjerljivo izneseni. Genes i Dioklecijan, Popeja i Albina, kršćanin Feliks i dekadentni dramski autor Polidor — to su sve oštro i fino kontrastrani likovi, koji ne će promašiti svoga života na pozornici. A bogati dekor carske pozornice u Nikomediji

[1] Henri Ghéon, Le comédien et la Grâce, Paris, Plon. — Les trois sagesses du vieux Wang, drame chinois en quatre tableaux, Rèpertoire des Compagnons de Notre Dame, Paris, André Blot, Les Cahiers du Théâtre chrétien 13.

tako je efektna pozadina za ovu tragediju velikog heroizma i velike duševne pobjede.

»Tri mudrosti starog Wanga« iznose istinsku epizodu iz doba bokserskih ustanaka u Kitaju. Stari Wang majstor je u boksanju; on je u toj vještini pravi umjetnik i njegova bi najveća želja bila, da nađe dostojna učenika, kojemu bi mogao namrijeti i posljednju tajnu svoga neobičnog znanja. Taj je Čang-fu-Tang, mladi Kitajac, koji je zahvalan svomu učitelju, ali se kao poganin nije odrekao ni sebeljublja ni častohleplja. Ono ga, u obliku nakaznoga »Kitajskog đavla« (t. j. đavla, kako ga zamišljaju poganski Kitajci), navodi na to, da unatoč tomu što je iskusio upravo očinsku ljubav staroga Wanga prema sebi, za bokserske bune počini najokrutnije zločinstvo i poubija Wangovu djecu i unučad, dok ovoga nije bilo tu da ih obrani: Wangovi su naime kršćani, a bokserski ustanak i nije bio ništa drugo, nego povod za velike pokolje kršćana. Stari Wang, koji se vraća na ruševine svoje nekadanje sreće i zna dobro njihova uzročnika, njeguje jedino jednu misao: da svoju opasnu umjetnost ne zaboravi i da se u njoj što bolje usavrši do presudnog časa, kada se ubica vrati i kada će s njim krvavo obračunati. Ali Wang je kršćanin i baš dirljiva bezazlenost njegova naivnog vjerovanja pomaže mu, da Božju zapovijed spozna i provede do dna, makar i s nadljudskim heroizmom duha: stari Wang ne samo da oprašta neprijatelju, kako je učio Hrist, nego ga i ljubi, čak i tako, da njega, novoga kršćanina, nekad ubicu svojih najmilijih, uzima za svoje duhovno dijete umjesto njih i grli ga kao rođenog sina.

Radnja, koja ima svojih neminovno efektnih dramskih momenata, ipak je u izvjesnom svom dijelu epskog karaktera i tu se g. Ghéon poslužio vrlo originalnom invencijom: događaje na pozornici prate dva kitajska naučenjaka, historiografi, koji prate događaje (jer ta se grana nauke u prastarom ovom carstvu naročito razvila), bilježe ih i komentiraju; u svojoj slikovitoj kitajskoj nošnji oni su dražestan živi okvir čitavoj radnji, koju oni ujedno vežu u jednu suvislu cjelinu svojim zapisivanjem događaja, koji su se međutim zbili, a koji se na pozornici ne mogu iznijeti. Isto je tako piščeva tvorevina šareni »Kineski đavo«, koji u živom liku prikazuje borbu između dobra i zla u dušama pojedinih lica, u smislu tradicije kršćanske pučke drame, koja vidne efekte pretpostavlja suptilnoj unutarnjoj psihologiji, neosjetljivoj za široku publiku. Tako je pisac spretno riješio nekoje tehničke probleme a ujedno djelu dao specifične oznake drame za nestručnu pozornicu: jednostavnost dekora, laku izvedivost uloga i laku shvatljivost sadržaja uza svu njegovu unutarnju veličinu. Zadatak je vrlo dobro riješen: ovo je bez sumnje jedna od najboljih Ghèonovih drama »za vjernički puk«. Dakako da se u svojim umjetničkim pretpostavkama bori s vulgarnim ukusom običajnih pučkih drama, pa će zato trebati tek da za sebe odgoji publiku: jer ona računa s duševnim vrednotama, s pravim učincima dramske umjetnosti, a ne s bučnim vanjskim »špektaklima«, s kakvim je loši ukus naše suvremene barbarske socijalne nekulturnosti pokvario publiku širokih slojeva sugerirajući joj u pučkom pozorištu neku vrstu »panem et circenses«. Lj. Maraković.

KNJIGE ZA DJECU.

Gđa. Brlić-Mažuranićeva potvrdila je u poznatoj božićnoj anketi lista »Morgenblatt« mišljenje, da njene »Priče iz davnine« nisu upravo priče za djecu, već literarne tvorevine sa svojim vlastitim pravom na eksistenciju. Međutim granicu je teškò povući, jer sastavni elementi priče u oba slučaja imaju iste karakteristike, samo im je pointiranje različito i idejni svijet, koji imaju da reprezentiraju, različit u stupnju svoje intelektualne visine. Osim toga, literarna je priča redovno više intenzivna, a dječja više ekstenzivna: na odrasle djeluje sugestivno ugođaj i plastika, na djecu mnoštvo događaja i likova i njihova što vještija isprepletenost. Uz to i onaj pokretni momenat, na koji umiju da nadovežu u dječjoj duši i da tako pobude što življi interes. Takav pokretni momenat odlično je pronašao g. Nazor[1] u svojoj priči o Genovevinoj Košuti, jer je njenu nit nadovezao na poznatu priču o Genovevi, koja nikada ne promaši kod djece najdublji dojam. Pitanje, što je bilo s jednim od najsimpatičnijih likova priče, koji u njoj samoj igra sporednu, ali ipak toliko važnu ulogu, upravo je izvađeno iz dječje duše. G. Nazor je prikazao tu milosrdnu životinju kao simbol dobra u svijetu, i u njenoj borbi sa pakosnom žutom zvjerkom i opet uskrisio u vrlo plastičnoj formi osnovni motiv svoje poezije: borbu između dobra i zla u svijetu. Međutim u samoj simbolskoj i pripovjedačkoj obradi te borbe pjesnik se već utiče pripovjedačkim sredstvima literarne priče, koja poradi svoje intelektualne rafinovanosti ne će moći tako neposredno djelovati na dječju fantaziju. Naročito je i u moralno-pedagoškom i u psihološkom pogledu teško zamisliti, da će sumorni tragički svršetak zadovoljiti dječju dušu. Za odrasla čovjeka on je simbolski izrazit, u sebi jak i poetičan, ali dijete, za koje je glavno vanjski tok događaja, ne će nikako biti zadovoljno samo s cvjetovima, koji su niknuli na mjestu, gdje je poginula košuta. Ono se ne će moći utješiti za dobrom košutom, koja je poginula, a u takvim tragičkim osjećajima djeca su mnogo osjetljivija od odraslih, i zato ih ne podnose.

Gđa Jagoda Truhelka donijela je u svojoj najnovijoj knjizi[2] pored dviju pripovijesti za djecu (Božja ovčica, Šah kralju) jednu dražesnu novost: malu dječju dramu. To je dramatizovana anegdota o suđenju Harun-al-Rašida, vrlo impresivna za djecu, jer se u njoj pokazuje, kako je veliki pravednik učio od djeteta, kako se kroji pravda. Ali nije u tom glavni čar ovog malog bijoua. Autorica je vrlo duhovitom asocijacijom prenijela radnju, koja se odigrava u carstvu Harunovu u naš kraj, koji se po historijskom koloritu podudara s pozorištem događaja: u Bosnu. Ne da bi to izričito bilo kazano, ali su lica ove dramice modelirana po živoj Bosni i po tom dobila neobičnu realističku plastiku i naročit draž za svakoga, tko je imao prilike da promatra muslimanski život u Bosni. Naročito djeca u ovom komadu nisu drugo nego žive figurice djece iz kakve starinske bosanske kasabe, gdje se još živi prilično kao u doba Harun-al-Rašidovo. Tako je komad postao za djecu moralno-poučan, a za odrasle vrlo interesantan i slikovit isječak zbiljskog života. Djeca iz drugih krajeva teže će se moći uživjeti u naročiti kolorit ove dikcije, ali bosanska djeca našla su tu svoju umjetničku »apoteozu« neprolazne vrijednosti.

Knjižica g. Guida Tartalje[3] simpatična je skromnošću svoje vanjštine i svojom nenametljivošću. U njoj je, naiz-

[1] Vl. Nazor, Genovefina Košuta, Dječja knjižnica, knj. 6., Zagreb 1926., Naklada »Narodne Knjižnice«.

[2] Jagoda Truhelka, Božja ovčica, Mali kadija, Šah kralju, Zagreb 1926., Udruženje za unapređivanje dječje književnosti.

[3] Guido Tartalja, Srmena u gradu ptica, knjiga za decu, ilustrovao Marino Tartalja, Beograd 1927., izd. knjiž. S. B. Cvijanovića.

mjence u vezanom i nevezanom govoru, vrlo dobro dana sugestija uspavljivanja i sanjanja; upadanje realističnih momenata kao reminiscencija dana u fino i eterično tkivo, koje stvara sama mašta. Vrlo je dobro pogođena i mješavina djetinjski direktne pouke s humorom; samo je radnja sadržajno ipak suviše oskudna, pogdjegdje upravo prazna, a stihovi također gdjekada nešto nategnuti i ispresijecani. Slike se ne slažu uvijek s tekstom, a katkad su suviše moderno-bizarne. Ali svojom srdačnošću i delikatnošću kao i dobrim razumijevanjem djetinje duše knjiga odaje svakako umjetničku ruku.

Lj. Maraković.

BILJEŠKE

O Josefu Janssensu donijela je »Hrvatska Prosvjeta« bilješku u svom XII. godištu (str. 78.), kada je reproducirala »Veliki Petak« ovoga znamenitog zastupnika suvremenog belgijskog slikarstva. Dok ona slika vrlo dobro ilustrira profinjenu produhovljenost Janssensove umjetnosti, u ovoj »Madoni« jače dolazi do izražaja Janssens kao nosilac stare slikarske tradicije svoje zemlje: Rubensova užitka u svježini boja, u ljepoti forama, u obilju života. Janssensove su forme klasički idealizovane, harmonijski zaobljene, kompozicija odabrano lijepa i izrazito vidna; no sve to protkano je ipak modernim sentimentom, što ga pridružuje suvremenom umjetničkom nastojanju, a razlikuje od starih.

Iz izložbe gđe Anke Krizmanić-Paulićeve u salonu g. E. Ullricha donosimo kao ogled reprodukcije jednoga karakterističnog pejzaža i jednog portreta. Gđa. Krizmanić-Paulićeva istaknula se znatno svojim radom u nizu izložaba ove sezone. Njene su umjetničke pretenzije ozbiljne, talenat jak i osebit, produktivnost znatna. U svojim portretima odlikuje se neobičnom neposrednošću i iskrenošću opažanja, finim i sasma modernim komponovanjem i dubokom proćućenošću. Slike su naskroz rađene pastelom i odaju veliku tehničku suverenost na tom polju, bogatu razvijenost plastike i obilje u stvaranju tonova. U svojim je crtežima gđa Krizmanić-Paulićeva već rano pokazala neobičnu jakost u hvatanju plastike pokreta; u ovim svojim novim radovima, naročito u portretima, iznijela je, pored tehničkih odlika, veliku zrelost umjetničkog proživljavanja, dubinu shvaćanja, koja čini, da nam izvjesne njezine slike ostaju nezaboravne u duši.

Grad na gori zove se vrlo ukusno i elegantno opremljena knjiga, koju je kao svoju jubilejsku spomenicu izdao Bogoslovski zbor »Stadler« u Sarajevu. Knjigu su uredili rijetkom pažnjom i razumijevanjem gg. Livajušić, Draganović i Blažun i učinili iz nje ne jednu običnu zbirku đačkih radova, nego opsežan pregled rada svoga Zbora i njegova značenja, a kako to značenje obuhvata upravo svećenički stalež, a po njemu, može se reći, cio unutarnji i vanjski katolički život u Bosni i Hercegovini, to je ova knjiga izišla upravo kao ogled stanja i nastojanja bosanskih katolika, donoseći čak i statistički materijal i dvije pregledne zemljovidne karte u tu svrhu. Ponajbolji bosanski svećenici-pisci pridonijeli su po koji prilog iz svoga vjerskog i staleškog života i iskustva, a taj vrlo dragocjeni stručni sadržaj protkan je i lijepo odabranim pjesmama — naročito onim Isidora Poljaka, Dragana Dujmušića i preuzv. g. nadb. Šarića — sa vrlo dobro izrađenim slikama. Ovaj vrlo marljivo i savjesno uređeni kulturni dokumenat prvoga reda preporučujemo najtoplije svojim čitaocima (cijena Din 50.—, Sarajevo, Čemerlina ul. br. 7.).

»Mentaliteti«. G. S. Cihlar nastoji (u 2. br. »Savremenika«) na vrlo nespretan način da popravi dojam svojih refleksija prilikom Demetrove nagrade, tim što pravi razliku između profesorskog staleža i profesorskog mentaliteta. Od uvrede staleža prešao je na uvredu ličnu, kad se samo preko takva nespretnog koprcanja jednog novinarskog m e n t a l i t e t a ne bi prelazilo s prezirom. Da se o svakom staležu može stvoriti neka karikatura i to nazvati, ako hoćete, i mentalitetom, to je jasno — a naziv je samo pitanje ukusa. Isto je tako pok. A. B. Šimić ispunio čitave brojeve književnika novinarskim m e n t a l i t e t o m, gdje je citirao ne manje slavna imena od onih, koja navodi g. Cihlar. Sve ostalo, što g. Cihlar nadovezuje, da tobože potkrijepi svoju tvrdnju, nije nego niz krupnih nelojalnosti. Tko je povodom »Pustolova« govorio o nemoralnosti? Ako g. Cihlar silom hoće da utvrdi, da je ta drama nemoralna, neka to učini na svoj račun, a g. Begović neka n j e m u zahvali na takvoj preporuci. Da je netko »tim samim faktom, što je pedagog« »svojatao« sebi kompetenciju literarnog arbitra, to g. Cihlar tvrdi bez ikakva dokaza i onda još govori o nekakvom »džentlemenstvu«. Zaista, možda bi našoj literaturi i trebalo više odgojitelja, nego li kritičara, i taj patetično apostrofirani Pen klub imat će, čini se, dosta posla, dok svoju najbližu okolicu nauči šta je »gentlemanlike«. Interesantno je svakako, da taj klub po vlastitom priznanju g. Cihlara, i ako nije p r o f e s o r s k i, očito ide zatim, da o d g a j a svoje članove, jer im kazuje, šta smiju a šta ne smiju činiti (samo se to ovdje naziva »propagiranjem«, a u stvari je isto). Kao vrhunac »džentlemenstva« u ovoj čitavoj stvari treba još navesti, da g. dr. Ježić, profesor i član porote za Demetrovu nagradu, nije samo odbornik Društva Hrvatskih Književnika, nego i kao o d g o v o r n i u r e d n i k »Savremenika« lično nosi odgovornost za ovako ukusne elukubracije, koje idu i na njegovu adresu. Tajinstveno nagoviještanje g. Cihlara o »podzemnim ili ma kakovim kanalima« nije ništa drugo nego za neupućene efektna, a za upućene sasvim prazna i bezglasna raketa novinarskog »mentaliteta«. Difficile est satyram non scribere.

Lj. M.

Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.

Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. TRAVNJA 1927. BROJ 4.

Đ. Sudeta:

Sutoni.

I. Ruke.

Umorne ruke moje
kako ste suhe i žute —
umorne!

Stavljam vas tiho kraj sebe
na tople jastuke svoje
da se odmorite,
a tko će vas da odmori,
vi ste umorne vječno.

Ko vodeno cvijeće hlapite,
kad ga iz vode iščupaju
mlada
uz tihu obalu riječnu.
Zalud vas jastuci mole,
zalud vas tako vole,
vaša je ljubav mrtva,
nju su pokopali davno.

Pa ipak, uboge moje,
nikoga do vas nemam —
do boli!
Trpim vas dahom svojim,
na mlado sunce vas nosim,
al vi ste jednake uvijek —
uvijek ste tužnije tanje,
malene, male moje!

I jesen kad već dođe
i proljeće kada požuti
rano,
ja sveđ vas ludo molim
i suzama vas pitam:
za kim ste žalosne tako,
za kim venete tako,
uboge ruke moje?

Al vi ne ćete reći!...
Šutite uvijek šutite
nujne;
pa i ja onda zašutim
i stisnem se bliže k vama,
a za kućom netko prođe
i lišće padati stane —
i svuda, svuda je tama...

II. Vječni pratilac.

Ivi Horvatu.)

Oćutih ga već davno,
još kao dječakom,
njegovu ruku
kako mi se, ko sjena, provlači kroz sanje
i ruši
i obara
svu tihu dječju muku
i upravo s nekim brutalnim užitkom
gleda moju bol.

I njegov
tajanstveni korak
postao je moj vječni pratilac,
koji me prati ko sjena
da mi se čini:
kroz sve dane mojega života,
ko da svaki korak moj
i nije moj
i svaka misao moja
kao da nije niknula u meni.

Koji daje,
da je sve drugačije
i obratno
protiv moje volje;
da plačem nad radošću svojom
veselim se bolu svom.
Da na čas zašuti
pritaji se,
kao da ga nema,
kao da ga nikad nije bilo
i prepusti,
da život poteče slobodno ko rijeka,
da gradi kule sunčane
i vrata od bjelokosti,
pa da jednog dana,
još jače zaskoči
i stegne
i u ciničkom smijehu
razori i posljednje nade
i posljednji san!

Oćutih ga već davno...
Ja ne znam tko je, otkuda je —
Samo znam, da je tu uza me
kroz sve dane i noći i da me vječno prati
ko zla Sudbina.

III. Stara soba.

Od sveg što imah ti si sve mi bila
i u tebi samo ja sam mogo sniti
i iskren do boli samom sebi biti,
kao nekad usred majčinoga krila.

Tvoje hladne stijene nekad su mi bile
ko pobožan monah što vječito moli
krijući od svijeta tajne svoje boli
usred zapuštene oronule vile.

I još danas ćutim kada suton pane
i ožive stijene i mračni portreti
čar daleki tvojih pogašenih dana

kako kao miris ranog jorgovana
opaja me miso i mir neki sveti:
da je tako lijepo — lijepo umrijeti!

Zlatko Gorjan:

Ludwig van Beethoven.

I.

Veliki Žednik svih svojih Neželjâ.
Svemoćni Držac demonskih poveljâ.
Sa deset prsti i deset džinova.
A s jednom dušom nebeskih gromova!

Najveći pjesnik velikih pjesnika.
I u svakoj žili: vojska demona.
A u svakom oku: nebo i pako.
Vrh svakog prsta: nebo je takô!

Bio je čovjek. — Izgubio sluh.
Odniješe ga sa kreveta
u vječnu postelju mira.

Bio je čovjek. A sada je duh.
U znaku svemirskog pira: —
vječnom je postala »Deveta«!

II.

On bio je sebi najmanji od svih.
Jer nemogućnost svladavô je svaku.
Zato je bio tako miran i tih.

Veliki Žednik svih svojih Neželjâ.
Svemcćni Držac demonskih poveljâ.
On bio je drugim Najvećim od svih.

Um njegov je palio svjetlost u mraku.
Rađajuć spoznaju, niko što slušô.
Ne izvrši djelo. — U vječnost je ušô. —
Još plamsa orkestar u zraku...

Još dižu se ruke. — Još plamsaju oči
za onim, što on nam je našô.
Za njim još plaču sve mračne noći,
što prerano u noć je zašô...

Šteťa Jurkić:

Alej, Kleon i Parmenide.

Legenda o Njoj.

(Nastavak.)

Alej je već dva dana u Olimpiji. Malo je okasnio. Brod, kojim je putovao, zahvatilo je nevrijeme i umalo da nisu pretrpili brodolom. Zato nisu prispjeli na početak svečanosti i igara.

Prvi dan Alej se nije mogao da snađe u vrevi i strci. Stranci su navrvjeli sa svih strana, da pribivaju igrama.

Ponosni Rimljani vladali su se, kao i svuda, oholo i bahato, ali zato su otmeni Grci, potomci starih porodica, svraćali na sebe veću pozornost skladnošću vladanja i svojim plemenitim izgledom. Egipćani i Židovi imali su novaca i pokupovali su najskuplja mjesta u stadionu i u hipodromu. Opća pažnja gomile obraćala se je samo pobjednicima igara i sve se je oko njih okretalo. U vrevi gomile izbjegavao je Alej, da se ne sastane s kojim sunarodnjakom, samo je budno pazio, ne bi li gdje ugledao Aglaju. Sretao je tolike žene i djevojke. Mnoge od njih okretale su se za lijepim Grkom. Nasmijane Rimljanke gledale su ga izazovno, ali je Alej, pomno pregledavši, prolazio i povlačio se posve ravnodušno. A kao šarenog cvijeća — toliko je bilo lijepih žena, pa zašto su bogovi baš u njegovu dušu usadili čežnju za jednom, za nepoznatom, za ženom, kakove nema više u životu. Ili — možda je nije nikada ni bilo!

Tolike izmjene u ovoj šarolikoj slici umarale su Aleja, ali mu nije bilo žao, da je ovamo došao. Toliki novi dojmovi zaokupiše ga svega i prekriše turobne misli njegove.

U večer trećeg dana bila je u stadionu pučka svečanost u čast pobjednika igara. I Alej je pošao. Stadion, sav iskićen vijencima, bio je čarobno rasvijetljen. Opća razigranost i veselje zahvati i Aleja, kad se je umiješao u mnoštvo. Bilo je sparno u stadionu. Jednu za drugom iskapi Alej dvije kupe vina, a onda je promatrao plesačice, koje su s vijencima od ruža plesale između pobjednika, vješto se ugibljući i izvijajući.

Aleju se poče magliti.

Upravo, kad se je htio da osloni na jedan stup, naglo se trenu. U blizini je začuo glas: Aglaja, hajde — razveseli onoga Grka! Gledaj kako su mu lijepe oči!

Aleja oblije hladan znoj i još prije nego se je okrenuo, sasu mu netko ružinih latica na glavu, a dvije bijele i mekane ruke od otraga ga ogrle.

Do kraja zbunjen okrene se Alej i ugleda pred sobom čupave plave kose, pune ružinih latica. Izazovno su ga gledala dva plava oka, oko kojih su se slegle tamne sjene, a rumeno obojene usne čudno su se smiješile.

»A što si se tako prepao?! Bogovi, kako si sada sličan onom malom Aleju, što se je sa mnom igrao nekada pred Afroditinim hramom!«

Aglaja! — To bi trebala da bude njegova Aglaja? — Gledao je i gledao: kratki hiton, posve proziran, priljubio joj se uz tijelo, a na nadlakticama ljeskale su se skupocjene narukvice i koluti. — »Aglaja!« tiho je prošaptao Alej.

A Aglaja, ona se smijala upravo razuzdano. »Ha — ha, pa ti si u istinu onaj Alej! A čemu se toliko čudiš? Ha-ha-ha! A — tako! Gledaj me, gledaj, sve ovo sam naučila tamo — kod tvoje Afrodite — samo ju ja sada zovem Venerom!« Aglaja naglo prestade da se smije i objema rukama prihvati Aleja za odjeću:

»Alej, Alej, što ti je Alej, ti kao da se nimalo ne raduješ našemu sastanku!?« — Kao da se budio od teškoga sna dolazio je Alej k sebi! Naglo se istrgne iz Aglajinih ruku i dok se je ona snašla, Aleja je nestalo u vrevi.

*

Kao mahnit protiskivao se je Alej prema izlazu iz stadiona. Svijetlo i buka samo su mu povećavali tešku bol. Tek na stranputici, što je vodila prema udaljenoj obali, malo odahne. Znao je, da će sada teško naći osamljeno mjesto kraj mora, jer su uzduž obale bile usidrene tolike lađe, koje su čekale na povratak.

Dugo je hodao osamljenom stazom, dok nije začuo prigušeni šum morskih talasa. Napokon je osjetio veliku tišinu i osamu. Bol za Aglajom, što mu je sapinjala dušu, poče da popušta. Čudni i jaki osjećaj olakšanja prelijao mu je, kao val, cijelu nutrinju, da se je Alej začudio!

Kano da je taj val odnosio sve zapreke, sve opsjene, koje su mu zastirale slobodni i jasni pogled.

Nanovo je u duši zagledao i posve jasno vidio svoju djevicu u bjelini — i kao da tek sada pripada posve njoj...

Gusto su bile prosute zvijezde po noćnom nebu. Alej je motrio svjetlucavost njihovu sluteći blizinu velike tajne i tonuo u pitanju: Gdje je, gdje je ona, gdje da je sretne!? Čuo je, da su pričali Rimljani, koji su dopirali daleko na sjever, da su tamo žene ponosne i čiste. Ali, te iste žene da su tvrde i okrutne, pričali su Rimljani. Ne, tamo nije i ne može da bude njegova nježna i krhka djevica...

Upravo je sada preletjela jedna zvijezda! Vidio je dugi trak svijetla preko noćnog neba!

Je li to kakav znak?

Kad je ugasnuo trak, sjeti se Alej Kleona i krune njegove. Kleon je sada u Argosu! A je li se njegova duša smirila?! — O, da je Kleon uz njega! Tako je zaželio blizinu njegovu, kao da bi samo Kleon mogao da potpuno razumije san njegove duše.

Da! Tako! Alej će poći lađom u Korint, a odanle u Argos, da se sastane s Kleonom. — Ču-

dnovato, naglo ga obuze nekakova radost! Je li to slutnja, da će Nju ipak sresti? Ni pomisao, da bi u Olimpiji mogao da opet sretne Aglaju, nije ga više smetala. Aglaja! Što se njega još tiče ona Aglaja?

Duboka i tamna je bila noć, kad se je Alej vraćeo u Olimpiju. Sa uskog puteljka skrene na glavni drum. Počeo je posrtati, jer više nije vidio.

U tišini noći začuje glasove i razgovor. U tami je razabrao dvojicu, trojicu ljudi, da idu pred njim i da poluglasno razgovaraju. Kako je Alej stupao tiho, strani ga ljudi nisu čuli ni zamijetili. Kad je prišao bliže, jasno je čuo razgovor. Stranci su govorili miješano grčki i hebrejski i kao da se nisu bojali, da bi ih tko mogao da čuje u ovo doba.

Radi mješavine hebrejskoga, teško je Alej hvatao nit i smisao njihova razgovora. Bili su to Židovi stranci i Alej je toliko razumio, da se radi o nekakovoj velikoj nadi u nečiju pomoć, koja da ih ima da oslobodi rimskog ropstva.

Sve glasnije tvrdili su i dokazivali jedni drugima riječima proroka, da je blizu punina vremena, da se je sve ispunilo, što su proroci navijestili i da bi sada imao da dođe On: Mesija.

Alej je već prije slušao, da Judejci očekuju nekakovoga osloboditelja i velikog kralja, Mesiju.

Po pripovijedanju mora da je taj Mesija već došao na svijet. Glasni razgovor stranaca utihnu i samo od vremena do vremena čuo bi Alej po koju riječ: Betlehem, čudnovata zvijezda, anđeo. Ali to nije mogao da više poveže, da bi i dalje razumio razgovor. Kod jednog raskršća stranci krenuše drugim smjerom i glasovi se izgubiše u noći.

Alej zastane: »Mesija — Mesija, tko je taj Mesija?«

Tek pred jutro zaspi Alej i usnije čudan san: Nije znao, niti je mogao da razabere, gdje je. Sve oko njega bilo je u čudnovatoj žućkasto-sivoj boji. Trljao je oči, kao da dobro ne vidi. Napokon je polako razabrao, da je nad njim nebo, ali naoblačeno. Zagrabi rukom u ono žuto-sivo oko sebe: bio je pijesak. Svuda naokolo pijesak, sami pijesak i nebo — pustinja! Daleko tamo, na obzoru, na rubu prljavo žutkasto-sive plohe, ukaza se iznenada sjajna tačka kao iskra svijetla. Alej pođe prema tom svijetlu, koje kao da se je čas primicalo, čas udaljivalo. Sve dublje propadale su mu noge u pustinjski pijesak — — Ali čudnovato, više nije sam: i Kleon je s njime i još jedan nepoznati starac. Dugo su išli prema onom svijetlu. Starac je stenjao. Alej pruži ruke, da pomogne starcu i u to se probudi!

Bio je uzbuđen! Bogovi, što bi mogao da znači ovaj čudni san!? — Ah što! Snivao je već tolike sne i nije o njima razmišljao, pa zašto da ovaj san mora da znači nešto osobito!

Toga dana još je gledao igre u Olimpiji, a drugog jutra ukrca se na lađu, koja zaplovi put Korinta. Aglaje nije više vidio.

*

Još je bilo sunce dosta visoko, kad je Kleon stigao u Argos. Herino svetište bilo je udaljeno i dok je Kleon raspitao za put, zastrli su oblaci cijelo nebo i započe da kiši. Kleon ubrza korake.

Dok je, sav promokao, prispio do stana Herinog svećenika Parmenida, bila se je spustila duboka noć. Dugo je morao udarati po mjedenoj ploči na vratima, dok su se otvorila i na pragu se pojavila visoka i jaka žena sa zapaljenom uljenicom.

»Brzo, unidi brzo stranče, da mi vjetar ne ugasi svijetlo!«

Tvrd i opor bio je glas žene, a tek kad je za Kleonom zatvorila vrata, bolje ga je pogledala.

»O bogovi, pa ti si sigurno sin Anaksimenov!? Kako si mu samo sličan!«

Kad je Kleon potvrdio, žena ga upravo ugura u izbu i povikne:

»Parmenide! Čuješ li? Evo nam je došao Anaksimenov sin. Kleonom ga zovu!«

Sa niske klupice polagano se podiže starac. Bio je plemenita i lijepa izgleda. Kad je Kleon zapazio, kako ga blago gledaju dva oka, priđe brzo starcu i ogrli ga.

»Čuj Dirka! De — donesi štogod topla, da založi Anaksimenov sin!«

Na zidu, o lančiću, visila je uljenica i obasjavala drhtavim svijetlom ponutricu izbe.

Kad su ostali sami, brzo se starac nagne Kleonu i šapne mu u uho:

»Sine Anaksimenov, zašto si došao? Je li radi Nje, reci, brzo!«

Kleonu se zasjaše oči: »Jest, upravo radi nje! Hodi, da me povedeš u hram!« O kruni nije htio još da spominje i ako ju je još držao umotanu pod rukom.

Stari Parmenide pogleda Kleona turobno i razočarano i glava sa sijedom bradom klone na prsa.

»A radi Here si došao Anaksimenov sine! Tako, tako«, šaptao je starac, kao u neprilici.

Od unutarnjeg veselja Kleonu se još više zasjaše oči.

»Odmah, najvolio bih odmah u hram!«

Uto se na vratima izbe pojavi Dirka sa posudom.

Čula je zadnje riječi Kleonove i srdito odvrati: »Baš usred noći! A — sad u hram! Kleone, ti si lud! Po tom vremenu! Ne — ne dam ni jednom ni drugome. Ima vremena i sutra«.

Uvrijeđeni Kleon razljuti se na svoju tetku: »Pa hram je odmah tu, a i došao sam radi nje«. »A ja ti opet velim: i sutra je za to vremena«, tetka Dirka ustuboči se pred Kleonom.

»Uostalom, ne znam — toliko se još govori o toj Heri — a zašto? Ona mi se baš ne sviđa. Ja — ja više ne mogu! I onako sam se teško penjala tamo gore i prala joj lice, da budu zadovoljni ovakovi smušenjaci kakov si, čini mi se, i ti. Doputuju iz ne znam kako dalekih krajeva, samo da nju vide. Ludo!«

Kleon se više nije usudio, da protuslovi srditoj tetki. Zavežljaj s krunom oprezno spusti na policu do sebe i započe da jede. Stari Parmenide tiho ga je ispitivao koješta, dok je tetka otišla, da gostu spremi počivalište.

Kao da su jedan pred drugim nešto krili i Kleon i Parmenides klonuli su se, da u razgovoru dotaknu ono mjesto. Ali — jedan se je drugome svidio. Kad je ušla Dirka, začudila se, da ih je zatekla u prijateljskom razgovoru.

Kao da nisu prvi put skupa, nego da su stari znanci i drugovi. Ali — kako je noć poodmakla, valjalo je, da pođu na počinak!

*

Kleon je jedva dočekao osvit. Još su spavali i bilo je sve tiho, kad je polako otvorio kućna vrata i sa zamotanom krunom pošao prema hramu. Bio je blizu, odmah ga je ugledao pred sobom.

Svijetlo osvitanja već je doprlo u hram i odmah sa vlaka ugleda natprirodno veliki kip Herin. Upravo sa strahom i dubokim poštivanjem uđe Kleon u hram i priđe bliže kipu...

Dugo je Kleon stajao. Osjećaja straha i poštivanja u njemu nestalo je, a na licu se pojavilo čuđenje. Prilazio je kipu sve bliže i bliže. Čudnovato! Ne vjeruje sebi ni očima svojim! A već se je razdanilo posve! To da je Ona, kraljica neba! To da je ona, kojoj je on izrađivao krunu punih dvadeset godina!?

Bilo mu je tjeskobno i da zaplače i da se nasmije. Pa znao je, da je Herin kip od slonove kosti i zlata — a on je sebi zamišljao kraljicu neba kao živu drugačiju!

A zašto je govorila tetka Dirka, da se je teško popeti do Here? Naprotiv — posve je lako. Eno — iza kipa su napravljene male stube.

Uz te stube popne se Kleon sve do Herine glave. Kad je razmotao zavežljaj, odmotao krunu iz vela i htio da velom opraši glavu vladarice Olimpa, upravo se zaprepasti. Bogovi — pa njezina je glava tolika, da ju ni objema rukama ne bi mogao da obuhvati!

Na ovoj golemoj glavi izgledala bi njegova kruna upravo smiješna, ako bi se i zapazila.

Kao da je Kleon bio lud! Pred dvadeset godina započeo je da pravi krunu, a nikada nikoga da zapita, kolika je Hera od Argosa?

Silazeći niz stube bio je žalostan i ljutit na samoga sebe.

I opet Kleon zastane pred kipom i opet je motrio dugo vladaricu Olimpa. Jest, lijep je kip nada sve, pravo su pričali — ali nije Ona i ne može da bude kraljica neba. Nije za nju ova kruna, za nju je nije ni izrađivao. A onda za koga!?

Smućen — zamota opet krunu u veo i izađe iz hrama. Teška tuga pritisne mu dušu.

Nedaleko od hrama, na kamenoj klupi pod oleandrovim drvetom, pogružen je sjedio stari Parmenide. Starac kao da je čekao na Kleona. Čim ga je ugledao, da se vraća iz hrama, polako ustane. Pozorno ga je motrio, kad se približavao. Tuga na Kleonovu licu kao da ga je obradovala, jer se je nasmiješio stari Parmenide.

»U hramu nije Ona — je li?«

Kleon se lecne:

»Odakle znadeš?«

»Hodi« i Parmenide dovede Kleona do kamene klupe i počne uzrujano i šapćući:

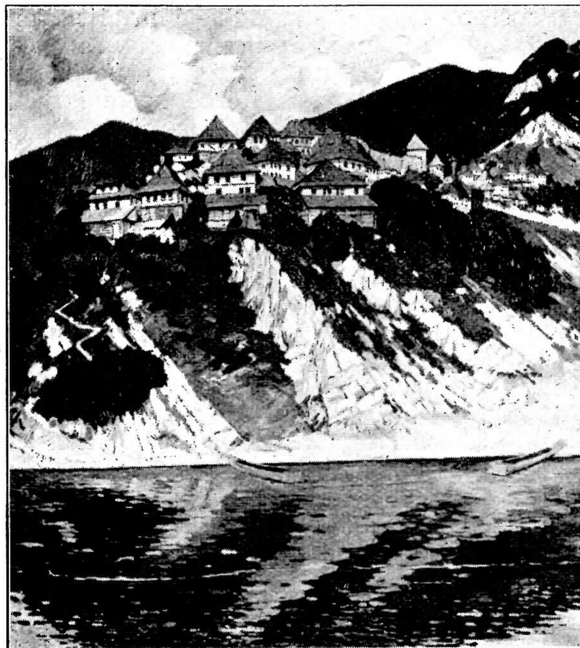
»Anaksimenov sine, znao sam da ćeš se razočarati u Heri. I ti tražiš! Tražiš Nju! Je li — i to sam znao!«

»Koga misliš da tražim? Odakle znadeš sve to?«

»Najprije odmotaj i de — pokaži mi, što nosiš u tom zavežljaju?« I starac odmota zavežljaj sam drhtavim svojim rukama.

— »A — a — kruna, sjajna kruna! I to sam slutio«.

O Anaksimenov sine, ova je kruna dostojna Nje. Gledaj kako se ljeska. Sjajna je ovo kruna! I nitko ti nije pomagao, kad si je stvarao. O — o — kako je lijepa! Znadem, vidim, da i ti tražiš Nju. To sam saznao nešto prije, nego si ti prispio, sine Anaksimenov!« »Samo tiho« šaptaše starac »da Dirka štogod ne nasluti, jer onda Nju ne ćemo nikada naći«. Sada je Kleon mislio, da Parmenide u istinu sve znade.

PETAR TIJEŠIĆ: VRANDUK. (ULJE.)

»Brzo, reci, znaš li, gdje je Ona?«

Starac se još bliže primakne Kleonu i započe još tiše: »Tiho, tiho, samo da nas tkogod ne čuje. Znadeš, držali bi, da nismo pri pameti. Osobito kad se ostari, kao ja, onda tako lako pomisle na štošta. Slušaj! Dosad nisam nikome ni spomenuo o ovome. Sine Anaksimenov, kad sam te jučer ugledao, odmah sam ti vidio u očima, da ti je duša puna čudnovatih misli i čežnja. Svejedno, opet ti ni riječ ne bi bio rekao, da malo prije nisam vidio bol i razočaranje u tvom obličju! Ja sam znao, da Hera nije Ona, radi koje si došao i kojoj si eto krunu donio! Znao sam«.

Kleon je nijemo gledao u zemlju i samo je glavom kimao. Pred njima u pijesku žurili su se mravi i upravo spadoše dva uvenula oleandrova cvijeta. »Prije nego ću ti povjeriti, što sam saznao o njoj, ispričat ću ti nešto, pa će ti biti jasno, zašto i ja mislim na nju«.

Parmenide podigne opali oleandrov cvijet i na dlanu ga je držao, gledajući u njeg zamišljeno. Dva tri puta micao je usnama, kao da mu je teško,

tada započne. To je Kleon opazio i položi ruku starcu na rame, potičući ga, da započne pričati. Motreći sredinu cvijeta, koji je već bio smeđ na rubovima, počeo je Parmenide:

»Rano sam izgubio majku, ni ne pamtim je. Ni oca nisam upamtio, ali — to nije tako tužno. Odrastao sam tu, u službi ovoga hrama. Za jednog pomora umru Herinom svećeniku žena i dva sina i tako ostadoh sam uz njega.

Bilo je davno, a sjećam se, kao da je jučer, radio sam nešto oko svetišta, kad je u hram ušla žena sa djetetom u naručaju. Bila je tužna i tako lijepa, da mi se je pričinilo, da nikada nisam vidio ništa ljepšega. Čekao sam, dok je prinijela žrtvu vladarici Olimpa i pošla iz hrama. Sigurno joj je dijete bilo teško bolesno, jer ga je nosila tako pažljivo i gledala ga je sa toliko brige i ljubavi. Iz tih tužnih očiju suze su kapale na glavu djeteta«.

»Približio sam joj se i polagano se dotaknem njezine odjeće. Mislio sam, da će i mene pogledati ovim brižnim pogledom. Samo sam to htio, htio sam samo jedan majčin pogled, Anaksimenov sine, ali me je oturila i pogledala me tako tvrdo, da sam se smutio«.

Kao da je opet onaj sirotni dječak, stari Parmenide skloni se sav pod Kleonovu jaku ruku. Za čas se trzne i opet ispravi.

»Vidio si Dirku! Očekivao sam, da ću kod nje naći onu nježnost, koja mi je bila uskraćena u djetinjstvu. Da je zla, nije; samo je tvrda, tvrda. Sve se o nju odbije, kano o kamen. Mislio sam i nadao se, dok smo mladi bili, doći će dijete, pa će i Dirka postati mekša i nježnija. Ali eto, Hera nije blagoslovila naš vez«.

Raširena repa, upravo je prošetao ispred njih paun, dižući oholo glavu. I nehotice su ga obojica slijedila očima, dok se nije izgubio iza susjednog grma. Starac se prenu!

»Ne znam, kako da ti sada zaodijem u riječi ono, što je kao najnježnije cvijeće nicalo polagano u mojoj duši. Čini mi se, započelo je onda, kad su počele da sijede moje vlasi«.

»U to sam doba obolio, opasno obolio. Sirota Dirka već je očajavala i jest, činila je sve, što je znala i mogla, samo da mi pomogne. A ja — sve sam očikao, da li će joj glas postati malo nježniji i mekaniji, i da li će pogled njezin da dobije ma nešto od onoga, kojim je onda žena ona gledala svoje bolesno dijete. Kao da bi mi samo to pomoglo, da bi mi to povratilo zdravlje. Da, da, Anaksimenov sine, ali glas Dirkin osta i dalje tvrd, a oči njezine valjda nisu uopće ni znale ni mogle, da onako pogledaju«.

»Do kraja oslabljen od vrućice, dugo sam snivao. I u tom snu vidio sam Nju. Nju sam vidio, sine Anaksimenov, po prvi put! U prvi mah, kad sam ja ugledao, obuze mi dušu tako duboko počitanje, da sam klonuo do zemlje. Pa to je kraljica neba, vidio sam je. Onda sam opet podigao glavu i meni se činilo, da sam još dijete. Ona me je gledala! U naručju je držala maleno dijete, ali je gledala u mene, ravno u mene! Gledala me je beskrajno brižno i nježno, da sam kliknuo: Majko! i probudio sam se«.

S velikom napetošću gledao je Kleon u starca i jedva je dočekao, kad je opet nastavio:

»To je čudnovato, da sam iza toga sna čvrsto vjerovao, da ona nije samo utvara sna, već da je negdje živa i da ću je već naći!«

Stari Parmenide zaklopi vjeđe, kao da se je opet odmarao.

»Dobro sada slušaj, Anaksimenov sine, što sam saznao malo prije tvoga dolaska. Oko svetišta u hramu trebalo je da se nešto popravi, i tražio sam radenika. Preporučiše mi nekoga Egipćanina, koji je od nekog vremena živio u Argosu i bio poznat kao vrstan klesar.

I započeo je posao, pa sam često s njime razgovarao. Jednoga jutra zapitao sam ga, kako mu se sviđa Hera Polikletova. Zanijekao je glavom i onda, onda mi je pripovijedao nešto čudnovato. Slušaj! Tamo u svom zavičaju bio je dugo vremena bez posla, pa je odlučio, da krene u svijet. U pustinjskim krajevima lako se zaluta. I on je na putu zalutao među pećinama, na rubu jedne pustinje. Glad i žeđa tako ga izmoriše, da je bio izgubio svaku nadu u spas. Uz najveće napore još se je povlačio dalje. Još su ga držale zadnje životne sile, — kad — na otvoru nedaleke jedne špilje, ugleda čudno svijetlo i bjelinu. Kad se je dovukao k špilji i razabrao što je ono svijetlo i bjelina, klonuo je k zemlji. Niti je mogao, a ni usudio se nije dalje. Žena, žena sva u bijelu, stajala je kao kraljica na ulazu u špilju. On, iznemogao do kraja, mislio je, da je već prekoračio prag smrti. Opipavao je kamenje oko sebe, hvatao se za glavu i uvjerio se, još je živ. Nejasna nada vrati mu malo snage i privuče se još bliže.

Žena u bijelu kao da ga je tek sada spazila, iščezla je u otvoru špilje i za čas se povratila s muškarcem. Ovaj je odmah prišao Egipćaninu, pridigao ga i doveo do špilje. Unišli su kroz tamni otvor. Egipćanin se začudio, da je u dubini sjalo čudno svijetlo i tražio je očima, odakle dolazi. Bijela žena je tamo. Bila je nagnuta nad zaspalo dijete i popravljala mu pokrivač. A odanle, od bijele žene i djeteta, dopiralo je ono čudno svijetlo.

Još se uvijek činilo Egipćaninu, da je to sve od drugoga svijeta. Nije mogao da odvrati pogled od bijele žene. U malom vrču pružila mu je vode i spustila pokraj njega brašneni kolač.

Bijela žena govorila je tuđim jezikom s onim mužem. Egipćaninu se činilo hebrejski i izgledalo mu, da joj nije bio muž, nego valjda stariji brat. A dijete? Je li dijete njezino? Te su se misli motale njegovim mozgom, jer je bijela žena bila takove nadzemaljske ljepote i uzvišenosti, da nikako nije mogao da shvati, odakle i zašto je u ovoj špilji.

Kad je došao k sebi i dobro se okrijepio, onaj muškarac naznačio mu je znakovima, da će mu pokazati put. Na izlazu iz špilje, bijela žena podigla je ruku nad njegovom glavom i načinila nekakov znak, izgovarajući čudnovate riječi«.

»Anaksimenov sine, to je ta čudnovata priča i vidiš, taj Egipćanin nikako ne može da zaboravi toga glasa i te žene. I zato mu ni Hera Polikletova nije bila lijepa«.

Od tolikih riječi bio je već umoran stari Parmenide, ali je sjajnih očiju gledao u Kleona.

»Kad mi je Egipćanin opisivao tu neobičnu ženu, opet sam jasno vidio onaj moj san i onaj majčinski pogled. Njegov opis tako je tačno odgovarao onom mome viđenju u snu, da sada tvrdo vjerujem, to je ona! O — ja moram poći da je potražim! Sine Anaksimenov, i ti ćeš sa mnom!!«

Kleonovo lice bilo je tako tužno.

»Kako ćemo je naći? Tko znade, gdje je Ona sada?« »Ja vjerujem, da ćemo je naći. Prvo i glavno je sada, da krenemo za njezinim tragom«.

Sunce je zagrijalo i pčele su počele da zuje oko oleandrovih cvjetova, koji su jače zamirisali.

»Anaksimenov sine, možda ti je čudno, da ćeš me ti pratiti na putu!? Tako je odredila viša sila, koja mi je to već objavila. Slušaj!

Jedne večeri, za prvog sumraka, hodao sam nemiran i pun brige, baš ovim putem. Kako ću na put sam, ovako star i nemoćan? To me je morilo. U jedan tren sve se oko mene promijeni i učini mi se, da sam već na putu i nisam sam. Uz mene su još dva pratioca. Jedan je bio kao ti, isti, a drugi je bio vrlo mlad. Obuze me radost i sa viđenjem nestade brige i nemira. Zato sam te odmah prepoznao, zato sam znao sve!«

»Ali, sine, Anaksimenov, a tko je onaj treći drug!?« Sunce je jače zagrijalo i starac Parmenide digne se i ne čekajući Kleonova odgovora.

»Pođimo! Dirka nas čeka, sigurno je već pripremila jelo. A na večer, kad ona zaspe, opet ćemo doći ovamo, pa ćemo se dogovoriti o putu i o svemu«.

(Svršit će se.)

Cvjetko Škarpa:

Bog.

Nestalan sam kao sjena, koja luta:
Nekad sam veseo, miran i zanesen,
A nekad se bogzna po koliko puta
U sebi kô drvo slomim i ustresem.

Katkad mirno slušam kucaj srca svoga;
Katkad bih ga htio da strgnem iz grudi,
I desi se, kada vidim zlobu ljudi,
Da često zaboravim i na samog Boga...

Oh, ja svakog dana po toliko puta
Kip svog ideala podignem u sebi
Pa ga opet smrskam svega u komade...

I da mi se tada od nekud iz kuta
Sv'jesti opet Bog ne javi, oh, ja ne bi'
U sebi već nikad osjetio nade.

One ponoći.

One je ponoći nebo mirno bilo.
Oko Betlehema ćutahu sva gnijezda;
One se ponoći pastirima snilo,
Da negdje koracaju po sagu od zv'jezda.

Zatim su kraljevi sa Istoka došli
I kad su od mjesta, gdje je onaj ubav
Cvijet spasa niko, opet natrag pošli,
U očima svojim nosili su Ljubav.

A one su ponoći samo dvije male
I nevine ruke dobacile cjelov
Dušam, što rad gr'jeha bjehu u glib pale...

I vjekovi prođoše... Pa sad zv'jezda ona
U ponoći onoj, što je nebom sjala,
Sjaje sa nebesa u dušam miliona.

Vladislav Kušan:

Buđenje.

Nabujale vode našeg mirnog kraja,
Nestašno šumore potoci kraj sela.
Rastrgo je netko sva maglena vela
I prosuo radost i veselje maja.

Zeleni se kesten kraj prašnoga druma,
Parče plavog neba stari vrbik krije;
Dobri Bog po polju prvo cvijeće sije
Veze novu halju preko starih šuma.

Život budan struji, klija, raste, buja
Kroz sve žile zemlje u mirisnu zoru,
Dok šumski pjevači cvrkuću u koru

Uz zanosan »solo« maloga slavuja.
A plameno sunce pozlaćuje staze,
Po kojim pastiri na pašnjake gaze.

Fra A. Čičić:

Rad Fra Grge Martića u duhovnoj pastvi.

(Jedno poglavlje iz napisane, a još ne štampane Monografije o fra Grgi Martiću).

Fra Grgu je rukopoložio za svećenika apostolski vikar i vizitator bosanski, Fra Rafo Barišić, i naredio, pod danom 1. siječnja 1845. god., njemu »recens ordinato Presbytero«, da ima prvu sv. misu Bogu prikazati, ne drugdje, nego na Posušju, u rodnom mjestu[1].

G o d. 1848.—1851. b i o j e f r a G r g o k a p e l a n o m u O s o v i, k o d Ž e p č a[2].

Spomenut ću ovdje jednu zgodu, koja dokumentira vrlo dobro visoku, za ono vrijeme, kulturu fra Grginu i daje razumjeti, s kakvim je idejama pošao u rad među svoj narod poletni franjevac, spremljen za svoju svećeničku službu, a upućen i u prosvjetna gibanja u zapadnim i istočnim stranama naših zemalja u ono doba.

Jedamput — priča fra Grgo — pozvao maglajski kotarski predstojnik Uzeir beg njega i devet pravoslavnih popova iz planine Ozren. Došli oni i imala se pročitati pisma, prispjela od biskupa Šunjića i sarajevskog vladike, a ovo je drugo, preko mitropolita, bilo upravljeno onoj devetorici popova. A radilo se u tim pismima o popisu radnika za gradnju putova, kako je to vezir, Tahir-paša (1846. do 1850.), naredio. Fra Grgo najprije pročitao je biskupovo pismo. Zatim proto Kovačević uzeo da čita vladičino pismo, no pošto je pismo bilo pisano novom srpskom ortografijom, nije ga mogao pročitati, pa od jednoga do drugoga, no od svih devet popova nije mogao nijedan da pročita. Onda predstojnik upita, da li bi fra Grgo mogao pročitati? Fra Grgo uzeo i proučio kao latinicu[3].

Fra Grgo se bavio u Osovi i u vrijeme Omer-pašinih ratova protiv ustaša, posebno pak u onoj pobulogi kod Žepča i Vranduka, god. 1850.

U Osovi se, u to isto doba, zbila i ona zgoda, kada su htjeli maknuti fra Grgina konja — đogata, a fra Grgo se junački opro.

Bilo to jedan dan, kad je vojska kiljala prema Vranduku, bila njih tri fratra u župskoj kući u selu Osovi. Onda su vijećali, bi li smjeli ostati na udarcu tom kiljenju vojske, a nijesu se mogli riješiti, da bi bježali u planinu. U večer, kiša, je padala, došla u kuhinju dva ustaše, jedan pijan, pa u kuhinji kuharicu zapitao, je li ondje fra Grgo? Odgovorila: »Nije, otišao je u Maglaj«. Dva tri puta tako pitao, a fra Grgo se ne mogao strpiti, nego viknuo kroz prozor: »Evo fra Grge, šta hoćeš?« A jedan fratar uzdrhtao od straha, baš onaj, koji je razvijao, da ne bježe. Na to zavikao onaj ustaša: »Poručuje ti tuzlanski paša, da mu odmah pošalješ na bosanske skele tvoga gjogata«. Fra Grgo mu zavikao: »Nosi krv iz kuće. Nas je sedam ovdje, a vas dvojica«. Onda onaj drugi turčin, što nije bio pijan, zavikao: »Ne ište paša konja, nego ovi se zahvalio u kafani u Žepču, a zove se Hardalović, da ga osramote, ako na tvom konju ne dođe u Žepče. Nego daj ti meni malo baruta, pa ću ja njega odvesti«. Fra Grgo imao tikvicu baruta, dao mu, i on otišao; a njih tri pobjegli po noći u planinu, tri sata daleko, ostavivši samo slušk injus jednim momčićem, da pripazi kad padne koji barjak vojske, da ne upali kuće; a ako ustaše htjednu hrane ili za se ili zobi konjima da izvade, neka im to bude slobodno. Sutradan, izvjesno, banuo barjaktar i zovnuo kuharicu. Po tomu, počeli tući oroze i potukli jedno pedeset kokoša, skuhali ručak, nagrabili iz hambara zobi, koliko su htjeli, i otišli[4].

U savezu s ovim, dok su oni bili u planini, padala kiša; a počeo s kišom padati i snijeg (to bilo u jesen god. 1850.). Fra Grgo bio grozničav; a na onoj kiši ne mogao ostati, pa rekao društvu: da oni ostanu, a on bježi u selo pod planinu. Došao on pod planinu u selo Matinu, a u to se vrijeme tukli na Vranduku, sišao on i stao u kršćanskoj kući, dršćući od groznice kod vatre. Nevolja pak natjerala bjegunca ustašu barjaktara baš na vrata ove kuće, i ugledao fra Grgu u evropskoj uniformi, jer je imao kaput, kakav nitko nije nosio u Bosni (jedan vezirski dragoman poklonio mu nizamsku setru). Onaj barjaktar, kad je ugledao fra Grgu, mislio, da je Omer-pašin čovjek. A bilo s barjaktarom koji stotinjak drugih, koji se, kako je bila noć, ponamjestili po pušnicama, gdje se suše šljive, da prenoće. Kad je, u to, neki Mato Džambo zavikao: »Omer-paša sjašio u Žepču i odmah ište konje pod komoru za pratnju vojsci«: oni, pometeni zavikaše iz svega grla: »Na noge, Osmane, brate; na noge, Huseine«, nageše bježati, i sprovedeni po Džambi, koji im, uz nagradu, pokazivao

---

[1] Ostavština Fra Grge Martića, Razno. Dozvola za prvu misu 1845. god.

[2] U matici krštenih župe osovske (vanjski naslov dosta nečitljiv; u unutarnjem stoji: Liber II., i župa se zove: Paroecia de Xepce), fra Grgo se prvi put spominje 14. maja 1848. god., tek. broj 1554. On je toga dana krstio Ivana Jovića iz sela Adže, današnje novo-šeherske župe, pa je to i vlastoručno proveo u matici. Od tada je fra Grgino ime često, a tako i njegov rukopis, u toj matici. On stalno krštava, uz još jednog stalnog kapelana i uz župnika. Do maja g. 1849. bio je kapelan i fra Stjepan Tometinović. Poslije ovoga je došao fra Mijo Barišić. Župnik je bio fra Luka Dropulić. Zadnje dijete, koje je fra Grgo toga perioda krstio, bio je Juro Antolović iz sela Visa, 27. aprila 1851. god., tek. br. 2140. On je proveo, za mjesec maj, još dva krštenja, dne 11. i 13. maja, tek. br. 2146. i 2147., koja je obavio kapelan Barišić. S tim prestaje fra Grgino kapelanstvo u Osovi. (I fra Luka Dropuljić prestao je više biti župnikom, a njega je u župi naslijedio fra Filip Bošnjak). — Slično kao u matici krštenih može se fra Grgin rad u ovom periodu ogledati i u drugim župskim maticama.

[3] Zapamćenja, 10.

[4] Ondje, 16—17.

put, otišli su na maglajsku skelu, 3 sata sjeverno od Žepča, i nestalo ih.

Omer-paša, zbilja, sjašio na Žepče, gdje je zastao jedan dan, raspitivao za stanje, pitao i za fratre: gdje su, jesu li u svojoj kući? Rekli mu, kako je i bilo: pobjegli u planinu[5].

Kad je fra Grgo bio kapelanom u Osovi, zovnuli ga na bolesnika (da ide opremiti smrtno bolesnoga), čak u jedno selo današnje raduničke župe, jer su onoga vremena i Radunice spadale pod Osovu. Bilo to po rđavu vremenu. Opremio se fra Grgo, ponesavši sve što treba. Uzeo i pričest i sv. ulje.

Kad je došao on blizu sela, a bilo to od Osove daleko 2—3 sata, susretnu on i momak, koji bijaše došao po misnika, jednu babu, gdje izgoni koze, da ih zatjera u šumu.

— Pričekajte vi, eto mene odmah, sinko, rekla baba.

— Ma, je l' ovo bolesnik? upitao fra Grgo.

— Jest, veli momak.

Uzavrilo u siromašnom kapelanu, kô po zlu vremenu poslali po njega, a baba koze izgoni, ali se ipak suzdržao; i dok je stara došla, opremio je, davši joj sve, što joj trebalo.

Na odlasku, istom, zagrmio fra Grgo na pratioca, spočitavajući mu njihovu surovost i divljaštvo, i kako nemaju pameti ni obzira prema misniku, zovući ga u najgore vrijeme; a nije prijeki slučaj.

U to fra Grgo otpustio momka, neka ide kući, neka više ne dangubi; nu ipak ga ovaj još donekle ispratio. Znao on da su rđavi putovi, pa je pošao, da se fra Grgi štogod ne dogodi.

I zbilja, nijesu još išli nekoliko koračaja, a fra Grgo se omakne s konja, pa se i on i konj kotrljali ima 50 m. Bilo to negdje kod sela Brankovića.

Bog i mrtve duše dale pa nije poginuo, ali je i od toga odbolovao do 6 mjeseci, sav satrven i nesposoban za službu[6].

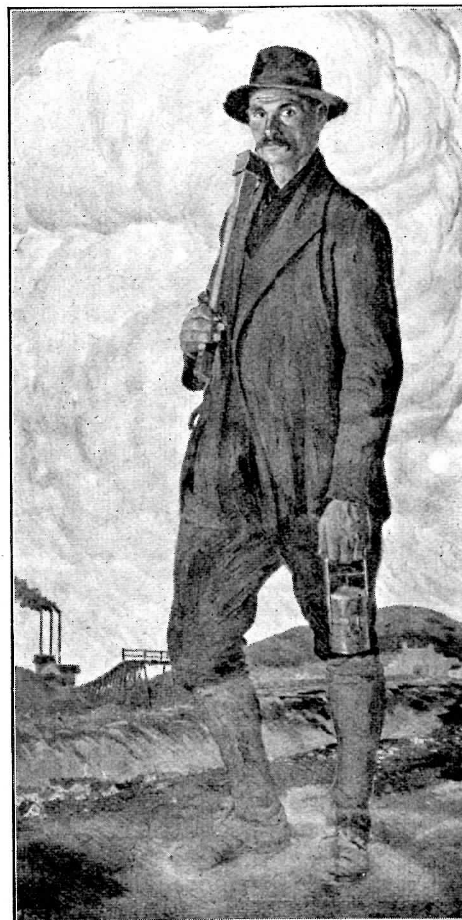
Godine 1851., 4. svibnja, bio je fra Grgo[7] određen za svečanog propovjednika u manastiru Kreševu.

U jesen iste god. 1851. došao je fra Grgo za župnika u Sarajevo, gdje je ostao dog. 1854.[8] U Sarajevu je fra Grgo župnikovao i g. 1863.—1878. O prvom i o drugom njegovom župnikovanju u Sarajevu vidjet ćemo kašnje, a sada da vidimo njegov rad na župi u Ponijevu — Novom Šeheru.

Ova je župa ustanovljena god. 1853., a odijeljena je od matere — župe Osove.

Ponijevo, kaže se uopće selu; a napose lih onomu mjestu u kojem je smješten župni stan, ime je »Seona«.

Ovo selo ima na jugu varoš Žepče, udaljenu 2 sata; na istoku Maglaj udaljen 2 i pol sata; na sjeveru Tešanj, udaljen 3 sata; a na zapadu goru »Matinski vis«. Godine 1852. bivši u Osovoj župnik veleč. O. fra Filip Bošnjaković, uviđajući, kako u ovom kraju prostrane osovske župe, sve se više narod katolički množi, te biva sve tegobnija duhovna služba —, namisli, da se odijeli ovaj sjeverni dio župe osovske, te da postane župa samostalna. Najprije se o tomu porazgovorio sa otmenijim župljanima svojim, osobito onim iz ovoga kraja, koji mu namisao pohvališe i izdašnu svoju pomoć obećaše. Iste godine 1852., mjeseca svibnja, prvi je počeo pripravljati materijal i praviti župni stan spomenuti i svake hvale vrijedni fra Filip, na gore spomenutom zemljištu.

PETAR TIJEŠIĆ: RUDAR — STUDIJA (ULJE.)

Nova župa brojala je kod svoga osnutka 183 doma, sa 1289 duša. Kada je g. 1854. odstupio s te župe fra Filip, koji je tu bio načinio kuću, štalu i kupio dvije njive, nastupio je njemu fra Grgo. Ovaj je načinio slijedeći trošak:

U košenju nadnica	groša	19·20
Za veliku trpezu	«	12·—
Magazu pokaldrma	«	37·—
Načini saloš za kukuruze	«	96·20
Iskrči desni kraj njive velike	«	38·—
Oko ograda nadničarima	«	17·—
U sobi rafu, kuke i t. d.	«	11·—

[5] Zapamćenja, 17.—18.

[6] »Anegdote i bilješke«. Mihačević fra Lovro, Sarajevo, 11. I. 1913. god.

[7] O. F. G. M. Razno. Obedijencijal, 1851.

[8] Župski arhiv. Sarajevo. Liber missarum.

Sazida mlin na Piranskoj rijeci s poredovnicima — njegov red 1/1 /2, (?). Stade ga ovaj trošak za mlin 200 groša. Opravi sobu na lijevom ćošku, odžak sazida, peć, pod, pendžere, krevete i t. d. Stade 40 groša. Vinograd nasadi, ogradi prošćem hrastovim, prvi put troška 46 groša, drugi put 11 groša. Posadio je i šljivik od sjevera 60 groša[9].

Godine 1856. pošao je fra Grgo za agenta provincije u Sarajevo; a na njegovo mjesto došao je fra S. Tometinović. Inventar, kada je predao fra Grgo svomu nastupniku veleč. o fr. Stjepi Tometinoviću, bijaše:

a) u sobah		b) u Magazi		c) hrana	
Krevetah	2	Kace velike	4	Pšenice oka	100
Slamnjača	2	Kotao	1	Kukuruza osm.	20
Dušeka	1	Sahna	4	Mliva pšenična	10
Jastukah vunenih	2	Ožeg 1,		Mliva kukur.	15
Navlačaka	2	ražanj 1	2	Masla	5
Čaršava	2	Siš i tava 1	2	Sira	10
Ćebe	1	Sadžaka	2	Soli	10
Ćilim	1	Kutija	5	Sviećah	1
Legenj	1	Sito i rešeto	2	Zobi osmaka	3
Ibrik	1	Naćve	1	Rakije	20
Trpeze	2	Ćiraka mjedenih	4	Vina	200
Klupe	3	Čabra	2	Pirinča	3
Peškira	4	Bace	4	Zejtina	1
Trpežnjače	2	Erende i sicaljica	2	Siena	300
Akova 1 mali i 1 veliki	2	Čaše	2	Drva kola[1]	2
Fučije	4	Boce crne	2		
		Trnokop			
		Motika i grablje	2		

[1] ondje.

Međutim ljeti god. 1857., po naređenju provincijala fra Filipa Pašalića, pošao je bio fra Grgo u Bugarsku, u Ruščuk, gdje je bio određen za duhovnika tamošnjih katolika. Ne videći izgleda u uspjeh, prešao je otale u Bukurešt u Vlašku, odakle se je, nakon izbivanja od tri mjeseca izvan domovine, vratio kući[10].

Provedavši tri godine kao učitelj đaka u manastiru Kreševu, god. 1860., nastupio je Martić po drugi put na onu župu. I ovoga puta radio je fra Grgo oko izgradnje župskog stana i zgrade. On sam pripovijeda ovo:

1° U zgradama i okolo. Načinio se je mali hambar prid velikim: stade 41 groš. Pokaldrmala se je avlija do štale 52 gr. Popodila se soba za služinčad 38 gr. Pokovala se šašovcima kuća, 72 gr. Načinio sam čardačić nad vinogradom 211 groša. Okrečila je i obielila kuća i kapela 38 groša stade. Ukupno troška 474 groša.

[9] Arhiv župe Novi Šeher. Spomenica.

[10] O. F. G. M. Razno.

2° U Vinogradu i Bašči; Posađeno iz nova loze od istočne strane brojem 890. Posađeno šljiva pod kućom 50. Posađeno šljiva sa sjevera 56. Šljivah na briegu 44. Bajama, kajsija i šeftelija 15. Lipićah 6. Po njivi kalema jabukovih i kruškovih 11.

3° U Zemlji. Prisvojila se je utrina niže Ivana Dropuljića kuće, i priložila kmetovskoj zemlji. Razmienila se s privoljenjem Diškretoriuma ona njiva preko rieke zvana »Mračaj« s Ilijom Kujadinovićem za njivu njegovu, koja je uz kmetovsku kuću. Zabrani se omeđak s gornju stranu južnog starog puta. Također sa sjeverne strane onaj uglić od Mula Smaića kupljen. Može služiti za vrtla od ispusta[11].

— Dok je fra Grgo bio župnikom u Ponijevu, on se dobro poznavao s ocem gruntovničkog direkrora Hulusije, kojim se stari ljudi oko Žepča, bez razlike vjere, puno hvale.

Fra Grgo se je za vrijeme svoga župnikovanja u Ponijevu dobro držao i s turcima Ozimičanima, pa su se ovi, kad je fra Grgo bio član medžlisa u Sarajevu, u potrebi njemu obraćali, a on je njihove poslove uvijek s uspjehom svršavao. Anegdote i bilješke, Hulusija, Žepče 4. XI. 1920.

II.

God. 1863. 10. svibnja odstupio je fra Grgo sa ponijevske župe, i otišao za župnika u Sarajevo, gdje je bio i prije, g, 1851.—4.[1]

[11] Ondje.

[1] Spomenica.

»Liber in quo descributuo Sacra pro populo celebrata in Parochia Saraensi. A. D. 1828« u kojoj je za god. 1851., po pismu sudeći, Fra Grgo naknadno ispisao neke mise, koje je govorio njegov predšasnik. Onda je, pod tek. Br. 1036.—1041., uveo sam svoje mise, izgovorene pro populo, i to djelomično mj. oktobra i novembra djelomično. Po tomu slijedi Nova Administratio sub cura P. Gregorii Martić de Posušje—Parochi, gdje se fra Grgo upisuje kao parok. Tako su pod njegovim župnikovanjem upisivane mise od 9. novembra 1851. do 14. maja 1854. god., pod tekućim br. 1042.—1210.

Liber Baptizatorum 1859.—1871. Tom. III. Liber Mortuorum 1856.—1871. Tom. II. Iznutarnja naslov matice krštenih: Liber Baptizatorum Parochiae Saraensis a Die 1a Jan. 1859. Na strani 43. za g. 1863. mjeseca aprila i maja, djelomično, pod tekućim brojevima 65.—73. proveo je, po pismu sudeći, fra Grgo svojom rukom neka krštenja; a onda su daljnja krštenja provođena pod fra Grginom administracijom, koja je počela 15. maja: Nova Administratio P. Gregorii Martić Parochi a die 15. Maji 1863.« U matici umrlih za god. 1863., provedena je fra Grgina administracija 28. Maja: »Nova Administratio F. Gregorii Martić Parochi a die 28. Maji 1863.« Pod tim njegovim župnikovanjem upisivana su krštenja, fra Grginom rukom i tuđim rukama, od 18. maja t. g. do 26. decembra 1871. po tekućim brojevima 74.—568. (strana 128.). Zadnji broj mjeseca maja g. 1868. a zatim mjeseca juna i. g. počinju nanovo tekući brojevi 1.—361. str. 192.). S tim se, osim naknadno provedenoga registra, svršavaju upisi krštenih u ovom protokolu. Fra Grgo je tu zabilježio: Observat: Hinc procedit ad inscriptionem ad

Čedno, da oskudno bijaše stanje katoličkog župnika u Sarajevu, u doba kada je fra Grgo došao na to mjesto. Crkva i stan župnikov, obadvoje to bijaše u jednoj zgradi, i ta, kako sam fra Grgo svjedoči, ubava i uboga zgrada imađaše u donjem spratu jednu izbu, u kojoj se je činila duhovna služba, urešena s malim oltarom i prilikom svetog Ante, a mogaše u nju stati najviše 50 ljudi. Ruho crkveno bijaše posve ubožno, na gornjem pak spratu imao je misnik jednu sobu za se, drugu za sluge, a treću za stvari i žitnicu. Do zgrade bijaše malo predvorje, jedan bunar i mjestance za konja. Sva ta zgrada bijaše malovrijedna i odgovaraše broju kršćana, kojih bijaše jedna tridesetina ukupnog sarajevskog pučanstva. Ali se broj kršćanskog pučanstva umnoža, od kako se vilajetska vlada iz Travnika preselila u Sarajevo, u doba seraskera Omerpaše god. 1850. i u Sarajevu se ustanovi austrijski generalni konzulat. Tada poče svijet pridolaziti i počeše se naseljavati kako naši urođeni zanačije, sluge, skitnice i t. d. — tako i inozemci. Tako i duhovno sastajalište, bogomoljnica (kapela), postajaše sve tješnja. To žalosno stanje kršćanske bogomolje prvi je bio zapazio Antun Vranicani Dobrinović, sin Ivanov iz Senjske Rijeke, tada kancelar austrijskog konzulata, pa predloži tadanjem župniku fra Luki Dropuljiću da rasprostrane kapelu i ponudi mu svoju pomoć.

Kad je, uto, župnik Dropuljić umro, a došao fra Grgo, Vranicani ne poreče svog obećanja nego se i fra Grgi ponudi s istom pripravnošću na uslugu. Šta više, Vranicani je, tada, zamišljao ne samo da proširi staru kapelu, nego je bio odlučio podići novu kapelu, i bio je već zagledao i zemljište. Stoga on piše 13. lipnja 1851. franjevačkom provincijalu o. Andriji Kujundžiću u Kreševo, da, kada je došao u Sarajevo, pa vidio žalosno stanje rimokatoličkog svetišta, u kojemu se ni služba Božija nije mogla obavljati prema svojoj časti i dostojanstvu, odlučio je, da o svom trošku podigne, ako ne formalnu crkvu, a ono barem jedno veće svetište, u kome će se pristojno moći obavljati služba božija. Pošto pak nije mogao zato naći zgodna mjesta, osim t. zv. C r k v i š ć a, koje pripada Kreševskom Franjemačkom Samostanu, molio je Kujundžića, da mu iz gornjih razloga pusti Crkvišće, tim radije što je i prije nekada, kako je on to sigurno saznao, bila ondje crkva Sv. Ante. Ponudu Vranicanijevu preporučio je provincijalu i austrijski Generalni Konzul Atanasković, koji mu 25. lipnja i. g. saopći naum Vranicanijev, kako će, drži, i Kujundžiću već biti poznato, koji da je pismeno izjavio, da će o svom trošku pribaviti sva potrebna sredstva, da se podigne u Sarajevu dostojno svetište (kapela). Stoga on svjetuje o. Kujundžiću, neka izrabi ovu prigodu, kako bolje zna, da se ova Vranicanijeva namjera ostvari. Isti dan, u drugom listu, pošto je, sigurno, dobio upute iz Beča malo preinačuje Atanasković tu svoju preporuku ali, u stvari je jednako sklon Vranicanijevu naumu, i obećaje, prema ondašnjim političkim okolnostima, svoju pomoć. Toga puta, piše dr. Atanasković o. Kujundžiću, da mu je poznato, kako se je Vranicani ponudio, da o svom trošku podigne u Sarajevu rimokatoličku kapelu. On je o tom izvijestio carsko Ministarstvo za vanjske poslove, koje mu je, 14. t. m. Br. 7936/D odgovorilo, da, koliko god bila najpohvalnija Vranicanijeva ponuda, ipak da on ne može javno graditi kapelu, nego da to spada na crkvenu vlast, koja ima, samo kad primi gornju ponudu, na svoju ruku početi, nastaviti i dovršiti djelo, i učiniti potrebne korake kod mjesne uprave da dobije privolu i dozvolu. Ako dalje — crkvena vlast udari na takve poteškoće i zapreke od strane političke uprave, tada će generalni konzulat, kao organ carske vlade i pokrovitelj rimokatoličke vjere, pokušati da ukloni te poteškoće i iskaže se uslužnim savjetom i tvorom. Istom zgodom moli Dr. Atanasković o. Kujundžića, da što prije obavijesti, što on sam misli o podignuću rečene kapele. Ne znam, što je Kujundžić odgovorio Dru. Atanaskoviću, ali biće da su pregovori tekli povoljno, jer fra Grgo u kratkim riječima o Crkvi sv. Antuna u Sarajevu piše, pošto Vranicani nije porekao svoga obećanja, da je on pozvao sudbene izviđače da osmotre mjesto i podupru svjedodžbom njegovu prošnju, koju će pružiti Visokoj Porti za dopuštenje da se može graditi kapela, koju je on i spremio.

Međutim mjeseca svibnja god. 1852. silni oganj uništio je jezgru Sarajeva, i s njome, kako fra Grgo zgodno primjećuje, našu »lako pregorenu kućerinu«.

Fra Grgo, po tomu, odlučivši svakako širiti hram i kuću, razmijeni u današnjoj Koturovoj- S. Milutinovića ulici s Dujmovićem zemljište; namjesti se i s fojničkim fratrima, dopustivši im konačište u svomu novom stanu, a poslije davši im staro župničko kućište, pa ozida kuću za stanovanje.

Jezgru zemljišta u srijedi odredi za crkvu, koju također poče graditi.

Fra Grgo je na proljeće g. 1854. otišao za župnika na Ponijevo (Novi Šeher) kod Žepča, a započeti je posao nastavio župnik Fra Stjepan Ljubić.

Fra Grgo nije dugo izbivao iz Sarajeva, jer se on opet 1856. u proljeće nađe u Sarajevu, u svojstvu »agenta« franjevačkih i opće narodnih poslova; i on se opet brinuo za crkvenu građu i opravu crkve.

Naročito se dao na kupljenje milodara.

Posebno pak umolio je bio Stojana Vasenkovića, Bugarina iz Bitolja, koji je gradio onoga vremena vojničku kasarnu, Kršlu zvanu, i koji se svaki čas kradomice izmicao sa svoga posla i upućivao fra Grgine nevješte radnike. On je na fra Grginoj crkvi

---

Neo-provisum Librum pro Anno 1872 — hic vero claudit, cum inscriptis usque No 362. Liber Baptizatorum IV., 1872.

Liber Baptizatorum Parochiae de Sarajevo Procuratus per me P. Gregorium Martić a Posušje Par. Anno 1872. Tu su uvađana krštenja pod fra Grginim župnikovanjem od 1. januara 1872.—23. aprila 1878. pod tekućim brojevima 362.—565. (Ovaj zadnji od 20. septembra 1873.) pa s 21. septembrom, i. g. opet počinju novi brojevi 1. do 443. (23. aprila 1878.) s kojim svršava fra Grgina administracija.

Zanimljivo je, međutim, da fra Grgin nasljednik, fra Jako Marić, koji je župnikovao do 1. VI. 1879., do fra Andrije Buzuka nije označio početka svoje administracije, kako je to običaj, nego se samo u provađanju kršćenja jedanput označio kao župnik (14. XI. 1878). Po tomu eto, može se zaključiti, iz ove Matice krštenih, da je on ovo doba bio u Sarajevu župnik.

izveo neke vrste kupolu, od dasaka, što je crkvi davalo vid i ugled.

Fra Grgo je crkvu dovršio iste god. 1856.[2]

Kršćanska crkva, župski stan i škola: sve je to bilo u Latinluku. Tako se zvao predjel od Latinske ćuprije, danas Principova mosta, niz Miljacku do ispod Ćumurije-ćuprije. Kroz taj kraj vodila je ulica današnjom Obalom Vojvode Stepe. Ali ne bijaše ulica na Miljacki, nego ulici s obje strane bile su kuće. Naviše, pravo nad vodom, bijahu praonice i nužnici.

Sama crkva i župski stan i škola bijahu među današnje dvije ulice: Despića sokakom i S. Milutinovića ulicom. Cijeli onaj kompleks od Miljacke pa unutra dužinom blizu do polovine, idući na današnju Kralja Petra ulicu, bile su crkvene zgrade i prostorije. Župski stan bio je u avliji, u koju se ulazilo na vrata s glavne ulice. Kroz obadvoja vrata dolazio svijet kroz župsku avliju i u crkvu. Crkva bijaše položena u pravcu niz Miljacku. Veliki je oltar bio naslonjen uprav na današnju S. Milutinovića ulicu. Do crkve uz veliki oltar bijaše sakristija, u koju je ulazio župnik na mala vrata, kroz koja se moglo unići od župskog stana. Škola bila u župskoj avliji, dalje preko ulaza u crkvu iznesena više prema Despića sokaku. U školu se išlo iz Despićeva sokaka.

U toj skupini kuća bijahu još dvije kuće; jedna fojničkog samostana, u ovu se ulazilo sa S. Milutinovića ulice; a druga kuća bila sutješkog samostana, stajala iza fojničke, više prama Despićevoj ulici. Tu su konačili fratri spomenutih manastira, kad su dolazili poslom u Sarajevo.[3]

Evo ovdje nekoliko slika iz doba fra Grgina župnikovanja u Sarajevu, koje sam pribilježio od starih Sarajlija, a povadio neke i iz fra Grginih Zapamćenja:

Kapela na kupolu. Kad se gradila Kršla, turska kasarna u Sarajevu, onda je, na fra Grginu zamolbu, kako je Iviću pričao njegov otac, isti majstor načinio i plan za katoličku kapelu.

Bijaše kapelica, pamti Ivić, sa sredine krova izvedena u visinu, taman kao zvonik, samo bez zvona.[4]

Procesije (litije). Fra Grgo je činio procesije iz crkve na crkvena vrata; pa kroz župnikovu avliju na vrata od avlije; pa bi odatle skrenuo u Koturovu — S. Milutinovića ulicu. Iz ulice bi unišao na vrata prema kući fojničkih fratara, pa sutjeških fratara, pa iza škole bi unišao opet na crkvena vrata u crkvu.[5]

Prvo zvono. Bilo to o pokladama 1869. god. Nije bilo škole, a Ivan je rado bivao u crkvi i posluživao župnike, tako i taj dan bio u kapeli do iza večeri. Kad je bilo iza večere, došlo na kolima zvono, određeno za crkvu. Tada su ga uvalili u podrum tajno da niko ne vidi. Bio tu i Ivan, a fra Grgo mu rekao, neka nikom ne kazuje, ma ni kod svoje kuće.[6]

Turci su se više puta bunili poradi zvona. Pa ma da ih je poslanik iz Carigrada, Haidar efendija svjetovao, da se umire, pa se ne opiru carskim reformama, nije bilo koristi. Na to se Haidar odluči da barem dopusti da slobodno zvona kucaju. Zbilja, na Uskrs, g. 1871., — pao te godine i hrišćanski zajedno —zovnuo Haidar fra Grgu, pa ga upitao, da li ima kakvo zvono? Odgovorio, da ima još od prije desetak godina, kad je čekao sloboštinu, da ga može upotrijebiti. Onda mu rekao Hajdar, neka zvono upotrijebi.

Fra Grgo, da se još bolje osigura za zvono, pitao i Ibrahim bega, koji je bio mjesto vezira, pa mu i ovaj dopustio da zvonom prozvoni.

Naši su međutim dovukli četiri hrastove grede gdje će zvono objesiti, i digli zvono. Fra Grgo to javio katoličkim konzulima, koji su došli u svečanim uniformama i prisustvovali svečanosti Uskrsnuća. Tada prozvonilo zvono.[7]

Sutradan, na samu svetkovinu, isto tako je zvonilo zvono pod službom.[8]

Pastorizacije Sarajevskog Polja i Čemerna. Dok je fra Grgo bio župnik u Sarajevu, onda je na sarajevsku župu spadalo i Sarajevsko polje i Čemerno, pa je i za župnika i za kapelana bilo puno posla. U Sarajevu samomu nije bilo više od 600—700 kršćanskih duša; ali bijahu sela daleko, a teško bilo služiti.

Ono vrijeme, sjeća se Ivo Raguz, Fra Grgo je uz korizmu običavao po selima ostati po tri nedjelje, poučavajući nauk kršćanski i ispovijedajući; na selima je i noćao, i ne dolazeći nikako u Sarajevo.[9]

Slijedeća zgoda potvrđuje fra Grginu pastirsku revnost i brigu:

God. 1871. o Uskrsu došao fra Grgo u Medžlis na jednu sjednicu, kad tamo našao jednog kršćanina iz Vareša sa ženom i s dvoje djece, htio da se poturči: Onda fra Grgo izašao iz skupštine, da onoga čovjeka odgovori od nauma, pa je odustao, da se ne će turčiti ni on ni žena ni djeca. Onda se povratio u medžlis. Ali je, da ih bolje utvrdi, ponovno izašao i još bolje ih nasvjetovao.[10]

Makso Despić pričao fra Grgi, dok je župnikovao u Sarajevu:

U Sarajevu je postojala Kapela do godine 1850., koje je godine izgorjela (?). To je bila kuća, na donjem štoku priređena za službu Božiju; a u gornjem štoku bijaše stan župnikov s 3 sobe. Preko avlije bijaše štala.

Po odlasku Omerpašinu, g. 1850., (?) do 14 dana izgorjelo je Sarajevo od današnjega magistrata do nove srpsko-pravoslavne crkve.[11]

Kada se je g. 1854. gradila velika turska kasarna, onda fra Grgo zamoli tadanjeg guvernera,

[2] Za uspomenu crkve, 18.

[3] Anegdote i bilješke. Ivo Raguz, Sarajevo 13. III. 1921. god.

[4] Ondje.

[5] Ondje.

[6] Zapamćenja, 80—81.

[7] Zapamćenja, 82.

[8] Ondje.

[9] Ondje.

[10] Zapamćenja, 81.

[11] Ovu godinu M. Despić je kazao približno. Omer je otišao iz Sarajeva tačno god. 1852.

da neimar Vasenković, koji je bio napravio plan za kasarnu i dobio gradu, napravi plan i za katoličku crkvu. Tri su manastira kreševski, fojnički i sutješki ozidali stan od ćerpića sa 5 magaza; a u avliji ozidaju ćerpićem 4 duvara (zida) za crkvu; a onda je svako dao svoj prinos, da se crkva pokrije. Vasenković je bio načinio plan sa otvorenim kubetom od drveta.

Pravoslavni, svi koji su bili u Sarajevu, dali su sve da se crkva opravi: neko je dao vrata, neko prozore, neko nešta; a guverner je platio Vasenkoviću što je načinio plan.

Crkva bude gotova i osveštena uz veliko prisustvo i pravoslavnih i katolika.

širio se svuda glas da će Turci udariti na crkvu. Tada Ibrahim beg naredio svojim četama, da se postave na neke točke grada, a fra Grgi se čini, dao je i koji top izvući. K tomu, Ibrahim beg došao glavom u ruski konzulat, komu se nasuprot nalazila nova crkva, i tu s prozora gledao paradu i pazio, da se što ne dogodi. A bio s njim i Haidar efendija. Međutim se, srećom, ovršila ta svečanost bez ikakva pokreta turaka.

Kod osveštanja pravoslavne crkve u Sarajevu, 31. jula 1872., kada je ophod iz stare crkve u novu svečano prešao i unišao u novu crkvu, a ogromna gomila svijeta bila oko crkve, unišao je u crkvu i fra Grgo u svećeničkom odijelu.

PETAR TIJEŠIĆ: POVRATAK S POSLA. (ULJE.)

Slijedeća zgrada dokazuje fra Grginu revnost, a ujedno i idealnu kršćansku susretljivost prema kršćanskoj crkvi:

Fra Grgo je sklonio Atanackovića pa se je, na smrtnom času, po obredu hrišćanske crkve, pričestio i ispovjedio. Bio se Atanacković najprije opirao fra Grgi, pozvavši se na svoju filozofiju, a fra Grgo mu rekao, da se sada više prođe svoje filozofije, jer ga je ostavila filozofija i fizično znanje i njegova snaga, nego neka pozove svećenika svoje vjere, pa neka učini tu posljednju kršćansku dužnost. I zbilja, Atanacković je poslao po starog protu Bakovića, koji ga opremio za onaj svijet. Umro je Atanacković g. 1855.

Evo ovdje dvije zgode iz dobe kad se je osveštavala nova hrišćanska crkva u Sarajevu:

Kad se 31. jula 1872. osveštavala nova pravoslavna crkva u Sarajevu, koju su moskovski meštri bili iznutra nakitili, i svjetina, taj dan, počela vrviti,

Sarajevska kršćanska crkva i župski stan izgorjele su u požaru g. 1879. Fra Grgo ostavlja Sarajevo:

Kada je iza okupacije (1879.) izgorjelo Sarajevo, pa gorjela i crkva sv. Ante i župski stan, sestra stare Mare Tješić, matere našega slikara Pere Tješića, spasila je onda iz crkve kip sv. Ante, uzela ga i iznijela preko ćuprije, pa prislonila uz džamiju preko Miljacke. Onda ga je uručila župniku fra Andriji Buzuku, koji je stajao u Tereziji ulici.

Ne zna Mare, jesu li izgorele župske matice. Na moju primjedbu, da su matice sačuvane i da sam ih ja, bar neke iz one dobe, gledao u sadašnjem župskom uredu, obradovala se je i rekla: sreća, pa su spasene.[12] God. 1879. ostavio je fra Grgo župu u Sarajevu i zbio se u manastir Kreševo.[13]

[12] Anegdote i bilješke, Sarajevo 11. X.)921.

[13] Arhiv m. Kreševo.

J. Prerovsky:

U zoru novog dana.

(Nastavak.)

VI.

No njegovi osjećaji zanijeli su ga tako daleko, da bi sada bilo prekasno vraćati se.

Nedaleko od škole čekala ga Olga. Ovajput pošla je nešto ranije u školu sluteći, da će se sastati s Đukom. No njemu samome ništa o tome nije htjela da kaže. Kako je do obuke bilo daleko, stadoše ispred škole šetati. U razgovoru uzeo je Đuka od Olge njezinu ručnu torbicu.

— Hajde da pogađamo, što je unutra, reče joj.

— Da čujemo!

— Vezivo, škarice, igla, konac i list, nabrajao je Đuka.

— Dobro, i list. A od koga? upita Olga pognuvši glavu i pogledavši ga ljupko.

— Recimo: od zaručnika.

— O, slabo pogađate, kliknula je Olga.

— Zar bi takvo čudo bilo, da ste zaručeni?

— Ne mogu pomisliti, kako bih svoju samostalnost mogla podati u vlast muževlju!

— Dok se ne zaljubite, dodao je Đuka još uvijek u šali.

— Onda me ne poznajete, odvrati Olga odlučno.

Đuka joj nato stao tumačiti, kako su čista prijateljstva između muškarca i žene vrlo rijetka. Kako iz prijateljstva prije ili kasnije nastaje ljubav. Olga je dobro znala, da se to tiče i njihova prijateljstva.

— Pustite, to su zastarjeli nazori, prekinula ga odjednom.

— Žao mi je, gospođice Olga, što se naši nazori ne slažu, govorio joj na rastanku Đuka.

— Ja vam ne mogu pomoći, odvratila je Olga prkosno.

Đuka je iza ovoga razgovora s Olgom bio silno potišten. Takvu izjavu morao je od nje čuti u času, kad je osjetio, da je iz dna duše ljubi, da je spreman za nju dati sve, pa i sam život. Držao je samoubojstvom, da razvita i osjećajima bogata žena želi u sebi ugušiti ljubav ne možda radi viših ciljeva, već radi obične predsude. Ili je Olga možda zatočnica slobodne ljubavi?

Cestom je upravo prolazio sprovod. Blatom do koljena gacali su sprijeda u dugoj povorci muževi s propelom. Iza njih je podvukavši reverendu koračao kapelan s obrednikom u ruci pjevajući napamet pogrebne molitve. Za lijesom je stupala rodbina sva u crnini, a za njom ženski svijet moleći glasno krunicu. Vatrogasna limena glazba svirala je na čelu povorke neskladno turobne napjeve.

Đuka se zgrozi od pomisli, da će ovi ljudi, koji su tako potreseni smrću čovjeka, malo kasnije sjesti za puni sto, opijati se, a možda zatim potražiti kakvu djevojku iz polusvijeta.

— Jesu li i oni zatočnici slobodne ljubavi?

O Božiću dobio je Đuka dekret, kojim je imenovan kotarskim šumarom u Markovcu. To je bilo za njega iznenađenje, a pribavio mu ga sam Zdunić kao nagradu, što je za vrijeme njegova jednogodišnjeg dopusta upravo uzorno upravljao šumarijom. Slomljen događajima posljednjih dana Đuka je ovo unapređenje primio posve ravnodušno.

Još se nije pravo uživio u novu službu, kad se odjednom pročulo, da će u Markovac doći ministar, da održi političku skupštinu. Nenadavno se raspisaše izbori, pa je valjalo učvrstiti vladinu stranku. Gotovo svi markovački činovnici počeše osjećati nestalnost svoga položaja. Predstojnik, sudac i načelnik, koji su sačinjavali odbor stranke, postadoše vrlo važni. Šumar je nehajno pušio cigare. Pristav je očajno pio. Ravnatelj škole bio je svaki čas po poslu u općini. Učiteljice su govorile, kako su ih više puta vrlo moćne osobe nastojale premjestiti, ali im nije uspjelo. Svi su napokon bojažljivo i pobožno pogledali na mjesni triumvirat. Jedino je kapelan bebrižno pijuckao rogoboreći iza leđa na svu trojicu.

Tjedan dana prije skupštine stigla je ravnatelju škole čitava centa letaka, brošira i stranačkih novina. Ne znajući, što da počne s tolikim papirom, dijelio ga ravnatelj školskoj djeci svakoga dana poslije obuke. Gospodična Mica na pr. čitala je osim toga neke ulomke zajedno s djecom u školi. Markovačke mamice napokon brižno su spremale ovaj papir, da imadu u što djeci zamatati slaninu.

U subotu uoči skupštine pohodio je Đuku Zdunić. Budući da se toga dana u uredima nije gotovo ništa radilo, pozvao ga šumar k sebi na razgovor. Gospođa šumareva priredila je zakusku. Već davno nije Zdunić bio tako ljubazan prema Đuki kao danas. Kod stola mu je među ostalim spomenuo, kako se u selu naklapa nešto o Đukinu premještenju.

— Neka govore, što hoće, odvratio mu nehajno Đuka.

Nato ga Zdunić stao uvjeravati, da je stvar mnogo ozbiljnija, nego on misli. Mjesni odbor stranke spremio je optužnicu protiv njega te će je sutra uručiti ministru.

— Nemaju razloga, da me optužuju, prekinuo ga Đuka.

— Dakako! No recite mi, mogu li naši činovnici mirno gledati uspješan rad mlađega kolege? Mogu li da budu nepristrani, kad vide, da je taj kolega u jednoj godini službe stekao veći ugled kod naroda, nego oni kroz desetke godina?

Dalje mu je razlagao Zdunić, kako je učinio sve, što je bilo moguće, da se optužnica povuče. Govorio je istinu. Nada se, da će mu to i uspjeti, samo bi trebalo, da i Đuka nešto za sebe učini.

Đuka je shvatio riječi šumareve. Trebalo bi da ponizno zamoli predstojnika za oproštenje te da

mu obeća, da će prekinuti svaki rad u Prosvjetnom društvu. No toga mu značaj nije dopustio.

— Nije mi stalo. Neka rade, što hoće, odvratio je šumaru zlovoljno.

Nato mu Zdunić stao predbacivati mladenačku obijest, lakoumnost i nepromišljenost jamačno precjenjujući svoj trud za Đukino unapređenje. Spomenuo je, kako se on sam na pr. ne slaže u mnogom s načelima stranke, ali što ćemo: takva su vremena. Na Đuku je to vrlo neugodno utjecalo, te ustavši naglo od stola reče šumaru:

— Gospodine Zduniću, vrlo sam vam zahvalan za brigu oko moga mjesta. No budite uvjereni, da mi poštenje i značaj ne dopuštaju, da pregibam koljeno pred političkim nasiljem. Svoje sam dužnosti savjesno vršio; ako imadu što protiv mene, neka traže disciplinsku istragu.

Sutradan se okitio Markovac zastavama za doček gospodina ministra. Na ulazu u selo bio je podignut slavoluk, kod kojega su dočekali ministra svi mjesni činovnici osim Zdunića i Đuke. Zdunić je držao dovoljnim, da poslije podne ode na banket, priređen u počast ministru. S prozora svoga ureda, u kome se slučajno desilo nekoliko seljaka, gledao je Đuka svečanu povorku Markovčana. Na čelu povorke od stotinu seljaka svirala je vatrogasna glazba ilirske koračnice. Đuki se ogadiše, jer je znao, da su ovi odlučni pristaše protivničke stranke pošli ministru ususret samo zato, što im je obećao, da ne će morati plaćati zaostatak troškova za nova crkvena zvona. Markovčani se naime u zadnje vrijeme posvadili sa župnikom. Iza ministrova automobila, u kome se osim ministra nalazilo nekoliko poslanika i stranačkih korteša, pokorno je stupalo markovačko činovništvo.

Vraćajući se od poldanjice prolazio je Đuka pokraj mjesta, gdje se držala skupština. Upravo je govorio ministar. Đuka je stao sa strane, da čuje bar nekoliko riječi ovoga velikoga gospodina. Ministar se hvastao, kako njegovo ime mnogo znači, kako je njegova riječ svemoguća; treba se samo obratiti na njega u bilo kakvoj neprilici, i uspjeh je osiguran — razumije se, uz pismenu potvrdu odbora stranke, da si za njega glasovao. Zatim je iznenada stao grmjeti protiv neprijatelja države, koji u svojoj zaslijepljenosti pripremaju narodu vješala.

— Ako im ova država nije draga, neka sele iz nje — mi ih ne trebamo, vikao je ministar samosvijesno, kao da iz njega govori duša od dvanaest milijuna državljana. Markovčani bili su svi sretni držeći, da gospodin ministar ne zna, da su i oni oduševljeni pristaše protivničke stranke pa ne će trebati da sele.

Iza ministra popeo se na govorničku stolicu neki stranački korteš. Đuka ga dobro poznavao, jer je od početka rovario protiv njegova rada u Doljanima.

— Ljudi i braćo, počeo je ovaj svoj zanosni govor. Markovčani se počeše već razilaziti. Govornik je dugo okolišao, dok najednom stade navaljivati na nekoga čovjeka, koji potkapa temelje države — ove naše najveće svetinje — ne poštuje zakone, buni narod, izrabljuju svi službeni položaj. — Đuka je sve više uviđao, da se to njega tiče.

— I evo taj čovjek, kreštao je govornik, tako je drzak, da u isto vrijeme, dok mi ovdje vijećamo, drži s okolišnjim seljacima potajan i od oblasti zabranjen politički sastanak. Ljudi i braćo, ja sam uvjeren, da među nama nema nikoga, tko bi se usudio, da ga brani. Stoga u ime svih nas, koji smo ovdje sakupljeni, tražim od vas — gospodine ministre — da se taj čovjek makne odavle. Vi to možete i mi smo uvjereni, da ćete to i učiniti.

Ministra su međutim već zaokupili Markovčani. Đuka je još prije otišao, da ne dođe do neugodnih prizora.

PETAR TIJEŠIĆ: RADNIK — STUDIJA (ULJE.)

Čitav tjedan govorilo se u Markovcu o skupštini. Protiv Zdunića ustao je predstojnik, na što je ministar samo mahnuo rukom. Markovčani tumačili su to tako, da gospodin Zdunić imade velikoga zagovornika, koji ga brani. Pristavu je stavljeno na znanje, da bi trebalo održati nekoliko stranačkih sastanaka. Ravnatelj škole nalazio se u vrlo teškom položaju, ali je ipak znao vješto uzdržati ravnotežu. Učiteljica Olga bila je upozorena, da u obuci treba svrnuti veću pažnju na uzgajanje za narodno jedinstvo. Da će napokon Đuka biti maknut, u to više nitko nije sumnjao. Jedino se nije znalo, kamo će biti premješten. Neki su štoviše govorili, da će biti otpušteni iz službe. Đuka je opazio, kako se biti otpušten iz službe.

(Nastavit će se.)

Nedjeljko Subotić:

Celestin Medović.

(Nastavak.)

Odlazak u Zagreb. — U Đakovu kod Štrosmajera. — Preko mora do Brindiza i Rima. — Spor sa Štrosmajerom. — Dr. Frank. — Izmirenje. — Štednja i svojta.

1.

Dok je C. Medović boravio na Kuni, u svom zavičaju, pisa mu prof. Tade Smičiklas ljubezno pismo. Veliki mu historik javlja, da ga biskup Štrosmajer, koji je tada imao glavnu riječ na slavenskom jugu, pozivlje u Đakovo u svrhu, da mu povjeri neke radnje u svojoj katedrali. Međutim mu stigne ponovno pismo od Račkoga, da se svakako preseli u Zagreb, a usto da izradi oltarnu sliku sv. Jerolima za zagrebačku stolnu crkvu. A piše mu i dr. Kršnjavi u ime hrvatske vlade, da se jednom odluči za hrvatsku prestolnicu, gdje će naći široko polje umjetničkog rada. U Zagrebu bi imao izraditi dvije velike slike za dvoranu predstojništva bogoštovlja i nastave uz uvjet, da se nastani u Zagrebu. Jedna od tih slika imala bi predstavljati triumvira Marka Antonija, kako sa rostra na rimskom forumu vatrenom besjedom potiče rimski narod na bunu protiv ubojica Julija Cezara. Druga će prikazati vijećanje crkvenih i državnih dostojanstvenika na poznatom splitskom saboru za kralja Tomislava.

Slične je pozive dobio C. M. od drugih naših uplivnih ličnosti u Hrvatskoj.

Kako je Medoviću zbog svade s grofom Pucićem i samostanskom braćom bilo neodrživo stanje u Dubrovniku, a u Kuni nije imao ateljera, u žurbi za Zagrebom nije ni čekao dopuštenje sekularizacije iz Rima, nego svuče franjevačku haljinu i poleti veselo u Zagreb preko Rijeke, sanjajući o velikoj budućnosti.

U Zagrebu najprije posjeti predstojnika za bogoštovlje i nastavu kod hrvatske vlade — spomenutog dra. Kršnjavija. Ovaj mu na riječ potanko obrazloži svoj plan za razvoj i podizanje hrvatske umjetnosti. Mimogred spominjem, da je Bukovac, koji je već radio u Zagrebu kroz dvije godine, odvraćao Kršnjavija, da pozove Medovića, njegova zemljaka, u Zagreb. Ovo je malko čudnovato, kad se zna, da je Bukovac živio s Medovićem u dobrim, prijateljskim odnosima pače i onda, kad se kasnije svadio s Otonom Ivekovićem i raskrstio se sa svim zagrebačkim umjetnicima. Obični antagonizam, koji se pravilno javlja u umjetničkim krugovima!... Medović je zatim po savjetu Kršnjavijevu posjetio bana Khuena Hedervarija. Ovo je kasnije neko dojavio u Đakovu biskupu Š., koji je zamjerio Medoviću zbog tog homagijalnog čina. Medović obeća Kršnjaviju i Račkomu, da će se do godine preseliti u Zagreb.

2.

Nakon malo dana uputi se C. M. iz Zagreba u Đakovo kao gost biskupa Štrosmajera. O tome dolasku obavijesti Smičiklas velikog biskupa. Ovaj ljubezno primi našeg umjetnika i prijazno ga ukori, što smjesta nije došao k njemu i odsjeo u njegovu biskupskom dvoru. Biskup ga povede u svoju monumentalnu katedralu, gdje mu protumači njezine umjetničke znamenitosti. Medović se vazda sjećao, s kojim mu je oduševljenjem biskup najprije protumačio smisao posvete na ulazu crkve:

jedinstvu naroda i crkava

jer mu je tim riječima izložio onaj uzvišeni cilj, za koji je uložio sve svoje duševne sile. Među ostalim upozori Medovića na dvije slike, koje izradi jedan talijanski slikar (Consoni) na desnoj i lijevoj strani srednje lađe. Reče mu, da one ne odgovaraju stilu i duhu ostalih slika u crkvi, koje su jedinstvene i od umjetničke vrijednosti, pa bi Medović imao izraditi na istom mjestu druge dvije istog sadržaja: žrtvu Noemovu i žrtvu Abramovu.

Iza objeda povede biskup slikara u svoj park. Tu sjedne s njime na klupu. Razvio se živ razgovor, gdje je naš Mecena blistao sa svojim dubokim poznavanjem umjetnosti, što je Medovića zapanjilo, kako je kasnije priznao. U razgovoru biskup istakne, da je prerafaelitska umjetnost prava katolička umjetnost, koja odgovara uzvišenosti i duši katoličke crkve, pa stoga savjetuje Medoviću, da prije nego izradi kartone (nacrte) za spomenute slike, pođe u Italiju i tu na izvoru prouči Trečento i Kvatročento talijanskog slikarstva. Ako budu slike odgovarale, da će za svaku platiti po hiljadu škuda kao što je dao i Consoniju. Istodobno mu saopći, da njegov tajnik Cepelić naručuje kod njega sliku svetog Mateja evanđeliste za svoju kapelu. Medović sve obeća, oprosti se s biskupom te se vrati u Dalmaciju.

3.

Iste godine — 1894. — jeseni otputova C. M. preko Kotora u Italiju, naime u Brindizi s dubrovačkim trgovačkim parobrodom Dubrovnik. Brod je bio nakrcan marvom velikog i malog zuba, što je bila određena za Italiju. Nastalo je ružno vrijeme. Bjesnio je kod mornara ozloglašeni vjetar »široko«... Škopci, jarci, volovi, stojali su na kasari, a ispod kasare bilo je mjesto za putnike. Medović je opazio, da će biti nevolje, pa je išao ranije spavati, da se očuva od morske bolesti. Opskrbio se citronom i konjakom. Nastupila je noć. Brod se uz veliki urnebes ljulja. Kao da se pomamiše morski Tritoni. Spavati u tako užasnom morskom plesu nije bilo moguće. Gore nad glavom našeg slikara na kasari tiska se i premeće uz zaglušno mukanje volova i vihra rogati četveronožni svijet, kao da

udara u nekom pravilnom vremenu sa svojim papcima po divskoj klavijaturi, kotrljajući se gore dolje, desno i lijevo.

Bilo je oko ponoći, kad se pod kasarom začu gromki udarac velikim valovljem izmlaćenog broda. Svi skočiše kao jedan iz kreveta slutеći katastrofu. Jedan strojar poleti gore na palubu u noćnom odijelu. Svi se umirili, kad se strojar povrati s viješću, da nema pogibelji. Parobrod se naime bio visoko propeo na valu trećaku, najednom se spustio, kad je minuo val pod njim i — uz veliki potres udario o morsku razinu. Malo pomalo se stišao vjetar. Na moru opet divno i tiho. U jutro rano uspeše se na kasaru: nađoše nekolike crkle volove a ostalu marvu poniješe valovi sobom u morsku pučinu.

Naš umjetnik proslijedi svoje putovanje vlakom u Akvilu, a odatle u Napulj. Najviše je C. M. uživao putem uzduž obale Jadranskog mora do Monte Gargana. Kad je napokon opazio krasotu Napuljskog zaljeva, vinule se iz njegovih grudi riječi: »i n c a n t o, m e r a v i g l i a, d e l i z i a!«. U Pompejima je potanko razgledao cirkuse, ulice, teatre, trgove, hramove, naročito pompejanske slikarije na zidovima još dobro sačuvanih kuća. U Rimu je napravio neke studije na rimskom forumu za sliku Marka Antonija. Opet vidje svoje stare prijatelje i drugove u Rimu, pa se preko Barija i Dubrovnika opet vrati u svoj zavičaj, na Pelješku Kunu.

Na proljeće naredne godine 1895. preseli se konačno u glavni grad kraljevine Hrvatske — Zagreb.

4.

U Zagrebu Bukovac i Medović sklopiše prijateljstvo. I jedan i drugi su dubrovački osjećali, pa se slagali kao braća. Svoj zajednički atelјer urediše u zgradi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Tu je Bukovac na početku izradio svoj poznati zastor za narodno kazalište: »Preporod hrvatske umjetnosti«, a Medović je slikao Svetog Jerolima za zagrebačku prvostolnicu i škice za đakovačku katedralu.

Vraćajući se biskup Štrosmajer iz Rogaške Slatine posjeti na prolasku Zagreb i Medovića u njegovu ateljeru. Ovaj mu pokaza svoje škice za njegovu katedralu. Biskupu se nijesu sviđele. On nije u njima našao ono, što je Medoviću toliko stavljao na srce: duh i stil Saitzovih radnja u đakovačkoj stolnoj crkvi. Glede žrtve Abramove biskup opazi:

— Kako je to, da je u toj slici samo jedan lik, to jest Abramov, dok se onaj drugi skoro ne opaža? Vi ste vidjeli u mojoj crkvi, da su slike obilate figurama. Kako će se ta slika sa jedva dvije figure slagati sa susjednim slikama? Predmet je sam po sebi uzoran i poetičan, da se nešto slična jedva i pomisliti može!

Medović odgovori:

— Pa dobro, ja mogu još više osoba nadodati.

Biskup je na to ušutio.

Glede druge slike — žrtve Noemove — opazi Štrosmajer, da su žene, koje sa trijema gledaju, prave Njemice iz Monakova i okolice. Slika se odnosi na prastaro vrijeme na Istoku. Kako tu ulaze Njemice?

Medović zlovoljno odgovori:

— Eh pa ja ih mogu opet pretvoriti u prave orijentalke!

I tu je biskup ušutio, očito nezadovoljan s takovim odgovorom.

Uz dvije tri skladne riječi ostavi biskup Medovićev atelјer.

Medović je razumio biskupa, pa pođe sutradan njegovu tajniku mons. Voršaku, zatraži po njemu od biskupa novčanu odštetu za škice i putovanje u Italiju i polazak i povratak u Đakovo. Biskup poruči, da sa slikarom nema nikakovih obveza i ne priznaje dužnost odštete, jer njegove slike ne odgovaraju svrsi. No Medović, komu je biskup odbio crteže, htio je doći do novca, kad nije mogao da izradi slike u katedrali. Bio je uvjeren, da mu biskup čini jednu nepravdu. Stao je da se tuži svakomu, s kim bi došao u doticaj. Nesreća je htjela, da se Medović slučajno namjerio upravo na zakletog neprijatelja biskupa Štrosmajera i njegova političkog protivnika — Dra. Josipa Franka. Dr. Josip Frank, nezakoniti baštinik Starčevićeva političkog vjerovanja, bio je u ono doba pravi antipod široke Štrosmajerove nacionalne i državne misli. Franka su računali zloduhom, koji je svuda postavljao zamke velikom biskupu, pa je i »Staroga« omrazio s đakovačkim biskupom. Lovio je svuda zadjevice, kako će škoditi svome istaknutom protivniku, koji se kasnije pomirio sa Starčevićem, pruživši taj M a e c e n a s a t a v i s prvi milostivu ruku groznome »Staromu« u Krapinskim Toplicama.

Kako je Medović bio u mnogim stvarima vrlo naivan, nije ni poznavao odnošaje između Franka i Štrosmajera. Franku je ova tužba Medovićeva prijala i dobro došla, pa je htio da preko dobričine Medovića zabode klin. Navali na Medovića i skloni ga, da preko njega — Franka — tuži Štrosmajera na sud, premda crkveni kanoni to zabranjuju.

Činjenica je, da je Medović povjerio dru. Franku, da samo opomene pomirbenim načinom biskupa, da mu plati izrađene škice.

Frank, koji je vidio s kim ima posla, prekorači granice izdanog naloga i učini protiv biskupa odmah formalnu tražbinu na sudu. Ne samo to nego je činjenice, koje mu je naveo Medović, dijelom izvrnuo a dijelom pretjerao, samo da bolje upeče svoga protivnika, koji je vidno prezirao ovog pravaškog vođu. Između bilježaka C. Medovića i navoda u optužnici dra. Franka nalazim bitnih razlika, pa sudim, da je ova Medovićeva parnica bila ništa drugo nego mlin, namješten na Frankovu vodu.

Shvatljivo je, da je ovaj nepromišljeni čin Medovićev ogorčio biskupa Štrosmajera, koji našeg slikara nije dostatno poznavao, videći da je slikar kao navlaš povjerio parnicu njegovu ljutom protivniku.

(Nastavit će se.)

KNJIŽEVNI PREGLED

V SUNCU I SENCI.

G. Dragutin M. Domjanić obdario nas je baš pred Uskrs izborom svojih novijih kajkavskih pjesama u neobično ukusnoj opremi[1] zaslugom gđe Olge Höckerove, koja je knjižicu rukom ispisala u dvije boje i vrlo duhovito uresila stilizovanim inicijalima i ilustrativnim ukrasom u narodnom duhu. Kao što je nemogućno analizirati sunca sjaj, čije ime nosi zbirka, tako je teško raščlaniti ove pjesme, jer su one naprosto elementarna poezija, čiju ljepotu ne treba nikomu dokazivati, tko uopće ima smisla za pjesmu. G. Domjanić je ovdje sabrao baš samo takve pjesme, koje se tomu idealu najviše približuju, t. j. koje su tako priproste, srdačne i neposredne kao sama narodna pjesma, te im ne treba nikakva komentara. Nema tu refleksivne poezije, ni baroknih motiva, koji pretpostavljaju izvjesnu rafinovanost kulture i naročito uživljavanje u milieu: to su zaista sunce i sjene, radosti i žalosti života, naslanjajući se na ugođaj sad balade, sad romance, ali uvijek u čisto lirskoj koncepciji; erotika splela se s elementarnim osjećajem prirode i čuvstvom životne radosti u šaren vijenac ljupkog i mirisnog poljskog cvijeća. Ima tu dražesno srdačnih motiva kao onaj o sanjama vrta, koje se odsijevaju u staklenim kuglama (A ober rondelah i sanjah gizdavih tak čudni su kipci vu kuglah tih plavih. Vse nekak je malo, vse nekak se menja. To valjda je videt kaj vrt si senja) ili ona pričica o maku pokraj ceste (»Poberi me, k srcu me zemi, kaj tu bi na cesti kak bogec ja cvel, na cesti, med stranjskemi temi!«). Drugi su opet tmurni u ugođaju, protkani dubokom melankolijom života (Balada, Na Odri reki) — sunce i sjene u vječitoj izmjeni, u čarobnom titranju svijeta i života. A sve je protkano Verlaineovski suptilnom i iskrenom proćućenošću, finim poetskim dahom literarne kulture na onoj tako rijetko dosegnutoj granici, gdje se vjekovni duh naroda sastaje sa sensibilnim srcem modernog pjesnika i stapa u jedinstven čar ljepote. I kao Verlaine, pjesnik je ovdje i nehotice našao dobru i toplu riječ vjernika:

Tam drage oči su,
Kaj mrak nigdar ne zmuti,
Tam dobro srce je,
Kaj vsaku žalost ćuti.

O, drage oči, vi,
Poglećte me v toj noći
I svetla dajte mi
Vu tugi kak v slepoći.

O, dobro srce, ti,
Poslušaj me z visine,
Kad teško mi je tak,
Kad duša moja gine.

I če tak mora bit,
Če vračtva ni tim bolim,
Daj meni mira bar,
To, samo to ja molim.

(Pri Kamenitih vratih).

Ova će mala sunčana knjižica zaista osvojiti sva srca.

Lj. Maraković.

[1] Dragutin M. Domjanić, V suncu i senci, zredila, nakinčila i z rukom na kamen napisala Olga Höcker. Od ove knjige pritisnuto je vu tiskari Zaklade Narodnih Novinah v Zagrebu vsega 600 komadov na strošek pisatelja. A. D. 1927.

ISUS PRELAZI PREKO VELIKE VODE.

(Prilog hrvatskoj narodnoj epopeji Isusovoj.)

Prema dosad utvrđenoj Prosvjetinoj građi Isusove epopeje[1] oslobođenje maloga Isusa i njegova pobjeda nad tim nesretnim Židovima čini velik i snažan preokret u razvoju epopejske radnje i otvara putove k pobjedničkim slavama Isusovim. Kod tog velikog preokreta u razvoju epopejske radnje izdižem ovdje jednu osobite pažnje vrijednu činjencu, da je naime oslobođenje maloga Isusa od Židova u dosadašnjoj epopejskoj građi povezano s velikom vodom i s prelaženjem Isusovim preko velike vode. Na četiri je mjesta u iznesenom materijalu o tome govor. I to je dvaputa ravno govor o oslobođenju i o prelaženju Isusovu preko velike vode.

I dok ovo ovdje izdižem, želim da uglavim jednu novu stvar.

Mi Hrvati imademo onu poznatu lijepu rpu narodnih pobožnih pjesama »Marija i brodari«[2]. U tim pjesmama Marija moli brodare, da je prevezu preko velike vode.

Nekoji brodari ne će, pa zato poslije stradaju, a nekoji opet hoće. Sad želim, da za tu rpu pjesama uglavim ovo: Originalni je sadržaj i predmet tih pjesama bježanje Marijino pred Židovima s malim Isusom i Isusovo oslobođenje prelaženjem preko velike vode. Iznose dakle istu onu stvar, što sam je gore izdigao iz dosadašnjega epopejskoga materijala. To znači, da pjesme Marija i brodari pripadaju epopeji Isusovoj.[3]

Odlučna je potvrda postavljenoj tezi Kukuljevićeva (inače slaba) pjesma u rukopisnim zbornicima Mat. Hrv. (II. bilježnica No 5. pjesma br. 34.):

Šetala se Maria
Dole gore kre morja.
I ona se došetala
Do pervoga brodarca.
»Vozi mene, brodarec,
Vu to ime dar bože!«

[1] Hrv. Prosvjeta 1923. br. 11., 1925. br. 5. i 6., 1925. br. 10., 1926. br. 3., 1927. br. 1.

[2] Pored niže citiranih pjesama vidi Mat. Hrv. I. str. 8., Zbornik za život i običaje Slavena knj. 23. str. 19., Stokanov »Biser« god. 1863. str. 61. U mojoj zbirci hrv. nar. pob. pjesama imade pjesma iz Baćina kod Hrv. Dubice.

[3] O tom sam već nešto malo rekao u Hrv. Prosvj. 1921./I. broj 9.

»Ja te ne ću vozit ja
Vu to ime dar bože,
Nit te joću ja vozit
Za te žute dukate,
Za te bile dinare!«
Šetala se Marija
Gori doli kre morja.
»Vozi mene, brodarec,
Vu to ime dar bože!«
»Sedi, sedi, Marija,
Vu to ime dar bože!«
I jeje sedjala,
Nazaj se ogledala.
I ona je sedjala,
Sineka svoga jemala.
I ona se je vernula,
Vzela sineka Židovom.

Inače u tim pjesmama obično i nema više spomena o Židovima i o progonu židovskome. No da Marija u tim pjesmama dolazi brodarima bježeći pred Židovima, to nam pokazuje ono njezino žurenje, ono obilaženje i ono prešno traženje, da je prevezu preko velike vode.

Isto se tako u tim pjesmama obično i ne spominje više Isus. Ali nije sasvim izbrisan. U pjesmi, što ju je nekada zabilježio pokojni Kuhač u Borištovu kod Hrvata šopronjske županije dolazi dolazi i Marija i maleni Isus:

Kod Betlehema trava zelena
Na koj Marija sinka rodila.
Kad ga j' rodila, zela ga j' v krila,
Ter ga nosila tih'mu Jordanu.
Onde j' prosila brodare broda:
»Za ime Božje brodite mene!«
»Mi ne brodimo za ime Božje,
»Nego brodimo za srebro, zlato!«
Sinka halica bila j' splavčica,
Sinka rukance bilo j' zibalce.
Oš ni Marija nasred Jordana,
Ur su gorile brodarske hiže.
I su kričali sada brodari:
»Pomoz', Marija, za ime Božje!«
»Naj vam pomore srebro i zlato!«[4]

Računam, da možemo to pitanje o pripadanju pjesama »Marija i brodari« velikoj epopeji Isusovoj smatrati dokončanim. A pripojili bismo ih t. zv. »židovskoj paraleli«.[5]

Juraj Lahner.

MALI EPILOG.

Četvrta je već godina, što sam radeći oko hrv. narodnih pobožnih pjesama započeo u »Hrv. Prosvjeti« i taj posao, da slažem skrajnje i osnovne linije naše velike narodne epopeje Isusove. S gornjim sam člankom o prelaženju Isusovu preko velike vode završio to slaganje.

Išlo je to slaganje polagano i na komade. Sve je to zato prilično razbacano. Bit će onda možda zgodno, da na kraju toga posla još jedamput spomenem kratak sadržaj cijele iznesene epopejske građe.

[4] Iz Kuhačeva rukopisa neizdate V. sveske »Južnoslovenskih narodnih popjevaka«. Pjesmu je zabilježio i Kurelac u »Jačkama« str. 192.

[5] Vidi Hrv. Prosvj. 1927. br. 1.

Prema toj građi skrajnje su i osnovne linije epopeji Isusovoj u ovim poredanim i povezanim događajima: Isusovo navještenje, Isusovo rođenje, Židovi uhvate maloga Isusa, Isusove muke i smrt, teške boli Marijine, putnici nađu maloga Isusa mrtva, Isus oživi, Isus se opet sastaje s Marijom, maloga Isusa krste, Isus dolazi s Marijom u visine, diže se na nebesa, na nebesima slavna je misa Isusova (a hude se sile razbježale), Isus sudi dušama, Isus dariva svijet, Isus tješi i miluje sirote. K tome onda dodatak: Židovska paralela t. j. drugačiji oblik i tijek židovskoga progona i Isusova oslobođenja s prelaženjem Isusovim preko velike vode.

To su te skrajnje i osnovne linije epopeji Isusovoj.
I te su dosad u »Hrv. Prosvjeti« iznesene.
Dalje još dospjeli nijesmo.

Juraj Lahner.

ANTOLOGIJA »MISLI«.

Časopis »Misao« već je jednom bio izdao svoju antologiju, koja je bila nepotpuna i jasno je pokazivala, kako taj časopis stoji u saradnji i kako je čitan; međutim ovo skorašnje izdanje[1] pokazuje napredak i to je najljepša svjedodžba za nas, da se na srpskom dijelu našega naroda radi i da od toga rada imade stvarnih rezultata.

Uopće je potrebito da časopisi, koji imadu dobrih saradnika i brojniju čitalačku publiku izdaju svako nekoliko godina po jednu zbirku štampanih pjesama, naglašavam zbirku, jer ne mora da ima sve ono što je tiskano u nekom časopisu karakter antologije. Zato je ovaj naziv pogrešan, jer i sam urednik ove antologije g. Pandurović veli u predgovoru, da ovo nije nikakova estetična antologija (po načelima Bogdana Popovića e comp. opaska ocjenjivača), nego antologija štampanih pjesama. Istina ona može današnjoj publici da posluži kao orijentaciono svijetlo, koje će joj razjasniti nastojanja i rad najmlađih u literaturi. Kad bi svi naši časopisi svako pet godina izdavali svoje antologije, onda bi se lakše mogla da sastavi jedna estetična antologija, koja bi bila barem relativno mjerodavna za neko vrijeme.

Opet je najbolji pjesnik iz ove antologije gdica Desanka Maksimovićeva, jer je njezina poezija vedra, puna sunca i radosti: (str. 25.)

»Pođimo u šume
— noćas bi htela
da me se uvek setiš sa bolom«.

Ona je kao najmlađi predstavnik naše lirike uz Krkleca i starijeg pjesnika života i njegove radosti, Otona Župančića, najjača i od nje se treba mnogočem još nadati.

G. Dragutinović sa svojim nespretno izraženim leitmotivima nimalo nije zaslužio, da mu se toliko pjesama tiska.

G. Massuka je dobar i čini se, da se njegov talenat iz dana u dan sve bolje konturira.

[1] Izdanje časopisa »Misli«. Beograd 1927. — Nemam pri ruci ove knjige, ali mi se čini po imenima, koja g. ocjenjivač navodi, da nije točno tvrđenje, da se tu radi samo o srpskim pjesnicima. Bez kakve nezdrave ljubomore u tom pogledu, treba ipak svaku oznaku pravilno upotrebljavati, a kako ovo nije antologija cjelokupne književnosti, mislim da nijedna opća oznaka nije opravdana. — Op. ur.

G. Radulović je nježan. Za g. Alfirevića je šteta, što malo pjesama tiska u »Misli«, jer bi za njega bilo bolje, kad bi bio predstavljen još kojom pjesmom.

Gg. Tartaglia, Humo, Miličić, Andrić, Cettineo, Veziljev, Pandurović kao i Stojadinović svi su ekspresivni i dobri. Posljednji g. Stojadinović previše filozofira i ritam mu je češće labav.

Antologija je svakako uspjela stvar za naše prilike i nastojanje g. Pandurovića mora se pohvaliti, samo bi drugi put trebalo veću pažnju posvetiti izboru tisaknih radova u samom časopisu.

Izdanje je za publiku, pa je ono i za onaj drugi krug dobra i vrijedna knjiga.

U jednu riječ, ona nam je najbolji svjedok, da se naša lirika normalizira. Ko će biti vođ, ili bolje njen predstavnik? Čekat ćemo! —

Ton Smerdèl.

»POD SUNCEM SOTONE«.

Prilikom podjeljivanja Goncourtove nagrade za prošlu godinu došlo je do neobičnog slučaja, da je, kao već poznat i afirmiran, izlučen iz natjecanja pisac, koji je dosad napisao samo jednu jedinu knjigu — dakle prvijenac. Taj je pisac g. Georges Bernanos, a njegovo je djelo Sous le soleil de Satan[1] roman svećenika sveca, djelo i neobično jakih kvaliteta i neobične idejne krepčine, te se jednim mahom postavilo u prvi red literarnih uspjeha za posljednjih godina francuske literature. Ovo naskroz katoličko djelo pruža nam i opet čudnovati prizor, kako se djelo krajnjih spiritualnih pretenzija kreće na onoj čudnoj Huysmansovskoj periferiji naturalizma, koji po svojim vanjskim oznakama jedva da zaostaje za brutalnošću Zolinom. Konačno je tomu srodan i pamfletarski stil Léona Bloya, koji uz najsublimnije uspone do Apsolutnoga veže najnemilosrdnije invektive protiv svega, što on drži osrednjim i polovičnim (a njegov kriterij ne mora uvijek biti mjerodavan) i žestina tih invektiva dopire kadšto gotovo i do psovke. Da je g. Bernanos dao takav jedan paradoks, nije ni toliko čudo: jer se njegov roman doista odigrava na terenu Zla, na polju grijeha — pod suncem Sotone — i ako je njegova osnovna ideja afirmacija Svijetla i Dobra. Roman je upravo triptih, kod kojega prva partija, »Histoire de Mouchette«, i sujetom i snagom prikazivanja i onom nekom brutalnom neposrednošću u crtanju sensualne duševne atmosfere sjeća u punoj mjeri na Flaubertovu »Gospođu Bovary« i tim neosporno osvaja piscu početniku časno mjesto u literaturi. Mouchette je mala građanska djevojčica, tek propupala, obrtnička kćerka, a već odana zlu. Ali njena impetuozna — i silna — priroda ne ostaje na polovini puta; ona potajno bježi noću iz roditeljske kuće svomu grofu, i očekuje od njega, staroga razvratnika, da će i on povući krajnje konsekvencije i pobjeći s njome iz toga kraja. Njemu dakako nije to ni na kraj pameti, a Mouchette, u paroksizmu svoga razočaranja, poteže sa zida lovačku pušku i jednim hicem sravnjuje grofa sa zemljom. Uspije joj da se pritaji, te nitko ne pronađe ubice, a Mouchette se podaje drugomu u divljoj groznici Flaubertovske sensualnosti i razmahane grižnje savjesti, te u krajnjoj krizi depravirane duševnosti pada u živčani napad, od kojega izlazi izliječena iz sanatorija nakon mjesec dana, davši na svijet mrtvo čedo. Drugi dio, »Napast očajanja« (La Tentation du Désespoir) nema u prvi mah ništa zajedničko s ovom prvom pričom. U njemu je prikazan nespretan, tjelesno ružan, neznatan kapelan, s kojim nitko ne zna šta bi počeo, a kojega je Bog pozvao na velika djela. Već kod prvih stranica osjeća se, da je piscu bio modelom sv. Ivan Vianney, »le curé d'Ars«. Taj čovjek, kojega nitko pravo ne poznaje, kojega starješine guraju od nemila do nedraga, za kojega se svi samo boje, da će u svojoj »pretjeranosti« počiniti kakav neugodni skandal, ni sam nije sa sobom na čistu, jer ne vidi ničega pred sobom jasno osim Zla, koje se zbiva u svijetu, osim onih beskrajnih ponora zloće, što ih otvara grijeh. Ta ga spoznaja dovodi do herojske odluke, po kojoj on cio svoj život žrtvuje tomu, da otima Đavolu besmrtne duše, pa i uz tu cijenu, da se sam nikada ne riješi napasti očajanja. Cio život dakle ovoga čovjeka, koji je tolikima donio svijetlo i spas, nije drugo no hvatanje u koštac s Đavlom, koji na duši siromašnoga »lumbreskoga župnika« ostavlja trag svoga kužnoga daha i na oko pobjeđuje, ali u stvari podliježe. Tako je podlegao i u velikom tête-à-têteu obojice protivnika, kada se na putu u živom liku (ovo je g. Bernanos majstorski ocrtao) približio abbé Donissanu, i ako je u duši ovoga ostavio težinu Jobovske gorčine. Jer odmah iza toga noćnog sastanka, kod kojega se abbé Donissan morao i formalno rvati, da se odupre Nečastivom, slijedi događaj, koji je za »oficijelne« starješine skandal, kojega su se pobojavali, a za Donissana znači najveću pobjedu života — jer je oteo Đavlu žrtvu, koju je onaj već tako čvrsto držao u pandžama. Donissan se susreće s Mouchetteom i po daru, koji mu je dan u odmjenu za njegova teška iskušenja, čita u njenoj duši čitavu njenu historiju i spasava je »njoj samoj u prkos«. Mouchette naime, razdražena ovim natprirodnim znanjem Donissanovim, u paroksizmu Zla, počinja samoubijstvo, ali je Donissan već polumrtvu grabi i nosi okupanu u vlastitoj krvi pred crkvu, gdje uspijeva da u njoj »in articulo mortis« pobudi pokajanje... Sjetite se, da se to odigrava u laiciziranoj Francuskoj, i za osrednjost neposrednih crkvenih glavara dolazi vrlo neprilično ovakav javni izaziv, nevjerojatan događaj umješavanja jednog svećenika u privatne stvari jedne porodice i odigravanje jednog sasvim neobičnog, srednjevjekovnog prizora na javnom trgu, pred crkvom. Abbé Donissan postaje župnikom u Lumbresu, samo da ga maknu s neugodnog mjesta i tamo dočekuje svoje posljednje dane u novim, iako ne tako vidnim borbama sa svojim starim protivnikom, u novim časovima duševne gorčine i teških dvoumica, bez prijatne večeri života, zatečen od smrti u — ispovjedaonici, s kojom se je i tako rijetko dijelio, otimajući još posljednje žrtve kobnom Dušmaninu. Upravo u taj čas stiže u Lumbres slavni akademik-skeptik, u kojemu nije teško prepoznati Anatolea Francea. Ova persiflaža čuvenog bezvjerca, koja upravo sačinjava jezgru posljednjeg dijela romana, »Le Saint de Lumbres«, pripada, po priznanju i samih načelnih protivnika piščevih, među najgenijalnije stranice suvremene satire. G. Bernanos je oštar, no nigdje nedoličan; kao pendant dodaje on učenom akademiku jednog vrlo »inteligentnog«, »modernog« svećenika, druga Donissanova, koji sve »shvaća« pa čak i ovog ljutog bezvjerca, samo ne »shvaća« svoga svetoga druga u svoj surovoj gorčini njegova teškog poziva. Naprotiv tomu je akademik, i ako pakosni skeptik, ipak velik duh. Njega hvata užas nad ovom zabačenom smrću velikog patnika i on bi čak i shvatio njenu veličinu, samo kad bi htio da to sam sebi jasno prizna: »... Dvije glomazne cipele, slične onima, što ih je našao gore (t. j. u župnikovoj sobi); nabor čudno zgužvane mantije, duga

---

[1] Georges Bernanos, Sous le Soleil de Satan, Paris, Plon (pedeseta tisuća).

mršava noga u vunenoj čarapi, sasvim ukočena, uprvši petu o prag — eto što je vidio u prvi mah. Zatim... malo pomalo... kroz gušću sjenu... neodređenu bjelinu pa odjednom lice, strašno, zgromljeno... — Lijepo čudo! sikne on (akademik) kroza zube, ponešto bijesan. Valjani svećenik je umro ovdje bez buke, od srčane krize. Dok ove kukavice klipšu po putovima da ga nađu, on je tu, sasvim miran, poput straže, ubijene kuglom u svojoj stražarnici, na dohvat neprijatelju!«... »Oslonjeno o zid, leđa poduprtih uskim sjedalom, na koje se je izvrnuo u posljednji čas, upoprijećeno ukočenim nogama o tanku daščicu, kojom je ograđen prag, bijedno tijelo lumbreskoga sveca zadržalo je, u svojoj grotesknoj nepomičnosti, kretnju čovjeka, koji iznenađen ustaje.« Koliko je različita ova slika od spokojnog i preobraženog patrijarhalno-milog lika Jammesova ozeronskog župnika! Sveci su heroji svoga vremena i svoje okoline, i njihova je uloga tako različita, prema zadaći, koju im je namijenio Gospod! Ranije je već Huysmans u svojim »Lurdskim gomilama« (Les foules de Lourdes) pokazao, kako se Sotona trudi, da bar vanjskom ružnoćom zastre i obeskrijepi unutarnji sjaj i natprirodu ljepotu jednoga od najvećih svetišta i svjedočanstva Božjih svih vremena; dućani, slike, oltari, crkve — sve je tu osrednje ili čak ružno, umjesto da privuče najveće kršćanske umjetnike, da stvore dostojno mjesto Gospodnje. Ovdje je, poslužívši se crtama historijskog lica, g. Bernanos unio još dublji metafizički smisao u tu borbu Lijepa i Ružna u svijetu, u porugu paklene pakosti prema svjetlosti Lica Božjega; pa kako je lumbreski svetac određen, da trpi za tuđe grijehe i tim otima svome protivniku plijen, koji je ovaj već gotovo sigurno držao u pandžama, to i sama neugledna vanjska pojava njegova nosi na sebi biljeg te očajne borbe. Ovo suočenje potpuno svijesna i zdrava duha za čitava života sa Začetnikom Zla sasvim je nešto drugo nego histerične krize satanizma u bolesnoj ruskoj mistici, ispremiješane sa starinskim tragovima prostog pučkog praznovjerja, i radi toga više istočnjački fantastične — i u toj fantastici, priznajem, sablasno grandiozne — nego li metafizički realne. Pojave Đavla kod Rusa halucinacije su razdraženog živčevlja, projekcije vlastite ličnosti, opterećene nemirom savjesti ili unutarnjim sumnjama; zato je njihov monstruozni oblik više strašan nego uvjerljiv, više patetičan nego živ. Bernanosov Sotona je neznatan sivi čovjek, koji se nečujno pridružuje samotnom putniku na drumu, ali perverznost njegove logike, nesmiljenost njegovih načela, bogohulstvo njegovih namjera jesu moralna tortura, koju stvara atmosfera zla, jesu otrovan dah, koji guši dušu, te ona jedva smaže snage, da mu se posljednjim silama odurpe. Ova snažna i filosofijski suptilna umjetnička intuicija Zla krepko je svjedočanstvo o unutarnjem zdravlju i snazi katolicizma prema neuravnoteženim tvorevinama ruske subjektivistično obojene i istočnjačkim poganstvom zadahnute mistike Đavla. Taj je metafizički realizam — da se tako izrazim — u sebi stekao još jače opravdanje, što je faktično iz života sv. Vianneyja poznato, koliku je borbu vodio lično sa Sotonom.

Literarno nameće se prilikom ovog romana refleksija o stilsko-konstruktivnim mogućnostima ovoga čudnovatoga naturalizma, koji bez ikakva posredstva prevodi u svijet natprirodnoga, ne uljepšavajući ništa, ne tešući surovi materijal prirode, pa ipak stvarajući sublimnu patetiku velikih tragedija, uznositu poeziju najdubljih ponora i najviših vršaka čovječanstva. Možda je njegov unutarnji stilski zakon baš u ovom snažnom kontrastiranju, u oprekama svijetla i tame, pri čemu se brutalni detalji ne gube, ali dobivaju vid suptilne produhovljenosti. I sama perverzna Mouchette faktično je naskroz spiritualna (ne idealizovana!) kreacija. Djelo g. Bernanosa doima se kao još ne sasvim uravnotežena, ali krepka intonacija nečega novog u literaturi.

Lj. Maraković.

KAZALIŠTE

SLIKE KRIŽNOG PUTA.

Prilog nestručnoj pozornici.

Kao djeca gledali smo često kao vrhunac zavodskih i školskih priredaba »žive slike«, grupe alegorijskih figura, vila ili junaka, anđela ili svetaca, apoteoze religioznih ili nacionalnih ideja u svijetlu bengalske vatre. Međutim su i »žive slike« i bengalska vatra izgubile toliko ugleda, da su gotovo iščeznule sa svijeta, tako da smo ih opet doživjeli samo u jubilejskoj evokaciji »dobrih starih vremena«, kada je g. dr. Gavella — dakako u komediji — obnovio njihovu srdačnu naivnost u završnom tableauu »Diogeneša«, kada nađena braća i »dveh gospodarov sluga« i svi ostali stoje zagrljeni i očarani ljepotom vjernog »pajdaštva«, a po jedan »mužek« sa svake strane te »institutske« pozornice drži tavicu s bengalskom vatrom, dobrim starim prijateljem »živih slika« i njihove ružičaste srdačnosti. Pa ipak je ta bengalska vatra često mnogo manje oštra nego sjaj električnih reflektora, a što moderni čovjek voli projekcije najrazličitijih boja, samo ne ružičaste, tomu nije uvijek razlog samo u ukusu.

Onda (dok su još cvale »žive slike«) i sam film nije bio mnogo različan od nepomične skioptikonske slike i možda je baš sve veća pomičnost ovih »mrtvih slika« istisnula ove toliko popularne tableaue s ružičastim osvjetljenjem. No učinila je to bez sumnje kud i kamo više — treba iskreno priznati — panoptikumska ukočenost njihovih figura, pretrpanost i vještačka namještenost grupa, i dojam kao da se zaista radi o tom, da se ljudi pretvore u voštane lutke, a ne da se slici dade dah toploga života. To je nesumnjivo bio unutarnji razlog tragike živih slika, a oni vanjski: napredovanje filma i naturaliziranje pozornice, faktično su za samu stvar nuzgredna značenja, i ako su u zbilji u svijesti i priređivača i publike igrali kud i kamo odlučniju ulogu, kako to često biva i kod krupnijih pitanja. Međutim je ekspresionizam — i ne pamteći više fatalnu ružičastost bengalskog svijetla — uveo u pun jek eksperimente s osvjetljenjem, a suvremena kultura pozorišnog dekora, vrtoglavi tok filmskih slika i golema ekspanzija tjelesne izražajnosti (plesna mimika i tjelesna kultura) često donijela sa sobom vapaj pun čežnje: »Verweile doch, du bist so schön!« Pa ako se n. pr. Reinhardu događalo, da bi se zastor digao, a publika oduševljeno aplaudirala pozornici, na kojoj nije bilo još nijednog lica — to zaista nije baš daleko od »žive slike«, jer se onaj spontani aplaus ticao samo nepomičnog dekora na mrtvoj pozornici.

Treba naime da malko razmislimo ove stvari, prije nego što se damo na razmatranje jedne prinove za rad nestručne pozornice. Jer postoji stara predsuda u umjetnosti i estetici, da je t. zv. »miješanje umjetnosti« stvar estetski inferiorna t. j. da se protivi duhu i shvaćanju čiste i prave umjetnosti, ako se izražajna sredstva jedne umjetnosti prenose na drugu. Običaj, da se slike velikih majstora (Rubensa, van Dycka, Reynolda i dr.), naročito onih, koji

prikazuju elegantni svijet, iznose kao »žive slike« t. j. da ih prikazuju kostimirana živa lica, odavna je već poznat, naročito sa umjetničkih zabava i iz otmjenog društva, ali se smatrao samo duhovitom razbibrigom i ničim drugim. Faktično je i teško pomisliti, da bi ovakvo utjelovljeno prikazivanje umjetnina, čija se izvorna umjetnička vrijednost osniva na naročitim zakonima slikarstva, mogla imati i kakvu svoju vlastitu vrijednost, da bude, da tako reknem, neka »konkurencija« istoimenom slikarskom djelu. Nije li objekat slikarskog djela, prelazeći na platno, prošao kroz prizmu umjetnikove ličnosti, te se »ono nešto«, što mu je umjetnik u originalu dao, ne može ničim više dati u nekakvom »prevodu« na druga tehnička sredstva?

Pa ipak ima vrlo dobrih i slavnih pjesama, koje »prevode« pojedine slike velikih majstora u jezik poezije, a često je već koja stranica romana inspirirala slikarsku umjetninu, koja je više nego inferiorna ilustracija. Ali tu su se našla adekvatna umjetnička sredstva, da dadu izražaja istom predmetu i u svakom slučaju je prva verzija originalna, a druga kongenijalna, pa makar je svojom apsolutnom vrijednošću i nadmašila.

Nije li moguće da i slika, prikazana živim licima, zadobije svoju naročitu umjetničku vrijednost i da tim uopće postane umjetnički vrijedna? Baletno-gimnastičke »plastične grupe« čini se da to sa svoje strane potvrđuju. To su naime tableaui, koji nisu nikakvo doslovno prenošenje tuđih slika na živu pozornicu, nego osim efekata kolorita, plastike i sl., osim samog predmeta, koji imaju da prikažu (alegorija kakve ideje, ili kakva scena), imaju još i svoje vlastite zakone, koji im daju njihovu naročitu stilizaciju: zakoni teže i otpornosti mišičja, zakoni gimnastičke »nosivosti« pojedinih učesnika i čitavih grupa, koji čine, da se izražajne linije i plastične forme često drukčije stilizuju, no što bi to bilo na kakvoj »mrtvoj« slici ili kipu. Njihov unutrašnji »raison d'être« stvara dakle njihova naročita izražajna sredstva — i ako u čednijoj mjeri — i po tomu im daje pravo samostalne eksistencije.

Nedavna praksa donijela je međutim još jedan primjer. To su slike križnog puta, kako ih je na inicijativu gđe J. Brunšmidove izvela Kongregacija gospođa Marijina Navještenja u Zagrebu lanjske i ovogodišnje korizme. Izvedba je sastojala od 14 postaja križnog puta, prikazanih prema poznatim slikama priznatih slikara umjetnika. Prvi je put služio predloškom niz slika Kaspara Schleibnera, a ovaj put Križni put Gebharda Fugela. Razlika između obje umjetničke koncepcije zanimljiva je za kvalifikaciju estetskih vrednota, koje leže u ovakvim priredbama. Schleibner je radio svoj Križni put za neku crkvu u Nürnbergu, gradu koji je najjače sačuvao slikoviti karakter njemačkog »građanskog« doba na prelazu iz srednjega vijeka u novi. Schleibner je svoje slike stvarao iz toga milieua: on nije prikazao križni put u historijskim kostimima biblijskog događaja, nego su ti rimski vojnici upravo njemački »Landsknechti«, i ako Schleibnerovo »nacionaliziranje« ne ide u svom realizmu tako daleko kao n. pr. Uhdeovo. To je dakle u neku ruku »Heimatkunst«, a ta »Heimatkunst« očituje se i u tom, što Schleibnerove slike i nisu upravo slikarske koncepcije (kako su rijetko Nijemci uopće slikari u naročitom smislu te riječi!), nego se prislanjaju uz drveno rezbarstvo njemačke pučke umjetnosti. Dosta je pogledati naročito naglašenu plastičnu stranu ovih slika, pa njihov koloristički tonalitet, koji se kreće u glavnom oko žute, crvene i zelene boje s nešto bjeline bez naročitih nijansa, te da se uvjerimo, kako tu nema one specijalno slikarske topline tonova, ali kako to sve uspijeva da se što više prilagodi starinskom Nürnbergu s crvenim krovovima povrh požutjelih zidova, iznad tihe zelene površine različitih rukava rijeke Pegnitz, koja protječe šutljivim gradom. I kako se to sve lijepo slaže s »drvenim svecima«, koji sačinjaju jedno od glavnih vrela umjetničko-obrtničke privrede po mnogim mjestima i selima južne Njemačke (n. pr. Oberammergau). Kako su dakle Schleibnerove slike više statuarnog karaktera, donose one neke naročite prednosti za izvođenje: težište je dojma položeno na plastičnost, na liniju, na formu; broj lica je omeđen, kompozicija je uža i jednostavnija. To je naročito neprocjenjivo kod manjih pozornica, kao što je ona u Jeronimskoj dvorani, gdje je ovaj križni put i bio iznesen. Inače Schleibner ne reprezentira veliku i jaku umjetnost; njegove su slike popularne u Njemačkoj, možda baš i najviše zato, što imaju nešto slatko i glatko u sebi, a manje pravih patetičnih akcenata.

Sasvim je drukčijeg stila Fugelov križni ciklus. Fugel nije u svojim slikama historijski realist, ali je njegovo umjetničko shvaćanje univerzalističko: on Bibliju prikazuje u historijskom kostimu, ali ne poradi historijske vjernosti, nego poradi umjetničkih vrednota, koje ovaj sadrži. To su naročito življi tonovi boja, bogatiji pregibi tkanina, manja određenost forama, koju donosi širina i opsežnost istočnjačkih i antiknih plaštova, haljina, rukava itd., dok je njemačka historijska haljina uža, određenija, konciznija. Fugela mami žar istočnjačkih boja, sjaj palestinskog pejzaža, jer mu pomažu dočaravati ekstatičnost idealizma ovih duboko proćućenih scena, jer mu omogućuju, da dade efektima svijetla viši idejni smisao, da stvori svoju duboku i potresnu slikarsku patetiku. Schleibner je intiman, Fugel patetičan, Schleibner srdačan, Fugel veličajan. Fugelovim slikama ne dostaju mali razmjeri ni mala pozornica: stoga je bilo sasvim pravilno, što su izvedene na pozornici Music-Halla, pred jednom od najvećih zagrebačkih dvorana. Schleibner je u svojoj plastičnosti možda dramatičniji, — naročito ako se misli baš na pozornicu — Fugel je epski širok, u bolu dubok, u osjećanju velik, u čuvstvovanju silan. Njegove su grupe veće, slobodnije; traže više lica, a na pozornici naročiti arrangement, jer je nemoguće sredstvima pozornice dati sve, što je na njima; ali je zato njegova kompozicija velikog stila, finih idejnih linija i sasvim moderna u shvaćanju. Fugelove su boje poezija slikarstva; njegovi su tonovi lirika kista.

Kad bi bila zasluga pozorničke izvedbe samo u tom, što je dala da točno osjetimo ove momente, premda je operirala drugim tehničkim sredstvima nego original, bila bi ona s estetskog stanovišta u najmanju ruku interesantna. Kod Schleibnerove serije bio je režijski stručni suradnik g. Alliger, kod druge g. Kramaršek, oba članovi Narodnog kazališta. Obojica su u svom radu našli mnoštvo interesantnih problema i pobuda. Prva je zadaća bila nezahvalnija, dok je druga i svojim opsegom, i potrebitim preinakama, a naročito problemom rasvjete donosila više prilike za vlastito stvaranje. Ono se pokazalo vrlo plodonosno. Modificirana rasvjeta donijela je faktično Fugelovske tonske efekte, obavijajući bogatstvo boja velom tragičke melankolije ovoga ozbiljnog i tužnog zbivanja. Slike su, postavljene na jednostavni draperijski dekor u jednom tonu, dobile na plastici, a da nisu ništa izgubile od mekoće forama Fugelovih. I konačno, čitav je dojam bio neodoljivo dubok, u svoj brutalnoj tragičnosti historijskog događaja protkan religioznim preobraženjem i umjetničkom proćućenošću, koja uz to nosi sve oznake plemenite otmjenosti velikih duhova.

Ima li i u smislu apsolutne umjetničke vrijednosti nešto, što čini ove »žive slike« opravdanim pored njihovih originalnih slikarskih uzora? Kada bi to bile tek pojedine slike, kao one na umjetničkim svečanostima, teže bi na to bilo odgovoriti. Ali kada se radi o suvislom nizu, mislim da je jedna stvar svakako očita. I ako je naime jedna slika samo nepomična slika i ima svoje opravdanje u samoj sebi, to je čitav niz slika faktično događaj, kretanje zbivanja u nekom toku, slijed promjena na istim figurama. A to je već, dakako u svojoj vrsti, princip pozornice. Ista lica, koja prikazuju likove Križnog puta, mogu da se po svim zakonima mimske umjetnosti užive u svoje figure, da ih »glume« i ako kod toga ne govore i faktično ne čine nikakvih povezanih kretnja. Otuda eto jedan glumački zadatak, koji ima u sebi naročitu vrijednost, kad pomislimo, da je baš u stvaranju adekvatnog teksta za dramsko prikazivanje Muke Isusove (kao u Oberammergauu i Koprivnici) tisuću poteškoća u tom, da on bude faktično dostojan, da ne padne u banalnost, a da bude ipak potpun. Uz to i trajanje prave dramske izvedbe stavlja često preteške zahtjeve.

Konačno dolazi jedan momenat, koji nesumnjivo kvalificira ove izvedbe kao eminentno područje nestručne pozornice: to je njihov kolektivistički karakter. Originalna slika redovno je manjeg opsega i ako pomislimo na niz slika, postavljen kao križni put u crkvi, lako ćemo se uvjeriti, da nikada ne može pojedina slika da bude u središtu interesa velike mase ljudi. Jedni je ne vide točno, drugi su zabavljeni narednom slikom, koja visi pored nje na zidu itd. Ovdje je svaka slika u veličini prirodnih figura, na pozornici, apsolutno vidna i s posljednjeg sjedala, izolirana i zato pojačana u svom dojmu, a ne baš neznatno poduprta i tim, što su izvodioci živa lica. I dok bi se kod pravih slika gledaoci morali kretati od slike do slike, ovdje oni mogu da nepomično sjede, dok se slike same mijenjaju i svojim promjenama sve više pojačavaju intenzitet čuvstvovanja i umjetničkog proživljavanja danog predmeta. Koncentracija je misli i osjećaja jača; moguće je, da se kao kod svih tipskih izvedaba nestručne pozornice izazove jedan jaki srh kolektivne psihologije, koja od gledalaca i izvodilaca stvara zajednicu ili, kako bi rekao Ghéon, »vjernički puk«. Na taj način prikazivanje dobiva hijeratski, liturgijski karakter: umjetnički je doživljaj ujedno bogosluženje, niz slika postaje podlogom za zajedničku duboku meditaciju Otkupljenja. Nakon sjajnih esejističkih djela Newmana, Keplera, Procházske i dr. na polju duhovne literature, svatko će lako shvatiti, da nije sporedna stvar, da li se meditacija veže o umjetnički doživljaj ili ne. A iz ovoga momenta nužno slijedi, da ovakve priredbe ne pripadaju području profesionalne pozornice. Po svojim tehničkim zahtjevima one nisu takve, da bi tražile stručnu vještinu; jedino režiser mora da bude stručno obrazovan kao čovjek pozornice ili bar slikar umjetnik, jer će samo ovakav čovjek ne samo moći da riješi sve tehničke probleme postavljanja slika i njihovih vizuelnih efekata, nego još više i stoga, što kod stručno neobrazovanih ili bar umjetnički neupućenih uvijek prijeti opasnost, da ne će postupati s dovoljno pijeteta i respekta prema originalu, pa će sa svojim samovoljnim izmjenama oštetiti umjetničku vrijednost koncepcije. Inače izvodioci, dobro odabrani prema vanjskoj figuri, licu i t. d. nemaju naročito teške zadatke. Ali imaju da budu nosiocima onog općeg čuvstvovanja, koje ima da unese i jednodušno stvori u punu dvoranu ljudi ovakva religiozna izvedba. A to mogu prvenstveno ljudi iz »vjerničkog puka«, nenatrunjeni pozom i teatralikom, svjesni činjenice, da vrše upravo bogosluženje, a ne djelo ličnih ili drugih kakvih ambicija. Vrlo je dirljiva ilustracija ove istine momenat, da je za vrijeme pauza između pojedinih slika, u kutu garderobe Music-Halla, jedan od »vojnika«, jednostavni građanin, mirno čitao iz svoga molitvenika, očito nastavljajući u sebi ono, što je svojom igrom nastojao da dade drugima na pozornici.

Konačno potvrđuje neospornu pozorišnu snagu ovih izvedaba veliki uspjeh pred dvoranama prepunim zagrebačke publike iz svih staleža, i ove i prošle godine. Pokazuje to i činjenica, da je Schleibnerov (jednostavniji i lakši) Križni put prenesen već i na selo, te su ga zaslugom župnika g. P. Jesiha i njegova brata g. Slavka Jesiha, akademskog slikara, izveli seljaci u Preloščici, koji su s velikim uspjehom gostovali i po nekim drugim mjestima. Da je tim mnogo učinjeno ne samo za religiozno podizanje, nego i za umjetničko oplemenjenje naroda, ne treba posebno ni da dokazujem.

Ljubomir Maraković.

DRAMSKA SEZONA.

Ugrožena redukcijama i neuravnoteženim budgetima ova je sezona prijetila, da će se rasplinuti u ništa, to više, što je u to najkritičnije doba Narodno kazalište ostalo bez glave. Istina, g. dr. Benešić je već kao redovan tok rada uveo običaj, da se glavni noviteti sezone donose baš na kraju, tako da se u narednu sezonu stupa s već uvježbanim repertoarom, koji publici ipak još nije toliko poznat. Uza sve stvarne i valjane kazališno-tehničke razloge za ovakvo postupanje ipak se nisam nikad mogao s njim složiti, jer je ipak p r e m i j e r a faktični pozorišni i umjetnički doživljaj, a kada taj padne u doba visokih temperatura, opće premorenosti i nestrpljivog očekivanja sezone putovanja i odmora, onda ne proizvodi ni izdaleka onoga dojma, koji bi izazvao, da je plasiran u doba, kada se budi novi duševni život godine, kada se duboko zasijecaju u duše umjetnički doživljaji i kada su uspjesi krepki i trajni. Premda je dakle ipak, kako se čini, ovaj običaj vrijedio i za ovu sezonu, uza sve to je činjenica, da je vrijeme od Božića do Uskrsa (osim u posljednji čas) proteklo bez ikakve premijere, faktično značilo mrtvu i neplodnu sezonu. Znam da je položaj s vanjskih razloga bio upravo očajan, ali baš u takvu slučaju ne smije da ga podupre izvjesni unutarnji defetizam, koji je bezuslovno stvorio u kazališnim krugovima atmosferu sumornosti i stagnacije, atmosferu opće bezvoljnosti i naviještanja odlazaka i t. d. To je vrlo loše i može, uz ostale opće teške prilike, da u nekoliko mjeseci obori kazalište s one zamjerne visine, do koje se podiglo, tako, da bi se jedva više moglo oporaviti. Čini mi se, da je tomu, više nego išta drugo, krivo pomanjkanje snažnog inicijativnog vodstva od strane onih, koji bi morali da daju dušu sezoni, od strane direktora drame i opere. Kako se operom ovdje ne bavim, napomenut ću samo, da je g. R a i ć propustio da dade sezoni idejno vodstvo, da je sebe pretrpao režiserskim i glumačkim poslovima, umjesto da studira repertoar i da ga forsira, a sam repertoar da je primjeravao već utrtim kolotečinama ili šablonski kategoriziranim glumačkim silama, umjesto da u tom pogledu kreativno nastupa. Tako je najveći uspjeh g. Raića bio ne »Škorpion« g. Kulundžića, kojemu je očito nedostajala Gavellina ruka da ga režira, nego G é r a l d y j e v a »L j u b a v«, salonska psihološka drama, kakve je g. Raić igrao prije no što je naše kazalište doživjelo preporod po g. Gavelli, koji je mogao imati i svojih grijeašaka, ali je bio nesumnjivo kreativan u svojim inicijativnim pretenzijama. Gotovo da sam pogriješio pro-

pustivši da spomenem kao »clou« same pokladne (!) sezone famoznu »V o ž n j u« g. M. F e l d m a n n a, gdje se pokazao težak posrtaj g. Raića, koji se u tolikom obilju sadanje domaće dramske produkcije odlučio za stvar, koja graniči s varijeteom i nije uspjela da se afirmira čak ni svojom frivolnošću. Tako dolazi, da su gotovo glavnu zaslugu u ovom dijelu sezone odnijele predstave Državne glumačke škole, koje su, i ako u početničkoj interpretaciji, iznijele tri aktovke pokojnih domaćih autora (Iv. Kozarca, U. Donadinija i J. Polića-Kamova), od kojih je svakako zavrijedila da se spomene Donadinijeva »Gogoljeva smrt«, kao solidno radena psihološka skica, pisana s mnogo ljubavi i razumijevanja za velikoga pisca, koristeći se tekovinama ekspresionističke tehnike, a ipak čvrsto zadržavajući opseg realnog okvira stvari. Pored toga treba istaknuti režiju g. B. Tepavca u posljednja dva komada, vrlo interesantnu, ingenioznu i stilski točnu, tako da možemo uz ime g. Tepavca vezati vrlo dobre nade za izgradnju naše režije. G. Verli, drugi režiser, koji nam se prikazao u početku sezone Šekspirovom »Olujom«, a sada Shawovim »Kućevlasnicima«, pokazao je da umije respektovati literarno djelo ulazeći što točnije u autorove intencije. Promjene teksta, koje je proveo u »Oluji«, bile su i umjerene i opravdane, a oprema mu je scene u obje drame ukusna i ima u sebi neku delikatnu eleganciju. Podjela uloga vrlo je sretna, tako da je g. Dujšin svojim prekrasnim recitovanjem stihova i svojom produhovljenom inteligencijom upravo ulio dušu »Oluji«, a g. Badalić kao Sartorius u »Kućevlasnicima« bio pravi Englez, stvorivši tim svoju možda uopće najbolju ulogu.

Kriza je u glavnom ipak nekako prebrođena i uprava je Narodnog kazališta prilikom otvaranja posljednje četvrti abonentima izdala saopćenje, koje obećaje mnogo lijepih stvari, a kako su novine javile, g. Treščec Branjski, preuzimajući upravu, stavio je sebi za zadaću, da dovrši Frankopansko kazalište: razlozi dakle, da se bar nečemu boljem nadamo, ako nas ne prevare nade. Jer dosadanja iskustva opominju nas na žalost na oprez.

L j. M a r a k o v i ć.

B I L J E Š K E

O jugoslovensko-njemačkim kulturnim odnosima donosi zagrebački »Morgenblatt« u uskrsnom broju od 16. travnja o. g. (br. 105.) anketu, kod koje su učestvovali gg. dr. G. Gesemann (Prag), prof. Kamila Lucerna (Zagreb), te dr. J. Matl (Graz). Ne upuštamo se u mnoge praktične momente, koji su izneseni obzirom na izmjenu kulturnih vrednota i na medusobnu kulturnu propagandu obaju naroda. U tom su pogledu iznesene vrlo dobre misli, koje zavrijede, da se pročitaju u originalu. Želimo samo zabilježiti, da g. dr. Matl, govoreći o našim umjetnicima i piscima, koje označuje kao »umjetnike evropske kvalitete« spominje imena: Meštrovića, Cankara, Ive Andrića, Krleže, Kosora, Vojnovića, te saopćuje, da je jedan od najtalentovanijih sadanjih austrijskih pjesnika, Julius Franz Schütz svoje lani objavljeno djelo »Ilija Muromjec« posvetio g. Ivi Andriću.

U Srpskom Književnom Glasniku osvrće se g. B. M. u »Pregledu časopisa« i na br. 1. »Hrvatske Prosvjete« (16. III. o. g. br. 6.), te ekscerpira iscrpljivo članak »Književni vidici«. Na kraju osvrće se prikazivač na bilješku »Znak vremena«, u kojoj se govori o suzbijanju loše literature. Kako sam inače naučan na lojalnu diskusiju u »S. K. Glasniku«, čudim se zlobi (ili neznanju), kojom je pointirana ova bilješka. G. B. M. ruga se naime mojoj preporuci »Knjižnice dobrih romana«, koju da sam naveo »kao te odabrane romane, koji treba da dignu ukus i suzbiju rđave romane«, a ja sam, pazeći točno na svaku svoju riječ, kvalificirao te knjige kao takve, »k o j e s e m o g u s v a k o m u d a t i u r u k e« i istaknuo, da »p o r e d l a k o g i z a b a v n o g š t i v a daju i k r e p č i j i h, z a m a š n i j i h d j e l a«, što za svakoga, tko umije s razumijevanjem čitati, znači, da se pod »krepčijim, zamašnijim djelima« razumiju djela literarno prve kvalitete, a »lako i zabavno štivo« nije doduše literarno naročito vrijedno, ali je, kako bi se francuski reklo »inoffensif«, što znači: bez većih literarnih pretenzija, a nema l o š i h m o r a l n i h k v a l i t e t a. Pa dok se g. B. M. tako snebiva i skandalizira nad mojom preporukom »Bijele Mačke« od gđe Delly, možda i ne zna, da g. dr. N. Andrić, čije su kulturno-pionirske zasluge svi (a naročito baš u Beogradu) prilikom njegove 40. godišnjice toliko isticali, pokrećući »Djevojačke knjige« u svojoj »Zabavnoj Biblioteci« nije mogao da počne s ničim drugim, nego baš s romanom »Magali« od iste te gđe Delly i to, dakako, s velikim uspjehom. A »Magali« je roman sasvim paralelan »Bijeloj mački« i ni po čemu nije od njega superiorniji. Čini se, da uopće kod nas ima vrlo malo ljudi, koji znaju, šta je to kulturno pionirstvo i kako treba da se postupa, kada se osvaja teren za lektiru medu onim n a j z a p u š t e n i j i m čitačima, kod kojih se radi ne o d i z a n j u u k u s a, nego tek o stvaranju najprimarnijih uslova za pristojnu lektiru uopće. Valjda ne misli g. B. M. ozbiljno, da će čitaocima, koji su do jučer čitali »Junakinju zapada« ili »Džeka Rasparača«, dati u ruke smjesta Dostojevskoga! Konačno, i kod boljih čitača ima relativnih mjerila, već prema dobi i stupnju obrazovanja. Možda je baš valjanoj literaturi gotovo isto toliko naškodilo turanje ozbiljnih, velikih djela u ruke nedoraslih i neupućenih čitalaca, kao što joj je nanijelo štete čitanje direktno loših knjiga. G. B. M. mudro prešućuje Pregeljeve »Božje međaše«, jer dobro zna, da je to djelo jačih literarnih kvaliteta, koje neosporno diže vrijednost čitavoj seriji. A ja sam, pišući onu preporuku, znao čak i to, da je naredna sveska te knjižnice Sienkiewiczev »Quo vadis« i da će tako onaj, koji se navikne na čitanje ovih svezaka, vrlo brzo doći do toga, da mu se sam od sebe ukus podigne do jačih literarnih pretenzija. A to je upravo i trebalo da se postigne. Mislim, dakle, da bi se ovakva pitanja mogla riješavati s više obzira a manje zlobe, jer konačno, kad bih i ja htio da budem zloban, mogao bih podsjetiti na to, da ni »Srpski Književni Glasnik« nije više na onoj visini, na kojoj je bio, kada ga je uređivao pok. J. Skerlić, pa ipak je njegovo uredništvo (s pravom) svijesno, da daje dobar kulturni rad, a ne da deteriorizira ukus svojih čitalaca.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika“: Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.

Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. SVIBNJA 1927. BROJ 5.

Štefa Jurkić:

Alej, Kleon i Parmenide.

(Legenda o Njoj.)

(Svršetak.)

Na granama i grančicama oleandrova drveta polijegale su male ptice i spavale. Ali ove večeri nije tiho kao obično. Pod drvetom je počeo razgovor i ptice se uznemiriše.

Vrpolje se i zašušte krilima, da se opet smire i zadrijemaju. Ali razgovor nije prestajao i kad je dalje ometao tišinu noći, sve, kao u zdogovoru, preprhnuše na susjedni grm.

A pod oleandrovim drvetom starac i ozbiljan muž crtali su šapćući put, koji će voditi kroz tolike nepoznate krajeve i opasnosti, a tko bi znao vodi li ih do cilja?

Kao da su čuli za veliko zakopano blago, ostaviti će domove svoje i s nadom i vjerom poći će u noć i neznane krajeve.

*

Josip iz Nazareta, tražeći u Matariji zaslužbe, našao je posla kod Azara iz Taifa.

Azar je bio imućan Arapin i na glasu vještak u izrađivanju brzoplovnih čamaca, koji su krstarili Nilom. Već dugo vremena rijetko je kada sam radio; samo je nadgledao posao. Rad su mu na daleko cijenili, pa su mu vrlo često povjeravali i izradbu većih lađa i jedrenjaka.

Josip iz Nazareta, i ako nije bio vičan lađarskome poslu, kao dobar drvodjelja, brzo se uputio i za kratko vrijeme postao jedan od najvrsnijih pomoćnika. Radi njegove šutljivosti i radinosti zavoli ga Azar i s njime se sprijatelji.

Drvodjelja iz Nazareta ostade i vrijedan toga prijateljstva, jer je i dalje radio onom istom revnošću kojom je započeo.

Azar je osjećao, da drvodjelja iz Nazareta skriva tešku bol. Iz rijetkih razgovora razabrao je samo to, da Josip nije dragovoljno ostavio svoje postojbine. Nekakav dubok i bolan razlog mora da ga je odagnao iz rodnog kraja, ali ga Azar nije ispitivao.

*

Jednog jutra, kada je Josip po običaju prvi došao na posao, stajao je Azar na ulazu uz veliku sykomoru i kao da ga je čekao.

Rano sunce već je pripicalo i tako je blještilo, da je Josip, stupivši iz sunca u hlad i sjenu sykomore, jedva razabrao Azarovo obličje. Uz običajni jutarnji pozdrav htio je da prođe.

»Josipe!«

Josipove oči, već na sjenu privikle, zapaze, da je Azarovo lice mrko i ozbiljno. Da nisam jučer što u poslu pokvario? pomisli drvodelja iz Nazareta.

»Ne znam što sam skrivio velikom duhu!?« čuo je glas Azarov.

Josip se začudi i tome glasu i riječima i ugleda tek sada, da se je Azar spustio na kamenu klupu pod sykomorom i da je glavu podbočio objema rukama.

»Bože otaca mojih, šta je to?« prošapta.

Arapin je rijetko govorio o vjerskim stvarima. Vjera njegova bila je čudnovata mješavina vjerovanja u najrazličitije bogove i njihovih bogoslužja. Takova je bila i vjera naroda njegova. Čuo je za vjeru u jednoga Boga i ono magleno poimanje jednog jedinog Božanstva sve je postajalo jasnije. Josip iz Nazareta pomislio je odmah, da Azar misli Boga, kad je spomenuo velikoga duha.

»Ti — da si Bogu skrivio!? — Azare!?«

»Josipe« prošapta Azar »slušaj me!«

»Otac moj bio je mudar čovjek. On je ovo rekao: Mnogo si skrivio velikom duhu, ako te on odredi, da svome dobrome prijatelju javiš tešku i tužnu vijest!« — Azar je ušutio, a Josip problijedi.

»Azare — Ti imaš da meni nešto kažeš?!«

»Pogodio si! — Josipe! — Oštro oko jednog rimskog jastrijeba razabralo je među tamnoputim kćerima Nila bijelu golubicu, kojoj ni egipatsko sunce nije potamnilo lica«.

»Miriam!« prošapta Josip i još jače problijedi.

»Siromah si, Josipe! Ti ne možeš da ogradiš viso-

kim zidom cvijet, koji si sobom ponio sa područja Libanova, da ga ne prelomi i ne pregazi noga ljudska. Za to moraš da odeš odavle!«

Josip iz Nazareta je šutio. Njegove jake ruke, žilave od rada, bile su nemoćno spuštene, a tuga mu ovlaži pogled.

Opet je zagledao u uspomeni onu tamnu sliku svih prošlih muka i patnja, a u toj tamnoj slici ono lice, što ga ni egipatsko sunce nije moglo da potamni i jaki i otvrdnuli drvodjelja zajeca.

»Znao sam, da ću ti dušu do dna rastužiti zato Josipe, a ja ne znam što sam Mu skrivio!?« Kad je vidio Josip, koliko je i Azaru teško, svlada tugu i suspregne suze.

Žilavim svojim rukama čvrsto stisne ruku gospodarevu:

»Bog nije htio, da tebe kazni, Azare, nego da mene iskuša u nevolji. Neka bude volja Njegova!« Arapin se začudi riječima Josipovim i zagledavši mu u oči, prošapta:

»Moraš da odeš, još ove noći! Do tvog doma poslati ću devu i sve drugo, što je za put potrebno. A sada — Josipe, koliko ti god bilo i teško, pođi na posao, da se ne bi štogod opazilo«.

U radionu su već pridolazili i drugi radenici i nadničari, kad je drvodjelja iz Nazareta prihvatio posao.

Mora, danas mora da dovrši ovaj posljednji čamac; sutra u ovo doba već je u pustinji.

Sutra. Već u noći započinju brige i neizvjesnost. Opet nesta blažene pomisli na mir sutrašnjeg dana, koji je započinjao upravo kao i današnji i u sebi nosio mir opet takova novog dana — —

Pred sobom ugleda one duboke modre oči, iz kojih je tako polagano nestajalo straha nesigurnosti! Opet i opet će se one oči puniti suzama!!

»Bože otaca mojih! A upravo jutros rano rekla je Miriam: »Josipe, sutra moramo da popravimo vrtnu ogradu. Znadeš, možemo prije nego pođeš na posao!«

Sutrašnji dan! Tiha i vedra počivala je u Miriaminoj duši slika sutrašnjeg jutra i dana, a on mora tu vedrinu da pomuti i prekrije tamnom koprenom straha i neizvjesnosti — — —

Jest — jako je uzdanje u Josipa! Pa s njima je Bog otaca njihovih!

Ali — očaj ga je sve više obuzimao. U ušima mu odjeknu tiho onaj glas, koji je njemu bio najljepša glazba ovoga svijeta:

»Josipe, dođi sutra ranije! Hoćeš li? Dođi, da mi pomogneš, da oberemo datulju!«

Poljubio je u čelo dijete, koje je spavalo na njezinim rukama i da ga ne bi probudio, samo je glavom zakimao.

»Bože otaca mojih, što ću!? Kako ću? Kako ću reći: Miriam, naš je mir nestao! Nema više onoga mirnog sutra! Nestao je! A kuda?« I datulju će drugi obrati, a ograda će se polagano rušiti — —

A Miriam? I opet će ga pogledati onako beskrajno tužno i ne će ništa pitati. Ona nikada ne pita! Kao da hoće da mu zahvali, što i on jednom nije ništa pitao.

Miriam! Brzo će pokupiti sve one sitnice, koje trebaju njezinu djetetu i sve tiho i nečujno, samo da se ono ne bi probudilo. O, dobro znade Josip, da je sva duša Mirjamina uz njezino dijete i da mu posve pripada. On — svaki se dan moli Bogu, da i to njezino čudnovato dijete zavoli onom istom velikom ljubavi, kojom ljubi i Miriam.

U teškoj brizi i takovim mislima, spajao je i sastavljao dijelove čamca, a posljednji dan njegova rada kod Azara brzo je prolazio i primicao se kraju.

Od vremena do vremena prolazio je Azar pokraj Josipa. Nadgledajući posao, svaki put mu je poluglasno davao savjete i naputke za pogibeljni put. Što je dan sve više odmicao i Azarov glas bivao je topliji, ali i puniji tuge.

Kimajući glavom davao je Josip odgovore i teško je usprezao suze, koje su mu vlažile oči.

*

Topla i vjetrovita je noć! Tamno nebo kao da je prozirno. Iza tanke povlake osjećala se je svjetlost, koja ne može da prodre. Velike paomine lepeze uznjihale se, kao da hlade nevidljive faraone. Kako se je na vjetru sve zibalo i pomicalo, katkada se činilo, da se i golema sfinga naginje polagano sad na jednu, sad na drugu stranu obzorja, kao da je i ona počela da se nečemu čudi. Da se čudi!?

Pa noć je, sve je kao i prije! Samo — eno tamo korača mirno jedna deva i uz nju muškarac, a na devi sjedi žena i na rukama drži dijete. Pa onim istim putem, svakog dana i svake noći prolaze deve i ljudi!? —

Oči jedne jedine žene gledale su tako čudnovato, da se je i prastara sfinga začudila.

*

Misao tvoja iz noćne samoće postaje čudnovato sablasna i strana u punom svijetlu dana. — Radi nje obuzimlje te upravo osjećaj stida. Ali — kada opet dođe noć, zoveš je i vabiš k sebi i u veselju je pozdravljaš kao jedinog druga. Misao i želja, koja zaokupi dušu u samoći dubokih šuma ili dalekih i pustih poljana, blijedi i nestaje kad stupiš u buku i vrevu gomile.

A što istom biva s onim pahuljastim nitima, kojima je samoća ispreplela cijeli svijet tvoje duše, kad se odjednom nađeš posred bučnog života trgovine i prometa?

Tuga te obuzimlje, jer se niti kidaju, a ti nemaš više snage ni moći da ih povezuješ. Uspije li, da što brže gustom koprenom zaviješ cio taj svijet duše, spasti ćeš ga iz buke i meteža i očaja.

U gustu i neprozirnu tkaninu i Kleon je zavio krunu, kad se je sa starim Parmenidom iskrcao u Aleksandriji.

Ta je kruna bila njegov život, jer je u njoj bila njegova duša.

A starac Parmenide? Od teškog i dalekog putovanja obolio je i na duši i na tijelu. Zibanje mora i lomljava valova, što su dane i dane udarali o lađu, slomiše njegovo i onako krhko i lomno tijelo, a žamor i zaglušna buka velikog trgovačkog pristaništa prignječiše posve ono pahuljasto tkivo njegove duše.

Starcu Parmenidu, ovako slabom i nemoćnome, činilo se, da je sada dalje nego ikada od One, za čijim je majčinim pogledom prevalio već toliki put. Svi ovi ljudi, ova množina, u žurbi se viju jedan mimo drugoga, s nemirom idući za različitim ciljevima, kao da su prekrili i zatvorili starcu ulaz u onaj magloviti dio njegove duše.

Kleon je to sve vidio, osjećao je, ali se je ponajprije brinuo i gledao, da bi se stari Parmenide tjelesno oporavio.

Čim su se iskrcali u lučkome konačištu, našao je Kleon mjesto za obojicu.

Tu se je Parmenide polagano oporavljao.

I Kleonu je bilo tjeskobno u duši! S dana u dan očekivao je i želio, samo da opet u starčevim očima zagleda onaj sjaj oduševljenja za onim dalekim snom njegove duše. Uzalud! Dani su odmicali, a Parmenide je nepomično sjedio i zurio kroz okrugli otvor u vrevu pristaništa.

Kad je Kleon vidio, da se Parmenidu vraća prvašnje zdravlje, započe napokon sam, da govori o putu. Starac je šutio. Nije odgovarao, kao da ga ni čuo nije.

U posljednje dane pričini se Kleonu kao da Parmenide nešto očekuje. Ali što? Što bi Parmenide imao da iščekuje u ovome nepoznatom i nemilosrdnom gradu? Kleon se zabrine!

*

Eno — opet je prispjela velika lađa iz Grčke. Dolje u pristaništu još je veća vreva.

Iz čežnje za domovinom, a da malo zaboravi i brigu, pođe i Kleon do pristaništa.

»Bogovi — ono tamo! — Zar je moguća tolika sličnost?!« i Kleon zastane! — Onaj, što baš sada ostavlja lađu! — Alej — Ne! — Kakov Alej? Nije moguće! — — —

Kleon priđe bliže, pođe u susret putniku s lađe, što je toliko sličio Aleju.

Mladi putnik priđe u to lučkom pazitelju, koji je nadzirao iskrcavanje lađe i nešto ga zapita. Korak po korak Kleon se još više približi. Kad je čuo razgovor, prepozna po glasu, da je to zbilja Alej i pohrli mu u susret.

»Alej! — Reci — jesi li to uistinu ti?«

Kad opet Alej ugleda Kleona, cijelo mu se lice zasja od radosti.

»Kleone! Pa ja sam eto pošao, da tebe tražim, Kleone! Ne — ne znam gdje bih počeo; toliko toga imam da te pitam i toliko ti imam reći!« »Pošao si, da mene tražiš? Mene, Aleje?!« »Da, tebe, Kleone! Čini mi se, da ćeš me ti jedini razumjeti. Ali — buka je ovdje i toliko svijeta, ne možemo da govorimo. Kleone reci, ima li gdje blizu, da se sklonemo na razgovor?«

»Aleje, nisam ja ovdje sam. Kako da ti to razjasnim, ali brzo i što kraće? Sjećaš se moje krune? Hera iz Argosa nije Ona! Svećenik Herin, stari Parmenide čuo je za Nju. Oba smo pošli na put, da je skupa tražimo. Ne boj se Aleje — Parmenide te ne će smetati!«

Alej je začuđeno gledao u Kleona:

»Pošli ste, da nađete Nju? Dakle znate gdje je?«

»Hodi brzo iz ove buke, Aleje, pa ćeš sve čuti«.

*

U izbi u lučkom konačištu postade nesnosno starom Parmenidu. Prvi put, otkako je stigao u Aleksandriju, pođe da razgleda grad. U njegovoj duši još je titrala nada i starac je želio, da bi ga bar nešto u tome velikome gradu istrglo iz duboke potištenosti.

Zato se je Kleon jako začudio, kad je uveo Aleja u izbu, a nije našao Parmenida. U brizi za starcem učini mu se napokon, da je to dobar znak i pozove Aleja, da se spusti na klupu. Aleju je bilo ugodno, da su sami u izbi. Sad može da Kleonu ispriča sve ono, što ga je potaklo, da pođe za tragom njegovim.

Sve ono, što je Kleon naslućivao one noći, čuje sada od samog Aleja: da je i njegovu mladu dušu zaokupila daleka čežnja i neshvatljiva i nepoznata nada. Premda se predodžba Alejeve bijele djevice nije posve slagala sa slikom Klenove kraljice, osjećali su obojica posve jasno, da je to Ona, jedna te ista, jedna jedina. — Alej je upravo počeo da priča, kako je stigao u Argos, kad se potiho otvoriše vrata i Alej i Kleon ugledaju Parmenida.

Alej je sjedio u punom svijetlu i kad ga je vidio starac, dogodi se nešto neočekivano.

Upravo se je Kleon podigao sa klupe u susret Parmenidu, kad li se posred izbe starac nice prostre. U tren digne se i Alej, a zaprepašteni Kleon, misleći, da je starcu pozlilo, pohrli da mu pomogne.

Ali, što je to?! — Već se je ispravio Parmenide, a iz njegovih očiju sjala je beskrajna radost. Nijemo i u čudu gledali su ga Kleon i Alej i u to začuju šapat:

»Kleone, pa to je on! — — To je pratilac iz moga viđenja. On je naš treći drug! — Braćo — mi ćemo Nju sresti, mi ćemo Nju naći!«

Alej, ništa ne shvaćajući, još u većem čudu gledao je obojicu i čekao razjašnjenje.

*

Ne potraja dugo i Alej, Kleon i Parmenide sjedjeli su u živahnu razgovoru.

Kao da je nevidljiva moć malu izbu prenijela u daleki i tihi kraj, tako zaboraviše na sve oko sebe ovi čudnovati putnici.

Plavi obruč zajedničke sanje usko ih sape, a lica se njihova zasjaše u nadi skoroga ispunjenja.

Stari Parmenide nije zaboravio da zapita Aleja, je li se navraćao u dom njegov i je li vidio Dirku. O — Alej ju je zatekao u velikom poslu. Sav je dom prevrnula u veselju, da je stari napokon malo otišao, da se može jednom pošteno sve da uredi. Dirka je vjerovala, da je Kleon poveo Parmenida k sebi i bila je mirna, nije se brinula. Alej je onda pošao na Melos i tamo je doznao, da su se Kleon i Parmenide ukrcali za Aleksandriju. To ga je toliko začudilo, da nije mogao da se snađe i dugo je trebalo, dok je povjerovao. Čežnja njegova i ta tajanstvenost njihova puta nagnaše ga, da ih slijedi

Ah, kako se sada sve čini lako! Kao da samo treba da pođu i već su na cilju.

Tri slike iz njihovih pogleda spajale su se u daljini u jednu jedinu, koja će ih bjelinom i svjetlošću voditi na putu.

*

Upravo je podigla i razapela jedra velika lađa, da iz pristaništa zaplovi u pučinu, kad su se i Alej, Kleon i Parmenide zaputili u unutrašnjost zemlje.

Vjetar je naduhivao jedra, skladno su se podizali redovi vesala i ponosna lađa klizala se je po pučini.

Polaganije koračaju deve po suhom tlu i pustinjskom pijesku.

Vjetar ne mari i ne dotiče ona fina jedra plavičaste prozirnosti, što ih je razapela čežnja duše ove čudne trojice putnika.

Pustinjski je pijesak kao i voda mora. Ne vidiš i ne zapažaš na vodi, da li je malo prije prošla velika lađa ili maleni čamac, je li tu voda progutala mrtvaca ili je u nju utonula velika, neiskazana bol?

Ništa se ne vidi, sve se opet izbriše, sve se poravna. Takov je i pijesak pustinjski! Tko da u njemu nađe tragove drage noge?

Što da vam navijesti u pustinji, da je tu, upravo tu, malo prije prošla ona deva, koja je nosila Nju, radi koje ste krenuli u pustinju i nepoznate krajeve?

Gibljiv je sipki pijesak pustinjski i ne kazuje ništa. I on nemilosrdno poravnava i prekriva i — šuti!

Uzalud su Alej, Kleon i Parmenide zurili već dane u žutu sivoću pijeska. Ali traga nigdje!

Malene oaze pomno su pregledavali i svaku paomu, pokraj koje bi prolazili, kao da bi na njima otkrili i prepoznali znak, da je tu bila, da je tu Ona prošla. I paome su šutjele! Nepomične, samo su u visini njihale svoje lepeze.

Umorni i žedni u oazama bi silazili k uzidanim zdencima.

Kao da je u vodenom ogledalu još slika Njezina, u bojazni bi grabili vodu, da ne uznemire glatke površine. Nigdje nikakovoga traga, nigdje o Njoj ni spomena! A ljudi u karavanama i osamljeni puntici, koje bi susretali i koji bi jedini mogli da im dadu odgovor, smijali su se ovoj čudnovatoj trojici putnika, koji po pustinji traže nekakovu bijelu ženu.

*

Umor započe da savladava Aleja, Kleona i Parmenida. Tuga i beznađe sve su ih više obavijali.

Jedne noći ostadoše bez deva. Prenoćili su bili u prosjeku velike pećine, a deve ostaviše nedaleko, uz rubove pećina. Osvitkom dana uzalud su ih tražili: sve tri deve bijahu odvedene! Zagonetan udes upravo kao da je htio, da im do kraja otešča i onemogući put!

U Parmenida bijaše najjača vjera i nada, ali tijelo njegovo jedva je podnosilo napore puta.

Koliko puta prenosili bi ga Alej i Kleon preko pećinastih rubova pustinje. Za uzvrat starac bi im ponovno vraćao nadu u njihove klonule duše.

Tako su Alej, Kleon i Parmenide putovali za čežnjom, ne znajući, da li je umirenje njezino blizu ili daleko.

*

U svanuće jednog dana prvi se Alej trzne od sna. Njemu se činilo, da je u Olimpiji i da opet sniva onaj san.

Sve je oko njega žućkasto-sivo, a tamo u daljini eno opet onog istog bijeloga svijetla, koje se pomicalo.

Alej se podigne na ruke — — pa on nije u Olimpiji. A svijetlo — — pa to više nije san! Tamo je, pomiče se. Alej sjedne! Eto, pokraj njega su i Kleon i Parmenide.

Spavaju! — — — Brzo prodrma i probudi obojicu, nijemo im pokazujući objema rukama svijetlo u daljini. I Kleon i Parmenide opaze jasno bijelo svijetlo i to se je svijetlo pomicalo.

Čudnovata uzbuđenost obuze svu trojicu. Napokon — napokon! Alej i Kleon skoče s ležaja i pomognu Parmenidu da se uspravi.

Ovo jutro bio je starac još slabiji. Samo s naporom držao se uspravno. Ali se starac nije tužio, samo se je suza javila u oku. Alej i Kleon pogledaju starca pa u ono bijelo svijetlo, koje je odmicalo i teško se zabrinu. Krenuli su za svijetlom.

Pustinjski vjetar, koji nosi i nanosi brijegove peska i koga su se najviše bojala ova tri čudna putnika, započe svoju igru. Već kod prvog zamaha primorao ih je, da se okrenu i zastanu i da odahnu.

Alej i Kleon podupirali su starca. Sve češći udarci vjetra nanosili su čitave valove pijeska, sitnog, koji im je dah oduzimao i pogled ometao.

Jaki Kleon, stisnuvši uza se čvrsto umotanu krunu, obujmi sada Parmenida, da ga pijesak ne obori, a Alej je upravo mahnito i užarenim očima motrio i pazio, da iz vida ne izgubi ono bijelo svijetlo.

Iza ponovnog i silnog udarca vjetra, koji ih do pola zasu pijeskom, zalud je Alej naprezao oči. Bijelog je svijetla nestalo!

Sva trojica zastanu. Kuda će sada?!

U to Kleon zaklikne! Oštri njegov pogled otkrije tamni i nepomični predmet na mjestu, gdje je svijetla nestalo, a kad se je slegla pješčana prašina, raspozna, da su to u daljini golemi stupovi — sigurno ruševine kakova hrama.

Tamo, tamo je nestalo i onog bijelog svijetla, tamo je i njihov spas!

Sve veće vale pijeska započe da nanosi pustinjski vjetar. Upevši posljednje životne snage pođu naprijed. A Parmenide! Bogovi! toliko da ste nemilosrdni, da sada prekidate nit njegova življenja? Sav napor ovoga teškog puta i san cijelog njegova života da je uzaludan!? — — —

Dalje više nije mogao i starac klone pod pješčanim valom.

Zastanu, makar u smrtnoj pogibelji, da ih pijesak prekrije. Alej podigne starca na leđa Kleonu i pođe prvi, grćući pijesak. Gušili su se, a u očima kao da im je oganj gorio . . . Novi i novi valovi pijeska zasipali su neprestano — —

Starac Parmenide s Kleonovih leđa prvi razabra, da su već blizu oni tamni i nepomični predmeti, dok napokon sva trojica ne ugledaše upravo divske stupove pred sobom.

Alej i Kleon, već polovicom tijela u pijesku, još su se pomicali.

Između dva srednja stupa zasja ono bijelo svijetlo i trojici čudnovatih putnika se pričini, da čuju nadzemaljsku glazbu i glasove.

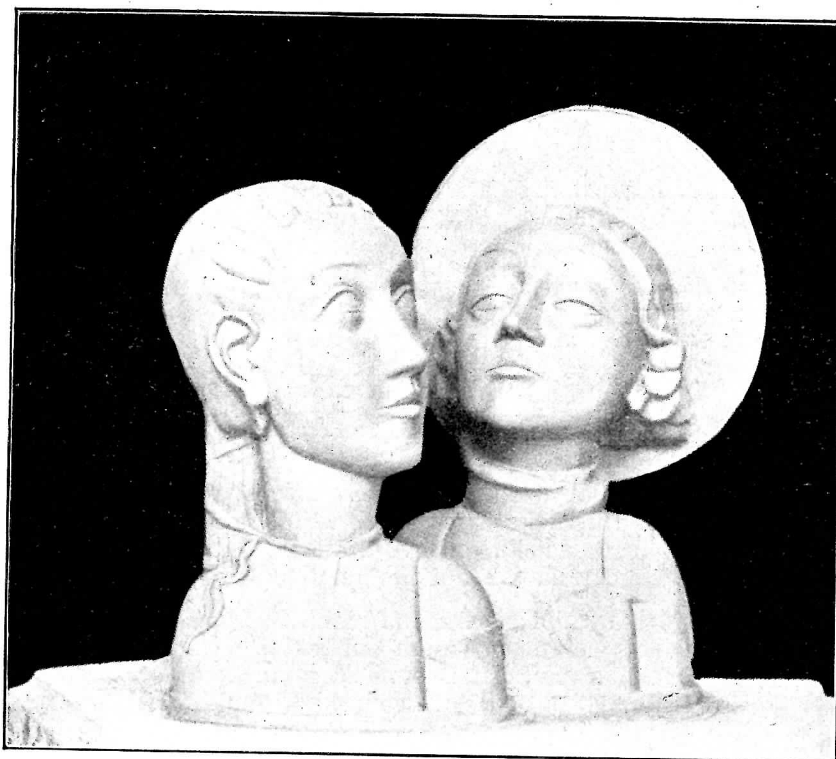
Kleon spusti Parmenida i Alej ga podupre. Svijetlo između stupova sjalo je sve jače. — —

U jedan tren zasta bijes pustinjskog vjetra. U svijetlu između dvaju divskih stupova pojavi se bijela žena s djetetom u naručju. Oko cijele njezine pojave lepršala su sama bijela krilašca i bijela pojava kao da je lebdila.

»Ovo je ta crkva »Kraljice neba«, koja je sagrađena u XI. stoljeću«.

Kad su na mali ulaz u glavnim vratima stupili u ponutricu, sve je tonulo u polutami. Vodić ga dovede do glavnog oltara.

»A ovdje je ta rijetka dragocjenost ove crkve. Vidite li krunu na glavi Madone? Dosta je tamno a ipak — vidite li, kako se ljeska? I baš o toj kruni toliko je priča i legenda! Priča se, da je ovu krunu našla jedna kršćanska karavana u pustinjskom pijesku ispred razvalina nekakova prastarog hrama i u zahvalu za sretan povratak, darovala je ovoj

RUTH SCHAUMANN: DVOSTRUKO POPRSJE SV. IVANE (JEANNE D' ARC)

»Djevica! Djevica! Moja djevica!« Zaklikće Alej.

»Kraljice! O kraljice neba!« usklikne Kleon.

»Majko! Majko milosrdna!« samo je šaptao Parmenide.

Dubokim, milosrdnim pogledom zagleda se bijela žena u starca Parmenida i pomaknu se naprijed, kao da dolazi u susret — — — —

Strašan zamah pustinjskog vjetra podiže u taj mah golem pješčani val.

Dijete, na rukama bijele žene, zaplaka, a bijela pojava, suznih očiju, uzmaknu za stupovlje.

Pred ruševinama hrama, gdje su stajala ona trojica čudnih putnika, podigao se veliki brijeg pustinjskog pijeska.

*

»Evo — tu smo!« Vodić je stao pred glavnim vratima stare crkve.

crkvi. Nikada se nije moglo da ustanovi, odakle ova kruna potječe. Ni faraoni ni žene faraona nisu nosili ovakove krune. Dugo je kruna ležala u zidu pod staklom. — Prije dvije godine bi postavljen ovaj kip Madone na glavni oltar i ova čudnovata kruna dobi napokon svoje pravo mjesto«. —

Stranac se zagleda u divnu i ljeskavu krunu i nasmiješeno lice Kraljice.

Kakav je to sklad i cjelina! Kao u čudu, nije mogao da više odvrne pogleda. — — —

»Po kakovu je samo nebeskom nadahnuću stvorio neznani umjetnik ovu tajnovitu i divnu krunu?! Kao da je znao, da će jednom da okruni dostojanstvo kraljice, u kojoj je netaknuta djevičanska ljepota i neiscrpljiva dobrota majčinstva za sve bijedne i nevoljne!« šaptao je stranac i klone na podnožje oltara.

Dragutin M. Domjanić:

Iz novije francuske lirike.

Stéphane Mallarmé:

Morski vjetrić.

(Brise marine)

Tužna je, jao, put, sve knjige pročitane,
O, bježat tamo, gdje su ptice, ćutim, pjane
Što izmed neba im i strane pjene biti,
Ni starih vrtova u oku odsjev skriti,
Srce ne zadrži, što u moru se moči,
Ni noć! Ni svjetiljke mi svijetlo u samoći,
Ni mlada majka, dok dojeći dijete hrani.
Otić ću. Jarboli već njišu se, moj brode,
Za kraj egzotični ti diži sidra s vode.
Dosada slomljena je nadam okrutnima
U zbogom posljednji sa rupcem vjeru ima.
Te možda jarbole, što vole bure zvati,
Nad brodolomcima će vjetar naginjati,
Samim, bez otoka bez plodnih, bez jedara...
Al ipak, srce mi, sad pjesmu čuj mornara.

(Iz »Poésies«.)

Prikaza.

(Apparition)

Mjesec se stužio, Serafi plaču sneni
I gudalom kroz mir cvjetova zamagljenih
S viola umiju da umirućih dižu
Jecaje bijele, što lazurom čaška kližu.
U blažen taj si dan mi prvi cjelov dala.
Moja sanjarija, što mene mučit znala,
Mirisom tuge se opajala sa znanjem,
Koj ni s nelagodom ni s kojim pokajanjem
Ostavlja ubran San tom srcu, što ga bralo.
U pločnik uprijeh star svoj pogled, lutah malo,
Kad na cesti se ti, sva nasmijana javi,
U onu večer pram tvoj čitav sunce zavi.
I mišljah: vila je s šeširom svijetla eno,
Iz sna, dok bijah ja još dijete razmaženo,
Kud prošla, ruke njoj se nisu stisnut htjele,
Mirisnih zvijezda su sniježile kite bijele.

(Iz »Poésies«.)

Joachim Gasquet:

Pjesma šume.

(Les Chants de la Forêt)

IX.

Mom srcu uzdarje je ljubav dala svoje,
I ruku u ruci s njom idem, vidim samo
Dobrotu daleku, od hvoje što do hvoje
U lugu kola sve duboko do dna tamo.

Ko blagi oprost svud na mahovinu pada,
Dok s nekom dosadom odbijat će me moći
I možda odvraćat i rodni dom moj kada,
Ko dalek oprost sad sa mrakom pada noći,

U šumi visokoj, gdje svakim sokom kola
Glas gospodara koj i nejasno poziva,
Kad mjesec tumara i vjetar tek na pola
Podiže koprenu, što našu sudbu skriva.

Francis Vielé Griffin:

I drugi će doći s poljana...

(D' autres viendront par la prée...).

I drugi će doći s poljana,
Pred vrata na klupu ti sjedat,
Ti krasna ćeš njih i svečana
Sa posmjehom s praga tek gledat.

Svud mladom će pratnjom ti biti,
Kud proljet ti blista i cvjeta,
— Al njima što tako se hiti?
Ta i ja bjeh dvadeset ljeta.

Pa nek bi tvoj posmjeh njima
I čar tvoje mladosti bio,
Što od njih tko reći ti ima?
Sâm ja sam te opjevat htio.

(Iz »Plus loin«).

Paul Gérardy:

Kraljevstvo sasvim skromno.

(Royauté très simple)

Prestolja imam sred mahovine,
Zlatnih i blaga sred lišća zelena,
Pjesama imam ja punih miline,
Sladjih, neg gusle i frula je snena.

Ja ću ti dah tvoj namirisati,
Nježni će gjurgjic da zvoneć te kiti,
Bujna ću mažurana ti dati,
Ali ti ljepša ćeš od njih mi biti.

Hoćeš li, ti ćeš mi kraljicom biti
Zlatnoga mojega blaga, što poje,
Hoćeš li, srca ćeš kraljicom biti,
Srca, što blago sve stvorilo moje.

(Iz »Roseaux«).

Adolphe Retté:

Serenada.

Srebren mjesec tih je sada,
Sja na usnama najada,
Večer spi u trstikama,
Nit se jedna ptica sama
Digla nije.

Voda, gdjeno žal se vije,
Nježno snije.

Čut je kesten uzdisati,
Gdje se zlati
Zvijezda jasnih blistaj krasni,
Usred snene hrasta sjene
Šapću vali,
Mjesecu se tuže mali.

Čuj taj glas, što drag se lijeva:
Voda pjeva.
Dodji, dol će mirit nama
Jagodama,
Mažurana vjenčat čelo...
Što bi ti se sakrit htjelo,
Tu, gdje bazga cvate bijelo?
Pojas tvoj razvezat hoću,
Uzdaha ti pit slatkoću. —

Voda sva se srebri strasna,
Voda sniva, pjeva jasna,
Hita, ispod trske skrita.

(Iz »La Forêt bruissante«.)

Alphonse Métérié:

Mir srca.

(La paix du coeur)

Za ono malo Te blagosiljam, O Bože,
Što s okna vidjet moga:
Za žamor ulice, gdje glas se čuti može
I želja prošlih mi i sanja nova mnoga.

Za lazur travnja plav, koj tako oporavlja,
Gdje poput zlatne mreže
Splet mladih grana se sve na šire rastavlja,
Ko ušće rijeke, gdje u plavo more seže.

Za blijedu mladost svu tog dana, koji daje
Veselja nam i sreće,
I koj, o nježnosti ne zboreć, obećaje
Dobrote ljudske nam u osamljeno veče.

Za glas taj djeteta, koj čut iz vrta sada,
Za lastavicu istu,
Za ljubav tihu, što govori iznenada
U letu kreljuti i glasu tako čistu.

Za blago beskrajno, što jedva mi i znamo,
Za obične te stvari,
Blagosiljam te ja i mi blagosiljamo,
Misleć, da ruka ta, što eto nas nadari

Tolikim, mogla bi sve natrag uzet lako,
A da bi bilo svud još dobro svejednako.

(Iz »Le Livre des Soeurs«
»La Chanson des Ames«).

Henry Spiess:

Ruke...

(Les mains)

Ruke, što gledam gdje kroz san se pruže,
Sudbi mi znak dati žele,
I obećavaju prolazne ruže
Ljiljane daleke, bijele.

Ruke, što htio bih svojima zvati,
Jer su te znake mi dale,
Tamo starinsko se prstenje zlati,
Niz one prstiće male.

Ruke, što groznice usta ih mojih
I mojih očiju traže,
One su slade od ustiju kojih,
One i miluju blaže.

Mišljah li, da sam ih prepoznao,
Sumnje bi mučit me stale,
Možda te ruke i nikada, jao,
Nisu ni postojale.

Ali jer nekada vidjeh u snima
Davno jedanput ih noću,
Zato sam vjeran ja ostao njima,
Zato i čekat ih hoću.

K. Rimarić Volinski:

Pisma Rusa „Scriptora“ i jedinstvo crkve.

I.

Poznata je borba slavenofila i zapadnjaka u Rusiji u 40. godinama XIX. stoljeća. Dok su »slavenofili« — braća Kirejevsci, Konstantin i Ivan Aksakov, Homjakov (pjesnik), Samarin, Tjutčev — sa kasnijim nastavljačima zastupali stajalište, da baš Rusija sa svojim pravoslavljem, primljenim od otaca, s »općinom« (zadružnim ustrojstvom) na selu i s apsolutizmom carskim na čelu ima mesijansku zadaću, da preporodi trulo evropsko društvo na načelu religije i zadružnosti, — »zapadnjaci« su tu slavenofilsku tvrdnju pobijali, ali nisu pri tome bili ujedinjeni pod jednom zastavom i s jednim geslom. Jedino samo negativni odnošaj naprama slavenofila vezaše onu šarenu grupu, u koju spadahu i potpuni liberalci sa socijalističkom bojom (Dobroljubov, kritičar Bjelinski, kasniji revolucionarac Hercen i drugi) — a i neki ljudi, koji su došli u ovu zapadnjačku struju samo stoga razloga, što nisu mogli podnijeti zgusnutu atmosferu slavenofilskog ekskluziviteta, intolerancije i mržnje naprama zapadnoj crkvi... U ovu grupu spadaju — kako je lijepo to primijetio Iv. Marković — mislioci kao Čaadajev i Vl. Solovjev (potonji već u zadnjoj četvrtini XIX. vjeka).

Generalizujući nazore slavenofila mogli bismo kazati, da je njihovo glavno obilježje rusko-pravoslavni nacionalno-slavenski mesijanizam, koji se stavlja usuprot rimo-katoličkom kosmopolitizmu.

Polazeći sa skroz nekritičnih pretpostavaka o autokraciji kao o najsavršenijoj formi vladavine i o općini (zadruzi) kao onom starinskom, praslavenskom obliku zemljišnog odnošaja, koji će preporoditi kapitalističko društvo evropsko, slavenofilsko naziranje na svijet nije ništa drugo nego neki eklektizam idealnog monarhizma iz »prosvjetiteljskog« doba, neke bizantske mračnjačke ekskluzivističke tradicije i nekoga agrarnog socijalizma »sui generis«. U glavnom je to bilo neko nacionalističko samoobožavanje, vezano u neku ruku i s bizantskom tradicijom o »Trećem Rimu« — Moskvi (»Prvi Rim« je propao zbog raskola, drugi — Carigrad — zauzet je po nevjernicima, treći Rim — Moskva — taj će stajati uvijek —; četvrtog Rima ne će biti.) To se vuče još od doba Ivana III., kad se je taj knez ženio sa Zoe Paleologovom (1472.). Baš ovu tezu o trećem Rimu, kao najštetniju za narodno samopouzdanje najžešće je osudivao Juraj Križanić u svom spisu »Razgovor ob Vladatelstvu«[1].

Pypin (jedan od većih historičara Rusije) sasvim je ispravno pobijao spomenutu slavenofilsku tezu, tvrdeći, da nije slavenstvo počelo život od primitka kršćanstva, niti su istočni Slaveni izbjegli kulturnom utjecaju stranih faktora (Grčka); niti su zapadni Slaveni toliko kulturno nemoćni, kako to hoće slavenofili, jer je Poljska imala svoju vrlo razgranjenu kulturu i književnost; a i inače, tvrdi isti Pypin, latinski jezik u crkvi i nauci nije bio samo kod Slavena, nego i kod Germana (Nijemaca), kojim nitko, niti najodlučniji njihov neprijatelj, ne će poricati kulturnu samostalnost... A veza crkveno-slavenskog jezika u bogoslužju nije nimalo poslužila zaštitom od propasti nekim slavenskim narodima.

Najznačajniji ipak (za nas) protest protiv slavenofilskog ekskluziviteta čuli smo iz ustiju Petra Čaadajeva[2] koji je na izmaku tridesetih i na početku četrdesetih godina dao Rusiji dva značajna djela: »Filosofičeskija pisjma« (Filozofijska pisma — o filozofiji povijesti) i »Apologiju ludog čovjeka«, koju je on napisao u ludnici, kad su ga onamo strpali poveljom Nikole I. (Cara-Batine, kako ga je prozvao Lav Tolstoj[3] najžešćeg neprijatelja prosvjete i napretka u Rusiji, dušmana nekolikih generacija pisaca i pjesnikâ, najžešćeg borca protiv katolištva, što ga pozna novija povijest). Naime, Nikola čuvši da je u reviji »Teleskop« izašlo jedno Čaadajevljevo pismo, gdje taj pisac zastupa misao o potrebi »katolizacije« Rusije — našao je najprikladnijim, da proglasi pisca luđakom.

Glavna je misao Čaadajevljeva čisto zapadnjačka. Glavna je mana Rusije ta, da je odustala od općenitog evropskog života. A uzrok je tome taj, što Rusija u svome crkvenom raskolu nije htjela da čuje glasove sa zapada. Dok životvorno načelo jedinstva oživljavaše tada (u srednjem vijeku) čitavu Evropu, mi Rusi smo išli za duhovnom hranom u truli Bizant...

A uza sve, što se može prigovoriti Zapadu — taj je bio (već svojom katoličkom vjerom) toliko viši od starih naroda, kao ovi iznad Hotentota i Laponaca.[4]

Čaadajev vidi dakle jedinu mogućnost da se Rusija preobrazi u tom, da se riješi svojih starinskih mana — da se vrati na evropski put ; jer je njena usamljenost stvorila od nje neko divsko čudovište, koje nije shvaćalo niti moglo shvaćati dužnosti zajednice u činu i u misli sa kršćanskim svijetom...

To bi bio pravi smisao Čaadajevljevih misli.

Pavao N. Miljukov, glasoviti vođa ruskih demokratâ i pisac važnog historijskog djela,[5] — smatra, da je Čaadajevljev plan, okušati na Rusiji primjenu zapadnog sredstva — katolicizma, koje on smatra za Evropu »plodotvornim« (str. 401.

[1] O Križanićevim političkim mislima vidi Jagić, Život i Rad J. Križanića. Zgr. 1917. i rasprave M. Vujića — Крижанићева Политика — Beogr. 1895.

[2] Čaadajevljeva su djela izašla 1862. u Parizu-Leipzigu »Pierre Tchaadaïeff: Oeuvres Choisies«.

[3] Nikolaj Palkin (palka-batina).

[4] Uzimam, u pomanjkanju izvornog djela Čaadajeva, iz Markovićeve knjige »Slaveni i Pape«, I., 354.

[5] »Očerki po istorii russkoj kultury«, S. P. B. 1905., 3 sveska; Uzimam iz II. sveska, str. 400—401.

»Očerki«) — već i za Čaadajevljevo vrijeme zakasnio za trista godina.

Ipak Miljukov (p a č e i Miljukov) priznaje, da je Čaadajev i m a o r a z l o g a da to tvrdi, dok njegovi protivnici (— a Miljukov govori o pokušajima c r k v e n e r e g e n e r a c i j e Rusije b e z i m i m o katolištva) — hoće da okušaju sredstvo, koje se je već pokazalo kao labavo: jer, veli on, i presaditi prošlost u sadašnjost, i prenijeti Evropu u Rusiju — nemoguće je. Je li to tako — vidjet ćemo.

II.

U našim danima, kad se je sve toliko promijenilo — imadu li kakvu vrijednost misli, slične Čaadajevljevima?

Imali smo priliku pokazati ideologiju z a k o n i t i h n a s l j e d n i k a s l a v e n o f i l s t v a — savremenih »E u r a z i j a c a« (Bicillija, Suvčinskog i dr.);[6] imali smo također priliku pokazati »život brojna, i kao izrazitog njenog reprezentanta naveli smo A. Sidorova, publicista u Beogradu.

Onda još nismo imali nikakvih temelja za tvrdnju, da je u ovoj struji našao svoj izražaj ne samo smjer p o l i t i č k i-r e a l a n, nego da je taj pisac p r e u z e o u g l a v n i m c r t a m a i d e o l o g i j u Č a a d a j e v l j e v u i u p o g l e d u v j e r s k o m.

Sad smo primili tri brošire na prvi pogled malene, ali pri dubljem promatranju vrlo i nadasve značajne. U ovim baš broširama naći ćemo odgovore na sva pitanja, što su se nametnula nama na početku ovog članka, naime, kako ćemo nadovezati Čaadajevljeve poglede na savremenost.

Pisac je izrazio ove postulate sa tolikom razgovijetnošću, da nama ne preostaje ništa, nego da recenziramo i rekapituliramo glavne stepenice njegovih misaonih stuba.

To su, kako smo rekli, tri brošire.[7] Već sam naslov »Pisma« podsjeća na Čaadajevljeve spise. U

FRITZ KUNZ: PROPOVIJED SV. BENEDIKTA. U DISENTISU

i rad« n a s l j e d n i k a l j e v i č a r s k e s t r u j e »z a p a d n j a k a«, u njihovu skrajnje kosekventnom izražaju — u obliku komunizma.

Sad bismo htjeli, da se zapitamo, je li Č a a d a j e v l j e v a s t r u j a ostavila kakvih tragova u sadašnjici, kraj svih silnih promjena situacije?

Odmah spočetka moram naglasiti, da smatram s t r u j u Č a a d a j e v a s v a k a k o č i s t i j o m k a t o l i č k o m s t r u j o m, n e g o n a z o r e S o l o v j e v a. Jer ovaj je potonji, uza svu svoju prijazan Rimu, ipak s u v i š e n a d a h n u t m e s i j a n i s t i č k o m m i š l j u o u l o z i R u s i j e u b u d u ć o j »t e o k r a c i j i«.

Kad smo pisali god. 1922. retke o »Savremenoj Rusiji«, spomenuli smo mnoge struje političke misli u ruskoj emigraciji. Među ostalim naveli smo i struju »pomirljivog raspoloženja«, koja hoće da gradi zgradu budućnosti na temelju preživljenog iskustva i bez obzira na propale fantazije. Onda smo spomenuli, da je ona struja nažalost malobrojna, ...

U prvoj pisac, pod drugim naslovom »Gdje je izlaz?« (Gde vyhod?) promatra događaje od sloma zadnjeg (Vrangelovog) pokušaja restauracije predrevolucionarne Rusije. Spominje, kako su se izjalovile sve lijepe osnove rušenja Sovjeta intervencijom ili pohodom pod komandom Vrangela ili Nikole Nikolajevića; kako su se pokazale nespretnim i prognoze P. Miljukova o skorom slomu sovjeta; kako su se izjalovili i »točni računi« socijalnih revolucionaraca o skorom preokretu. U svemu tome vidi pisac potpuni slom (javni — očiti — bankrot) svih stranaka u emigraciji, te uviđa potrebu potpune revizije svih pogleda na događaje u Rusiji.

Pristupajući ovoj reviziji pisac u prvu ruku konstatira, da se je pokazala potpunoma lažnom i teza o o d a n o s t i r u s k o g p u k a c a r u i

[6] »Hrv. prosvjeta«, 1924., septembar; isto, 11—12 br. 1925., članak »Maskirana Teorija«. Osim toga pozitivni odzivi na njih Sr. Kirina u »Novoj Hrvatskoj«, g. 1924.

[7] Naslov: 1. Scriptor. Pisma sunarodnjacima (Pisma sootečestvenikam, ruski).
2. isto, sa podnaslovom »Jedinstvo Crkve«.
3. A. Sidorov (Scriptor) isti naslov — Jedinstveni front (Jedinyj Front). Prva štampana 1924, 2. i 3. 1925. Sve u Beogradu.

autokraciji, jer narod (puk) ničim nije reagirao na okrutno ubijstvo carske porodice i slično. Po svemu se vidi, da je proces revolucije pripravljen već odavna. 1905. god. vidjele su se njezine konture. A i prije je ona već bila, ako ne na ulici, onda svakako u glavama naroda i inteligencije...

Takav odgovor daje pisac otvoreno restauratornim grupama; umjerenija grupa (»nacijonalni savez«) ne će da se veže uz legitimitet monarhije sam. Nego ipak, po piščevu mišljenju, površno shvaća smisao i značenje ruske tragedije te ne vodi računa o tome, da su glavni uzroci sloma Carstva vezani uz defekte intelekta i prilike ruskog naroda.

»Glavna Uprava Ruske Crkve u inostranstvu«, (kojoj je na čelu Mitropolit Antonije) ne će, po piscu, da se pozabavi vjerskim preporodom naroda, nego hoće da se prisloni na političku struju desnice, te postaje na taj način oruđe partijskih ciljeva.[8]

Lijevičarske grupe u glavnom, po piscu, čine tu pogriješku, da stavljaju usuprot staroi, trulој, »službenoj« Rusiji — novu »revolucionarnu«, »zdravu«...

»Scriptor« tvrdi, da to ne stoji. Uza svu historijsku neizbježljivost revolucije, revolucionarni tabor već od početka svoga bivovanja pokazao je toliko anarhističkih, despotičkih i »nihilističkih« tendencija, da je Puškin imao pravo, kad je prorekao, da će ruska revolucija primiti oblik »okrutne i besmislene pobune« (»žestoki i bezpošćadni bunt«).

Već je Švicarac Thun u djelu o ruskim revolucionarcima doba Aleksandra II. bio smućen onim pomanjkanjem poštovanja prema elementarnom principu slobode individua, što se je pokazalo u činima i mislima ondašnjih »nihilistâ« i »narodovoljaca«; isto je opazio i Rus Citović koncem 70. godina, kada je uvidio težnju revolucionaraca za uništavanjem kulturnih tekovina.

Kasnije »socijalno-revolucionarstvo« se samo djelomično oslobodilo početne anarhičke i antikulturne ideologije, koja je našla svoj izražaj u čudnovatom romanu »Što da se radi?« Černyševskog. Scriptor ovdje provodi markantnu paralelu između psihe ljevičara i desničara — cariste — slavenofila našeg doba. Dok prvi duhom djeca Černyševskog, osnivaju III. internacionalu, koja ima da u sebi utjelovi misao Marxa s mišlju Hercena o tome, da će Rusija prva u svijetu oživotvoriti i ostvariti ideju socijalizma (dakle, potpuno socijalno-mesijanističku misao) — dotle desničari — u obliku starih slavenofila i novih eurazijaca — hoće da ostvare misao III. Rima. Pisac vidi u oba logora jednu »eurazijsku« srčiku i jednake sanjarije o gospodarstvu nad svijetom...

Istinu je, prema tome, rekao T. G. Masaryk u spisu »Slaveni poslije rata«, kad je kazao, da »boljševik — to je ruski kaluđer, koji se je uzbunio i obezumio pod utjecajem materijalizma i ateizma Feuerbachova«: Scriptor tumači i to tako, da kod komunistâ postoji ista okrutna strastvenost, isti verbalizam (ruski »bukvojedstvo«), isto ignoriranje žive zazbiljnosti te zakonâ i zahtjeva života, isti fanatizam skopčan s lukavošću — kao i kod jeresiarha i sektaša XVI.—XVII. vijeka, što se sve odnosi, razumije se, samo na Lenina i iskrene komuniste, a ne na najnovije pristalice režima iz redova novinara, državnih činovnika, generalštapskih oficira i bivših socijalnih revolucionaraca...

U glavnom dakle naš pisac tvrdi, da su sve stranke u Rusiji i u ruskoj emigraciji izgubile svaki sadržaj i smisao; niti će samo eurazijstvo otvoriti ikakovih novih perspektiva, jer sve stranke, uključivši ovamo i komuniste, bez razlike u potankostima, očituju sve jednu te istu ideologiju, osnovanu na krivom shvaćanju bitnosti ruskog naroda, te mogu dovesti samo do katastrofâ...

»Ruski političari ne mogu ili ne će da uračunaju u potpunosti posljedice, što proističu iz fakta, da je Rusija izgubila svjetski rat, te da je u Rusiji nastala Revolucija; a također ne mogu oni ocijeniti i uzrokâ što su uvjetovali poraz u ratu i revoluciju, te čimbenike, što su uvjetovali nakazni karakter revolucije, koji je donio ne preporod, nego trulež i destrukciju«. Rekavši ove misli pisac hoće da analizira, ove uzroke i ove mane ruskog karaktera. Evo šta on tvrdi u glavnom.

Po njegovu ne valjaju teorije, prema kojim su narod i inteligencija dva različita duha, kako tvrde Dostojevski i od čest i Tolstoj, povodeći se za slavenofilima četrdesetih godina. Psiha je naroda i inteligencije, unatoč tvrdnjama ovih mislilaca — jedna te ista. Jednako pomanjkanje nacionalnog ideala i nacionalne svijesti. Jednako negativan ili indiferentan odnos prema formama države i, što je još bitnije — prema vjeri. U zadnjim godinama razvio se u svim staležima čisto uličnjački (ruski terminus »huliganski«, moralno-nihilistički) mentalitet na svim područjima života; dok su malobrojni »bogoiskatelji« iz inteligencije razvijali teoriju »naroda bogonosca«, narod je padao sve niže i niže, do stanja potpunog truleža. Koga je dala masa narodna u Rusiji? Tri su, po Scriptoru, najpoznatija imena što su izašla iz dubina pučkih. To su Gorki, pjevač Šaljapin i Grgur Rasputin. Gorki, koji je pred rat bio propagandist socijalne demokracije, »a u sovjetskoj je Rusiji jeftino nabavljao stare porculanske i druge skupocjene predmete kod progonjenih buržuja«; Šaljapin, koji je 1905. pjevao revolucionarne himne, 1914. klečao je javno pred carem na pozornici, pjevajući »Bože carja hrani«, a sada pjeva boljševičke himne; Rasputin — amoralni i beznačelni varalica, sva su trojica tipični obrasci pučkog čovjeka iz dubinâ Rusije. Iz ovakvih sastavina nije se mogao polučiti drugi rezultat. Krivo je mišljenje, da narod ne odobrava nastranosti komunizma. (Baš ono, što je kod komunista najodvratnije, t. j. teorija o »pljačkanju onoga što je nepljačkano«, okrutnosti osvete i slično — nailazi na najveće simpatije puka). Prema tome, veli pisac, narod, dakako, »prima« komunizam. Ali drugo je pitanje,

[8] Str. 3. spom. I. brošire.

može li se uzeti mišljenje puka o ovim stvarima kao mjerodavno, kraj navedenih i već poznatih osobina narodnih?...

Autor vidi u historiji XIX. vijeka niz pokušaja od strane zdravijih elemenata društva, da upute Rusiju na put zdravih reforama, ali i niz neuspjeha ovih pokušaja. Protiv zdrave ideologije stajale su dvije, stvarno istovjetne fronte: divljeg reakcionarstva i divljeg nihilizma. I jedna je od ovih divljih struja sada pobijedila...

Gdje je uzrok tome?

Tome pitanju pisac dodaje još i drugo: kako se je moglo dogoditi, da komunari, koji su ustrajali na vladi u Parizu (1871.) samo 70 dana, u Rusiji vladaju bez većih zapreka već 7 (8—9) godina (Brošira pisana 1924.); kako narod trpi ovu najveću despociju?

Na ova dva pitanja pisac odgovara dosta oštroumno. Prvo, on tvrdi da je ruski fiziolog dr. Pavlov poslije istraživanja mozga i živčanog sastava mnogih ruskih individua našao jednu markantnu psihičku manu ruske rase: naime, kod Rusa je slabo razvijen osjećaj stvarnosti, te riječi više djeluju na njegovu psihu nego li fakta. On, ruski čovjek, u glavnom je slabo sposoban da shvati zazbiljnost, te se nalazi uvijek pod utjecajem nekih (hipnotički djelatnih) maglovitih fraza, koje on ne shvaća ili koje same po sebi nisu shvatljive.

Tako je na primjer narod ruski god. 1917. toliko bio zanesen lozinkom o »miru bez aneksije i kontribucije«, da je smatrao sramotni brest-litovski mir za pravu pobjedu svoju. Ja bih dodao tome još i markantnu činjenicu, da se kroz decenije, od god. 1863., a možda i od god. 1825., od »Dekabrista«, umjerena inteligencija dijelila u dva tabora: na pristaše »konstitucije« i na njene protivnike, koji su se bojali ove riječi, kao paklene vatre. Ni jedni ni drugi nisu ni mislili i ni slutili, da neka konstitucija (ustav) upravo postoji i u apsolutističkoj zemlji, i da se upravo radi samo o što demokratskijem ustavu, a ne o izgovaranju ove riječi: ustav. Tko ne zna ruskih prilika, taj će se začuditi. Ali to je činjenica. Pobjedonoscev, Kokovcev, Stolypin, sam Nikola II. — svi su se bojali kao đavla ove riječi; dok su liberalci nada sve nastojali, da se ta riječ izgovori. Dakle misli našeg pisca o prirođenom verbalizmu Rusa potpuno odgovaraju zazbiljnosti. Scriptor, oslanjajući se na ove i ovakve činjenice tvrdi, da bi prvim korakom na putu napretka bilo oslobođenje ruske misli od povojâ samoobožavanja i samohvaljenja, koja priječe bistar pogled na stvari (i u desničarskom i u ljevičarskom taboru); a prvi, najbolji i jedini način da se to učini — jest moralni preporod... A taj moralni preporod pisac vidi samo u »stupanju na stazu Čaadajevljevu«. On tvrdi, da ruska književnost poslije zlatnog doba Puškina-Gogolja pokazuje sve znakove degeneracije, jer su već Dostojevski[9] (sa svojim bolesnim misticizmom) i Tolstoj (sa svojim pasivnim anarhizmom), ne govoreći već o kasnijim piscima — u moralnom pogledu, uza svu veličinu njihovu — ipak nezdrave pojave (uz nekoliko izuzetaka, od kojih je, po našem, jedan od najznatnijih Leskov-Stabnicki).

Preporod je, po piscu, moguć samo putom priticanja zdrave kršćanske kulture; gdje je izvor te kulture, to će pisac pokazati u drugoj i trećoj svojoj brošuri.

U glavnom je autorova analiza ispravna. Štaviše, protiv te analize ne može biti nikakvih prigovora. Pisac i sam predviđa optužbe o suvišnom pesimizmu prema ruskom narodu, možda o pomanjkanju rodoljublja. On odgovara na to, da to ne stoji, jer se bistar pogled na stvari može stvoriti samo onda, ako se čovjek postavi na teren realne politike, i ako odbaci političke fantazije, te se čuva onih bolestî, od kojih dotični narod strada. Nema on ni pesimizma, jer on vidi spas.

Jedino, što bismo imali prigovoriti poštovanom piscu, jest njegovo mišljenje o Gorkom. Jest. Stoji, da taj pisac »Na dnu života« nije uvijek bio na dovoljnoj moralnoj visini. Ali — kakova li čuda! — baš taj isti Gorki, pošavši sa sasvim drugih polaznih točaka, iznio je u svojem negativnom sudu o ruskom seljaku misli ne samo srodne onim Scriptorovim, nego upravo identične. Dosta je pročitati Gorkijevu studiju o »Ruskom Seljaku«, koja je u februaru prošle godine objavljena u hrvatskom prevodu u »Obzoru«. Gorki, dabome, ne stvara istih izvoda kao Scriptor. Ali u negativnom je smislu njegov pogled dosta bistar.

III.

Druga se Scriptorova brošira zove »Jedinstvo Crkve«. Tu se on već sasvim očito stavlja na stanovište, da je potrebno, da što brže stupi Rusija u crkvenu zajednicu sa Zapadom. Sada se, veli on, sve više i više jača misao, da preporod Rusije ne će biti posljedicom stranih intervencija ili naoružanih provala »bijele« armade, nego putom potpune duhovne sanacije zemlje i naroda, dakle putom osnovi primjerenog i trajnog rada kršćanske crkve. »Za uspjelu provedbu ovog golemog rada potrebita su i iskustva i znanta kulturno-moralna sredstva, koja će ruska crkva naći samo na putu ponovnog sjedinjenja[10] sa crkvom rimskom. Premda ova misao ima sada i mnogo pristaša, ali i mnogo protivnika, kojih je glavni argumenat taj, da je ruska crkva suviše »samobitna« (samosvojna) te previše daleka od rimske« (što se smatra kao njena neka vrlina).

Argumentacija piščeva ne može nas ovdje suviše zanimati, jer on tu navodi historijske činjenice, nama dosta poznate (na pr. iz spisa Iv. Markovića), ali za rusku javnost imaju sve ove činjenice velik interes, jer su potpuno nove za većinu ruskih intelektualaca. On, na primjer, podvlači, da

[9] Što sam i ja imao smionost ustvrditi u »Hrvatskoj Prosvjeti«, u ruskom broju XI. godišta, članak o Leskovu.

[10] »Voz sojedinenija«; dakle pisac misli sasma ispravno, po mišljenju našem i većine stručnjaka, da je ona nekoć bila u vezi s Rimom.

je kršćanstvo proniklo u Rusiju i iz Rima i iz Bizanta; a službeno krštenje Rusa (g. 988.) uslijedilo je prije konačnog rascjepa Crkve (1054.). U periodi od 988. do 1054. bilo je još izravnog utjecaja Rima na rusku crkvu, što se dokazuje mnogim činjenicama (ruski obredi crkveno-narodni, kojih nema i nije bilo u Bizantu, ali kojih je bilo u Rimu). On spominje i lionsku (1274.) i florentinsku (1439.) Uniju; kod stvaranja potonje sudjelovao je i ruski mitropolit Isidor[11] s episkopom Avramijem; Isidor je pri povratku u Moskvu u glavnom »Saboru« (prvostolnoj crkvi) odslužio liturgiju, spomenuvši ime papino. Taj pokušaj nije uspio zbog otpora Vasilija, ondašnjeg moskovskog kneza; ali sigurno je, da je Izidor u Moskvi imao sumišljenika i prijatelja...

Ivan III. — osnivač ruskog cezaropapizma — bio je oženjen s u n i r a n o m princezom Zoe (Sofijom), kćerkom tesalskog despota Tome Paleologa, jednim od zadnjih ogranaka te loze... Na taj je način s a m a m i s a o o n a s t a v k u B i z a n t a u M o s k v i prošla kroz u n i j a t s k o č i s t i l i š t e.

Ali unija, koja se nije ostvarila u Moskvi, naišla je na dobro tlo u Bijeloj Rusiji i na Ukrajini. V e ć i n a s a v r e m e n i h p i s a c a ne smatraju više uniju zapadnih Rusa kao akt nasilja, nego kao rezultat p o m i r l j i v i h s t r u j a r e l i g i o z n e m i s l i; istina, ta se pomirljiva atmosfera nije produžila na tlo moskovskog carstva. Tome je dokaz potpuni slom K r i ž a n i ć e v e misije; ali već 1615. otvara se »Bratska škola« u Kijevu, pretvorena g. 1631. u Akademiju. Ova »Akademija«; premda je imala za cilj biti »braničem pravoslavlja«, ipak je iskoristila u svom radu mnoge tekovine rimske bogoslovne misli, unoseći na taj način i u rusku crkvu »latinski« utjecaj.

Doba Petra I. u glavnom je doba prevlasti protestantskog utjecaja, ne samo na crkveni nego i na političko-društveni život Rusije. (Mjesto K r i ž a n i ć e v a pravca Rusija je pošla P e t r o v i m. Ova su dva pravca jednaka u negaciji ruskih nastranosti, ali potpuno su o p r e č n a u d u š e v n o j s t r u k t u r i. K r i ž a n i ć e v e su se misli vodile izravno k rodoljubnom zapadnjaštvu Čaadajeva, konsekventna pak provedba Petrovih načela nije mogla uroditi drugim plodom, do savremenog »III. Internacionale«.

To je toliko opsežna tema, da se ne da strpati u okvir ovog informativnog članka. Mi ipak držimo da je to dobro, premda izgleda nešto paradoksno: P e t a r - a u t o k r a t i L e n j i n - s v e t a c p r o l e t a r a c a! Ali nemojmo zaboraviti, da su na proslavi 300-godišnjice Akademije u Petrogradu stajala dva poprsja: Petra i Lenina! Naš »Scriptor« se ove teme nije dotaknuo. Ali će sigurno priznati, da naše tumačenje nije u opreci s njegovim).

Poslije Petra ipak je i latinski utjecaj vršio svoju ulogu u Rusiji. Čini se da pisac stavlja u vezu ubijstvo Pavla I. s njegovom nakanom, da uvede Uniju u Rusiji.[12] Mnogi znaci pokazuju, da je to historijski opravdano.

Oko 50.—60. godine XIX. stoljeća širi se misao o ujedinjenju ruske crkve s Rimom, osobito u redovima više inteligencije i aristokracije; onda razvijaju svoju djelatnost knez Gagarin i Martinov. Od njih baš i potječe latinsko-obredna struja ruskog katoličkog pokreta. Ali glavnom je zaprekom približavanju Rusije Rimu bila svađa rusko-poljska, tako da još i sada mnogi Rusi zovu katolištvo »poljskom vjerom«.

U borbi s polonizmom nije ruska carska vlada znala izumiti ništa bolje, nego da uništi konačno grčko-sjedinjenu crkvu u Rusiji, tako da je počevši od 1875. g. bilo s l u ž b e n o z a b r a n j e n o brojiti u posebnu konfesiju grčko-katoličku vjeroispovijest, a u vezi sa tim i pojedincima j a v n o sebe nazivati unijatom. U obiteljskim uspomenama pisca ovih redaka sačuvano je mnogo šta o tim godinama, kada su se pripadnici toga obreda morali smatrati službeno pravoslavnim, a faktično je na primjer u eparhiji helmsko-varšavskoj bilo do 100.000 faktičnih neznabožaca, koji se nisu ni vjenčali, niti su krstili djecu te nisu nikada išli u crkvu — jer im je u »rimsku« bilo zabranjeno ići, a pravoslavna im je ostala tuđa. Mnogi su ipak morali podleći, (osobito oni, koji su se odselili u prijestolnice), ne izgubivši ipak uspomene na svoju staru konfesijsku pripadnost...

Uz ove pojave sprječavan je bio katolički pokret sve većim utjecajem protestantskih simpatija Petrogradske Duhovne Akademije i općenitom sklonošću ondašnjeg službenog pravoslavlja protestantizmu. Ipak pokret nije prestao. Jedna od markantnijih pojava bijaše Vladimir Solovjev (koji je svoje najsnažnije djelo u tome pravcu »Historija i budućnost teokracije« štampao u Zagrebu, jer ga je ruska cenzura zabranjivala). Broj se konvertita povećava. Koncem XIX. i početkom XX. vijeka poznata su obraćenja kneginje Volkonske, svećenika Tolstoja, Sipjagina i mnogih drugih — sve iz »boljeg« društva...

Zakon o vjerskoj snošljivosti god. 1908. znatno je povećao mogućnost konverzijâ; ali javnost se je malo zanimala za te stvari, budući više zabavljena revolucijom (odnosno borbom s revolucijom).

Naš pisac vrlo negativno gleda na »kružok bogoiskatelja« toga doba (kamo spada m. o. i Merežkovski) jer u njemu sasvim ispravno vidi »amalgam misticizma i svojebitnog racionalizma«, što smo inače već spomenuli u članku o Leskovu, veleći da Merežkovski, ako je kršćanin, onda svakako »cum magna reservatione mentali«...

Ovi »bogotražitelji« i dosada su u nekoj vezi sa protestantskim i baptističkim strujama, što dokazuje dobar prijem, koji daje ruska sredina Y. M. C. A.-i, organizaciji sasvim sektaškoj...

Uza sve perturbacije 1905.—1906. 1917.—1918. godine — katolička misao ipak zadobiva sve više i

[11] O njemu lijep prikaz od Markovića, Slaveni i Pape, II. sv., 32 i dalje.

[12] Dosada još stoji u zgradi bivšeg »Pažeskog Korpusa« lijepa t. z. »Maltanska« r-k. crkva, sagrađena od P a v l a I. g. 1905.—1917. ona je bila središte ruskih katolika latinskog obreda. Kako ta stvar stoji sada, ne znam.

više pristaša. Onda, osim već poznatih radnika na tome polju, dolaze novi: svećenik Abrikosov, Verhovski i mnogi drugi. Sami starovjerci traže veza s Rimom preko galicijskog metropolite Andrije Šeptyckog.

Pisac navodi i negativnu pojavu: pokušaj metr. Antonija Hrapovickog, glasovitog crkveno-političkog vođe ruskih monarhistâ, da se »pročisti« katekizam ruske crkve od »katoličke natruhe«; t. j. pokušaj da se što više još udalji ruska crkva od općene. Ali pisac smatra, da je Antonijev pravac nemoćan, jer se on osniva na čisto političkoj tendenciji, što po našem, dakako još ne znači političku nemoć, jer se i čitava grčka crkva odcijepila od jedinstva samo iz sitnih političkih razloga, kakvi su i ovi, Antonijevi. Svakako Antonije i m a m o g u ć n o s t i, d a m n o g o n a š k o d i stvari jedinstva stada Hristova.

Pitanje je o uspostavi jedinstva ruske crkve s rimskom u bitnosti vrlo jednostavno i jasno — veli Scriptor — ma kako bi tu jasnoću željeli zamagliti protivnici. Ovo pitanje stoji ovako: C r k v a K r i s t o v a p r v o b i t n o b i j a š e j e d n a.

Ako je prije pod utjecajem protestanata s ruske strane bilo pokušaja da se ospori primat rimskom prvosvećeniku, sada će se jedva naći takvih, koji bi se usudili poricati i sumnjati o prvenstvu rimske stolice. Kad se je Carigrad odcijepio od Rima — automatski ga je slijedila i Rusija. Ipak se u Rusiji periodički pokazivala težnja za uspostavom jedinstva. — A sada — veli pisac — kad smo vidjeli plodove ruskog nihilizma u svoj njihovoj rugobi, zar su još potrebiti dokazi u korist »j e d i n s t v e n e f r o n t e« protiv neznaboštva u svakom obliku; zar se sada, kad je komunizam nanio takve udarce ruskoj crkvi, možemo održati bez organizatornog iskustva rimske crkve? To je isto tako nemoguće, kako je bilo u XVII. v. nemoguće biti bez pomoći latinske kulture pri fundaciji duhovne škole...

Često — veli pisac — čujemo od Rusa, koji su se malo upoznali s naukom Rimske Crkve, ovakve prigovore: »jest; ali Papa se je proglasio nepogrešivim, a na taj je način sebe izjednačio s Bogom«. Pisac lijepo tumači dogmu o infallibilitetu Poglavara Crkve u rimskom smislu, te završuje citatom iz jednog odgovora Sv. O. Pape Pija XI. ruskoj spisateljici Lappo-Danilevskoj, koja se priklonila rusko-katoličkom pokretu: »Molite se za Papu — Papa će se moliti za Vas!«...

Na koncu druge brošire pisac polemizira sa g. Pogodinim (piscem reakcionarcem iz ruske beogradske kolonije) i sa g. Filosofovim (pristašom, barem u prošlosti, Merežkovskog, sada u Varšavi) — koji se u polemici nisu znali uzdržati od uvreda na adresu piščevu; te dosljedno pobija sve prigovore. Tako je na pr. g. Pogodin mišljenja, da katolicizam hoće da iskoristi dobrotvornost kao sredstvo za »kupovanje duša«. Pisac ispravno tvrdi, da Vatikan ne stavlja nikakvih zahtjeva, kad čini dobro; g. Pogodin i sveuč. prof. Bulgakov tvrde, da katolici »hoće da stvore unijatski proselitizam na mjestima, gdje je nagomilana ruska emigracija«.

Ali što je to »unijatski prozelitizam«? Tvoreći dobro na kršćanski način, t. j. po prof. Bulgakovu, bez očekivanja plate i nagrade — katolički ipak radenici ne mogu biti indolentni prema zapovijedi »da svi budu jedno«; ne mogu zapečatiti svoja usta u pogledu pitanja o ujedinjenju crkava. Bilo bi prigovora, kad bi se upotrebljavala nedostojna sredstva, ali toga nema: postoji potpuna sloboda polemike... Stoga možemo reći, da ovi katolički r a d e n i c i tvore d o b r u i v e l i k u s t v a r.

RUTH SCHAUMANN: *MALI SLIJEPAC*

IV.

Treća Scriptorova brošira ima naslov »Jedinstvena fronta«. Ovdje se pisac bavi pitanjem položaja ruske crkve pod carstvom. Formula-geslo (poluzvanična) države i slavenofila — pravoslavlje, samodržavlje — narodnost — izjednačenje, je crkva sa oblikom vladavine i sa narodnošću. Štaviše, »samodržavlje« (autokracija) često se je stavljalo na prvo mjesto.

Borba prvih ruskih patrijarha (Filareta i Nikona) za prevlast duhovne glave nad svjetovnom ili barem za jednakopravnost s potonjom — svršila se je potpunom pobjedom svjetovnog načela, kad je Petar ukinuo patrijarhat.

Druga formula ruskih desničara »za vjeru, cara i otadžbinu« — mogla bi se, po piscu, smatrati pokušajem, da se uzdigne na prvo mjesto vjerski

značaj Rusije. U vezi su s time i pokušaji oko uspostave patrijaršije.

1918. godine uspostavljena je patrijaršija. Ali su se nade izjalovile. Možda je to prekasno došlo, ali narod je pokazao potpunu ravnodušnost prema vjeri.

Pojavila se doduše t. zv. »živa crkva« (o kojoj smo mi već dosta pisali); ovaj pokret je htio da prikaže, kao da je sovjetizam najbolje ostvarenje pravoslavnog ideala, da je komunizam ništa drugo do usavršenog kršćanstva. Ista se misao vidi i kod Aleksandra Bloka u pjesmi »Dvanaestorica«, gdje pjesnik pokazuje Krista, kako vodi »crvenoarmijce«.

Pisac baš u ovoj točci vidi svezu boljševizma i njegova ogranka »živocrkvenjaštva« sa slavenofilima, Dostojevskim i eurazijcima.

Autor se najjače obara na onu baš točku, koja je u stvari ništa drugo nego neki ruski mesijanizam...

Pisac smatra da se pobjeda komunizma nad ruskom crkvom ne može smatrati pobjedom nad kršćanstvom: ona samo svjedoči, da je nastradala ona crkva, koja je bila odcijepljena od središta kršćanstva.[13] Činilo bi se, da je katastrofa, koja je zadesila Rusiju, zorno pokazala svu neistinitost tvrdnje o tobožnjoj ruskoj »samobitnosti«. A ipak mnogi još nisu u stanju da shvate tu istinu, te tvrdoglavo brane stare teze. Mitropolit Petar (zamjenik Tihonov) priznao je u jednoj poslanici, da Crkva nije u stanju da se bori sa sektaštvom i bezvjerjem.

Nije li to dokaz štetnosti one, prije toliko ohole »splendid isolation« Ruske Crkve?

Mnogi, veli pisac, tvrde, da uopće kršćanstvo proživljava krizu. On smatra ta mišljenja dokazom za malaksalost onih, koji tako misle. Tko je kršćanin, treba da se bori protiv toga...

Prelazeći na pretres faktičnih mogućnosti i zahtjeva kod ujedinjenja crkava Scriptor sasvim odbacuje svaku misao o nekoj budućoj eklektičkoj kompromisnoj crkvi, s elementima i rimokatoličkim i pravoslavnim i protestantskim. Ne smiju se i stavljati zahtjevi: neka se Rimska crkva odreče[14] toga i toga — onda možda... Nego treba doći do izmirenja s iskrenom željom.

Ne smije se govoriti i o »formalnom sporazumljivanju«. D' Herbigny, Grivec i drugi stavljaju pitanje baš na teren iskrene težnje za jedinstvom, koje je nekoć trajalo tisuću godina...

Jedinstvo pak crkve nije moguće bez jednog jedinog središta. Tko hoće jedinstva, ne smije nijekati fakat, da je centrom prvobitne crkve bio Rim. Ako stojimo na historijskim temeljima — moramo se držati historijske stvarnosti — inače ćemo izgubiti put, zalutat ćemo... Odbacimo li historiju, počnemo li stvarati kompromisnu crkvu iz različitih elemenata — vršit ćemo bestemeljan i bezrezultatan rad.

Rim je — tvrdi pisac — kršćansko središte ne samo snagom historijskih istina. I u moderno doba — gdje ćemo tražiti središte, ako ne u Rimu? Zar u Londonu? Anglikanizam (koji tako voli sada službeno rusko svećenstvo) nije ništa, nego engleska nacionalna vjera...

Rim je van-narodan, nad-narodan. A i praktički, kaže pisac, rimski je prvosvećenik jedini, koji ima prava međunarodnog suvereniteta i ima svoje diplomatsko predstavništvo. — Dakle svi su razlozi, (i unutarnji i čisto vanjski) za to, da se izjavimo za Rim.

Pokušaj, da se stvori Drugi Rim (Bizant) — pokazao se je kao zaludan; Treći Rim — (Moskva) izrodio se u Treću Internacionalu.

Na završetku pisac još jedamput pobija sve moguće navode protiv njegove teze.

Među ostalim zanimljivo je, kako on polemizira s piscem Jablonovskim (u ruskom listu »Rulj«, Berlin). Ovaj Jablonovski grdi arhimandrita Filipa Morozova, koji je prešao na Uniju u Vilni, veleći da je on, Jablonovski, premda i loš kršćanin, ipak frapiran postupkom arhimandrita (koji ostavlja Majku-Crkvu, kad je ona od svih ostavljena i utučena, bačena i oslabljena).

Scriptor oštroumno kaže, da baš zato novinar i osuđuje konvertita, jer je taj novinar »loš kršćanin«. A to je bitnost u pitanju o ispostavi crkvenog mira.

»Zašto sam ja pošao ovim putem?« pita sam sebe pisac...

I odgovara ruskom poslovicom: »Dok ne grmi, seljak se ne krsti«.

»Nesreća, što je zadesila Rusiju, primorala je i mene, da se duboko zamislim u prošlost i sadašnjost Rusije; da potražim uzroke. Tako sam došao do izvoda, što sam ih naveo u gornjim recima...

Pisac svršava svoju zadnju broširu pozivom, da se stvori jedina kršćanska fronta protiv dekristijanizacije...

V.

Rekapitulirajmo. U Rusiji bila su dva pravca života i misli, istočnjački i zapadnjački. Istočnjački je tvrdio i tvrdi, da je Rusiji namijenjena neka osobita zadaća, da svojom natprirodnom snagom preporodi čovječanstvo. Zapadnjački je tvrdio, da Rusija te snage još nema, jer nije imala i nema onoga, što ima zapad, jer ona ne samo da ne može igrati mesijansku ulogu, nego uopće nikakve uloge, dok god je zaostala.

Mesijanisti su našli svoj izražaj u teorijama slavenofila, u ruskom cezaropapizmu, (u Vl. Solovljevu od česti, u koliko on baš Rusiji namjenjuje neku osobitu ulogu) — u komunistima napokon, koji hoće od Rusije stvoriti neku uzornu postaju kulture i gospodarstva...

Antimesijanisti — veći i iskreniji rodoljubi, jer su realniji, vide sve mane i svu divljačinu, koja još postoji u njihovu narodu. Oni ne će da nude Rusiji ulogu preporoditelja svijeta.

Zadovoljavaju se i sa skromnijom zadaćom: neka se Rusija sama preporodi. Skromno,

[13] Str. 5. Broširе »Jedini Front«.

[14] Kao što to tvrde »Eurazijci« u »Latinskom Zborniku«, što smo citirali lani.

bez lude oholosti, koje su pune knjige slavenofila i eurazijaca, neka bude zemljom kršćanskom i evropskom. Drugog puta nemamo. Sve je ostalo ili sanjarije ili prevara. I u jednom i u drugom slučaju štetno i neiskreno. (Da su eurazijci neiskreni — pokazali smo već u »H. Prosv.«).

Antimesijanistima su pripadali Juraj Križanić, Čaadajev; nesvjesno je u tome taboru i Leskov. Jedan je od zahtjeva ove — stare — struje, koja se sada nanovo rađa — i možda glavni zahtjev — vjersko jedinstvo. Ovu struju sada obnavlja Scriptor-Sidorov. Ovoj struji pripadamo i mi.

Nadajmo se da će istina odoljeti. Dixi.

VI.

»Post scriptum« o ruskom katoličkom pokretu.

Prikazavši ovako misli Scriptorove o značenju Sjedinjenja crkava za budućnost Rusije, mi ćemo ovdje ukratko iznijeti neke svoje misli o istoj stvari, koje će se možda u koječemu razlikovati od nazora Scriptorovih, a sigurno će biti u opreci i s pogledima mnogih i mnogih, inače poštovanih, radnika na polju zbližavanja crkava.

Moramo naime naglasiti onu golemu i bitnu razliku mentaliteta francuskih katolika i ruskih pristašâ općene crkve.

Francuski katolički pokret uza svu njegovu značajnost jest u glavnom samo konzervativan, tradicionalan. Francuski katolici hoće da uščuvaju ono, što je nekoč bilo: Francuza Svetoga Luja i Orleanske djevice.

Prema tome — u političkom je pogledu francuski katolički pokret usko vezan sa strujama legitimističkim i royalističkim. On, u glavnom, nosi jasnu aristokratsku boju. U tome je njegova slaba strana. Francuskim katolicima bezuvjetno uza sve njihove vrline, nedostaje pokretne snage; jer uza svu najbolju volju, francuski katolici nipošto ne mogu biti nalik na prve apostole kršćanstva među barbarima. Oštrica francuskog katoličkog pokreta uperena je protiv socijalnih zahtjeva, (pretjeranih, kako oni vele, ali to na stvari ne mijenja ništa). Pravac ostaje: konzervativan i aristokratski. Ovaj tradicionalizam francuskog katoličkog pokreta nije vezan samo uz francusku zemlju. U svakoj zemlji već odavna katoličkoj, gdje je rimokatolicizam bio dominantnom vjerom — pokret će biti donekle konzervativan. Uzmimo Španiju; uzmimo Poljsku: ova potonja, dok je bila pod Rusijom, osjećala je, da je katolicizam identičan s polonizmom, dakle da je geslo donekle revolucionarno. Prema tome je i duh katoličkog pokreta u Poljskoj bio puno pokretniji i socijalniji od sličnog pokreta u Španiji. Francuska je također osjetila očito jačanje katoličkog pokreta poslije zakona o rastavi Crkve i države, kad je katolištvo postalo vjerom napola progonjenom. Ali ipak su i Francuska i Španija i Poljska zemlje tradicionalno katoličke. U njima katolištvo uvijek u očima puka prima neku konzervativnu boju.[15].

Drukčije je s ruskim katolicima. Stoljeća su prošla, kad se je latinska vjera smatrala »zabranjenim voćem« za Ruse. Stoljeća se je ona smatrala identičnom sa zapadnim kulturnim tekovinama, i prema tome svaka riječ o katolicizmu posmatrana je bila kao revolucionarna, izdajnička, antitradicionalna, štetna.

Prema tome je ruski katolički pokret već od početka vezan uz politički liberalizam i radikalizam. Ruski su katolici prema tome borbeniji, aktivniji.

Pročitamo li spise Scriptorove, ipak ćemo kod njega naći neku »konzervativnu« niansu: njemu je naime stalo do toga, da veza s Rimskom Stolicom bude ipak neki oslon protiv nekih socijalnih pokreta. To nije krivo. Stvar je ipak u mentalitetu: hoće li se čuvati ili dobivati. Tko čuva, taj je pasivan; tko dobiva, taj je aktivan. Ruski će katolički pokret pobijediti (socijalno) samo onda, ako bude aktivan, ako primi jaku socijalnu boju (od prilike, pod geslom: »ne treba komunizma marksističkog: mi ćemo kršćanski socijalni radnici, tu stvar još bolje i čovječnije urediti, ako korigiramo griješke ateistâ Kristovom naukom«). Samo onaj, koji hoće nešto novo — uspijeva potpunoma. A u Rusiji — prema svemu navedenom, imamo novu njivu, gdje će trebati raditi u novim prilikama.

Socijalni zahtjevi ruskog katoličkog pokreta moraju biti »zahtjevima«, koje nama nalaže naše uvjerenje, a ne ustupcima. To je bitno! To ne treba da obrazlažemo. U slovenačkom katoličkom pokretu, u samim Krekovim spisima imamo mnogo toga, što se dade i ovdje primijeniti.

Prema tome: budućnost pokreta (ja ovdje mislim ne toliko vjersku, koliko socijalnu stranu) — samo u što većoj aktivnosti. Malo polažem nade na one slučajeve, gdje je konverzija aristokratâ uzrokovana traženjem nekog »zakloništa« pred burom života. Mi moramo sami stvoriti »buru«. Ali pod Kristovom zastavom!

---

[15] Ovo je razlog, zašto često opažamo slabo međusobno razumijevanje (ja ne govorim o natprirodnim, dogmatskim stvarima, nego o političko-socijalnim nijansama) između Rusa-konvertita i starijih radnika na katoličkoj njivi.

J. Prerovsky:

U zoru novog dana.

Đuka je opazio, kak ose ovi ljudi, koji su ga prije pokorno pozdravljali, sada niti ne gledaju na njega. Premda su bili uvjereni, da je Đuka pristaša njihove stranke, ipak su ga sada prezirali, jer je po njihovu mišljenju bio slabić svaki činovnik, koji na bilo kakav način — na sredstva se nije gledalo — ne zna osigurati svoj položaj.

Govorilo se i o blagodatima, kojima će ih usrećiti gospodin ministar. Općinsku cestu, koja je godišnje progutala nekoliko stotina kubičnih metara šljunka, popravljat će država na svoj trošak. Preostale dugove za zvona ne će morati da isplate. Najviše je Markovčane ushitila vijest, da će dobiti višu pučku školu, ili kako su oni govorili »gimnaziju«. Zapravo su potajno rogoborili protiv novih troškova i novoga činovništva. S ministrom je doputovala i posebna komisija, koja je trebala da ispita mjesne prilike. U ministarstvu prosvjete spremao se već zajam za gradnju školske zgrade. Razumije se, da je ministar zaboravio na sve to, čim su prošli izbori.

Druge nedjelje održalo je Doljansko Prosvjetno društvo akademiju u dvorani Velike gostione. Đuka je razaslao pozive svim činovnicima i uglednijim Markovčanima. Predstojnik i sudac poslaše podvornike mjesto sebe. Učiteljice nisu došle. Pojavio se jedino kapelan sokoleći tamburaše: »Dršte se dečki!« dok je za vrijeme akademije pio u maloj sobi zajedno s pristavom i ravnateljem škole.

— Da je bar Anđelka došla! Đuka nije ni sam znao, zašto je baš od nje očekivao, da ga u ovom času razumije.

Zato su radoznali Markovčani zaposjeli sva sjedala, ispunili prostor za stajanje, a na prozore se navješalo mnoštvo derana. Svi su htjeli da čuju, kako će se »zujani« iskazati.

Tamburaši odigraše vješto svoje komade, deklamatori su bili puni zanosa, dok je Jozo svojim predavanjem zadivio sve prisutne. Uza sve to bili su glasovi o akademiji puni sitničave zlobe. Predavanje je na pr. sastavio sam Đuka.

— Gdje bi taj šmrkljivac mogao takvo šta izmisliti?

Ipak se poslije akademije čuli posve ozbiljni glasovi, da će vatrogasna glazba dobiti školovana kapelnika, da se i Markovčani mogu podičiti, da sviraju »po notama«.

— Nešto se ipak miče, tješio se Đuka.

Nekoliko dana poslije akademije bio je Đuka pozvan na večeru, što je za proslavu svoga imendana priredila učiteljica Polman. Ispočetka je odlučio, da ne ide. Kod te bi odluke i ostao, da ga nije najednom obuzela želja, da vidi Anđelku, premda je znao, da se za nju u zadnje vrijeme stao zanimati neki liječnik iz obližnjega grada. Govorilo se štoviše, da je već isprošena i da će se naskoro zaručiti. To je bila napokon jedina prilika, da je vidi prije svoga odlaska. Dugo se borio želeći ostati kod svoje prve odluke. Napokon ipak popusti.

Došao je u zadnji čas. Društvo je već bilo na okupu. Domaćica, ravnatelj škole, gospodična Mica, kapelan, neka učiteljica iz susjednoga sela, Anđelka i napokon neki mladi gospodin, za koga je Đuka odmah naslutio, da je Anđelkin prosac. Srednjega stasa, plave kose, zelenkastosivih očiju, pravilna i obla lica, vrlo pomno odjeven — sposoban da na prvi pogled osvoji i najotporniju djevojku. No tijekom razgovora pokazalo se, da spada u onu tako običnu vrstu muškaraca, koji svojom ljepotom, vezama i društvenim položajem nastoje sakriti pomanjkanje značaja i nedostatak jačih duševnih sposobnosti. Večera je prolazila sporo, jer su je prekidale česte zdravice. Napokon je ustao ravnatelj škole i nazdravio doktoru Ivi i Anđelki želeći im skore zaruke, mnogo sreće i t. d. Liječnik Ivo zahvalio je kratko, samosvijesno i nehajno. Nastala je kratka šutnja, koju je prekinula sama domaćica.

— Gospodin Cutvarić nekako se odviše ozbiljno drži, dobacila je podrugljivo Đuki.

— Kao obično, odvratio je Đuka.

— Tako je, tako, kad se zakasni na vlak, nastavila je domaćica važno.

— Što mislite time reći?

— O tom bi vam Anđelka znala mnogo više pripovijedati.

Društvo je međutim svratilo pažnju na njihovu prepirku i napustilo svaki razgovor.

— Je li, Anđelka, nastavila je domaćica, kako je ovamo svako veče pobožno dolazio za tobom, i da si mu dala vreteno i malo kučine, jamačno bi sjedeći uz tebe pokorno preo...

Kako je društvo bilo u veselu raspoloženju, stadoše se svi grohotom smijati, premda je malo tko od njih znao, o čemu se zapravo pripovijeda. Liječnik Ivo nadmašio je sve vičući isprekidano: »Bravo!... Bravo!... Jeste li čuli gospodine šumaru?« Uza nj se grčila od smijeha Anđelka, koja je bila opita blizinom ovoga muškarca te nije pomišljala, kakvu uvredu čini time — osobito u sadašnjim prilikama — čovjeku, koji je uistinu volio.

Đuka se uspravio mrk i blijed, u trenutku oka pograbio čašu oklijevajući, bi li je smrskao o glavu domaćice ili o glavu liječnika Ive. Društvo je ostalo zaprepašteno. Prvi se snašao kapelan, uhvatio Đuku za desnicu i stao ga miriti. Đuka se izmakao kapelanu, položio čašu na sto, zabacio zimski kaput i bez ijedne riječi izašao napolje. Za njim je pošao kapelan hoteći ga odvući u svoj stan.

— Hvala lijepa! branio se Đuka. Još uvijek znadem, gdje mi je stan...

Došavši do dvorišnih vratiju naslonio se Đuka na stup ograde i pao u težak i prigušen plač. Odnekud iz dvorišta dovuklo se kržljavo štene i stalo bjesomučno lajati. — Dakle i Anđelka!... Da se možda i udala za liječnika Ivu, ostala bi u Đukinoj duši njezina slika čista i netaknuta kao kakav dalek i nedosegnut ideal — a ovako pratit će ga na svakom koraku njezin ružan i preziran smijeh...

Ušavši sutradan u ured našao je Đuka na stolu brzojavnu naredbu ministarstva, kojom se premješta u neku varošicu u Makedoniji. »... Ako u roku od pet dana ne preuzmete novu dužnost«, stajalo je u riješenju, »stići će vas posljedice 131. i 133. člana činovničkoga zakona« t. j. otpust iz službe.

VII.

Đuka bi možda i primio novo namještenje, kad ne znao, da je premješten jedino zato, da mu se onemogući svaki prosvjetni rad u narodu. Da bude običan činovnički stroj, slijepo oruđe vladine stranke, toliko se Đuka nije htio poniziti. Predstojnik ga odmah razriješio od službe. Prošlo je iza toga pet presudnih dana, a Đuka je još uvijek bio u Markovcu.

Saznavši za Đukino premještenje poslao mu otac opširan list.

— Dragi sine, pisao mu je, ti sigurno znaš, koliko je hiljada progutalo tvoje školovanje. Dalje je nabrojio sav novac, što se potrošio za Đuku od prvoga razreda gimnazije do posljednje godine sveučilišta. Zatim je potanko ispripovjedio, koliko je muke stajalo njega, majku i braću, dok su taj novac privrijedili. Spomenuo je napokon, da nije on jedino dijete, da su braća ostala prikraćena radi njega, da se sestre nijesu mogle kako treba udati i t. d. Sada, kad bi se napokon mogli nadati kakovoj pomoći od njega, on se tako lakoumno igra svojim položajem.

— Ako se ne okaniš svih tih ludorija, završio je list, i ako se bolje ne prihvatiš službe, mi te se zauvijek odričemo.

Na kraju dodala je i majka nekoliko riječi, kojima potiče Đuku, neka nastoji nanovo dobiti staro mjesto, jer nije valjda sve izgubljeno.

Napušten i prezren od svih, Đuka se posve povukao u svoj stan. Jedino je svakoga jutra polazio k misi, kod koje se pričestio. U svakidašnjem mističnom združenju s Kristom primio je snagu, da može muževno podnositi udarac, koji ga je zatekao. Zaista, poput ogromna vala survao se na njega život, divskom snagom skršio jarbole njegovih najsmionijih misli, a najdragocjenije blago njegova srca zakopao u dubok bezdan. Đuka je osjetio, kako mu izmiče tlo pod nogama, i poput brodolomca tražio je razbitu gredu, da se zaštiti od životne oluje. U posljednja tri mjeseca preturio je toliko toga, što inače nije doživio u tri godine. Sve jači i potresniji gomilali se događaji jedan na drugi ne dajući mu niti da odahne. Sada se napokon sve smirilo. Kao što je prije prolazio kroz osamljene hrastove šume gledajući iza oluje slomljene grane, oborena stabla i razvaljena gnijezda — tako je sada gledao na ruševine svojih najsmionijih osnova i najvedrijih nada.

Uistinu, zašto je iza nesporazumka s Anđelkom privolio na ljubav prema Olgi? Nije li ga ovaj neuspjeh i razočaranje moglo samo ponukati, da bar na neko vrijeme izbjegava i zatomljuje svaki ljubavni osjećaj? O ne, težnja za srećom bila je kod njega jača od svakoga iskustva i odvraćanja razuma. Kao ni jedna žena, Olga je za kratko vrijeme zarobila sve njegove misli i želje te potresla najtajnija njegova čuvstva. Dubinom ženskoga shvaćanja dočarala mu najzamamniju misao o sreći, samo da iza sebe ostavi to veću pustoš.

Đuka se nije prevario: njega je Olga bez sumnje ljubila, i sada, kad su se osjećaji u njemu staložili i smirili, u njoj se uzdigoše do najvećega vrhunca te je čekala i najmanju Đukinu kretnju ili mig, da se izmire. Još nikada nije bila tako zamamna i svježa kao sada. Uza sve to Đuka je izbjegavao ovu zagonetnu ženu bojeći se, da bi u njemu mogla nanovo pobuditi ljubav i pribaviti mu nova nepotrebna stradanja. Što je više bježao od nje, to je više pred njim iskrsavala slika žene, koja bi svojom sestrinskom ljubavlju, veličinom duha i toplotom sad liječila rane, što mu ih je život zadao. Nije li pri tom pomišljao na Anđelku? Uistinu, ona bi to mogla, ona bi to znala.

Neke korizmene nedjelje — Đuka je još uvijek bio u Markovcu — vidio je Anđelku, gdje se pričestila. Znajući, da je Anđelka ravnodušna prema vjeri, Đuku je ovaj događaj veoma iznenadio. Koji su je razlozi mogli prinukati na to? Anđelka je doduše u zadnje vrijeme živjela povučeno. Do zaruka s liječnikom Ivom nije uopće došlo. No to nije mogao biti razlog za tako važan preokret. Đuka je ipak osjetio, kako ga je ovaj Anđelkin korak zbližio s njome. Možda bi pokušao, da se izmiri s Anđelkom, no bojao se, da mu ona ne bi mogla oprostiti njegovo prijateljstvo s Olgom.

Tako su prolazili dani i mjeseci. Snijeg se već odavna okopnio, a vrbe uz potoke osule se macama. Đuka je odmah, čim je izgubio službu, pisao prijateljima i znancima, da mu nađu kakvo privatno namještenje. Dobio je nekoliko lijepih obećanja i ništa više. Pošao je napokon sam, da potraži makar mjesto knjižarskoga ili tiskarskoga radnika, ali bez uspjeha. Markovčani stadoše se pitati, od čega taj čovjek živi. Uistinu njegova se ištednja, koja mu je bila jedini imetak, približavala već kraju. U zadnje vrijeme živio je samo o kruhu i vodi. U Doljane je prestao zalaziti. Saznavši, da je Đuka izgubio službu, stadoše ga doljanski seljaci susretati s nepovjerenjem. Ne želeći se zamjeriti vlasti rekoše mu napokon otvoreno, da ga više ne žele vidjeti u svojoj sredini. Prosvjetno društvo životarilo je još neko vrijeme, dok se nije sasvim rasteplo.

Nekoga dana zalutao je k Đuki listonoša, inače njegov tako rijedak gost. Primivši dopisnicu, što mu je listonoša donio, stao je Đuka sumnjivo ogledati. Adresa je bila popunjena dodacima različitih ruku, tako da Đuka nije u prvi čas ni opazio svojega imena. Pregledao je potpis na drugoj strani i nije se prevario. Dopisnica je bila od nekoga daljeg rođaka. Đuka ga je slabo poznavao i samo u rijetkim zgodama obraćao se na njega. Tako je među ostalima pisao i njemu o namještenju. Napokon je Đuki bilo sve jasno. Rođak je zaboravivši Đukinu adresu naznačio mjesto, koje mu je prvo palo na pamet. Odavle je šumarijski ured poslao dopisnicu na direkciju u Zagreb s bilješkom, da je Đuka Cutvarić ondje nepoznat, a na direkciji će po svoj prilici znati gdje dotični službuje. Tko zna, kako je dugo dopisnica ležala na direkciji, dok se napokon netko od činovnika sjetio, da je za izvjesnoga Đuku Cutvarića slao neki spis u Markovac, i poslao je tamo. Dopisnica je bila datirana prije dva mjeseca, a bila je ispisana ovako: »Dragi Đuka! Pišem ti, a da ni sam ne znam pravo, hoćeš li primiti ovu kartu. Tvoj list, u kome si i adresu pribilježio, negdje sam zametnuo i ne mogu ga nikako naći. Znaš i sam, kako sam uvijek zaposlen.

Tako sam se pišući adresu mogao osloniti jedino na svoje pamćenje. Nadam se, da me ovaj put ne će iznevjeriti. Da Ti kažem ukratko, o čemu se radi. Juče sam govorio s prijateljem Petkovićem, industrijalcem drva. On bi trebao inžinira za svoju tvrtku u Velebitu, gdje je zaposleno oko dvije stotine radnika. Petković traži čovjeka, u koga bi se mogao posve pouzdati. Držim, da ćeš kod njega biti zadovoljan. Tvoj Pavao Crnković«.

Sa strane je bilo dodano: »Zašto su te odjednom otpustili iz službe? Budi hrabar! Jedno prije svega: značajnost!«

— Dvije stotine šumskih radnika! kliknuo je Đuka sjetivši se blatne odjeće, ranjavih ruka i opaljenih lica, s kojima je doputovao u Markovac. Odmah je stao prekapati košare i spremati se na put. No trebalo je prije, da brzojavno zapita Petkovića, nije li već primio drugoga šumara. Nakon dva dana dobio je odgovor, da može nastupiti mjesto.

Dan prije odlaska pošao je, da se oprosti sa znancima u mjestu. Kod Zdunića se zadržao nešto dulje. Kad je od njega izašao, vani se već spustio sumrak. Kroz niske rasijane oblake provirivalo je večernje nebo osuto zvijezdama. Zemlja je bila vlažna, a golim krošnjama drveća poigravao se vjetar. Ispod osamljenih kestenova nedaleko od crkve čekala je Đuku Anđelka. Bila je gologlava a preko ramena zabacila je bijeli vuneni rubac. Đuka je još iz daljine prepoznao njezinu prpošnu glavicu i njezin vitki stas.

— Znade li ona, da ja odlazim, pitao se Đuka.

Nije to bila ona vesela i vragolasta Anđelka, kakvu je Đuka otprije poznavao. Događaji od posljednja dva mjeseca shrvaše je i promijeniše posvema. Nekoliko dana iza toga, kako je Đuka bio otpušten iz službe, saopćiše joj roditelji, da je liječnik Ivo odustao od prošnje. Razloga joj nijesu spomenuli, no Anđelki nije bilo nepoznato, zašto se Ivo tako sramotno povukao. Njezin miraz nije bio tako velik, da bi njime mogao nabaviti sprave za svoju ordinaciju. Premda je to bila sramota za njihovu obitelj, Anđelki je bilo drago, što se tako svršilo. Ta liječnik Ivo jedva da se osvrtao na nju; glavno mu je bilo da sazna, koliko će miraza dobiti, dok je nju samu držao nepoželjnim no nužnim dodatkom mirazu.

Drukčije bi se ponio u takvim prilikama Đuka! Za čitava druženja s njome nije joj o mirazu ni riječi progovorio. Čuvajući njezino žensko dostojanstvo nastojao je da otkrije i zavoli ono, što je u nje najuzvišenije i najplemenitije — njezinu dušu. Smatrati je pukim sredstvom za postignuće karijere — ne, toga Đuka nikako ne bi mogao. Kako je mogla samo da ga odbije radi puke i neopravdane sumnje! Nije li se protiv s nje pravom uzbunio njegov ponos?

Kad je kasnije saznala, da je Đuka ponosno odbio svako obilaženje i muževno podnio otpuštenje iz službe, nije mogla zaustaviti stara i uspavana čuvstva, da ne prodru svom snagom. Zaboravivši na sebe, Anđelka je trpjela radi nepravde učinjene Đuki. Osjećala je potrebu, da mu na bilo koji način izrazi saučešće ili da se zauzme za njega. Da se obrati na koga uglednog čovjeka, koji bi posredovao za Đuku? Takav pokušaj nije držala zgodnim. Njihova obitelj nije imala uglednih prijatelja, a ne bi ni odgovaralo društvenim običajima, da se zauzimlje za stranoga mladića. Što joj dakle preostaje? Da moli za Đuku?!

Koliko god joj se ta misao u prvi mah učinila i čudnom i smiješnom, sve je više razmišljala o njoj. Sjetila se svoje ispovijedi pred Đukom. Nije li se nje tada dotakla neka natprirodna sila, koja je sutradan prinukala, da pođe u crkvu i da se moli? Sjetila se i svoje ranije mladosti, kako je u četvrtom razredu liceja zahvatio vjerski žar, no nije bilo nikoga, koji bi joj pokazao pravi put. Zašto da sada ne pogazi predrasude okoline i ne udovolji dubokoj potrebi svoje duše, da se pomoli za čovjeka, kojega od srca ljubi?

Nije više oklijevala, da polazi u crkvu i da se poput drugih vjernika ispovijeda i pričešćuje. Kad se tako našla kod Stola Gospodnjega zajedno s Đukom, osjetila je, kako je pala posljednja zapreka, koja ih je dijelila. Saznavši napokon, da Đuka odlazi iz Markovca, bacila je pod noge sav ponos i stid te pošla, da se oprosti s njime.

Stajala je na prolazu skrštenih ruku na prsima i oborenih očiju, punih neugodna straha, ne će li je prezreti i mimoići. Đuka je shvatio njezin pogled.

— Vi ste prozebli, reče stišćući joj desnicu.

Anđelka mu nije odgovorila. Stajali su tako osamljeni, priznajući u duši svoju krivnju i puni tihe sreće, što je tako nenadano nastupio čas izmirenja. Oboje su pokušali da progovore, ali im nije uspjelo. Njihova je radost bila tolika, da nijesu našli riječi, da je kažu.

— Vi ste znali, da odlazim? upita napokon Đuka.

— Majka mi je pripovijedala, odvrati Anđelka nesigurnim glasom.

— O da, vi ste trebali doći, reče Đuka uhvativši Anđelku za obje ruke. Bez praštanja s vama bio bi moj odlazak bez granica nesretan i tužan...

Anđelka nije mogla da svlada bujicu čuvstava zahvalnosti, odanosti i ljubavi, što su joj ovaj čas nahrupila u grudi, te se lagano ovjesi o Đukine ruke. Đuka je obuhvati desnicom oko pasa i privine k sebi. Dug i snažan cjelov združio ih nakon toliko mjeseci nesporazumka i stradanja.

— Vi me ne ćete zaboraviti? pitala je tronuto Anđelka još uvijek u Đukinu zagrljaju.

— Pisat ću vam... mnogo... posjetit ću vas...

— Zbogom! reče napokon Đuka otevši se naglo iz Anđelkina zagrljaja.

— Do viđenja! odvrati Anđelka mašući mu rukom.

Dugo je još stajala nepomično na istome mjestu, sve dok Đuka nije zakrenuo za ugao i posve nestao ispred njezinih očiju.

(Svršetak.)

KNJIŽEVNI PREGLED

INTIMNE USPOMENE O PJESNIKU ĐURI SUDETI.

Njegova bolest — tuberkuloza — pratila ga već šestu godinu. Poslije jedne nahlade zadnjih godina poprimila je ona akutniji karakter. On je vidio da propada, da svakog dana stupa u gore, i radi toga je tiho i smireno rezignirao. Govorio je, da će svakako doskora promijeniti svijetom, ako se ne dogodi kakovo čudo. Stalno je znao, da pred njim ne leži još mnogo proljeća. Kad su ga u sanatoriju u Topolšici prijatelji znali tješiti i govoriti mu, da će on doskora opet s topolšičkih obronaka sići u svoju rodenu nizinu i da će sazdati svoju kućicu u dolu, znao je odgovoriti s pritajenom tugom: Da, sagradit ću divnu kućicu, vilu, malo niže, dva metra niže. Krov će joj biti ravan kao na plantažama, a već živi kozica, koja će na njemu pasti travicu. Čekajte samo, dok dođe proljeće! A on je ipak doživio iza toga još dva proljeća, i njegova slutnja obistini se tek 30. IV. 1927.

Sa svojim neobično kritičkim okom, brzim zapažanjima i lakim načinom razgovora vladao je uvijek društvom u kojem se nalazio. Po naravi je bio živahan, pa je i u ozbiljan rad unosio svoj humor. Kad su zagrebački katolički srednjoškolci osnivali svoje glasilo, neki su za naslov predlagali Crux, neki Vrelo, a on taman — Čičak. Volio je više iskrenost od ukočene forme, i tipove raznih pedanta znao je zgodno izrugati. Njegovo književno djelovanje zapažalo se već vrlo rano, pa je jednom došao po Luč u Nar. Prosvjetu sam Micić, kad je u tom broju pisao Sudeta, još kao preparandist, o zenitizmu. Elastičnost svog duha i živahnost sačuvao je do posljednjih godina svoje bolesti, te je još u zagrebačkoj zakladnoj bolnici znao zabavljati sve svoje posjetioce, kojih je bilo vrlo mnogo. I u Topolšici je razvedrivao čitav sanatorij. Tamo je pisao rukom i zgodno ilustrirao lokalni humoristički list, koji je kružio od sobe do sobe i unosio svježinu u bolničku monotoniju. Bolesni drugovi kupili su se rado oko njegova kreveta, jer su tamo zaboravili na svoj teški položaj. Tim prkosnim humorom znao je prikriti svoju nutrinu. Ali kako je napredovala njegova bolest, tako se i njegova živahnost pretvarala u rezignaciju, koja je bila ublažena kršćanskim ustrpljenjem.

Kad smo se jednom u Topolšici našli sami i kad mi je pričao intimne crte iz svog života, koji je bio težak, jako težak, onda se orosiše njegove oči. On je ležao u krevetu i tiho je plakao. Vani je duhao vjetar i šumilo je drveće. Bolnička soba i miris lizola. Refleks žućkasta svijetla na ogledalu. Suton se spušta, a moj je prijatelj osjećao, kako zapada i njegov život. Bolno je to, jako bolno, i zato su mu bili najteži sutoni što ih je proveo u bolnicama osjećajući, kako je sam i kako ga nestaje. Ova bolna dispozicija vidjet će se najbolje iz nekoliko fragmenata njegova pisma, što mi je pisao iz Stare Ploščice 2. VIII. 1924.:

»Tužno je biti čovjek!

Kad lišće pada i kiše plaču, plaču u žlijebovima iza kuće. I žute i zelene i modre boje umiru u šumama, umiru na vodama, umiru, umiru...

Tužno je tada biti čovjek — i osjećati se sam — ni potpuno zao — ni potpuno dobar.

Treba se tada zamisliti i plakati:

Jeseni! jeseni! jeseni!«

Ali on je odviše navikao da trpi, a da bi zato očajavao. Znao je naći harmoniju i u bolovima:

»Ipak su sve radosti — u životnom omjeru — jednake i jednakom mjerom pune zahtjeve: puno, kojima puno treba, malo, — kojima je i to puno; bogalju i bogatašu — jednako«.

Tako je on u mnogim listovima, koje je često veoma ukusno iscrtao pejzažima kraja u kojem je živio, razmatrao o svojoj sudbini i tragediji čovjeka, tako je on ispunio mnogo mekih, intimnih i dubokih stranica, koje može da napiše samo čovjek što gleda i s onu stranu života.

U svojoj velikoj dobroti zadovoljavao se uistinu s malenim radostima. S posebnim ganućem pripovijedao mi je, kako mu je neko siromašno dače, kad je ležao u Virju bolestan, donijelo nekoliko dinara, da si kupi žutog šećera, koji će mu pomoći protiv kašlja. Njegovi bolovi bili su ublaživani ovakovim sitnim dobrotama.

Tako je on velik dio svog života razmatrao, pjevao, plakao i umirao. A ipak njegove suze malo je tko vidio, jer je ona uvijek bila prikrivena velom humora i nekim nadmoćnim prkosom[1].

Ivo Horvat.

»BOŽJI SIROTAN«.

Kada je o prvoj svesci ovoga djela[2] g. A. Matasović napisao svoje kritičke opaske, nastalo je neugodno nesporazumljenje između pisca i kritičara; ne ono, koje se odnosilo na framasonstvo, koje je bilo izrečeno samo hipotetski i što je bilo vrlo lako ukloniti jednostavnom izjavom; nego ono, koje se odnosilo na tehniku, kojom je ovaj roman pisan. Pok. Kršnjavi očito je kritičara zlo shvatio, a zlo ga je shvatio baš zato, što je g. Matasović imao pravo; jer da je pokojnik to mogao uvidjeti, bio bi već i sam svoj roman drukčije napisao. »Božji vitez« pisan je kao roman sa svim rekvizitima romana iz romantične epohe Šenoine i Kršnjavi se sasvim varao, kada je mislio, da biti moderan znači biti drastičan; naprotiv zapleti, kakve on koncipira, žestoka kontrastiranja u crtanju lica, insistiranje na vanjskim događajima bez ufinjenijeg produbljivanja psihologije: to su već po sebi suviše drastični elementi za modernu tehniku romana; i kada g. Kršnjavi misli, da bi moderni pisac išao i dalje od njega, ovaj ne bi išao ni donle, dokle je on sam išao. Pok. je Kršnjavi na način mnogih konservativaca razumijevao pod modernim sve ono, što je njemu bilo zazorno u različitim formalnim nastranostima i neuravnoteženostima moderne umjetnosti; ali je pri tom zaboravljao, da je moderna umjetnost u svojim pozitivnim tekovinama dala i mogućnost bezbrojnih nijansa u izražavanju i da je njena karakteristična oznaka delikatnost, rafinovanost i u psihologiji i u vanjskim izražajnim sredstvima.

Drugi dio romana, »Božji Sirotan«, jedva se može nazvati romanom u onom običnom smislu i u smislu, u kojem

---

[1] Odmah iza smrti pok. Đure Sudete zamolili smo g. I. Horvata, jednoga od njegovih najboljih prijatelja, da za prvi mah posveti nekoliko intimnih redaka mrtvom pjesniku, a »Hrvatska Prosvjeta« donijeti će u jednome od svojih najbližih brojeva uspomene i bilješke o pokojniku od prijatelja, koji su mu u životu bliže stajali. — Uredništvo.

[2] Dr. Isidor Kršnjavi, Božji Sirotan, Roman, Zagreb 1926., Jeronimska knjižnica knj. 225.

je to bio »Božji vitez«: ovaj je imao jedan jedinstven zaplet radnje (ljubavni), jedan njen jedinstveni razvoj do konačne pointe, dok je »Božji sirotan« jednostavno prepričavanje svečeva života iza njegova definitivnog obraćenja do smrti. Jedina nit, koja se vuče ovamo još iz prvoga dijela i osniva se na piščevoj invenciji, jest obraćenje Rufina, kojega g. Kršnjavi označuje onim legendarnim vukom iz Gubbija. Ja ne govorim ovo zato, da piscu prigovorim; naprotiv, pišući život jednoga historijskog sveca on nije ni mogao drukčije pisati, ako je htio, da sv. Franjo ostane glavnim licem njegova djela; jer inače bi bio morao uvesti koje izmišljeno lice, a to bi svakako zauzimalo previše interesa, a da se pažnja čitalaca i kompozicija djela uzmognu sasvim usredotočiti oko sv. Franje. Pisac je pak pravilno nazvao svoje djelo romanom, jer ono nije nikakva biografija u užem smislu riječi: rad se g. Kršnjavija sastojao u tom, da sve porazbacane elemente historije i legende poveže u jednu jedinstvenu i uvjerljivu cjelinu, da ih dovede sve u sklad, da ih kronologijski grupira tako, da dobiju logiku suvislih događaja i vanjsku povezanost. A to nije malen zadatak. On pretpostavlja ovakvo golemo i suptilno poznavanje legende i historije, kakvo je o sv. Franji imao pok. Kršnjavi, i možda jedini on kod nas; pretpostavlja također jedan ustaljeni i točno definovani pogled na sve to, koji je dao stanovište, s kojega je djelo složeno. To osnovno stanovište osjeća se kod Kršnjavija sasvim izrazito. Ono se, moram iskreno kazati, ne slaže s onim, kakvo bih želio i to ne samo poradi moga ličnog ukusa, nego poradi današnjeg čitaoca uopće. I ako naime g. Kršnjavi ne griješi nigdje protiv dogmatskog vjerovanja, njegovo je shvaćanje, naročito legendarnih elemenata, suviše pod utjecajem racionalističkog gledanja stvari, kakvo je donio XIX. vijek. Sve ono, što se dade rastumačiti »prirodnim« t. j. ne natprirodnim, niti neobičnim putem, nastoji g. Kršnjavi da protumači tako; karakteristično je njegovo zaziranje od đavla, kojega uvijek naziva demonom (što je pogotovu čudno u pučkom izdanju kao što je ovo): boli i mučenja, koja osjeća sv. Franjo u izvjesnim napastima, prikazani su tako, da mogu potjecati i od fizičkog oboljenja, a gubbijski vuk za g. Kršnjavija nije pravi vuk nego simbolski tako nazvani razbojnik Rufino. To je, priznajem, stanovište mnogih, pa i ponajboljih istraživača, naročito onih iz XIX. vijeka. Ali u izdanju »Fioretta« iz g. 1926. (Firenze, Salani), koje je priredio o. Benvenuto Bughetti O. F. M., komentirana je ta epizoda ovako: »Si dubita della autenticità del fatto, e si è cercato di spiegarlo o con l' allegoria, o con la transfomazione di un brigante chiamato Lupo in lupo vero, o col rivertimento in questa forma, cosi vivamente rappresentativa, di una molto piu semplice liberazione dai lupi procurata da Francesco agli Eugubini. La prima ipotesi è una bella scappatoia, la seconda e la terza si appogiano a due fatti veramente avvenuti, ma lontano da Gubbio: il primo alla Verna e il secondo a Greccio. Altre ipotesi intermedie sono per la meno stiracchiature e non bastano a provare lo sviluppo leggendario in un fatto cosi concreto, e proprio a Gubbio, che negli appoggi storici non c'entra mai. E allora non resta che credere al miracolo (san Francesco ne ha fatti tanti!) e bearci nella viva e ammirabile narrazione di essa« (str. 87. u bilješci). Pok. Kršnjavi očito nije ni slutio, koliko je za djecu XX. vijeka čudo kud i kamo prihvatljivije, nego trijezna i hladna razumska »kritika« XIX. vijeka (docet Bernard Shaw!). On je, konačno, kao pisac r o m a n a imao pravo da ovdje radi po svojoj koncepciji; ali je tim uništio neizrecivo mnogo poezije, a ta je ipak vrhovni cilj stvaranja kod literarne umjetnosti. Zato nije ni čudo, što se baš ta poezija u onom eminentnom smislu riječi tako rijetko osjeća u ovom djelu: izuzevši nekoliko čuvstvenih momenata, naročito oko smrti Franjine, koji su zaista iskreno i fino proćućeni, g. Kršnjavi pripovijeda i pripovijeda samo historiju u svojoj rekonstrukciji; mi osjećamo, zajedno s piscem, z a svetog Franju, ali ne osjećamo i s a svecem: g. Kršnjaviju je sv. Franjo simpatičan, ali njegovo prikazivanje ne može da nas povuče za snažnim i silnim razvojem ovoga žarkog duha. Pisac ne može — ili ne će — da zavitla našom dušom, da je sažeže u Franjinoj ljubavi i da joj dade krila, da poleti s njim u mističke visine njegovih zanosa. Koliko se drukčije doima uvodno poglavlje Jovergensenova sv. Franje, koji n i j e roman, a ipak je tako pun poezije! Bilo bi zanimljivo vidjeti opširnije djelo g. Kršnjavija, od kojega je ovo samo »pučki« izvadak, i ako pisati za puk ne bi smjelo značiti pisati literarno manje vrijedno, nego baš protivno. Svejedno ostaje udivljenja vrijedna ustrajnost, kojom se pok. Kršnjavi u dubokoj starosti latio ovoga golemoga posla i predanost, kojom ga je radio. Pisac je uspio, da mu kazivanje bude jednostavno i lako shvatljivo, da teče glatko kao što mu je i živi govor za života tekao; a zasluga je Društva Sv. Jeronima, da je ovo djelo moglo izići baš u jubilarnoj godini sv. Franje, kao jedino veće djelo o svecu, koje smo te godine dobili. A svakako romana o sv. Franji nisu imali dosad ni drugi, veliki narodi.

L j u b o m i r M a r a k o v i ć.

NOVA KNJIGA STARIH JUGOSLOVENSKIH NARODNIH PJESAMA.

(Svršetak.)

U pjesmarici zastupani su tako zvani »ciklusi«, na koje jugoslovensku epiku dijele školski priručnici, pa ću se, ogledajući sadržaj zbornika, držati ove razdiobe iz razloga podesnosti, iako mi se ne čini opravdana.

Pjesama, koje bi se odnosile na Kosovski boj, najkrupniji istorijski događaj, opjevan u jugoslovenskoj narodnoj pjesmi, nema za čudo ni jedne u ovoj velikoj zbirci. Jedna jedina poskočnica (br. 208), spominje kneza Lazara, koji u Dubrovniku s Turetom janičarčetom pije vino i daje mu za »triest dukat iz gotova« i »tri tovara mor-skerleta« svoju ljubu »jednu nojcu za ljubovcu«. Kad u jutru telal viknu: »Što se sinoć prodavalo, da se jutros ne povraća«, kaje se knez Lazar i zove ljubu natrag, jer joj se čedo rasplakalo, ali zaludu. U pjesmi br. 50 Miloš Ohriđanin služi u vojvode Janka deset godina radi Jane sestre Jankulove. Kad Janko odbija Miloševu prosidbu, Miloš podmiti Kumriju robinju, koja otvori devet ćilitova i desetu bravu dubrovničku i pusti ga Jani u čardake. Kad prođe šest mjeseci, poruči Jana Milošu: »Čini, dušo, što ćeš učiniti, živo mi je čedo pod pojasom«, a Miloš joj odgovara: »Grizi, dušo, travu čemeriku, eda bi se čedo otrovalo«. »Jana iz kaveza« protivi se tome bezdušnom prijedlogu: »O Miloše, draga dušo moja, kud sam rodu obraz pocrnila, tud da mećem dušu u pakao, kradi, dušo, dva velika konja, da bjegamo bijelu dvoru tvome«. Miloš pobjegne s Janom u Ohrid i izmiruje se s Jankom, koji je pošao za njim u potjeru. Završetak je dakle jednak završetku u paralelnoj Bogišićevoj bugarštici, koja je poetičnija i manje surova od ove deseteračke pjesme. I bugarštica vodi na ovome bijegu »Miloša Ohriđanina« iz Sibinja u »bijeli Ohrid«. Kao puki statisti navode se među ostalim svatovima Miloš Kobilić kao stari svat u ženidbi Ive Crnojevića (br. 188) i još dva kosovska junaka: Jugović Bogdan kao kum u ženidbi vučitrnskoga vojvode Voina (br. 92) i Stefan Musojević »od Maj-

dana čisto srebrnoga« (u istoj pjesmi). Mlada Vukova pjesma o Musiću 2.298 počinje se sličnim stihovima: »Vino pije Musiću Stevane u Majdanu čisto srebrnome«. U Barakovićevoj »Vili Slovinci« ovaj se junak zove Stipan Musijević.

Omiljeli Kraljević Marko ima glavnu ulogu u šest pjesama. Br. 105 priča »Oranje Kraljevića Marka« i slično kao Vukova pjesma o tom predmetu vrlo je izobličila tragični lik istorijskoga »kralja Marka« načinivši od njega lupeža, kojega kori rođena majka, da je tuđom mukom hrani. Ova je varijanta kao i Vukova hajdučka tvorevina. Markov je značaj vrlo naružen i nema onoga humora, koji nas izmiruje s Vukovom pjesmom. U br. 139. Marko pije vino s carem delibašom i u piću se hvali otkako se oženio, da mu još nitko nije prevario ljube. Delibaša ište Markovo ruho i kladi se s Markom, da će mu prevariti ljubu. Ovaj orijentalni motiv poznat je i iz mlađih pjesmarica, a ovdje je još odvratniji, što delibaša Širinji robinji, koju mu mjesto sebe podmetne Markova Anđelija, za dokaz svoga uspjeha reže ne samo pletenicu nego i ruku. U br. 140 uzalud nagovara Kraljević Marko pobratima bega Kostadina u Kratovu, da idu iz krčme, »jer su Turci teške musevedžije (opadači)«, pa će ih opadnuti (jamačno što pijući vino izazivlju Turke) i objesiti. Kad Marko ode, Turci odista uhvate Kostadina i hoće da ga objese u petak. Kostadin piše knjigu u Prilip svome pobratimu, koji dođe za noć na Šarcu u Kratovo i pod vješalima razapne svoj šator. Kad Turci dovedu Kostadina, poboje se Marka i poklone mu pobratima i dadu mu trideset dukata, da se napije vina. Pjesma o Marku i Duki Senkoviću (br. 151) malo je različna od poznate pjesme iz zbirke Matice Hrvatske. Surova nota i ovdje ne fali, jer Marko, pogubivši nametnika i izvadivši nevjernoj ljubi oči, umiruje pozvanu gospodu, da im ne će ništa učiniti, i »onda piše dokle kome drago« kao da se nije ništa dogodilo. U br. 181 je poznata poskočnica o Kraljeviću, koji penje šator »na vučjemu vijalištu, na vilovskom igralištu«. Neobična je ekspozicija pjesme br. 87, u kojoj »potjera Marka i kiša i vjetar preko pusta bijela Carigrada, napolje Marka bije susnježica; a kad Marku kiša dosadila, raspe Marko svoj bijeli šator na carevu prostranu sokaku, na vrati je koplje udario svome lijepu bijelu šatoru, pak za koplje dobra Šarca veže, leže soko Kraljeviću Marko pod šatorom sanak boraviti, al na Marka Turci najezdiše tri careve mlade kuloglije (pješaci), psuju Marku i oca i majku, odsijecaju šatoru konopce«. Kad ih Marko ne može odvratiti od kavge, posiječe svu trojicu i sutradan se pravda pred carem, koji se ovdje ispravno zove Bajazit, a ne Sulejman, kao u Vukovim sličnim pjesmama. Br. 176 sadržava poznatu fantastičnu priču o Marku i vili brodarici, koja se ovdje zove Mandalina. Uzgred spominje se Marko kao djever u svatovima vojvode Vojina (br. 92) ili Ive Crnojevića (br. 188).

Zanimljive su pjesme, koje se tiču Brankovića. Kao u Bogišićevoj jednoj bugarštici dolazi i ovdje u br. 18 Đurđeva Jerina u sukob s Damjanom Šainovićem, no dok u Bogišića Jerina baca Damjana u tamnicu, jer je oporo odbio ruku lijepe ali raspuštene Mare, Jerinine bratanične »jer su je ljubila sva gospoda od Smedereva« i on sam, »ko da je njegova ljubi bila«, ovdje odbija Šainović ljubavne ponude same Jerine, ne hoteći pogaziti kletvu vjernosti svome gospodaru despotu Đurđu. Iz osvete Jerina za nekoliko dana obijedi Damjanu njegovu ljubu, da mu je nevjerna sa Đurđem Smederevcem i Damjan ubije svoju Janu. Srodnost obiju pjesama pokazuje i to, što u bugarštici Jerina kod objeda pred gospodom nazdravlja Šainoviću i nudi ga Marinom rukom, a u ovoj pjesmi gospođa Jerina takođe na gozbi među gospodom i gospodičićima napija zlatnom kupom Šainoviću u zdravlje njegove ljube, »koja ljubi Đurđa Smederevca«. U br. 21 Jerina »s vezirovi svoji prijatelji« radi o glavi svome unuku nejakome Maksu, koji ima čudan biljeg: »iz glave mu zlatne kose rastu«, pa se boji, da joj ne bi oteo carstvo. Anđelija i slijepi Stefan, roditelji djeteta, spasavaju ga od smrti šaljući ga svijetlomu kralju budimskomu, koji dijete othrani uz svoje koljeno. Pjesmu s tim motivom zabilježio je i Sima Milutinović u svojoj Pevaniji. U br. 186 ima osmeračka poznata pjesma »Šetao se Miklin mlad po bijelu Budimu, al ga gleda Jerina, plemenita gospoja«. Dosele štampane inačice, koje su mlađe od ove najstarije verzije, sve redom zovu tu namigušu »Jelenom«. Možda je doista prvi pjevač ovu ljubavnu pustolovinu natovario Đurđevoj Jerini. »Bijeli Budim« mjesto Smedereva ili Beograda ne bi smetao ništa (Relja takođe u ovoj pjesmarici nosi pridjevak »od Budima«), jer narodni pjevač, kao i drugi pjesnik, ima čarovnu šibiku i po svome ćeifu transferira svoje junake u prostoru i vremenu.

Jednako su zanimljive pjesme o Zmaj-despotu Vuku. Br. 59 priča mejdan despota Vuka sa Zlotom protopopom. O tome dvoboju ima pjesma i u Bogišića i Milutinovića. Kod riječi »Zlota protopopa« zapisao je Vuk u svome Rječniku ovo: U Zemunu u krčmi kod Kraljevića Marka vidio sam namolovano kako je Zmajognjeni Vuk pod Spljetom na mejdanu pogubio Zlotu protopopu; ja sam o tome i pjesmu slušao, ali se nijesam mogao namjeriti na pjevača koji bi mi je lijepo po redu kazao«. Šteta što Vuk nije zapisao pjesmu onako kako ju je našao, bez obzira na ljepotu, jer bismo vidjeli, koliko je slična ovoj varijanti, koja takođe smješta Zlotu u Spljet a ne u Beč, kao bugarštica. U ovoj pjesmi kralj Matijaš »bije« Spljet u Primorju tri mjeseca dana i zove Zmaj-despota Vuka iz Kupinova da sakupi šest hiljada vojske, jer mu je Zlota protopopa pogubio sedamdeset mladih vojvoda, koji su mu izašli na mejdan. Vuk se otpravi na put i od Zvornika piše knjige Petru Varadincu, Mitru Jakšiću u Beograd i Vaistini sluzi u Kupinovo, da mu čuvaju Srijem od Smedereva, »od Turčina starca Balibega«. Ostali sadržaj pjesme podudara se, osim nekih zanimljivih detalja, potpuno s bugaršticom.

Nepoznata je dobra pjesma br. 83, u kojoj Kaica Radonja u Smederevu pije vino sa trideset martoloza i obećaje starcu Balibegu za tri tovara blaga, da će otići »do Fruške planine, do tabora kralja Matijaša, do šatora Zmaj-despota Vuka, da ogleda (Balibegova) sina Hajdarbega«. Balibeg daje Kaici svoju šaru bedeviju, koju je kupovao »preko mora u Šamu bijelu za tri stotine zlatnih dukata, kojano je Šarca oždrijebila dobra konja Kraljeviću Marku i Brujicu konja despotova, ljute zmije Zmaj-despota Vuka, koja bedevija može Savu preplivati i ovamo i opet onamo i na sebi prinesti junaka i junačko svijetlo oružje«. Kaica mu se kune solju i hljebom, da mu nevjere učiniti ne će i ode Beogradu, prijeđe Savu na Baluk-pazaru i otide u kraljevu vojsku. Kad Hajdarbeg ugleda očevu bedeviju, zaplače. Vuk doznavši razlog plaču Hajdarovu, dopusti mladome begu, da uzme pozlaćeni buzdovan i ide bolje pogledati bedeviju. Kaica uze dijete Hajdarbega te ga posadi za se na konja pripasavši ga »tri puta pasom a četvrti od sablje kajasom«. Potjera ga Vuk na Brujici ali kobila »tri aršina skače u visinu a dvanaest dalje u širinu, pako s brega u Savu skočila. Konj Bruja nije smio skočiti u Savu i despot Vuk osta žaleći ne roba Hajdarbega nego svoj zlatni buzdovan.

U br. 78 Todor Pomorac junak poznat iz pjesama o Đurdu i Jerini, izlazi na vjeru iz tamnice slankamenskog bana »Išpana« i sprečava ponovnu udaju svoje ljube.

U br. 75 priča se kako je čudnovato Matijaš, sin vojvode Janka, postao budimski kralj. O tom predmetu imadu dvije bugarštice i nekolike deseteračke pjesme, zapisane u Slavoniji 19. vijeka. Od ostalih pjesama o vojvodi Janku srodna je s bugaršticom (u Bogišića br. 25) pj. 133, koja priča boj Jankov s Turcima, jamačno na Kosovu, i ako je pjevač zaboravio spomenuti mjesto boja.

Hrvatski ban Ivan Karlović, najomiljeliji junak hrvatskih narodnih pjesama, spominje se ovdje u dvije pjesme. U prvoj (br. 79) piše mu sestra iz tamnice jajačkog serdara, kako su je Turci okovali u »negve do kolina« i ucijenili »tri tovara blaga i tri konja srebrom okovana a na konji šareni čultani (pokrovci), tri čultana sva tri klobutara i tri roba sva tri Radivoja; kad igraju do tri dobra konja, da s' ne tresu svileni čultani, kad se smiju do tri Radivoja, kad se smiju, da s' ne bijele zubi«. Ivan se preruši u tursko ruho (to pjevač ne veli doduše, nego pretpostavlja), dolazi u Jajce, sveže Aliju i oslobodi sestru. Srodnost s poznatom bugaršticom »kako sestra Ivaniša bana hrvatskoga uteče iz ruka Turčina, koji je dobijaše na privaru zarobio« dosta je daleka, ali je ipak razgovijetna. Druga (br. 110) pjeva, kako je Arap »pao« pod bijeli Solin i raspeo bijela šatora i Solinjane zazivao na mejdan. Kad mu nitko ne smije izaći, daju mu težak harač: na nojcu po lijepu djevojku a na dan po jagnje pečeno. Kad dođe red Ivi Karloviću, da dade svoju sestru, ustade junak, teško bolestan, izlazi na mejdan zulumćaru i pogubi ga.

U Vukovoj pjesmi Bolani Dojčin dijeli mejdan s Arapom pod Solunom. No pošto je ova sto godina starija, valja joj dati prvenstvo, ako se ne bi našla još starija versija, koja bi također bila lokalizovana u Solun.

Osim Mitra Jakšića u pjesmi o mejdanu despota Vuka sa Zlotom protopom spominju se u br. 111 dva Jakšića Ninko i Nikola, koji dvore devet godina Osmanbega »bez plaće i odiće« i kad beg ode na vojsku, ukrade jedan najbolje konje a drugi, aznadar, groše i dukate i pobjegnu »priko turske zemlje u Latine«. U pjesmi br. 121 svade se dva brata Ninko i Nikola o konja i sokola i Ninko polazeći u lov zapovijeda ljubi Anđeliji da mu otruje brata. I ako je za polovicu manja od Vukove »Diobe Jakšića« (49 stiha prema 102), dobro se podudara s njome i završava se istim stihovima: »Nisam tvoga brata otrovala, veće sam ga s tobom pomirila«. Prema tome bit će i ovu braću Ninka i Nikolu pjevač držao za Jakšiće, kao i ona dva brata Ninka i Nikolu, »dvije ljute gorske haramije«, na koje se caru »tuže po Lijevnu djevojke a po Skoplju udovice mlade«, što ne smiju proći na vodu od njihove sile (br. 82). Premda svekolike pjesme o braći Jakšićima nemaju u sebi ništa istorijsko do njihova imena, opet je ova posljednja otišla najdalje od istine, tvoreći razbojnike od vjernih vasala kralja Matije, koje je on radi velikih ratnih zasluga nagrađivao silnim imanjima u Srijemu i Ugarskoj.

Najstariji hajduci Novak i Radivoj i Novakovići Grujo i Tatomir spominju se ovdje u mnogim pjesmama. Spominjem br. 67 gdje je na Novaka prenesen motiv iz poznate popijevke o Svilojeviću, koju je zapisao Petar Zrinski, i br. 112 gdje se priča, kako je Grujo ubio brata sumnjajući, da mu ljubi ljubu. Pjesma je po ekspoziciji nalik na dvije bugarštice o braći Jakšićima, a po završetku na pjesmu »Mujo i Alija (Vuk II., br. 11). Teško bi bilo izbrojiti sve ostale hajduke, koji se nalaze u ovoj pjesmarici. Osim poznatih junaka dva Senjanina, Jure Daničića, Jure Desančića, Luke Galovrana, Kružića, Stojana, Staniše i Saviše Jankovića, Vida Milkovića, Ilije Smiljanića, Plavše harambaše, Vuka Mandušića i t. d. spominju se i neki nepoznati junaci. Petra Mrkonjića, kojega Kačić pjeva među junacima imotske države, ove pjesme sve redom meću u Senj, osim jedne koja ga spominje kao područnika zadarskoga bana. Svakako više valja vjerovati Kačiću nego novijim crnogorskim pjesmama, koje meću Petra Mrkonjića čak u Staru Srbiju kao na pr. Vukova IV. knjiga, u kojoj su novije pjesme iz vojevanja za slobodu.

Od poznatih muslimanskih junaka dolaze ovdje Jelačković Mujo, Bojičić Alija. Dijete Nukića (br. 138) bit će po svoj prilici Nuko barjaktar iz poznatih muslimanskih pjesama Matice Hrvatske. Braći Hrnjicama nema ni traga. Mustaj-beg, koji se spominje u br. 120 nije lički junak, nego iz Banje Luke i tamnuje u kaurskoj zemlji, u tamnici bana kaurskoga. Malo dalje zove se taj ban želinski. Ovo će biti jamačno jedan od Erdödyja, hrvatskih banova, i to ili Petar, koji je banovao od 1557. do 1567. ili možda Toma Erdödy, sisački pobjednik, koji je banovao u dva maha od 1584. do 1595. i 1608. do 1617. Želin je erdödyjevski grad kod Velike Gorice i u tome su gradu Erdödy često boravili, kako se vidi iz Kukuljevićevih »Acta Croatica« i Laszowskoga »Turopoljskih spomenika«, jer je bio blizu Krajini, u kojoj su neprestano vojevali s Turcima. Jednu episodu iz tabora bana »Erdeljića« na Kupi opisuje muslimanska pjesma br. 77. Jedna također muslimanska pjesma (br. 61) pjeva, kako je Mujo Ljubović iz Nevesinja poginuo pod Segetom. Duvanjski bezi Kopčići spominju se u pjesmi br. 184. Sadržaj pjesmi, poznatoj iz drugih zbornika, može se označiti jednim njenim stihom: Poginule gaće Ajkunine. Muslimanskih pjesama pričalica ima mnoštvo i svima se radnja događa u Bosni i Hercegovini (u Sarajevu, Travniku, Mostaru, Lijevnu, Bišću itd.) ili gdjekad u Budimu. Pjesma br. 6 bit će najstarija versija o Hasanaginici, vrlo različna od one, koju je po jednom spljetskom rukopisu prvi objelodanio Fortis a po njemu preradio i izdao Vuk. Zidanje mosta na Neretvi priča br. 155, dosta nalik na pjesmu u Hörmanna I., br. 3: Ćuprija na Drini kod Višegrada. Br. 70. pripovijeda, kako je car Sulejman iz Mostara pisao vojvodi Prijezdi u Stalać i zaiskao od njega tri dobra, isto onako kao car Mehmed u Vukovoj pjesmi »Smrt vojvode Prijezde« (II., br. 84). To, što car upravlja Prijezdi pismo iz Mostara, razjašnjava lijepo, kako je na mjesto Stalaća došao Stolac u »Pismi zauzeća Stoca u Hercegovini po caru Muratu«, koju je zapisao fra Marijan Šunjić (Narodne junačke pjesme iz Bosne i Hercegovine, Sarajevo, II. izdanje 1925.).

Pjesma o ženidbi »Latinina ercega Stipana od lijepe Ercegovine« nema ništa istorijsko u sebi do imena glavnoga junaka. U toj pjesmi djevojka, koju prosi više prosaca, nalazi izlazak iz te delikatne situacije brateći one prosce, koje odbija, slično kao u Vukovoj pjesmi »Djevojka nadmudrila Marka«. Ni pjesma br. 53 o kralju Milutinu, koji prosi djevojku iz Janoka, Milutin se razboli i kad nakon deset godina bolovanja umre, »moma roda gospodskoga« žali ga tri godine dana noseći »crne svile suknju«. Po tom je nađe bolja sreća, jer je uze kralju Matijašu. Ova pjesma nema u sebi ništa istorijsko do imena Milutinova i nastala je tek u tursko doba u XVII. stoljeću, pošto su Turci osvojili Janok (Đur). Isto vrijedi za bugarsku pjesmu br. 33: »Uroš si kćercu udaje za begler sina begova« i broj 10, gdje Jelu djevojku u Carigradu pitaju tri goluba

»more li biti caru carica, more li roditi sina Uroša, sebi pofalu a zemlji cara«. Srpski car Stefan od Prizrena spominje se u br. 92, gdje se njegova sestra Jelica udaje za vojvodu Vojina od Vučitrna. Pjesma je vrlo zanimljiva po tome, što prikazuje najprostiji, jamačno vrlo star tip »ženidbe«: djevojka se isprosi i svatovi je odvode bez ikakvih romantičkih epizoda, bez mejdana ili napadaja ili teških zadaća, koje moraju svladavati u djevojčinu dvoru. Jedino zanimljivo, što je ovakva pjesma mogla pružiti skromnim slušačima, bila su sjajna imena učesnika svatovskih, poznata iz drugih pjesama: »... kuma kumi Jugović Bogdana, a djeveri Kraljevića Marka, starog svata od Sibinja Janka, a pukumka mlada Radivoja, a kadiju iz gore Novaka, a čauša dijete Grmicu i tri brata tri Kosatovića i đevet braće devet Jugovića i vojvodu Brdarić Merdžana, i k.... ća uskok Radojicu od lijepe krajine Hrvatske, i Stefana mlad-Musijevića od majdana čisto srebrnoga i k.... ća arambašu Pavla, lijepe ti je svate pokupio pak otide bijelom Prizrenu...«

Ima još jedan primjer ovako primitivne »ženidbe« u br. 149, gdje se priča ženidba Jankovića Stojana u ciglih 30 stihova! Sva je misao i pointa ove »junačke pjesme« u tome, što Stojan, na ponudu brata Stanisava, da ga oženi »jal, od đenerala, jal' od onog dužda mletačkoga, odgovara: »Dragi bratac Stanisave, što će meni k.... Latinkinje, kupi meni tri stotin pješaca, trista pješac' a trista katana, idi s njima bijelu konjicu... po ljubu Osmanbegovu«.

Pored ostalih pjesama u Vuka i drugih sabirača o događajima prije boja na Marici i ova zbirka utvrduje u meni mišljenje, da je »pretkosovski ciklus« upravo mnogo mladi od kosovskoga a i drugih nekih »ciklusa«.

O oslobođenju Slavonije od Turaka poznavali smo dosele samo jednu pjesmu, kojoj je ulomke štampao Klaić u svojoj monografiji o Sokolu Luki Imbrišimoviću. Ovoj pjesmi može se iz ove pjesmarice pridružiti br. 125, koja opisuje sa mnogo zemljopisnih potankosti boj jedne čete od Dubice, Jasenovca, Kostajnice, Jablanca i Košutarice, koja u posavskim lugovima »među Starčom i među Netekom« razbila tursku četu od Banje Luke i uhvaćenoga harambašu dovela u »grad Gradiški«. Br. 130 pjeva, kako su Turci osvojili Morović. Čini se, da se ta pjesma tiče turske reakcije još za prvih godina oslobođenja od Turaka. Amo ide i br. 166, gdje se pjeva zlokobni san Gradiške djevojke, kojoj dizdar tumači, da će grad izgorjeti i da će ga uzeti Petraš đenerale, što se i dogodilo 1716 mjeseca kolovoza. Br. 81 priča jedan boj krajišnika Čongradaca, u kojemu su razbili Rakocijeve Kuruce kod Kovačhaze. Frivolna pjesma vezana za Rudnik i okolna mjesta br. 29 odnosi se na vrijeme principa Eugena Savojskoga, kad je Austrija otela od Turaka Srbiju. Od istorijskih Pjesama ove su najbliže postanku pjesmarice i po njima je i bilo moguće Gesemannu približno datirati rukopis.

Zbirka, i ako ima svojih osobina, koje je vežu za njeno vrijeme i za stariji period narodne pjesme, uzeta kao cjelina potvrđuje dobro nagađanje Maretićevo, da je narodna pjesma u 18. stoljeću bila već potpuno izgrađena i onakva, kakva je danas. Ante Šimčik.

MASKA I KADIONICA.

U ovoj su knjizi sadržana upravo dva djela: jer predgovor g. Mauricea Brillanta zauzima svojim opsegom gotovo isto toliko stranica, koliko »uvod u estetiku kazališta« g. Gastona Batyja pod karakterističnim naslovom: »Maska i Kadionica«[1]. I pravo je tako; g. M. Brillant doduše uz put nekoliko puta prekorava sebe s blagoglagoljivosti, ali njegov »predgovor« kao prikaz Batyjeva režijskog rada, tako je znamenit i pun, da bi u kraćoj formi izgubio svoje značenje. M. Brillant je savjesnošću kritičara-kronista zabilježio čitavu historiju Batyjeva razvoja; prikazao sve komade, koje je on režirao od »Chimère« ovamo, iznio njihov sadržaj i opisao inscenaciju, zabilježio njihove uspjehe i prikazao idejno razvojnu liniju Batyjeva rada, povadivši dokumentarni materijal za to iz članaka i izjava samoga Batyja. G. Brillant analizira na vrlo duhovit način »tajnu« uspjeha Batyjevih: njegovu priznatu vještinu baratanja sa svijetom, smisao njegovih efekata, koje postizava šutnjom na pozornici, suradnju dekora i muzike, iskorišćavanje glumačkog materijala — otkrivanje neobičnih talenata — poštivanje literarnog karaktera drame — respektovanje teksta —, ali nada sve to nastojanje, da se sve ovo ujedini i složi, uskladi i popuni, te da dade dramu u punom smislu riječi: dramu, kod koje ne djeluje predominantno ni riječ ni gest, nego sve ujedno stvara pozornicu: djelo, koje i gledamo i slušamo i proživljujemo, koje nam je bez izvedbe na pozornici i bez suradnje režiserove sakato, nepotpuno, prazno, te djeluje pravo i potpuno samo svojim pozorišnim životom. Dakako da svi ovi zahtjevi donose jednu osnovnu, glavnu i bitnu tražbinu: novu dramu, koja će odgovarati tim pretpostavkama, koja će biti pisana ne za knjige i čitanje, i ne za pozornicu, kakva je bila ona klasična i naturalistična, nego za pozornicu, koja živi punim i svojim životom, koja daje dramama život i koja se sama s tim životom mijenja, razvija, produbljuje, idući do novih vrhunaca dramske umjetnosti. Nemoguće je ovdje zalaziti u sve ono, što je M. Brillant iznio vjerno slijedeći Batyja u njegovu radu[2]: dosta je da uglavimo, kako se iz ovoga prikaza lako može svatko uvjeriti, da Baty nije nikakav fantastični teoretik niti suhi doktrinarac, nego čovjek, koji stoji u najprvom redu onih, koji se i uz najteže žrtve bore za novu dramu na njenu pravom polju, na pozornici.

Samo Batyjevo djelo sadrži ova poglavlja: Od oltara do trga pred crkvom (De l'Autel au Parvis), Dramske katedrale, Tako zvana reformirana drama, Nj. Veličanstvo Riječ (Sire le Mot), zaključak. Prvi dio prikazuje liturgijsko podrijetlo drame i to kršćanske u doba romanskog umjetničkog stila: grčke drame, koja je ovomu analogna, ne obrađuje pisac napose, ali je u markantnim crtama isporeduje, davši pri tom nekoliko prekrasno izraženih pogleda na grčku tragediju. Navodi oveće izvatke iz »liturgijskih drama« ranoga srednjeg vijeka, pisanih još sasvim latinski. Drugo je poglavlje u pozitivnom smislu najznatnije: Baty nam otkriva čitav jedan novi svijet prikazujući, kako su srednjevjekovna crkvena prikazanja (misteriji) osnovica drame u pravom pozorišnom smislu, drame kod koje je jednako važna i bujna inscenacija, muzika, režija kao i sam tekst, pa ako su tekstovi ovih drama za nas naivni i u neku ruku nepotpuni, ne potječe to uvijek samo od primitivnosti toga vremena, nego i od toga, što te tekstove ne smijemo zamišljati bez žive pozornice, sa svom njezinom opremom. Istina je doduše, da se ovoj drami nije rodio nikakov genijalni pjesnik, kao što je t. zv. klasična drama imala Cor-

---

[1] Gaston Baty, Le Masque et l'Encensior, Introduction à une Esthétique du Théâtre, Préface de Maurice Brillant, Paris, Bloud et Gay, 1926.

[2] Izvedbu Demasyjeve »La Cavalière Elsa« u Batyjevoj režiji prikazao je g. Belan u »Hrvatskoj Pozornici« 1925./6. str. 256.

neillea i Racinea, ali iz toga nikako ne slijedi, da je ona u svojoj biti inferiorna i pogrešna, nego naprotiv ona baš u sebi nosi mogućnosti razvijanja do pravog vrhunca drame, koji se sastoji u istovremenom adekvatnom cvatu pozornice: mimske i režijske umjetnosti i svega, što je s tim u vezi. Popravivši dakle ovako obično površno i izobličeno mišljenje o srednjevjekovnoj drami, Baty prikazuje dalje, kako renesansa i humanizam zajedno s reformacijom besmisleno i bešćutno dokidaju stari sjaj i slikoviti cvat srednjevjekovne pozornice, koja se je dotad autogeno t. j. sama iz svojih preduslova razvijala, a tim pada i ugled samoga kazališta i čast glumaca. Drama kao »literarna vrsta« raste doduše u ugledu i u formalnoj ljepoti, ali Nj. Veličanstvo Riječ dočepava se isključivog gospodstva, tako da dekor, oprema, režija pa čak i gesti postaju suvišni, jer je sve to označio i opisao pjesnik u zvučnim, ali i prilično preopširnim stihovima. Veličajnost riječi dovela je samu pozornicu do krajnjeg siromaštva: ona je pusta i prazna, bez života i izražaja, kostimi su bez ikakva značenja, a režija nema nikakve stvaralačke uloge: sve je već pjesnik unaprijed odredio i stihovima opisao, tako da je sasvim nepotrebno to isto drugim sredstvima izražavati. Da u tom ne stoji pravi život ne samo pozornice, nego i same drame, pokazuje golema dekadenca drame i pozornice u XIX. vijeku sve do naturalizma, koji u svom siromaštvu scenskih izražajnih sredstava i u uskom stvarnom i idejnom opsegu drame pokazuje zaista najnižu granicu, koja se može dosegnuti. Batyjevo je razlaganje prekrasna historijska sinteza; čitav njegov rad obuhvata tek 178 stranica, pa ipak je u njemu dana neobično bogata i bujna slika čitavih historijskih epoha, koje su proizvele pojedine faze u razvoju drame. Iz toga jasno slijedi, da Batyjevo prikazivanje nije bez idejnih akcenata: on pokazuje, kako je racionalizam zajedno s individualizmom modernih vremena uvijek bio najveći neprijatelj umjetnosti, a kako je katolički univerzalizam srednjega vijeka sa svojim jedinstvenim osjećanjem čitavog svemira jedini adekvatan orfičkom osjećanju Eshilovih vremena, koja su stvorila najdublju i najsilniju dramu. Raskidanost individualizma ne može da dade povezanosti između drame i pozornice, između pisane riječi i njena živog izražaja, koji treba da je mnogo puniji nego li sama riječ. Premda se o svojim sposobnostima pisanja izražava vrlo skromno, Baty je majstor stila — kao i svaki čovjek, koji ima pred očima jasan i idealan cilj, za koji zalaže čitavo svoje biće raspolažući ujedno potrebitim stručnim znanjem: dikcija mu je neobično plemenita i jasno prikazivanje teče finim unutarnjim ritmom, nigdje nema ni banalnosti ni stručne ukočenosti: sve je kazano duboko i lijepo. Treba čitati na pr. samo poredbu između gradnje gotskih katedrala i stvaranja srednjevjekovnih misterija: uza sav pjesnički zanos, koji ga vodi, Baty ostaje do kraja stvaran, jasan i zoran i uspijeva da uvjeri o ispravnosti svoga gledanja. Ono, što on naziva samo »uvodom u estetiku kazališta« faktično je sama estetika: što se tiče jasnosti i zaokruženosti principa ne može se ništa više poželjeti, samo što je pisac odabrao historijsku podlogu, jer je ona privlačivija i slikovitija. Razlaganje se kreće poglavito na tlu francuskom, ali je dakako povezano sa svim znatnijim pojavama ostalih zemalja; a kako u srednjem i novom vijeku — izuzevši Elizabetinsku Englesku i Filipovu Španiju — Francuska ima vodstvenu ulogu, to izvodi i zaključci imaju svakako univerzalan karakter. I ako nije nikakav borbeni spis, nego naprotiv neobično mirno i objektivno pisana, poetskim zanosom zadahnuta studija, ipak je njen zaključak navještaj novog doba, ali sa skromnim uvjerenjem, da mi, koji mu udaramo temelje, ne ćemo vidjeti njegovih vršaka. Niže, no što je sišla, ne može drama da pođe: a naprotiv, novija nastojanja pokazuju, da nastaje buđenje na nova shvaćanja i na nove uspone. Inteligencija, kakva je Batyjeva, njegovo stručno znanje i golemi zanos za carstvo Ljepote bez sumnje ne će u tom nastojanju naših dana imati neznatnu ulogu. Već sada je Baty režiser evropskog značenja i u njegovu ga radu karakteriše, pored istančana ukusa, duboka misaonost i sasvim određeno socijalno osjećanje.

Lj. Maraković.

DVIJE BAĆINSKE NARODNE POBOŽNE PJESME.

Dne 16. veljače ove godine sklopila je svoje oči moja učenica, apostolska hrvatska učiteljica u Baćinu kod Hrv. Dubice Tonka Dumbović. Upravo nekako godina dana prije njezine smrti primio sam od nje iz Baćina nekoliko narodnih pobožnih pjesama s ovim malenim pismom: »Velečasni gospodine! Obećanje izvršujem, te Vam šaljem ove molitvice, koje u mom selu pjevaju sada u korizmi i to oni zovu dijačenje. Drugo ništa sada i ne pjevaju, samo to. Nakon definitive evo me opet u momé selu. Imam mnogo posla, jer držim i tečaj za nepismene. Dobro mi napreduju. Nađem li još koju zgodnu molitvicu za Vas, poslat ću Vam. Sa štovanjem Tonka Dumbović, učiteljica. Baćin, 25. II. 1926.«

Da se toj dobroj i blagoj djetinjoj duši što prije barem nešto odužim, donosim dvije od tih njezinih baćinskih narodnih pjesama, a doći će s vremenom još nekoje na red.

Ajmo, braćo, pobožno
Kroz tu goru zelenu
U tu zemlju Hrvatsku.
Naći ćemo bijeli dvor
I u dvoru crkvicu,
U crkvici Mariju
I njezino jagnješce.
Majka ga je budila:
Ajd ustani, sinko moj!
Evo idu putnici,
Preveliki grešnici,
Vamo dare noseći,
Da im grije oprostiš,
Da im duše očistiš,
Sve malene svjećice
I borove grančice.

Sveti Petar crkvu gradi
Ni na nebu ni na zemlji,
Već na Božjoj milosti.
U njoj Isus misu reče,
Sveta Klara odgovara,
Veronika oltar stere,
Mandalina svijeće žeže,
Mat' Marija misu sluša.
Njoj govori Isus majci:
Oj Marija, majko moja,
Je l' ti vična misa moja?
Jest mi vična i obična.
Otkako je svijet posto,
Nije take mise bilo,
Što j' danaske tvoja misa.
Sve su duše k misi došl
Samo nisu četir duše,
Jer su one zgriješile.
Jedna j' duša zgriješila:
Tuđu među preorala.
Druga duša zgriješila:
Nije zajma povratila.
Treća duša zgriješila:
Tuđe mlijeko oduzela.
Četvrta je zgriješila:
Siroticu pokudila.

Juraj Lahner.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. LIPNJA 1927. BROJ 6.

Nedjeljko Subotić:

U Dubravi Božjeg Slavuja.

A d a g i o.

Dok vjetrić pirka poznatim mirisima franjevačke Italije i hladi mi tople od puta obraze, uživam u naravi Peruginove i Rafaelove krajolike. Odjedared poteče s nepoznatih usana kao glas pčelice:

— Ovo je, sklavonski sine, dubrava Božjeg Slavuja!... Ovaj drugi Orient, što te prima u svoje vrelo srce, jeste zavičaj i baština svetoga Franje. Ovo je sveta Umbrija. Sveta u aureoli serafskih svojih zvijezda. Serafska u sjeni serafskih krila što se nadviše kao dobri duhovi nad ovom sunčanom zemljom. Ovo je grofovija rajskih divota, jer se njeni naimari i slikari prolaktiše do nebeskog Jerusalima, da u svome zavičaju grade i slikaju božanski svijet. Ovo je druga Palestina, jer je brat Franjo tu odigrao palestinsku božansku glumu.

Sada izuj obuću svoju, pa uzmi sa svojim vjernim bratom Deliciozom znamenje franjevačke poniznosti: kukuljicu sa sivom tunikom, sandale i bijeli pâs!

Tišina kao u drevnoj opatiji. Preda mnom se raspline bijela magla i začuđenim zjenicama gledam zakukuljenog mi »malog brata« na topragu stare, mahovinom pečatane crkvice. Jedan svetački lik u sivim rizama sličan onomu što ga Giotto ostavi na lijepu u florentinskom S v e t o m K r i ž u: vitak struk u spokojnom držanju, lice blijedo i ushićeno sa dva duboka oka, odakle se smješka osam Isusovih blaženstva.

Ubava Bevagna sa svojim izlinjalim kulama, terasama, zvonicima oživjela kao rani leptiri u jutarnjem kolovoškom suncu. Pored milovidne crkvice zrem kroz krošnju dva gorda duba, savremenika brata Franje, čisto plavu slavu umbrijskog neba.

— Ako si ti jedan od dvanaest prvih svatova na zarukama Asiškog božjaka sa madonom Siromaštinom, ponesi me, mali brate, kao utva zlatokrila kroz ovu dubravu Božjeg Slavuja. Jer čeznem za hladnim draguljima, koje ispod druma u gustom korovu iznađe serafski naš otac.

Sa vedrih zelenih grića domnijevaju pastorali slatkogrlih pastirica. Odnekale zabugariše satirske gajde vele tugaljivu davoriju. Tu negdje blizu svira svirala, majka svih glazbala. Sa oronulog malog zvonika sure crkvice zabrujio svečano, slatko, preslatko posvećeni bakar. Stoji meket rutavog blaga. Vrlo živahne boje djevojačkih marama i košulja rastapaju se u šarenilu bujnih livada ove Spoletske doline.

— Ja sam brat Iluminato — ozivlje se tamjanski sopran kao dominanta u starocrkvenom hipofrigijskom načinu — ja sam brat Iluminato, jedan od četiri druga, koje naš sveti brat Franjo ostavi na Alverni, da čuvaju mjesto njegove stigmatizacije...

Na ovoj stazi koja vodi u onu tamo Bevagnu, propovijedao je brat Franjo pticama, svojim pouzdanim sestrama svih boja i najrazličitijih ptičjih jezika. Ova crkvica je to mjesto njegova ljubavnog ročišta s krilatim jaranicama iz zračnih visina.

»...a ptičice otvarahu kljunčiće, protezahu vratove, dizahu krila, sagibahu glavice cvrkućući glasno da ukažu, kako ih je razveselila besjeda svetoga Franje...« pišu miomirisni C v j e t i ć i.

Na Bevagnskoj stazi stoji škripanje šljunaka pod našim sandalama a vjetrić maše kuštravim pasom oko naše tunike kao aspergilom. Cikada na mladoj maslini u svojem »f o r t i s s i m u« naviješta, da se je Febo Apolon svojim žarkim kolima prikučio skoro zenitu. Kukuruz, grožđe, smokve, suncokret i hrizantema igraju na laganom zefiru, kao da se u Spoletskoj dolini igraju šareni podnevni talasi.

Dogodismo se na pješčanoj obali rijeke Topina. Čitava ova franjevačka država kao da na velebnoj lutnji Spoletske ravnice igra gudalom blistavih i rodnih brežuljaka serafski »a d a g i o« u akordima ljiljanskih oblačića, zračnih bijelih ovčica. Kupamo žedna svoja usta u hladnom Topinu. Na drugoj strani rijeke naljegne od nekuda pod slamnatim šeširom sa širokim krilima seljak smagnuta lica maškilnom preko ramena moleći glasno arkanđelov pozdrav.

To je prošla uz nas ona draga i prava Italija, koja teži ovu klasičnu grudu i moli...

Fra Iluminato se uspeo na jednu stijenu i uspravio se preobražena kao dijete lica kao da će napraviti čudo u pustinji. U tome začini tanko glasovito čudnovatu pjesan o »bratu suncu«. Izgaram sa bratom Deliciozom od nepoznatog milja. Kao da me nebeska Harita zanjihala u kolijevci punoj mirisa, dahira, cvijeća i molitava. Brat Deliciozo šalje teške uzdahe put naših hrvatskih ribarskih ostrva. Evo prvi put slušam i osjećam, da su sestre zvijezde dragocjene kao dragulji, da je sestra voda ponizna i čista, a brat oganj da je mio, snažan i jak. Iz daleka sluša još nestašni Tiber ovu fra Iluminatovu davoriju, da je isporuči dolje na jugu »Gradu i Svijetu« i tako proglasi ovu pjesmu protkanu vezivom općenite bratske ljubavi i nedohitne krasote.

Pomalo nam se vraća dah i doznajemo od brata Iluminata, da je ovaj serafski psalam naučio od Kneza ove Bogom dane Arkadije. Šaptale su je zvijezde, mjesec, planine, skromni pastiri, crni kosovi i živodajne vode plemenite ove Umbrije — dok brat Franjo plivaše u vizijama u vrtiću svetog Damjana nedaleko od sestre Klare, koja mu tu svojim milosrdnim rukama splete od pletera siromašnu kolibu.

Srce mi još igra od veličajne hvale Gospodu iz fra Iluminatovih grudi. Stadoh da metanišem ispred ovih rajskih krasota i ne znam ni sam, kako izgaram na obali Topina od čeznuća za knezom ove slobodne dubrave:

Moje noge
krvare
cjeć korova
na dalekoj i teškoj stazi
od mog ostrva
do tvoje dubrave,
brate Franjo!
Nosim breme
tantalskih muka
na zgrčenom ramenu.
U duši nosim
vatru požude
za vječnim blagom.
Od svih dakonija svojih,
brate Franjo,
podaj ovom božjaku
sa ribarskog ostrva
samo ostan svoje ljubavi,
što sve grli i
sve prašta.
Neka dune
brat vjetar
iz tvoga luga,
da svali u bezdan breme
s mog ramena i
odnese me u
bjelokosne dvore
tvoje madone
Sirotice —
onamo
gdje šuti
memlavo, zemaljsko
Ništa — i
caruje
božansko Sve,
Hrist,
prijatelj male braće...

Kao glasnik Stražara ove serafske krajine ubah poteče k meni brat Iluminato. Osjećam toplinu njegova cjelova. Moja duša treperi kao kandilo, kada pristupi pobožna ruka i priloži u svjetiljku obilno ulja. Umbrija gori plamenom žarkog podneva, orošena hladnim vodama Nere, Topina, Chiascia i Tibera kao bašta Prvog Čovjeka, odakle su tekle rijeke Fizon, Gehon, Tigris i Eufrat, pune zlata i dragog kamenja.

Ruka malog brata Iluminata nad sagnutom mojom glavom piše u zraku grčko slovo Tau, a meni bje kao da brat Franjo prosiplje na me pregršti ljuvenih, mirišljavih latica...

F. As. Marković:

Forte.

Slušajte! Slušajte! Ljudi!
Danas sam opet ljubio, ljubio
al' ne kô juče:
nježno, toplo
i vruće.
Slušajte! Slušajte!
Danas sam mnogo, mnogo ljubio, ljubio.
Danas sam pio vatrene cijelove,
koje sam dugo žudio, žudio
sa moga Sunca.
Slušajte!
Jer juče sam ostavio sve dijelove
dubokih mora
tamnih dola
visokih gora.
I otišao sam Njemu, Njemu
Kralju Bola.

Fra Vojislav M. Mikulić:

Sveti Franjo i priroda.

Odnos čovjeka prema prirodi ima svoju povijest, kao što svoju povijest ima i svako drugo djelo čovječje. On se nije razvijao neovisno od povijesti čovječanstva, nego je uvijek bio ovisan o kulturnom stanju čovjeka, ako kulturu uzmemo u najširem značenju. Od naivnog obožavanja prirodnih pojava, što ga opažamo kod svih starih i kod današnjih primitivnih naroda, pa do današnjega podvrgnuća prirode pod ljudsku volju odnos je čovjeka prema prirodi bio mjerilom i bazom njegova duševnog i gospodarskog stanja, njegova kulturnog nivoa.

Pustimo druge odnose čovjeka prema prirodi pa pogledajmo njegov lični, sjetilni odnos prema njoj. I on ima svoju povijest, i današnji je kulturni historičari dijele u 3 periode: u pogansku, kršćansku i modernu. Svaka ima svojih oznaka, kojima se dijeli od drugih.

Pogansko doba s kulminacijom u grčkom i rimskom klasicizmu smatralo je prirodne pojave manifestacijom božanstva, prirodu kao dar bogova. Svaki val mora, svaki lahor vjetra, svaki šum drveća, svaki izvor, svaki cvijet i plod smatrao se osobnim činom božanstva, koga se je trebalo bojati, ljubiti ga i zahvaljivati mu. Oni su i prirodu samu proglasili božanstvom i iskazivali joj štovanje, ljubav i zahvalnost.

Moderni čovjek ima drugi pogled na prirodu ali istu ljubav. On ne smatra više prirodu pojavom božanstva ili ako je smatra, onda mu je božanstvo podloženo prirodi a ne priroda božanstvu. (Panteizam je upravo isto što i pannaturalizam). Čovjek se, šta više — sam nametnuo za božanstvo prirodi i podvrgao je svojoj volji. On svojim umom otkriva u prirodi sve više i više tajna i ljepota, i njegova privrženost prema prirodi je svaki dan veća.

Posve drugi odnos prema prirodi, kažu oni, moderni kulturni historičari, imalo je i ima kršćanstvo. Ono se je odreklo prirode i teži samo za natprirodnošću. Kršćanstvo smatra ovaj svijet dolinom suza, tijelo tamnicom, iz koje se žudi što prije osloboditi, ljepotu mekom satanskom. Da draži prirode ne odvrate pogled njegov od neba, bacilo je kršćanstvo crni veo preko cijele prirode, zastrlo sve ljepote njezine.

Pjesnike ne nadahnjuju više prirodne ljepote, slikarstvo i kiparstvo se udaljilo od prirode ili ju je iznakazilo, da ideju predoči. Lav je dobio krila, orao dvije glave, sova ljudsko lice. Gospodarstvo i prirodne znanosti su zamrle. Jednom riječju, kršćanstvo je uništilo i ubilo svako razumijevanje, svaki osjećaj i ljubav prema prirodi.

Tako oni moderni kulturni historičari. Je li uistinu tako?

Sađimo u katakombe, to mjesto prvih kršćana, pa pogledajmo. Po tamnim hodnicima gore slabe svijeće, a nad grobovima mučenika čuju se uzdasi pobožnih kršćana. Zahvalnost prema borcima Kristovim podigla im je jednostavne spomenike i uz kratke natpise, pune vjere, ljubavi i nade, stavila je list, znak prolaznosti života, ribu, simbol preporođenja u sv. krštenju, goluba s maslinom, vjesnika bolje budućnosti. Na svodovima nosi Dobri Pastir zalutalo janje ili izgubljenu ovcu, a oko slike se ovila euharistična loza, čije grozdove kljuju ptice ili piju iz pozlaćenih kaleža. Janje je ispružilo vrat i dobavlja plodove sa pitome palme.

Tako je kršćanstvo već u ove vlažne podzemne hodnike uneslo svu bujnost prirode, sve krasote njene. I jedino dobro promatranje i razumijevanje prirode oko sebe moglo je svemu tome dati simbolično, duboko značenje.

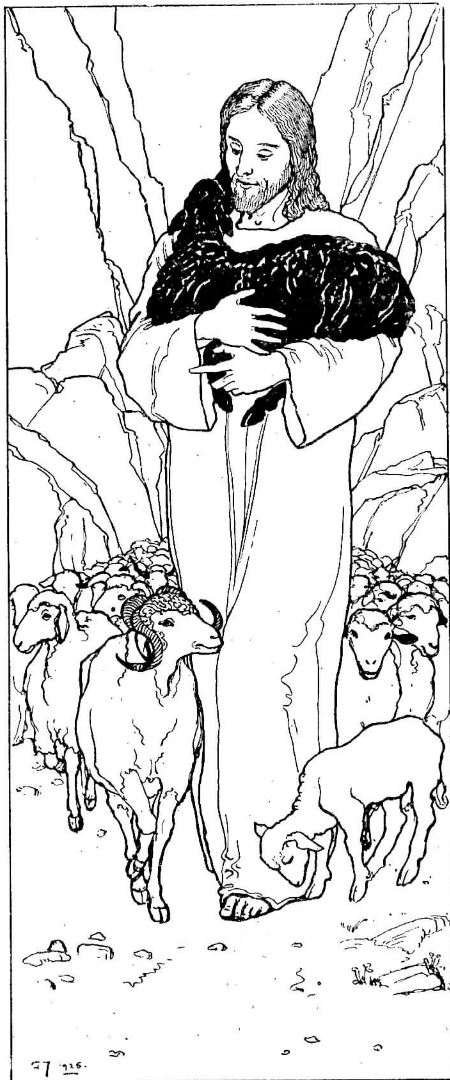
Kršćanstvo je ostavilo katakombe i dahnulo dahom slobode. Slike iz katakomba preneslo je u prekrasne bazilike. Kršćanstvo je oplemenilo barbarske narode i primilo u se njihovu prirodnu svježinu. Težnja za što užim sjedinjenjem s Bogom tjerala je tisuće pustinjaka u samoću. Tamo, daleko od gradske buke, žive oni u zajednici s cijelom prirodom, koja ih ujedinjuje u Bogu. Kršćanske legende pune su njihovih razgovora sa prirodom, prijateljstva sa životinjama, kao u ono zlatno doba, kad je ljubav vladala cijelom prirodom.

Kakovo razumijevanje i ljubav prema prirodi morale su imati one bezbrojne čete kaluđera, koji su živjeli daleko od gradske buke i galame u samostanima po vrhuncima gora, u ubavim dolinama, uz izvore, rijeke i jezera, baveći se vrtlarstvom i poljodjelstvom, znanošću i umjetnošću. Oni su prokrčili neprolazne šume Galije i Germanije, pretvorili ravnice u plodna polja, močvare u bujne livade, jezera u ribnjake. Oni su proširili stočarstvo, razvili poljodjelstvo, iz poznavanja ljekovitog bilja stvorili prvo ljekarstvo, iz promatranja prirode udarili temelje svih današnjih znanosti a uz to sačuvali dragocjenosti klasične kulture i umjetnosti.

Ideal ujedinjenja prirode natprirodnosti, prirode i Božanstva postignut je u bogatom Asiškom siromahu sv. Franji. Taj seraf ljubavi prema Bogu bio je i ljubitelj prirode, kakova ni legenda ni povijest čovječanstva ne spominje. Svojom moću nad prirodom nadvisuje i samoga Orfeja, o kom priča Simonid, da bi na njegov glas jata ptica kružila oko njegove glave, ribe digle glavu iz vode, šuma je utihnula, a vjetar prestao lahoriti, da čuje njegov glas. K svetom su Franji hrlila sva stvorenja, kao u ono sretno doba, kad je uz prvi nevini par janje paslo uz vuka, orao kružio s golubicom.

Žarka njegova ljubav prema Bogu, stvoritelju svega, prelijevala se i na stvorenja, od sunca, što nas obasjava, pa do crvića, što bojažljivo pred našim nogama po tlu gmiže. U svemu je njegova pjesnička ćud gledala sliku Božju, u svemu se je odražavala uzvišena dobrota i ljepota Stvoriteljeva. Sate i sate promatrao je jutarnje nebo i izlaz i zalaz sunca i divio se njegovu sjaju i toplini. Za vedrih

umbrijskih noći njegovo bi oko lutalo po zvjezdanome južnjačkom nebu i njegovo bi srce i um prodiralo kroz vasionu i dopiralo do Božanstva. Promatrao je bistra vrela i pomno pazio, da ih ne zamuti. Putujući kroz šume grlio je »svoju braću stabla« i promatrao nježne cvjetove po dolini pazeći, da ne prelomi tanku stabljiku i ne obori laticu sa cvijeta. Išao je oborenih očiju, da ne pogazi crvića

GABRIJEL JURKIĆ: DOBRI PASTIR.
(Ogled ilustracije iz knjige: Štefa Jurkić: Legenda u bojama).

na zemlji i brižno bi ga uklonio s puta, da ga drugi ne pogaze.

Kao što ga je veselio svaki stvor, tako ga je žalostila patnja i najnižeg bića. Puni su »Cvjetići« takovih primjera, od kojih većina ima sigurnu historijsku podlogu.

Na putu u Rim susretne mladića, koji je nosio povezano janje na pazar. Sveca dirne u srce bol nevinoga janjeta, pa zapita pastira, što misli s njim. »Prodat ću ga«, odgovori priprosti čovjek. »A što će onda biti s njim?« — »Pa zaklat će ga«. Sveca to još više ražalosti i ponudi mladiću svoj plašt za janje. Mladić pristane a Svetac uzme janje, odriješi mu noge i nježno ga pomilova tepajući mu pri tom utješljive riječi. Cijelo vrijeme njegova boravka u Rimu bilo je janje uza nj, a sv. Bonaventura nadodaje, da bi mirno, oborenih očiju stajalo uza nj, dok bi Svetac promatrao ili molio. Na povratku iz Rima ostavio je janje »bratu Jakobini«, gospođi Jakobi Setesoli na pasku.

Krotke ovce i nevini janjci sjećali su ga na Dobroga Pastira, koji je krotko i ponizno proveo cijeli svoj život.

Jedamput opazi na brežuljku među kozama i jarcima ovcu pa stane s braćom i pokaže na ovcu: »Tako je Božanski Spasitelj boravio među književnicima i farizejima«. Htio je osloboditi ovcu toga društva, ali je nije imao ničim otkupiti. Neki trgovac, koji je to opazio, kupi ovcu i daruje je Svecu. On je uzme sa sobom i daruje je pobožnim sestrama, a one mu od njezine vune naprave plašt. Svetac je taj plašt najrađe nosio i cjelivao bi ga svaki put, prije nego bi ga obukao.

Kad je bio u Grećiju, donesu mu zeca. On ga uzme, stavi ga na krilo i počne ga tješiti: »Ne boj se, brate zečko, ti nevina životinjo! A što si se dao uhvatiti?« I naredi jednom bratu, da ga odnese u šumu. Ali zec se vrati za bratom i doleti Svecu. I nije se dao otjerati, dok mu Svetac nije zapovjedio, da se više ne vraća.

Iako je sva stvorenja nazivao braćom i sestrama i s njima se razgovarao kao s razumnim bićima, ipak je najrađe imao ptice, jer su one simbol ideja i otrgnuća od niskih zemaljskih požuda i slika duše, koja teži Bogu.

Legenda o Svecu i grlicama tako je nježna, da je moramo doslovno donijeti.

Jedan je mladić uhvatio nekoliko grlica i nosio ih na pazar. Na putu ga susretne sv. Franjo. Pa kako je bio prijazan prema svim stvorenjima a prema nevinim osobito, sažali mu se na nevine ptičice i zamoli dječaka: »Molim te, dragi prijatelju, za ljubav našega dobrog Spasitelja, daruj mi ih, da ne bi ove krotke ptičice, koje su prema Svetom Pismu slika čiste, ponizne i vjerne duše, došle u bezbožne ruke, te da ih ne ubiju«. Mladić, na poticaj milosti, rado pristane i pokloni mu grlice. On ih uzme k sebi i počne ih milovati: »Drage moje sestrice, krotke, čiste i nevine grličice, kako ste zapale u ropstvo? Ja ću vam opet vratiti slobodu i napraviti vam gnijezda, da rastete i množite se, prema volji našega Stvoritelja«. Uzme ih sa sobom do samostana i uredi im gnijezda. I ptice se nastane tude i izlegoše mlade. Prema Svecu i prema svoj braći bile su povjerljive, kao da su domaće životinje. Dolazile bi na ruke i ramena, sjedale na kapuč i kljuvale iz ruku. Od Sveca ne bi odletjele, dok im ne bi dopustio.

A mladić, što je Svecu grlice darovao, stupi u red i postane dobar i čestit manji brat.

Kad se jedamput penjao iz Kluzija na Alvernu, doleti k njemu jato ptica i veselo pjevajući pozdravljaše njegov dolazak. Svetac dirnut okrene se k braći: »Gledajte, kako se sestre ptičice vesele našemu dolasku. Ovdje ćemo se morati zaustaviti«.

I posjedaju, a ptice se skupe oko njih, popnu im se na ruke, ramena i kapuč i veselo pjevahu.

Drugi put, na povratku iz Bevanje, opazi, da su stabla puna ptica. Promatrajući ih reče braći: »Pričekajte, ja ću jedan čas propovijedati sestricama, koje su se tako iskupile«. Ptice se spuste sa stabala i skupe oko njega, a Svetac im počne propovijedati o dobroti Stvoritelja, koji im je dao laka krila, da se dignu u više sfere, toplo perje za zimu i obilati stô prostro pred njima. »Čuvajte se, drage sestrice, grješne nezahvalnosti, i vaš pjev neka sveđer slavi Gospoda«. Tada ptice zamašu krilima, ispružiše vratove i veselo zacvrkutaše u znak razumijevanja i priznanja. A Svetac promatraše jata s različitim perjem i glasom pa i sam pjevaše. Zatim im s blagoslovom dozvoli da mogu otići i one se razlete na četiri strane u znaku križa, što ga je Svetac učinio.

Na rijetskom jezeru uhvati ribar pticu i pokloni je sv. Franji. Ptica je u ribarevoj ruci drhtala i gledala da pobjegne, a u Svečevoj je mirno stajala i nije htjela odletjeti, dok joj nije dopustio.

Na Alverniji, u blizini Svečeve ćelije, nastanio se orao. Svako jutro, kad je bilo vrijeme molitve, budio je orao svojim kliktanjem Sveca. A ako je bio boležljiv, budio ga je kašnje.

Kao pjesnika i umjetnika zanimale su ga sve ljepote prirode i uživao je u njima. Pjev slavuja ljubio je radi njegove ljepote i gotovo zavidio dragom bratu, što tako lijepim glasom može hvaliti Stvorijetlja.

Jedne vedre noći promatrao je Svetac sa svojim najmilijim drugom bratom Leonom zvjezdano nebo i divio se harmoniji svemira. Najedamput zapjeva u obližnjem lugu slavuj. Slatki glas njegov orio se po vedroj noći. Svetac je neko vrijeme pozorno slušao, a onda reče bratu Leonu: »O brate Leone, zar ne čuješ, kako nas brat slavuj pozivlje da s njim slavimo Boga. Moramo mu pomoći«. Brat Leon se je ispričavao, da ima slab glas i molio Sveca, da on sam pjeva. On se približi slavuju i zapjeva. Zvonki se je njegov glas orio po Alverniji i himne Stvoritelju dizale su se nebu. Slavuj je prestao i slušao, a kad bi Svetac prestao, on bi nastavio. Natjecanje je trajalo neko vrijeme, dok Svetac nije uskliknuo: »Pobijedio si, brate slavuju, pobijedio si!« I pun veselja milovao je slatkoglasnu pticu.

Najdraža od svih ptica bila je sv. Franji ševa. Ona je bojom svoga perja i svojom kukuljicom vrlo sličila manjoj braći. Svetac je govorio: »Dođem li ikada kralju, zamolit ću ga, da iz ljubavi prema Bogu izda zakon, da nitko ne smije moje sestrice, kukuljate ševe hvatati ni biti«.

Sveca je veselilo i cvrčanje cvrčka, i za vrućih ljetnih dana stajao bi kraj puta i dugo i dugo slušao njegovo prosto udaranje.

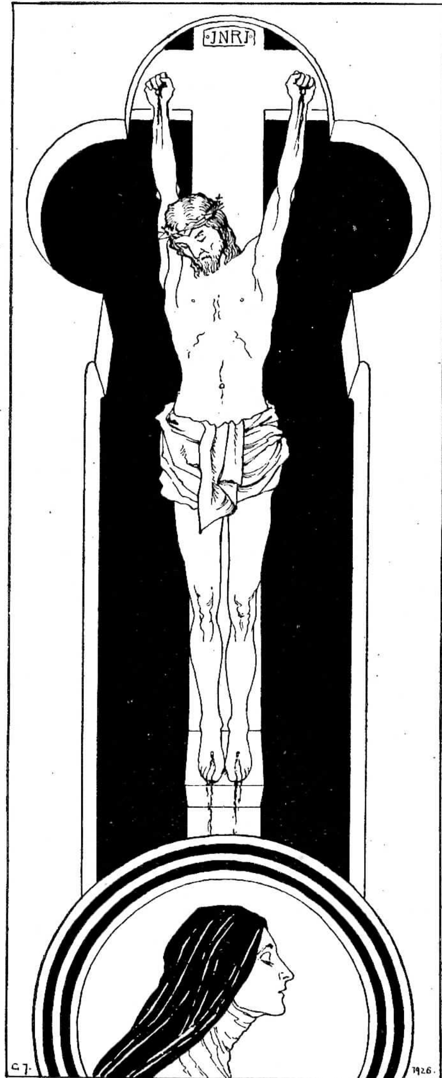
Pa kao što je hvalio nerazumne stvorove kao da imadu razum, tako ih je i opominjao.

Jatima vrana i vrabaca, što su ništila samostanski vrt i svojom vikom pometala braću u razmatranju, zapovjedi, da više ne dolaze, i oni ga poslušaše.

Na povratku iz Egipta 1220. u Veneciji jato ptica okruži Sveca, veselo pjevajući. To njega sjeti njegove molitve i počne s bratom moliti brevijar. Ali ptice su i dalje cvrkutale i pometale braću. Zato im Svetac naredi: »Ustavite, sestrice, dok mi svršimo, pa onda nastavite«. I ptice su ušutile.

Na mjestu, gdje se ovo dogodilo, sagrađena je najprije kapelica a potom crkva i samostan.

Dok je Svetac u Alvijanu propovijedao, nekoliko je lastavica neprestano pjevalo i Sveca pometalo.

GABRIJEL JURKIĆ: LEGENDA U BOJAMA.
(Ogled ilustracije iz knjige: Štefa Jurkić: Legenda u bojama.)

Svetac se okrene k njima: »Vi lastavice, drage sestrice, vi budite mirne i slušajte, dok ja svršim«. I na čuđenje svih, lastavice su ušutile i mirno slušale.[1]

Mrave nije volio jer su se previše brinuli za budućnost i slabo se uzdali u providnost Božju.

[1] Mnogo godina kasnije jednoga je pariškog studenta lastavica neprestano smetala u učenju. On srdit uzvikne: »Ovo je sigurno jedna od onih, što su sv. Franju pometale. U Svečevo ti ime zapovijedam, da ušutiš i dođeš mi na ruku«. Lastavica je odmah poslušala, đak pako prestrašen pusti je i pripovijedaše čudo naokolo.

Svetac je uz hvale i opomene imao i kazne za svoju nevaljalu braću u prirodi.

Jednoga proljeća dovede mu ševa svoje mlade, i Svetac ih nahrani. Ali kad je opazio, da jači slabijim otimaju hranu i udaraju ih, opomene otimače, a kad to nije koristilo, prokune ih.

Isto je tako prokleo i svinju, što je rastrgala janje i svinja je kroz 3 dana uginula.

Vrlo zanimljiva je legenda o bratu vuku, koji je uznemirivao cijelu okolicu gubijsku. Krvoločan i nezasitljiv napadao je nesamo stoku nego i djecu pa i odrasle. Sve hajke bile su bez koristi. Na to pođe Svetac sam bez oružja prema mjestu, gdje se je zvijer skrivala. Vuk izleti preda nj vatrenih očiju i razvraćena ždrijela. Svetac pođe k njemu i zapovjedi mu u ime Božje, da više ne čini štete. Zvijer se položi pred njegove noge, a Svetac nastavi sa opomenama: »Brate vuče, ti činiš u ovom kraju mnogo štete. Razdireš ne samo stoku nego i ljude, tu sliku Božju. Ti si kao razbojnik mnogo puta zaslužio vješala i sve je protiv tebe. Ali ja ću vas izmiriti. Ako ne budeš više zla činio, ljudi će ti sva dosadanja nedjela oprostiti«. Vuk nakloni glavu u znak priznanja. »Brate vuče«, nastavi Svetac, »ja ću se pobrinuti, da te glad više na zlo ne tjera, ali se i ti odreci zloće i obećaj, da ne ćeš više napadati stoku ni ljude«. I vuk stavi desnu šapu u Svečevu ruku. Zatim pođu u grad, i na trgu Svetac najprije opomene začuđenu svjetinu, da grijesima ne izazivlje više srdžbu Božju na se a onda ponovi ugovor s vukom.

Od tada je vuk živio još dvije godine u gradu i nije nikomu zla činio, niti tko njemu. Išao je od kuće do kuće, svatko ga je milovao i rado mu hranu davao. A kad je uginuo, cijeli je grad za njim žalio, jer su s njim izgubili jednu lijepu uspomenu na sv. Franju.

Svetac je ljubio nesamo živu nego i neživu prirodu. Ljubio je svoj Asiz i svoju Alverniju, to najmilije mjesto svoje. 1224. morao se je dijeliti od nje. Poput Byrona okretao je svoj pogled na dragu goru i uzdisao: »Zbogom, gora moja, zbogom Alvernijo, zbogom, ti goro anđela, ti od svih najdraža goro. Zbogom, brate orle, hvala ti na ljubavi.[2] Zbogom, visoke pećine, pod kojima sam molio, nikada vas više vidjeti ne ću.« I suze su mu prekinule glas. Tiho je odmicao i okretao se. Kod Monte Kazela pogled je na Alverniju iščezavao. Svetac se okrene po zadnji put: »Bog neka te čuva sveta goro, zbogom Alvernijo, nikada se više vidjeti ne ćemo«. Bacio je zadnji pogled i Alvernija je iščezla iza brežuljaka.

Svečevo shvaćanje prirode najbolje odaje njegova »Pjesma bratu Suncu«, ta divotna pjesma, puna zanosa, koja spada među najljepše pjesme.

Za smrću njegovom žalila je cijela priroda, a jato ševa doletjelo je, premda je bila tama, do njegove ćelije i pjevalo zadnju pjesmu svomu bratu.

Ljubav sv. Franje prema prirodi imala je stalnu i jasnu podlogu. Svetac je plamtio ljubavlju prema Stvoritelju, i ta se je ljubav prelijevala i na stvorenja, djelo ruku Božjih. Ta ljubav vodila ga je od Stvoritelja stvorenjima, od stvorenja Stvoritelju. On nije gledao u stvorenjima Boga, kao što ga gleda moderni panteizam, nego manifestaciju Božjih svojstava: svemoć, dobrotu i ljepotu Njegovu, koja se odrazuje u svim stvorenjima, od jednostaničnog organizma, koga tek mikroskopom opažamo, pa do svemira nad nama, pred čijom veličinom strepimo.

U njemu se ujedinilo sve, što čovjeku priroda otvara: nevino oko djeteta, fantazija pjesnika i svetačka odanost Bogu.

Moderna ljubav prema prirodi, koja u sv. Franji gleda često svoga zaštitnika, daleko je od Svečeva shvatanja. Ta moderna ljubav ima sasvim drugu podlogu. Ona je plod dekandanse ljudskoga društva, poniženje čovjeka pod životinju. Moderni čovjek odvraća svoj pogled od svoga bližnjega i obraća ga životinji, koja mu ne snuje toliko zla a pokazuje više odanosti nego čovjek. Kršćanstvo uzdiže prirodu do čovjeka, a moderna ljubav prema prirodi ponizuje čovjeka pod životinju.

Odnos sv. Franje prema prirodi je odnos kršćanstva prema njoj i idealom je svakoga kršćanina.

---

[2] Vidi predašnju stranu.

F. As. Marković:

Intima.

Moja duša smijesima je preorana
i nosi — svoje.
Sama. —
Kroz rascvala jutra,
kroz nasmijane hvoje,
kroz svježu aleju
jorgovana.
Ja to volim,
jer je onda sve nasmijano.
Sve bijelo.
Sve čisto.

Jer se onda mnogo voli
mnogo ljubi
mnogo žudi.
A neko svijetlo luta
i hoće da unese akord boli
u moje grudi.
To je moja igra:
proljetni smiješak — i proljetni vrijesi
To je tako lijepo. Lijepo
Vječno lijepo.
Sve ruže su onda — kao moji smijesi.

Dr. Fra Oton Knezović:

Žarište Franjina duhovnog života.

Jedna od osnovnih crta Franjina karaktera — dok je još u svijetu bio — bila je silna i neobuzdana težnja za viteškom slavom. Taj zanos za svjetskim viteštvom tjerao ga je u ratne pustolovine, koje bi ga lako glave stajale, kada nad njim ne bi bdjela ruka Božja. Kada ga je Gospodin pozvao, da se ostavi isprazne slave svjetskoga viteštva, pa da se dadne na obnovu crkve Njegove, tada je Franjo svjetsko viteštvo zamijenio duhovnim viteštvom. Kad je konačno u 25. godini svoga života svijet ostavio i pošao za glasom Božjim, dao se svom energijom zanosne svoje mlade duše na teški i dugotrajni posao, da postane vitezom Kristovim. Svjetski je vitez imao svoga lenskoga gospodara, kome je morao ostati vjeran, za koga se morao boriti na smrt i život, za kojim se morao povoditi u junačkim djelima. Lenski gospodar Franjin bio je Krist. On je nama kršćanima postao vođom i uzorom svake savršenosti. On nam je ostavio primjer, da Ga slijedimo stopu u stopu: »Ja sam svijetlo svijeta. Tko ide za mnom, ne hodi u tminama, nego ima svijetlo života. — Dao sam vam primjer, da činite i vi onako, kako sam ja činio.« Nema višega određenja ovdje na zemlji za izabranoga viteza Kristova. »Jer koje naprijed pozna, one i preodredi, da budu jednaki slici Sina Njegova, da On bude prvorođeni među mnogom braćom.« I Franjo je pošao s nepokolebivom ozbiljnosti da slijedi Krista stopu po stopu, da Ga prati na svakom koraku Njegova života, da prisvaja crtu po crtu Njegovu, dok ne uzmogne reći kao pravi Kristov vitez: »Ja živim, ali ne ja, nego Krist živi u meni«. On je izgarao od žive želje, da podnese mučeničku smrt za svoga Gospodara. On je to i pokušao nekoliko puta, ali mu je Krist bio odredio drugu zadaću. Njegova želja za mučeničkom smrću bit će napokon okrunjena stigmatizacijom, kada mu Spasitelj upečati svojih pet rana na tijelo.

Krist nije bio Franjin daleki ideal, koji bi prostorom i vremenom bio rastavljen od njega. On ne kraljuje samo na prijestolju nebeske slave i veličanstva, nego boravi i među nama živ i realan, samo pod posvećenim prilikama presv. Euharistije. I kad se je Franjo posvetio viteškoj službi Kristovoj, on se je posvetio službi Euharistije. Tu je on stajao dan na dan vjerno uza svoga gospodara kao u predvorju i pred prestoljem i vršio svoju višešku službu. Oltar je postao za Franju kućom njegove vjere, nade i ljubavi, njegova mišljenja i djelovanja. U Euharistiji i po Euharistiji Franjo je stalno proživljavao Krista u svojoj duši. Euharistija je postala žarištem cijeloga njegova vjerskog života.

I.

Kadgod sv. Franjo govori o Spasitelju, uvijek misli neposredno na Euharistiju. On je zaveo pobožnost prema presv. Euharistiji kao nijedan svetac prije njega. Njegova viteška ljubav prema Kristu bila je gotovo neograničena. Ta je ljubav lako svladavala sve poteškoće i napore, koji se protive slaboj ljudskoj prirodi. Kult Euharistije bio je odsad najznačajnija crta Franjine pobožnosti i viteške službe. Taj kult upada u oči i katoličkim i nekatoličkim istraživačima Franjina života. Tako veliki štovatelj Franjin protestant Sabatier piše, da je euharistični kult »imao prvorazrednu ulogu u njegovu religioznom mišljenju i da je taj kult u neku ruku bio duša njegove pobožnosti«.[1]

I Franjin ispovjednik brat Leon na izvanredno nježan i fin način ističe prekomjerno strahopočitanje i pobožnost svečevu prema presv. Tijelu Kristovu. Toma Celanski piše: »Franjo izgaraše u svakoj žilici svoga srca od žarke ljubavi prema sakramentu tijela Kristova, i s najvećim začuđenjem divljaše se on poniznosti, koja ljubi, i poniženoj ljubavi Gospodnjoj. On bi smatrao neoprostivom nemarnošću, kada ne bi svaki dan slušao barem jednu misu, kad bi to bilo moguće. Kada bi bio bolešću zapriječen da ode u crkvu, tada bi zamolio svećenika, da za nj misu čita u bolesničkoj sobi. Kada ni to ne bi bilo moguće, tada bi dao, da mu se pročita dnevno evanđelje, i duhom bi prisustvovao sv. misi«.[2]

»Pričešćivao se često i tako pobožno, da je druge privlačio na pobožnost. Budući da je to najuzvišenije dobro štovao svim srcem, žrtvovao bi mu sva svoja uda, i kada je slatkoga i neokaljanog Jaganjca primao, darovao bi mu također svoj duh s onom vrućom revnošću, koja je uvijek gorjela na oltaru njegova srca«.[3] »Kao duhovno pijan pao bi pri tom obično u zanesenje«, veli sv. Bono.[4]

I velika Franjina ljubav za francuski jezik i poeziju objašnjava se nesamo time, što mu je majka iz Francuske, što je Provansa bila domovina pravoga viteštva i viteških žonglera ili trubadura, nego je on još više ljubio Francusku, što je ona iznad svih drugih zemalja bila »prijateljica Tijelova«.[5] Kada je bio naumio da se konačno povuče u koju udaljenu zemlju, odabrao je Francusku najviše zato, što u njoj boravi katolički narod, koji visoko štuje Euharistiju. Želio je, štaviše, da u Francuskoj i umre iz poštovanja prema presv. sakramentu.

Franjina je revnost za taj sakramenat prelazila u pravi oganj. Revnovao je za sve, što stoji bilo u kakvoj vezi s oltarom. Još dok je bio u svijetu, kupovao bi dragocjeno posuđe i odijelo i slao ga siromašnim crkvama i svećenicima. Tu su službu sad u redu preuzele Klarise i braća. Sam je popravljao trošne crkve i zvao ljude, da ukrašuju dom Gospodnji. Iz osobite ljubavi prema presv. Euharistiji neizrecivo je štovao svećenstvo. U svećeniku

---

[1] Sabatier, Spec perf. p. 120.
[2] Spec. perf. c. 87.
[3] Toma Cel. II. n. 201.
[4] Leg. c. 9, n. 2.
[5] Toma Cel. II, n. 201.

nije gledao čovjeka s njegovim slaboćama, nego je u njem gledao samo svećenika Božjega i Kristova zamjenika, a to on i nalaže svojoj braći, da svećenika štuju iznad svega u svijetu radi pobožnosti prema presvetom sakramentu. »Blažen sluga, koji vjeruje svećenicima, koji živu po obredu sv. rimske crkve! Ali jao onima, koji ih preziru! I kada bi oni bili u grijesima, ipak ih nitko ne bi smio osuđivati, jer je Gospodin sebi pridržao sud. Budući da je vlast, koju imadu nad presvetim tijelom i krvi G. našega I. Krista, najviša i nada sve uzvišena vlast, tako su veći grijesi, koji se počinjaju proti svećenicima, nego proti svim drugim ljudima«.[6]

Velika vjera, velika ljubav i pobožnost prema Bož. Spasitelju u Euharistiji izbija iz onih riječi, što je pred smrt u svečanom trenutku izgovarao onako tronutno i naložio bratu Leonu, da ih napiše i braći na srce stavi kao najveći zalog: »Klanjamo Ti se, o presveti Gospodine Isuse Kriste, ovdje i u svim crkvama tvojim, koje su po svemu svijetu, i hvalimo Te, jer si po svome svetom križu svijet otkupio.« Radi ove ljubavi prema presv. sakramentu štuje i ljubi svećenike, koji živu po obredu sv. rimske crkve, i to traži od svoje braće. Kaže: »Kada bi bio mudar kao Salamon pa kada bih na župama našao siromašne svećenike, ne bih htio propovijedati protiv njihove volje. I njih i sve ostale hoću slušati, ljubiti i častiti kao svoje gospodare i ne ću u njima gledati grijehe, jer u njima gledam Sina Božjega, i jer su oni moja gospoda. I ja to činim zato, jer ja na ovome svijetu ništa tjelesnim očima ne vidim od uzvišenoga Sina Božjega nego Njegovo presveto tijelo i krv, koju oni samo posvećuju i primaju, i samo je oni drugima dijele. I ova presveta otajstva hoću da se nada sve štuju, časte i u dragocjena mjesta stave. I sve teologe i one, koji nam tumače riječ Božju, moramo častiti i cijeniti kao one, koji nam daju duh i život.«[7]

U cijeloj teološkoj literaturi nije nitko dublje, a jednostavnije izrazio značenje Euharistije i svećenstva za sav naš religiozni život. Franjina je vjera u presv. Euharistiji zorno gledala božansku ličnost Kristovu, baš onako, kako je jednoć putovao Galilejom i Judejom dijeleći svoj blagosov.

II.

Euharistija bila je žarište Franjina duševnog života, bila je duša njegove lične pobožnosti. Tijelo i krv Kristova prelazila je u tijelo i krv Franjinu; on je potpuno uronio u Krista, a Krist u nj. Slast i užitak toga jedinstva može da osjeti samo duša žive vjere i nježne ljubavi, a takva je bila Franjina duša. To se ne da jezikom kazati, niti se da definirati ni napisati.

Tu ličnu sreću htio je sv. Franjo da prenese u duše svih ljudi. Zato će Euharistija biti također duša i njegova apostolskoga djelovanja. O Euharistiji je naradije propovijedao, kako ističe već u svoje doba Bartolomej iz Pize. I protestant Boehmer u svojem izdanju »Analekten zur Geschichte des Franziskus von Assisi« označuje Euharistiju kao »najomiljeliju temu Franjina propovijedanja«.[8] O presv. sakramentu Franjo je najradije i pisao. Imamo danas osam njegovih pisama, a opet ili posve ili većinom govori o Euharistiji. Nastojao je svakom prilikom narodu, vladarima, svećenicima i vlastitim sinovima duboko u srce da ureže svetu istinu, koja je njega potresala u svim žilama: »Ja ne vidim na ovome svijetu tjelesnim očima ništa od previšnjega Sina Božjega osim Njegovo presveto tijelo i Njegovu presvetu krv.«

U svojoj poslanici, koju upućuje svim vjernicima, izlaže dogmatsku istinu i njezinu primjenu na praktični život o presv. Euharistiji na potresan i dirljiv način. On hoće tom poslanicom da Euharistiju učini srcem kršćanstva, što ona u stvari i jest. Kao što su apostoli u ljudskome tijelu priznavali i živo vjerovali u Kristovo Božanstvo, tako i mi ispovijedamo i živo vjerujemo u Njegovo Božanstvo kod presv. Euharistije. Kao što su ljudi za vrijeme Kristova boravka na zemlji dobivali vječni spas ili osudu vjerom u Njegovo Božanstvo i ljubavlju prema njemu dotično nevjerom, tako i naš vječni spas ili vječna propast ovisi o toj vjeri ili nevjeri i ljubavi prema presv. Euharistiji.

Viteška ljubav Franjina prema kralju kraljeva živo odsijeva i u njegovoj poslanici vladarima narodâ (Epistola IV. Ad populorum rectores). Svaki je plemeniti čovjek pozvan u službu kneza knezova, Gospodara nad vojskama, pa dolikuje kraljevima i carevima, da Mu budu vazali. Taj kralj, taj vrhovni lenski Gospodar jest naš G. Isus Krist u presv. Euharistiji. Baš zemaljski mogućnici dužni su na osobiti način da goje pobožnost prema presv. olt. sakramentu i da tu pobožnost promiču kod svojih podložnika. Zato im Franjo piše: »Molim vas sa svom poniznošću, koliko mogu, da ne zaboravite Gospodina radi briga i skrbi ovoga svijeta, i da ne odstupite od Njegovih zapovijedi, jer su svi prokleti, koji Ga god zaborave i odstupe od Njegovih zapovijedi, i njih će Gospodin Zaboraviti...«

Zato vam savjetujem, gospodo moja, sa svom ozbiljnošću, da odbacite svaku brigu i skrb i da presv. tijelo i krv G. n. I. Krista rado primate u Njegovu svetu uspomenu. I nastojte, da i vama povjereni narod toliku čast Gospodinu iskazuje, da vi svake večeri po glasniku ili kojim drugim znakom objavite, da sav narod svemogućemu G. Bogu slavu i hvalu uznosi... I ako ovo ne budete činili, znajte, da ćete pred G. Bogom vašim Isusom Kristom račun polagati na dan sudnji...«[9]

Dakle u Krista vjerovati i Kristu služiti znači vjerovati u Euharistiju, nju štovati i primati. Euharistija mora ovladati cijelim našim javnim i privatnim životom; oko euharističnoga kralja moraju se jednako okupljati i narodi i vladari. To je centralno značenje presv. Euharistije. Kada će to biti? Kada će euharistično kraljevstvo doći u nas sve: u narode i vladare!?

To je životna zadaća u prvom redu nas svećenika. Naše je zvanje, da to kraljevstvo dođe najprije

[6] Opusc. ad. Lemmeus 18.

[7] Testament. Lemmeus 78..

[8] Boehmer XXIX.

[9] Lemmeus 111—112.

u naše duše, da ga svaki čas proživljujemo u sebi i tek onda da ga izgrađujemo u dušama drugih ljudi. Zato je sveti Franjo na svojim propovijedima imao posebne opomene za mjesne svećenike. On bi ih skupio u zatvoren prostor, da ga ne bi svijet razumio, i tu bi svećenike poticao živom riječi i dirljivim kretnjama na revnost za spas duša, na dostojno svetkovanja tajna Božjih, na veliku pobožnost prema presv. Euharistiji. Osobito im je preporučio, da čisto drže crkve, oltare, odijelo i sv. posuđe, kojim se služe kod sv. mise. U tome duhu upravio je poslanicu kleru cijeloga svijeta (De reverentia corporis Domini et de munditia altaris), gdje im daje pastoralnu uputu. »Tjelesni čovjek ne razumije stvari Božje«, ali ih mora svećenik da razumije. I koji ne bi dostojno postupao s tim presvetim otajstvima prema njegovoj uputi, neka zna, da će odgovarati na sudu pred G. n. I. Kristom«[10].

U Franjino doba bila je velika zapuštenost i crkava i još veća zanemarenost u primanju presv. Euharistije. Njega kao Kristova viteza to je strašno boljelo. Boljelo ga to više, što je samo duhovništvo u tome pogledu bilo neuko i strašno nemarno. I Franjo je smatrao za glavnu zadaću svoga života da povede pravu euharističnu vojnu. On je morao potresti srcima cijeloga kršćanstva, da opet zakucaju za Krista Spasitelja, da ih otrgne od zemlje i da ih dovede na izvor Euharistije, koja će ih preporoditi, oživjeti i povesti u plavetne nebeske visine. Strogu je dužnost nametnuo svojoj braći, da u čitavome kršćanskome svijetu uskrise euharističnu pobožnost. Oni su morali da svim vjernicima svijetle svojom žarkom ljubavlju prema presv. Euharistiji. Tri druga svjedoče, da ih je neprestano opominjao, kako moraju svaki dan pobožno slušati sv. misu i s najvećom se smjernošću klanjati presv. tijelu Kristovu. U reguli od 1221. traži od njih, da moraju poslije skrušene i dostojne ispovijedi s najvećom poniznošću i strahopočitanjem primati presveto tijelo i krv Gospodnju dobro promislivši riječi Kristove: »Tko jede tijelo moje i pije krv moju, ima život vječni« i dalje: »To činite meni na spomen«.[11]

Franjin duh i njegova žarka ljubav prema Kristu u presv. Euharistiji progovorila je odlučno i snažno u zadnjim danima njegova života. Održavao se je kapitul njegova reda, na koji on nije mogao doći radi teške bolesti. Da zagrije braću i da ih učini vrućim apostolima presv. Euharistije upravio je poslanicu na kapitul, a pisao ju je krvlju svoga srca, kako veli učeni Felder. Ta je poslanica od epohalne važnosti za preporod kršćanskoga života i glasi ovako: »... Zaklinjem vas sve, braćo, ljubeći vam noge i sa svom mogućom ljubavlju, da iskazujete svu čast i štovanje, kolikogod ste sposobni za to, presvetome tijelu i krvi G. n. I. Krista, kojom je pomirio sa svemogućim Bogom sve, bilo to na nebesima, bilo na zemlji.[12] Molim također u Gospodinu svu braću svoju svećenike, t. j. koji su i koji će biti i koji žele postati svećenicima Svevišnjega, kada budu htjeli da sv. misu čitaju, da budu čisti i sa strahopočitanjem da prikazuju pravu žrtvu presv. tijela i krvi G. n. I. Krista s pravom i čistom nakanom, ne radi kakve zemaljske koristi niti radi straha ili ljubavi kojega čovjeka, kao da ljudima ugode;[13] nego sva težnja neka se upravi na Boga, koliko je to moguće s milošću Svemogućega. Morate željeti da se svidite jedino njemu, vrhovnome Gospodaru, jer jedino On sam tamo radi prema svojoj volji; budući da je sam kazao: »Ovo činite meni na spomen«, ako koji bude drukčije činio, bit će Juda izdajnik i krivac tijela i krvi Gospodnje.[14]

Sjetite se, braćo moja svećenici, što je pisano u zakonu Mojsijevu, da su svi prekršitelji njegovi bez ikakva milosrđa po osudi Gospodnjoj tjelesnom smrću umirali.[15] Koliko će veću i strašniju kaznu zaslužiti onaj, koji je Sina Božjega pogazio i krv zavjeta, kojom je bio posvećen, za nečistu držao, i Duha milosti pogrdio?[16] Jer čovjek prezire, obečašćuje i gazi Jaganjca Božjega, kada, prema riječima apostolovim, ne razlikuje sveti kruh Kristov od ostalih jela i djela ili ga nedostojan jede, ili — makar ga bio dostojan — ako ga jede na tašt i nedostojan način, jer Gospodin po proroku govori: »Proklet čovjek, koji nemarno radi djelo Gospodnje«.[17] I on će prezreti svećenike, koji ne će to da k srcu uzmu, govoreći: »Proklet ću vaše blagosivljanja.[18]

Slušajte, braćo moja: Ako toliko štujemo blaženu Djevicu Mariju, kako je i dostojno, jer je Spasitelja u svojoj utrobi nosila, ako je bl. Krstitelj strepio i nije se usudio dotaći svetoga tjemena Božjega, ako štujemo grob, u kome je neko vrijeme ležao, koliko mora biti svet, pravedan i dostojan onaj, koji se rukama i srcem dotiče Onoga, koji više ne može umrijeti, koji će vječno živjeti i slavljen biti, i u koga anđeli nebeski žele gledati,[19] ustima Ga uzimlje i drugima pruža da Ga prime?

Pogledajte dostojanstvo svoje, braćo svećenici, i budite sveti, jer je sam svet.[20] I kao što vas je Gospodin Bog radi ovog otajstva odlikovao nada sve, tako Ga i vi ljubite, štujte i častite više nego svi drugi. Velika je bijeda i žalosna slabost, kada se brinete i za što na cijelome svijetu imajući Njega nazočna. Neka se cijeli čovjek boji, neka cijeli svijet strepi i neka se nebo veseli, kada je u rukama svećenikovim na oltaru Krist, Sin Boga živoga. O čudnovata veličino i strašno dostojanstvo! O uzvišena poniznosti! O ponizna uzvišenosti, što se Gospodar svega, što se Bog i Sin Božji tako ponizuje, da se radi našega spasenja skriva pod neznatnom česticom kruha! Gledajte, braćo, poniznost Božju i izlijte srca svoja pred njim, ponizite se i vi, da vas On uzvisi. Ništa dakle svoga ne zadržite za se, da vas potpune primi, koji vam se sav daje«.[21] (Epistola II.).

[10] Ib. 22.
[11] Lemmeus 50.
[12] Kol. 1, 20.

[13] Kol. 1, 22.
[14] 1. Kor. 11, 27.
[15] Hebr. 10, 28.
[16] Ib. 10, 29.
[17] Jer. 48, 10.
[18] Malah. 2, 2.
[20] Lev. 11, 44.
[19] 1. Petr. 1, 12.
[21] Lemmeus 100—103.

Ovakim je jezikom govorio sv. Ivan apostol, koji je ležao na grudima Spasiteljevim. Tim jezikom eto govori i duša Franjina, jer je počivala na Srcu božanske Euharistije, jer se napajala na izvoru ljubavi.

U tome duhu, u toj žarkoj ljubavi prema Bož. Spasitelju u presv. Euharistiji morala su se sva braća odgajati, kako piše u drugoj jednoj poslanici nekome kustodu. Takvim životom živjele su i Franjine kćeri u samostanima (Klarise), a po mogućnosti i članovi Trećega reda u svijetu. Taj euharistijski pokret bio je za ono hladno, mutno i materijalizirano doba nešto veliko i nečuveno, bio je prava križarska vojna. Tu vojnu poveli su na poziv serafinskog Oca »braća okrugloga stola«, vitezovi svetoga Grala. Euharistija je bila bitna karakteristika franjevačkoga reda, a to je i danas. Ona je dala legije franjevačkih svetaca, apostola, propovjednika, učenjaka i pisaca. Euharistija je jedino i pravo franjevačko blago i franjevački duh. U obnovi euharistijskoga života prava je Franjina veličina i najveća dobit za cjelokupno kršćanstvo. I to mu se kršćanstvo eto danas dostojno odužuje svestrano proučavajući njegov duh, usvajajući njegove ideje i dižući mu monumentalne spomenike prigodom 700-godišnjice smrti njegove. On je umro, ali duh njegov živjet će navijeke; dok srce kršćansko bude kucalo viteškom ljubavlju za kralja kraljeva, za Krista u presvetoj Euharistiji.[22]

[22] Isp. Dr. Felder: Die Ideale des heil. Franziskus von Assisi 51...

Paul Claudel:

Djevica o podne.

(La vierge à midi).

Podne je. Crkva je otvorena. Treba ući sad.
Ja, Majko Isusova, nisam molit rad.

Ja nemam ništa žrtvovat ni tražit, ne,
Ja samo dolazim, da Majko, gledam Te.

Da gledam Te, od srca plačem i da znam,
Da ovdje jesi Ti i da ja sin Tvoj sam.

Ništa, no da u čas, kad sve se zna zaustaviti,
O podne,
U mjestu, gdje si Ti, Marijo, mogu s Tobom biti.

Da ništ ne govorim, tek gledam lice Tvoje,
I srcu pustim da u jeziku svom poje.

Da ništ ne govorim, tek pjevam, jer je srce puno tako
Ko kos u pjesme nenadne što misli sipa lako.

Jer lijepa si Ti, jer si neoskvrnjena,
Žena u Milosti konačno obnovljena.

Stvorenje si u časti prvoj i u cvatu zadnjem svome,
Od Boga izašlo u jutro u svom sjaju prvotnome.

Ti, netaknuta neizrecivo, jer Ti si Majka Isukrsta,
Koj sama nada je, sam plod i istina u naručju Ti čista,

Jer Ti si Žena, Raj, starinske nježnosti zaboravljene,
Tvoj pogled odmah će do srca nać i teku suze nakupljene,

Jer Ti si mene spasila, jer Francusku si izbavila,
Jer ona Ti je ko i ja na misli i na brizi bila,

Jer Ti u čas, kad kršilo se sve, si pomoć znala dat,
Jer spasila si Francusku ko mnogi krat,
Jer podne je, jer mi smo tu u današnji taj dan i sat,

Jer tu za uvijek si, jednostavno, jer si
Ti Marija, jednostavno, jer jesi Ti.
O, Majko Isusova, hvalili Ti svi!

Prijevod Dragutina M. Domjanića.

Stuart Merrill:

Uskrsna pjesma.

(Chanson de Pâques)

Duša mi puna je zvona, što zvone,
Duša mi puna sad ptica je sva,
Zrcalo voda ja gledam, gdje sja,
Blize se zvijezde tu dršćući rone.

Duša mi crkava puna je cijela,
Duša mi cvijeća je puna taj mah,
Pjevaju djeca uz lahora dah,
Ne mislite, da su baš plakati htjela.

Duša mi puna arkangjela sada,
Duša mi puna je poleta svih,
Slušam Sudbine, gdje rade i s njih
Puni hambare mi skrovita nada.

Duša mi puna je radosti same,
Duša bogova mi puna taj tren,
Ljubavi, sveži mi oči i snen
Vodi ti mene svoj put usred tame!

(Iz »Les quatres Saisons«).

Prijevod Dragutina M. Domjanića.

O. Rudolf Mikulić:

Franjevački Red i nauka.

Ne mislimo da pišemo historiju franjevačkoga školstva, jedno radi opširnosti samoga predmeta, a drugo radi malenoga prostora, koji nam je dodijeljen na ovomu mjestu. Imademo pred sobom samo tu zadaću, da iznesemo ono stanovište, koje zauzimlje franjevački Red prema znanosti i znanju, odnosno da istaknemo snošaj između znanosti i franjevačkoga duha. Drugim riječima, odgovorit ćemo na pitanje: da li u franjevačke ideale spada nauka i ako spada, koje mjesto zauzimlje ona u franjevačkom programu i životu?

Prema odgovoru na ovo načelno i općenito pitanje veoma će se lako moći da prosude konkretni slučajevi. Bude li odgovor pozitivan, onda će franjevac moći, bez štete za svoj franjevački duh, da se bavi studijem, proučavanjem i znanošću. Bude li odgovor negativan, bude li dokazano, da između znanosti i franjevačkoga Reda postoji načelna nesnošljivost, oprečnost, onda je to jasan dokaz, da se nitko, tko hoće da živi prema franjevačkoj ideologiji, ne može — da se tako izrazimo — bez grižnje savjesti dati na proučavanje i znanost. U prvom slučaju pojam f r a n j e v a c ne bi isključivao o b r a z o v a n o s t i u č e n o s t, dok u drugom slučaju pojam franjevac ne bi obuhvaćao pojam učenosti i obrazovanja, već bi taj pojam bio u tom pogledu srodan n e u k o s t i i n e z n a n j u.

Mnogim čitaocima možda nije ni palo na pamet, da o tome vode računa. Nijesu došli nikada na tu misao, da sebi stavljaju takva pitanja i da ih istražuju. Njima je bilo evidentno, vjerovali su u to kao u kakav aksiom, da franjevački Red ima ideološko pravo na studij i znanost. — To dolazi odatle, što nijesu upućeni u franjevačku literaturu ili žive u takvim okolnostima, gdje su franjevci važan kulturni faktor, nosioci prosvjete i drugoga napretka. No tko god je, iz bilo kakvih razloga zavirio dublje u franjevački duh, u franjevački život i literaturu, mogao se je lako namjeriti na ovo pitanje. Treba priznati, da u ovoj stvari vlada podvojenost i nesuglasje. Jedni autori istraživaoci prve franjevačke prošlosti, proučavatelji sv. Franje, tvrde, da se ne da u sklad, u suglasje dovesti franjevački Red, prema zamisli i osnutku njegova Utemeljitelja, sa znanstvenim studijem. Dotle drugi, koji proučavaju franjevačku prošlost i bit samoga Reda, zaključuju potpuno oprečno od onih prvih. Prema njihovu mišljenju naučni studij i obrazovanje spadaju u harmoničnu cjelinu franjevačke ideologije. Sigurno je, da se mišljenja u tom pogledu razilaze.[1]

Nadalje, ako promatramo život i rad franjevačkih provincija u raznim pokrajinama, narodima i državama, zapazit ćemo dosta veliku razliku. Ta se razlika očituje u dvostrukoj praksi, koja se ima smatrati kao tumač mišljenja i naziranja njezinih članova odnosno uprave — vodstva pogledom na nauku i znanost. U nekim provincijama zapažamo jaku volju, zapažamo sustavni rad i izgrađen plan na polju školstva i obrazovanja. Starešinstvo, koje stoji na upravi tih provincija, vodi brigu, da njihovo školstvo odgovara svim modernim zahtjevima današnjega vremena. Ono ne žali materijalnih ni moralnih žrtava, da njihovi članovi dobiju što svestranije i dublje obrazovanje. To je praksa, koja nam jasno govori, da franjevci hoće da budu važan faktor u kulturnom životu svoga kraja.

Ali ima, kako već rekosmo, i druga praksa, koja je oprečna ovoj. Ima provincija, gdje se hotimice ne će, da njihovo školstvo ide paralelno sa zahtjevima vremena. Svijesno se izbjegava obrazovanje i studij i to s razloga, što franjevački duh nije prijateljski s tim povezan. Svoje obrazovanje ograničuju na najnužnije. — Pa ako se dođe u vezu sa samim franjevcima i upušta se u razgovor o tome pitanju, naići će se na dva mišljenja: jedni će naglasivati važnost studija i njegovu potrebu, dok će se drugi prema njemu hladno držati i donekle osuđivati rad onih, koji idu za višim obrazovanjem i kulturnim radom. Oni su uvjereni, da je franjevac pozvan na kontemplativni rad, rad na čisto vjerskom polju, a ima izbjegavati onaj rad, koji se ne bi kretao u tom okrugu.

Sve ovo, što dosad istakosmo, u stanju je da donekle pobudi sumnju i kod onih, koji su a priori bili uvjereni, da između franjevačkoga duha i znanosti postoji sklad. — Da dođemo do izvjesnosti u ovome pitanju, nužno je ići putem izravnim — da se tako izrazimo — do kolijevke samoga Reda i da ispitamo i iznesemo ono stanovište, koje je zauzeo bio u svom životu njegov Utemeljitelj. Da izbjegnemo svaku sumnju i da osvijetlimo ovu stvar, nužno je istaći bit i zadaću Reda, koja mu je dodijeljena. Za svaku sigurnost osvrnut ćemo se i na neke momente iz najstarije franjevačke prošlosti, koja je vjeran i neposredan tumač franjevačke idologije.

Malo izbližega pogledajmo sv. Franju i njegovu ličnost! Ne smije se držati, da je sv. Franjo bio nenadaren. Štaviše, ako promotrimo njegov život, način njegova rada, od njegove mladosti pa do konca života, zapažamo na njemu mnoge duševne odlike, koje su ga dizale iznad prosječnoga tipa nadarenosti. Sama priroda nadarila je sina Petra Bernardona pronicavim duhom,[2] praktičnim razumom, kojim se je veoma lako snalazio u društvu i brzo shvaćao situaciju i odluke lako stvarao. I izvan svake je sumnje, da je sv. Franjo još za mladih dana odavao nadarenost, koja je praćena bila do-

[1] Dr. Heribert Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens (Herder), str. 268.

[2] Le Monnier-Brković, Povijest sv. Franje Asiškoga (Zagreb, 1919.) str. 90 i dalje.

[3] Dr. Hilarin Felder, Die Ideale des heil. Franziskus von Assisi, str. 278. (Paderborn, 1923. — Schöningh).

sjetkama i duhovitim šalama.[3] A njegova bujna i živa mašta davala mu je u nutarnjem i vanjskom životu onu izvanrednu gibivost u prosudivanju i razumijevanju. Bez ovoga ne bi se dalo protumačiti, kako je mladi Franjo bio prvak među omladinom u varoši Asizu. Cijela mladost te umbrijske varoši kupila se oko njega, njega je sve voljelo i ljubilo. Franjo je vodio glavnu riječ na zabavama i igrama te mladosti, koja je znala da i u kasno doba noći prolazeći ulicama uz pjesmu i svirku[4] uznemiruje noćni počinak mirnih varošana.

Ove prirodne odlike njegova uma i srca, njegove ćudi i fantazije, dobile su, pošto se odrekao svijeta i njegovih naslada, svoje usavršenje i još veću osebitost. Providnost Božja, koja se htjela da posluži ovim veseljakom, usavršila je svojom izvanrednom milosti sve one odlike razuma i srca. Franjina bistroumnost duha, njegova elastičnost srca, bile su vanredna podloga za onu misiju, kojoj se je posvetio Franjo u Crkvi i ljudskom društvu.

Posve je sigurno, da Franjo nije imao kakvog stručnog i sistematskog obrazovanja. Otac ga nije slao u školu, da na taj način sinu osigura karijeru u kojem obrazovanom staležu. Franjo je imao naslijediti oca u trgovačkom zanimanju — imao je biti trgovac kao što mu je i otac. Zato ga vidimo, kako se priučava već zarana tomu poslu — pomaže oca u trgovačkoj radnji. — Ali otac, koji je u Asizu bio veoma ugledan i poznat trgovac, nije htio da mu dijete bude bez ikakve duševne odgoje i obrazovanja. Svomu sinu morao je omogućiti pristup i u otmenije društvo. I Franjo je podučavan u francuskom i latinskom jeziku.[5] Neosnovane su tvrdnje nekih starijih pisaca, koji bi htjeli dokazati, da je Franjo pohađao i bogoslovski studij.

Posve je sigurno, da je sv. Franjo poznavao sv. Pismo, posjedovao teološko znanje u mnogo većoj mjeri, nego oni koji su se tim profesionalno bavili, a to nije bio plod studija, već plod njegova konteplativnoga života i molitve, plod kasnijega čitanja i rasvjetljenja milosti Božje. Njegovo bogoslovsko znanje, koje se očitovalo u propovijedima i razgovorima, odavalo je čistu dušu i intuitivno gledanje njegova razuma. Njegovo znanje bilo je puno života i nježnosti, puno natprirodne vedrine i čistoće. Sve je gledao oko sebe; cijelu prirodu i vasionu s gledišta filozofije života u evanđeoskom svijetlu. Franjo je izgradio u svojoj duši savršeni nazor na svijet i život, koji nas zadivljuje svojom jednostavnošću i dubinom. On je bio genij posebne vrsti, genij u svjetskoj povijesti, koja ga ne može zaboraviti.

Franjo sebe nazivlje idiotom. Ovaj pak izraz ne smije se uzeti u današnjem i strogom svom značenju, kao da bi Franjo bio potpuno neuk i neobrazovan, da bi ga radi toga mogli nazvati šašavim ili glupim čovjekom. Ovaj termin-izraz imao je u srednjem vijeku i drugi smisao. Idiotom se zvao onaj, koji je pripadao lajičkom staležu, a ne svećeničkom. Budući da sv. Franjo za cijeloga svoga života iz poniznosti nije htio da primi svećenički red, radi toga sebe nazivlje idiotom.[6] No vjerojatno je i to, da je sebe tim nazivom zvao iz poniznosti i oslanjajući se na sv. Pavla, koji kaže, da ovaj svijet smatra znanost križa ludošću. Sveti Franjo ljubio je znanost križa i u očima ljudi zemaljske znanosti vrijedi kao lüda ili idiot.

Sada dolazimo do toga, da istaknemo ono stanovište, koje je sv. Franjo zauzeo u svom životu prema znanju i znanosti. Iz njegovih izjava i zgoda dade se u glavnim crtama odrediti stav, koji je u tom pitanju imao. — Sv. Franjo ljubio je krepost jednostavnosti evanđeoske u riječima i životu tako, da je nju cijenio više nego druge kreposti. Znao je za to često na nju upozoravati i s njom u sklad dovesti sve drugo, pa tako i znanost. »Da si mi zdravo kraljice mudrosti (sapientia), govoraše on. Bog neka te podrži s tvojom sestrom, čistom i svetom jednostavnošću (simplicitas).«

Mišljenje onih, koji drže, da je sv. Franjo bio protivnik znanosti i učenosti, pobijaju dokazi i činjenice iz njegova života. Neki, kao Sabatier i Müller, hoće da dokažu, kako je svetac do god. 1221. bio velik protivnik nauke, istom od toga vremena da je zauzeo drugo stanovište prema učenosti i znanju. Felder, koji je specijalno proučavao to pitanje, kaže, da se iz vrela, koja nam o tome govore, ne može nigdje namjeriti na ovaj brzi preokret u Franjinu mišljenju.[7] Ovo mišljenje učenoga kapucina čini nam se u svojoj bitnosti ispravnim, ali samo s nekim nadopunjkom, koji usvaja i Holzapfel. Dopustiti se može, da je Franjo u početku svoga Reda bio stroži prema nauci — dosta radikalan, ali da je tijekom vremena doživio malu evoluciju. — No načelno nije nikad Franjo bio protiv studija i znanja. Onaj pasus u Pravilu (Reguli): »Et non curent nescientes literas, literas discere«, ne odnosi se na svećenike, već na braću laike i to neuke. Sveti Bonaventura piše: »Izjavljujem, da Regula zabranjuje učenje ne učenicima i klericima, nego neukima i laicima.« — Ima toliko zgoda i činjenica, koje nam jasno govore, kako je Franjo cijenio i mnogo držao do znanja, koliko je poštovao one, koji su bili učeni, obrazovani. Pred svoju smrt pišući oporuku svojim sinovima — duhovnoj braći stavlja osobito na srce braći laicima, da učitelje teologije susreću s velikim poštovanjem i da ih visoko cijene kao one, koji daju duh i život.[8]

Ipak ne smijemo tako daleko ići i prikazati umbrijskoga Poverella zanesenim i fanatičnim zagovornikom znanosti i obrazovanja. Štaviše ne smije se on prikazati ni u takvom svijetlu, u kojem bi nam se pričinjao kao njezin zagrijani i veliki ljubitelj,

[4] Johannes Jörgensen, Der heilige Franz von Assisi, str. 19. (Prevod s danskoga na njemački od Henriette Gräfin Holstein Ledreborg. Volksausgabe).

[5] Ib. str. 14.

[6] Dr. Hilarin Felder, Die Ideale des heil. Franziskus von Assisi, str. 435.

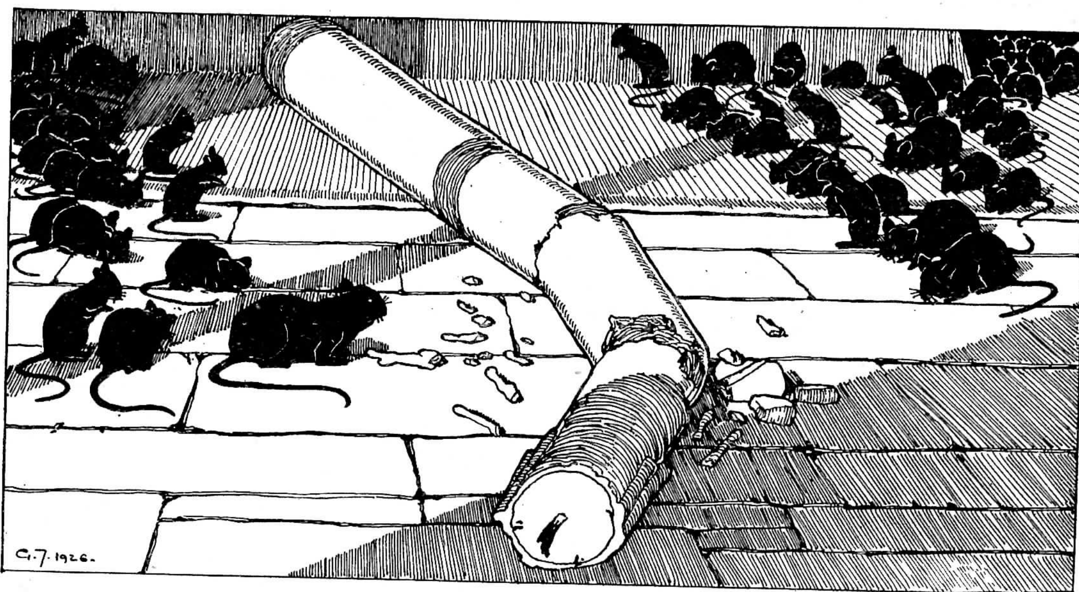
[7] Dr. Hilarin Felder, Geschichte der wissenschaflichen Studien im Franziskanerorden, str. 65 sq. (Freiburg, Herder. 1904).

[8] Conf. S. Bonaventura, Epistola de tribus quaestionibus n. 10, Opera VIII. 335.

koji bi u znanost polagao najveću važnost i smatrao je polaznom tačkom u ljudskom životu i radu. Asiški Siromah išao je u tom srednjim putom i dodijelio je znanosti ono mjesto u svome Redu, koje je uvjetovano njegovom zadaćom i biti. Sveti Franjo bio je glasnik obnove budućih vremena, bio je reformator ljudskoga društva. Svojim ustanovama, svojim životom i radom restaurirao je apostolska vremena i nanovo oživio duh prvih kršćanskih vremena.

Povijest nam onoga vremena kaže, a to ističu i Franjini biografi i istraživaoci, da je duh vjerski i kršćanski život, uza sav entuzijazam među kršćanskim narodima, koji su prouzrokovale krstaške vojne, spao bio na niske grane. Zato je i prinužden bio IV. lateranski opći koncil 1215. da izda opću zapovijed za sve vjernike, u kojoj ih obvezuje, da su ljudi u povijesti ostavili neizbrisive tragove svoje ličnosti. »Jer potpuni ljudi, kojima čitava duša vrijedi više, nego njezin pa i najplemenitiji dio sam za sebe, l j u d i d j e l a i o s j e ć a j a ostavili su u povijesti mnogo dublje i očitije tragove nego ljudi znanosti i uma.«[9]

Franjo je bio čovjek djela, htio je da ima pristup k svakoj duši i da se približi ljudskom društvu i svim njegovim staležima, zato nije polagao glavne važnosti na znanost. Put, kojim je on i njegov Red imao da se približi ljudstvu, nije bio put znanosti. Sredstvo, kojim se on poslužio, da pokrene ljudstvo s mrtve tačke, nije bilo znanje ili mudrovanje ovoga svijeta. Nije htio da se njegov Red i njegova braća oslone na takvo labavo i usko uporište u životu i djelovanju među ljudima. Da je sv. Franjo postao čudovište u povijesti ljudskoj, pojava, koja nas za-

GABRIJEL JURKIĆ: *CRKVENI MIŠ.*

(Ogled ilustracije iz knjige: Štefa Jurkić: Legenda u bojama).

se moraju jedamput u godini ispovjediti i o Uskrsu pričestiti. U takvim vremenima i okolnostima potrebit je bio pokret u okviru same Crkve, da digne i oplemeni vjerski život, da probudi i odgoji kršćansku savjest. To je mogla da izvede samo jedna snažna ličnost, puna energije i neslomljive volje. Zapaliti zublju kršćanskoga preporoda mogla je samo snažna ruka herojskih gesta jednoga Pavla, jer bi drukčije svaki pokušaj ostao bez uspjeha, glas, koji vapije u pustinji. — Drugim riječima, to je djelo preporoda, kršćanske obnove mogao da izvede jedino č i t a v i č o v j e k, pun Božjega duha i žara. Providnost se je poslužila sinom trgovca Petra Bernardona.

Franjo nije bio čovjek znanosti ili umjetnosti, nije bio suhoparni teoretičar, čovjek knjige i pera. Povijest nas bjelodano uči, da ljudi znanosti i umjetnosti ne izvedoše nikad u povijesti čovječanstva kakav veći duševni preokret. Jedino ljudi, koji su bili ljudi čitava života, duše i tijela, srca i uma, ti divljuje, nema sumnje. Da je to postao, ne može se pripisivati sjajnim oblicima isprepletene govorničke vještine, niti uzvišenosti teoloških spekulacija.[10] — Ima još drugih duševnih vrednota, na koje je sv. Franjo, kao na stupove, postavio zgradu preporoda i svoje svestrane akcije. Nema dvojbe, da su evanđeoska jednostavnost spojena s poniznošću, apostolska revnost u zajednici sa siromaštvom i serafska ljubav praćena samozatajom — glavni stupovi, na kojima je on podigao svoj Red. To je bitna karakteristika franjevačkoga duha i njihova djelovanja, koje je moralo imati pred očima riječi sv. Pavla: »Propovijedamo, ne u učenim riječima l j u d s k e z n a n o s t i, već u nauci Duha.«[11]

---

[9] Allgemeine Rundschau, Franziskus-Heft, od 31. jula 1926., str. 486.

[10] Vita Seraphica, Zeitschrift der sächsischen Franziskaner-Ordensprovinz, 1924., 2. Beilage, str. 13.

[11] I. Cor. 2, 13.

Ne smije se opet otići u drugi ekstrem i držati da je Franjo kod svoga Reda zabacio znanost i nije htio čuti za nju. Znanosti je on dao onu vrijednost i ono mjesto, koje joj je dodijeljeno u kršćanskoj ideologiji, u evanđelju. Franjo je znanost smatrao jednim sredstvom, a ne svrhom, i to sredstvom, kojim svoj život usavršavamo ili život našega bližnjega, da bude sličniji životu samoga Boga. Zato nauka, koja nema veze s Bogom, koja nema veze sa životom i našim djelovanjem, nema prava na opstanak, nema mjesta u programu franjevačkoga Reda. »Tantum habet homo de scientia, quantum operatur — čovjek zna samo ono što uradi«, govorio je Franjo i držao se toga načela. To znači, da je konačni cilj znanosti u tome, da ona služi životu i da život usavršava. Znanje mora postati život.[12] A nije drugo nego znanost života, a ne samo znanost uma i spekulacije.

Da ne ostanemo u svijetu općenitih misli i razlaganja, pokušat ćemo da se spustimo na vidnije i bliže polje same konkretnosti. Kao što je sv. Franjo bio čovjek rada, tako je i njegov Red imao — to je bila njegova glavna zadaća — da razvije što veću i svestraniju aktivnost na polju apostolskoga djelovanja među ljudskim društvom, u svim slojevima puka i njegovim staležima.[13] Ovo i jest bit i jezgra kršćanskoga demokratizma, koji je prožet onom socijalnom maksimom: »non solum sibi vivere sed etiam aliis proficere«, što je franjevački Red učinilo tako simpatičnim i narodu tako bliskim.[14]

Već ova zadaća, koja je namijenjena Redu, u cijelom svom opsegu nije mogla da se ispuni bez znanja. U mnogo slučajeva trebalo se latiti znanosti kao sredstva da se postigne cilj. U sve sfere ljudskoga života trebalo je unijeti novi duh pa i u samu znanost, kako reče učeni protestant Harnack.[15] — Da budemo potpuno konkretni, istaknut ćemo glavnu zadaću Franjina Reda kao socijalne i crkvene ustanove: bila je u propovijedanju Riječi Božje. A za propovijedanje nauke evanđelja treba znanje, koje se stiče studijem. Sveti Franjo bio je toga potpuno svijestan, pa je onako strogo propisao za braću, da moraju učiti i kaže, da se od braće nitko ne usudi propovijedati, ako nije prije od starešine Reda ispitan i ovlašten. Izričito kaže, da njihove propovijedi, koje drže puku, moraju biti pripravljene i proučene (examinata). — Još je karakteristično što im zapovijeda, da u propovijedanju budu kratki,[16] a ne da svojim dugim razlaganjem dosade publici.

Teološko znanje, što je u ono vrijeme bilo isto što i znanje sv. Pisma, tražio je Franjo za članove svoga Reda još i iz toga razloga, što su oni morali većim dijelom i dijeliti sakramenat sv. pokore — ispovijedi. Pa i sama je Crkva za tu službu kao i za propovijedanje tražila teološku spremu onoga vremena. A Franjo, kao odani i poslušni sin Crkve, nije mogao da ne usvoji i da ne provede ove odredbe u svome Redu.

U okviru ovih načela i misli, počelo se, prema okolnostima i prilikama, u početku samoga Reda i za života Franjina da razvija školstvo među franjevcima. — Prigovor nije opravdan, ako se hoće i primjećuje, da je Franjo bio protiv školstva i studija, jer ga u Reguli nigdje ne propisuje. To dolazi odatle, što nijedan utemeljitelj starijih Redova, pa ni sam sv. Dominik, nije spominjao školstva u Reguli,[17] a i radi toga, što u početku Reda nije obuka bila organizirana, nije se školstvo bilo osovilo na svoje noge i nije imalo tolike važnosti, jer su u Red dolazili zreli ljudi.

Posve je sigurno prema svjedočanstvu sv. Bonaventure, da je Franjo vodio dosta strogu evidenciju, da se studira sv. Pismo. To nam potvrđuje i ova zgoda. U nekom samostanu nijesu imali franjevci nego jednu knjigu sv. Pisma. Braća su se, razumije se, mogla samo rijetko služiti, jer bi knjiga išla od jednoga do drugoga, naizmjenice. Da toj nestašici i sporosti doskoči, rastavi svetac listove knjige i podijeli ih među braću, da mogu studirati, a da jedan drugoga ne pometa.[18]

No pod konac života sv. Franje vidimo jasnije konture školstva u Redu, koje pokazuje organizaciju. Stupivši u Red sv. Ante, koji je svojom znanošću mnoge krivovjerce obratio, postade prvim učiteljem teologije u Redu. Radi njegove svetosti i učenosti cijenio ga je sv. Franjo, piše mu pismo, u kojem ga nazivlje bratom i svojim biskupom. »Drago mi je, piše on, što braći predaješ sveto bogoslovlje, ali neka radi studija u njima ne utrne duh svete molitve i pobožnosti, kao što stoji u Reguli. Da si mi zdravo.«[19] — Tako je Bolonja postala prvim učevnim zavodom franjevačkoga Reda, na kojemu je djelovao sv. Ante. A istodobno oko g. 1225., godinu dana pred Franjinu smrt, nastade veliki franjevački »studium generale« na pariskoj univerzi, gdje predaje prvi franjevački učenjak Aleksandar d'Ales, čiji je učenik bio sv. Toma i Bonaventura, a sveučilišnim propovjednikom biva Grgur Napuljac, provincijal franjevački u Parizu.

Osim Bolonje i Pariza franjevački Red razvi osobitu djelatnost na polju školstva u Engleskoj i to na univerzitetu oxfordskom. Zaslugom engleskih franjevaca ta univerza dođe do takva ugleda kao nikad prije ni kasnije. Jedva je brojila prije 3 hiljade slušalaca, a pod vodstvom franjevaca pope se broj čak i do 15 tisuća akademičara.[20] Toj visokoj školi dade još veći ugled franjevac Ivan Duns Scotus, najdublji i najkritičniji filozof, i Roger Bacon, veliki matematik i prirodoslovac.

Trinaesto stoljeće je najsjajnija epoha franjevačkoga školstva i Reda uopće. Aleksandar Haleški († 1245.), sjedi na katedri glasovite pariske univerze, uvodi novu metodu u teološku znanost, po-

[12] Johannes Jörgensen, op. cit. XVI.
[13] Dr. Felder, Geschichte... op. cit. str. 2.
[14] Ib. str. 11.
[15] Dogmengeschichte, III³, str. 381.
[16] Conf. Regula, caput IX.
[17] Dr. Felder, Die Ideale... str. 442.
[18] Ib. 441. i 442.
[19] Celanus Vita II. str. 236. cit. kod Le Monnier-a-Brković II. str. 48.
[20] Bogoslovska Smotra, god. 1926., br. 4. str. 556.

služivši se Aristotelovom filozofijom. Iza njega dolazi na istu stolicu njegov učenik sv. Bonaventura, koga Gerson smatra najvećim crkvenim naučiteljem. Nadalje susretamo se tu sa Guilelmom Occamom, već spomenutim Rogerom Baconom i Duns Scotom.

Ova historijska činjenica, naime veliki zamah i rad na znanstvenom polju i to odmah neposredno iza smrti sv. Franje, govori nam jasno, da se znanost može u veoma lijep sklad dovesti s franjevačkim duhom i Redom. Sigurno je ta prva generacija, u koju ubrajamo i Franjine učenike, mogla biti, a i bila je najbolji tumač Franjinih misli o zadaći i biti samoga Reda. »Priznajem pred Bogom, piše sv. Bonaventura, da sam zato uzljubio život sv. Franje, što je on sličan postanku i usavršivanju Crkve, koja je najprije nastala od prostih ribara, a poslije se razvila do najslavnijih i najučenijih naučitelja; a to ćeš vidjeti i u Redu sv. Franje.«[21]

Dakako da je studij u Redu ograničen bio na proučavanje sv. Pisma ili teološke znanosti, koja je još bila dosta primitivna i nesustavna. Ali tokom vremena polje znanstvenoga studija proširilo se nadalje. Sv. Bonaventura, taj predstavnik franjevačke znanosti i najbolji tumač franjevačkoga duha i mentaliteta, napisao je posebnu knjižicu »De reductione artium ad theologiam«, gdje dokazuje, da je prirodno znanje osnovka i za natprirodnu spoznaju. Obadvije znanosti, prirodne i natprirodne imadu za cilj Boga, a i isti početak-izvor, vječnu Istinu. Kao što je sv. Franjo imao svagdje u prirodi i svemiru pred očima Boga, na svakom koraku nailazio na tragove — dokaze Njegove mudrosti i dobrote, tako isto franjevačka znanost ima najužu vezu s Početnikom svih stvari.

Posve u skladu je s ovim, što Franjo nalaže svojoj braći, koji rade bilo tjelesno — ručni rad, bilo duševno-znanstveni rad, da rade pobožno i da ne ugasne u njima duh svete molitve i pobožnosti.[22] A njegov prvi biograf Tomo Celanski kaže, da bi ga u duši odveć bolilo, kada bi tko od braće tražio znanost, za njom težio, a zanemario duševni i kreposni život.

[21] Opera omnia VIII. 336. Citirano iz Holzapfela op. cit. str. 269.

[22] Regula, cop. 5.

Prema dosad rečenom izlazi kao nešto očevidno, da franjevačka znanost nije samo znanost ukočenoga intelekta, već znanost čitavoga čovjeka i njegova života, znanost cijele duše — razuma i volje, srca i ćudi. — Nažalost današnje naše doba još čeka spas i poboljšanje od znanosti, koja je postala idolom i očekuje od nje odgovor na sva pitanja.[23] Ovo naše doba, doba ukočenosti i tehničke proze, ubija svaki idealizam, ubija i zadnju klicu života. Dobro je rekao neki njemački publicist: Mi imamo mnogo toga; publikacija i knjiga, čiji broj raste gotovo u neizmjernost, ali nemamo ništa, čim bismo mogli da obnovimo individualni i socijalni život, umjetnost i poeziju, radi toga što nam manjka duh, koji oživljava i osvježuje, i to pravi franjevački duh, koji nam danas u svakom pogledu bezuvjetno treba.[24] I na koncu zaključuje dovikujući današnjemu vremenu: »Mehr franziskanischen Geist — Više franjevačkoga duha!« Ispravno je rekao dosta poznati njemački javni radnik Ude, da bismo mi u ovo naše doba imali upregnuti sve sile da se provede načelo u životu društva: Znati htjeti,[25] a to će reći povratiti se načelu života sv. Franje i franjevačke znanosti: »Tantum habet homo de scientia, quontum operatur.«

Na koncu ističemo tu činjenicu, da danas franjevački Red, izuzevši neke pokrajine, ne pokazuje onu osebujnost i aktivnost na polju znanosti, kakvu je nekad razvijao. Franjevačko školstvo stoji danas na dosta niskim granama. Tu bi trebalo reforme, trebalo bi života i onoga poleta, koji zamjećujemo u počecima samoga Reda. To možda nije toliko potrebno za sam Red, koliko za naše doba, koje očekuje renesansu na ovim poljima današnjega života, pa i u znanosti. Zato ćemo i mi završiti riječima: »Više franjevačkoga duha!«

[23] Dr. Dietrich v. Hildebrand, Der Geist des heil. Franziskus und der dritte Orden, str. 2. i 3. — Theatiner-Verlag, München, 1921.

[24] Wochenschrift für Kultur, Politik und Volkswirtschaft, Wien, 2. Oktober 1926. S. 8.

[25] Charakter und Charakterbildung, u predgovoru. Styria, Graz und Wien 1923.

F. As. Marković:

Tumba.

Usahnite jednom
Vi zeleni vrijesi!
I ne vijte
Vijenac
Sunčane rose
Sanjama mojim,
Da mi se čela ne taknu
Lijepe ruke
i
Nestašni smijesi
ne ću, da mi kite moje kose.
Usahnite!

Da.
Jer ja hoću, da akordi
moje duše
zauvijek za Vas umru,
I da se uguše,
kao nijemi zvon
nečujnih psalama
u koralnoj boji.
Čije melodije
razumjet će
samo
On.

A. V. Mihičić:

Iz zbirke „Prelomljene zrake“.

Molitva.

Bože,
Hrastovi Ti se klanjaju na planinama
Trava Te slavi pod rosom,
Cvijet pod cjelovom sunca,
Ja pjevam u dodiru boli.
Gospode,
Sluga Te Tvoj ponizno moli,
Daj da mu pjesma proključa nova
Ne zvukom što zvoni da trepti, romoni i laže
Već srcem što bukti kô glavnja u noći,
Dušom što Te traži i zove
I djelom.
I tako da u odijelu bijelom
Pred tobom kô dijete prosiplje cvijeće
Iz bašta
Iz šuma
Iz dola
Al najviše crvene latice kržljave sreće
Što na zemlji procvasti može — o Bože!

Odgovor.

Još uvijek živim.
Drumove orem, magle žanjem i sivim.
U mojoj sobi na zidu visi jedan sv. Otac Frane
Komu su na rukama i nogama procvjetale rane.
Pred njim na stolu — par knjiga, nekoliko ispušenih
cigareta,
Dva koluta od dima
Što se razvlače i otanjuju kô svileni san
I tri zgažene ruže po tlima.
To sam Ti ja, moja sreća i moj stan.
I Bog je s nama.
Protjerala Ga samoća iz hrama
Pa primio ga ja u potkrovlje.
Kad me napuste i magle, — imati ću još uvijek druga.
a kad nas zazove ševa izaći ćemo na polje,
Da skupljamo cvijeće i zrnje
Te veselimo koji su žalosni i hranimo koji su gladni:
Ptice, prosjake i stare ocvale drolje.
Inače otkad je On sa mnom
Pjevam sve manje i tiše, ali uvijek sam dobre volje.

Danas i sutra.

Danas još ne
Al sutra možda i na mom pragu zatitra sunce.
Propuzi preko poda,
Uznjiše zlato u paukovoj pređi na zidu
I ostavi kao vizit-kartu
Jedan crveni cvijet, ili kap zgrušane krvi na stolu
Sa zlatnom adresom:
— Fra Vidu!
Ali danas ne. Duša mi zebe ko pile
Koje je očaj milovao dok ga je kiša bila.
Tražeći glavom svijetlo ispadoh van majčina krila.
Sad operušan drhćem
Dok mi se negdje duboko svim bićem mrak teški
talasa bez glasa.
Smijte se, smijte se, smijte kô ludi,
Ali ipak oprostite!
I ja opraštam vama jer vi ste samo ljudi.
Glumac zaboravio rolu
Sad nešto mumlja o pilećem bolu...
Smijte se, isfućkajte budalu
Ali nemojte, braćo zaboraviti
Utrgnuti jedan mali cvijet i položiti ga pred oltar
Gospe od sedam žalosti.
Nemate li cvijeta
— izmolite za me jednu molitvicu malu.

Masline.

Smokve se bestidno smiju,
Trs opit izvaljen trabunja i gori,
Breskova grana ko rana
Na usnama zori.
Samo maslina šuti tuđa, žalosna i sama.
Masline cvjetaju da kandila bdiju
I mole za čovjeka u danima
Kad su ulice pune sunca a hramovi puni sjena,
Ruke pune blaga, srca puna tuge,
Srce vrutak pjesme, doziva i sreće
A žalost pred dvorima šeće.
U danima bijede tuga će moliti sama
Iz dubina...
I tako masline cvjetaju da kandila bdiju
I drhću nad ljudima koji su previše sretni
pa ne znaju ni gdje će ni kada,
I za one pred kojima je umrla nada,
Ostali će molit i sami
u tami.

Lastavice.

Sv. Frano je volio sunce, brata vuka i sestre ptice,
Ja volim more, daleka jadra puna sunca i lastavice.
Njihove su visine: zvonici, crkve, pučina.
Let im je kao crni trak nekog ugaslog sunca:
Kô zna? Možda su one zbilja crne zrake ugaslog
sunca života...

Radi toga one i sjedaju u jatu
Na prozore, zvonike i groblja
I mole kao crne kaluđerice
U proljeće kad se radost budi
I u jesen kad hrizanteme cvatu.

I ja bih htio biti s njima,
Ali one su lijepe nedohvatne i brze,
I dok im ruke pružam da sjednu
One se dižu sve više i pjevaju iznad oblaka:
— Digni se brate! Mi ne stupamo po tlima.

Vinko Premuda:

Razno o sv. Franu iz naših strana.

»Iže koliždo semu ispravleniju priložet se, mir na ńih i milost na Izraili božii«.

U nas Hrvata širili su štovanje sv. Frana asiškog njegova duhovna djeca. Da ne navađam drugo, spominjem samo krčki samostan, prije konventualaca, sada trećoredaca, podignut koncem 13. stoljeća sa crkvom sv. Frana i istoimenom bratovštinom. Latinski krčki statut (1. knj. 52. gl.) ističe beštetnost i nepovredivost (indemnes et immunes) tla i redovnika, prijeteći prekršitelju globom od sto zlatnih dukata i izgonom a tjelesnom kaznom, kad ne bi imao čime platiti.

Kako je sv. Frano g. 1228., dvije godine nakon smrti, podignut na čast oltara, spominju ga i crkvene glag. knjige tiskane i pisane. Redovnici ga časte više puta kroz godinu pa i koledar II. novljanskog časoslova, napisanog od popa Martinca pod kraj 15. vijeka, ima 24. (sada 25.) maja »prênesenie svetago frančiska; 17. sektebra: prietie ran ; 4. oktembra: frančiska ispovêdnika, dupleks veliki svemu redu«.[1]

Ta služba sadržaje i dosta poezije uza svu ozbiljnost i pouku. Tu se veli: »Frančiskь mužь katolikь i vasь apostolikь... krasota zakonь, voditelь mnihomь... uho svoe dae pticamь dubravnimь... Frančiskь rabь božii i priêtlь, višńago, reda male bratie nastavnikь i dužь, zavistnikь ubožastva, obrazь pokaênie, placarь rêsnoti, zrcalo svetińe«.[2]

Iz njegova ukopa i prenosa sv. moći u kratko: »Prêide že čьstni otacь ot sego mira. č s i e. (1226.) dnь. g. (4.) mêseca oktebra vь dnь sobotni večerь, pogrebenь v dnь nedêlni... Pltь ubo ego... êže kь čr'nosti priklańaše, bêlostiju velieju svatliše se i lêpotu zvêzdi kazaše... Udi že ego toliko gib'ki i mek'ki... lêki udi otročaskije vrsti... Egda bo v prêbêloi plti čavli čr'ńahu se, rane že rebarь ego aki rožanь cvêtь protulitni cvatućь črvleńahu se... Têlo ego... č s j. (1230.). dz. (8.) dnь mêseca ijuna prineseno estь... emuže juže cvatuću meju onêmi cvêtci nebeskimi nasaždeniê vêčnago kosti one blažene ot mêsta svoego čьstnimь plodomь procvatoše... Ibo slêpimь, nêmimь i gluhimь i hromimь, gubavimь i bêsnimь, na mori isprovrženimь i uznikomь ego utežani balovaniê podajut se... Na i mnogimь mrtvimь po ńemь divno vskrešenie skaza...«[3]

Služba sv. Frana, prevedena s latinskog, dulja je u I. novlj. časoslovu a ima i više himna nego u II., u kome su neki listovi istrgnuti. Himne jesu: »Množastvo čudesь — V nebescêemь cêsarstvê — Plešćite narode ubogi — Krasoto zakonь — Ot križa hristova — Ot križa bliskajuća se«. — Ove dvije posljednje dolaze u službi stigmatizacije.

Kao primjer navodim himnu glavne svetkovine na pohvale u izvorniku i prevodu:

Plešćite narode ubogi
otcem niščimь obogaćeni
hvaloju službi pitija
ot sego saska ožetiemь.
Si nevinanь pravь smêrenь
mira dêlatelь ljubitelni
svêtlostь v sasudê zemalnêemь
svate se svêtlostiju kr'kosti.
Nečastnim odêniemь odênь
svetimь plamenemь vzgaraet se
zimu pobêdi pałajuću
egda nosi rani hr'stovi.
Pltь toli mirskaê s'tirae
vragi zali popirae
pobêditelь vênacь zlati
uteže egda uči.
Nišć ot mira ishodit
v' nebesa bogat vhoditь,
sietь dari silnie
nedužnimь rani iscêlae.
Rêsni otče niščih nasь
stvori duhomь pričestniki.
nasь vzvrati k višńimь
vshićenihь ot semrti.
Otcu i roenomu
tol paraklitu svetomu
krasota čьstь slava budi
sego utežaniemь namь
vêčnaê radovaniê. Amenь.
(Plešći narode nevoljni,
obogaćen ocem ubogim,
hvalom službe i ožetom
pićom od ovoga sasca.
On nevin, pravedan, smjeran,
brižno nastojeć o miru,
svjetlost u zemljanom sudu
svijetleć u krhkosti.
Nečasnim odjeven ruhom
svetim plamom uzgorio,
hladnu zimu pobijedi,

[1] 25. maja prenos sv. Frana; 17. septembra primitak sv. rana; 4. oktobra: glavna svetkovina za cijeli red.

[2] Franjo, muž katolički i sav apostolski... krasota zakonâ, voditelj monaha... prisluškujuć poj šumskih ptica... Franjo sluga božji i prijatelj Višnjega; osnovatelj male braće i vođ, zavidnik uboštva, primjer pokore, glasnik istine, zrcalo svetinje.

[3] Preminu s ovog svijeta časni otac 1226. četvrti dan mjeseca oktobra u subotu večer, pokopan u nedelju... Put njegova, koja bijaše više crna, svjetljaše se velikom bjelinom i kazivaše sjaj zvijezde... A uda njegova tako gipka i mekana kao u djeteta... Kada se crnili čavli u bijeloj puti, crvenile se rane njegovih rebara kô ružin cvijet, kad procvate na proljeće... Tijelo njegovo preneseno dne 8. juna 1230. i dok on jurve cvaše med cvijećem vječnog rajskog perivoja, procvaše one blažene moći časno sa svog mjesta lijekom za slijepe, nijeme, gluhe i hrome, gubave i bijesne, brodolomce i uznike. Pače po njemu uskrsnuše i mnogi mrtvi.

jer nošaše Hrista rane.
Prezrev put i zemaljštinu,
zle dušmane pogazivši,
pobjednik vijenac zlatni
zavrjedi jer uči.
Ubog sv'jeta se odrekao,
bogat u nebo ulazi,
sije darove kreposti,
nemoćnim rane cijeli.
Istini oče ubogih,
duha svoga nam isprosi,
i vrati nas k višnjim
otete od smrti.
Bogu ocu i Rođenom,
svetom još Utješitelju
dika, čast i slava, nama
po zaslugam ovog
radosti vječite. Amen.)

* * *

Franjevci su u našim stranama širili i treći red među svjetovnima obojeg spola. Svjedoče nam o tome: regula (pravilo) pokornih... tretoga reda... ku potvrdi mikula papa četvrti — ova se nalazi u glagolskom Klimantovićevu obredniku ili zborniku, svršenom 1512. — i druga u košljunskom zborniku, napisanom po prilici u isto doba. Prva je prevedena mješavinom glagolice i živog jezika, a ona potonja pučkim starim jezikom. Košljunski rukopis ima dapače dvije regule: kraću i opširniju.

Sva ova pravila sastavio je sv. Frano, samo su kasnije nešto preudešena prema prilikama vremena. U njima se propisuje prava pobožnost kršćanska i bratinska ljubav te skromnost u ponašanju i nošnji. »Braća da nose plašće i rukave zatvorene. Sestre tolikoje jimaju nositi plašće i tonike od sukna umiljena bez grišpe (nabora), od kadmenov (krzna) more se dopustiti po običaju od mista... veli tobolci i pasi nimaju biti od svile (gl. 3.). — Nimaju hoditi na skupšćine nepodobne kako su tanci ali jina veselja od ovoga hinbenoga svita. Gluncem ali jinim hincem nimaju ništar dati ali darovati. (gl. 4.). — Braća nimaju nositi oružje za boj nego za osloboditi svetu crikvu, veru karšćansku i grad svoj. (gl. 6.).«

O pobožnosti našeg naroda prema sv. Franu svjedoče nam i česta hodočašća k njegovu grobu u Asiz, kada ne bijaše parobroda i željeznica. Evo nekoliko primjera iz protokola glag. nodara Jurja i Ivana Sormilića. Dne 26. I. 1734.[4] »u poljica u nenadić poštovani pop Mikula Nenadić čini svoj taštamenat: pušćam netjaku popu Matiju Smiloviću ednu košulju, i edne brageše i ednu halju debelu od sukna da moli boga za me. ... edno mesto orano u kunfin od gumaja, zove se liha, i brajde ke se tiču od rečenoga mesta oranoga, zove se batuža... z obligom da gre ali pošle ednoga čovika obajt prošćenje u v a s i ž za duše od purgatorija.«

10. 10. 1744.:[5] »u kaštel od dubašnice u selo sv. Antona jure kralić (otac popa Iva Kraljića, glag. pisca)«, ostavlja drugom sinu Antonu »da e obligan poit zet sveto prošćenje u vasiž za odpušćenje mojih grihi šubito po mojoj smrti... i vrtal z ulikami kol lokve od kalića da e obligan poit zet sveto prošćenje u vasiž za pokojnu maru... svoju mater i da jima činit reć tri mise ednu u širolu a drugu u loret a tretu u v a s i ž i ako on ne bude mogal poit da pošle«.

Taštamenat jakova turčića p. luke iz sela Turčić od 9. 4. 1770.: »... pušćam matiju momu sinu moi lapat ki se zove u polje z nikoliko jarbuli od brajad nutri... i ono ča e u isto pole braidano z obligom da gre obait sveto prošćenje u v a s i ž za dušu moju.«

31. 8. 1781.: »u dubašnicu u selo u dvoranu u kuću poštovanoga popa luke šegulje:... pušćam moju pralicu i bat od železa i mejkaču i motiku i rankun i ednu b u k a l e t u (majoliku) v a s i ž a n s k u i dvi bukalete sidaćice (trbušaste) ednu veću a drugu mańu i tri pijati (tanjura) i dvi zdelice i moi bilj i ednu pońavu i ednu slamnicu i ednu bačvu ku sam kupil ovo leto pasano (prošlo) i edno barilo i pol masta i tri mine ozinca i šest kvarat frmentuna (kukuruza) i ednu košulju novu...«

* * *

Iz košljunskog zbornika:

Molitva po komunioni (pričesti).

Duše Isukarstova posveti mene.
tilo Isukarstovo shrani mene.
karvi Isukarstova opoj mene.
vodo rebar Isukarstovih spasi mene.
muko Isukarstova ukripi mene.
o slatki Isuse usliši mene i
ne dopusti meni odiliti se od tebe.

Pjesmica Bogorodici.

Zdrava divo milostiva — zvizdo funca svitlia.
Majko božja slavna — veće slaja ner satja,[1]
Čerlenija veće nego rožica — od žilja[2] bilija.
Svaki sveti tebe čtuje — svaka kripost tebe uresuje
na nebesi najviše. Amen.

Sv. Bernardo i đavao.

Reče ove riči djaval svetomu Barnardu a to kada staše na svetoj molitvi ter se trujaše mnogo kruto. Ča se toliko trudiš na svetoj molitvi? Ja znam da u saltiru jesu sedam veras: koji versi ako gdo reče svaki dan devoto znaj da neće moći zginuti nigdar i tolikoje dan od priminutća svoga hoće poznati. Reče mu sveti Bernardo: reci mi jih koji su ti versi. A on reče: neću zač ne želju spasenje od duš nego osujenje i vazda nastoju na to. Tada reče sveti Bernardo: djavlu ako mi jih nećeš reći ne haju se ništar pokle su u saltiru a zato oću [jih] svaki dan govoriti vas psaltir ter ću jih reći. Videći djaval da će većše dobro učiniti i zato mu reče: ovi su versi. — Prosvitli oči moje: da nigdar ne zaspim na smarti. A to neka ne reče nepriatel moj: primogoh

[4] Protokol šesti Jura Sormilića.
[5] Protokol sedmi Ivana Sormilića.

[1] od saća.
[2] liljana.

njega.[3] — Govori' sam jazikom mojim: gospodine daj mi na znańe konac moj. I broj od dan mojih ki jest da znam ča meni potribuje.[4] — Čini sa mnom zlameńe u dobro: a to da vide ki me nenavide i da se budu sramovati: jere ti gospodine pomogal si mene i utišil si mene.[5] — O gospodine od istine odkupil si mene i zato v ruke tvoje priporučam duh moj aliti dušu.[6] — Rastrgal si gospodine uze moje. tebi ću posvetiti žarlstvo hvale i jime gospodinovo oću zvati.[7] — Poginu bižańe od mene: i nî ki jišće dušu moju.[8] — Vapio sam k tebi gospodine. reka' sam ti si moje ufańe: dil moj u zemlju živućih.[9]

[3] Ps. 12,4.
[4] Ps. 38,5.
[5] Ps. 85,17.

Na prvi mah čini se apokrifna ova stvarca, a priopćujem ju zato, jer će ovih sedam stihova psaltira biti najstariji možda prevod u živom hrvatskom jeziku; svakako su stariji od prevoda fra Luke Bračanina, od koga imamo rukopis iz g. 1598. (izdao dr. Petar Karlić 1917. pod naslovom: Psalmi Davidovi). Zanimljiva je riječ ž r l s t v o, koja dolazi dva puta u ovom zborniku mjesto žrtve ili prikazanja.

I s ovim svršavam ovaj svoj članak.

[6] Ps. 30,6.
[7] Ps. 115,16.
[8] Ps. 114,5.
[9] Ps. 141,6.

F. As. Marković:

Umor.

Oh! Ne mogu. Vatra. Oganj. Suha mi usna gori.
Grudi sažiže mi plamen i žar Tvoj pali.
Sve hoće, da Ti radosno vrisne i himan Ti ori —
Ah, — ja ne mogu... Oganj taj jaki, molim Te,
stišaj i zalij.

Odviše, odviše moćna je vatra Ljubavi Tvoje.
Oh, kako to žeže, žari — Oh, zašto tako ljubiš mene?
— Evo i sestrice ptice od umora padaju na hvoje.
I potoci i cvijeće — i brat hrast, — sve, — sve
vene...

Sve gori. Sve sažiže se u ljubavnom ognju, o Isuse!
Zelena travka plamenom gori na suhoj grudi...
— Oh! ne mogu! Što ću? Sva stvorenja sažižu se

U žaru. U vatri i ognju. Oh milostiv, milostiv budi,
— Jer svaki Tvoj stvor plamenom gori. — A najviše
moje grudi.
Što ću? - - - Znam! Osvetit ću se. Poći ću opet u se.

Joso Benac:

Mistični sijerci.

(† Đ. Sudeti.)

Iz ovog povijesma
finih niti duše
niče naša pjesma
nekazana nikom zujem svojih riječi
tek ćućena jasno hlaptom sve nutrine.
O dă, riječi prazne
ovih tmurnih dana
za nju su ko noći izblijeđele, mrazne.
Ko krik sure ptice iz dna rasjeline

U noćima ovih istrganih dana
kao svjetionik naše staze kropi
sjaj mističnog svijetla.
I mi svoje duše, pune gorkih rana
donosimo u mlaz tog tajnog svijetla
da okove ledne s duša mraznih topi.

A čahura kad se razvije nad njima
i mistični sijerak protka ih posvema,
zuj zabruji tajni nenadno u svima:
duša tad je svaka stih vječnog Poema.

Pop glagoljaš:

Franjevci i hrvatska glagolska knjiga.

Svečani svezak »Nove Revije« donio je lijepih članaka o zaslugama franjevačkog reda uopće pa i kod nas, samo o radu za glagolicu nema skoro ništa. Zato ću pokušati u par crta i o tomu nekoliko i rasvjetliti koješta, što nije kod nas poznato.

Jamačno je taj red već za rana dospio u našu domovinu i raširio svoj djelokrug po svim našim krajevima. Drugi stariji redovi uzmiču, a Franjevci ostaju i u najtežim prilikama, kao u Bosni, premda je mnogih crkava i tamo nestalo. Sasvim tim oni rade i književno. Dakako ta je knjiga namijenjena u prvom redu duhovnim prilikama. Odatle »pištule i evanđelja« fra Brnardina Splićanina i Ivana Bandulovića Skopljanina, pretiskana, kasnije desetak puta sve u Mlecima. Izdanje 1613. i 1718., a bit će i u drugima, nosi grb dalmatinski i bosanski na čelu i slike sv. Gaja i Ivana trogirskoga, sv. Ćirila i Metoda i blaženog fra Anđela Z. B. (što znače ova slova ne znam). Ono od 1613. ima sliku Navještenja Gospina i ozdo napis: Se raba Gospodnja. Kasnije imamo izdanja tog »tumača«, (Talijani zvali ga »tolmazzo«) od fra Petra Kneževića, Kninjanina iz g. 1773. pri Ivanu Novellu (ne Novoselu, kako ima Kukuljević) i od g. 1838. fra Ante Jukića, definitura provincije svetoga Otkupitelja. Ovo je izašlo tiskom Ivana Krst. Merlo sa potvrdom mletačkog patrijarke J. kardinala Moro te je samo prepečatano iz onoga s nadostavom poslanice i evanđelja za svetkovinu »prislatkoga Sarca Isusova«, čiju sliku imade na početku s napisom: Daj mi sinko tvoje sarce, Evo ti moje.

Franjevci brinu se za tisak i drugih crkvenih knjiga. Možda je i editio princeps glag. misala od 1483. trud kojeg franjevca ili drugog redovnika. Tako je fra Paval Modrušanin, konventualac, priredio drugo izdanje istog s malom razlikom i štampao u Mlecima 1528. »po frančišku bindoni i Mafio pasino tovariši«. Zadnji list kaže nam: Svršenie misala po zakon rimskoga dvora. A korežena | po fratru pavlu modrušaninu otь reda serafika svê | tago frančiska konventovali. nareeni i urdinani | po zakonь kopie i misala hrvackoga ništarь | neumankano da veće pridano. ako bi ko slo | vo edno za drugo ali ča ino ne kln | te na blagoslovite.

Brzo su iscrpljena i ova izdanja i kasnije izdanje Kožičićevo od g. 1531., koje je taj biskup modruški štampao na Rijeci »v hižah svoego prêbivaniê«, kao i prijašnje izdanje Baromićevo (Senj 1494.). Osjeća se potreba novog izdanja. Umoljen je zaslužni fra Franjo Glavinić i on se zauze te su iz Graca stigla na Rijeku glag. i ćirilska slova, što su ih bili zaplijenili protestantima. Kad su ova otpremljena u Rim predložio je za taj posao fra Rafaila Levakovića, Jastrebarčanina. Zadaća njegova ne bijaše laka i on joj ne bijaše dorasao. Trebalo je hrvatski misal i časoslov dotjerati za glagoljaše prema latinskome po odredbama tridentskog zbora. Ipak je brzo izašao njegov »Missal Rimskij va ezik slovenskij« tiskom Propagande g. 1631. a »Časoslov Rimskij slavinskim êzikom« g. 1648. Nesreća je htjela da je došao u dodir s Metodijem Terleckim, Rusinom, biskupom hlmskim i bjeličkim i s drugim unijatima i njihovim uticajem uvriježilo se mnijenje, da je ruska recenzija jezik naših sv. apostola. Odatle je poprimio naziv h i p o d j a k o n za poddakona, kako su naši glagoljaši govorili i još žakan apustolski, a đakonu bi rekli također evanđelski. Nalazimo u njega još i koju kajkavsku ili tuđinsku kao farba (cvêt). Više rusinskog uticaja ima u njegovu časoslovu, kasnije u Paštrića a najviše u Karamana, koji je posve podlegao ruskom uplivu. U ovoga ćemo naći plot i korov za plt i krv. Njegovim tragom udariše i Gocinić i fra Ante Juranić trećoredac, Bašćanin.

Ovo bijaše velika zabluda i naišla je na silan otpor u glagoljaša. Prosvjed — kritika Dubrovčanina Rose ostade bez uspjeha. Da su glagoljaši prigovarali već Levakoviću svjedoči nam njegov drug i pomoćnik malobraćanin Daniel Grozdek u predgovoru njegova izdanja »Ispravnik za erei ispovidnici«, koje bijaše preveo pop Šime Budinić Zadranin iz latinskog (Rim 1582.), a on ga pretiskao glagolski onamo 1635.; gdje veli: »ne prigovaraj, molim te, kako su niki bez vsakoga razloga okosce i bezobzirno Misalu jure imenovanoga Otca prigovarali . . .«

Uz veliki misal glagolski tiskan je nekoliko puta i mrtvački misal, koji su glagoljaši zvali žunta (dodatak), tako god. 1706. i 1767. prvi od popa Ivana Paštrića, drugi od fra Antona Juranića, oba istog sadržaja dapače s istim pogrješkama pod naslovom: Misse za umervšie samo iz Missala Rimskoga izvadjene svoim zakonom kako se v I s t r i i služi.[1] Za službu i način vsih Zrikav (sic). Ovo je vrlo važno i dosele nije toga niko primijetio, jer je svjedočanstvo same Sv. Stolice (tiskano slovima Propagande) za zakonitu porabu glagolice.

Kasnije nema više govora o izdanju crkvenih knjiga. Glagoljaši su se neki pomagali kako su mogli i znali, a drugdje je dosta puta nasilno izrinuto slavenskog bogoslužje. Dosta je padu glagolice doprinijelo i izdanje Šćaveta od biskupa senjskog Ježića kod Karletzkoga na Rijeci početkom 19. stoljeća. Ovdje nahodimo ne samo štenja i evanđelja, nego i misne molitve.

Osim nestašice knjiga i škola skrivila je zatiranje glagolice i zloba te politički fanatizam i pritisak diplomacije državne, koja se je nezvana uplićala i u svetište, gdje joj nije mjesta.

Zmajevićevo »Slovinsko sjemenište« u Zadru i drugo u Prekom kod Omiša malo je uzgojilo glagoljaša, tek da nije propalo i sjeme.

S ilirskim preporodom probudila se ne samo naša knjiga i narodni ponos nego i oduševljenje za

[1] Izostavljeno je slovo *r*.

našu starinu i svetinje. Bog je htio da je u središnjem sjemeništu latinskom u Zadru ustanovljena stolica za staroslovenski jezik i taj je podučavao za dugi niz godina (1823.—1855.) trećoredac otac Benedikt Mihaljević; ovaj je uzgojio popa Ivana Berčića, koji ga u službi naslijedio i proslavio se valjanim izdanjima glagolskih čitanka i Ulomaka u dogovoru sa Šafařikom.

Berčićev pomagač pri izdavanju glag. spomenika bijaše još tada mladi otac Dragutin Antun Parčić, trećoredac. Ovaj redovnik većinom samouk pokaza izvanrednu nadarenost te ga je Božja Providnost odredila da spasi tako rekavši slav. bogoslužje kod nas Hrvata od propasti. Tomu radu mogaše se pravo posvetiti istom kao svjetovni svećenik privolom svojih starješina. Primljen u đakovačku biskupiju od Strossmayera, poslan je u Rim i tu kao kanonik sv. Jeronima izdaje 1882. prilog Karamanovu misalu i za Trećorece.

Kasnije izdaje glag. misal 1893. Tu je uložio sve sile i umne i fizične. Sam lijeva nova slova. Uslijed konkordata Crne Gore sa sv. Stolicom trebalo je izdati misal i radi diplomatskih intriga tiskao se glagolskim slovima, ali samo 250 primjeraka. Tu je imao svojih zasluga i barski nadbiskup fra Šime Milinović, pisac crtica o staroslovenskoj knjizi. Ovaj je pustio da biskupi krčki i senjski i i dalmatinski nabave za svoje crkve knjige, pa je došao k Lavu XIII. i pitao ih za svoju biskupiju, a kad ih više nije bilo, sv. Otac naredi da se štampa nanovo. Ali sada kad već bio gotov i taj, uslijed infanmnih pogrdnih kleveta bude na veliku žalost Parčićevu obustavljen.

Bez znanja Parčićeva pokušalo se s druge strane s novim izdanjem. Ovo je priredio hercegovački franjevac Pašalić, koji nevješt samo iskvari Parčićev rad htijući biblijski tekst posvema dotjerati prema Vulgati, što je nakon Parčićeva truda nemoguće. Uzato je to izdanje vrvilo silnim tiskarskim pogrješkama.

Kasnije Pijo X. dopustio je da se iznova glag. misal tiska i kad mu je predočen iskaz ispravaka u Pašalićevom izdanju, sastavljen od Vajsa a potvrđen od Jagića, izjavi sv. Otac: Errata corrige in tanta quantità impossibile! (Toliko ispravaka nemoguće!) I Vajs je priredio po drugom zaustavljenom izdanju treće pod naslovom: Misalь rimьski slovênьskimь ezikomь Prêsv. G. N. Urbana Papi VIII. povelêniemь napečatani. — To bijaše 1905.

Dosadanji propisi o porabi glagolske službe Božje u Hrvata nisu bili nama u prilog i često su se krivo primjenjivali. Tu su bili dosta puta politički motivi. Radila je diplomacija i austro-madžarska i druga i njihova štampa i pritisak vladin na neke biskupe, koji mu se nisu znali oteti.

Borba za glagolicu nije izgubljena i u toj je prednjačio u njezinoj obrani uz druge i neumrli drugi Grgur ninski: krčki biskup Mahnić. Za nju su radili i franjevački starješine triju provincija — i ako nisu uspjeli.

Sada su pali austro-madžarski diplomate i tiska se i očekuje se novi glagolski misal, preštampan latinicom. Pokojni Parčić ne bi se veselio latinici, ali porastu i širenju glagolice bi.

Juraj Lahner:

Narodna pjesma od Majke Božje trsatske.

U hrvatskim je primorskim i istarskim krajevima mnogo proširena narodna pobožna pjesma o tome, kako je Majka Božja gradila svoje trsatsko svetište. Ja je imadem u svojoj zbirci hrv. narodnih pobožnih pjesama s dvije strane: iz Crikvenice i iz Čavala u Hrv. Primorju. Donosim je evo uz sedamstotu godišnjicu Smrti sv. Franje, a za poklon dragim čuvarima trsatskoga svetišta.

Pjesma iz Crikvenice ide ovako:

Kad je Mat' Marija
Na Trsat hodila,
Abrama je zvala:
»Abrame, sinko moj,
Ki s tobun stanuje?«
»Nijedan, Marijo,
Neg anjel Gabrijel,
Ki se Boga boji,
Božju reč nastoji.
Hodi ti, Marijo,
S namun[1] stanovati!
Ja ću ti, Marijo,
Kloštar sagraditi.
Ti ćeš se, Marijo,
Belemi nogama
Po kloštru šetati,
Zlatnemi rukama
Knjige prebrajati,
Černemi očima
Slova poznavati,
Rusama kosama
Zvone pozvanjati«.
»Ne gren ja Marija
S tobun stanovati,
Nego sada ja gren
Od peškoga mosta
Gore do Tersata
Skalince graditi.
Na svaken treseten
Kapelu graditi,
Na svakoj kapeli
Svetca postaviti,
A na verh Tersata
Crikvo sagraditi.
K mene (te) Marije
Ljudi dohajati,
Mene te Marije
Dare donašati,
A ja ću njin Marija

[1] sa mnom.

Grihe opraščati«.
Sin Božji budi hvaljen
Majkun tvojun uvik. Amen.
(Od Ljubice Ivančić iz Crikvenice.
Dobrotom učiteljice Ljubice Pleše).

Zaradi nabrajanja različitih proštenja, što ih trsatska Gospa daje ljudima, donosim i drugu svoju pjesmu iz Čavala:

Kad je Mat' Marija
Po svitu hodila,
Za sin svojin glason
Abrama zaziva:
»Abrame, sinko moj,
Si mi kadi još živ?«
»Živ san ja, Marijo,
I živ se nahodin«.
»Ki s tobon stanuje?«
»Nijedan, Marijo,
Leh[2] anđel Gabrijel,
Leh anđel Gabrijel,
Ki se Boga boji,
Ki se Boga boji,
Božju reč nastoji.
Reste[3] Vi, Marijo,
S manum stanovati?
Ne će Van bit treba
Ništa delevati.
S belama nogama
Po kloštru šetati,
Knjige prevraćati,
Š črnima očima
Slova progjedati,
S rusama kosama
Zvoni prozvanjati«.
»Ne gren ja, Abrame,
Ne gren ja, Sinko moj,
Aš[4] mi pojt' na Trsat
Kapelu zidati,
Gori od vanoša
Do riškoga mosta
Skalice delati,
Kuda budu ljudi
K meni dohajali
I k meni Mariji
Dari donašali.
Ja ću jin Marija
Prošćenje dijeliti.
Ki me bu obašal
Po golih koljeni,
Ja ću njemu dati
To velo prošćenje.
Ki me bu obašal
S bosama nogama
Ja ću njemu dati
To srednje prošćenje.
Ki me bu obašal
Stišnjenama[5] rukama,
Ja ću njemu dati
To malo prošćenje«.
Sin Deve Marije
Budi vazda hvaljen
S Ocen, Duhon Svetin
Na sve veke. Amen.
(Kazivala Marija Silić iz Čavala, a zabilježila učiteljica Ljubica Pleše).

Ova se pjesma od trsatske Gospe nalazi još zabilježena i zakopana i u rukopisnim zbornicima Matice Hrvatske: kod Jelušića iz Lipe u Istri (broj 126.) i kod Šenoe iz Hrv. Primorja (broj 112.). Moje su gornje dvije varijante punije.

[2] idete.
[3] samo.
[4] jer.
[5] sklopitima.

Joso Benac:

Intima.

Ja ne znam već dugo
što je bol
vaša, jer mnome zuji,
ko šum vrela,
meki moll
duše. I ko bijela
vela
vijore tihe nade
i žudnja smirenja
na kraju ovog puta.
I zato moji dani —
iako se nad njih nadvije gust
mrak
i ko avet se koče
boli —
nijesu ipak pusti,
jer pred njima drhti
trak,
ko žižak tajni duše
i Tebi se moli,
Oče!

Moja samoća pjeva
okolo mene pjesmu tišine
i sipa u dušu
miris smirenja,
blage vedrine,
opoja i zrenja
u krajeve transa.

Dani se moji ređaju
u litiju nasmijane djece,
što ožar gledaju
svoje vječne proljeti.

O, oni sad su puni
tajnog osvjetljenja,
sebe,
duše,
Boga,
što na njih runi
šare majskih zora.

Nedjeljko Subotić:

Celestin Medović.

(Nastavak.)

5.

Štrosmajer, koga su iz Zagreba krivo informirali o Medovićevu vladanju u Zagrebu, piše protiv Medovića oštro pismo provincijalu franjevačke provincije u Dubrovniku, budući da Medovića smatraše još franjevcem.[1]

Medović se i Milivoju Šrepelu tužio protiv biskupa. Šrepel tada predoči Medoviću grdnu pogrešku, što se na dolasku u Zagreb poklonio banu Hedervariju i parnicu povjerio njegovu ličnom neprijatelju dru. Franku. Sad je Medović vidio očito, kako ga je dr. Frank nasamario, odnosno kompromitirao, ali je bilo prekasno. Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu udari Medovića crkvenom kaznom »suspensio a divinis«, jer se ogriješio o crkvene kanone, koji zabranjuju svećenika, naročito biskupa povlačiti na svjetovni sud.

Dok je Štrosmajer bio spreman da kupi samo škice uz umjerenu cijenu, dotle je Medović tražio odštetu ne samo za škice nego i za putovanje u Italiju i Đakovo. Medović, odnosno dr. Frank tvrdio je u optužbi, da mu je biskup dao nalog, da putuje u Italiju, dok biskup tvrdi, da ga je slikar krivo shvatio, jer mu je dao samo savjet, da bi bilo dobro, da u Italiji na izvoru prouči talijanski Trečento i Kvatročento, ako želi da uspije u svojim radnjama i postane pravim religioznim slikarom, kao što su to bili njemački tako zvani »Nazareni«, naročito Overbeck, pa iza njih Saitzi, otac i sin.[2]

Medović je tražio novčanu odštetu od 2500 forinta.

Od velike je važnosti Štrosmajerov odgovor na Medovićevu tražbinu.[3]

Iz ovog se odgovora ujedno razabire razlog, zašto je Štrosmajer odbio Medovićeve škice, pa je slavni biskup i tu pokazao svoju upućenost na umjetničkom polju. Još jedan dokaz za genijalnost našeg hrvatskog Mecene.

U svojoj samoobrani obara se Štrosmajer na Medovića među ostalim ovako:

— »Na svaki pako način Medović bio je kod mene na vrlo kratko vrijeme, jer je poslije objeda odmah otputovao, a nije ni pomisliti, da bih ja za tako kratko vrijeme ugovor ma kakvi učinio u tako važnoj i delikatnoj stvari,

GABRIJEL JURKIĆ:
KAKO JE BEATO ANGELICO SLIKAO MRTVU GIACINTU.
(Ogled ilustracije iz knjige: Štefa Jurkić: Legenda u bojama).

kakva je stvar naručba novih dviju slika na lijepu, kojima bi se zamjeniti imale postojeće jur dvije slike. Svatko zna, da sam ja u takvih stvarih iskusan i oprezan. Nove dvije slike na lijepu mješte starih stvar je skoro važnija i delikatnije nego dvije posve nove slike... Kad se mjesto starih nepovoljnih nove slike naručuju, onda valja na to paziti, da slike nove u potpunom suglasju budu i na istoj visini budu kao i ostale slike u crkvi. Onda valja da je slikar, koji će nove slike izraditi, iste škole kao i slikar ostalih slika.

---

[1] Pismo među ostalim glasi:

Djakovo, dne 30. listopada 1895.

Vele častni otčе Provincijale!

Čast mi je javiti Vam, da me je svećenik C. Medović slikar pred sudom tužio, da sam s njim ugovor sklopio glede dviju slika, koje bi on slikati imao u mojoj stolnoj crkvi, a sad da na njegovu veliku štetu od ugovora svojevoljno odstupam. Nadodajem njegovu tužbu pod 1) i moj odgovor pod 2). Taj svećenik fratar vjerujte mi, izgubljen je čovjek, koji se u Zagrebu upleo megju framasone (?) krvne neprijatelje naše crkve i našega naroda... Najmanje mislim što bi se od starešinstva reda učiniti imalo, jest, da se taj fratar u svoj samostan pozove. Sad bez razloga po svijetu tumara, svoje se časne haljine odriče... škandal koji taj svećenik čini, velik je... ...U ostalom osobitim štovanjem i srdačnim blagoslovom ostajem

Vaše Velečastnosti posve odani
Josip Juraj Štrosmajer.

[2] Vidi moju studiju o slikarskoj školi njemačkih Nazarena u listu »Kršćanska Obitelj«, Mostar 1908-9.

[3] v. Spise parnice Medović-Štrosmajer.

Onda valja da je slikarstvu na lijepu vješt posve i iskušan. Toga svega u Medovića nije bilo (?) niti je danas. On ne odobrava Kvatročentiste i religiozne slikare Umbrijske, Petra Perugina. On ne odobrava slikare Sienske, Florentinske itd. On pače ljuto kritiše i dva slikara Seitza otca i sina, koji su u djakovačkoj crkvi radili. Kolika bi dakle lakoumnost bila, fratru Medoviću povjeriti slikanje dviju slika u crkvi, slikaru, koji još ništa nije slikao na lijepu (?) i kojega slike religiozne nose izraženi biljeg Monakovske škole, koju ja u vjerozakonskih barem slikah nipošto ne odobravam. Fratra Medovića su slike zagasite boje, koje ni malo ne pristaju ostalim slikama stolne crkve djakovačke.

Na posljetku našega pribivanja u ateljeru Bukovca i Medovića nadošao je g. Tade Smičiklas. G. Bukovac, kako sam od svoga kanonika dočuo, došao je istom drugi dan, poslije toga u Zagreb, te skupa sa Medovićem mene oštro kritikovao, da o umjetnosti ništa ne razumijem, da su stari Trečentisti i Kvatročentisti — baroki, da ni sami Seitzi mnogo ne valjaju. Ja pako na to velim: Bog vam i duša vam! Meni se međutim čini, da ni galerija slika u Zagrebu, akademiji poklonjena, ni moja stolna crkva ne dokazuje, da ja o umjetnosti ništa ne razumijem. Bilo međutim to kako mu bilo, to je stalno i nedvojbeno: da ona kritika, koja je danas u Zagrebu u modi i po kojoj se svako djelo naših mladih domaćih umjetnika u zvijezde kuje i u nebo diže, nije prava kritika, nego dijete u kolijevki i povoju. Taka kritika nikada nije ništa hasnila niti umjetnosti niti mlad'm umjetnikom...«

Kako se vidi, Štrosmajer je imao o umjetnosti nazore, koji su stojali u opreci s Medovićevom umjetnošću. Naročito nije se slagao sa slikarskom školom (Pilotijevom) u Monakovu, koja je po njegovu mišljenju stojala u opreci s pravom religioznom umjetnošću.

Posredovanjem odličnih prijatelja postiglo se, da se obustavi ova nedolična parnica. Koncem studenoga 1895. primi C. Medović brzojav od Voršaka, da dr. Frank opozove tužbu, a da će biskup zbog mira kupiti Medovićeve škice za 2500 forinta. Medović povuče tužbu, a dominikanac o. Anđeo Miškov, pučki misionar i česti gost đakovačkog biskupa, donese našemu slikaru zatraženi honorar. Time se je dokončao ovaj sablažnjivi spor između Štrosmajera i Medovića. Medović je bio primljen kao mirski svećenik u zagrebačku nadbiskupiju.

6.

U već izloženom sporu moglo se činiti, da naš slikar gramzi za novcem, a i Kršnjavi mu je u jednoj prepirci dobacio: auri sacra fames!

To ne stoji!

Medović je bio velik štediša i to do tolike mjere, da je izgledao škrcem. Nije tražio skupu razonodu, odijevao se čedno, njegov je stol redovito bio više siromašan, nego obilan. Ali ako pogledamo njegove domaće prilike, njegove odnošaje naročito s užom svojtom, razumjet ćemo, da je Medović štedio najmanje za sebe, a najviše za svojtu.

Naš je slikar bio sin težačke, siromašne obitelji. Imao je braću s brojnim članovima njihovih obitelji. Dok mu je brat Antun kako tako prolazio, brat Vlaho je teško kuburio. Svi su nasrtali na njega, da ublaži njihovu oskudicu, da podigne njihovo gospodarstvo, da odgoji njihove sinove, odnosno svoje sretne nećake.

Trebalo je popraviti staru trošnu očinsku kuću, gdje se je rodio i — popravio je. Nije imao za vrijeme boravka u rodnom mjestu ateljera i — sagradi lijepu vilu nedaleko očinske kuće. Volio je more i morsko kupanje u ljetno doba, zaletio bi se i na ribanje s prijateljima, motrio prirodu i život na moru u maloj morskoj uvali »Crkvice« jedan sat po prilici udaljenoj od Kune. Zato je i na »Crkvicama« dao sagraditi skromnu vilu i malu kapelu iza nje. Za ovu je kapelu naslikao divnu oltarnu sliku blažene Gospe. Na žalost su iza njegove smrti njegovi sinovci digli iz te domaće crkvice oltarnu sliku i, ako nijesam krivo informiran, prodali je u — Ameriku.

Kako bilo da bilo, naš narod po nekoj uvriježenoj tradiciji misli da ima pravo — ako je i u dalekoj svojti — iskoristiti trude i čitavu imovinu jednog katoličkog svećenika. Dosta da se zove pop, on mora da je već bogat, pa i danas, kad mnogi svećenici stradaju od oskudice. Braća i sestre i ostala svojta — a da o roditeljima ne govorim — misle, da je svećenik tu zato, da se brine uz vlastite žrtve i štete za njihov materijalni opstanak. Neki su svećenici padali baš radi ovakovih zahtjeva u nedoličan nepotizam, postajući tako žrtvama vlastite svojte. Ono što ne rade nastavnici, advokati i liječnici i drugi profesionisti, to moraju da rade često siromašni svećenici po mišljenju naših seljačkih slojeva: da se brinu i materijalno obezbijede svojtu. Kad pak uvažimo okolnost, da svojta nije na Medovića gledala samo kao na svećenika, nego i kao na »pitura«, koji jednim potezom kista zgrće grdne pare, tad ćemo razumjeti muke našeg slikara, koji je bio prinuđen da mnogo štedi, jer je trebalo mnogo, mnogo novaca, u prvom redu za svojtu. Te su ga privatne okolnosti uz intrige doktora Franka navele, da od našeg najvećeg narodnog dobrotvora Štrosmajera traži honorar makar sudbenim putem. Kad mu je Inje Amerling u Dubrovniku nudio, da na njegov trošak naslika glasoviti kloštar Male Braće u Dubrovniku, on je zatražio grdnu, pače nemoguću svotu za taj posao, gonjen od obiteljskih neprilika, dok mu je taj čin škodio ugledu kao nezahvalniku kod onih, koji ga nijesu poznavali. On kao osoba nije bio škrtac. Znao je biti darežljiv, navlastito prama onima, koje je ljubio i štovao. Vidjeli smo često njegovu nježnost i plemenitost prama prijateljima. Poklonio je lijep broj slika, portreta i krajolika svojim prijateljima i drugovima, a ko je znao, mogao je od njega izvući i većih usluga.

Tako je svome drugu o. Augustinu Pavliću darovao za njegovu samostansku crkvu u Slanomu veliku sliku sv. Jerolima, o. Pavlinu Soljaniću oltarnu sliku »Krštenje Isusovo« za samostansku crkvu u Kuni, izrađivao je slike u crkvi zavičajnog groblja besplatno samo uz režijske troškove.

(Nastavit će se.)

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.

Za tiskaru odgovara: Dr Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. KOLOVOZA 1927. BROJ 7.—8.

Ljubomir Maraković:

Pjesme o četiri arkanđela.

Na raskrsnici dviju golemih epoha u hrvatskoj povijesti stoje dva snažna umjetnička duha, čiji stvaralački rad pokazuje u svojim idejnim razvojnim osnovicama karakterističan paralelizam, kakav se u povijesti umjetnosti rijetko nalazi. Jer uporednost rada između Picassa i Strawinskoga, kako je nedavno zapažena,[1] dolazi dijelom i od ličnog dodira i zajedničke suradnje na konkretnim istim djelima; paralelizam između Rodina i Rainera Marije Rilkea[2] osnovan je na odnosu učenika prema učitelju, a da i ne govorimo o vezama između umjetnika različitih spolova kao kod George Sand i Chopina, odnosno Alfr. de Musseta, gdje erotika nesumnjivo stvara dispozicije, koje znatno mijenjaju ličnost umjetnikovu. Kod Nazora i Meštrovića to je sasvim drugačije: među njima nema nikakva ličnog dodira, nikakvih naročitih odnosa; niti su im učitelji zajednički, niti im je polazna točka vidno ista; pa ipak se epohe njihova umjetničkog stvaranja po svojoj idejnoj sadržini i po njenim bitnim rezultatima podudaraju, tako da se često čine gotovo kao prenošenje iste umjetničke ličnosti iz jedne u drugu umjetnost s njenim naročitim izražajnim sredstvima. Ovaj paralelizam ne može biti slučajan; da oduzmemo starinskoj riječi o pjesnikuproroku — poeta vates — svaki romantično-fantastični prizvuk, tako neprijatan današnjem čovjeku, moramo uglaviti barem to, da ovo očito podudaranje dviju najjačih umjetničkih sila ne može biti slučajno, nego da u njemu nesumnjivo leži ključ najvišemu izražaju onoga, što ova raskrsnica dviju epoha za nas ima da znači.[3]

[1] André Coeuroy, Deux parallèles: Picasso et Strawinsky, Revue hebdomadaire, 36. n. 14., 2. avr. 1927.

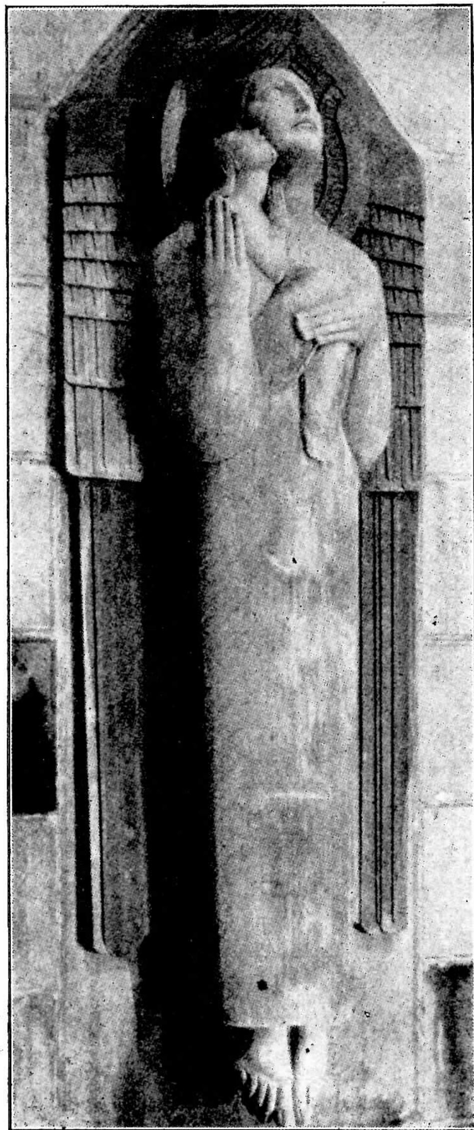
[2] Louis Gillet, Rainer Maria Rilke et Rodin, Revue des Deux Mondes, 15 avr. 1927.

[3] Ovaj sam članak napisao još prvih dana mjeseca lipnja, dakle prije no što je izišao br. 13. i 14. »Vijenca« o. g., u kojemu je članak g. M. Marjanovića: Obrat u umjetnosti Ivana Meštrovića, te prema tome nisam znao njegova sadržaja. Što se podjela perioda i njihova karakteristika kod g. Marjanovića slaže s mojom, dokazuje samo, da sam pravilno prikazao razvoj Meštrovićeve umjetnosti, to više, što g. Marjanović stoji i lično blizu umjetniku, te bez sumnje raspolaže i intimnim podacima iz prve ruke.

I.

Prva perioda, od »Slavenskih legenda« do balkanskih ratova kod Nazora, a kod Meštrovića od prvih njegovih pastirskih radova pa, recimo, do svjetskog rata, perioda je neispunjenog sna o Vidovdanskom Hramu s jedne, a »Hrvatskih kraljeva« (s »Medvjedom Brundom« i ostalim srodnim djelima) s druge strane. Meštrović, neuko pastirče iz seljačke Zagore, crpe svoju prvu kulturu iz narodnih pjesama po čitankama i kalendarima; Nazor, dijete suptilnije strane kulture, opaja se Homerom, Tassom i Ariostom i kroz istančanu formalnu školu Zapada nalazi tek u teškim knjigama motive za uzvišenu viziju svoje poezije: san o hrvatskim kraljevima. Meštrović je naivniji i neposredniji, Nazor artificijelniji i rafinovaniji: prvi daje zamahe Michelangelovske snage, drugi stvara vizije neodoljive ljepote. I jedan i drugi imaju u rukama samo ulomke, krhotine: polje je narodne pjesme golemo, ali koliko puta ona samo ponavlja, što je već rečeno, dok uporno šuti o onomu, što bismo neminovno htjeli znati, ako hoćemo da sve njene elemente povežemo u umjetničku cjelinu? Povijest hrvatskih kraljeva, najstarija politička povijest Slovenskog Juga, iskidana je i isprelamana prazninama između pojedinih dokumenata i maglovitošću samih izvora. Zato obojica umjesto strogo povezane cjeline stvaraju tek niz pojedinih slika, i ako obojici pred očima lebdi arhitektonska uobličenost cjeline, koja kod Nazora dolazi do izražaja, jer je tehnikom minijaturna, dok kod Meštrovića ostaje neostvarena, jer je gigantska. Ali umjetnost nije nikada gledala na masu i opseg, nego na intenzitet i ljepotu, Tanagra ili piramida — sve je jedno, a Michelangelovi nedosanjani sni nisu najneznatniji. Kosovska historija u svom surovom srazu s neprosvijetljenim azijskim hordama doima nas se kao

primitivizam, dok se hrvatski kraljevi sa svojim vanjski manje efektnim peripetijama čine kao tragika, čiji očajni jecaj guši konvencija rafinovane civilizacije. To oboje daje karakterističnu razliku umjetničke intonacije kod oba umjetnika: ali tragika, kojoj hoće da dadu izražaja, tako je duboka, tako besprimjerno očajna u ljudskoj historiji, te njenim izražajem postaje surova bezobzirna dinamika, koja brutalnim zamahom Meštrovićeva Obilića i nasrtljivim bijesom Srđe Zlopogleđe »nejunačkom vremenu u prkos« izbacuje Nazorovu krupnu riječ: »S l a g a tko reče, da smo lovor-grana...« Ovako, unatoč glatkim rimama i blještavilu impresionizma, osnovnim osjećajem i kamene epopeje Meštrovićeve i krhkih »okovanih slogova« Nazorovih postaje prkos, otpor, osveta: »Ne dam se! Šibaj do krvi! Umori!« I u većine Meštrovićevih najaktivnijih figura nema ni ruku ni oružja: Karakteristična je samo kretnja, zamah figure, a taj još uvijek ne znači samo djelo, nego njegov impuls, prkos, bijes.

IVAN MEŠTROVIĆ:
ANĐEO IZ CAVTATSKOG MAUZOLEJA PORODICE RAČIĆA.

Dosljedno tek proključaloj stvaralačkoj snazi umjetnika i svomu konkretnom zamašaju po narodni život ovo je perioda golemih djela i osnova, jer oko male knjižice »Hrvatskih kraljeva« nižu se »Medvjed Brundo«, »Hrvatski gradovi«, »Veli Jože«, pa sve do »Utve Zlatokrile« i »Šikare«, a Meštrovićevi »fragmenti« svojim obiljem zapanjuju Evropu.

Antiteza između Gvozda i Kosova samo je prividna: oba su umjetnika Hrvati: Nazor nastavlja — i literarno i stvarno — liniju Šenoa-Harambašić-Kranjčević, a Meštrović joj otvara put do balkanskih ratova i do svjetskog rata: nacionalna je ideja našla svoju rasnu dubinu i širinu, vidik se proširio na jugoslovenstvo, a prkos i otpor rodio je oslobođenje. Poricati ovo znači biti slijep za veličinu i sjaj 29. listopada 1918.

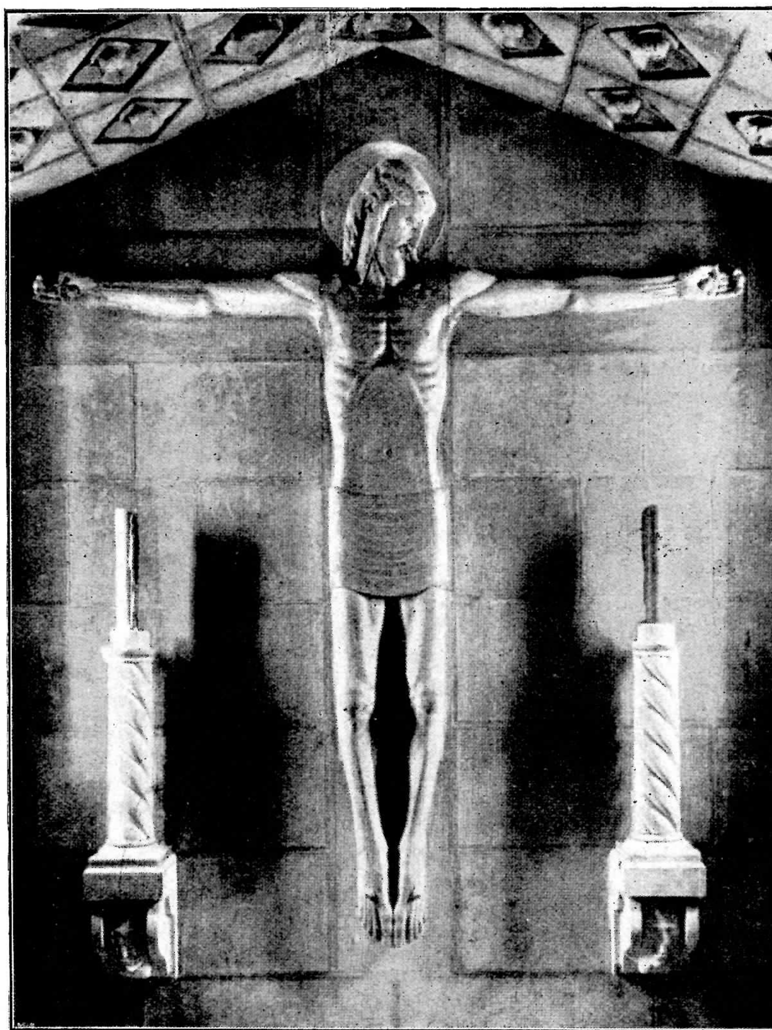
II.

Ali, dok osvetnici još grezne u krvi do koljena, umjetnik mora da ustukne od užasa pred gomilama mrtvaca i stravom poharanih ognjišta. Naličje oružanog herojstva hvata se srca i na usnama zamire klik pobjedničkog slavlja. Meštrovićevom veličajnom izložbom u Londonu, u vrijeme rata, ne dominira samosvijesni Pobjednik, već raspeti Hrist u svojoj neizmjernoj patnji. Gotovo u isto vrijeme izdaje Nazor Utvu Zlatokrilu s divnom apoteozom mira u završnoj pointi (također jedan od razloga, zašto sam govorio o Nobelovoj nagradi u vezi s Nazorovim imenom). S užasom postajemo svijesni, da su Nazorovi »čopori« Hrvata sa svojim »urlikom« bili životinje u surovoj borbi za opstanak. Kobna teorija o ljubavi i gladi zašla je u krv i srž modernom čovječanstvu. I istim onim tragičkim ponosom bori se Medvjed Brundo, zvijer naših planina, za svoju rodnu šumu. Ali je baš ta sama priroda suviše lijepa i bogata, a da bi se dala svesti na brutalne jednostrane teorije. Njena čarobna ljepota mami pjesnika u svoju dubinu. A u toj dubini gube se grozničave sanje sensualne mladosti. U toj su dubini molitvene tišine: svečani mir planina, uzvišena neizmjernost mora, duboki muk šuma: Sursum corda! Turris eburnea — Maris Stella — Šumska misa — to su novi akcenti »Novih pjesama«: sabranje, ulaženje u sebe, uspon nad prolaznost. U isto vrijeme (t. j. od Novih pjesama pa do Četiri arkanđela od prilike) kleše Meštrović svoje u budističku kontemplaciju zaronjene, strogo simetrične figure s rukama sklopljenim u krilu pored primitivistički stilizovanih Madona i reliefa iz života Hristova. Ali njegov raspeti Hrist s nadčovječnim dimenzijama i nečovječno istegnutim udovima znači svesvjetsku bol, no ne znači Boga; znači upravo pasivno naličje Nadčovjeka. I Nazor pored eterične vizije »Zvijezde Mora« još uvijek prezirno reži: »Ululu roblje, ululu!« Dva svijeta, koji se od iskona bore u Nazorovoj poeziji, ovdje su, u podne života, od prilike u podjednakoj snazi. Divna je Placida djevica, čija se nevino prolivena krv pretvara u »crven-lišaje«, ali je divan i Albus kralj u svom gordom prkosu. Nebo i zemlja,

Tijelo i Duša, Dobro i Zlo srazili su se u punini svoga napona. A u predodžbi Svijetla i Mraka, koje se biju na pozornici golemog svijeta, ovaj sraz stvara umjetničke slike neopisive ljepote. Jarilo i Mrakoš, Albus i Placida, Crvenkosa i Snježana — već sama imena očaravaju svojom plastikom! Mitotvornost (sposobnost za stvaranje mita) Nazorova stvara ovdje čudesa. Ali u njegovoj duši kao da bukti nezasitan oganj, u koji neprestano treba bacati žive stvorove — doduše ne ljude, ali sanje njegove mašte, stvara ruku koja prebire frulu, uho koje osluškuje zvukove, lice koje je zaronilo u čarobno carstvo tonova.

III.

Život je otimač i razbojnik. Kad ne bismo imali duše, možda bismo imali bezbroj mladih, poput životinja, i tako bismo prirodi višestruko vratili, što nam je dala. Ali jer su naše oči uprte drugamo, polazimo u život na ponosnom brodu punih jedara, a približavamo se cilju na krhku čunu, prelomljena

IVAN MEŠTROVIĆ: RASPELO U CAVTATSKOM MAUZOLEJU PORODICE RAČIĆA.

koje za nj jedino i postoje, jer »sanja je san« kako kaže »Intima«. Sve se drugo gubi pred golemim požarom ove nekrvne borbe: dok je ne dokrajči, pjesnik se zatvara u »kulu bjelokosnu« svoje osamljene duše.

Borba je tako golema, te gotovo da prijeti mrtva točka. U knjigama »Intima«, »Pjesni ljuvene« i šta je oko toga Nazor je virtuoz izražaja, lako versificira, sipa stihove i likove iz rukava, ali se bojimo sumornog ponavljanja. I Meštrović se suptilizirao, ali se razdrobio: umjesto one primitivistički grube »asirske« stilizacije opojnom nježnošću vesla. No jer smo cilju bliži, on nam je i jasniji i veličajniji. Jesen je našega života mnogo stegnuta opsegom, ali dobiva u dubini. Divski Vidovdanski Hram ostaje nesagrađen, ali je podignut cavtatski Mauzolej, a podignuta je i Nazorova kapelica za Četiri arkanđela. A što nije postigao umjetnik golemošću dimenzija, postigao je vještinom smještaja: cavtatski Mauzolej dominira ponajljepšim krajem naše zemlje i simbolski privlači oko putnika, ma s koje strane dolazio, poput drevne Palas Atene. A ipak je Mauzolej samo privatna kapelica, kao što se i »Pjesme o četiri arkanđela«, štampane u maloj

nakladi, »ne prodaju«. U Cavtatu se raspeti Hrist više približio liturgijskoj predodžbi. Duhovi kao Meštrović ne prave kompromisa narudžbi za volju; ratni (londonski) Hrist je ispaćena žrtva, cavtatski je Hrist pobjednik smrti. Zadaća, da stvori grobnicu, dovela je umjetnika na prag istinskih, kršćanskih misli: smrt je prelaz. Čitava građevina kao da lebdi nad zemljom s onim anđelima, što u spokojnom miru odnose duše u eterske visine. Nema tu težine zemlje, ni žalbe za njenim užicima: san smrti buđenje je na život. U nježnoj blagosti forama, u dubokoj smirenosti pokreta osjeća se nešto što »nije od ovoga svijeta« — i ako pojam vječnosti i pojam života još nisu bitno združeni. Jer ideja v j e č n o g ž i v o t a još nije ovdje našla svoj vrhovni vidni izražaj, nije ni Mauzolej još prava i potpuna afirmacija kršćanstva. Cilj je bliži, ali još nije posve vidan. A drugog cilja ne može ni da bude. Kad Meštrović bude gradio Božji hram za žive, a ne za mrtve, nesumnjivo će ga potpuno naći. Naročito ako to ne bude sitna privatna kapelica, nego veličajna katedrala. Jer velike dimenzije traže velike zajednice, a velike zajednice isključuju individualističke eksperimente. Nije potrebito, da se ide utrtim »izgaženim putovima«, da se radi po šabloni bez svoga stvaranja. Ali osjećati s mnogima znači svladati gordo izdizanje u sebi i »služiti« kao što su služili suvremenici lojalnih vitezova, graditelji srednjevjekovnih katedrala. Mislim, da se nisu trebali stidjeti svojih djela.

Do iste je linije došla i Nazorova kapelica Četvorice Arkanđela. Nekad poganski kult prirode nadahnuo je sada pjesnika sasvim produhovljenom mišlju o Božjim vjesnicima: Rafaelu, Urielu, Mihajlu, Gabrielu, simboliziranim u proljeću, ljetu, jeseni i zimi, u jutru, podnevu, večeri i noći. Rafael, zaštitnik zdravlja i životih sokova, Uriel, tkač svijetla i topline, Mihael pobjednik Zmaja, i Gabriel vjesnik Spasitelja. Vjesnik onoga malog djeteta Isusa, »iskre Sunca Vječnoga«, komu se u poniznosti klanjaju »tri stara gorda putnika«: »Car mojih sanja proljetnih, kralj mojih ljetnih zanosa, knez mojih tuga jesenjih«. Nazor ne gradi hram smrti, poput Meštrovića; on piše knjigu života i zato su njegove oči još pune sjaja zemaljskoga; tradicija ga njegova razvoja veže s panteizmom, i taj se poput sjene često uvlači u slike, u dikciju. Stihovi se prelijevaju u svojoj odabranoj ljepoti, ali se prelijeva i misao, svijesna da će je čitati samo odabrani, koji ne će pjesnika hvatati za riječ. U ovoj knjizi života jasno je, da nije polazna misao ni prelaz ni oslobođenje, već Blaga Vijest i Otac svemira. Ovdje ne umire Hrist na križu, ali se rađa božansko Dijete »u spiljama i stajama« »na mome polju zimskome«. »Proljeće mi svako otkri kakvi bjehu Tvoji mladi dani, a na svakoj ljetnoj i jesenjoj grani i nešto sam tvoje svojom rukom tako ... Radost tvoju zreli šumore mi klasi, sjetu tvoju priča jesenji mi mrak«. Tako govori pjesnik Onomu, s kojim čezne da se sjedini, premda ga »nikad ne srete« i tek kad »kroz tri smrti prođe«, doći će do sjedinjenja: »motreći se dugo rajit ćemo oči. I tad će se vršit naš mistični brak«. Mistika je uvijek bila smiona u izražaju, i kad je najpravovjernija. A pjesnički izraz pogotovu ima svoje slobode i svoju slikovitost. Ali treba ipak kazati, da pojam o Bogu, koji daju izrazi »radost t v o j u« i »sjetu t v o j u« nije pojam Apsolutnoga, koje je baš u svojoj nepromjenljivosti savršeno. Proljeće je n a š a radost Tvorcu, kao što je i jesen n a š a tuga za njim: obratno može biti slikovito rečeno, ali može biti i panteizam. Ali to, da pjesnik svijesno traži najbolji izraz nečemu novomu, kazuje nam, da ovakvi izrazi nisu precizan i definitivan izraz njegova mišljenja, koje baš ide za pravilnijim kristaliziranjem. Na stihovima, koje sam jednom naveo analizirajući etičku sadržinu Nazorovih priča: »S dobrima dobar, a sa zlima zao, nikad se svojih nagona ne stidi« — ovdje je pjesnik izveo znamenitu izmjenu: »S dobrima dobar, a ni s kime zao, svog srca glasa nikad se ne stidi« (Štap). I treba reći, da ovo znači znamenit napredak u određivanju cilja. Što dalje, to jasniji biva on — ali Rafael, Uriel, Mihael i Gabrijel stoje tek u predvorju Božjega Veličanstva. Kao što je Cavtatski Mauzolej predvorje Smrti, tako je kapelica Četvorice arkanđela na pragu do Božjeg Lica. Arkanđeli, Božji vjesnici, spajaju Stari Zavjet s Novim. Ali u Novom Zavjetu otvara sam Gospod vrata vječnog života. Nije li predodžba arkanđela Rafaela, kojega se tako dirljivo sjeća Nazor, kako je »samnom sjedio za stolom u liku mladog putnika i rezo sir i kruh« samo tip i simbol (kako se kaže u katehizmu) onoga kasnijega Putnika, koji je s dvojicom drugova sjedio za stolom i »goraše srce njihovo u njima« kad je govorio, dok ga ne »prepoznaše u lomljenju hljeba«? Nije li baš taj hljeb i samo taj hljeb onaj vječnoga života, za kojim u »Očenašu« čezne pjesnik: »pa sveđ da smo željni hljeba sa dlanova tvojih, vode sa izvora tvog«.

I kako je analogija s cavtatskim mauzolejem gotovo potpuna, morao bih ovdje ponoviti ono, što sam tamo rekao. Religija, do koje su ovdje oba umjetnika doprli kao do srži i korena svoga bića i svoje umjetnosti, po korenu latinske riječi znači vezu, i to ne samo vezu između čovjeka i Boga, nego i između čovjeka, Boga i drugih ljudi. Religija je općina, zajednica. I kad je već došao do toga, da kršćanski religijski pojmovi nisu za njega samo simbol nego cilj, prema kojemu se uobličuje sve, što osjeća i sve što ima da kaže, doći će i do toga, te će svoje osjećaje i misli kazati ne u privatnoj kapelici, predvorju Božjem, nego u veličajnoj katedrali ili bar u tihoj, ali uvijek punoj seoskoj crkvici, posvećenoj Izvoru vječnog života.

*

Jasno je, da su u ovom pokušaju sinteze povučene granice, koje u zbilji nisu ni tako oštre ni tako čvrste: uzete su najvidnije točke, istaknuta najznačajnija djela, zacrtane bitne epohe, a život i stvaralački duh puni su prelaza i prelijevanja. Zato je kriva nedavno izrečena tvrdnja, da se je Nazor priklonio vjerskim mislima kao što »obično biva pod stare dane«. Od prvoga časa misao Duha i Tijela, misao Dobra i Zla nazočna je njegovoj poeziji. U toku razvoja borba raste, jedno pobjeđuje, drugo

podliježe. Je li pobjeda Duha i Dobra bolja od one Tijela i Zla, ne treba da tumačim nikomu, tko zna, kakova je blagodat čovječanstvu Svijetlo prema Mraku. Tko drukčije misli, neka luta po mraku na svoju odgovornost. Jer treba da znamo, da je samo jedna Istina, i da ona bez sumnje nije ondje, gdje se bezizgledno ide od sistema do sistema i traži bez nalaženja. A završna točka, do koje se došlo, ne može da bude ni klonulost ni iznemoglost. Stihovi o »Četiri arkanđela« ne zaostaju ni snagom ni ljepotom ni po čemu ni za najjačim, što je Nazor dao u prvašnjim periodama svoga stvaranja. Pa ako je to i mala knjižica, u njoj je »novi svijet«, izlazište novoga života, u njoj je ona tako neznatna i mala, ali čvrsta točka, koju je tražio filosof, da s nje »pokrene zemljom«.

Vladimir Nazor:

Voda.

I sva je moja voda protekla kojekuda,
U žile, brizgove i mlaze.
I ispio je p'jesak. I nestade je malko svuda,
Niz klance i u jaze.

U jedan mah se ona iz sviju vrela svojih
Ne dignu, ne izađe
Iz mene, da se nadme ko r'jeka, pa da sanja mojih
Put l'jepa mora nosi lađe.

I ona, bistra, ne proteče kroz sagove sve cvjetne i zelene,
Što proljeće ih satka,
Da nestane je zatim u slavi boja, žamora i pjene
Na pragovima kataraktâ.

Sad ona samo leži, gdje mlazovi joj negda tekli,
Al mrtva i već kruta
Ko bjelouška, što su na komade je nečim sjekli
I ostavili nasred puta.

Po koja uska bara, po koja lokva plitka,
U krugu šaša i lokvanja,
Pod mjesecom još bliska od prvog mraka do osvitka
I ko da nešto sanja.

Al kada sunce žeže, sa zrcala tih mirnih plinû
Hlapovi vode polutrule
I grade, uv'jek bjelji i dižući se u visinu,
Stupove, jedra, kule.

I po mom nebu onda, kao po kakvom moru,
Srebrne lađe plove
I pročišćene nose visokom mome dvoru
Prve mi sne i snove.

Jest. Moja tužna voda kroz krš je i mulj mnogi prošla
Ne banuv nikad na br'jeg cvjetan.
Al kad se i sva prosu, do pravog mi je cilja došla.
I tek sam sad ja sretan!

Dragutin M. Domjanić:

Tri popevke.

POD OREHOM.

Pod orehom gust je hlad.
Lepo ti je, gdo je mlad.

Dan je svetel, sunce greje,
Čisto mi se srce smeje.

Dalko jačmen se zlati.
Steza čeka, gde si ti?

Skoro jačmen bu zezrelel,
Tebe sem se tak zaželel.

Mehen sam prestira gaj,
Kos popeva kojekaj.

Pod orehom tu je hlada.
Dojdi, če me imaš rada!

POTOČNICE.

Potočnice sredi trave.
Kak su tvoje oči plave!

Bistri potok teče proć.
Zlo je, kaj ni zabit moć.

Veter prejde prek vrbine,
Tak i žalost vsaka mine.

Samo srce če boli,
Zakaj tomu vračtva ni?!

Potočnice kraj potoka.
Tuga mi je tak gliboka.

Al gori još v polju mak.
Kad mi, duša, dojdeš pak?

METVICA.

Metvica mehka z mejaša diši,
Rosa se trusi, na vetru suši.
Ja sem ti sam, kak i bogec sam.

Travu su v jutro pokosili,
Dragu su drugomu sprosili,
Skoro odišla bu, znam.

Sladko zagukal je grlicah par,
Ti mi ne dojdeš nigdar več, nigdar.
Drugi bu dragal tvoj svileni pram.

Oblaki kmični se zbiraju,
Nebo i sunce zastiraju.
V srcu mi tuga i čam.

Metvica vehne i teško diši.
Vse nekaj čeka. Taj mir me duši.
Ja sam ti sam, kak nigdar još sam.

Joso Benac:

Bijeli cvjetovi.

Dijete! U vašim očima tinja strast. One nijesu više pučina gorskog jezera, obrubljenog sjenama jela, što sniva u ljetnom jutru. Netko je bacio kamen i uzburkao mu površinu. Zato ne mogu ni ja da budem isti kao prije.

— Ja vas ne razumijem!

Jeste li vidjeli kada, gdje se suncem prevukla sitna maglica?

— Da, vidjela sam!

Jeste li oćutjeli, da nestaje topline? Sjaj se gubi. Sve postaje sivo.

— Sjećam se!

Zar nije u vama ta blijedost, memljivost sunca ništa proizvela?

— Neko neraspoloženje. Kao da se u meni nešto vedra gasi.

Dobro. Razumjet ćete!

— Ne razumijem. Danas ste tako čudni, pa vam se i drugi čine čudnima.

Pa ipak je preko vas prešla maglica, te zastrla draž i radost života. U vašim se očima odrazuje početak oluje. Vi nosite u sebi jednu tajnu. U nju vam je upiljen pogled. Možda ne dokučujete još gordost toga problema, što vam se nejasno provlači dušom. Ako ga satrete u počecima, oblačak će proći, a radost opet sinuti na licu...

Sjedjeli su na vrljici u polju. Sunce je bilo zašlo, a večernja je zažara osula i okropila predmete bakrenim sjajem. Crveni su kampanjski makovi pohlepno upijali prve valove vlage, a izdisali žaru.

Gledala je njegovo blijedo lice osuto bakarnim odsjevom. Činio joj se mjedenim kipom. Isposnički i strog. Nestalo je blagosti, što se obično odsijevala od njega. Spopala je bojazan pred njim. Bojazan pokornika pred strogim ispovjednikom, a ujedno je oćutjela jačinu volje toga čovjeka. I njegova joj se dosadanja blagost i dobrota pričinila kao nešto lijepo, čega je zauvijek nestalo. Ko davni sretni san. Oćutjela je u taj tren laku tugu za prošlošću i predslutnju svršetka. Ćutjela se osamljenom u ovoj tuđini. Nešto je stislo u grudima, te je osjetila potmulu bol, od koje umalo nije pala s vrljike.

Zgrozila se. Spoznala je, da on vidi, što se u njoj zbiva. Rumen joj osu lice. Obori oči i kradom ga pogleda ne motri li, što se u njoj događa. Počela se pobojavati njegova pronicavog pogleda i krutog suđenja.

No on nije pazio na nju. Promatrao je reflekse u prvom sutonu, a duša mu se upijala u nešto u bezmjernosti iza požara oblaka.

»Jest, tako je!«

— Molim?

Ah vi ste još tu! Oprostite. Časkom sam se bio zanio. U ovo se doba kad nas stišava buka. Stada se vratila s paše i smirila u stajama i oborima. Zamuknule bronce, klepke i rogovi, a bruj večernjeg Angelusa plovi krajem. Sve je jedna ekstaza. Zemlja diže k Vječnom, u svom ofertoriju, mirise polja i šuma, grgolje valića, znoj stanovnika i molitve sela. Nebo se spaja sa zemljom, a s pragova kuća i dvorišta odjekuje himan Navještenja...

U Vječnom se Gradu eto ori isti himan u zuju bezbrojnih zvona. No koliko sam ga god puta čuo, nije bio ko onaj moga Gorskog kraja. Eto i ta Kampanja je počela da gori od žare. Vjetrić, što bi imao da osvježi zrak, donosi smradni zapah kaljuže, rojeve moskita i kantilene kozarica, koje pršte od strasti i požude. A tamo u Gorskom kraju mirisi šuma i procvalih polja dižu kâd svoga tamjana u visine k veličanstvenoj ultramarinskoj kupoli bazilike, koju vjenčaju i protkivaju zvijezde. Tamo može da pjeva duša od radosti svijetla i boja...«

— Ja nemam takvih uspomena. Mene je rodio grad. I sve lijepo, što sam ponijela iz djetinjstva, to su večeri na balkonu, još uvijek pune prašine, blijeska žarulja, vreve i halabuke, izderanih promuklih glasova iz podzemnih pijačnica. Jedino lijepo, što još danas nosim u duši, to su stišane noći, dok sam u krevetu slušala zvukove klavira. Drhtala na njihovim vibracijama i od neodoljive čežnje kvasila uzglavlje suzama. I kad bi se već sve smirilo, duša mi je još uvijek resonirala na upite zvukove... Da, i one večeri na moru, na beskrajnim vodama u neizmjernom miru. Gore su sablasno štrljile u tirkizne odsjeve, a vode se, beskrajne i šutljive, pružale u tamu, u propast beskraja, poprskane mjesečinom. Sjećam se čudne površine voda, ko ocjelni sag svebojnih boja. No i to gasne!... Godine su tome!

»A danas?«

— Danas? Čini mi se, da je ona mala djevojčica umrla. Prodrla sam dobrano u bit glazbe, pa opet nisam sretna. Danas mi se čini, kad slušam negdje popca u kutu sobe ili slavuja u vrtu, da je sva glazba daleko od žive glazbe Prirode, od unutarnje glazbe duše. Sve je to loš prevod veličanstvenog originala, gdje neki apsolutni Umjetnik dira žice nevidljivog glazbila: — — —

Na uvele je kampanjske stručke noć lijevala suze. Oni su srkali slast tih suza i širili miris. Nebo se odmicalo od zemlje i gubilo sve jače u visine kupole.

Vraćali su se u grad bez riječi. Svako uronilo u svoje misli.

»Ja odlazim sutra.«

Ona ga iznenađena pogleda:

— Kamo?

»U svoj kraj. Među svoje gore.«

— Zar posve?

»Da, posvema. I možda ne ću više nikad udisati pokvarenog kampanjskog zraka.«

— Što vas goni odavde?

»Što me goni? Neodoljiva čežnja. Koliko je sve to lijepo, nije ono istinsko. Nije naše. Mnogo se toga ovdje nagomilalo — bez duše. I ako sam vam se dosad pričinjao smiren i sretan, nisam bio

sretan. Možda i nije sve tamo onako, kako sebi dočaravam, ipak ne mogu ovdje dulje izdržati. Sit sam te izvještačenosti — bez čuvstva. Sve je profanirano. I svetost su i ljepota i umjetnost ovdje makaronizirane... I dlijeto Mikelanđela i kist Lionardov i fra Anđelikove vizije i sva plejada umova, što su stoljećima gladovali, snovali i stvarali«...

Ulicama se valjala masa svijeta. Mrtve su ulice oživjele. Smijeh, cika, povici i pjesma zapljuskivahu im u lica i činili se kao poruga, kao prezir tuđincu.

On se oprosti od nje naglo pred njezinim stanom. Primijetio je, da joj zapinje riječ, a u grlu kao da nešto hropće. Crne joj se oči još većma zamračile i prevukle vlagom, zadnji stiskaj ruku i on odjuri dalje. Ona osta pred vežom sa zamrlim krikom. Sa osjetom pustoši i neiskazane samoće...

*

Roma, 18. V. 1920.

Prijatelju! Sad, kad nas dijeli daljina, a naše skupne časove proždire prošlost, bolnije preda mnom iskrsavaju zajednički trenuci. Proživljavam ih ponovno u sjećanju. O, kako su bistri svi utisci u mojoj duši! Kako je bolna java! Još nikad nisam osjećala tolike osamljenosti, čak ni onda, kad su mi umrli roditelji. Onda sam bila u zavodu, gdje nas je sve pitomke vezalo nešto zajedničko, a sada, u ovom gradu među stotinama tisuća duša nema nikog, kome bih se mogla povjeriti. Svako nosi sobom svoje težnje i vlastitu bol, a za drugog nema sućuti.

Oprostite, što vam pišem ovako, ali sam vikla biti s vama iskrenom, pa me to sili, da vam se izjadam bez uljepšavanja. A služim se i pravom, što ste mi ga dali na rastanku.

Ne ću vam opisivati prve dane iza vašeg odlaska, jer iako sam se ćutjela osamljenom, nisam još osjetila svu prazninu, jer me podržavala nesvijesna nada, da ću vas opet sresti.

Nisam poimala zbilju. A i vrijeme mi prolazilo u napetoj vježbi za novi nastup. Osjećala sam pače neku radost, dok su iz tipaka brujili slavenski motivi Novaka, Dvoržaka, Smetane i Musorgskog, što će zazujati dvoranom, u kojoj Verdi i Puccini zanose publiku do entuzijazma. Bila sam uvjerena, da će ih slušati jedno naše uho. Da će ih upijati jedna naša duša. I dok bude dvorana šumjela od odobravanja, da će doći do mene opet onaj isti, kao kod prvog nastupa, pružiti mi desnicu i prijateljsko srce ispunjeno dobrotom. Ne više stran i nepoznat i orošenih očiju ko onda sa slatkom našom riječi: »Dijete našeg neba, hvala! Među hiljadama ovih što slušaju, što vam plješću, nitko nije večeras proživio u svojoj duši ono, što sam proživio ja. I nitko nije toliko sretan kao ja, jer sam našao nekog, koga nije apsorbirala tuđina i iskvarila mu srce«...

Nisam vam nikad opisala dojma tih riječi. Za mene nije tada postojala dvorana. Prvi put sam tada, nakon deset godina, oćutjela toplinu našeg živog govora, oćut srodnosti i bratsko srce. No sinoć! — Svu sam dušu bila prelila u tipke. Ijuškala sam i plakala s onim motivima. Htjela sam svu publiku opojiti ljepotom i mekoćom slavenske duše, da te »barbarske nacije« pokažu toj rafiniranoj publici veličinu svoga duha i nadmoćnost čuvstva. I — uspjela sam! Dvorana se na koncu prolamala od ushita, poklika i odobravanja. Iz priloženih novinskih izvještaja možete prosuditi uspjeh. Ustala sam s upornim očekivanjem, što me ovih dana podržavalo, ali — moje su nade bile puste nade! Nije došao Onaj, radi koga sam bila svu dušu raspela na te zvukove. Nije mi uz prijateljski stiskaj ruke prozborio našu riječ. Pogled je moj bludio u moru svijetla po onoj uzburkanoj masi. Među onima, koji se turahu, da mi iskažu priznanje, oko nije opazilo, što je tražilo. Dušu je potresla java. Puknula je spoznaja osamljenosti i zapuštenosti. Bila sam dijete, izgubljeno u tuđem gradu. Obliše me suze... Klonula sam na stolicu. Pod laktovima bolno zazujaše tipke, a grč me jecaja skršio...

Ne znam, a i ne marim da saznam, što su mislili oni, što se doturaše k meni. Svijetla se gasila, a ja se našla u svojoj sobici u dubokoj noći sama. Sama u tuđini bez sućuti i topline. Bez ikoga svoga. I pogled s Pincija, što me dosad zanosio i oduševljavao, i srebrni vrisak djece što po njemu hrle, ne mogu da ispune nutrine. Danas sam bolna nostalgija za domom, koga nemam. Zemlja me citrona i narandža ne privlači više. Mignon traži zemlju zelenih šuma, u kojima jeka obija vrhunce i zamire u širokim ravnicama, po kojima se razlijeva melankolija naših duša, što plaču svoju radost i raduju se svome bolu — — —

Ovdje izdiše proljeće. Latice se osule, a tu istom počinju da cvatu ruže. Vi uživate ponovno proljeće uz vječno proljeće svoje duše. Je li iščezao onaj sitni oblačak što Vam bje uzbunio nutrinu uoči odlaska? Eto, tek desetak dana, što ste otišli odavde, a meni se čini vječnost. Zar Vas doista ne ću više vidjeti pod ovim nebom? O, toliko bih Vam toga htjela reći! Toliko toga da Vas pitam! Badava! Među nas se uvukla daljina, u koju uzalud bacam krik. Zašto ste otišli? Kako je ovdje pusto!

Prije sam podne bila u Kalistovim katakombama. Stojala sam pred papinskim grobovima. Činili mi se mrtvi, a ipak nije tome davno, da sam čula na istom mjestu riječi Ribara s jezera Tiberijadskog i njegova dvadesetičetiri nasljednika, gdje krvlju svojom pečate službu Istini. Podzemni Prijesto, ta trovjekovna stolica Prvaka, — što je pokorio svijet, nadvladao kraljeve i ispunio palače gordog Rima — danas je šutio. Šutjeli su nasljednici Prvaka apostolskog, a govorio mi samo Kajo. Pričao mi o jednom gradu, kome ljube podnožje plavi valovi Jadrana, a vjetrovi nose pozdrave dalekih planina. Umukla je pjesma Cecilije i guk Valerijana, a ja sam čula samo pozive daljina...

Hoću li kada naći opet sebe? Slutim, da se na Vašim ustima rađa smiješak, ali ja moram da Vam ovo pišem. Moram da nekome iskalim dušu, pa makar zatim slijedio prezir i muk — — —

Već je minula ponoć, a ja ne ćutim sna od silne sparine. Oblaci se ganjaju nebom. Možda padne kiša i zahladi ova žara. Vi se sigurno blažite u vašem gorskom kraju velebnim vidicima i opijate mirisom šuma, dok nas guši prašina i ispijaju moskiti.

Ako i ne očekujem, da ćete ikad doći do kraja ove lude čitulje, ipak gojim nadu, da ću doskora čuti o Vama i najmanju vijest.

Lina Z.

Oko mene pjeva samoća čarobnu pjesmu tišine, a sveta jeza uzbibava drhtaj po svima nervima. Sjedim na mekanoj mahovii, oslonjen o gorostasno deblo i u polusnu zaklapam vjeđe. Krv mi u ušima orkestrira blagu uspavanku. Lebdim među snom i javom, pa ipak primjećujem beskrajnu priču šume, gdje svakim listom, svakom grančicom, sokom svih žila što struji deblima k plavetnom beskrajnom svodu, iskazuje ljubav velikom suncu.

Slušaš li i ti, čedo, tamo u daljini ove zvukove, kad pjevaju sokovi, a lišće se nečujno cjeliva s tracima sunca? Čuješ li lagani drhtaj ljubavne groznice, kako struji cijelom šumom ko daleki uzdisaji mora, dok se valja pržinom? Gdje tvoja danas boravi duša?...

Uho, priviklo samoći, zamjećuje najsitnije vibracije i daleke glasove. Mukli topot od pada trulih suvaraka i škripaj ukrštenih grana u dolini. Duša, zasićena mnogim doživljajima i raznolikim utiscima u lutanjima svijetom, krijepi se slatkim dolce far niente... Oči, na po otvorene, zure u ultramarinski svod. Sitni, bijeli oblačić hrli po njemu ko bijelo jedarce na lakoj katarci. Tonem nekud u dubinu. U nesvijesnoj sam bojazni raširio ruke i grabim prstima po mekanom mahu, što se provlači prstima ko pamučni pokrivač prefine postelje za moje otvrdnulo tijelo. Spopada me osjet, da ležim na krmi golema broda, a onaj je daleki oblačić sniježni vrhunac nepoznate gore. Nešto me vuče k tome vrhuncu, što se prelijeva zlatom sunčanog ožara, ali brod juri sve dalje silnom brzinom. Sniježni je vrhunac iščezao. Brod je ušao u mrak. Na dalekim obalama, u tihoj se noći pomalja grad u moru žarulja. Odraz žarulja trepti u dubini mora, a svako je svijetlo jedna čarobna priča, koju bih htio da uberem. Dugo putujemo k tome gradu Mira. Već smo bili izgubili nadu, da ćemo ikada stići. Na pomolu tih svjetlila obamire u nama sve, samo se širi lagodni umor od sreće i želje, da još časkom odgodimo čuvstvo iznenađenja. Grad je pred nama. Zidovi veličajnih zgrada od bjelokosti i krovovi od ebanovine palucaju u čarobnom blijesku svjetiljaka, ko pučina morskog zatona u ljetnom sunčanom sutonu. Smireni parkovi šute nad bijelim lepezastim stazama, što se kupe ispod cvjetnih krošanja pred portalom sniježno-blještave palače. Iz palače dopiru sanljivi zvuci tihe glazbe. Tihi ko prizvuci Bethovenove Pastoralke, dok su se rađali u njegovoj duši. Iz palače se ruše kroz prozore valovi svijetla upivši odsjeve dragulja u najdivnijoj harmoniji boja.

Brod staje uz ključ, koji je izronio iz topazne morske pučine, ko alabastrni nasip, da nas izvede iz tame, tirkiznim odsjevima i mrtvim stazama, u Palaču Smirenja. Lica nam postaju prozirna. Netjelesna. Očima se prelijeva spokoj. Usta prožima Muk, a noge ne ćute težine tijela. Bijeli pijesak ne šušti pod stopama. Postajemo tihi i svijetli, ko zrake sunčane, kad putuju ispod cvjetnih krošanja po bezglasnim stazama. Nad nama, oko nas, u nama zuje akordi glazbe. Svaki od nas postaje ritam. U zuju tih ritmova stupa naša povorka u mistično svijetlo palače — — — —

Otvorim oči. Ne mogu se snaći. Da; snivao sam! Zadnji traci sunca na smiraju liznuše mi ispod krošnje po licu. Šumske se pčelice vraćaju s paše. Zuje nada mnom i ulijeću u šupljinu debla, da se smire u košnici.

*

Hoćeš li mi oprostiti, dijete iz daljine, tvoju prevarenu vjeru u mene? O da znadeš, koliko ima u meni i varke i samoobmane! Ti možda gušiš svoju bol, jer vjeruješ u Čovjeka, a ta je vjera laž! Zaboravi na sve! Na večer tvoga nastupa. Na naše duge šetnje. Na obale Tibera; platane Pincija i priče Katakomba. Onaj vođa tvoj, onaj čovjek je mrtav. Ubio je sam sebe, kad je popustio svome porivu, kad je poslušao sirenski glas prijateljstva i ostavio svoju samoću i sebe. Ono lijepo je mrtvo...

Zašto sam išao među njih? Ako sam morao otići u grad, zar sam morao poslušati zavodljivi glas druga iz djetinjstva, pa doći onamo? Odakle im takav pojam o meni?

Uzalud rešetam po tom danu vina, pjesme i opoja i tonem u noći muzike i plesa, tame i žarulja u gavanskom vrtu, — sve mi je tajna. Poimam, kako sam došao iz svoje samoće u onaj uzbibani krug, gdje peku oči od dima, gdje cilik gusala i akordi pianina opijaju nerve i um, a raspojasava se strast, ali zašto sam postao njima ravan? Pojmim trenutačan nastroj, ali ne pojmim taj život. To vječno bunilo uma i svijesti.

Dolaze li oni kada k sebi? Zavire li kada u dušu, što čami u tami? Zašto sam govorio onako puno i ludo? Bio sam pijan, no ne od vina i dima, nego od lude zaboravi. Cijelo su popodne zurili u me sa posmijehom u oku. Na licu. Na usni. I s tima sam se ljudima smijeha smijao i sam. Vikao sam do iznemoglosti. Do ludila. Oni se možda i sada smiju, a meni je da plačem. A zašto se smiju? Zar zato, što su uspjeli, da jedno biće ubije u sebi čovjeka; što su uspjeli da unesu u jednu dušu grubi disakord?

O Kempenče moj, i ja sam danas za stupanj manje čovjek! — — —

*

Pa i nije možda sve tako strašno kako mi se činilo jučer. Kad sve mirnije promatram, izgleda mi, da je ipak bilo gotovo lijepo. Jučer sam bio pod dojmom neispavane noći, a to mi je razdražilo živce. Možda imaju oni pravo? Da, u nama ima mlade, vrele krvi, a ona ključa, vrije i šumi ko gorska bujica u sutjesci.

Rekla mi ona gospođa s kovrčavim kosama: »I vi ste čovjek još jedar i mlad, pa čemu ta šutnja i bijeg od života? U vama ključa život, a vi gušite njegove podvige. Zar može tu biti sreće? Zaboravite sve! Bacite se u struju života. Prinesite kupu mladosti, što kipi, k svojim usnama i ćut ćete u ušima smijeh u srcu opoj i sreću, pa nećete prestrogo suditi ljude. Znat ćete, da ste proživjeli čas,

a onda vam još uvijek preostaje bijeg u svoju samoću. Neka jednom na prizmi vaše duše sijevne i ova strana života, pa ćete vidjeti, da i ovi oko vas imaju pravo. Da se i oni smiju suncu i mladom životu. Da i oni nose u sebi svoju sreću, svoju tugu i bol«.

I ja sam okusio čašu. Onda sam kriknuo gromko s blijeskom u oku. Sa žarom u srcu. Sa smijehom na licu. Svi su gledali začuđeno — dugo. Onda je provalila cika. Zabrujala glazba. Raspojasao se vrtlog... Izgubio sam svijest o samome sebi i tko zna, što sam počinio. Bio sam lud. Izbruhnuo je sav prigušivani poriv...

Ne smijem, da ih pitam, što se zbilo. Pa i čemu? Reći će: Bio si veseo! Moram da bježim pred sobom. Ali kuda? Kuda u ovoj samoći? Kamo da se sakrijem od samoga sebe? Pred uspomenom što me goni?

Zalud, druže Luka, virkam na otvor kolibe. Već danima te nema, da razbiješ moju samoću. Da mi doneseš mir. Da si na tvome bolu kalamim dušu. Zar su te srozale patnje, a tužni spomenci podgrizli snagu?

*

Ovi dani prolaze jedan za drugim kao niza od koralja u suncu. Silaze noći pune svježosti i vlage. Mjesec gviri kroz zelene baldakine na svome ljenivom putu. Opsipava plave vrhunce i ljubi ćelavo tjeme visokih gora. Veličantvene me zore vabe na gorske plančice, da motrim kradom plahe srne dok u prohodnom maršu griskaju zelen.

Verzovi se Matutina rune s mojih usana ljepši i slađi no oni Racinea. Antifone se stoglasne ore u ovoj zelenoj katedrali, kakve si nije moglo da dočara oko mekog Verlainea. Gloria sunca upaljuje nebo. Zatrepte krošnje srebrenim plamom, a metali lišća prosipaju simfonije boja.

U tom požaru dana pružam ruke k visinama, da se raspnem ko svijetla zrake u sve prostore i pospem sve stvari cjelovima svoje ljubavi.

*

Venezia 6. VII. 1920.

Već sam bila izgubila nadu, da ću ikad dobiti vijesti o Vama, pa ipak! O da znate, koliko sam Vam zahvalna na Vašem pismu i pobudama.

Znala sam, da ćete se narugati mome zadnjem listu. I sama uviđam njegovu ludost, ali živci su mi bili tako rastrojeni, da ni sama nijesam svijesna, što sam pisala i kako sam ga otpremila.

Mogu vjerovati, da ste ostavili ljude i zavukli se u to svoje duplje, kako nazivate svoju novu postojbinu, ali da ste se posve oprostili sa svijetom, toga ne vjerujem. Znam da volite život, pa zašto bježite od njega? Radoznala sam, dokle ćete izdržati. Pišete mi, da Vas ne smatram pustinjakom ili mizantropom, ali zašto taj Vaš bijeg u šumu? I vaš ljubimac, asiški Poverello, i ako je ljubio prirodu, nije bježao od ljudi. Dobro su mi još uvijek u pameti Vaše riječi, dok smo jednog predvečerja u aprilu bili u Njegovoj crkvi, a Vi mi govorili o Njemu, o pjesmi Suncu, o alvernskoj himni Ljubavi. Vi ste se bili zanijeli pred sedam vjekova, kamo Vas ja nisam mogla pratiti, a možda i ne ću moći nikada shvatiti tadašnjeg Vašeg zanosa. No oči one male djevojčice ipak su bile u blizini Vaše duše. Assisi, Bevagna, Spoletto, da cijela opjevana i cvjetna Umbrija planula je bila pred njom ko golema poljana, koja izgara u vatri Ljubavi. Ona mala djevojčica ne shvaća ni danas Vaše poredbe tog Poklonika gospođe Siromaštine s Adamom pred padom, ni orfejskog mu glasa, koji je silio nerazumnu Prirodu, da se pokorava u izlivima njegove ljubavi Bogu.

I eto, ta mala djevojčica — dijete — kako ste je zvali, danas je daleko od svega onog lijepog. Daleko ko od djetinjeg sna, a njezina duša zebe na udarcu vjetrina, što se narivavaju k njoj. Ne može da ćuti toplinu svega prošlog. Njoj je i danas, ko onda, kad su glasovi s kora, iza gustih rešetki, pretrgli davnu priču s Vaših usta i grunuli je u sadašnjost, u ludu zbilju života...

Jučer sam, osim Vašeg lista, imala još jedno lijepo iznenađenje. Dok smo za objeda sjedjeli za stolom, dopro je do mene razgovor u našem slatkom jeziku. Znadete i sami, kako me to obradovalo. Nisam mogla izdržati. Ustala sam i otišla k susjednom stolu. Kad smo se upoznali, čavrljali smo cijelo popodne i večer. Konačno se ispostavilo, da su to Vaši stari znanci, još otkad ste služili u njihovu mjestu. To su Janko Orlić, te Ivo i Katica Maričić. Katica je bila čak i Vaša učenica.

Vi se ne ćete ljutiti na moju radoznalost i brbljavost, što smo pretresli, — ukoliko je bilo moguće — Vaš curriculum vitae, te što sam izdala tajnu Vašeg novog života. Oni se vraćaju za nekoliko dana kući, a ja moram opet na neko vrijeme u Rim.

Dogovorismo se, da ću ih pohoditi kod kuće, ako mi prilike dopuste, još ove jeseni, inače svakako dogodine. Mogla bih, eto, nakon deset godina opet vidjeti rodne žalove, za kojima mi odavde hrli pogled preko sivog Jadrana.

Nagovaraju me, da otkažem ovdje ugovor, te se preselim stalno u domovinu, no ja sam uvjerena, da tu ne bih mogla naći tako povoljne uvjete kao ovdje. K tome moram da dovršim još neke studije, za koje tu nema zgode.

Ako se ispuni ta moja nada, moglo bi se dogoditi, da Vas potražimo u Vašoj jazbini. Valjda ne ćete imati ništa protiv? Ali, zato će biti još vremena, da se ishodi dopuštenje. Zar ne? Ne će trebati posebnih vizuma? Izvolite primiti pozdrave i poklon od

L i n e Z.

*

Noćas je vladala oluja. Škropci su bijesno, uz urlaj vjetrine, udarali o kolibu. U dolini je vjetar preludirao urlaju vučjih čopora. Kroz pukotine je među brvnima kolibe svirao orkan i šibao pljuscima. Vatra cvilila. Ležao sam uz ognjište na mekim kožama i pekao u žeravici krumpir, a s ražnjića se cmarili masni ćevapčići. Ajka mi se skutrila uz noge. Drhtala od uzbuđenosti i promuklo režala. Uđa potresao lancem. Provlačio se kroz rupu i zavijao u noć. Vraćao se usplahiren i nemiran. Otvarao gubicu i kesio jake bijele zube, okretao glavu k uvali i nešto mi htio reći svojim povjerljivim: av, av. Moj se nebojša

valjda zaželio borbe, ali miris je krumpira i ćevapčića doskora utažio njegovu žeđ za krvlju i borbom, pa se mirno pružio uz ognjište i slušao stenjanje drveća, prasak polomljenih grana i udarce gromova...

Vatra je dogarala. Velika se klada uzglavnica zasjajivala i pokrivala pepelom. Vjetar duvao kroz pukotine. Pokriven neprodušnom kabanicom, bacio sam se na ležaj stelje i planinskog sijena i očekivao san u poludrijemežu. Prisluškivao olujne glasove ko povike i krikove vještica na skupnom ročištu. Sova je negdje u blizini tužno hukala. Iz vrtače joj se prodirnim, otegnutim krikom odzivao ćuk.

Onda je sijevnulo. Par časaka nisam vidio ništa od silnog bljeska. Zemlja se poda mnom potresla. Koliba jauknula. Pomislih da se srozala. Ali kad se tutanj groma stropoštao u dolinu, odjeknuo u dubinama i gudurama, potresao glavicama, a komadi se drvlja survali po krovu, dovih se, da je grom udario u obližnje drvo.

Psi se više nisu dali umiriti. Vukli me s ležaja. Režali i zavijali. Nekim se nemirom ispunila cijela koliba.

Plohe su leda, ko doboši, udarale po krovu i brvnima kolibe, dok se za po sata nije sve smirilo. Ali psi nisu imali mira. Širili njuške, polajavali i režali. Već me hvatao drijemež, a pripaljena smotka dogarala, kad naglo zacvile psi. Nad kolibom jekne jezivo u muklom stišaju: »u-u; u-u«. Naslutio sam: počinje neobična podoknica. Ustanem. Psi mi se oplitali oko nogu, bojažljivo potrkavali k vratima. Resko zalajavali. Privežem i Ajku. Otvorim kapak i nagnem se u noć. Oblaci počeli bivati svjetliji, a kraj se ogrnuo sivom sablasnom tamom.

Vladala je tišina u kontrastu prohujale oluje. Neka se tamna slutnja uvalila u me. Dohvatio sam pušku. Promijenio naboje. Metnuo pripašaj, zapalio smotku i — čekao...

Ne potraje dugo. Iza uvale jekne urlaj. Kratak. Rezak... Vraćaju se!... Prohtjelo im se pasjega mesa. Prvom se urlaju odazva s vrha drugi. Mukliji. Duži... Onda sa strane. Opet iz uvale, ali sad mnogo bliže. Dakle ćemo se prvi put u životu ogledati — o život! Ruke mi i noge počele drhtati. Osjetim silnu uzbuđenost. Opipam Uđu. I on je drhtao! Smirilo se...

Prislonim uho uz otvor. Navikao na svaki šuštaj, brzo sam razabrao kojih dvjesta do trista koračaja, gdje se nešto oprezno pomiče... Opet tišina. Slušam: Ništa! Već htjedoh da legnem, kad psi počeše naglo prhati na nozdrve, i dizati glave. Zalajaše. Poče bijesna svirka sa svih strana. Sad bi se približili, pa odskočili, da se opet prikuče bliže. Psi mi se zapleli lancima oko nogu. Pogledam van. Ništa, tek kadgod ko da kratka sjena šmugne med stabaljem.

Dohvatim i sjekiru, bude li od potrebe. Psi zaurlaše. Oko kolibe nešto oblijeće u krugu sve bliže i bliže. Promolim cijev i čekam. Među bukvama se nešto maknu. Odapnem. Blijesak me zasjeni. Pođem k vratima i ponovno odapnem. Čekam... Prema uvali čujem prasak suvaraka. Opalim za njim dvaput u noć, a preko uvale se začuju zadnji urlaji i mir...

Počelo svanjivati. Nebom se prolila mliječno siva boja. Oblaci se razilaze, a plavet poštrapana rujem proziruje kroz provalije oblaka. Na njoj gasnu zadnje zvijezde. Vrh propušta kroz krošnje bukava i jela snopove bijele jesenske svjetlosti. Mlazovi svijetla padaju sve gušće na bijeli nastor krupe. Nad Bilom se pomalja vatreni kolut, — oreol nad glavom novoga Dana.

Petnaest se koraka podalje od kolibe na krvlju poprskanoj krupi, otvorenih čeljusti, iskešenih zubi pružila stara vučina. Hladna!...

*

Rano predzimnje jutro. Sviće!

U dno sela zatrubiše puške. Iz prvih se grmeča odjaviše druge. Po broju trublja, sve je društvo spremno.

Glas puške odjekuje praskozorjem. Potresa maglicu. Obija vrhunce. Trepti nad dugodolinom. Zamre. Opet izbruhne i zamire u prozračnim visinama u procvaloj vedrini.

Svježi zrak dunuo na raširene nosnice. Raširio grudi i razlio žiljem val prohladne svježine. Kapci se na očima, još dobrano sanovni, rastvaraju i stežu, a bistrina ih jutarnjeg dogleda diže i tanji.

Pod nogama izmiče kao kost tvrdo smrznuto tlo. Nos se zacrvenio ko puranska kresta i uza svu vedrinu jutra hoće da silom stvori jugo, pa se uscijedio do dosade, ko podzemna špilja memlom.

Uzmem sobom, na glas pušaka, razigrane pse i pođem lagano vlakom na određeno mjesto prema Bilu. Puške su zamukle. Društvo se rasulo, svaki svojim smjerom na određeni »doček«.

U šumi još tišina. Vrhunci su brda sve svjetliji i već ih prožima zuj. Gole grane šute. Na grančicama im drijema kristalno inje. U nosnicama me bodu, ko štapići, zamrzle dlačice. Topla se sapa bjelasa ko dim. Ruke se grče od hlada, a noge zebu.

Dosadilo mi. Razvežem pse. Pogladim ih. Zvižnem na podstrek. Zacviliše od radosti. Zguriše se i odskoče. Nekoliko me puta oblete u krugu, a onda nagnu svaki na svoju stranu...

Vrhunac već bliješti u suncu, a inje zasljepljuje vid. Sunčana se crta spušta sve niže, a ja joj hrlim ususret po strmom, smrznutom terenu. Na vršcima bližnjih bukava već planulo inje, a teške se kapi ruše, ko debele suze, po meni...

Jedva čujno primijetih štek. Oslonim se o panj i susprežem dah, a sva čula usredotočujem u uho... Opet štek no još daleko i nejasno otkuda. Slušam. Tišina. Ali tad se jasno začuje ubrzana Uđina pjesma, gdje prilazi k meni. Skinem pušku i čekam. Laka mi nervoza struji u udovima.

Poviše mene zatapta nešto. Prinesem pušku i — ruke mi klonu, a uzdah poleti iz grudi. Ajka jurnu kraj mene. Najsitniji časak joj spasio život. Baci se strelimice pred Uđu, zavrati srnu i odjuriše u duetu preko vrha...

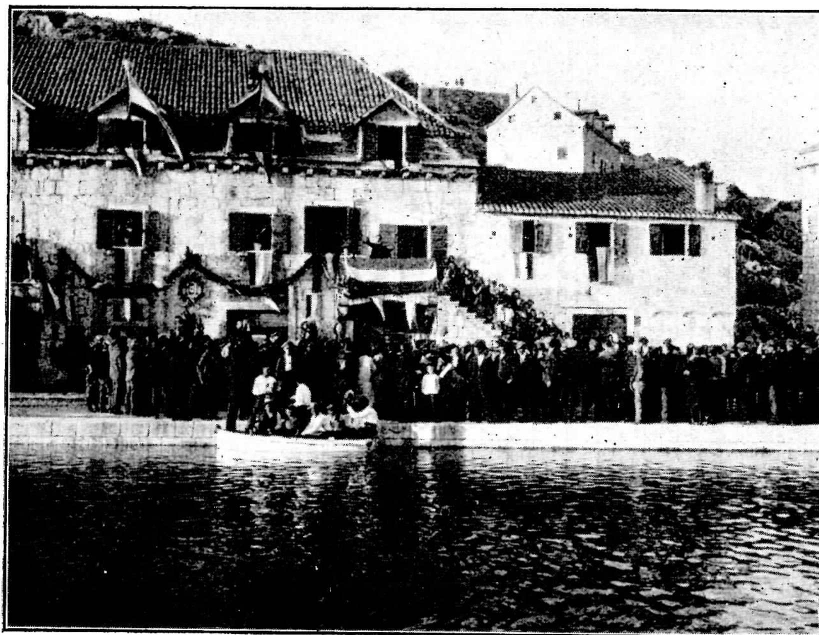
Uspinjem se uz litice. Vjetrovi su i kiše isprali zemlju, a strma se navorana golet vrhunca ustubočila nadamnom. Pukotine, rasjeline i bezdani razjapili svoje tamne oči i motre me neprijatnim, jezovitim pogledom. Gromade se kamenja, naslagane

jedna na drugu, iskršene gromovima i snjegovima, ustubočile ko neprohodna ograda ukletoga grada. U pukotinama se tu i tamo utisla kržljava jela, iskrivljeni javor, žilavi vitki mliječ-javor, izgrižena i okljaštrena lijeska te povijena smrdeljika i spleli gustu, neprohodnu živicu.

Penjem se uz litice. Zabadam prste u pukotine i hvatam se za kržljavo rašće, da pridržim ravnotežu. Blijedo jesenje sunce polijeva blagim tracima. Znoj me oblio svega. Iznemogao padam na samom bridu.

Pred očima mi se prostro sav gorski kraj. Crkve se bjelasaju posred sela. Tamnožuta polja rube mrke jelove šume. Gorski lanci u padovima iščezavaju u plavilu. K jugu plavo more nosi na sebi se niz litice, izvale i vrtače. Nemirni me psi povlače. Grančice gustika šibaju po licu. Podrapan i ranjen spustih se u dolinu i pustim pse i vratim se kroz rasjelinu.

Zamalo jekne preko doline nagli lavež. Napnem pogled kroz guste jeliće. Čekam nestrpljivo blizi štek. Psi izjuriše prema meni zgrbljena tijela i rastvorenih gubica. Oblete oko mene, zacvile i odskoče naglo natrag u dolac. Oblete ga. Jurnu previjom iza pećina. Ništa. Sjednem ljut na golemu izvaljenu jelu i odložim pušku, da svijem smotku, ali se na litici poviše mene začuje topot. Skočim za obližnju bukvu i pripravim pušku. Na vrhu pećine u taj tren izjuriše dvije srne. Opalim obje cijevi. Skokom od nekoliko metara jurnuše u dolac. Priskočim k rubu, da po-

PROSLAVA PEDESETE GODIŠNJICE PJESNIKA V. NAZORA U LOŽIŠĆU NA BRAČU (Kuća pjesnikova djetinjstva).

gromade žutih sprženih otoka. K sjevero-zapadu ištrljili bijeli vrhunci Alpa i paraju jasno plavilo zraka, a dolje se ustubočio Velebit i uranja svoje gorostasne brkove u more. Bunjen rikom valova i orljavom bura bdije ko vjekovni stražar naše krvi . .

Za Bilom zaštektaše psi. Prehitim vršak i stanem na prelaz. Ubrzani štek i prasak. Još hrliji lavež i tajac. Kroz gudure i dubodoline drhti odjek. Zamukne i opet grune, dok ne iščezne u tihoj polusjeni. Osluškujem. Čas dva tišina. Sa glavne se litice, par stotina koraka od mene, javi uzastopce dugi jek trublje. Počesmo se odjavljivati, a sva šuma veselo ori od trubljenja.

Skupismo se. Luka sjeo pod jelu, naslonio se na trogodišnjeg srnjaka, te veselo odbija dimove iz svoje lule. Sjedosmo i mi. Netko lulu, netko smotku i začas je sav vrh bio zastrt plavkastim oblačkom dima.

Nakon kratka se odmora opet raspršismo na sve strane. Opet moram da zavađam pse. Prebijam novno opalim. Pod jelićem se jedna trza u zadnjim trzajima. Poletim k njoj. Još jedan trzaj. Upiljila u me bespomoćno velike mile oči, kao da moli trunak smilovanja. Oko joj se ovlažilo suzom. Odbaci noge, a oči joj se previle mutnim sjajem.

Nisam mogao da izdržim. Odvratio sam pogled, a u grudi mi se slegla neka tuga.

Oči! Tako slične oči gledale su u me jedno predvečerje na dalekom Jugu, prelivene beskrajnom tugom.

Da znadu ovo, da li bih ikad od njih stekao oproštenje?

*

Ništa! Snjegovi su prekrili sve. Bijela, snježna koprena pokrila je kraj, a gluva tišina kraljuje svuda. Dan za danom prolazi. Izmjenjivale se vijavice i vedraci. Dani mračne osamljenosti u mome dublju i noći duge a bez sna. Dani sunčani, kad je šuma okovana injem bila ko čarobni grad uklete kraljevne i večeri vedraca s ledenim odsjevom

zvijezda, u kojima je veselo plamsala vatra na mome ognjištu, kraj koga smo Luka i ja u dugom razgovoru kratili noći... Ništa! Ni otkuda glasa. I ne marim zato! Brzo su uveli spomenci sviju na me i eto sam ovdje živ pokopan. Otišao sam od njih i već mi se zameo trag, košto mi snježna vijavica zasipava stope, dok ovih sivih dana lutam bez cilja u nepreglednom bjelilu. — — —

Već ne znam da brojim dane. Oni prolaze mirno i ja u njima. Nose me nekud bez cilja, a ja se ne protivim tome. Kud ćemo tako doći? Koliko ih je već prošlo u ovoj samoći, gdje su mi molitve društvo, a koliba zuji od misli?...

Staze su mrtve. Bijelih je nestalo cesta, da paraju zelen dolinu, da me vabe u dalji. Šutnja. Duga, beskrajna šutnja straži mrtvu stražu nad onim, što je prošlo. Srce mi postaje grob, gdje leži pokopan prošli život, a sadašnjost je zuj nostalgije za onim, što će doći. Dani su ovi Meditacija, koja me prati stopama srna na bijele vrhunce, u šutljive doline, gdje se smirio krik i pean životu, a utonuo život.

Danima već hrlim po ovom bijelom gradu, sâm, u šutljivoj pratnji stopa. One se viju za mnom. Bezglasno me prate, a na njima moje misli čekaju dodir sunca, da ih u cjelovima svojim ponese k svetom Gradu.

Kad dođu noći vedraca, a zvijezde padnu u inje, moja miriši šuma blijeskom vječnih visina.

Potočić u kristalu je sakrio svoj žubor i sluša treptaj zvijezda, ariju visina, vječnost pred Vječnim.

Duša u čahuri ekstaze pije divne vizije i gleda bezgranično polje cvjetova Giotta i Angelica... Sluša zvukove Devete i pjev sv. Grala...

*

Već par dana pljušti ko za inat. Burni se neprodušni oblak nasukao na vrhu Bila, a iz njega cmizdri, cvili i urliče uvertira Makbeta. Stabla stenju. Praskaju grane. Beskrajna agonija zime u odurnim izdisajima i krikovima huči mojom planinom. Mlazovi škropaca oznojili ponutricu kolibe. Vlaga mi dopire u srž kostiju. Uzbibala mi živce i napunila mrzovoljom. Mokra drva cmizdre i cvile na vatri. Dim se zgusnuo i grize oči. Torba mlohavo visi na klinu. Izgubila utrobu, a i ja dobrano pritegnuo kajiš. Uda se i Ajka savili u klupko. Od vremena se do vremena dignu, protegnu, razjape ždrijelo i dosadno zijevnu. Zirnu kroz rupu mutnim, dosadnim pogledom. Okrenu se okolo sebe nekoliko puta, zgrče i prevale na drugi bok te liječe čaporke i tabane sasječene snijegom.

Brrr! Spustio bih se u selo, no ne možeš da korakneš po bljuzgavom i klizavom tlu, a valjda su bujice razvalile prelaze, pa mi se zalud i micati s mjesta. Ne preostaje već se sprijateljiti sa sudbinom pa pružiti krake uz vatru i čekati...

Prebit sam od dugog grčenja po kolibi. Po stoti put već pregledavam oružje. Čepim pukotine na kolibi. Tražim, nije li gdje zaostao koji nepročitani redak zadnje pošte. Sjedam i zurim u plamičke. Proračunavam u njima smjesu boja.

Još sam jutros razredio svoje skladište aprovizacije i duhana. Svaka tri sata po smotku i upravo sutra do podneva, hrane tek maličak za večeru — a onda Bogu dušu. U grlu golica. Otresam džepove. Ogledavam sve kutiće, nije li se gdjegod što zadržalo iza jučerašnje pomne premetačine kolibe, da ne moram preinačiti svog neumoljivog proračuna s aprovizacijom i vremenom. Navika ne će da računa s okrutnom zbiljom, a napast došaptava: Razvedrit će se noćas, pa ćemo zorom u selo. Savjest buči: Ne! Ne diraj, jer što, ako ostane ko danas? A noćas? Zar još računaš na san iza tolikog ležanja? A znaš li, što su noći besnene, samotne i duge bez mirisnog oblaka dima oko glave... Ruka se nesvijesno pruža na policu, da dohvati dozu, a onda klonulo pada. Ljutav se diže. Bjesni nutrinom. Urliče. Šake se grče, da satru nevidljivog neprijatelja. I želudac pomalo sekundira. Nema druge, treba zadnji komadić mesa i krišku slanine natači na ražnjić, da malo primirim tu kućnu svađu...

Tuk! Tuk!

Halo! Tko je Božji, te me smeta u mom brlogu?

— Ja, gospodine! Lugar Luka.

Avanti, avanti, šjor Luka!

— Nude pritegnite vižlad, da ne ostanem bez hlača.

Radije recite bez torbe. Bijesa će im vaše hlače. Nijesu toliko radoznali, što se pod njima krije.

— Ha! Ha! Ha! — I pokazaše se dva lisičja repa pod omašnim nosom.

— No, no! Mir drugovi! Mir bunitelji mojih šumskih stanovnika. Ja sam. Ja, Luka. Alà! Ha! Ha! Ha! Miri Luka pse.

— Pa kako je, gospodine? Reče odlažući mokru pušku i prokislu torbu.

Eto zurim u strop i čekam, da mi što odozgo padne.

— Vi gospodine, danas nekud izvanredne volje. Vidi se, da vam se potok ne cijedi niz leđa.

Ali zato svira glazba bolje nego vojnička na čistu srijedu.

— Eh, eh! Ta valjda niste bolesni?

I gore! Jer mašina prestala da radi.

— A koji joj belaj?

Ponestalo karbuna.

— Aj, aj, zlo ga potrefio... I gurne guračem ono ugaraka. Vi mi baš kao da se sa svima posvadili i nakan Luku pustiti tišini, da ga ptica pjesmom razgovara, a vuk njemu sprovod tralaliče.

Mani Luka duga razgovora, van tresi hlače, nije li gdjegod bagaša ostalo.

— Ima u Luke i zelenog lista, kamo ne bi osušene trave, samo joj i korijen prokisnuo.

Pruži!

— Nasrnuo, Bože prosti, ko...

Govori, čovječe! Imaš ili nemaš?

— Imam. Imam. Imam... Valaj mu je zadnja došla, promrsi tiše kroz zube i pruži mi duvankesu, nabitu ko kupusna glava.

Oho! Ovaj se valjda posvadio sa svijetom.

— Nisam nikad s njime ni dobar bio, pa se nemam rađ šta ni svaditi.

A što ovo od kese učini?

— To u Luke davnašnji je adet. Dokle traje za ljude ne haje, već se skita svojom gorom crnom.

U zdravlju Vas vile donijele. A što torba kaže?
— Od sitosti popuštaju konci.
Kropila Vas rosica nebeska. Da Vas nemam bio bih skapao. Hura psine, neka gora ječi.
Hvatam pušku, a pucanj se valja mukao i gluh u doline.

— Ma, gospodine, što je s vama? Razrogačio Luka oči.

Već se bio na smrt pripravio, a eto došao lijek iznenada. Još da mi je par čudotvornih kapi, zadnja bi me tuga ostavila.

— Bit će i njih... Nego ded, da skinem ovo muke, što me ukliještilo ko babu Martu ljeskovi obruči. Ni klupice mi ponudili niste, a već torbu i džep prevrnili. Luka će ko prijekorno.

Sjednite, Luka, pa prevrnite torbu. Kašnje ću Vas pitati za zdravlje.

— Nu, nu! Dimi li gospodine? Nije fini, al' eto: nevolja ne bira. Ali evo, da jezik operemo... i pruži Luka žarke tropovice. Svaki gutljaj mozak preokreće i ko balzamom čudotvornim raspudiva jade.

A što vas, Luka, donijelo ovamo po ovakom zlaćanom vremešcu?... upitat ću Luku, kad se malo okrijepismo jelom i pilom i procmrljismo ono mokrog korijenja iz njegove duvankese.

— Noge, gospodine, noge ove stare. Lude one ko i glava što im zapovijeda. Sunulo mi nešto glavom noćas, dok sam se prevrtao bez sna, da bi moj gospodin mogao dobro pritegnuti kajiš u ovakoj zloći, a lako i prevrnuti oči, pa ko avet dozivati Luku, kad omrkne gdjegod u magli i duplju. Nije dakle fajde, već put pod noge, sve bez staza i pogaza, preko voda i kaljuža na sklizave pute.

Baš Vam hvala i od Boga plaća! Umalo, pa i zbilo bi se tako.

— Da, da! Ali od svih medenih riječi koja korist Luki, kad ga — prosti vaš obraz — i repić od mokrine zebe, a ne pita gospodin: kako ti je Luka?

Nemojte tako, Luka! Već se eto preobucite, a nitko Vam ne brani ni kolibe ni vatre, a bome ni loga, da Vas umor mine...

I skoro je sav kraj jače odjekivao od Lukine svirke nego od bure i ledenih škropaca...

*

Split, 15. V. 1921.

Učitelju dobri! Mjeseci su tome, što nisam čula od Vas vijesti, a niti Vam se javljala. Ne znam više gdje ste. Je li još uvijek Vaša koliba i šuma cio Vaš svijet ili negdje u svijetu kroz prizmu svoje duše promatrate njegove reflekse. Ipak moram da pišem, pa makar Vas nikad ne našlo ovo pismo. Ako Vas pak nađe, možda će misao učitelja moga uzbuditi spomen na ono dijete, što je ostalo samo u tuđini s otvorenom dušom, spremnom da prima, ko mekani vosak, sve što netko utisne u nju...

Da, mjeseci su tome, što sam zadnji redak dobila od Vas, i sama mogla da Vam se javim. Da je učitelj znao, kako se ono dijete muči u trzajima smrti, možda bi bio pohrlio k njemu, da mu reče utješnu riječ ili bi mu barem melemom pisma svoga utaživao boli. O, kako su bili teški časovi bez ikoga svoga! A kako teška spoznaja: zapuštena — zaboravljena! Žudila sam za smrću, da učini svemu kraj, a duša se nije dala. Ona je imala toliko toga još da rekne. Toliko toga da pita... I eto! Prošlo je! I ako je duga bolest podgrizla snagu, nije želje za životom. Snaga će se možda povratiti, ali hoće li ostati želja?

Jedan mi je san ispunjen. Nakon jedanaest godina opet sam na obali našeg Jadrana — u svome rodnom gradu. Zvona svetog Duje zorom me bude, a valići pljušte ko i nekad, ali nisam našla one, koju sam mislila naći. U zoru i suton mi pričaju kuće, zvonici i lađe, da su onu malu djevojčicu pokopali onda, kad su je metnuli na brod, da je ponese u tuđinu. Ovdje na Obali i tamo na Marjanu našla sam iza nje tek izblijeđeli spomen.

PROSLAVA PEDESETE GODIŠNJICE PJESNIKA V. NAZORA U LOŽIŠĆU NA BRAČU.
(Izložba Nazorovih djela pred pjesnikovom rodnom kućom).

Ništa — ništa od onog davnog. I ovdje sam tuđinka. A ta spoznaja boli! Zar nigdje na svijetu ne može čovjek naći smirenja? Ima li uopće sreće ili je ona samo fikcija ljudska, što ih gura u životu?

Svagdje, na svakom koraku me čeka razočaranje. Dok hrlim za nečim, što mislim, da će me zadovoljiti — živi bar nada, ali čim sam se priključila cilju, vidim: i to je bila imaginarnost. O, da čovjek može u sebi ubiti želje, satrti žudnju, ne bi bar morao da podnosi toliko boli!

Toliko je toga nagomilano u mojoj duši! Sva je ona zgrčena u upitnik. A odgovor? Hoću li ga naći? Zar uistinu leži na dnu svega onaj strašni: Ignoramus?...

O učitelju! U onim dugim danima i noćima bolesti tijela, još me je više mučila bol duše. Koliko puta sam zavidala Vama! Slala sam krikove, upite i uzdahe, a oni su negdje zamrli. Sledili se na putu, a odgovora nije bilo. Zavidala sam svima, što su tapkali pločnikom, a smijeh djece ranjavao mi dušu. Ja sam ih mrzila tada! Danas vidim, koliko sam bila luda. Tko je zavirio u njihovu knjigu sudbine, da čita, što im je pisao Usud? Što ih sve čeka na spiralama njihova života? Zar nije svakom kod kolijevke napunjen krčag boli, koji mora ispiti? — —

Pisala sam Kati, no odgovora još nema. Zimus me pohodila i ostala nekoliko dana kod mene. Obećala sam joj, da ću kod njih provesti u ljetu mjesec dana. Ona me i nagovorila na oporavak ovdje u Primorju. Kad ne bi bilo drugih briga, doista bi bilo ovdje lijepo. Procvali maj je ovdje divan. Na Marjanu sanjarim od jutra do mraka i naslađujem se divnim pogledom. Pohodila sam i Tuskulum no žalim, da nisam našla don Frane. Mora da je vedra duša. Mi svi tražimo budućnost i strepimo pred njom, a on ruje po davnoj prošlosti; strepi nad onim, što je pokrio prah i još vječno vedar! Njega uzrujava sadašnjost radi davne prošlosti, a mi se grčimo nad danom koji dolazi. Je li to posebna narav ili jakost duha?

Spremam se na odlazak u gornje Primorje, da gledam vrhunce odakle Vi pasete danomice svoje poglede.

Ako ste još uvijek u svojoj planini, okoristit ćemo se dopuštenjem danim nam prošle godine, te Vas potražiti i iznenaditi.

Oprostite, ako dosađujem. Prohtije li Vam se odgovoirti, adresirajte na Katu. Ona znade, gdje ću biti.

Svesrdice Vas pozdravlja

Lina Z.

(Svršit će se.)

O. Leonardo Kalac:

Pogreb na selu.

(Istarski motiv.)

Pred vratima je mnoštvo tiho, nijemo...
U kući muklo tek jecanje čuje se.
Na odru — mrtva djeva u bjelini,
oko nje žene suzeći sve vrte se.

Na odru — mrtva djeva u bjelini
Ko svela bijela ruža tek procvjetala.
I majka plače: O ružice moja,
o sinko, lijepa grano moja — tužna ja!

Iz kuće nose tiho lijes bijeli —
za njim se žene i muškarci ređaju.
Svećenik pjeva muklo »miserere«,
a straga žene u crnini jecaju.

Povorka kreće k crkvici prek polja,
kroz koja ide zvonâ jeka žalosna.
Iz kuće jauk zamire u dalji:
o sinko, lijepa grano moja — tužna ja

Marko Vunić:

Grad Trogir.

Pred gradskim vratima.

Otvori nam vrata gradski serežane
Ubi nas nevera, prozeboše kosti
Svi ćemo se smrznut tu do zore rane
Zar nimalo nemaš za nas samilosti?

Mi stranci nismo. Sinovi istog grada
Imaju i pravo da se u grad sklone
Vatra nam se gasi, a dim nas savlada
Otvori nam vrata, već i zvona zvone.

Šuti mrki stražar. On statute znade
U rano će jutro otvoriti vrata
Kad se prva svjetlost kroza nje prokrade

Pa se svih ulica polagano hvata.
Ribari ušute, a stari drug im veli:
Plemićki statuti sve su nam uzeli!

Šida Košutić:

K svitanju.

Mistička drama u tri čina.

LICA:

OTAC
ZINIJA, kći
MARIJA, službenica Zinijina
DANIJEL, službenik očev
PROSJACI, ŽENE, DJECA.

PRVI ČIN.

ZINIJA. MARIJA.

ZINIJA:

San moj je li vrijedan da ga slijede bezbrojni kucaji srca mog?
Ja se ne snalazim.
Izabirem u okolini staze svoje, a što je uistinu sve blago ovo, što mene okružuje?
Ja se ne snalazim.
Predmeti ovi ne mogu da zaustave stalno oči moje i odgovor ne nalazim pitanju svome.
Kaži, Marijo, imade li konačište put koraka mojih, jer ja se ne snalazim.

MARIJA:

Doista, gospodarice, uboga si ti i napitak duši svojoj naći ćeš u izvoru, što ti je skriven.
Ali će život nanizati mnogo dana i noći, dok stigne studencu.
Zato si uboga i ne možeš znati, hoće li uši tvoje smiriti ili pojačati zabrinutost lica tvojega.
Jer prolaziš dubinama opasnim i zov svaki teško će primijetiti uši tvoje.

ZINIJA:

U koga da izmolim izbavljenje?
Tu sja, a meni je zima.
Sjedni uza me draga, odat ću ti čežnju, što me obuze:
Legoh na san.
Pjevači očevi utihnuše, a lahor je treptao lišćem amo i tamo.
Ja mišljah: noć odavna siđe i moje je vrijeme da usnem.
Sakrih lice u tamu i vjeđe moje dozivahu san.
Tada...
Dopusti, odat ću tajnu čežnje moje:
Ja vidjeh Njega.
Ne znam, odakle dođe, nu On dođe i pristupi do mene.
Koraci Njegovi tiši su od lahora i lice je Njegovo osjenjeno mirisom cvjetova.
Tada, jao, ja osjetih stid:
Ljepota moja o kojoj mi govorahu, iščeznu kraj Njega i ja sakrih lice, da sakrijem nesnalaženje svoje.
Tada...
Dopusti, odat ću tajnu čežnje svoje:
On mi se nasmija.
O, smijeh je Njegov simfonija svemira i glas je Njegov topliji od majčina, kad se kolijevci sagiba.
Tada, jao, ja osjetih stid:
Ne usudih se progovoriti, da ne čuje glas moj, što bi nalikovao bezumnom pijanici, kad hoće da trči.
Pokrih lice rukama i na stisnutim Njegovim usnama zadrhta zagonetno rješenje vladanja mog.
Tada... dopusti, dopusti, o, draga...
On se sagnu k meni i ja utonuh u očima prelijepim.
O, kaži mi, san moj je li vrijedan, da ga slijede bezbrojni kucaji srca mog?
Ja se ne snalazim.

MARIJA:

Gost tvoj ušao je nepozvan do tebe.
On znade ljubav s dolaska svog.
Dođe u vrijeme, kad okolina spava i otac tvoj ukloni plesove bogovima zemlje.
Gost tvoj veoma je mudar.
Dođe u vrijeme određeno.
Zar ti ne razumiješ, zašto?
Doista, ne umijem da izbrojim sva dobra, što me omamiše u bašči boravka Njegova.
San tvoj je li vrijedan da ga slijede bezbrojni kucaji srca tvog?
O, gospodarice, premaleno je srce tvoje za dostojan odziv velikome gostu.

ZINIJA:

Ti skidaš koprenu s lica mojega.
Marijo, kaži, odakle ga poznaješ?
Nu, kaži, kaži, odakle je On?

MARIJA:

Ne znam, odakle je On.
Svakog dana neumorno radi u bašči našoj.
Iza topola, što zasjenjuju zidove dvora, prostire se sag cvijecima izvezen.
Tu je boravište Njegovo, i vidim Ga svagda, kadgod koraknem u blizinu greda Njegovih.
Ne znam, odakle je On, nu radi neumorno u bašči našoj.

ZINIJA:

On radi neumorno?
A ruke su Njegove bjelje od bisera ogrlice moje.

MARIJA:

Tiše... tiše...
Pjevači očevi dođoše.
Gospodarice, što zaodjenu strahom lice tvoje i zašto si ga odvratila?
Pjevači očevi dođoše.

ZINIJA:

Pjevači očevi dođoše.
Ja se ne snalazim.
Kaži, zašto otac moj brani, da Ga vidim?

MARIJA:

Tiše... tiše...
Dok utihne himna gospodaru njihovu, sagnut ćemo glave, da se ne smetemo...

ZINIJA:

Pjevači utihnuše, a glave su naše još uvijek pognute.

Kome je to počast ovaj čas?

Ne čini ti se: smijeh njihov dopire do nas i ne da nam da se uspravimo, dok ponovna tišina ne zavlada?

Kako je ovdje neobično.

Ja se ne snalazim.

MARIJA:

Smijeh presta.

I ti uspravi glavu i ukloni zabrinutost s lica svojega.

ZINIJA:

Kako da zabrinutost uklonim, kad ne mogu da se snađem?

Zašto je maločas pjesma njihova rastužila mene, a kad utihnu, iščeznu s njome i tuga moja?

Do jučer bijah sretna s njima.

MARIJA:

Doista, gospodarice?

ZINIJA:

Kako je neobičan upit tvoj. Oči tvoje kazuju: ti ne pitaš.

MARIJA:

Doista, gospodarice, istinu pogađaš.

Ja ne vjerujem u sreću tvoju i njihovu.

ZINIJA:

Ti ne vjeruješ i kako da te uvjerim?

Nu, kaži, nijesam li do juče pjevala i ja?

MARIJA:

Pjesma tvoja bila je lažna.

ZINIJA:

Kako da si to objasnim?

Nije li glas moj podrhtavao opojnošću ispunjenih želja?

Nije li raskoš svud oko mene i nijesam li ja ukras odaja ovih?

Kako da izrazim sreću s nebrige mojih dana, kad ti meni ne vjeruješ?

MARIJA:

Gospodarice, gospodarice, ja vjerujem vjeri tvojoj, ali je moja vjera druga.

O, koliko je prostranija raskoš neba, što zvoni valima srebrenih rijeka.

Koliko je čeznutljiv pjev slavuja, što pjeva u noći zlatnih zvijezda.

Kome to zvone vali i pjevaju ptice?

O, koliko je savršena lat mirisava cvijeta, što procva u satu jutarnjih zraka.

Kako li se smije putnik dvjema kapima rose što zacakle s lista, kada je on žedan.

Kome to mirišu cvjetovi i smije se putnik?

Gospodarice, gospodarice, ja vjerujem vjeri tvojoj, ali je moja vjera druga.

ZINIJA:

Tko si ti?

MARIJA:

Doista, ne znam da ti kažem.

Žena sam iz puka, a siromasi bijahu družba moja. Otac tvoj mene najmi, da služim njega, ali pobjegoh ovamo, da budem službenica tvoja.

U kući mojoj nema hrane ni odijela.

U kući mojoj nema luči ni ognjišta.

Žena sam iz puka, nu, što ti mene pitaš, tko sam?

ZINIJA:

O, Marijo, Marijo, objasni horizont spoznanja mog, jer ja se ne snalazim.

Kaži mi, zašto srce moje udara tako naglo, kad ono do juče ne poželje ništa?

Kako to da ja ne mogu razabrati, što mi to govori, da ga slijedim?

O, Marijo, Marijo, objasni horizont spoznanja mog, jer ja se ne snalazim.

MARIJA:

Gospodarice.

Istina mene zove.

Slijedim li glas njen, otac tvoj sasut će gnjev na nedužnost moju.

Istina mene zove, a ja se bojim za tebe.

Ne kažem li ti tajnu, korov će nabujat u okolini tvojoj.

Kažem li istinu, tad strašni dani vrebaju na tebe i hoćeš li se moći oduprijeti, gospodarice?

ZINIJA:

Što mi to govoriš?

Ta istinu kaži, jer sam radoznala.

MARIJA:

Odat ću tajnu, jer služim tebe.

Sve ovo, što nas okružuje, laže pred licem tvojim, kad sja, a života nema.

Kad bi sreća silazila sjajem skupocjenih predmeta, ti bi se danas snašla.

Srce tvoje opominje te da ga slijediš.

Ono te zavija zagonetnim pitanjima i rješenje njihovo otérećuje spoznanje tvoje.

Nu ti njega slijedi, ono ti ponavlja san o Vrtlaru.

ZINIJA:

Kaži jasnije, razumjet ću te...

MARIJA:

Pođeš li putem srca, doskora ćeš ostaviti oca svojega.

ZINIJA:

Bojim se tebe.

Riječi su tvoje okrutne.

MARIJA:

Oprosti gospodarice, ljubav mi nalaže, da rasvijetlim tamu pred zjenama tvojim.

Otac tvoj zao je u obilju svome, a srce tvoje opominje te da dom pjanosti ostaviš.

ZINIJA:

Ne govori zlo o ocu mome.

MARIJA:

Ja istinu govorim, gospodarice.

Otac tvoj dijeli drugima, ali dobra ta ne obilježuju njega već onoga, od koga ih primi.

Otac tvoj nije dobar, niti sam steče bogatstvo.
Njegovo je tako siromašno, te od sebe nema ništa da dade.
Lice je tvoje problijedilo.
Oprosti, gospodarice, ja istinu govorim.
Otac tvoj primi bogatstvo od Vrtlara.
Zato ti brani, da izađeš.

ZINIJA:

Jasno, jasno kaži.

MARIJA:

Otac tvoj boji se da ne upoznaš Vrtlara i doznaš laž ponosnih, što buče.
Vrijeme je odmaklo i ja ću sada da te ostavim.
Molim te, oprosti smjelosti, zada li ti bol i znak snošljivosti pruži meni.

ZINIJA:

Iščeznu žena iz puka, nu tko je ona, te ispuni sud srca mojega neizvjesnošću?
Riječi njene oštre su kao vršci paome, ali je blagost u dodiru pravde njihove i ja sam kao ptica u pozlaćenu kavezu.
Ponovno silazi mrak.
Topolama poigrava vjetrić, a zavjese prozora obilježuju granicu dana mojih.
O, ljudi siromašni i maleni, što se smiješite nedokučivim smiješkom jakima, ja nemam ni sjen snošljivosti vaše i ne mogu pravo da razberem jasnoću daljine iz odaja ovih.
Zašto brani otac moj da prekoračim prag doma njegova?
O, on doista kida živu mene da rasmije sebe i uzrok je i svrha u njemu samome za samoga njega.
Nu kako je dugotrajna okrutnost njegova i pjesme pjevača njegovih?
Doći će dan, on će utihnut i poklonici njegovi.
Netko drugi zamijenit će vlast njegovu odajama ovim i robovima njihovim.
O, kako je strašno danas.
Ponovno silazi mrak.
Topolama poigrava vjetrić i ptice zacijelo usnuše.
Kako je neznatan pjev, što dopire do mene u tišini te noći.
Iščeznu žena iz puka i ponese sa sobom biće moje.
Bijaše posestrima sreće, što me ostavi danas i sada sam sama.
Uresi mi otac odaju tu, a ja sam sama.
O, ruke moje, spuštene vazda, uzdignite bjelinu modrome nebu i odajte molitvu očaja mog.
Smilovanje nepoznatog iscijelit će bol neizvjesnosti moje, da je zaodjene radošću.
Topolama vjetrić poigrava i one se podavaju cjelovu njegovu, a ja u tami ovoj pokušavam da izbjegnem lancu očevu i osjećaj neobična Blagdana zvoni u duši mojoj na svečanost njegovu.
Što dođe, lepiriću, do robinjice i upravo u to vrijeme?
Ti si zalutao ovamo i tražiš sunce da budeš pratnja moja.
Nu, vrata su naša zatvorena i ne možemo sići da dočekamo svitanje njegovo.
Dok izblijede zvijezde na horizontu, strpljivost neka te resi.
Što dođe, lepiriću, do robinjice i upravo u to vrijeme?
Ti si zalutao ovamo i tražiš sunce, da budeš pratnja moja.
Siđi, dakle, na dlan moj, bit će ti postelja meka, a oči moje cjelivat će pelud krilašca tvojih.
Tako ćemo uzajamno podijeliti bol i radost žuđenu svitanju.
O, ti, sićušni lepiriću, kako si neposlušan i ustrajan, a nečujni lijet tvoj dizanje je tek i padanje u malom prostoru.
Doći će dan, ti ćeš mirovat i krilašca tvoja.
Drugi lepirić, koga još ne vidje, lepršat će raskošnom tamnicom.
Rastužuje li te čas taj?
O, kako je strašno danas.
Dragi, najdraži, što dođe u san moj, što učini nespokojnom dušu moju?
Kuda se obazrem, srce mi ispunja biće tvoje, a tebe nema, i doma tvog ne znam.
Žena iz puka sasu preda me zrnca ljepote tvoje, a ja se bojim da ih vidim u očevu domu.
Savršenost bi njihova da zablješti oči moje, ja bi da posegnem, nu dostojno mjesto ne bi znala odabrati uresu nenaviklu.
Ovdje je još uvijek tama i ja se ne snalazim.
Što je to? Je li vjesnik boravka tvog?
Šum odnekud silazi k ušima mojim i uzduh rashlađuje disaj moj.
Tko dolazi ovamo u nesnalaženju mom?
Jesu li to vjesnici Vrtlara mog?

PLES LEPIRA:

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.
Jedno smo kolo iz družbe Vrtlara, što njeguje cvijeće u bašči.
Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, da osvježimo disaj tvoj.
Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, nas petero malene braće.
S obojenih krilašca primi dugu, što nebo i zemlju veže.
S krhkih krila i peluda primi, što cvijeće natovari za te.
Tad lijet će naš obradovat Vrtlara i petero iz družbe njegove.
Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.
Ukloni zabrinutost s očiju svojih, jer smućuje pogled tvoj.
Ukloni darove oca svojega, obraduj se s darova naših.
Obazri se na dom malenih lepira, gdje sunčevi traci gostuju.
Obazri se na dom malenih lepira, gdje Vrtlar nam odaje kreči.
Sve je lijepo, gospodarice lijepa, i sve ćemo tebi dati, jer smo jedno kolo iz družbe Vrtlara, što njeguje cvijeće u bašči.

Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, da osvježimo disaj tvoj.

Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, nas petero malene braće.

S obojenih krilašca primi dugu, što nebo i zemlju veže.

S krhkih krila i peluda primi, što cvijeće natovari za te.

Tad lijet će naš obradovat Vrtlara i petero iz družbe njegove.

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.

ZINIJA. MARIJA.

ZINIJA:

Ukloni zavjese s prozora, koja je dob, pitaj nebo.

MARIJA:

Dvanajsti je sat, gospodarice, još ne će jutro da sine.

Što čuva želja tvoja i suze očiju tvojih, kad srce je moje radosno?

Dvanajsti je sat, gospodarice i nitko sada nije budan.

Novim suncem sinut će novi rad i jutrom će ptice lepršat smjeru svome.

Sada ne pita nitko, koje je vrijeme.

Što čuva želja tvoja i suze očiju tvojih, kad srce je moje radosno?

ZINIJA:

Srce tvoje radosno je?

Istina, srce je tvoje radosno.

A ja se još uvijek ne mogu snaći.

Čežnja moja sluti odziv ispunjenja, nu obraćam se pitanju, što da činim?

Tad osjetim iznemoglost s neizvjesnosti tamne i slutnja moja zaodijeva se čežnjom.

Tako se ja vječno vraćam s visine, na koju se uspeh.

O, ženo iz puka, radosna srca.

Rado bih da smo djeca jednoga oca i mene ovdje ne bijaše.

Ja mišljah: sreća je drugarica moja, nu radost je slađa slađanih lepira i tuga plače očima mojim.

Kaza: dvanajsti je sat?

Tad odajmo šutnju jednoga časa, jer dođe to vrijeme ovamo Vrtlar.

Srce moje nemirno je veoma, pričaj sve, što o Njemu znadeš.

Kako bih rado ostavila oca i odmor našla u neviđenoj bašči!

O, istinu reče, otac moj nije dobar.

Sve što dade meni, suvišak je njegov i ja ne mogu da ga ljubim.

Studeniji vihor lomi ovdje, ja moram, ja moram za istinom poći.

Radost je lepira pet malenih dana, a ja o tome ne znam nijedan čas.

Ah, Marijo, što je u ruci tvojoj?

MARIJA:

Podnevno sunce slalo je blagoslov zemljinom sagu.

Zvonce je navijestilo prvi odmor radenicima, i ja se sjetih, gospodarice: imade netko, koji ne prestaje raditi, a ti, uboga, čekaš navještenje slobode svoje.

I pođoh.

Koraci moji šaputahu smjernošću uz ogradu greda njegovih i jednostavnost bijaše ures moj, kad pozdravih Vrtlara:

»Neumorni radeniče, primi poklon duše moje, što je tebi odana.

Ja dolazim da od tebe izmolim samo jedan cvijet za gospodaricu moju.

Neumorni radeniče, primi poklon duše moje, što je tebi odana.

Gospodarica moja sapeta je u domu oca svojega.

Gospodarica moja plače u nesnalaženju kraj oca svojega.

Ja dolazim, radeniče, da od tebe izmolim samo jedan cvijet za gospodaricu svoju.«

Podnevno sunce slalo je blagoslov na oborenu glavu moju, kad Vrtlar preda me stupi i pruži mi cvijet za gospodaricu moju.

Srce je moje radosno nad poklonom ljubavi Njegove i upravo me ništa sada ne zabrinjuje, draga.

ZINIJA:

Osjećaj Blagdana slatko zvoni u duši mojoj.

San mi prikazuje prelijepo lice dragana mog i ja ne mogu da prestanem čeznuti za istinskim upoznanjem s njime.

Doista ću moći da ga za vazda ljubim i pripravna sam da primim cvijet njegov.

O, Marijo... glas mog oca... robovima govori...

Što se javi u taj čas i zadrhta ruka moja, kad za cvijetom posegnuti htjedoh?

GLAS OČEV:

Ja sam gospodar ovdje i dom je izdajnika u tamnici.

Blago moje zasićuje utrobe vaše i dajem vama od vašeg rođenja.

Dajem vama od vašeg rođenja.

Izdajnik je, što mrači usne s obilja mog i dom je izdajnika u tamnici.

Sapet ću lancem neprijatelja svog, što prima družbu ovdje nedopuštenu.

Ljubav sanljiva da iščezne odavle, jer ruka moja išibat će nju strašno.

Ja sam gospodar ovdje i dom je izdajnika u tamnici.

ZINIJA:

O, istinu reče, otac moj nije dobar.

Zapovijeda robovima, a glas je njegov ledena bol duši mojoj.

Čudna slutnja ispuni me sada, nu podaj mi cvijet ljubljenog i kaži, što si tako zadrhtala?

Prelijepi cvijete dragana mog!

Jesam li dostojna tebe, odgovori meni?

Zastori odaje moje sakrivahu meni da vidim nebo, što cjeliva tebe; a od djetinjstva mog tako je davno, te se ne sjećam svijeta, gdje odraste ti.

Jesam li dostojna tebe, odgovori, prelijepi cvijete dragana mog?
Što ću ja da dadem za posjet tvoj, kad je sve neznatno, što dati mogu?
U ruci ćeš mojoj uvenut, jer ruka je moja prehladna za srdašce tvoje nježno.
Jesam li te, dakle, dostojna, prelijepi cvijete?
Oči tvoje, Marijo, gledaju mene tužno.
Zašto si tužna, Marijo, draga?

MARIJA:

Tužna sam s tuge tvoje, gospodarice moja.

ZINIJA:

Ali radost me posjeti, ne vidiš li mene?

MARIJA:

Radost je tvoja dijete u krilu majčinu, koja će da ode i velika udaljenost bit će među njima.

ZINIJA:

Što me to plašiš u času ovome?

MARIJA:

Bojim se za tebe, gospodarice moja.
Bojim se za tebe, gospodarice moja.
Kad bi straža usnula, ti bi uz pratnju moju kradom izašla iz doma očeva.
Nu, budni su svi i zacijelo paze na tebe.
Ta, strašne su riječi oca tvojega i na tebe je upravljena okrutnost njihova.
Ti se smiješiš strahu mome, ali što čeka tebe, što čeka tebe, gospodarice moja!

ZINIJA:

Ne plači, draga.
I neka je straža pred vratima mojim;
neka je gnjev u srcu mog oca;
neka je tamnica dom izdajnicima njegovim;
neka, neka, draga, u meni osjećaj Blagdana zvoni na svečanost svoju.
Ne plači, dakle.
Eto. Eto.
Čuj... dolaze robovi očevi.
Prati ih zveket lanaca, što sapinju.
Kome li su namijenjeni?
— Ne plači, draga.
To dolazi družba očeva, a moja je slobodna i prati je ljubav.

MARIJA:

Ti se doista smiješiš gospodarice moja?
Ah, ne. Lice je tvoje veoma ozbiljno.
Odakle smiješak riječima tvojim, kad lice je tvoje tako strogo?
Utjeho moja, što čeka, što čeka gospodaricu moju!

ZINIJA. MARIJA. DANIJEL.

DANIJEL:

Pozdravlja te gospodar poklonom mojim, da zapitam tebe, što znači primanje družbe neprijatelja njegova?
Otac je tvoj milostiv i ljubav iskazuje ljepoti kćeri svoje.
Zlato i nakit donosim ti porukom, da ukloniš mrak s lica svojega.
Što si neobazriva, gospodarice, kad je otac tvoj milostiv i ljubav iskazuje kćeri svojoj?

ZINIJA:

Moj otac?
Kako da si to objasnim?
Ja vidim, poklon je njegov doista skupocjeno blago, nu kako da objasnim sebi poruku njegovu?
Je li istina u ljubavi darova njegovih?
Kako onda ulaziš bučno i jednaka pratnja zvekeće lancima u blizini mojoj?

DANIJEL:

Ti znadeš, gospodarice, okrutnost očevu odbiješ li darove njegove i ja uistinu ne mogu tebe razumjeti u toj neobazrivosti...

ZINIJA:

O, kaži, kaži sve.

DANIJEL:

Oprosti, gospodarice lijepa... ja se veoma bojim...
Gospodar je gnjevan na tebe... i nikako te na slobodu pustiti ne će...
Ovo je posljednje blago koje ti šalje, ne iskažeš li ljubav njemu.

ZINIJA:

Zar tako glasi istina ljubavi njegove?
O, otac moj veoma je okrutan i darovi njegovi ne zanimaju srce moje.
Kaži ocu mom, da prezirem poklon lažni.

DANIJEL:

Ja se veoma bojim i nemam smjelosti da mu to kažem.

MARIJA:

Ne prezri gospodarice, već ukloni.
Kazna te i onako ne mimoiđe, a prezir će potamnit lice tvoje.

ZINIJA:

Ne mogu. Prezirem poklon lažni.

DANIJEL:

Ja se veoma bojim i nemam smjelosti da mu to kažem...

MARIJA:

O, kako to nemaš smjelosti istinu reći?
Ćud je tvoja odana djetetu i što ti Danijele služiš njega?
Bježi odavle kolibi neznanih i hranu izaberi pšeničnog klasja.
Što me gledaš začuđeno i što sad glavu obori?

DANIJEL:

Da, da...
Ti pogodi sapete čežnje moje...
Sreću svoju izgubih danom, kako ovamo uđoh.
Bio sam siromašak, drage, bio sam siromašak, ali bio sam sretan.
Izgubih ovdje sve.
Ne gladujem, niti mi odjeća uzmanjka, ali suze ipak ispijaju oči moje, što ne vide Radosti.
Kad bol duše rastrga san moj, hoću doista da bježim, nu drugovi moji opoje me vinom gospodarevim i dani bezbrojni ponovno iščeznu...
Da, da...

MARIJA:

Odijelo roba nije tebe dostojno, vrati se, odakle dođe, ti si ovamo zalutao.

DANIJEL:

Ne mogu, draga, draga.
Gospodar me ne bi pustio, straža bi me išibala da pokušam bježat odavle . . .
Marijo, Marijo, kako ti čita sapete čežnje moje!
Ali ja sam slabić i resi me odjeća roba.

MARIJA:

Da, ti si slabić, ali čudna li slabića, što plače nad slabosti svojom!
Vrijeme odmiče, Danijele, kaži, što tako plačeš? Tvoj plač nije običan.

DANIJEL:

Cvijet . . . cvijet gospodaričin . . .
Odakle gospodarici cvijet, što ga ne vidjeh od djetinjstva? . . .

ZINIJA:

U nezgodni čas dođe meni, cvijete prelijepi, kad s tebe plaču Danijel i Marija.
Što plačete svi danas?
Teško je duši mojoj, kao putniku, kome stazu zapriječiše, te ne može stići k cilju svome.
Kako da ne prezrem laž darova skupocjenih, što mi ih šalje prijetnja očeva?
Zašto je tako bučno u blizini mojoj?
Tko je to, Danijele?

DANIJEL:

Da, da . . .
Ja moram ići . . . Ali te zaklinjem, gospodarice, primi darove, jer robovi čekaju da izvrše zapovijed oca tvojega.
Primi darove, gospodarice . . .
Ti ne znaš dane, koji te čekaju . . .
Još nitko ne pobijedi gnjev oca tvojega.
Primi darove, gospodarice.
Ti ne znaš dane koji te čekaju . . .
Robovi čekaju . . .

ZINIJA:

Zar već odredi kaznu meni?
O, strašni oče, što skrivih tebi s ljubavi stalne, koje se odreći ne mogu?
Ti tajiš izvor blaga svojega, ali mi ga Marija oda i ja tebe ne mogu ljubiti.
Pripravna sam dakle, da primim osvetu tvoju i robovi neka dođu da izvrše odredbu tvoju.
Ti Marijo ostaj do tog časa uza me, a Danijel neka ponese blago oca mog okrutnika.
Kaza: dvanajsti je sat kad nitko nije budan.
Ali bijahu budni svi neprijatelji i prijatelji moji.

O. Leonardo Kalac:

Prkos.

Gle, u vrtlogu mi smo bijesnog vihra,
u strahu usred tmina ponoćnije'.
Oj crni dani, more teških jada,
Kad nas oluja vitla, sudba bije!

Uz huku silnu valovi se dižu
i čamac naš u njima ko da tone . . .
Sve uspinje se, prkosi valovlju —
Al u dalj gledeć kormilar ne klone.

Zašumi vihar i zaječi šuma
i svijaju se i krhaju hvoje —
u korijenu se tresu, škripe stabla,
al uspravno u vihru ona stoje.

Čuj zemljom našom pjesmu poniženih:
Kad konac bit će boli i trpljenju?
Oj posvećena ljubavi k toj grudi
u suzam gorkim, gnjevu, ogorčenju!

Oj posvećena ljubavi k toj grudi!
Na Golgoti si našoj razapeta —
al srce nam se širi s tebe, što sjaš
sred naše noći kao zublja sveta!

O braćo, neka živi ljubav naša,
što rađa se iz boli, poniženja.
Da živi prkos nepravdi, nasilju
i gore srca u čas iskušenja!

L. Jeličić:

U noći.

Ti bolna ležiš u toj noći vlažnoj;
a ja sam lutô u svjetiljka žaru
i tražio te — ko večeri svake —
po onom našem starom trotoaru

A tebe nigdje. Ti bolesna ležiš
i gledaš kako titra sv'jeća žuta
i misliš samo: Tko je ono prošô
pod prozorima preko moga puta?

Jecanje stopâ još ti buni dušu,
i žališ momka što tu kroz noć luta;
ja sam to prošo preko tvog puta.
a ne znaš, draga, da u plamnoj čežnji

Vlado Marin:

Ugašena zvijezda.

I.

S tom ženskom ništa me nije vezivalo. Upravo baš ništa. Ni ljubav, ni prijateljstvo pa čak ni poznanstvo. Pa ipak evo ja idem za njenim — odrom.

Zašto?

To ne znam ni sam.

Da li je to bila momentano u meni kakva perverzna žeđa, da slušam iznemoglo i poderano jecanje njene majke ili tek obična i slučajna radoznalost? Ili mi se možda sviđalo ono monotono škripanje rasušenih bolničkih kola?

Ne znam.

Ali ja sam za njima išao, išao nesvijesno kao automat. Instinktivno sam hvatao korak, čas s onim škripanjem rasušenih bolničkih kola, čas s ritmičkim udarcima konjskih kopita.

Aleja je bila sjetna i nijema. Proljeće je još spavalo u nabreklim pupoljcima i prljavoj tratini. A opustjele grane, nezakićene još nijednim krikom ptičje pjesme, stajale su svedene ko na molitvu.

Da li su možda te gole grane, u kojima je kipio život cvijeća i lišća, simbolizirale — nju?

—.

.... jer i ona je bila nabrekli pupoljak, koji se do danas još nije rascvao.

Ili je možda to prazno šiblje značilo portal, što vodi sunčanome — Sutra?

Ne znam.

Vidio sam samo, kako je sumorna tišina, što je vrebala iz svakog predmeta, strasno srkala titraje pokorničkog psalma i promukle tonove plača.

Moje misli, išibane olujom grube realnosti, ležale su raskidane i nemoćne.

A čuvstva, omamljena mirisom lizola i pljesnivim zadahom groblja, razbjegoše se nekud u daljinu.

I tako sam ostao sam. Potpuno sam. Bez misli i bez čuvstva. Apatičan ko statua.

Čuo sam konačno i zadnji »Requiescant...« a odmah za njim i surovo nabacivanje zemlje. Čuo sam onaj disonantni vrisak njezine majke, pun ubjedljive ljubavi, vidio sam i one grčevite gestove, što tako grlato viču: »Vrati se!«...

...ali kraj svega toga, ja sam i dalje stajao apatičan.

Istom kad je odnekuda prostrujio mlaz večernje svježine, osjetio sam u očima dvije suze.

Da li je te suze izazvao vjetar ili onaj disonantni vrisak, to još ni danas ne znam.

II.

Nada, ona mala sedmoškolka Nada, izabrana je danas za uži filmski konkurs ljepote.

Ne vjerujete?

Pa ni ona ne može da u to vjeruje. Sve joj se to čini tako egzotično i tako daleko, kao kakav raskošni san iz rane mladosti. Oko nje cvjetaju bašte šarenih očekivanja, dok po njima prska kaskada rosu djetinjeg smijeha. I ona prolazi tim baštama, kiti se bjelinom cvjetnih latica i kapima rose.

Samo od časa do časa osjeti, kako kroz nju protrči neka sjenovita figura, što nosi sa sobom prve mrazove.

Nada pri tom izgubi dah... problijedi... trgne se... i tako se probudi od snatrenja. Iznenađeno se ogleda oko sebe. Mjesto rascvjetanih bašta opet je oko nje onaj njihov rasklimani, drveni namještaj. Samo što i on danas nekud čudno izgleda. Iz svakog ugla, iz svakog predmeta vrišti neki obijesni i podrugljivi smijeh. Smijeh kakva do danas ona još nije čula. Jer smijeh je dosada za nju značio samo odsjev meke i tople duše. A sada, sad istom ne zna njegovo pravo lice. Da li je ovo dosada bila samo vrlo uspjela maska, pod kojom se krio toliki cinizam...?

Teški koraci pred vratima poplašiše te Nadine misli i one pobjegoše kroz otvoreni prozor.

— Što ne zapališ svijetlo, kćeri? Što bodeš još oči tim slovima... Bože, Bože... što su Ti ta djeca..., vajkala se njena mati paleći svijetlo.

Nada je sjedjela kraj prozora s otvorenom knjigom. Njezin »bubikopf« bio je interesantno razbarušen. U licu je bila neobično blijeda. Mati je to odmah opazila, ali nije ništa rekla. Čekala je, da joj Nada sama razjasni, zašto je danas tako neobična.

Da nije bolesna... ili da n... i pri tom je pomislila na nešto strašno.

Nije mogla da to dočeka i zato je upita:

— Nado, tebi nije dobro... reci šta ti je?

— Ništa mama, ništa — tako, zagledala sam se kako je sunce lijepo kad zalazi.

Taj odgovor nije zadovoljio staricu.

Puna neke zle slutnje, kradomice je pogledala mati na Nadu. I tako najednom njihovi se pogledi sreli. Jedan, pun brižne radoznalosti, drugi drhtav i nesiguran.

—Nado, reci što je! Ja to moram saznati.

U majčinu glasu bilo je i auktoriteta i roditeljske ljubavi. Nada je to dobro osjetila. I tada joj je najednom bilo žao te izmoždene starice, koja je gotovo cio svoj vijek provela uz korito perući tuđe rublje. A sve to samo za nju. Da za nju. Za tu istu Nadu, koja ju evo još muči neizvjesnošću. Pomisao na to izazvala je u Nadinim očima suze. Skočila je najednom prema majci i zaplakana rekla:

— Oprosti mama... nikad više...

Mati je to primila dosta hladno.

— Govori... što je...!?

Nada podiže knjigu, koju je netom ispustila i grčevito poče listati. Stade. U knjizi je bio list. Nada ga pruži majci.

Bio je to dopis od filmskog poduzeća, koje je Nadi javljalo, da je izabrana za uži konkurs ljepote.

I tada se majci počeo vedriti horizont raspoloženja. Njene suhe usne počeo je da golica nestašni osmjeh.

Za Nadu je to bilo dosta. Taj osmjeh značio je za nju — sve. Obuhvatila je snažno mamu i počela da je ljubi. U usta, u čelo, u kosu.

Kad joj je poljubila pomodrele ruke, izjedene od luga i sode, osjetila je neprijatan okus. Izazvana

time, prala je svojim poljupcima staričine ruke, te dobre ruke.

— Je li mama, da se Ti ne ljutiš više na mene? Znaš, ja to nisam mislila baš ozbiljno, ali me Vera nagovorila i mi smo skupa poslale fotografije. A danas, danas sam evo primila taj dopis, koji me toliko uzrujao. Jer ja sad ne znam, što će dalje biti.

— Pa bit ćeš »zvijezda« maminog neba, nevaljanko mala.

— Da i to poslušna zvijezda, koja ne će lutati svemirom, umiljato obeća Nada.

Dugi i sočni poljubac zasladio je majci ovo obećanje.

A Nada?

Te večeri ona dugo nije mogla da zaspe.

ANTONIO DISCOVOLO: NOCTURNO (ASSISI).

Osjetila je u sebi neko — do danas još neproživljeno — raspoloženje. Osjetila je, kako u njoj titraju dva različita tona. Svaki od njih bio je lijep i mekan, upravo lirski mekan. Pa ipak oba zajedno davali su nekakav apatični diskord. I taj diskord jasno se vidio na licu Nadinu. Sklopljenim očima — jer se sklopljenim očima dalje vidi — gledala je Nada svoju razbuktjelu mladost, kako se propinje, da dosegne to filmsko nebo. Jer ono joj se sada tako blisko čini — samo još jedan snažni skok.

Ali u tom momentu mjesto filmskog neba opazi nad sobom jednu malu pomodrelu ruku, izjedenu od sode i luga. I ta se ruka spušta niže... sve niže... sjeda na njene kapriciozne uvojke i gladi ih nježno, toplo i milo. Na Nadinom licu titraju sada dva osmjeha, ali joj se usne ipak trzaju ko grč.

A tako je sada i u Nadinoj duši. Trzanje i grč.

Jer sada je istom osjetila nezasitnu žeđu za slavom i za filmom. Pa zašto da ne izrabi momenat, koji može da joj donese odličnu karijeru?

I buntovni nervi počeli su da joj viču:

— Nado, zar se bojiš? Korakni smjelo u život! Ta čemu strah, čemu obziri? Ta ti tražiš samo svoje pravo, a ono može, da ti donese karijeru! Karijeru, zamisli Nado, karijeru...!

.... lako kašljucanje skrenulo je najednom Nadine misli na drugi kolosjek.

Mama.

A mama je protiv toga. Zašto — Nada to ne zna. Da li su tome krivi konservativni nazori ili možda kakvo predosjećanje. Ili joj mati ne će da priušti to zadovoljstvo — iz zavisti.

I pri toj pomisli kao da ju je polio hladan mlaz. Počela je da plače, da suzama opere taj grijeh. S tim suzama je konačno i zaspala.

III.

— A smije li se znati, kakvo ćete ime uzeti, ako Vas izaberu? Nady, Nedy ili što tome slično. Ali svakako nešto sa ipsilon jer to su slovo filmske zvijezde monopolisale.

— Ta kad Vam kažem, da ne ću ići na konačni konkurs, branila se Nada.

— Sjećam se, da sam negdje čitao, da su kod ženskih d a i n e sinonima.

— Ali ne kod svih, dodala je Nada odlučno.

— Pardon, ne mislim vrijeđati, branio se Ivica Plavšić, inače student prava.

— ... pa ni ja se ne mislim naći uvrijeđena...

Za Ivicu je to kratko priznanje mnogo značilo. On je u tom vidio Nadinu slabost. Dakle ipak su njihovi česti sastanci na nju djelovali. To priznanje mu je pokazalo, da je Nada ipak prema njemu obazriva. Samo nije znao, dokle ta obazrivost seže.

Kad su prolazili pokraj Hotel Centrala, čuli su kako je netko od onih, što su tamo stajali, poluglasno rekao:

— Ala je to pile, ta naša »Miss«..

— Bomba, oduševio se drugi.

Nadi je ta primjedba laskala, ali je ipak pred Ivicom reagirala.

— Kakovi su to prostaci?

Ivica Plavšić je bio u neugodnu položaju.

— Znate... uopće... danas, upravo današnji perverzni ambijent gotovo kategorički ne dopušta... razumijete... jednoj, recimo... jednoj mladoj dami, da se na korzu pojavi. Osobito ako je ovako na primjer kao vi »tip-top«.

— Hvala na podvali.

— Nemam običaj podvaljivati nikome, a osobito vama, ta to bi bilo grehota.

— Vi mi i suviše laskate.

— Vidjet ćete, koliko sam Vam odan i iskren, ja ću radi tog incidenta pred Centralom intervenirati.

— Zar se vi poznajete s onima?

— Da, upoznao sam se otkako stanujem kod Centrala.

— Zar vi sad tamo stanujete?

— Da, ima već nedjelju dana, što sam otišao iz onog stana. Pa dok ne nađem drugi, moram se zadovoljiti s hotelom.

Tako u razgovoru, došli su i do Nadinog stana. Ivica joj na rastanku čvrsto stisnuo ruku. To ju je iznenadilo, jer dosada on toga nije činio. Htjela je da ga upita, zašto to čini, ali jer joj se to sviđalo, prešutjela je.

Ivica je toga dana zabilježio u svoj dnevnik opet jedan plus.

IV.

Ima već nekoliko dana, kako Nada nije vidjela Ivicu Plavšića. Nije znala, da li je to slučajno, ili je možda on hotimično izbjegava. I to joj je bilo čudno. Ta on je dosada bio njezin tako dobar prijatelj. On je s njom tako pažljivo i taktično postupao. A uz to osjetila je i ona u sebi nešto, što ju je vezivalo uz toga čovjeka. Nešto nježno i toplo. I zato je ona tako rado slušala njegove riječi, koje su izvirale brzo, zvonko i ubjedljivo. Sitne sporove, što bi se upleli samo katkada u razgovor, rješavali su oni jednim toplim pogledom, koji bi redovno popratio sočan smijeh.

Međutim ima već nekoliko dana, kako se Nada nije smijala. I to baš sada, kad joj treba toliko vedrine, kad joj treba snage, da umiri svoje buntovne nerve. Jer eto njezine filmske rivalke otputovale su na konačni konkurs, samo je ona ostala kod kuće. Možda je baš zbog toga i Ivica napušta. Ona to mora saznati. Saznati što prije. Uzela je neke teke pod ruku i rekla mami, da ide kao obično Veri, da zajedno uče.

I otišla je.

Za čudo, danas ga je tako brzo našla na korzu. On joj je pričao, kako je žrtvovao svoje poznanstvo sa onim hotelskim gurmanima ženske ljepote. A žrtvovao bi i sve samo zato, da očuva njezin renomé. I pričao joj je još mnogo... mnogo. Ona je žedno srkala njegove riječi, njegove kretnje, njegov pogled. Ivica Plavšić je zaključio, da je njegov pokus uspio. Nada ga je željela. To mu je dalo povoda, da nastavi u tom tonu:

— Vidite Nado, kako ne znate izrabiti momenat. Zašto niste, na primjer, otputovali na konačni konkurs? Ta on bi Vam možda donio karijeru, i budućnost, a to treba uzeti kad se nudi. Takvi se momenti ne vraćaju. Mladost treba uživati dok je mladost, a mladost je samo jedanput u životu. I ta mladost Vam je mogla otvoriti vrata sreće. Starost je za to nemoćna, ona to ne može.

Ali pardon, oprostite, ja sam se bacio na tako teške razgovore. Dajte nešto interesantnije da pričamo. Na primjer kakve su Vam to teke?

— To? Matematske, pošla sam naime prijateljici da mi nešto rastumači.

— Dopustite, iako sam jurist, možda i ja znam toliko matematike.

Uzeo je teke... prelistavao... i gledao.

— Pa to nisu tako strašne stvari, to vam mogu čak i ja rastumačiti.

— Vi? Pa dobro, dajte rastumačite mi.

Ivica je gledao preko otvorenih teka, koliko su još daleko od hotela.

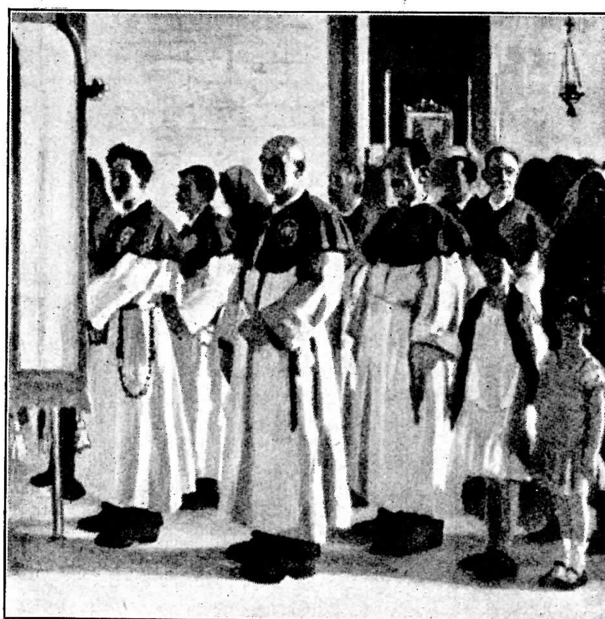
— Dakle dobro, pokušat ću. Ujedno ću vam pokazati svoj novi stan.

— Što? U hotel da idemo? Ne, ja to ne smijem, vi znate naša đačka pravila. A uz to zamislite, da nas tko vidi. O tom bi se za par sati znalo u cijelom gradu. Ne, nemojte to od mene tražiti..., ja to ne mogu..., tako se branila Nada.

— No, da tako malo povjerenja imate u mene, to nisam ni mislio. Jer ja nisam naime svijestan, da sam vam ičim dao povoda, da o meni tako mislite.

— Ta ne, ja ne mislim o vama ništa zla, ali zamislite, kakav bi to skandal bio, da me tko od poznatih vidi ovdje. Ne, ja to ne mogu.

— Oprostite mi moje krivo mišljenje, ali vjerujte, ja nisam ni slutio, da vašim djelima toliko diriguje ljudski obzir. Da, ta strašna i fatalna riječ, koja je razbila već toliko lijepih nada, prijateljstava

ANTONIO DISCOVOLO: BRATOVŠTINA (ASIŠKI MOTIV).

pa čak i ljubavi, o greben jednog velikog — Ništa. Ne zaboravite još i to, da je preziranje te strašne riječi ujedno i mudrost života...

Tako, to sam vam samo htio reći, a sad možemo dalje. —

I jedan nježan pogled, umiljat do razmaženosti, zalepršao je u očima Ivice Plavšića.

Nada mu nije mogla da odoli.

— Da vam dokažem, da nisam tako slaba kako vi mislite, hajdemo gore! Ali ne zaboravite, da to vama za ljubav činim.

— Nado, vi ste tako dobri!

I preskačući svaku drugu stepenicu stigoše zaduhani u Ivičinu sobu.

— No vidite, nije tu tako strašno, kako ste vi mislili.

Nada se uz opori osmjeh ogleda unaokolo i sjede.

— Ne zamjerite mi, Ivice, ja sam tako neobično umorna.

— No, drugi put ćemo uzeti taks-auto, da vas doveze gore, šalio se Ivica, sklanjajući svoje juridičke spise sa stola.

— Otvorio je zatim Nadine matematske teke i počeo da joj tumači neki integral. Govorio je s nekim naročitim oduševljenjem.

Nada je tupo gledala, kako njegova manikirana ruka sipa samo slova i brojke. A one unakrštene riječi: derivacija, tangens, ploštinska funkcija, integral, stvorile su u njoj neki kaotični dar-mar.

Ivica je to primijetio.

— Nado, vi ne pazite... vi ste rastreseni.

To ju je trglo i ona se nagnula nad ispisanu stranicu. Sve joj se to činilo kao jedna velika mrlja. I ona je bez daha gledala u tu mrlju.

Ivica je opazio, kako joj je haljina na prsima popustila i on se zagledao onamo — — —

Snažan plamen krvi buknuo mu je u obrazima i u cijelom tijelu.

Najednom je zanijemio... čvrsto obuhvatio Nadu i poljubio je.

Ona je samo nemoćno klonula.

Za njega je taj poljubac bio iskra, koja je dostatna i za najstrašniju eksploziju. Probuđena životinjska strast, slična onoj, kad zvijer osjeti miris mesa i krvi, tresla je Ivičinom sviješću.

On je htio to krhko Nadino tijelo.

Nada je to istom sada opazila. Ona je naime očekivala, da će joj poslije poljupca izjaviti ljubav, međutim...

Pojurila je k vratima.

— ???

Ivica se samo cinički nasmijao, a iz poluzatvorenih očiju slao je strijele svojih gadnih želja.

Nada je htjela viknuti, ali nije imala više snage.

Kad je Ivica počeo da kida s nje odijelo, ona ga je nekom nepoznatom i tuđom snagom udarila među oči... otela se i pojurila k otvorenom prozoru.

Ivica je samo vidio, kako je nestala s prozora u neku sivu daljinu ostavljajući za sobom bijeli trag...

Tri minute kasnije vozio je jedan auto Nadino tijelo u bolnicu. Novinski reporteri žurili su za njim — za senzacijom.

*

S tom ženskom ništa me nije vezivalo. Upravo baš ništa. Ni ljubav, ni prijateljstvo pa čak ni poznanstvo. Pa ipak evo ja idem za njenim — odrom.

Uvjerio sam se, naime, da je sunce tako lijepo, kad zalazi. A lijep zalaz ima redovno i lijepo svanuće. —

Joso Benac:

Oči.

Ta tvoja, dijete, plava oka dva
već dugo nosim sa sobom u duši.
Kad u njih zirnem težak trh me guši
i kljuje sumnja nemirna i zla.

To oko svako usred svoga dna,
Ko crven fenjer, čudnu svjetlost lije.
U dane ove škuru patnju sije
te od nje grca moja duša sva.

Ko smiren vrtlog ta su oka dva,
a mnogu tajnu on u sebi skriva:
i lom i požar, smrt i bol bez sna,
i dane duge kao stravne noći
i noći tuge, krikova i sva
pregnuća luda, zaludna i siva.

Dijete, zastri mrakom svojih zjena
taj čudan blijesak, koji dušu peče,
a nemoj tražit onog, što tek zna
da duša tajom sama sebi reče
u noći kasne, kad čežnja besnena
preplete tugom njena grotla sva!

KNJIŽEVNI PREGLED

NOVI PRIPOVJEDAČI: ŠTEFA JURKIĆ.

Gđa Štefa Jurkićeva nastupila je prvi put u književnosti legendom »Jairova kći« (u »Hrvatskoj Prosvjeti« 1923.) i tko pročita tu pripovijest[1], vidjeti će, da u njoj nema ništa početnički nesigurno i kolebavo ni u tehnici ni u sadržaju. Od prve dana je krepka intonacija i učinjen siguran potez, pa premda je gđa Jurkićeva kasnije dala pripovijesti opsežnije s razgrananijom kompozicijom (kao Četiri kćeri Filipove, pa Alej, Kleon i Parmenide), treba priznati, da je uza sve to već u ovoj prvoj legendi potpuno našla sebe: i težinu moralnog problema, i karakterističnu atmosferu u blizini natprirodnoga, i onu naročitu delikatnu mekotu psihologije, kojom ona zalazi duboko ispod površine u dušu ljudsku, naročito u dušu žene, a da pri tom, poput vješta operatera, ne vrijeđa i ne ozljeđuje, ma kako osjetljivo bila skrivena tajna duše, koju iznosi. To je baš u ovoj pripovijesti, kada autorica smionim spajanjem motiva stvara vrlo težak moralni problem: Kći Jairova, ona djevojčica, koja je iskusila naročitu milost Spasiteljevu, tim što ju je ponovno oživio, ovdje je istovetna s preljubnicom iz Evanđelja: Kći je Jairova kasnije, kao žena velikog svećenika, udata protiv svoje volje za sebična starca, osjetila naklonost prema mladu Rimljaninu, koji je u njenoj ljepoti tražio otkrivenje onoga, što je očekivao s Istoka: tako je dala povoda, da bude povučena pred Spasitelja kao grešnica, te je ovaj izbavlja onim poznatim riječima, zapisanim u pijesak. Možemo li zamisliti, da bi netko, tko je jednom iskusio onoliku milost, postao toliko nezahvalan, te bi tako duboko pao, pogotovu ako mu je duša tako osjećajno nježna kao što je u Mirjame? Autorica fino izatkanim tkivom pripovijetke čini uvjerljivim i jedno i drugo; ona oslobađa motiv od grubo sensualne, sablažnjive sadržine i prikazuje Mirjamu kao gotovo nesvjesnu grešnicu: ona nije zaslužila onaj starozavjetni gnjev licemjernih Židova, ali je uza sve to po onom velikom moralu, koji je donio Učitelj Novoga Zavjeta, sagriješila mišlju, osjećanjem, i zato je potrebito da joj oprosti Hrist, dajući joj ponovno život, ali život duše, kao što joj je negda, kao maloj djevojčici, vratio zemaljski život. A da njenu toliko bezazlenu dušu podigne i okrijepi, čini nju, prezrenu grešnicu, sredstvom milosti: Rimljanin se obraća uzimajući mladu ženu, čiji je muž upravo umro. Uz bogatstvo pripovjedačke invencije, kojim je isprepleten oskudni biblijski materijal, očita je neobična produbljenost moralnog problema: praktičnom kršćaninu, koji dnevno ispituje svoju savjest, biti će na prvi pogled jasno, da smo mi sami — o koliko puta! — takove Mirjame, koje su lično primile još i veće milosti, pa ipak su možda isto toliko puta počinile ono, što je učinio Juda, samo što to nije nikomu bilo vidno. Da pisac ovih pripovijesti nije žena, njegov bi nož za seciranje možda jače rasjekao »patološki slučaj«, nesumnjivo — ali i bezobzirno — sijekući »na dvoje, na troje«; ali nikada ne bi smogao toliko poezije, da njom obavije najmučnije časove, ni nježnosti, da njom prebrodi situacije, koje bi mogle postati sablažnjive. Tako kada govori o razvratnoj prošlosti plesačice Lo (Dvije bijele ruže i jedno obraćenje), kada spominje grijeh Davidov (Mihal), kada prikazuje nesmotrenost Hermioninu, koja umalo ne postade žrtvom namjesnikove strasti (Četiri kćeri Filipove), ili kada crta momente s naličja života, na koje nabasava starac pustinjak, noseći ljudima anđeoski smijeh (Posuda s anđeoskim smijehom). Ali dakako, nije samo čar poezije, vještina stila, glatkoća fraze, koja u ovakvim slučajevima »nosi situaciju«: u prvom je redu to moralna visina i zrelost pisca, duboko meditovanje Božjih istina i sasvim unutarnje proživljavanje života na podlozi živog i praktičnog vjerovanja. Gđa Jurkićeva je katolički pisac u najpunijemu smislu riječi: čitava unutarnja sadržina njezine poezije određena je životom Milosti, ulogom Nat-

Foto Tonka.

prirodnoga, oprekom grijeha i svetosti. Taj se je svijet potpuno slio s njenim bićem, s njenom ličnosću, s njenim stvaralačkim darom: iz te riznice ona samo crpe i radosno daje, stvara likove, zamišlja situacije, a da ni jednoga časa ni njena duša ni njene tvorevine ne prestaju biti otvorena knjiga za svakoga, koji je vičan da »hoda po putovima Gospodnjim«. Ali sjetimo se one toliko divne autoričine legende »Alej, Kleon i Parmenide«, koja nije ušla u ovu zbirku, jer je kasnije nastala, a u kojoj je gđa Jurkićeva upravo dala definiciju svoje i kršćanske umjetnosti uopće: sjetimo se one krune, koja je bila namijenjena božanstvu, a pristajala je jedino onoj, koja je imala glavu — ljudsku! Katolička književnost ne znači nikakvu anđeosku eksaltaciju, nikakvu moralnu prenapetost ni nadljudsku produhovljenost: ona je duboko čovječja kao što je Hrist bio čovjek, ona je univerzalna kao što je njegova nauka za sve ljude. Zato će, koga god ne odbiju unaprijed stvorene predrasude, svatko osjetiti duboko proćućeno općeljudsko značenje ovih lica, ovih pro-

[1] Štefa Jurkić, Legenda u bojama i druge priče i pripovijetke, ilustrovao Gabriel Jurkić, Izd. »Kolo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu 1927.

blema: kao što ga mora osjetiti u onim pripovijetkama, gdje motivacija nije formulirana neposredno vjerskom mišlju: Uminula melodija, Jedno prijepodne, Posuda s anđeoskim smijehom. Intimna srdačnost ovih priča, lako obojena delikatnim humorom, koji se poput zlatna praška prosipa po svemu, uvest će bez sumnje s lakoćom i najokorelijega čitaoca u svijet autoričine poezije. Bezazlena pričica o starom učitelju, koji se tako teško rastaje sa svojim starim klavirom i o ženi, koja pregara svoju miljenicu kravu da mu uštedi tu bol — tako je obična i svakidanja, da će svatko u njoj osjetiti dijelak samoga sebe i napola kroz suzu, napola kroz osmjeh, posegnuti i za ostalim pripovijestima. A raznoličnost intonacije (počeci su u gđe Jurkićeve uvijek neposredni, zanimljivo formulirani, lirski pokretljivi ili koloristički živi), sugestivnost pričanja uvijek u vezi s dubokim lirskim uzbuđivanjem učinit će, da će ga autorica kao i nehotice povesti do onih dubokih općeljudskih vrednota, koje je dala i u onim »ozbiljnijim«, tragičnim svojim pripovijestima s prekrasnom »Legendom u bojama« na čelu, pričom o sestri, koja je voljela vesti samo slike s blagim i slavnim Isusom, a kad je posegnula i za tragičnim likom Hrista na križu, stvorila je svoje najdivnije djelo, ali uz cijenu svojih očiju, koje su zauvijek oslijepile progledavši u dno najdublje patnje. Da je upravo žena ona, kojoj se to desilo, nije slučajno; gđa Jurkićeva umije tako divno da otkriva onu veliku tajnu pasivnoga trpljenja, koja čini heroizam žene, počevši od one male Mije, neznatnog djevojčeta iz svijeta, na kojemu nema ništa naročito do »tragičnih očiju«, a koje tako divno trpi, kada joj hoće da razore posljednju iluziju o čistoći svećenika »anđela« za oltarom, pa sve do one velike svetiteljske ličnosti Thije proročice, koja u času dubokog razočaranja nad samim velikim apostolom Pavlom, dolazi do goleme istine, da je samo jedan muškarac bio, koji je umio da progleda na dno ženske duše, koji nije nikoga odgurnuo, ni Samarjanke, ni Marte, ni Magdalene... Ali uza sve to nije umjetnost gđe Jurkićeve ni ženski mekušasta, ni bolesno efeminirana; ona nam umije da pokaže ne samo svu dubinu bola, nego i svu snagu kajanja u muškoj duši, kada je neopreznom grubošću satrla ovakav nježni cvijet ženskoga bića; a u snažnom kajanju uvijek su i velike odluke za herojska djela. Takav je heroizam u bijednog i bezazlenog krojača Tomasea, kada mu nestaje iz pamćenja slike mrtve Giacinte, te on ostavlja sve i kreće u daleki svijet za fra Angelicom, koji će mu slikanjem spasti njegov svijetli ideal, koji ga protiv očekivanja dovodi u samostan; takav je heroizam naročito u Aleju, Kleonu i Parmenidu, koje u dalekoj Sahari zasipa pustinjski pijesak, kada su konačno našli ujedinjen i nebeski preobražen, a ljudski divan, svoj davni i dugo traženi ideal Djevice, Majke i Kraljice. Kad muškarci pišu o ženi, njihovo je pisanje, uz najređe izuzetke, ili surovo slavljenje puti ili zanesena apoteoza onoga, što nije najglavnije, a mimoilaženje u nerazumijevanju onoga, što je najdublje i eminentno žensko u ženi. Gđa Jurkićeva bez koketerije, bez tašte samohvale ili bar zadovoljnog ogledanja same sebe, priprosto i nečujno iznosi tu veliku tajnu, a može da je iznese samo zato, jer je živo osjetila najdublju tragiku života, tajnu boli i trpljenja, tragiku svijeta uopće. Taj duboki i veliki pojam o ženi, o čovjeku, o svijetu uokviruje čitavu njenu umjetnost u jednu zaokruženu cjelinu, u veliku harmoniju boja i linija kao u onom čarobnom krugu sestre Albe; a da se u taj krug tako divno uklapaju ilustrativne sposobnosti njena muža Gabrijela, opet je dokaz dubokih životnih vrednota, koje sobom donosi ovakva umjetnost. Ilustracije g. G. Jurkića bez sumnje su najbolje, što je on dosad na tom polju dao; one su kongenijalne u punoj mjeri, crtački fine, inspiracijom zanimljive, efektne i privlačive. Ima jedna slika, koja uza svu idejnu i tehničku superiornost drugih, neminovno veže o sebe pažnju i najvulgarnijega čitaoca odmah kod prvoga listanja knjige: slika o »crkvenim miševima« s prebijenom golemom svijećom na podu, prava majstorija crno-bijelih efekata i izvrsno pointirane kompozicije: ona će mnogoga površnoga čitaoca prisiliti, da pročita legendu, koja je u svom naivnom humoru tako mila, u svojoj mišjoj nevolji tako ljupka, a ipak joj je središtem nitko manji no — sv. Franjo! I površni čitalac vidjet će, da je tražeći možda pljevu našao biser, koji je samo jedan u nizu, iz kojega ne će moći izabrati, koji je ljepši. Gđa Jurkićeva proširila je područje naše književnosti, jer je ona prvi i dosad jedini naš pisac legenda u modernoj formi, a čitavim svojim djelom dala je krepak pripovjedački talenat, koji se svojom izrazitom i potpuno izgrađenom individualnošću oštro ističe u sadanjoj našoj književnosti: njena je inspiracija bogata i raznolika, njeni su likovi koloristički neobično živi i plastički krepki, njena je psihologija suptilno istančana i uvjerljiva, njena afirmacija Natprirodnoga i Dobra u svijetu čovječanski velika i kršćanski duboka. L j u b. M a r a k o v i ć.

JOVAN HRANILOVIĆ.[1]

„I ako sam trpjet moro, —
Vedra čela mirne svijesti
Mogao sam sve te patnje
Proganjanja sva podnesti,
Sve se tješeć, da uzalud
Osvetom mi silnik prijeti,
Za čim čeznem, — ne može m
Niti dati ni uzeti".

J. Hranilović.

5. kolovoza navršilo se tri godine, kako je pjesnik »Žumberačkih elegija« za navijek zaklopio one već umorne oči, koje su se mnogo puta zagledale u tajne dubine prošlosti, sadašnjosti, a i budućnosti ne samo hrvatskoga naroda, nego i čovječanstva.

Prigodom te žalobne obljetnice pokušat ću, da ovdje iznesem barem skicirani portre pokojnoga pjesnika.

Propjevao je one znamenite 1873. godine, kad je na hrvatski banski prijestô sjeo ban pjesnik Ivan Mažuranić. Te je godine poprimila politička i uopće društvena atmosfera našega naroda Mažuranićevu pjesničku intonaciju. Iste godine i Hranilović započinje da pjeva i pjeva kroz cijeli život do posljednjih svojih dana. Kroz taj je niz godina ispjevao na stotine pjesama i pjesnički obradio na stotine tema. Ali sve te teme samo su okvir triju glavnih tema, odnosno triju problema: ljubavi, života i smrti.

Ljubav.

Kollár je kazao u svojoj »Slávy dcera«:

»Ljubav klica velikih je čina,
Tko ljubio nije, ne može
Znati, što je rod i otačbina«.

---

[1] Jovan Hranilović, hrvatski pjesnik rodio se 18. prosinca 1855. u Kričkama kraj Drniša u Dalmaciji. Bio je unijatski svećenik, te je službovao po različitim žumberačkim župama, a najviše kao parok u Novom Sadu, gdje je proveo punih 35 godina. Od 1898.—1901. bio je urednik »Obzora« i »Vijenca« u Zagrebu. Umro je u Novom Sadu 5. kolovoza 1924.

I kod Hranilovića ljubav je klica velikih pjesničkih čina. I njega je zahvatio snažni val mladenačke ljubavi; i on šapće svojoj djevi:

»Reci, dušo! — vrijeme hiti
Prolazni su čari
Reci, dok smo i ja i ti
Srcu gospodari . . . .«

A što da mu reče? Ta — kratki onaj odgovor: »Ljubim te, i do groba bit ću tvoja!«

I dobio je odgovor:

»Tihani vjetrić ljuljkao hvoje
Blagi i tihi noćni je hlad
Zlato si blažen zagrli svoje
Susta, s očiju crpeć joj slad.
»Tvoja sam, tvoja!« draga će reć,
Rastavit nitko nas nikada već.«

Zagrljaj i mladenački cjelov bio je pečat njihove ljubavi. Bili su sretni i snivali još i o budućoj svojoj sreći. Ali sudba je htjela, da draga za njega nije smjela poći; — morala je da pođe za neljubljena. I tako svi ideali, sve želje, svi snovi rasplinuše se u pusto — garište nekadanje sreće, nad kojim bolno odjekuje pjesnikov zbogom:

»Zbogom moje zlatne sanje,
Sad se s vami rastati je
Vi ste bile samo sjena
Sad me cijelo sunce grije«.

»Sve je ko prije — drage mu nije,
Domjenku slatkom ne će ni doć —
Do nje mu uzdah bolan se vije,
Tiha i tamna grli ga noć
Bolnim će šaptom usta mu reć:
Nikad, Anđelko! nikad li već?«

Dugo je pjesnik stajao na garištu svoje prve ljubavi i plakao je i pjevao o svojoj zloj kobi. Tražio je pjesme stranih pjesnika, tražio je opjevane tragedije ljubavi. S uzdahom je šaptao:

»I kosu bih drago, vrat bih cjelivo
I slušo bih srce ti tući,
A kad bih te srcu vinuo bliže,
Oćutio dah bih ti vrući . . . .

I s tisuću riječi lijepih i ljepših
Po stoti put sve bih ti reko . . . . .
Al' traži l' te oko, hvata l' te ruka —
Tek sanak je: — ti si daleko.«[2]

U pjesmu mu se pomalo uvlači pesimizam; iz srca mu se kida uzdah:

— »oh ta ljubav
Nalika je tek oluji.«

I prelazi ranjena srca preko svojih zlatnih snova, a ljubav svoju predaje drugoj Anđelki — svojoj domovini. Njegovo srce nikada više ne zahvataju čisto erotski osjećaji; svim srcem i svom dušom predaje se novom idealu i njemu ostaje vjeran do posljednjeg trenutka.

Ako i pjeva o ljubavi, ljubav ta stoji već posve u službi domovine, ljubav ta više nije ona vječna iskrena ljubav dvoje zaljubljenih stvorova. Lijepo se to osjeća u epskoj pjesmi »Vitez Vladislav.« Domovini je prijetila pogibao od ljuta Tatarina. Sijedi knez Filip sazvao hrvatske vitezove na gozbu u svoj grad Kalnik. Usred gozbe ustao starac domaćina, da svojim gostima kaže, zašto ih je pozvao. Narodu treba vođ! Tko će od vas, upita starac, golom sabljom na čelu naroda, da srne na ljutog neprijatelja? Iza mrtve tišine javi se mladi vitez Vladislav, da će on voditi narod. Zatim i opet svuda — tišina, samo u kalnikgradskoj dvorani

»Zamnije glasom milozvučna lira,
Kao zvuci anđeoskog zbora.«

a uz milozvučnu liru

»Ko u moru žalosti beskrajne
Drhće glasak mlade pjevalice.«

Pjevala je Ivka, Filipova kćerka. Do nje je njezin dragi — vitez Vladislav — tužnim pogledom gledao nekuda u daljinu. Ivka ga pita, što je nujan, ali mjesto odgovora, on ju moli, da pjeva. I opet je počela da pjeva, a lira da drhće. Pjevala je žalosnu sudbu neke žene, kojoj vojno otišao na bojište i nakon duga ropstva povratio se kući, ali njegove žene više nije bilo:

»Hladan grob ju već odavna krio.«

I nato je Ivka prestala da pjeva; samo su još lirine žice tihano drhtale melodiju — tuge. Bila je ganuta. Bio je ganut i Vladislav; — duša mu je slutila istu sudbu. Ali ipak je otišao, jer domovina je zvala. Boj se svršio, ali Vladislavu ni traga ni glasa. Jednoga dana čuo se opet žamor iz kalnikgradske dvorane. Bila je gozba; slavile se zaruke Ivke i — Ivana. Ali usred gozbe otvore se vrata, a u dvoranu ponovno uđe junački vitez Vladislav. Svi su bili iznenađeni, svima je bio drag njegov povratak, samo jednome ne: — Ivanu. Uto se pojavila Ivka, a Ivan se sav zdvojan baci pred Vladislava.

»Ah oprosti, Vladislave mili,
Prosti, s usnah Ivanovih ori
Meni prosti, prosti ovoj vili!
Prosti, prosti! — kletvom nas ne mori.
Kob nakobi — vjerna ljuba tvoja
Postala je zaručnica moja.«

I vitez Vladislav pokorava se sudbini, oprašta im sa suzom u oku, a nekadanju ljubav polaže na oltar domovine.

I u »Žumberačkim elegijama«[3]

— »Dvoje dragih baš si vjeru dalo
Da će svoji ostati do groba, —
Tad kamenje na glavu im palo,
Vrela krvca osula ih oba.«

Dok je ona njegova ljubav u mladosti bila slijepa, a takova je bila zato, jer je bila možda i hiperidealna i kao takova nije vidjela tragike u životu; u onoj drugoj ljubavi, ljubavi viteza Vladislava, ima već i skepse; moć sudbe je priznata

»Kob nakobi — vjerna ljuba tvoja
Postala je zaručnica moja.«

I to je dosta, da Vladislav pušta da drugi ljubi ono, što je on žarko ljubio. Na ovome trećem mjestu — u »Žumberačkim elegijama« ljubav uz onaj svoj idealni cilj ima još jedan idealniji: — sreću i mir domovine. I upravo postizanje toga cilja katastrofa je ne samo dviju ljubavi, nego i dvaju života; i tako je sada domovini žrtvovana ne samo ljubav, nego i krv — i posljednji uzdisaj.

Toliko o onome, čime je počeo Hranilović, o onome, u čemu je klica njegove poezije i svega onog, što je za mladih dana i nakon tragedije mladenačkih ideala zaokupilo njegovu pjesničku dušu.

---

[2] Iz poljskoga: »Oj kako bih žedno«.

[3] Poslije ću se malo pobliže osvrnuti na »Žumberačke elegije«.

Život.

Svaki čovjek doživi — netko prije, a netko kasnije, da se na garištu propalih mladenačkih kombinacija prekrštenih ruku pun reminiscencija prošlosti, predaje u duhu pravome realnom životu. Poslije takovih reminiscencija i psihičkih događaja čovječja svijest ne nastoji tim, da iz biti svoje izagna i posljednji ideal, ne ide za tim, da srcu spriječi njegovo psihičko djelovanje, nego naprotiv ide za tim, da čovječji unutarnji »ja« oslobodi imaginarnih ideala. Taj životni proces nalazimo i u Hranilovića. I on je u mladosti — u carstvu idealizovanih sanja, na krilima prve ljubavi mislio, da gradi temelje životu, ali kad mu je taj isti u mladosti iskombinirani život polomio sanjarska krila, pao je i on kao i mnogi drugi »u dolini suza — u okove tijela.«

Počnimo tu drugu fazu njegova života s onih dvanaest elegija, s onih dvanaest istinski iskrenih uzdaha, koji nastadoše u pustom Žumberku na grudima bijede! U tim »Žumberačkim elegijama« pjesnik pjeva o onome pustom kraju oko Sv. Gere, o kraju, koji je davno-davno u našoj prošlosti bio divna slika prirodinih čara. Nekoć žumberačko kamenje nije bilo pusto, vrletno i golo; bilo je tu lijepih šuma — cvjetnih poljana; ugodnoga pjevanja sitnih ptičica, a danas »nigdje traga ni cvijetu ni ptici«.... »pusto grmlje, — vrlet svuda.«

Ni zemlje nema; odnio ju vjetar, kad zatornici našeg naroda posjekoše šume. U tom pustom kraju nema ni laste, ni slavuja — jedini su gosti: gavran i jastreb.

Po obroncima vidiš ovdje-ondje po koju bijelu crkvicu kao dobru majku onih bijednih kolibica, koje su se skutrile oko nje. Te crkvice Žumberčanu daju troje: »Krst, vjenčanje, pokojište.«

A i ostaci zelenih gorica daruju ga trim darima: »Kolijevkom i plugom i mrtvačkom škrinjom«.

Tu i tamo vidi se i po koji bijeli dvorac, stan gospode, koju ta sirotinja hrani.

Ali ipak, i ako je to zemlja bijede, — uz bijedu ima i ljubavi. Mladić uzimlje djevojku iz ljubavi; dolaze u crkvicu, da si srca svežu Božjom vezom, a zatim siromašno, ali sretno žive, dok i opet posljednji put ne dolaze svojoj crkvici, ali tada ne više ni kao bijedni, ni kao sretni Žumberčani, nego kao prah onih, koji su se rodili, živjeli, a sada su mrtvi.

Toj istinskoj ljubavi vječni je spomenik krvavi kamen na Sv. Geri. Nastao je u davnoj prošlosti. Između Žumberčana i Slovenaca vodila se svađa za granicu; prolijevala se i krv, pa ipak se nijesu mogli nagoditi. Konačno ipak bi zaključeno, da sa žumberačke i slovenačke strane krene dvoje mladih, koji se ljube, pa gdje se sastanu, ondje neka bude međa, neka bude svršetak razdoru, a početak sreći Žumberku i Sloveniji, a i početak snivane sreće i žumberačkim i slovenačkim mladencima, jer tada istom mogu da stupe i jedni i drugi pred žrtvenik.

I podoše jedno drugom u susret. Ali kako su Žumberčani bili navikli na svoju vrlet, prošli su veći komad puta, kad ih izdajnički — za busijom dočekaše Slovenci.

»Dvoje dragih baš si vjeru dalo,
Da će svoji ostati do groba, —
Tad kamenje na glavu im palo,
Vrela krvca osula ih oba;
Nisu znali, da je tako skoro
Njihov zavjet ispunit se moro.«

Mrtva tjelesa tih dvoje mladih Žumberčana, kojima su srca izgarala od dvostruke ljubavi: mladenačke i domovinske, odniješe daleko na žumberačku stranu i ondje ih pokopaše, navalivši im na grobni humak gomilu kamenja.

»Vjetar cvili kraj mogile puste,
Još su na njem mrlje uvijek male.
Tiho, tiho u grobnici sniva
Dvoje dragih, s njima ljubav mrtva.«

Rijetki su pjesnici, koji su ispjevali ovako veličanstvenu glorifikaciju pustom kraju i siromašnim ljudima. Iz tih dvanaest elegija diže se poput kakve mističke sjene nešto istinito — nepatvoreno, diže se život, »što ga uživa čovjek siroma.«

I Hranilović nije mogao svome Žumberku postaviti divniji spomenik od ovih elegija. Na tom spomeniku ostat će vječno urezane ove divne riječi:

»Aj ne plači, moja sirotinjo mila!
Ta ti nisi tako prezrena ni mala;
Ljubav ti je svoje carstvo otvorila,
I najljepše svoje cvijeće ti je dala;
Lako ćeš pregorjet svega svijeta blago,
Kad si steko, što je srcu tvome drago.«

Sirotinja sa suzom u oku, život pun patnja, uzdisaja i boli, vrela krvca na oltaru domovine, ljubav; — sve je to tako divno isprepleteno, ljupko, skladno i — vječno.

Hranilović toga pustog kraja ne zaboravlja ni u jeseni svoga života. U »Jesenčicama« čezne za dragim žumberačkim planinama, za slatkom idilom, za dobrim onim ljudima, među kojima je proveo svoje mlade dane

»Oj vi moje mile vrletne planine,
Za vama mi srce uzdiše i gine,
I nikada dosta prežaliti ne ću,
Što ostavih s vama i svu svoju sreću.«

I još gojim, kaže pjesnik, samo jednu želju da još jednoć vidim vašu dragu pustoš, i da još jednom udahnem miris vašeg cvijeća,

»A kad jednom dođe mog života zima,
Rado bih na vašim počinut grudima.«

*

Druga zbirka Hranilovićevih pjesama iz god. 1890. »Pjesme svakidanke« vijenac su još vjernijih slika života; vjernijih, a i žalosnijih. Pjesnik nam dovikuje:

»Ja ih nisam izmislio;
Sve te jade i patnike
U taj vijenac tek sam svio.
To su našeg roda boli,
Našeg vijeka to su rane;
Ja ih samo suzom polih
U tom vijencu nanizane.«

»Pjesme svakidanke« fotografski su snimak života, koji i mi proživljujemo.

Ovdje vidimo nesretnu dječicu, plod bluda i zato ostavljenu i zapuštenu. Gledamo ih u siromašnim košuljicama, gladne, suznih očiju, kako ih ljudi s prezirom tjeraju u svijet.

Ondje nesretnika, koji se bori sa smrću; savjest ga peče; rado bi umro, ali ne da strašna prošlost. Imao je majku, koja ga je ljubila, kako samo majka ljubiti može, ali on je, nezahvalni sin, dok je ona umirala, u pijančevanju i bludu provodio noć.

U raskoši ljudskog društva susrećemo mladića iz bogate obitelji. Nakon zadovoljenja seksualnosti i svim porivima mladenačke nepromišljenosti

»Jedno jutro nađoše ga mrtva,
Samokresom razmrskao čelo.«[4]

Najviše se ipak osvrće na literaturu, za koju kaže: »Veliki dio moderne literature i nije, nego glorifikacija samoubojstva fizičkoga i moralnoga, što također doprinosi svoj dio statistici samoubojstva.«

»Ali bili pojedini razlozi i motivi manji samoubojstva kakvi mu drago, oni će prestati tek onda, kad se uzme na um, da današnje društvo boluje na cijelom nizu bolesti, i da nema koristi, ako se tek jedna od tih bolesti stane liječiti. Cijeli organizam treba lijeka i okrepe.«

Obiteljske je sreće nestalo. Nestalo je nekadašnjega pobratimstva, a nestalo je i prijateljstva. Crna je raskoš raskrilila svoja zlobna krila i nad svima ljudima. Ne štuje se više Bog, jer bog je toga novog pokoljenja sada — novac

»Nestade božanstva, i neba i pakla
Ljudska im premudrost učinila kraj; —
»Tvar i sila«, vele, prauzrok je svemu,
Samom u čovjeku pako je i raj.
Besmrtnost je duše tlapnja, kažu, pusta,
Utrne li život, duša umre s njim,
U rasulu i u sastavku atoma
Obnavlja se život, a i svemir s tim.«[5]

Svuda novi život i degeneracija njegova
»Osjećaj i miso okovaše lanci
S posmjehom na ustih susreću poštenje,
Ponosu muževnom odbrojeni danci
Preslabe je šije naše pokoljenje.«

Ono je i
»Bez vjere i nade i bez ideala.«[6]

*

Ovoj drugoj fazi njegovoga pjesničkog života pripadaju još i »Različite pjesme.«[7] U toj zbirci značajne su pjesme: »Izdajica«, »Zvonimir«, »Hipokrita« i dr. Osobito je dirljiva pjesma »Hercegovka« sa svojom slikom tragike ropskog života. Pjesnik crta vrlo lijepu, ali tužnu i žalobnu sliku. Žarko sunce za planine sjeda, a posljednji njegovi traci padaju na nesretnu majku-Hercegovku, koja suznim okom promatra čedo u svome naručju, koje je na patničkim njezinim grudima bezbrižno snivalo. Promatrajući čedo majčinu su dušu zaokupile tužne misli. Sjetila se, da je ropkinja i cijeli njezin narod da je ropski narod. I zato nesretna majka roni suze gledajući svoje čedo, koje niti ne sluti, što ga u životu čeka; i zato mu šapće:

»Snivaj, snivaj slatka moja rano,
O slobodi, o veselih dancih
Što ti nije uistinu dano,
Neka ti je u nevinih sancih.

[4] O samoubojstvu je Hranilović pisao i prozom u »Braniku« 1895. (br. 48). Kaže: »Sigurno je, da veliki dio krivnje leži u neprirodnom načinu života, odgoja i neprirodnosti društvenih prilika, naročito u bolesnoj struji sentimentalne književnosti i nervoznoga novinarstva, gdje se anatomskom veristikom opisuje agonija i rafinerija pojedinih samoubojstava.«

[5] »Bez vjere« iz »Jesenčica«, četvrte zbirke Hranilovićevih pjesama.

[6] »Kuda« iz zbirke »U predvečerje.«

[7] Nalaze se sabrane u pjesnikovoj rukopisnoj ostavini. U zbirci je 17 pjesama što epskih, što lirskih, a što epsko-lirskih.

Snivaj, snivaj sirotanče malo;
Na majčinoj toplo ti je grudi;
Ta grudi si ti mi ogrijalo
Moje sunce, spokojno mi budi.«

»Snivaj, snivaj jadno moje dijete,
Sloboda nam jednom svanut mora,
Ah na krilu domovine svete,
Kada mrtve pozdravi nas zora!«

Ali dijete se probudilo; milo — onako po djetinjski pogledalo majku. Sa svemirskih visina promatrale su prve zvijezde ove dvije ropske duše, i kao da je njihov blijedi drhtaj šaptao riječi utjehe: »Iza ropstva sinut će sloboda.«

Kako je nježan onaj ditiramb sreći (»Sreća«). S kakvom li toplom iskrenošću pjesnik pita poput dobra učitelja:
»Šta se gubiš na bespuću
Očajničkog jadovanja?« —

Ta — nad svima nama plavo je nebo; u njemu je »izvor vjere i ufanja«. Pa čemu treba tražiti od svijeta, prirode, od ljudi ono, što ne mogu dati? Čemu neka odvratna gramžnja za srećom?

Čemu tražiti neku imaginarnu ljudsku sreću, koju i onako ni jedan od nas ne će naći? I ti, čovječe, kao da ne shvaćaš, da nam naše plavo nebo iskreno šapće:
»Bit ćeš sretan, — tek nauči
Samog sebe savladati.«

Ne pitaj: »Gdje je sreća?« — Gdje je? — Ta
»Nema sreće ni nesreće, —
Mi te riječi izmislimo.
O! ne traži drugud sreće
U srcu je nać ćeš svomu:
U ljubavi, u poštenju,
U prijegoru viteškomu.«

Eto, to bi bila skica drugoga Hranilovićeva problema: života. Ovaj drugi problem na malo mjesta u njegovoj poeziji dolazi izoliran; gotovo uvijek ga prati ljubav, osobito patriotska, zatim se malo pomalo u njegovu poeziju počinje uvlačiti treći problem: smrt. Taj dobiva postepeno sve veće dimenzije, bez sumnje pod uplivom upoznavanja Schpenhauerovih djela. Mato Božičević.

(Svršit će se.)

DVIJE NARODNE PJESME IZ RPE »MARIJA I BRODARI«.

U mojoj zbirci hrv. narodnih pobožnih pjesama imadu dvije pjesme iz one lijepe rpe »Marija i brodari«. Jedna je iz hrvatske Posavine, a druga s otoka Mljeta u Dalmaciji. Posavska je pjesma sastavljena u desetercima, što je prilična rijetkost kod hrv. narodnih pobožnih pjesama. Posavska pjesma pokazuje obični sadržaj i tijek ovih pjesama, dalmatinska je pjesma otišla dobrano svojim putem.

Šetala se Divice Marija
Gore dolje niz to sinje morje.
Došetala do prvih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
Božja pomoć, vi prvi brodari!
Prevez'te me za ime za Božje!
Ne vozimo za ime za Božje,
Već vozimo za sićane novce.
I ošeta Divice Marija
I ošeta do drugih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
Božja pomoć, vi drugi brodari!
Prevez'te me za sićane novce!
Ne vozimo, Divice Marija,

Ne vozimo za sićane novce,
Već vozimo za ime za Božje.
I ošeta Divice Marija
I ošeta do trećih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
Božja pomoć, vi treći brodari!
Prevez'te me za ime za Božje!
Ušećite, Divice Marija.
Ušećite u laganu šajku!
Ušetala Divice Marija,
Ušetala u laganu šajku.
Dva su broda u propast propala,
Aj treći je sretno prebrodio,
U kome je Divice Marija.

(Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom † učiteljice Tonke Dumbović).

Kleči Gospe na kraj mora,
A na stijeni od mramora
Tuda pasa brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne.
Slavna Gospa dozivala,
Dozivala slavnu djecu:
Ho'te k meni, slavna djeco,
Ho'te mene ukrcajte,
Prevez'te me s ove strane,
S ove strane na one bande!
Oni nijesu poslušali,
Već su oni putovali.
Tuda pasa slavni Jezus
I govori slavni Jezus:
Što je tebi, Gospe moja?
Progovara slavna Gospa:
Vuda pasa brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne,
I ja sam ih dozivala:
Ho'te mene ukrcajte,
Prevez'te me s ove strane,
S ove strane na one bande!
Oni nijesu poslušali,
Već su oni putovali.
Pa govori slavni Jezus:
»Ja ću poći na nebesa,
Pa ću poslat plahe kiše,
Plahe kiše, dosta vjetra.
Potopit ću brod mrnara,
Brod mrnara djece slavne.
»O Jezuse, slavo moja,
Pa ti podi na nebesa,
Al nemoj pustit plahe kiše,
Plahe kiše, dosta vjetra,
Nego pusti tihu kišu,
Tihu kišu, tihog vjetra.
Ti ih nemoj potopiti,
K meni će se povratiti,
Prevest će me s ove strane,
S ove strane na one bande.
Pa se vrati brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne,
I ukrca slavnu Gospu.
Preveze je s ove strane,
S ove strane na one bande.
Po sve vijeke vijeka!

Amen.

(Kazivao Marin Čumbelić iz Blata na otoku Mljetu. Zabilježio učitelj Tomislav M. Masan).

I ne gledajući na vezu, što je pjesme »Marija i brodari« imadu s velikom našom narodnom epopejom Isusovom (v. Hrv. Prosvj. broj 4. ove godine), one i drugačije mnogo zaslužuju, da ih brižno spremimo i sačuvamo kasnijim hrvatskim koljenima. Juraj Lahner.

SCRITTORI JUGOSLAVI.

Da je g. Umberto Urbanaz-Urbani u svojoj knjizi o jugoslovenskim piscima[1] htio da prikaže srpsku i hrvatsku književnost kao zaokruženu cjelinu, izbor bi pisaca bio manjkav i nepotpun, naročito što se tiče poredbe izmedu izbora hrvatskih i onoga srpskih pisaca. Srpskih je, ponajprije, prikazano više, i prema tome je njihov broj potpuniji (u svemu je izneseno devet srpskih i šest hrvatskih pisaca); Srbi su, zatim, birani više po umjetničkim kvalitetama, dok je kod Hrvata vidno bio mjerodavan njihov odnos prema Italiji i talijanskoj književnosti, te su ušli upravo samo oni, koji su s Italijom imali ili u životu ili u svojim djelima kakva dodira: Kranjčević, Vojnović, Nazor, Begović, Andrić, Petravić. To je, za svrhe piščeve, vrlo korisno, jer je njegov prvi cilj što veće duhovno i kulturno zbliženje Italije i Jugoslavije, ali u stvari je to nešto suviše jednostrano, pa, reći ćemo iskreno, i krivo. Jer treba priznati piscu, da on umije tako pisati, da u svojoj knjizi ne govori samo o onim piscima, čija imena nose pojedina poglavlja njegove knjige, nego on vrlo vješto upleće u svoje monografije mnoštvo materijala koji stvara paralele, proširuje vidike, produbljuje poglede i zaokružuje pojmove, i tu njegovu vještinu treba naročito podcrtati kao vrlo simpatičnu odliku njegovih kritičarskih sposobnosti. Tako n. pr. g. Urbanaz u uvodu studije o Kranjčeviću vrlo iscrpljivo govori o svima našim piscima, koji su pisali o Rimu, sve do gosp. V. Deželića, Silvina Sardenka i Sabatini-Subotića, i tako navodi mnoga imena, koja daju pojam o punini naše književnosti; ali dok n. pr. od srpske moderne lirike zasebno prikazuje i gg. Rakića i Dučića, i Stefanovića, od Hrvata, uz Nazora nigdje i ne spominje g. Domjanića, uz Begovića ne navodi Vidrića, koji je bez sumnje i više odlučio bitku u korist Moderne nego sam g. Begović. Uz karakteristiku gđe M. Jankovićeve g. Urbanaz je vrlo lijepo prislonio kratak prikaz Isidore Sekulićeve, ali o gđi Ivani Brlić-Mažuranićevoj, koja je bez sumnje jedan od najoriginalnijih naših pisaca, nema nigdje ni govora. G. Urbanaz govori u naročitoj studiji o g. Petraviću, a u svojim prikazima vrlo savjesno navodi i g. Marjanovića i g. Wenzelidesa, ali nema nigdje ni spomena o A. G. Matošu, premda je on za duhovnu strukturu predratnog hrvatskog nacionalizma toliko znamenit, a da i ne govorim o njegovim toliko oštroumnim i supstancijalnim sudovima o tolikim pojavama naše književnosti. Da je pored »kosmičkoga« g. Stefanovića moglo biti govora i o »kosmičkom« g. Kosoru, a pored Vojnovića, Begovića i Nušića o dramatičaru Krleži, to spominjem tek uz put. Ne iznosim sve ovo kao zamjerke samomu g. Urbanzu, nego više poradi toga, da upozorim, kako ova knjiga, koja će, premda je pisana od stranca i za strance, nesumnjivo dobro doći i nama samima, treba da se uzima u ruke sa sviješću, da je u njoj g. Urbanaz dao čak i dosta toga, što ni mi sami o svojim piscima nemamo, ali da je sve

[1] Umberto Urbanaz-Urbani, Scrittori Jugoslavi, prefazione di Pavle Popović, Rettore dell' Università di Belgrado, Trieste 1927, Casa Editrice »Parnaso«, Collezione di letterature slave.

to još uvijek fragmentarno, kao što je fragmentarno i sve ono, što je dosad kod nas pisano o književnosti.

Htijući da vojuje za jednu sasvim konkretnu ideju, za koju treba ljude tek zagrijavati, g. Urbanaz je morao da piše sa srcem i s mnogo oduševljenja, i zato nije radio sistematski, već je prikazivao u prvom redu ono, za što se lično zagrijavao, što ga je i sama uzbudivalo. Tako n. pr. sasvim ispušta zastupnike realizma i uopće pisce golemih romana (kao što su n. pr. Šenoa i Đalski), a oduševljava se u prvom redu za liriku, za dramu, pa za pripovijetku lirske sadržine, tako da od romansijera iznosi jedino Borisava Stankovića, dok od lirskih pjesnika prikazuje Radičevića, Rakića, Dučića, Stefanovića, Spiridonović-Savićevu, Kranjčevića, Nazora i Begovića; od dramskih pisaca Njegoša (jer govori upravo samo o Gorskom Vijencu), Nušića, Vojnovića i Begovića; od pripovjedača (osim Stankovića) Milicu Jankovićevu i Ivu Andrića. Kod lirike oduševljava ljepote žednoga Latinca naročito elegancija stiha i savršenost moderne forme, ali se, naročito kod Kranjčevića i Nazora, zanosi i gigantskim razmahom misli i snagom unutarnje sadržine. Pored toga najviše ga zanima nacionalna ideja; tako uz karakteristiku rada g. I. Andrića daje čitav pregled gibanja nacionalne omladine uoči rata i s neobično toplim akcentima govori o svojim sustradaocima iz austrijskih tamnica. G. Urbanaz je iskreno oduševljen za ono, o čemu piše; rekao sam, da odabire pisce, koji su bliži Talijanima, kao n. pr. Njegoša u rodbinskoj vezi s talijanskom kraljicom, gdu Spiridonović-Savićevu, suprugu našega konsula u Trstu, pa Kranjčevića, Vojnovića, Nazora, Begovića, Petravića iz kruga talijanskog kulturnog utjecaja na našu književnost u prošlosti i u sadašnjosti. Ali, treba uz to kazati, da g. Urbanaz nije nipošto zato pristran u prosudivanju ovih književnih pojava; on se oduševljava njihovim zaslugama za našu književnost i nastoji, da potpuno objektivno označi njihovu zbiljsku vrijednost. U tu je svrhu savjesno proučio ne samo sve, što su oni napisali, nego i sve prilazne sudove o njima, te se vrlo vješto služi ovim kritičkim aparatom, da stvar što više približi svojim čitaocima i da njegovo razlaganje bude to zanimljivije, onda, kada se svijesno udalji od ovih više ili manje priznatih sudova. Tako n. pr. kada uspješno pobija Skerlićevo mišljenje o podrijetlu Rakićeva pesimizma, kada brani Sv. Stefanovića od Petravićeva prigovora sensualnosti (u čemu uza sve to ima g. Petravić pravo, i baš stihovi, koje navodi g. Urbanaz imaju u sebi, pored produhovljenja sjetilnosti, koje on u njima vidi, isto tako i sensualizaciju duhovnosti, koja se to oštrije osjeća, što je u tim stihovima upravo pointa pjesme) ili kada pored pesimizma Kranjčevićeva ističe kao pozitivnu vrednotu njegove poezije ideju rada. Na taj način pokazuje g. Urbanaz, da temeljito poznaje našu književnost i da o njoj stvara samostalne sudove, pa nas zato još više može radovati, što je u njoj našao toliko vrijednih momenata, koji se mogu i u stranom svijetu istaknuti. Istina, g. Urbanaz se katkada i nešto suviše zanosi, tako kad vidi nedostatke Vojnovićeve »Smrti majke Jugovića« i »Imperatrix«, a »Gospođi sa suncokretom«, glorifikaciji Venecije, ne nalazi zamjerke. Ili kad baš povodom Begovićeve »Dunje u kovčegu« govori u superlativu o vrijednosti našega romana. Priznajem, da je naš roman možda bliži talijanskoj publici od ruskoga; ali treba priznati i to, da je publici (kako dobro ističe André Gide) mnogo toga »bliže« od, recimo, Dostojevskoga; ali je baš njegova veličina ono, što čitaoca u prvi mah zastraši, zaprepasti, uništi, da ga poslije digne u nadljudske visine. Čudim se stoga g. P. Popoviću, koji tu misao reproducira u formi možda i jačoj no što je kazao g. Urbanaz, govoreći, da bi »iza mode ruskih romana slijedila moda jugoslavenskih romana« i tomu dodaje samo, da »ne zna, je li to točno«. To je faktično sasvim netočno i uza sve priznanje zbiljskim vrijednostima naše književnosti, mi se ne smijemo da obmanjujemo nikakvim superlativima, koji bi nas mogli učiniti smiješnima; a sud američke kritike, koji navodi g. Popović, još nije nikako presudan, jer u Americi nipošto nisu najjače kritičke glave svjetske književnosti.

Kao naročitu vrijednost ovih prikaza treba istaknuti njihov stvarni karakter. G. Urbanaz nikad se ne gubi u frazama ili u općim sudovima; svoje razlaganje podupire iznošenjem sadržaja glavnih djela, koji umije da ispripovijeda zbijeno i zanimljivo. Biografije su radene uzornom točnošću, bibliografija je savjesno pokupljena. (Čudim se, da kod gde Jankovićeve, navodeći sva djela, ne spominje knjige: Smrt i život, Beograd 1922., izd. »Napredak«). Ponegdje je doduše, za naš osjećaj, premalo kazano; tako o Njegošu i o Nazoru, čija se n. pr. Utva Zlatokrila i ne spominje, a ni »Arkun«. Ali možda insistiranje na pojedinim piscima ne bi pisca vodilo njegovu bližem cilju. Kako predstoji i izdanje druge a možda i daljih svezaka ovakvih studija g. Urbanaz-Urbanija, to će one bez sumnje još i više upotpuniti sliku naše književnosti, pa kako je g. Urbanaz stručno spreman i svojim estetskim razumijevanjem i savjesnim poznavanjem predmeta kompetentan na ovom polju, to od ovih studija možemo očekivati mnogo pozitivne koristi za stvaranje kritičkih sudova o našoj književnosti. Ljubomir Maraković.

BILJEŠKE

Uz pedesetu godišnjicu g. V. Nazora. Kako su okasnila izdanja, koja su imala književno označiti ovaj datum pjesnikova života — Pjesme o četiri arkanđela i nove priče iz djetinjstva, koje će izići jesenas u izdanju Matice Hrvatske, dok je jedino Srpska Književna Zadruga na vrijeme izdala izbor Nazorovih pjesama —, to i mi naknadno posvećujemo toj prigodi članak u ovom broju, donoseći uz to dvije slike s Nazorove proslave u Ložišću, lijep primjer, kako se ovakova svečanost može ukusno i s razumijevanjem prirediti i u narodu. Uz slike šalje nam naš suradnik, gosp. župnik M. Blašković, koji je na proslavi bio govorničkim tumačem pjesnikovih djela, ove retke kao razjašnjenje: »Na kamenitom ostrvu Braču leži jedna malena draga slična modrom fjordu. Tu sjevernjak ne buni mira onim njezinim rijetkim stanovnicima, ali južni vjetrovi teku niz kotlinu u dragu kao rijeka. Po obalama se uhvatila za liticu smreka, a aloji, koji tu bujno rastu dokazuju, da je to kraj, gdje ono žeženo Nazorovo ljeto prži kamenje ko oganj. Ljeti tu može jedino cvrčak, sin jare, izdržati. Zimi naprotiv sunce rano zađe za kuk, pa ga moraš tražiti po gornjoj cesti prema selu Ložišću. U toj dragi ruše se krovovi starih kuća u vrijeme sve jedna po jedna, a stepenice vode na srušene doksate.

U jednoj od tih kuća živio je naš veliki pjesnik Vladimir Nazor kroz svoje djetinstvo. Slučajno se je rodio u Postirima, gdje mu je otac bio neko vrijeme činovnik. U »Pričama iz djetinstva« jedva se Postira spominje. Naprotiv njegova mladost goraše po hridinama ove drage, i tu je usisao ono veliko, što nam je kasnije dao. Sada strt i poru-

šen vrtić pred kućom, u kojemu još životari zakržljala akacija, negda bijaše perivoj sa sjenicom, gdje pjesnik čitaše Ariosta svojim sestrama u cvatu. Kuća je čisto ostrvljanskog tipa: oklačeni drveni zidovi i strop, a zakrpan pod, kroz koji i sad prodire miris ulja iz kamenica u konobi. Stari opjevani stol od orahovine i stare zardale gvozdene škrinje, i nekoliko okvira od višnjeva drva, koje je mali Vlado bio načinio. No jedna je soba pretvorena u »Muzej Vl. Nazora« sa stolovima gospodskim, pokrivenim narodnim vezom, a na njima sva publicirana Nazorova djela s uspomenama njegove obitelji. To je zasluga neumornog sakupljača rukopisa g. Đure Nazora. Ta se soba diže kao svetište Nazorove poezije sred tih ruševina, i mnogi tu dolaze da piju na izvoru. Da vide staro gnijezdo, odakle je odletio onaj golemi orao, naš prvak pjesnik. Naša slika prikazuje Nazorovu dragu u proslavi pedesete godišnjice njegova rođenja, luku Bobovišće-Ložišće, sa rodnom mu kućom«. Proslava je priredena u lipnju lanjske godine, a njenim dobrim željama pridružuje se ovom prilikom i »Hrvatska Prosvjeta«.

Gospa Sinjska. Veleučeni fra. Stanko Dr. Petrov u svečanom broju glasnika »Gospa Sinjska« br. 5, pod naslovom »Draga majčina prilika« iznio je ljepote »Gospe Sinjske« svojim vještim perom, i prikazao nam vjerno Gospine ljepote, kakove su na platnu sv. Prilike u Sinju. »I glavu nagnutu prama lijevom ramenu, oči ponizno oborene i čelo visoko i nos malo ulegnut, i obrve nisko svedene, i onaj madež nuz desni kut božanstvenih usta«. Sveosve uzevši: sliku umjetnički lijepu, kakova jest, iako se ne zna: ni kada i gdje je slikana«, kao ni to »da li je baš ovo ona sveta Prilika, koja je bila u Sinju i prije razorenja staroga Sinja«. Na istome mjestu oslanjajući se na mišljenje umjetnice č. s. Rafaele, iznosi »gotovo sa sigurnošću« da je ova slika djelo nekog »mletačkog slikara iz druge polovice 15. vijeka«.

S ovim se mišljenjem ne slažem, već ozbiljno cijenim, da je ovo djelo kakvog našega nepoznatoga umjetnika-franjevca iz Bosne srebrene, Hercegovine ili Dalmacije. Znade se, da su zbog turskih progona, koji su onda u ovim našim krajevima bjesnili, franjevci, jer ne bi mogli dovršiti viših akademskih nauka, odlazili u Mljetke, Padovu ili Bolognu na nauke, i tamo se posvećivali nesamo filozofiji, teologiji i retorici, nego i raznim znanostima i umjetnostima. Na ovo oslonjen, tko bi mogao zanijekati da slikarsko umjetničko djelo Gospe sinjske, nije djelo našega domaćega sina, umjetnika naše zemlje?

To se može ustvrditi tim vjerojatnije, što izražaj, i oči oborene, i obrve svedene (obrvice kano pijavice), i sve ostalo duševno i blago prikazanje, nijesu drugo nego čisto naše domaće, katoličko, hrvatsko-slavensko. Čitava ljepota slike pročućena je onim našim domaćim i barem nekadanjim svetim duševnim držanjem i izražajem, što svjedoči, da je djelo iz kista našega domaćega sina, kakvog siromašnoga franjevca prognanika, učenika makar i mletačke škole, koji je u tuđini učeći i boraveći, ponio u svom srcu i svojoj duši ljepote rođenoga kraja, sabrao ih u svetoj Prilici i narodu svomu, kao duševno narodno, i poklonio i umjetnički izradio.

Kao župnik sproveo sam svekoliko muževno doba do danas u sjevernoj Dalmaciji, a bio sam i u kršnom primorju. Putovao sam Bosnom, Hercegovinom, promatrao sam naše krajeve, običaje, žive slike i prilike, opisivao ih, te sam među našim tipovima i danas živim našao bitnu sličnost s kistom nepoznatoga umjetnika, u djelu o komu govorimo. Često mi se i prije ove prigode, gledajući Gospinu Priliku, činilo u duši, da gledam one naše lijepe narodne tipove iz ženskoga carstva naše krvi; pače osjećao sam, da Nju gledajući, gledam poznate tipove iz moje okoline, kao da su obilježja glavne ljepote, postidnosti i čednosti, s njihovih lica prenesena na platno, kao da si im glave izmijenio. I danas, kad bi prigode dopuštale, mogao bi da uprem prstom u žive slike, te sličnost između živih lica i onoga u kistu umjetnikovu. Čitav onaj ufinjeni sklad, obličje, skromna ljepota, oči oborene, s kosom uspravno tvrdo spletenom, bez naprave i cifranja, čelo visoko itd., samo su jedan umjetnički prikaz vanjskih ljepota našega sunca, zemlje, cvijeća, brda, mora i dolina, krvi naše. Pogledajte i danas naše seljanke starijega kova, do kojih nije došla razmaženost gradska, pa ćete vidjeti kosu tvrdo spletenu, od vrh čela pramà uhu u jednom skromnom potezu, u znaku stroge kršćanske postidnosti. Jezgra pak svih ljepota, koje su u kistu našega umjetnika prikazane, kao vanjština mogla bi se i ne svidati, ali se svida, jer je duševno bitno prikazana, pročućena, osvijetljena i prirodno živo u sv. Prilici iznesena, te su i s duševne strane naša: katolička, hrvatska, slavenska.

Eto, o što oslonjen ozbiljno cijenim, da djelo sv. Prilike nije kakva mletačkog slikara (a mogao bih i još koješta ovomu u prilog navesti) već je djelo našega domaćega sina-umjetnika ove zemlje, koji je, ili zbog azijatskog progonstva, ili možda zbog same umjetnosti mogao da bude i učenik mletačke škole, ali svakako je čedo naših brda. Dá: sve zajedno uzevši, sv. Prilika Gospe Sinjske nije djelo tuđeg trudbenika, nego je djelo našega domaćega, nepoznatoga do danas umjetnika, franjevca, Hrvata-Slavena, po čem i sv. Prilika Gospe Sinjske, jer je i po svim vanjskim i duševnim ljepotama naša, nije tuđinska nego je naša katolička, hrvatska, slavenska. Fra. Lujo Plepel.

Strana umjetnost. Kako smo prilikom napomenuli, nastavljamo u ovom broju s ilustracijama, koje prikazuju interesantnije predstavnike današnje svjetske umjetnosti. U br. 5. donijeli smo fresko iz crkve u Disentisu od Fritza Kunza, koji je i kod nas poznat naročito svojim slikama iz života sv. Franje, a važi uz Hodlera kao najjači reprezentant švicarskog slikarstva. Ruth Schoumann, čije smo dvije skulpture donijeli u istom broju, najkarakterističnija je zastupnica poslijeratnog kiparstva u Njemačkoj, oslobađajući se polagano od ekspresionizma, a preuzimajući od njega idejnu prorađenost i zamašnost predmeta. Antonio Discovolo izložio je u Milanu čitavu zbirku slika koje se bave sv. Franjom i njegovim zavičajem prilikom 700-godišnjice. Naročito se ističu svojim svetskim ugođajem »nocturni«, od kojih jedan donosimo u reprodukciji, a uz to i neobično uspjela »Bratovština«. U narednim brojevima nastavit ćemo s ogledima umjetnosti kod drugih naroda.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. RUJNA 1927. BROJ 9.

Vladimir Nazor:

Soneti.

1. Dah.

Staza, što vodi preko kamenjaka
K crkvici staroj sred lipovih grana,
Vijugava je i sva izlizana
Od nogu djece, staraca i baka.

Onud i mene — dok se ljetnjeg dana
Posljednja gasi na valima zraka —
Ruka ko sjen nevidljiva i laka
Do vrata vodi onog svetog stana.

Sam i tih, dugo na tom pragu sjedim.
I dok poda mnom zemlja u mrak tone,
Na nebu zv'jezde uv'jek veće gledim.

I osjećam: dok sve se zemske spone
Kidaju, i dah neki s visa hače,
U meni duša od miline plače.

2. Zvijezda mora.

Slutnja te ljudska nije dugo znala.
A ti si, predom od zvijezda vîta,
Već u dan prvi čovječanstvu sjala
Na nebu, još u praskozorje mitâ.

Bol naš je luto mrakom divljih žala,
Trag da ti nađe i da za te pita.
A ti si davno nad zipkom nam stala,
Sva sjajna, rosom i zrakama mîta.

O Zv'jezdo mora, naše duše oči
I sad te vide samo kad u noći
Života svi smo tamom obaviti;

Dok sveđer ista, sa neba daleka,
Nad nama bdiš i sjaš . . . jer odvijeka
Bila si, jesi i vječno ćeš biti!

3. Uza stube.

Kada će jednom da iz kl'ješta jakih
Mog bola sve se suze oslobode,
I stuba ovih, što do Tebe vode,
Po jedna kapne na basàmak svaki?

I kad ću moći da hitrih i lakih
Nogu ponesem uz to t'jelo svoje
I duh moj k Tebi? . . . Sve, u njemu što je,
Teško je i pl'jen àlâ svakojakih.

Daj, da pod stubam tvoje kuće svete
Zaplačem jednom kao ludo d'jete!
Jer tad će netom, meni, u polaku

Hodu, što vodi gore u visinu,
Bol jedna sahnut pri svakom koraku,
Cv'jet jedan niknut na svakom skalinu.

4. Klečanje.

Vjernici mole. — Riječi im vrele
Na ustma ječe, sad jače, sad tiše,
I na oltaru, gdje smilj i l'jer diše,
Gospi pred slikom roje se ko pčele.

Kroz prozor zraka svjetlosti bijele
Na dva dječaka pada sa visine
I kolut gradeć oko glave njine
Pravi ih nalik na male anđele.

Sâm, na dnu crkve, ja već dugo stojim
U polutami. — Otići ne mogu.
A bliže poći kao da se bojim.

Mučim se, borim. Natežem se nečim.
I dok bi' htio natrag maći nogu,
Koljeno drhće. Sagibam se. Klečim.

5. Brat mali.

Pod tiskom bola i srdžbe sve jače,
Ja ću sve laži, kao paučine,
Razderat, s lica bacit obrazine,
Pa ù prosjake poć i u skitače.

Hoću, da sve, što sad u meni plače
I bjesni, iz te skučene nutrine
Izađe! Hoću, da bijeda skine
S mene proklestva, što me tru i tlače!

Živjet ću — zemljom dok me noge nose —
Od mrvica, od sunca i od rose
Ko biljka poljska i ptičad nebeska.

Oh, postat jednom svoj! I ostaviti
Za sobom sve! I, ničeg željan, biti
Brat — makar mali — Svetoga Frančeska!

T r s a t, VIII. i IX. 1927.

Joso Benac:

Bijeli cvjetovi.

(Svršetak).

— Kato!

»Što je?«

— Ne spavaš?

»Ne mogu!«

— Meni je nekud čudno pri duši. Sve mi se to čini ko nekakva priča.

»A što to?«

— Pa eto: ja sama. Ta noć, Ta šuma i onda on... Ne mogu da se snađem u zbilji. Čini mi se da snivam.

»Pa i meni je nekako tako. Vidiš, ja sam sebi predstavljala taj život drukčije. Pust. Dosadan. Nepodnošljiv, a danas bih mu skoro dala pravo. Jest i ja ne spavam. Mislim neprestano na današnji razgovor. Koliko je neslućenih ljepota on prosuo pred nama, za koje nisam mogla ni slutiti da postoje. A kako mu je duša lijepa! Još takve nisam srela.«

— I meni se čini ko da je sve ono, što sam dosad proživjela, bilo samo varka. Počinjem skoro mrziti dosadašnji život... No vjeruješ li, da je on uvjeren o onom što govori? —

»A zar bi bez osvjedočenja mogao govoriti s onolikim zanosom?«

— Ipak mora da ga je nešto teška, odsudna nagnalo na taj način života. Ta on je pravi pustinjak. Gotovo mrzi ljude i njihovu kulturu.

»Držim, da si krivo shvatila današnji njegov govor. Ja sam naprotiv uvjerena, da on ljubi ljude, ali mrzi onu napirlitanost i lažnu formalnost, kojom bi htjeli prikriti svoje zle strane. I zato baš, što ljubi ljude, ne može da ih gleda pod krinkom laži i podlosti. Ne može da trpi profaniranje svih vrednota. Zgrstio mu se život u vječnoj varci i podlosti. Tko hoće da se udalji od shvatanja ili bolje reći, od njihova načina života, taj je prezren i izrugivan. Čovjek danas ne može inako nego da se okuje verigama lude formalnosti. Da odobrava sve ekscese savremenog društva, te se klanja lažnoj krepostì. Pa i ja bih rekla da ima pravo. Koliko ima danas javnih tajni, poroka i podlosti u našem najbližem okolišu, a nikom ne pada na um da to žigoše. Sav je današnji život laž i obmana, i od te laži živi svijet.«

— Vidi se, da si mnogo naučila od njega. Poslušna učenica.

»Zašto učenica? Reci sama: nije li istina, što prije istakoh?«

— Da, može biti, ali i ne mora biti sve to istina. No ti si mnogo toga poprimila od njega. Štaviše i ćud!

»Zar ne može biti sličnih ćudi? Zar se često ne događa, da dvije i više osoba upravo isto misli, a da se možda nikad nisu poznavale? Uostalom bio je mojim učiteljem, a i kasnije smo češće razglabali kojekakva pitanja. Možda sve to djeluje, te se čini kao neka sličnost. No ipak bih bila vjerovala, da će dovde doći.«

— Pa pričala si, da je uvijek bio neki čudak. Nepojmljiv. Da je padao u ekstreme. U veselim zgodama mučaljiv. U ozbiljnim ili tužnim djetinjski veseo. Po tvome bi pričanju on ispao ko bezazleni luđak. No danas moram donekle ispraviti svoj sud, te ga smatram samo čudakom.

»Ja te ne razumijem!«

— On je ipak duševno bolestan. Preosjetljiv. Premekane duše, koja i najsitniji grubi dodir ranjava. Držim, da nije ipak sretan, što se uživio u sadašnji način života. Mora da ima teških časova borbe, ali ga čuvstvo srama odvraća od povratka k ljudima. Misliš li, da će dugo izdržati?

?

— Što šutiš? —

»Čini mi se, da smo predaleko zašle. Nastavimo li tako, on će konačno ispasti i čudak i luđak, pustinjak i tko bi znao još što sve ne. A što će onda reći svijet, kad taj sveti, pobožni pustinjak prima u svoju ćeliju mlada ženska bića, raspreda s njima cio dan, i pušta ih da u njegovoj ćeliji noće?

Zato, što nema sklonosti našim zabavama i društvima brzo ga osuđujemo, a ja sam uvjerena, da je on u ovo godinu dana više užio slasti i sreće i tajne radosti, nego sve naše gradsko društvo. Nije, poput nas, sretao na zabavama, plesnim dvoranama, salonima i t. d. zavist, zlobu, potajno rovarenje pod izvještačenim slatkim smiješkom. On se ne treba ovdje pretvarati i ceriti. Da plače i uzdiše, dok mu se duša smije, a da se smiješi dok mu dušu obuzima tuga. Njegovo je sve društvo: obični gorštaci, koji ne trpe laži. Oni ga možda bolje razumiju od nas. S njima može biti iskren, a i mora, jer znadu duboko zaviriti u dušu. Njihovi se razgovori uostalom ne kreću oko toaleta, povrede časti ili kritikovanja, nego rade o svakidanjem kruhu. A u večerima se raspredaju priče ovdje uz ognjište. Često možda jeza prolazi ovim krajem. Mrak, vukodlaci, vještice i ostali se duhovi nadviruju na ovaj otvor kolibe. Zavijaju. Čiče... Brrr!«

— Šuti! Spavaj!

»Ha! Ha! Ha! Ti se stišćeš! Zar te strah?... Pa imamo svoju počasnu stražu oko kolibe: Eremita, Janko, Ive, Uđa, Ajka... Ha! Ha! Ha!... Ali — možda je Mrak opčinio stražu i poslao Malika, da nas uduši ili odnese daleko u šumu, odakle nema izlaska, nego ćemo skapati od gladi ili će nas razderati divlje zvijeri...«

— Ti si zbilja strašna! Šuti! —

»Ha! Ha! Ha! Čuj, dolaze. Već šumi njihov dah i praska granje pod nogama. Sad će početi svirka, kakve još nisi čula. Malo drukčija od tvoje. Oho! Ti se treseš?«

— Molim te, nemoj me strašiti — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nisam se ni ganuo za cijelog tog razgovora. Ležao sam s Jankom i Ivom na mekoj mahovini i promatrao zvjezdano nebo, po kome se prosipale krijesnice. Mislio sam, da društvo spava. Često mi došlo, da se upletem u njihovu prepirku. S mukom sam se svladavao, da čujem konac. A kad je Kata počela govoriti o noćnoj svirci, prene se Janko, osloni se o deblo, pod kojim smo ležali, i za čas se izli u noćnu tišinu svirka okarine. Isprva daleka, a onda sve bliža, dok konačno nije zaorila imitacija slavujeva pjeva u vedroj ljetnoj noći po usnuloj šumi. Valovi su njeni zadrhtavali lišćem. Budili usnula gnijezda i mirne stanovnike krošanja. Gdjekoji je možda sanen otvorio kapke, a kad vidje, da je svuda duboka noć, blažen je cijuknuo, spustio vjeđe i opet utonuo u snu. Ajka je triput zavila u noć. Tužno, otezljivo, da su zaječale doline i brežuljci, a s lišća se srunile suze. Zatim nasta tišina bez daška, da jače istakne dojam tog noćnog intermezza...

Nisam htio da dublje prodirem u duše Line i Kate, no ipak osjetih, kako su zarile jače glave u uzglavlje, zagrizle usnice, zažagrile se u licu na to nenadno izdajstvo noći...

* * *

Zašto su došli ti gosti u moju samoću? Zar mora uvijek netko svojim narinutim prisućem da buni harmoniju svega, čega se dirne? Danas mi je pusta koliba. Ne mogu da se nigdje smirim. Još uvijek zvoni oko mene smijeh njih dviju. Vedar, veseo i zvonak ko cijuk kosa o izlazu sunca — — —

— — — Jučer o podne, dok su se gosti odmarali u hladovini, pisao sam doživljaj noći. Morao sam nekoliko puta da se nasmijem njihovom razgovoru. I baš za takvog smijeha bane u kolibu Lina.

»Svi spavaju, a meni se ne da. Došla sam, da vidim, niste li budni. Dugo mi je samoj.«

Pa izvolite sjesti — — —

»O, Vi nešto pišete. Ne ću da smetam...«

Umolih je da ostane. Sjedne mi nasuprot.

»Hoćete li mi iskreno priznati, ako pogodim, što pišete? Doduše, malo sam drzovita, no držim, da ovdje ne treba formalizma.«

Pogodite!

»Pišete refleksije o svojim doživljajima. Neka vrsta dnevnika.«

Začudih se. Zar je možda zavirila u moje zapiske, u koje ne će inače nikad zaviriti ljudsko oko?

Kako dolazite na to?

»Jer bih to i sama činila, kad bih ovdje živjela.«

A što biste na pr. vi pisali?

»Što bih pisala? Sve! Svaki oćut i poriv. Svaki cijuk ptice. Svaki dašak lahora. Svaku vibraciju duše. Radost smirenja i spoznaje sebe.«

Kad biste našli smirenje, da nešto nadođe izvana silom urinuto u Vaš mir?

»Borila bih se da istisnem svaki uticaj. Sve strano, da opet utonem u svoje umirenje.«

I Vi biste nadvladali?

»Mislim, da bih!«

Čujte! U svijetu rastresa čovjeka koješta. Duša mu nije usredotočena toliko na jednom predmetu. Stotinu se toga narivava silom u dušu i tako slabi nadmoć glavnog osjećaja. Pa ipak u mnogo slučajeva ostaje takvi osjećaj odsudan i predominantan.

U samoći je naprotiv čovjek daleko od vanjskih jačih podražaja. Prisiljen je da više misli o takvom podražaju, a time se on uvećava. Obuzima potpuno čovjeka i prevladava njime.

»Vjerujte, ja nikad ne bih htjela da nekom smetam ili mu oduzmem smirenje. Uživam u sreći ljudi, pa kakva bila.«

Možda ste i prebrzo shvatili moje riječi. No možete li biti gospodaricom nejasnoj žudnji, kojoj ne znate izvora? Vi se varate, ako smislite, da se ja čega bojim. Dosad sam uvijek nailazio na ravnovjesje, makar i borbom. Ali nije ipak ugodno čovjeku, kad oćuti u sebi čežnju za onim, pred čime bježi.

Kolikogod sam sretna radi svih doživljaja u ova dva dana, toliko ipak žalim, ako smo Vam nanijeli i najmanju neugodnost ili uzbuđenje.

Pripovijedala mi češće Kata, da ste nekada znali oko sebe sipati dobrotu i ulijevati u duše svojih učenica zanos za ljepotom i istinom, pa nisam mogla shvatiti, da ste se bez većeg ili dubokog razočaranja dali ovdje živi zakopati. Danas to poimam. Nego mi se čini, da je u Vas malo previše egoizma, a možda i straha, da tko ne otkrije to Vaše nađeno blago.«

Ima li uopće čovjeka, koji, in ultima linea, ne traži sebe? Iako su razni putovi i načini, kojima čovjek udovoljuje svojoj sebičnosti, — bez nje ne može da bude. I ja sam davao, što sam mogao, dok se nisam razdao. Pa je li onda čudo, kad hoću da popijem koji krčag zadovoljstva bez primjese gorčine? Ako može čovjek da bude u nečemu sretan, a nije na uštrb drugima, zar nema na to pravo? Ne mislite, da možda smatram ovaj način života čime izvanrednim, ali uživam u njemu. Nema u njemu ništa narinuto i izobličeno. Ova lijepa harmonija prirode očarava i zanosi u jednostavnosti i grozoti. Čovjek si rasipava dušu po oblacima, gorama i dolinama, te je, opitu Ljepotom i Dobrotom Stvoritelja, polaže u krilo Istine. Ne osjeća se crvom, koji ima da bude tu zato, da ruje zemlju i tumara po mraku za tračkom svijetla, nego osjeća tračke otajnoga svijetla, što mu prožimlju nutrinu.

»Vi vjerujete?«...

Vjerujem čvršće nego Bretonka, jer sam našao razlog svojoj vjeri. A vi?

»Ne znam. Nisam o tom nikad dublje razmišljala.«

I mislite da možete ikad biti potpuno sretni? U dnu svih stvari leži Istina. Sreća. Bog. Dok ste mlađi, možda bolesne vibracije i porivi zagluše hroptaje nutrine, a zatim preostaje samo strast sa svima razočaranjima. No, ni otupljenoj duši to nije dosta! Ona traži smirenje. Možemo je pitati varkama, ali je one nikada ne mogu posve zadovoljiti. Uvijek ostaje praznina. Ostaje otvoreni ponor iz kojega bije mraz i strava, jer ga čovjek nije htio ili umio da ispuni blagim odsjevom Sunca. Prisluhnite duši i čut ćete kako ona neodoljivo traži i čezne za tim svijetlom, za tim odsjevima, da se njima prožme i u njima raspline.

— Oho! Ovo dvoje opet filozofira. A o čemu, ako se smije znati? S vratiju se kolibe javi glas Katin.

»Ne vjerujem, da nisi već duže prisluškivala, prema ženskoj kreposti, kako bi rekli muškarci. Dakle ne trebaš pitati.«

— Ovaj me put bez razloga potvaraš, makar mi je upravo žao, što nisam bila nazočna. Jer mora da je bio zanimljiv razgovor o ponoru, duši i suncu.

»I neka ti bude žao! Da, ali ti voliš spavati nego pametno razgovarati.«

— No, no! Nemoj me koriti. Ta uvijek mi predbacuješ, da sam Eremitina učenica, koja je od njega usvojila mišljenje i izražaj. Prema tome valjda i nauku. Ali čemu onda ti bježiš kradom, ko Nikodem u noći, da se uputiš u tajne odakle vjetar duva?

— Izvrsna usporedba! Tko bi se nadao od Kate tolikoj duhovitosti?! Vidiš! Treba je samo bocnuti za trara-trrr- Ha! Ha! Ha! zahihota na vratima Janko, protegne uda i zijevne, ko da će jednim mahom progutati i kolibu i nas.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Naš je razgovor bio prekinut. Tko zna, hoće li se ikada nastaviti?

Hoće li nam se životne putanje još ikada sresti?! — — —

* * *

Narušiše moj mir. Čovjek bježi od čovjeka, pa se opet k njemu vraća.

Ne znam hoću li izdržati. Dolazi mi da kriknem u gluvu, pustu noć. Da taj krik dođe do njihovih ušiju te im rekne: Vratite mi mir, moju sreću, moju tišinu i samoću. Vratite mi dušu ili me vodite sobom!

U dolini huče sova i ječi krik ćuka. Ko krik zapuštene, proklete duše, što nema nigdje pokoja.

Možda i nije to sova ni ćuk! Da nije to duša lugara Luke i traži smirenje?

Možda u gluvoj noći plače svoju mladost i otkrivenu tajnu života? Možda mi bolnim krikom daje naslutiti bol, koju mu zadah, otkrivši ljudima tajnu? Eto baš tamo, kod njegove gromom srozane jele, ječi najbolniji, najstrašniji krik!

Stanite ljudi! Zašto ste došli? Zašto mi oteste mir? Ah, što je vama stalo do ičije boli! Vi ste čuli priču jednog luđaka, što je ostavio ljude, da za njima bolnije vapi i hlepi. Čuli ste priču, koja znači jedan život, a ta je priča vama na smijeh...

Laž, laž ste vi svi! U vama je samo zloba. Iz očiju vam se krijesi žudnja, kako bi mučili srca. Sreća je vaša: tuđa bol!

Pohlepom srčete krčag naslade, dok gledate brata, gdje mu duša grca od patnje. Sućut je vaša koprena, kojom prikrivate sav pakao zlobe i potmule pakosti.

Mrzim vas!

Mrzim vas više od starog lugara Luke. I u grobu mu, eto, ne date mira. Da, duša to njegova plače. Plače, jer se jednom izjadala čovjeku.

Maledictus, qui confidit in hominem...

Taj je čovjek izdao tajnu. Izdao nju i sebe, da budu oboje na sprdnju...

O, zašto si donesla oči svoje u ovu samoću, da me progone ko avet?

*

O, kako su pusti ovi dani! Lunjam od zore do mraka. Ne opažam više igre sunca i sjene. Žuna mi svojim kljuckanjem lupa po mozgu. Zuj kukaca razgoni njezinu sliku iz svijesti. Lutam u bolnoj omaglici za jednom slikom pred vidom, a ona uzmiče sve dalje. Hrli u doline. Bježi na vrhunce. Kad je stignem na dohvat, — nastaje praznina, a meni ostaje kletva i bolesni krik.

U dalekim daljinama, u metežu i vrevi, u njoj je ugasnuo spomen na sve što je bilo. Tko zna, kome se smiješe danas njezina usta? Čiju sliku zahvata njezina duša? Ja je zalud krikovima zovem. Daljine guše moj krik, a vraćaju mi porugu i smijeh! — —

*

Pusti su ovi dani! U mojoj samoći nema više samoće. Varljiva nada i glupa sanja trga njenu koprenu, a na rasporine tkiva gviri jedan lik. Čim hoću da ga zahvatim, nastaje pusta praznina, a iz nje navire hihot.

Snivati, snivati samo! O kako su lijepe sanje! U mraku očiju njenih prosjajiva čarobni blijesak. Ja ga požudno srčem, dok ga ne ugasi dan.

*

Psi su pokunjili glave. Klipšu mojim tragom. Blesavim pogledom zure u moje zamućene oči i ne shvataju ovoga transa.

Zar i oni moraju sa mnom dijeliti bol?

O, moje dobro blago, u vas je više srca nego u mnogo ljudi! Vi ste mi još jedini ostali vjerni, a ja sam se prestao brinuti za vas. Boli li vas jako ta nepravda?

Ne! Ne trebam nikog. Izagnat ću spomen na sve, a mi ćemo biti ko prije, stari dobri drugovi. Oprostite! Dođite k meni, da vam rečem, kako me raniše ljudi. Vama ću opet vratiti svoje ranjeno srce.

Prijatelju Luka! Čije će srce biti grob, da ukopa moju historiju? Zašto je tobom ovladala one večeri žudnja, da mi povjeriš tajnu svoga života? Jeli ti bilo lakše, kad si izjadao patnje svoga života? Zar si slutio možda brzi svoj konac? Nije li možda i moja sudbina vezana s tobom?

Ti si uživao u mržnji svojoj na ljude ili si bar htio uživati u osveti za svoju bol. Možda ti nikad nije nitko iskazao većeg dobročinstva do one večeri, kad te ubiše na raskršću kod jele!

Ljudska pravda zalud traži ubicu, da ga privede kazni, a ja sam siguran, kad bi tvoja usta mogla da prozbore, bile bi riječi oproštenja. Mrzio si ljude. Bježao si od njih, a ipak si se svraćao k njima. U tvojoj se mržnji osjećala ljubav. Nijesi je mogao sakriti. Uništili su ti mladost. Razorili sreću. Žučju i gorčinom otrovali dane. Strašan je morao biti čas, kad si čuo vijest o popaljenom domu, izgorjeloj majci i poludjelu ocu! Užasna je morala biti kletva, ali slasti osvete okusio nisi.

Godine su prošle. Nasule na rane pepeo prijegora. Žudnja se za osvetom stišala, a život prisilio, da se prihvatiš lugarske službe, da u šumskoj samoći zaboraviš na ljude i njihovu zlobu.

*

Opor mi se i grub pričinio onog dana, kad je banuo preda me, na početku gradnje moje kolibe. Obrastao i blatan s na po divljim izgledom, sličniji hajduku nego lugaru, zagrmio je nada mnom:

»Što radite tu? Gdje vam je dozvola?«

Nisam smogao riječi, već sam prestrašeno buljio u nj. Gledao me časak, nasmiješio se prezrivo i koso:

»Valjda su i vas pogladili ljudi po srcu?« I ne čekajući odgovora, izgubio se umornim korakom u gustiku.

Kasnije sam ga još par puta viđao, gdje u prolazu iz daleka pogledava krišom napredak moje radnje. Svaki bi me put spopao čudan strah. Pseto bi njegovo zarežalo na me, loknulo vode iz vrela i odjurilo dalje.

Jednog se predvečerja odvažih, dok je prolazio — ko navlaš — mimo, te ga zovnuh. Ustubočio se u vojničkom stavu i promrsio:

»Izvolite!«

— Mislite li večeras u selo?

»Možda. Trebate li što?«

— Ne ću imati dosta duhana, a očekujem i poštu, pa bih Vas molio, da mi donesete, jer ne bih htio sutra da silazim. Umoran sam i odviše od rada, a imam još nešto posvršavati.

»Na službu! Trebate li još što?«

— Hrane još imam za par dana...

ROGER DE VILLIERS: DJEVICA S DJETETOM.

»Možda bi htjeli dobroga psa? Ne će biti preskup, a zgodna prilika?...«

— Dobro! Ako mi se svidi, uzet ću ga. Lovački?

»Izvrstan! Doviđenja sutra!«

Pozdravio je i nestao.

Začudila me njegova uslužnost. Ne znam upravo ni tko je ni šta, a eto mi nudi i pseto. Možda misli, da sam se nastanio ovdje radi lova...

Rano me ujutro probudilo cviljenje i zalajavanje pseta. Provirim kroz pukotine kolibe. Sjedio je na kladi i odbijao debele dimove iz lule. Omašna mu torba kod nogu, a mršavo no lijepo pseto na vezu. Iziđoh iz kolibe. Ustao je i pozdravio me uz smiješak:

»Izvolite! Sve u redu.«

— Vi ste dobro podranili. Jeste li dugo čekali, dok sam se probudio?

»Koliko sam pripalio lulu. Eto pošte dosta. Duhana nisam mogao dobiti boljeg, dok ne stigne iz grada, zato i nisam uzimao mnogo.«

— Hvala. To bi imalo biti to pseto? Skupo?

»Kad ga iskušate, onda ćemo govoriti o cijeni.«

Sjeli smo oba na kladu. On je časak kopao po torbi. Izvuče nekakvu četverouglatu bocu. Očepi je i pruži mi:

»Izvolite. Domaća je. Ne će škoditi par kapi.«

Posmjeh mu preleti licem. Crte su postale blaže. Golemi se brk malo potresao. U taj mi je čas čovjek postao blizak. Gucnuo sam par kapi, više njemu za volju, i vratio mu bocu.

— Vi se zovete?

»Luka Marunić, nadlugar.«

— Služite li već dugo?

»Već dvadeset godina. Od toga pet ovdje, gospodine profesore!«

— Tko Vam je kazao, da sam ja profesor?

»Hm! — Vaša pošta. Budete li kad što trebali, možete se uvijek obratiti na me.«

— Bit će mi draga Vaša usluga.

»Čujete li? Moram ići. Netko je opet pobrkao pojam o vlasništvu, pa ne će da znade čije je što...«

Negdje se izdaleka čuli jednolični, mukli udarci sjekire. Šuma je jecala, a krošnje su na svaki kucaj zadrhtavale u ježnji pred istom sudbinom.

On je pošao prema zvuku svojim mirnim, odmjerenim korakom. Još se neko vrijeme čuli udarci, prasak i pad, a onda se sve utišalo.

* * *

Sprijateljismo se!

Ima večeri, kad dugo leži ispružen pred kolibom, zatim ga nestane u noći.

Ne pitam ga nikad pobliže o njegovu porijeklu. Jednom sam mu bio nešto natuknuo. Uzdahnuo je: Tužna je to pripovijest! i nestalo ga.

Ne ću da povređujem njegove nutrine, a opet mi se kadgod čini, da bi se ipak htio povjeriti.

Jedne večeri pljuštala je kiša. Gromovi treskali, a na noć se spustila krupa. Vjetrovi su povijali stabla i kršili grane. U udarcima su oluje jecala debla i škripala koliba. Očekivao sam svaki čas, da će se srušiti na nas. Začudo je u takve časove bio vrlo razgovorljiv.

Bilo ga osvojilo malo vino. Izvalio se na ležaj na mekoj srnećoj koži. Gladio svoje mršavo pseto i odbijao guste dimove iz nerazdružive lule.

— Recite mi istinu, Luka; Vi nijeste iz ovih krajeva?

»Nisam.«

— Odakle ste dakle? Po obličju bih rekao, da ste južnjak.

Časak je šutio.

»No, dobro! Reći ću Vam. Rodio sam se u plemenu Paštrovića, u mjestu O. na granici Crne Gore. Otac mi je bio imućan. U zadruzi nas bilo samo troje: otac, mater i ja. Škole sam polazio u Dubrovniku. Bio sam na univerzi, kad sam se upoznao s kćerkom Trivuna P. iz istog plemena Paštrovića. Voljeli smo se. Na moju nesreću, nju je volio i trgovac K. iz Budve — doseljeni Arnaut. Uhodio nas i doušivao njezinu ocu. Čuo sam češće, da mi se grozi, no ja se nisam obazirao na to. Poslije praznika sam pošao, da nastavim studij. Češće mi ona pisala, da je kod kuće sile na udaju s Arnautom, a pisala mi i to, da se on zakleo, ako ne bude njegovom, ne će biti ničijom.

Bolile me te vijesti. Sokolio sam je, da izdrži još dvije godine dok dovršim studij.

Opirala se i borila. Zaklinjala me, da dođem, te je spasim. A što sam tada mogao, kad su i moji roditelji bili protivni? Ipak nisam mogao odoljeti. Vratio sam se kući. Trgovac je radi duga digao prodaju na njihove najbolje vinograde. Ukućani je zaklinjali i silili, da ih spasi udajom.

Naoko je pristala. Ja sam bio lud. Vidio sam sve priprave za ženidbu, ali ona nije izlazila, da mi dade objašnjenje. Uzalud sam pokušavao sve, da se s njom sastanem. Ukućani je nisu puštali nikud.

Došlo je predvečerje svadbe. Imale se da obave zaruke — ali njoj nigdje traga. Bijesan sam i lud tragao svuda a tragali su i oni — no o njoj nitko da bi išta znao reći... Nestala je, ko da je nikad ni bilo nije.

Očajan sam sjedio jedno veče na litici uz more. Najednom mi kraj glave prozuji naboj iz kubure. Nije me shvatio. Skočio sam pod liticu, da dočekam napadača. Nije prilazio. Držao je, da sam poginuo. Kukavica!

Na povratku sam ga sreo kod maslinova gaja. Bijesan je nasrnuo na me: »Ako si izmakao prvoj, ne ćeš ovoj«... Obnevidjeh...

Što se dogodilo, ne znam. Kad sam došao k svijesti, on je ležao pregrižena grla, iz koga je pištala krv. Lijeva mi je ruka visjela bespomoćno niz tijelo iščašena i puna rana od naboja kubure...

Pravda me ljudska presudila na dvije godine tamnice. Svjedoci su iskazali, da sam došao s osvetnom namjerom kući — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Rod ga njegov osvetio! Užasno osvetio. Jedne je noći planula rodna mi kuća. U vatri je našla smrt moja majka. Oca na bijegu zahvatila greda po glavi i — završio je u ludnici« — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vani se stišavala oluja. Njegov se jaki brk tresao. I — što nikad ne bih bio vjerovao — njegove su oči bile mutne — mokre od suza.

Rukom je prešao preko čela i iskapio do dna čašu.

»Kad sam svršio kaznu, potucao sam se svijetom. Gorke mi uspomene nisu dale, da se vratim na očevinu. Napokon sam se odlučio, da pobjegnem od ljudi ko i vi, i već dvadeset godina moje su društvo: bukve i jele. S njima razgovaram i njima se povjeravam, a do danas nijesu iz mojih usta čule ljudske uši za gorku mi kob«...

— A zašto niste potražili drugu službu?

»Čemu? Zar nije ovako bolje, da ne gledam ljude?«...

Ustao je. Zametnuo pušku i torbu i ispao iz kolibe u zorin pamik.

*

Prošlo je mnogo dana, da ga ne vidjeh. Žalio sam što sam povrijedio njegovu tajnu. Tužna njegova kob oduzela mi mnogo vedrih dana, a često puta bila podstrek u teškim časovima.

Zimi se kadgod navratio. Časkom samo, da mi što donese ili da se dogovorimo za lov.

Nije baš volio lova. Nerado je ubijao divljač. Znao bi reći: »I oni su stvorovi Božji. Bolji od ljudi, pa čemu ih proganjati?« Meni za volju izišao bi sa mnom, no rijetko je pucao, a bio je izvrstan gađač.

Nikad ga poslije ne vidjeh u veselu raspoloženju. Oronuo, zamišljen i mrk prolazio je šumom. Postajkivao i zamišljao se. Proganjale ga neke slutnje...

Oko Uskrsa se dovukao pred kolibu iza jedne oluje. Sjeo je na panj. Pogled mu nekud konvulzivno, vizionarno zurio u prazninu.

»Ne ću ni ja dugo... Smirit ću se.«

Bilo mi, da zaplačem. Brk mu se spustio sijed, a žut od dima. Raščerupao se. Zgrčen i pogružen, uzdrhtalom je rukom gladio Ajku, svoju kuju, koju mi je darovao jesenas.

— Što je Luka s vama? Vi ste potpuno iznemogli!

»Gospodine, ne ću dugo... Smirit ću se... I ona je stradala. Ona moja jela. Sto je godina prkosila buri i oluji, ali je jučer srozao grom... Brzo ću za njom«...

Govorio je sve tiše. Glas mu prebijen i drhtav odavao tugu, što ga je prelila. Zar može u čovjeka da bude toliko ljubavi prema jednoj neživoj stvari? Zar je doista volio tako svoju šuplju jelu, koja mu je bila ono, što i meni koliba?...

Ustao je. Drhtavim se korakom udaljio ko slabi, oronuli starac. Godina dana! Onaj moj prvi susretaj s njime i ovaj današnji!... Godina dana! — — —

— — — I nisam ga vidio više! Ne! Vidio sam ga, ali bih volio, da ga vidio nisam. Jer to nije bio više Luka nego — njegov leš.

Tamo kod srozane jele našli su ga jednog dana raskoljene glave.

Sjekira je ubojice dokrajčila njegovu patnju.

Nisu htjeli ljudi da počekaju, dok se smiri u grobu, pa da onda dirnu u njegovu dragu jelu. Silom su htjeli da otmu njezine ostanke, da ne strune ondje, gdje je i nikla...

Branio ju je. Do zadnjeg daha života. U nejednakoj borbi našli su jedno uz drugo konac — — —

* * *

(Nastavit će se.)

O. Leonardo Kalac:

Djevojka u crnini.

Prigodom aneksije naše Istre 1921.

Za kojim žališ, djevo u crnini,
Ja ne znam, ali gledam oči tvoje
ko nebo vedro spokojne i sjajne,
i obuzima sjeta srce moje.

Na licu tvomu blijedom roda moga
ja gledam patnju stoljetnu i boli...
I dostojanstvo, kojim sudbu snosi,
al milosti ni od koga ne moli.

Ah, da, naš dom se zavi u crninu,
i ta crnina tebi dolikuje,
al ponosna mi budi i u boli!
Nek grakću vrani, neka vihri huje!

U tvojim sjajnim očima ja vidim
mog roda dušu, koja živi... sanja...
Ja slušam tajnu uskrsnuća pjesmu,
što kroz noć patnja našijeh ozvanja.

Cvjetko Škarpa:

Vrabac.

Živi poput bećara.
Po cestama. Ispod streha.
Skita se, krade i vara
I ne priznaje grijeha.

Svugdje ga možete sresti.
Prljava, gnjusna i crna:
Po njivama, vrtu i cesti,
Na stablu i usred trna.

On se nikog ne boji:
Ni ljudi, niti stražara
I svakome pravdu kroji.

On ne misli nikad o boli;
Bezbrižno samo đivđara,
I svak ga zato voli.

Sida Košutić:

K svitanju.

Mistička drama u tri čina.

DRUGI ČIN.

ZINIJA.

ZINIJA:

Tama je posvud.

Studen probija stijene tamnice ove i strah ledeni tijelo moje.

Skinu otac moj ukrase dragocjene i haljinu moju zamijeni haljinom robinjice.

Tad šućah i cvijet sakrivah u njedrima svojim.

Ali on opazi tajnu moju i udarcem sluge ote cvijet moj.

Baci me u tamnicu i uskrati hranu meni.

Tama je posvud i strah zaodjenu lice moje.

Dva prozorčića visoko su u stijeni tamnice te.

Ali ja ne mogu znati, koja je dob.

U srcu mom živi tek kucaj, kojega nitko ne čuje.

Kako je strašna tamnica ta.

Studen probija stijene njene i strah ledeni tijelo moje.

Tišina i mrak svud je oko mene i nitko ne može čuti glas moj.

Ne znam kada dan sine, ili noć zaodjene krajinu mrakom.

Vazda je jednaka tama posvud.

Ne čujem glasa ljudskog nit pjevača očevih da dolaze.

Vazda je jednaka tišina posvud.

O prezrena okrutnosti oca mojega!

Što skrivih njemu, te me kazni strašno?

Bezbrojni sati protekoše meni u pozlaćenu kavezu doma njegova.

Blago njegovo bilo je tako raznoliko, te uspava želju moju za slobodom bezgraničnom.

Nu sat odbi i navijesti dolazak Vrtlara mog.

Kada prosjak prolazi ulicom, on koraca cilju svome.

Stiže li ga on ili ne, on je svakako prosjak i cilju svome ide.

Zar upravo nigda ne ću stići konačištu staze započete?

Ili, zar je ovo konačište moje?

Zar je ovo konačište moje?

Ne, ne, to ne može biti dom moj i ja osjećam svu studen beskućnika.

O, prezrena okrutnosti oca mojega!

Tek za ljubav nedužnu kažnjava mene.

Lancem sape ruke moje, što nebu bjelinu uzdignuše.

Hoće li srce moje, da odaju prošnju, zveket strašan povuče ih nizini.

Zar zveket tek?

Ah, ne. Ah, ne.

U meso zadriješe bodljike okova, kad zaklinjah oca, da mi ih skine i ranjavo je mjesto, koje sad pritištu.

O, prezrena okrutnosti oca mojega.

Nema ništa on do tebe i blaga svojega?

Ništa, ništa.

Tako je nečujan kucaj mog srca.

Strašna je tamnica ta, gdje glas ljudski ne dopire i jedva je čuti vlastito srce.

GLAS MARIJIN:

Gospodarice, gospodarice...

ZINIJA:

Kako doprije ovamo glas Marijin...?

GLAS MARIJIN:

Gospodarice, gospodarice, ne plači s tuge, izmolit ću oca tvojega da zamijenim tebe u tamnici strašnoj.

Ne plači s tuge, gospodarice moja.

ZINIJA:

Je li varka ili istina, što mi srce obavi?

Žena iz puka žrtvuje za me slobodu svoju?

O, Marijo, Marijo, neugledna si u domu oca mojega, a srce je tvoje zvijezda u tami horizonta mojega.

Ali hvala tebi i ljubav plemenitosti tvojoj.

Bol moja valja da ostane sa mnom, dok otac moj ne ublaži gnjev svoj.

I što bi Vrtlar da reče, da posjeti Marijini izostanu u bašči njegovoj?

I odavle nikako ne bi mogla k Njemu do trnovitim putem što vodi uz ponor.

Kad bi straža očeva vidjela, da iz tamnice izađe, tada, ubogu, išibala bi tebe.

Ostani, Marijo, u slobodi svojoj, tek izmoli oca za mene hranu.

O, gle, o, gle, srce moje, i obraduj se.

Dva prozorčića visoko su u stijeni tamnice te.

Svijetlo se šulja, o, gle, o, gle, i zvoni mi osjećajem na svečanost Blagdana.

Koje bi vrijeme to moglo da bude?

Mora da je zlato podnevnog sunca, kad ovamo može prodrijeti.

O, gle, o, gle, srce moje i obraduj se.

Kucaji tvoji veselo se žure sa slutnjom mojom,

Nu, ne brzaj tako.

Podnevno je sunce najtoplije nama, nu ono je jednako kad ga mi ne vidimo.

Što vi okovi sapeste ruke moje i što je haljina robinjice na meni?

Tako je velika udaljenost između mene i vas.

Prije je zlato sapinjalo srce moje, a sada vi okrutno ranjavate ruke moje.

Ali da vas tek nemam, dovoljno je radosti i u tamnici toj.

Vi pritištete snažno, ali da pokušam oslobodit ruke svoje?

Jao... jao... ta bol je jača.

U miru ću čekati.

Svijetlo iščeznu s dvaju prozorčića tamnice te.

Tama je posvud.

Studen miluje stijene kaveza strašna i nema tu hrane ni jednoga zrnca.
Ipak ću čekat u miru.

DANIJEL. ZINIJA.

DANIJEL:

Ljubav roba neka ti oda poklon moj, nedužna gospodarice u tamnici strašnoj.
Šalje me otac tvoj i donosim isto ono blago s porukom njegovom:
Ukloniš li darove te, u tamnici ćeš ostat dok živiš.

ZINIJA:

O, prezrena okrutnosti oca mojega.
Što je njemu do toga, primim li darove njegove?

DANIJEL:

Gospodarice. Ti si tako blijeda i oslabila.
Otac tvoj želi, da si njemu pokorna i odbiješ li darove, to prezir iskazuješ njemu.
Gospodarice. Ti si tako blijeda i oslabila.
Popusti, bit ćeš dionikom svega blaga njegova.

ZINIJA:

Kako, Danijele, da popustim, kad ste svi prijatelji njegovi robovi izmučeni?

DANIJEL:

Gospodarice, ti si tako blijeda i oslabila.
Bit ćeš barem slobodna... i ukras odaja njegovih.
Ljepotu tvoju vazda hvale usta njegova pred gostima svojim .
Sada si tako blijeda i oslabila, gospodarice moja.
Eto, ovo je haljina, kojom ćeš se odjeti, kad iz tamnice izađeš.
Ogrlica bisera ljupko će se prosuti grudima tvojim i šalje ti znak, koji nosit ćeš u kosi kao pripadnica njegova...
Što me ne slušaš, gospodarice, i što si zadrhtala?

ZINIJA:

Slušam svaku riječ tvoju, nu one ne nailaze odziv u srcu mom.

DANIJEL:

Zar ti prezireš blago oca svojega?

ZINIJA:

Prezirem blago njegovo, jer zasljepljuje istinu o... onome, koga ja ljubim...

DANIJEL:

Ti si ustrajna, gospodarice, nu hoćeš li vidjeti igda ljubljenoga, kad boli tvoje razaraju tebe nemilosrdno?
Ti si tako blijeda i oslabila...

ZINIJA:

Ti me ljubiš, Danijele, zamoli Mariju, da mi pošalje kradom hljeba svojega.
Veoma sam gladna.
Ja nekako slutim, da ne ću umrijeti ovdje.
Nu, kaži mi još, tko su oni, koji prije mene bijahu u tamnici toj?
Što si glavu oborio?
Što me ne gledaš?
Odgovori, Danijele, tko su oni, koji prije mene bijahu u tamnici toj?

DANIJEL:

Braća...

ZINIJA:

Kako? Čija braća?

DANIJEL:

Tvoja...

ZINIJA:

Moja braća!
Zar uistinu moja braća, Danijele?

DANIJEL:

Kako ti pitaš, gospodarice, a licem tvojim krade se premala bol za istinu strašnu?
Ja istinu kažem, braća tvoja umriješe u tamnici toj.
Opominjem te ljubavi srca svog, spasi život svoj i darove primi.
Što ne haješ za blago slobode svoje?
Neviđena radost krade se licem tvojim, a kako su strašni dani tvoji, ustraješ li u ljubavi osudnoj!

ZINIJA:

Doista. Osudna je ljubav moja, nu ja nikako ne ću moći da izbrišem tragove mojega gosta.
Zato, Danijele, pođi ocu i kaži što si čuo, a Mariju zamoli, da mi pošalje kradom hljeba svojega.

DANIJEL:

Straža će je opaziti...

ZINIJA:

Tad uzmi u nekadanjoj odaji mojoj skupocjen kamen i daruj ga stražaru pred vratima mojim.
Zaslijepit će nesretno srce da dopusti hljeb Marijin gladnoj meni.
Što si zaridao?
Što si zaridao?

DANIJEL:

Gospodarice, ti si tako blijeda i oslabila, a ja pouzdano znadem, da je stražar pred vratima okrutniji od svih i nikako se ne će ogriješit o zapovijed očevu.
On je veoma ružan, i ja njega veoma prezirem.

ZINIJA:

A tko je to pred vratima mojim, te ja ne vidjeh rugobu lica njegova, kad ovamo uđoh?

DANIJEL:

To čovjek je onaj, što tebe zamoli da budeš ženom njegovom.
Kako ga ukloni blizini svojoj, osvetom se ispuni srce njegovo, i otac tvoj dopusti molbi njegovoj, da se sladi pred vratima tamnice tvoje.

ZINIJA:

Strašne glase donosiš meni.
Nu, ne boj se njega, prezir tvoj odjenut će se snošljivošću.

Svaki je prezir jeka straha, a ljubav moja pjesma je zatočene ptice u kavezu.

Ja znadem, prodrijet će glas moj srcu, što mene ljubi i vrata tamnice otvorit će strpljivost moja.

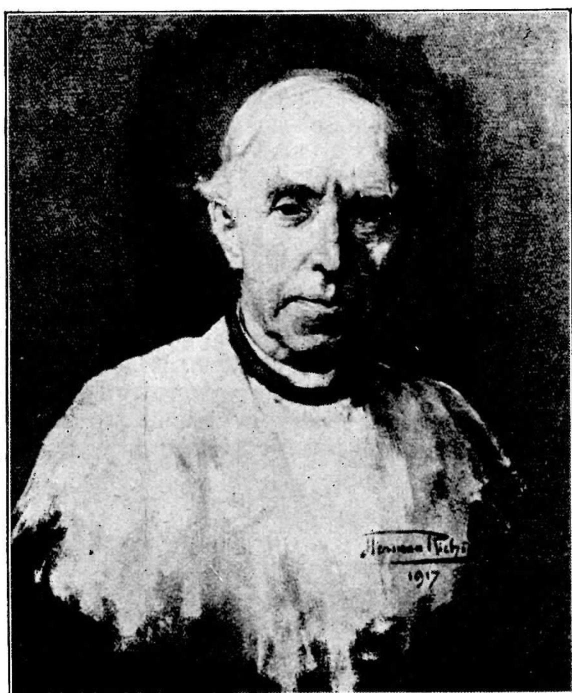
Kada? Ja ne znam.

Doći će. I to je dovoljno, da ponovno zamolim: vrati darove ocu mojemu i kaži, što si čuo.

DANIJEL:

Dakle, ja ponovno moram da se uvjerim o ljubavi tvojoj, nu ti zaboravi, gospodarice, mjesto boravka svog i ljubav svoju platit ćeš životom.

Oprosti smjelosti, kojom ti odajem nerazumijevanje ljubavi lude, što lijepoj tebi sprema grob.

HERMAN RICHIR: *KARDINAL MERCIER.*
(Pariski Salon 1926.)

Što je od života dragocjenije?

Popusti, gospodarice, bit ćeš dionikom svega blaga njegova.

Što je od života dragocjenije?

ZINIJA.

ZINIJA:

U-u, kako su strašne riječi njegove!

Kako su strašne riječi njegove!

Drugarice moje smiju se svijetom smijehom punim.

Glas je njihov zvonak i snaga je u trajanju njegovu.

A ja sam tako gladna i jedva čujem svoje vlastite riječi.

Krv je mladosti šarala obraze moje do nedavna.

Ruke su obuhvaćale punom toplinom ukrase dragocjene.

Sada ništa nemam, ruke su mi studene i tako sam gladna.

U-u, kako su strašne riječi njegove.

Kako su strašne riječi njegove!

San moj nije vrijedan, da ga slijedi srce moje, kad ljubav sprema grob meni.

Blago očevo zašto odbih, o, ljubavi luda, što dovede mene u tamnicu tu!

Luda bijah, kad umjesto cvijeta njegova odbacih slobodu svoju.

— U-u, kako je strašna tama ovdje, a srce moje udara burno, ja ne znam, zašto tako burno?

Suze moje, davno neviđene, tko zove vas u pohode k meni?

O, zveket pjani, rasipni zveket lanaca teških, što nadjača glas moj?

O, gle, je li varka, da okovi očevi popuštaju?

Ne, nije varka, ruke su moje slobodne.

Ah, ruke su moje slobodne!

ZINIJA. PROSJACI.

ZINIJA:

Oče! Oče!

Oprosti meni i pošalji sluge, da me odvedu iz tamnice.

Ruke su mi slobodne, tek otvori vrata da padnem do tebe i poklon službenice odam zapovijedi tvojoj.

Ja nijesam kriva neiskustvu ludu, otvori vrata tamnice, oče, oče!

O-o o-o.... Što sprema iskušenje duši mojoj, i tko mi ga šalje?

Udesu okrutni, smiluj se meni... kakove su aveti, što dođoše ovamo i stoje uza stijenu?

Smiluj se udesu, lica su njihova strašna...

tijela su njihova strašna i... zadah njihov ugušit će disaj moj...

Smiluj se udesu, jesu li to sjene braće moje, što umriješe ovdje... ili, tko su oni, kaži mi okrutni suče boli moje!

Tko ste vi?

Tko ste vi?

PRVI PROSJAK:

Smijem se tebi sakrivenim smijehom, jer je preizgladnjelo lice moje, da nahrani dubinu njegovu.

Što ne možeš da se snađeš kraj braće svoje i udes zaklinješ da prikaže nas?

Pogledaj rane na bosim nogama našim.

Tu nema krvi, jer je ispijena.

I sve naše tijelo ranjavo je.

Otac, gospodar ovdje, odvede nas iz tamnice i baci u sakrivenu udubinu, gdje izgrizamo sebe međusobno...

Što ukočenost odijeva oči tvoje pred istinom?

DRUGI PROSJAK:

Pogledaj prsi moje, lijepa ženo.

Prozirna je ljuska njihova s udaraca bezbrojnih, kad pomoć zaiskah u gospodara imućnika.

A ti zaklinješ njega, da te odavle izvede.

Poklon službenice odat ćeš njemu?

Pogledaj prsi moje, lijepa ženo.

TREĆI PROSJAK:

Stalna bolest žeđi izgara jezik moj i utroba je moja isušena.

O, sestro naša, doskora ćeš doći k stolu našemu.

Bijasmo robovi moći blaga njegova i težili smo za nasljedstvom bogatstva očeva.

Zato nas baci u tamnicu i zaodjenu još strašnijim mrakom gladovanja i bolesti.

ZINIJA:

Tko su ovi, što za vama stoje i ne nalikuju vama... dovoljno?

DRUGI PROSJAK:

Njima je dopušteno svakog dana polaziti u svijet, da izgledom lažnim opsjenjuju ljude.

Odjeća je njihova robova, jer su pokorni gospodaru, ali sakrivena tijela jednaka su našima.

Ljudi to ne vide.

ZINIJA:

Kako to ljudi ne vide?

PRVI PROSJAK:

Samo je izvanjsko vidljivo, pamti to.

Mi smo prosjaci, što pokornost odavasmo ocu.

Polazimo cilju, nu staze su naše zamršene i nikako stići ne možemo.

ZINIJA:

Što mislite o ocu mome, braćo nesretna?

Odajte istinu, moje srce vas moli.

PRVI PROSJAK:

Istinu ti Marija oda.

Vrtlar dade ocu blaga nebrojena za dobro sviju nas.

Ali laskavci dođoše i pohlepa razdijeli dionike.

U gužvi nezasićenih bijasmo posljednji.

Malo nam bijaše mnogo i na jednome mjestu stajasmo zadovoljni koricom hljeba i odjećom jedinom.

Ali nam uskratiše blago neznatno i tijela naša iscrpoše pjevači očevi:

njima radismo od zore do mraka i plata je naša, eto, tijelo trulo i prezir strastan, što ubija nas, jer krivce ubiti ne može.

Bezbrojni su drugovi naši prosjaci hromi i nesretni i nijedno mjesto nije bez njih.

Što tebe iznenađuju riječi moje?

Kažem ti, bezbrojni su prosjaci, tek različito odjeveni, i hromi i nesretni.

Svi smo mi žrtve robova okrutnom gospodaru.

Otac tvoj oduze nam i vlastito naše blago i mi sad ništa drugo nemamo do strašna izgleda.

ZINIJA:

Ali zašto ste upravo prosjaci?

Je li to posljednje zlo, što vas stiže?

Zašto ste upravo prosjaci?

PRVI PROSJAK:

Jer nigda ne bijasmo gospodarima svojim.

Kad htjedosmo biti, uskratiše nam pjevači očevi, a kad htjedosmo, da se odupremo, biljeg žrtve ostade nama.

ZINIJA:

Ah, šta je to sve, ja se ne snalazim!

Što dolaze žene u crnini, tko je sve to?

PRVI PROSJAK:

Braća su naša, najblaže kažnjena.

Žena plače za hraniteljem svojim, što umrije u studeni.

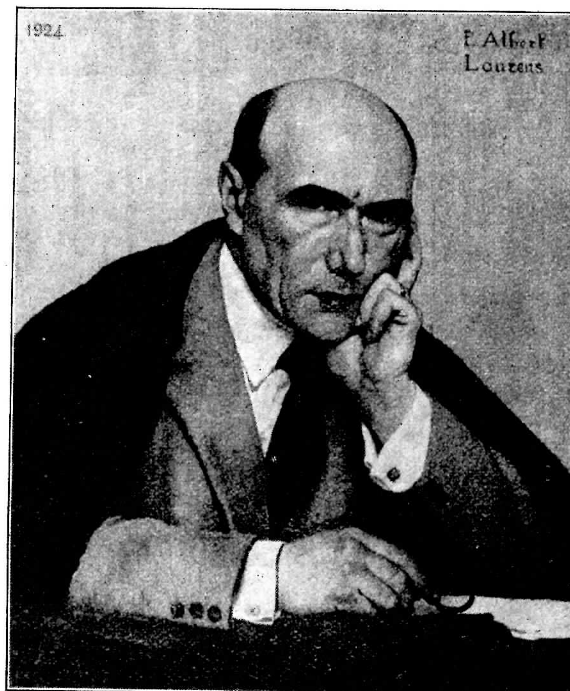
Ono dijete doziva mrtvu majku i moli kruha.

Starica plače za sinom, što je ostavi.

Djevojče doziva dragog, što je prevari.

To su braća naša, najblaže kažnjena i svima je odjeća prosjačka.

Svi mi polazimo cilju, nu nikad ga stići nećemo.

P. ALBERT LAURENS. — PJESNIK ANDRÉ GIDE.
(Pariski Salon 1925.)

Drage svoje dozivamo, nu glas je naš preslab i dragi nas ne mogu čuti.

JEDNO DIJETE:

Udijeli, gospodarice, kruha meni, troje nas plače od gladi.

Zar ništa nemaš?

Udijeli nešto, troje nas plače.

ZINIJA:

Djetešce ubogo, ja ništa nemam, oprosti meni.

DIJETE:

Možda štogod imaš, gospodarice...

Troje nas plače...

ZINIJA:

Ništa, djetešce ubogo, jer sam u tamnici.

Možda će doskora otac moj dopustit slobodu meni, potražit ću te tad.

JEDNA ŽENA:

Mi živi umiremo, gospodarice, s okrutnosti oca tvojega, kako, dakle, slobodu ti očekuješ?

Iz tamnice njegove ne izađe nitko živ.

ZINIJA:

Smilujte se braćo nesretna i samu me ostavite u času, kad ništa nemam da vam dadem.

Srce moje slomljeno je sada, jer ga ne zaštitih pred burom neočekivanom.

Slomljeno je srce moje kao biljka, smilujte se braćo nesretna i ostavite me samu.

ZINIJA.

ZINIJA:

Ostaviše me samu braća moja.

O, dragi, dragi vrtovi života, tko uznjegova najstrašnije stvorove, što igda ih vidjeh!

Ostaviše me samu braća moja, a ja sve slijedim isušena lica i srca djece, što odjenu ih tuga.

O, nesretne mene, što istini ne vjerova, dok pelin ubogih ne okusi duša moja!

Veliki časi istine strašne razliježu se oko doma ovoga i okrutnost njegova je svjetiljka pred žrtvama nesretnim.

Oče zli, mi se poznajemo i nigda te gledat ne ću.

Ti zatvori u tamnicu mene, što slabim trzajem usprotivih tijelo lancu tvojemu.

Ali, eto, tijelo moje odaje robinjicu, jer je kazna nedužnoj slađa od srca zarobljena.

Ruke moje slobodne postaše... nu, gle, okovi ih ponovno pritisnuše...?

Mora da sam dodirnula zabranjeno mjesto u tamnici toj...

Svejedno je sad, oče zli, jer mi se poznajemo.

O gle, o gle, srce moje, i u radosti ostaj.

Dva prozorčića visoko su u stijeni tamnice te.

Svijetlo se šulja, o gle, o gle, i zvoni mi osjećajem na svečanost Blagdana.

Mora da je zlato podnevna sunca, kada je ožareno plamenim žarom.

O, gle, o, gle, srce moje i u radosti ostaj.

Još jednu noć.

Još jednu noć sakrivat će nas tama, ali sinut će sunce i mi ćemo se pozdraviti u krilu topline njegove.

Još jedna noć, ti ubogi prijatelju, kog ja zaboravih.

Oprosti mi na zlu putu, što mene zavede.

Oprosti slabosti mojoj, što čeznu za dobrim, a ne vidje zla siromaka.

Tko je krivac slabosti mojoj?

Ne vidim nikoga do mraka oko sebe i žarko svijetlo, što se došulja kroz prozorčića dva.

Ali ovdje nema nikoga i svjetlost ta otkriva tek mene...

Tko je dakle krivac slabosti mojoj?

O, maleni prijatelju, kako te sapinje uporni pogled moj, da ostane pobjednikom.

Ali, oči moje, spustite vjeđe, da pobjeda vaša ne bude lažna nad prijateljem zaboravljenim.

Stidim se pred tobom za oholost svoju, kad odrekoh se tebe za blago očevo.

Zvonjenje kucaja tvog slatko me opaja slutnjom slobode naše.

Oprosti, prijatelju, slabost moju.

Nu hoće li me zacijelo pustit otac moj iz tamnice te?

Kako da ga izmolim to, kad lice je njegovo tako strašno, te ga ja nikako ne bih mogla pogledati!

Pogled je njegov strašan kad nijednu suzu ne poklanja prosjacima bezbrojnim, a laskavcima obilje razbacuje!

Vazda studen prolazi udovima mojim i krv protječe iz ranjenih ruku...?

Doista, to krv protječe iz ranjenih ruku.

O, strašno je iskušenje poslano meni u najteži čas.

Nemam do suza da isperem rane, a bodljike okova uskraćuju rukama i najmanji otpor.

Dragi, Dragi, što ocu mom dade blaga nebrojena.

Naloži njemu, neka otvori vrata tamnice moje il' Mariji pomozi da pošalje hljeba robinjici izmučenoj.

Jer ja sam tako gladna i krv protječe iz ranjenih ruku.

Obazri se na suze moje, kad glas je moj tako tih, da ga jedva sama čujem.

Mnogo noći ne mogu proboraviti ovdje, gdje ni žive duše nema, tek stijene crne, što govore neprestano o prosjacima i srcima ostavljenim...

ZINIJA. DANIJEL.

ZINIJA:

Ne mogu da ti se obradujem, robe, dok ne znam što donosiš meni.

DANIJEL:

Ne tuguj, gospodarice.

Donosim ti hranu oca milostiva...

ZINIJA:

Je li hranu, robe, donosiš meni?

Doista hranu?

O, sunce milostivo, što rodi tebe, hljebe blagoslovljeni!

Tako dugo čekam na te...

Hoćeš i ti, robe, jesi li gladan...?

DANIJEL:

Ja sam sretan, gospodarice lijepa i ponos čitaj s lica mojega, jer misli moje ispravne bijahu o gospodaru moćnome...

ZINIJA:

Kako ću se rado nahraniti, o, kako ću se rado nahraniti...

Kaži Mariji, da ljubav izrazujem marnosti njenoj, kad hljeb htjede poslati meni...

DANIJEL:

Ne njoj, gospodarice, već ocu tvome milostivom...

ZINIJA:

Kako?

DANIJEL:

Gospodar šalje hljeb kćeri prelijepoj, da pokornost oda moći njegovoj.

ZINIJA:

Moj otac?
Gospodar robova ... prosjaka?

DANIJEL:

Što tebe plaši radosna vijest na mjestu ovakvu ...?
Ja rekoh gospodaru želje tvoje, ali ne dopusti Mariji, već sam posla hranu tebi.
Što zaodjenu, dakle, pogled tvoj nehajnošću tupom?
Čas je da se ispuni želja tvoja i kad se nahraniš, donijet ću ti hranu na biranje.
Gospodarice ... što imaš ruke krvave?
Što imaš ruke krvave, gospodarice ...?
O, lude li ljubavi, što živoj tebi prostire grob.
Zar tebe ne bole rane krvave, kad bodljike okova prodiru u meso?
Zar te ne boli?
Zar te ne boli?

ZINIJA:

Da.

DANIJEL:

O, lude li ljubavi, što žrtvuje bolima za neobazrivca nekog ...
Mora da je bol tvoja dvostruka i zar ga još uvijek ljubiš?
Zar ga još uvijek ljubiš?

ZINIJA:

Da.

DANIJEL:

Gospodarice, ti si tako blijeda i oslabila ... uzmi hljeba za okrepu svoju.
Što si glavu oborila?
Uzmi hljeba za okrepu svoju.
Što si glavu oborila?
Zar nikako ne mariš glas moj, što dobro pokazuje za tebe, milu?
Uzmi hljeba za okrepu svoju, gospodarice ...

ZINIJA:

Ne.

DANIJEL:

Zar nikako ne ćeš hljeba njegova?
O, lude li ljubavi, lude li ljubavi za neobazrivca nekog, dok krv protječe iz živa mesa ...

ZINIJA:

Kaži ocu mome, što vidje i što ču.

DANIJEL:

Što da kažem? ...
Oprosti, tvoja ljubav me smete, zaboravih gotovo ...
Što mi reče.
Nu, što?
Vidim, eto, ljubav je gospodar tvoj i ti robuješ njoj, a ne ocu svome ...
I hljeb prezren vratit ću.
Što si glavu oborila?
Uzmi hljeba za okrepu svoju.
Što si glavu oborila?
Gospodarice, popusti, zaklinjem te.
Krv rana tvojih rasplače mene, ali koliko li mora boljeti tebe, a ti ne popuštaš i gledaš me kroz suze.
O, zaridat će kraj nogu tvojih nesretni rob, što tebe ljubi i služi neprijatelja tvojega .

ZINIJA:

Robe!
Braća moja posjetiše mene.
Ništa ne imah da im ponudim, a oni ničega nemaju.
Ne mogu da zaboravim posjet taj.
Veoma sam gladna i boli su moje neizmjerne, ali ljubav moja ne dopušta, da me nahrani neprijatelj njen.
Ne plači kraj nogu mojih, kad ne mogu da te utješim, robe.
Jednom, u djetinjstvu mome, trčala sam bezobzirce krajem našim,
Opasne udubine ne vidje oko moje, niti mi noge bijahu krvave od trnja dočekana.
Ja bijah slobodna ne znajući blago svoje.
Bilo je to kratkotrajno.
Otac moj pomalo mi uskraćivaše viđenje kraja prelijepa i umjesto sunca na vedrome svodu, studen bijaše drug moj.
Kad sakupim sve, što za mnom osta, o, robe, to cijeli je moj život šačica nepovraćenih radosti i neispunjenih čežnja.
Zašto da tajim, ja sam doista oslabila.
Vidjeh braću kažnjenu strašno.
Bojim se dana, što na mene vrebaju.
Ići ću sjesti k stolu prosjaka, ili prije još umrijeti ovdje bez hrane.
Zato je strašno iskušenje hljeb oca mojega.
Glad me goni, da uzmem makar to, ali srce moje opire se ljubavlju, koju čuva.

DANIJEL:

Ne znam savjetom obdariti tebe.
Ti si doista blijeda i oslabila i ja bih u tome času da te izmolim pristajanje hrani očevoj.
Nu, ja, ja sam rob i bojim se da naglasim savjet taj, jer meni se nekako čini, da je srce tvoje taj čas mudrije, te poslušaj glas njegov.
Strašna je istina nenavikla i ti se ne ćeš osloboditi patnja ovih, dok ih ne iskusiš posvema.

ZINIJA:

Što ti govoriš?
Zar si čuo što o slobodi mojoj?
Kaži, kaži sve, što znadeš.
Što ti govoriš!

DANIJEL:

Otac tvoj dopustit će slobodu tebi, jer si ustrajna u snašanju kazne njegove kao i u dobru, koje ti je davao.

ZINIJA:

Onda moj otac ipak nije tako okrutan? ...

DANIJEL:

Smrt određuje onima, koji mu se ne mogu oprijeti.

Ali malen je onaj, što ubija i još su manji, koji se nad njega podižu.

Mnogi su prosjaci s lakomosti za moći njegovom, a još su bezbrojniji nesretniji, što primaju mrvice sa stola njegova.

Žene u crnini i djeca ostavljena mamurno lutaju tragovima prolaska njegova, ubiru mrvice izgubljene i kazna je ta straša, jer se ne prestaje ponavljati.

ZINIJA:

Zašto žene i djecu kazni?

DANIJEL:

Ote im hranitelje, koji se polakomiše...

MARIJA:

Ali zašto su žene i nedužna djeca...

DANIJEL:

To je tajna, gospodarice, koju mi ne umijemo odgonetati.

Ispitivanje njeno trajalo bi duže od vremena jednog života.

Zato je neriješena.

ZINIJA:

Promatram tebe, Danijele, i ne mogu da si protumačim svu istinu ovih trenutaka.

Ti si mene nagovarao, da se pokorim ocu, a ja vidim, ti se ne saglasuješ s osobinom njegovom. Zašto si me dakle nagovarao?

DANIJEL:

Gospodarice. Zar ti zaboravljaš službu moju u domu oca tvojega?

Tuga se razlije dušom mojom, kad istinu susretnem. Zato bježim s puta njena i smijem se smijehom braće moje.

Ja sam rob, gospodarice, zar ti zaboravljaš službu moju u domu oca tvojega?

ZINIJA:

Da, zaboravljam...

Na časove govoriš kao gospodar svoj.

DANIJEL:

Ti su časovi uza te, gospodarice.

Svaki je od uznika podlegao kazni već prvi dan, a ti se na rane ne obazireš i udivljenje budiš vladanjem ustrajnim.

Još danas će se rastvoriti vrata tamnice tvoje, a otac tvoj daje ti slobodu, da izabereš tada mjesto boravku svome.

Ali više se na te obazreti ne će, od čega ćeš dakle živjeti?

Hljeba ćeš gladovati ponovno, tijelo će ti slabit i život tvoj bit će kratkotrajan.

ZINIJA:

Ne, ne, ne.

To rob govori u tebi, Danijele.

Ja ne ću umrijeti u slobodi, kad ne podlegoh u tamnici ovoj.

Cjelov ljubavi moje dat će mi hranu za život trajni i radosni.

O, što mi dolaskom ne reče vijest o slobodi mojoj?

DANIJEL:

Strah me ispuni s izgleda tvog i bijaše mi želja, da tijelo tvoje ne umre.

Još čas, dva, vrata će se ova otvoriti.

Ali kako to, da radost sad ne čitam na licu tvome?

Ti si odlučna, ali radost te ne resi.

ZINIJA:

Izmučena sam, veoma sam gladna i bojim se posegnuti za radošću, dok ne znam uzrok popustljivosti očevoj....

Sve se bojim, da me on ipak pustiti ne će...

DANIJEL:

Vrtlar je zaprijetio gospodaru, kada je Marija pristupila i pokorno zaklinjala, da zamijeni tebe u tamnici ovoj:

»Ja hoću da umrem za nedužnost gospodarice moje, o, dopusti oče njen, da se ispuni jedina želja srca mog«.

Tada je otac tvoj uklonio lice u stranu i svi robovi proplakasmo.

Bez riječi naloži meni da ti navijestim skoru slobodu, a hranu ovu, oprosti... oprosti gospodarice... uzeo sam potajno za tebe, jer vidjeh slabost tijela tvog i činilo mi se najboljim, da ga okrijepiš.

O, zašto ja tebe rastužih, te ti zarida gorko?!

Gospodarice moja, rob je tvoj ništavan i nije dostojan vidjeti suze tvoje, što se proliše nad riječima mojim.

Ja sam lagao ne znajući, oprosti mi. Sve me je smelo od časa kako lance očeve moje ruke na tvoje nedužne polažu... jer ja znadem boli tvoje, ja sam ridao s krvi tvoje, a još ljuće sam se smeo s ljubavi tvoje najdublje, koja te čini strpljivom...

Ti si tako lijepa gospodarice moja, o, zašto ja tebe rastužih, te ti zarida gorko!

Mišljah da činim dobro za tebe, ali je Marijina ljubav nadvladala moju, kad ishodi za te slobodu stalnu.

Oprosti, gospodarice, što te rastužih, jer oči moje vidješe slomljeno tijelo tvoje.

I ne plači tako gorko...

Noć prolazi, gle svijetlo dolazi odozgo... svitanje jutra doskora će izljubiti bljedilo lica tvojega... i za koji sat, o, ti ćeš morati da se osmjehneš, jer za koji sat sinut će jutro.

Oprosti robu, koji te mora ostaviti i ne ridaj tako gorko gospodarice moja.

ZINIJA.

ZINIJA:

Da. Zaridah gorko s istine neočekivane.

Ja htjedoh da se pokorim ocu u času, kad žena iz puka htjede primiti patnje moje.

Slobodu mi daje službenica vrtlara, i ljubav njena uskraćuje žrtvu, kad žrtvovati htjede.

Svijetlo dopire do mene a suze moje ne će da iščeznu, jer lanci još uvijek pritištu rane mojih ruku.

Svijetlo dopire do mene, a srce moje udara polako, ja ne znam, zašto tako polako.

Da. Zaridah gorko s istine neočekivane.

Zaboravih na srce jedno u tamnici toj, a kroza nj vodi put slobodi mojoj.

Čovjek što robuje govori mi o strpljivosti, a ne zna teškoću snošljivosti moje.

Zaista, zaista je ništavno snašanje moje, kada mi je ono na teret.

Jedina želja bijaše mi oslobodit se tereta, a jedno srce zaboravih, što ga svojevoljno sazivaše u odaju svoju.

O, jadna li sam, oprosti mi živote nepomućeni!

Kako li se rasvjetljuje tamnica, koje bi vrijeme moglo da bude?

U mojoj duši zvoni mi blagdan na svečanost svoju, doskora će vjesnici objaviti svitanje, a ja se još nijesam mogla pripraviti da prisustvujem radosti...

Na meni je još haljina robinjice, kako ću moći da je uklonim tako ranjenim rukama...?

Nu, ja ću izmolit Mariju, da me odjene obazrivo prema ranama mojim i svečano k dolasku Blagdana.

Koliko li svijetla imade u blizini mojoj, kad u tamnici tek tračak jedan tako osvjetljuje rane moje?

Nu, ja se varam, jer je svijetlo još neznatno, a ja rane upravo gledam.

Ne vidim ih toliko, koliko ih osjećam.

Strašna je okrutnost oca mojega i braća prosjaka zasvjedočiše mi istinu o njemu.

Ali moje boli silaze sa vrhunca strmine opasne, a Marijino srce saziva srce moje na radosne kucaje.

Što? Ja se ne varam... to dolaze otvoriti vrata... na koja uđoh i do danas ne bijahu otvarana...

Marijin glas?

Marijin glas?

Doista, ne varam se, ali da ogledam posljednji put stijene ove, što slediše tijelo moje...

I prozorčića dva... ko šećera dva dječijim ustašcima...

Nedjeljko Subotić:

Celestin Medović.

(Nastavak.)

U kolu zagrebačkih umjetnika. — Medović radi sa Bukovcem. — Mladi oko Bukovca. — Na prijateljskim sastancima. — Naučno putovanje. — Špilja Biševo kod Visa. — Razne izložbe. — Umjetnički paviljon u Zagrebu.

1.

Dolaskom Vlaha Fagioni-Bukovca i Celestina Medovića u Zagreb počinje povijest savremene hrvatske umjetnosti. Vlaho se Fagioni-Bukovac nalazio u Zagrebu već god. 1893. Te godine je u palači Jugoslavenske akademije izložio niz sjajnih portreta, među kojima se najviše istaknuo lik viteza Pongratza. Tu je Bukovac prvi put ukazao našoj javnosti ono što u istinu posjeduje: izvanrednu tehniku, bujnost kolorita, vjerno opažanje karaktera i sjaj plenera, koji je tada bio u modi.

Vlaho se Bukovac od noćnog konobara u sjevernoj Americi i pomorskog piccola uspeo na visinu svjetskog umjetnika. Njegov je rad pobliže poznat iz njegove autobiografije, prve iz krugova naših umjetnika. Ali se ta Bukovčeva knjiga (Moj život) malo ili nimalo bavi svojom umjetničkom okolinom. Zaludu tražimo tu šire ili uže poglede na našu ili stranu umjetnost, dapače je slikar toliko zaokupljen svojim doživljajima, odnosno sa svojom osobom, da nam nije ostavio bilo kakvih bilježaka ili opaski o svome najboljem prijatelju i drugu — Celestinu Medoviću. I ako spominje kojeg našeg umjetnika, spominje ga samo u toliko, koliko treba da istakne svoj rad i program. A danas bi nam njegov autoritativni sud o pojedinim našim umjetnicima ili o njihovim glavnim djelima ipak bio dragocjen.

Spomenute godine 1893. izložiše sa Bukovcem u Zagrebu svoje radove Ivan Tišov (Bogoštovje) i Robert Frangeš (Teologija). Te su njihove radnje bile određene za svečanu dvoranu palače hrvatske vlade. O ovim radnjama znamo to, da Bukovac nije držao mnogo do Tišovljeve slike iz razloga, što to nije plod neposrednog gledanja prirode.

Kršnjavi kao predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu od jeseni god. 1891. upregne sve svoje duševne sile za podizanje školstva i umjetnosti u Hrvatskoj, kako sam već to istaknuo. Početak je bio vrlo dobar. Snažni i gotovi već umjetnici rade u Zagrebu, u sijelu naše moderne kulture... Tu su ujedno graditelj Bollé, dekorateur Franz, učitelj na obrtnoj školi i Antonini... Obrtna se škola bujno razvija. Tu učenici primaju obuku u crtanju po najmodernijim metodama. Iz Monakova dolaze mladi umjetnici Menci Crnčić i kipar Valdec, iz Beča pak Oton Iveković, Bela Csikoš, Frangeš, Tišov i Ferdo Kovačević. Kršnjavi je svima doznačio za valjanu izobrazbu na stranim školama potrebne stipendije. Csikoša, Ivekovića i Frangeša posla u Italiju na naučno putovanje. Imenito Frangeša upozori na Donatellove reliefe u Padovi. Radilo se poletno i oduševljeno i sa strane hrvatske vlade i sa strane naših mladih umjetnika.

Bukovac i Medović urediše zajednički atelier u palači jugoslavenske akademije, kako je to već spomenuto.

Kršnjavi, koji je visoko cijenio obadva umjetnika, povjeri prvomu za vladinu svečanu dvoranu dvije slike Gundulićev san i Satir i Dubravka... U prvoj slici je slikar prikazao dubrovačke pisce raznih vjekova. Imao je prikazati i naše kulturne pregaoce iz naše dobe, ali je to izostavljeno, jer se Rački tome protivio, budući da nije htio da bude u društvu svojih političkih protivnika, kao Khuena, Kršnjavija i drugih. U Satiru i Dubravki su portreti hladni i prilično ukočeni, jer Bukovčeva snaga odmah zataji, kad treba da komponuje, kad ne gleda izravno u prirodu, a i zračna perspektiva je slaba. Ali zato je satira i Dubravku, koji se igraju pred kneževim dvorom, izvrsno i živo prikazao. U Gundulićevu snu je grupa vila, rađena po prirodi klasična, dok je glavna figura, Ivan Gundulić, rađena iz pameti, loša. Po ovim radnjama moglo bi se reći sa Kršnjavijem o Bukovcu, da je bio više tehnik, majstor nego umjetnik u pravom smislu riječi. Dok je Bukovac kao portretist stekao svjetski glas, umjetnik koji voli otvorene, svijetle i vesele boje, gledajući vazda izravno u prirodu, dotle zapinje u kompoziciji. Njegove su slike izvrsne figure, ali u njegovim radnjama ima malo fantazije i duhovitosti: o kakvoj snazi u kompoziciji u većem stilu nema govora. Na tom polju ga je daleko pretekao njegov prijatelj Medović. Bukovac i Medović stupiše prvi od umjetnika u zagrebačko »Društvo umjetnosti«.

Kako je Bukovac stekao sa svojim umjetničkim talentom velik ugled u hrvatskoj prijestolnici, stadoše se oko njega kupiti mladi umjetnici, koji su učili za granicom. Ali neki od njih nijesu bili svršili svoje nauke, imenito Bela Csikoš, Oton Iveković, Frangeš i Tišov. Bukovac ih je toliko privlačio svojim ugledom, da nijesu marili da nastave izobrazbu u tuđini. Tražili su, da budu učenici Bukovčevi. Kršnjavi se toj želji protivio u interesu same umjetnosti. Premda nije bilo novčanih sredstava za lokale i modele, ipak je Bukovac znao da sklone predstojnika za bogoštovje i nastavu na popuštanje. Kršnjavi se pouzdao u Bukovčeva dobra obećanja. Sva je sreća bila, da je Kršnjaviju uspjelo, da otkupi za zagrebački muzej sve mramorne kipove iz klasične dobe, koje je nekoć dozvolom Pape u Italiji dao iskopati otac grofa Artura Nugenta, a bili su smješteni u jednoj trošnoj kuli na Trsatu.

Bukovac je bio doista sposoban i vrijedan da vodi povjerene učenike na dobroj stazi. Ali smo vidjeli, da je to samo malo vremena trajalo. Najviše njegovom krivnjom — naime radi njegova odlaska iz Zagreba — njegovo učiteljstvo nije ostavilo dublje tragove u povijesti hrvatske umjetnosti.

Kako je Bukovac osnovao svoju školu, trebalo je graditi ateliere za mlade umjetnike, koji su još morali i trebali učiti, bar za šestoricu od njih. Bukovac se u tu svrhu sa svojim prijateljem Medovićem obrati na hrvatsku vladu. Kršnjavi je to jedva čekao i toplo je preporučio stvar banu Hedervaryju u jednoj vrlo zgodnoj prigodi, a ban prihvati molbu uz šaljivu opasku: »Dobro, ali ako dođe još jedan takav lav, ubiću Vas!« — Kršnjavi je razumio šalu i odvratio: »Ne, Preuzvišeni, ti ateljeri nijesu lav, to je tekar — budl!« — biva: imaju doći na red još veći zahtjevi za promicanje hrvatske umjetnosti.

Zgrada za ateljere je bila u malo vremena gotova. U zgradu smjestiše skoro sve naše umjetnike. Kad se sjetimo, da je Kršnjavi u to doba vršio svoj prosvjetni program, gradeći u Hrvatskoj preko 90 novih škola, gradeći ili popravljajući blizu 100 crkava, mora se priznati, da se je u vrijeme Kršnjavijevo učinilo mnogo. Bollé izradi nacrte za ateljere po predlozima Vlaha Bukovca. Ateljeri su veliki i svijetli sa centralnim loženjem, sve to na vladin račun.

U isto doba umjetnike smještene u spomenutoj zgradi hrvatska vlada imenova profesorima, da im tako obezbijedi umjetničko stvaranje bez ekonomskih briga. C. Medović dobio je krasan ateljer i tu je počeo da radi i stvara.

U Bukovčevoj školi su radili ovi mladi: Csikoš, Frangeš, Valdec, O. Iveković, Kovačević, Aleksander, Bauer, Tišov i Auer. Oni su došli sa škola u Beču, Stuttgartu i Monakovu.

3.

Kolu naših umjetnika u Zagrebu pridruži se Ivan Rendić za neko vrijeme. On se u Zagreb preselio iz Trsta. Umjetnici su naročito u početku živjeli složno, veselo, mirno kao braća. Imali su i svoje tamburaško društvo. Medović je imao svoju pelješku lijericu, u koju je u primitivnosti naših sljepačkih guslara gudio svoje narodne poskočnice. Čuo sam ga više puta, kako igrajući koljenom gudi u lijericu preko sobeta u veselom društvu u svojoj vili na Kuni: to je za Medovića bilo pravo uživanje, koje je kulminiralo, kad bi ga prijatelji obasuli hvalom i pljeskali.

Naši umjetnici se u Zagrebu sastajahu često u kavani »Zagreb« gdje su imali posebni stol. No njihovo omiljelo ročište bio je poznati Gašpićev »Dalmatinski Podrum«. Tamo su dolazili i mnogi daci, akademičari. Obradovani čašicom pravog dalmatinca znali bi se drugovi često razveseliti do ludila. Sa gazdom Gašpićem okorjelim pravašem često bi se po domaću pošteno počupali i razvikali — pa opet pomirili kao puljiški lupeži. Gašpić je od časa do časa udrio u deklamaciju »hrvatskih prava«, poput svih naših steklīša, pjevao je domoljubne pjesme, što bi obično ugledale svijetlo božje u božićnom prilogu žurnala »Hrvatskog Prava«. Taj krilati Pegasus nije nimalo ometao Gašpićev obrtnički posao: jovialni gazda je pokazivao u svome zvanju više smisla za velike nego za male brojke. To bi njegovo divno svojstvo preko reda izazvalo od prigode do prigode sakupljene idealiste-umjetnike, naročito Medovića koji je medu kolegama prolazio kao tvrdica. On se u računu najmanje slagao sa okretnim Gašpićem — i računanje bi svršilo sa svađom. Nadalje se Gašpić ljutio na Medovića, koji je predbacivao ironično domaćinu, da obnavlja čudo u Kani Galilejskoj, patvarajući na svaki način dalmatinsko vino.

Stari Ivan Rendić je bio neiscrpiv u šali. Jednom je grdno nasamario Medovića, da je ovaj u 40-oj godini počeo rasti. Medović je naime bio malena uzrasta. U Gašpića bi došao obligatno sa nekim drvenim štapom. Rendić bi svako veče izmakao časkom van sa Medovićevim štapom, pomalo rezuckao nožićem donji kraj štapine i neopazice je povratio

na svoje mjesto. Kako je štap nevidljivo postajao sve kraći, dao je Medoviću iluziju, da pomalo raste. Iza nekoliko večeri izjavi svojim kolegama preko večere:

»Bogareti, ne znate vi, da sam počeo opet rasti! Izvanredan fenomen! Što vam se čini?«

Svi prasnuše u smijeh, pogotovo stari Rendić. Medović se stao ljutiti i svoju tvrdnju stao dokazivati — štapom.

— Okreni štap! — opazi napokon Rendić. Medović opazi, da je donji kraj štapa — rezan, dosjeti se jadu i sam se stao smijati vražjoj dosjetljivosti kipara Rendića.

3.

God. 1895. povede zagrebačke umjetnike predstojnik hrvatske vlade Kršnjavi jahtom M a r g i t o m na naučno putovanje u Italiju. Polazna točka bio je Bakar. Na brodu su osim Kršnjavija bila još dva činovnika. Vladinom jahtom su ravnala dva kapetana. Jedan i drugi — nespretni. Za dlaku da nijesu potopili jahtu već na izlazu iz bakarske luke: parobrod nasrne na neku lađu sa tri osobe. Najprije su obašli hrvatsko primorje, okupali se u Crikvenici prije objeda, povratili se na Rijeku i odatle na večer otputovali u Mletke. Premda se je Medović više puta svraćao u taj grad čarobnih laguna, ipak nije mogao da sve razgleda. Tako sada sa svojim kolegama u pratnji izvrsnog Cicerona Kršnjavija posjeti P a l a z z o L u b i a sa važnim Tiepolovim afreskima, što mu je prije bilo nepoznato. Medović sa zadovoljstvom vidje opet Ravenu, o kojoj reče, da je premalo razgledati samo jednom. Iz Ravene uveče odjedriše put Dalmacije, pravcem na Vis.

— Najednom se sjetim — bilježi Medović — da na brodu nema Bukovca. Tražim ga po čitavom brodu, a Bukovca nema pa nema. To me je zabrinulo. Verem se po palubi opet, da ga tražim. Kad u neke opazim na provi glavu Bukovčevu kako viri između užeta i nekamo gleda u morsku pučinu.

— Galijote, što tu činiš, koliko ima da te ištem!

— C o r p o d i B a c c o — odvrati Bukovac — ili nijesi vidio, kakvi ono kapetani zapovijedaju na brodu? Ja imam doma ženu i djecu, koju želim opet vidjeti. Zato ovdje stojim na straži, da nas oni »s v e c i« góri ne potope!

Zaludu sam zvao Bukovca, da se vrati i dođe k nama, nije me htio poslušati. Stojao je nepomičan i — zamišljen. Poznavao sam njegovo meko roditeljsko srce, pa sam ga pustio na miru. Išao sam onu noć mirno spavati znajući da Bukovac na provi (kljunu lađe) čuva stražu, misleći na svoju obitelj.

Ustali smo sutradan ranije. Bili smo blizu obale prama Trogiru. Kapetani gledaju kartu i dogovaraju se, ne znajući točku Visa. Ne mogu da se snađu. Bukovac na provi sluša prepirku. Napokon ustane iz hrpe debelih užeta, okrene se, zamahne rukom i uzrujan zaviče:

— Ljudi božji, eno vam Vis, gledajte ovako, ili ste ćoravi! — I zbilja — Vis je izgledao kao sitan oblačić u daljini. Oni kanda nijesu bili uvjereni, ali poslušaše Bukovca i upraviše krmilo prama onom oblačiću — i pred samo podne smo bili pred divnom morskom špiljom, po imenu B i š e v o. Tu se brod usidrio.

More glatko kao zrcalo. Na njemu se odrazuju strme morske hridi pozlaćene od sunca. Nema na moru slikovitijeg prizora. Ova prekrasna morska špilja ima oblik polukruga, okrenuta prama podnevu, sa dva otvora, jedan nad morem, kuda se ulazi, a drugi udaljen od ulaza oko 60 m. oko 1 m. pod morskom razinom. Kad na ovaj otvor sunce upre, čitava se špilja pretvori u neopisiv, čaroban kraj.

Svi se u špilji kupaju osim mene. Ostao sam izvan mora, da motrim i divim se ovim prizorima. Tjelesa, što se kupaju pričinjaju se kao najsjajnije žive perle, a plohe tijela nad razinom morskom kao silhuete obrisane tamnim različitim bojama. Mjehuri, kaplje, mlazovi, što se dizahu nad plivačima jesu kao živo zrnje bisera što se po moru sigraju u raznim bojama. U jednu riječ gledam raskošne nijanse najblistavijih boja kako na dragocjenim školjkama lepršaju, trepere u tom boravištu čarobnjaka, danaja, nereida, tritona, vila, koje kanda su se prestrašile našim dolaskom, pa utekle nekamo u dubinu i na kraj čudnovate pećine. Ostavili smo ugodno iznenađeni ovu morsku špilju,

I. PIERRE LAURENS: *SIN*

(Pariski Salon 1927.)

koja što se tiče efekta svijetla valjda nema para na svijetu. — »Modra špilja u Capriju kod Napulja, razvikana toliko po svijetu, mnogo zaostaje za ovom našom špiljom na Biševu« — reče Oton Iveković. Sav se naš razgovor na povratku odnosio na krasnu špilju Biševo.

Ostavivši Biševo, putnici pohodiše grad Vis, da vide spomenik palih junaka Hrvata u glasovitoj pomorskoj bitci god. 1866. pod zapovjedništvom kontreadmirala Tegethofa. Vidješe i tragove talijanskog bombardiranja. Iz Visa krenuše u Split. Tu se naš Medović iskrcao i drugim parobrodom nastavio putovanje put Pelješca. U rodnom kraju sprovede Medović nekoliko dana te se vrati opet u Zagreb.

(Nastavit će se.)

KNJIŽEVNI PREGLED

ZAPISCI DIJAKA BOŽIDARA.

Od one neobično zanimljive generacije, koju je još u najnestalnijim godinama rane mladosti — upravo djetinjstvu — ščepao prepasni vrtlog rata i zanio daleko od snivanih putova i očekivanih radosti života, jedan je od najzanimljivijih g. Božidar Kovačević. Srbija sa svojom u borbi za oslobođenje opravdanom afirmacijom rata nije bila podesno tlo za razvijanje ekspresionizma s njegovom eksplozivnom atmosferom i revolucionarnim metodama. Krleža, Krklec, Crnjanski i dr., sve su to »priječani«, koji su rasli u atmosferi ropstva i proživljavali najteže časove na tlu nezadovoljstva. Reakcija je na to divlji sverazorni gest, koji u svom očaju često nadilazi cilj i zato mora u mnogo čemu da ga promaši. Ali su njegovi razmasi zato veličajni i krug

Crtež B. Konjevoda.
«Reč i slika» 1927. 2.

njegova talasanja prelazi u svesvjetske daljine. Dok je g. Krleža s »Panom« preludirao ratnoj »Hrvatskoj rapsodiji«, u Srbiji je živjela generacija modernih dekadenata, koje je doduše izgrizalo mrtvilo nejunačkog pokoljenja, ali nisu trebali da tresu lancima. Onda je došao sjaj ratne epopeje uza sve peripetije stradanja po bojištima i u izagnanstvu. Oružani heroizam uvijek donosi snažne poze, koje sjećaju na klasičnu dramu i na akademizam klasičnog kiparstva. Tragično naličje svega toga tiče se tek pojedinca, njegova silom otetog djetinjstva, rastrgane mladosti, propalih sanja, izgubljenih godina, svega što je otišlo u nepovrat, a da nije imalo vremena ni da se rodi. Zato je njegov izražaj viši intiman, manje bučan, i ako uza sve to nije manje potresan. Čitajući prvu zbirku Kovačevićevih pjesama, »Alfe mojih duša«, izašlu još g. 1922., čovjek osjeća svu tragičnu fantastičnost toga »Grada bez cilja« sa svim njegovim skeptičnim bižarnostima i sumorno-blaziranim cinizmima, ali ipak na dnu svega toga i jače od svega toga uzbuduje vas neposrednost nedosanjane mladosti, ono nešto neobično vedro i ljupko kao neizbrisivi trag rano presječenog djetinjstva, koje kao da u toj silom probuđenoj duši nastavlja svoj život uz i protiv svega ostaloga, premda mu je ono možda i toliko oprečno. Zato se, moram iskreno kazati, mene više doimaju »Alfe mojih duša« kao nešto izvorno i lično i naročito karakteristično, nego onaj izbor, koji je kao »Poezija Božidara Kovačevića«[1] izišao završujući jednu književnu, a kako se čini i životnu epohu svoga autora. »Alfe« su — kao dobar odgovor svomu imenu — ne počeci u smislu početničke nespretnosti i nesamostalnosti, već intonacije jednoga života, krepko udareni akordi, koji će još dugo zvučiti, i po kojima će se morati skladati oni kasniji, ako ne će da stvore disharmoniju. »Poezija« je naprotiv knjiga čovjeka, koji je stekao priznanje i položaj, koji je svijestan snage, pa se njom katkad i poigrava, dajući pri tom i ponešto nejednake vrednote. To jest, što se tiče tehničke izrađenosti i verbalne glatkoće, nikada nema zapreke; g. Kovačević je kao versifikator kristalno bistar, u frazi jasan i gibljiv, u dikciji lak i suptilan. Ali baš te prednosti znaju biti uzrokom površne virtuoznosti: da čovjek govori više radi pjesme, radi književnosti, nego radi onoga najdubljega, što pokreće pjesmom i životom. Sadržajno se, po onom što sam uvodno rekao, pokatkad pričinja, kao da je ova poezija preskočila rat: ista ona dekadentna, sumorno-resignovana presićenost života i svijeta, užitka i boli, skeptična besmislenost svega, besciljna čežnja za nečim, čega nema, čudna mješavina uzvišene produhovljenosti s cinizmom neobuzdane sensualnosti. Razlika je, osim tehničke prednosti u gladoj i uvjerljivijoj versifikaciji i dikciji, u prvom redu u jačim oprekama, u snažnijim kontrastima jednoga i drugoga, u onoj djetinjoj prostodušnosti i neposrednoj iskrenosti u gledanju vlastite duše i svijeta, prema mondenoj blaziranosti spoljašnje površine. Ako se g. Boško Novaković u svojoj studiji o poeziji g. Božidara Kovačevića[2] povodom njegovih pjesama sjeća Branka Radičevića, to je nesumnjivo poradi ovih njezinih osebina, i one ga — usuprot zastupnicima predratne moderne lirike — toliko približavaju narodnoj poeziji. U tom je ono naročito nešto, što kako kaže g. Novaković, »uzbuduje svojom prisnom osećajnošću, toplinom, iskrenošću«. U tom je »ono nešto treperavo, kao kad sunce rujevom svetlošću pozlati vrhunce i oni planu u prigušenom požaru«.

Ali književna reakcija na predratnu dekadentnu literaturu počela je na tlu Srbije, tek kad su se slegli žestoko uzbibani valovi rata. U jednu je ruku ona, s »Putovima«, »Svedočanstvima« i dr. na čelu, čisto intelektualni pokret za novim umjetničkim izražavanjem u vezi sa već gotovim smjerovima inozemstva (surrealizam, dadaizam i dr.), te lebdi iznad života kao neki fantom bez prave veze s njim; u drugu je ruku ona organski izražaj nove situacije, koji se kristalizuje sa samom tom situacijom, te nastoji tek da nađe svoje pravo mjesto u životu, svijestan, da ga ono s pravom i pripada. G. Božidar Kovačević bez sumnje je jedan od dosad najjačih predstavnika ovog novog književnog nastojanja; on je, u različitim navratima, i izvan okvira poezije umio da dade izražaja težnji, da cio naš javni život, a s njim u vezi i književnost, imaju da prožmu nove misli i nove orijentacije, neko realno snalaženje s problemima, kojima smo postali središtem u politici, u socijalnom i eko-

[1] Poezija Božidara Kovačevića, Beograd 1926. S. B. Cvijanović.

[2] Boško Novaković, Poezija Božidara Kovačevića, »Volja«, Beograd II. 2. (kolovoz 1927.).

nomskom životu, u književnom i intelektualnom radu.[3] Misli g. Kovačevića o Jugoslavenstvu i Srpstvu, o vjeri i vjerama, o narodu i tradiciji, o ulozi naše kulture i o zadacima naše sadašnjosti karakteristični su dokumenti jedne nove epohe, koja se stvara bez bučnih eksplozija i bez revolucionarnih efekata. U općem se životu ovih najposljednjih godina opaža sve veće ustaljenje i normalizacija, a u našoj književnosti neko razvedrivanje pravcem prema oslobađanju od ekstravagancija i nastranosti na korist veće jasnoće, staloženosti i smirenosti; ali te su pojave često više odraz opće svjetske konstelacije, možda i simptomi premorenosti i iscrpenosti. Ovdje je to naprotiv svijestan rad, koji ide u dubinu i zato crpe i jače plodove. »Zapisci dijaka Božidara« i »Ljubavne pesme dijaka Božidara«, koje je u dva navrata objavila beogradska »Volja« (u ožujku i lipnju o. g.) dokumenti su nečega novog u poeziji, nečega što nije samo književnost i što se hrani najdubljim korijenjem čitave naše epohe. Pjesnik je »dijak Božidar« potomak svojih preda:

»Ko kaluđeri crni il' ratari
preci su moji od vremena stari'
živeli u tom kraju usamljenom;
između brdâ stisnuti i neba
jedni orahu zemlju radi hleba,
a drugi nebo mišlju uzburkanom.« (II.)

I iz toga je, kao divna sinteza ovih dvaju simbolskih poziva — jednoga za nebo, a drugoga za zemlju, — niknuo jedan naročit posao njegovih preda:

sa vrha toga preci su mi lomili
Nemanji onaj mramor beli, ravni
koji nikada ne će da potavni,
i od koga su dom večiti zdomili
zidari s mora i sebri roda moga
da u njoj moli sva Srbija Boga. (III.)

I tako, snagom duhovnog atavizma, danas, kada treba da se dižu novi hramovi kao simbol novoga vremena, g. Kovačević osjeća u svojim žilama kucaj srca svojih davnih preda, i »... sudbina bića moga sad je laka; ja postah smerni dijak Studenice, što pred ćivotom kralja pada nice...« (XII.) Socijalna svijest i moć tradicije redovno se nerazdruživo vežu tako, da je jedno neminovni put k drugomu. Osjećaj za tradiciju kod g. Kovačevića nije ona prazna teatralika mačeva, šljemova i viteške fantastike ili nezasitnog odsijecanja turskih glava ili beskrajne opijenosti Dušanovom slavom, nego vrelo predanje rođenoj grudi, od koje si potekao, skromno spoznanje, da su oni »neznani junaci« domaćeg ognjišta bili možda veći od tebe u svom pregaranju za djedovski dom. A takvo je spoznanje uvijek lijek od gordog izdizanja nad druge i nad samoga sebe, od bolesnog modernog individualističkog intelektualizma. I zato taj malo čudni »dijak Božidar« u modernom ruhu, koji, kako kaže, »dvadeset šćerda ljeta« idući sumornom »Gradu bez cilja«, tražeći da pronikne »tajne svijeta« i očajavajući već na tom mučnom putu (»i čini mi se da nikada ne ću poznati tajne; ni kad smrtnu sveću umetnu među moje hladne prste«), prelijevajući u svojim zapiscima svoju dušu u ona stara vremena i u krug svojih preda, dolazi do karakterističnog zaključka:

... osećam da svi ništi ljudi,
kod kojih miso nikada ne bludi,
imaju pravo kad se smerno krste. (VIII.)

Ono, što je dosad »dijak Božidar« dao na svom novom putu, tek su dva mala ciklusa pjesama, ali je bez sumnje ono, što je u njima dano, ličnije i snažnije, izvornije i supstancijalnije od čitavih svezaka drugih pjesama. A od tih zapisaka jedan je od najkarakterističnijih i najljepših ovaj:

Jer još mirišu getsimanske ruže
i galilejsko vino još opaja
i ne krijem ti, moj neverni druže,
da Hristos mene privlači istija,
i ma da grešan, i ma da mi kruže
po mladoj krvi žudnje, evo i ja
priklanjam glavu, dok mi usne tuže
po drevnom ritmu djedovskih biblija:
Gospode, koji iz dubina tajni'
propale duše moje usta moćno
i san mi razbi u nevreme noćno
i pokaza mi zvezdani svod sjajni,
usliši glas moj bezumni, očajni:
izvedi mene na tvoj put beskrajni...

(Zapisci dijaka Božidara, IX.)

Ljubomir Maraković.

JOVAN HRANILOVIĆ.

(Nastavak).

Smrt.

Ta posljednja faza njegove poezije lijepo je ilustrirana u zbirkama: »Podunavčice«, »Jesenčice« i »U predvečerje«.

»Podunavčice«[8] počinju »Proljetnom elegijom«, punom osjećaja, koji su se rodili u njegovoj pjesničkoj duši, kad je kraj Dunava promatrao majku prirodu u vrijeme rascvjetalog proljeća, u vrijeme, kad »sva miriše okolina odisajem slatkog cvijeća.« I taj novi život, kojim je priroda počela opet da živi, sjeća ga na njegove prošle dane i tog časa u srcu mu počinje da titra neka sentimentalna žica, koja ga čini pesimistički raspoloženim; i on vidi u duši, kako mu životna svijeća dogorijeva. I zvono je već saliveno, pjeva dalje »što će u grob da me prati.« Ali ipak

»Mirno čekam i taj danak,
Kad i na me red će doći,
Da zaplovim put vječnosti
Kroz oblake vječne noći.«

I sve će se svojim putem opet razvijati dalje

»I život će teći dalje
Kroz valovlje vječnih mijena
Svjetove će stvarat nove
Nove ljude i vremena.«

I pogled na mutnu Dunav-vodu budi u njemu uspomenu na ona davna — davna rimska vremena.

Pjeva i o zelenoj gorici, što je tamo preko Dunav-vode ovjenčala fruškogorske obronke; i o ptičicama, koje veselo skakutajući i lijećući s grane na granu bezbrižno pjevaju.

---

[3] Sr. o tom, Reč i slika, veljača 1927.: U razgovoru sa g. Božidarom Kovačevićem, od g. Branimira Ćosića; osim toga napomene samoga g. Kovačevića u »Volji« II., knj. II. br. 3. (ožujak 1927.) str. 233. prilikom štampanja »Zapisaka dijaka Božidara«.

[8] Zbirka (III.) od 12 pjesama, štampana 1907. u »Kolu Matice Hrvatske«.

Pjesnik odlazi u idilu svoje drage gore i ondje u goričinu hladu njegovo srce, koje »prepuno je jada« nalazi utjehe. A kako i ne bi bilo bolno to srce,

»Kada gleda, što se
Na tom svijetu zbiva,
Kako silnik lanci
Istinu okiva.«

Pravda je potlačena, ljudi postadoše zvijeri

»Slabijemu jači
Pritisnuo grudi,
Kô da nismo braća,
Kô da nismo ljudi.«

A ti si, goro hladna, pjeva dalje Hranilović, uvijek puna neke tišine; u tebi nema laži, nema zlobe »i ja zato ljubim tvoju zelen dragu.« Ali pjesnikovo srce još uvijek trpi — sudbina ga domovine boli

»Kroz plač gleda tuđinstva u moru
I taj otok, gdjeno tone mali
Zadnji izdah hrvatske nam riječi
Njegovi gdje progutaše vali.«

Jedino san mu još katkad ublaži boli, kao onda, kad je ono snivao, da se rasvijetlila čitava zemlja, sva skrovišta — sve je bilo suncem obasjano. Osvijetljena bijaše i tiranova duša, iz koje je poletjelo toliko strašnih osnova i radi koje je zavapilo more bijednih mučenika.

Eto! sada ga savjest peče — strah se neki krije u dnu njegove tiranske duše, ali ipak

»Očajničke nove smišlja muke,
Da i vapaj u krvi uguši.«

Ali ne uspijeva;

U rasulu svi mu leže snovi,
Prelila se čaša ustrpljenja,
Lav se budi, pucaju okovi.
Pokidane sve mreže spletkarstva,
Raskrinkani podli uhodari,
Oboreni lažljivi idoli.
Pokopani narodni grobari.
Iz daljine kroz gore i doli,
Ori pjesma narodnoga slavlja; —
To na grobu nepravde i sile
Novo doba narod nam pozdravlja.

Ali poslije svega toga misli mu lete preko groba — na tlo drugog svijeta, na grudi pokojnih prijatelja u žarki njihov zagrljaj; i sav sretan šapće:

»Pa kad dođe vrijeme, da i ja doplovim
Na života rijeci u vječnosti more,
Veselo će moja poletjeti duša
U drugova mojih onosvjetske dvore.
Tamo više ništa rastavit nas ne će,
Prestati će jadi, nestat uzdisanja,
Oko vrela vječne istine i pravde
Pjevat ćemo himnu vječnog drugovanja.«

Uz tople i milozvučne opise prirode, uz sentimentalne osjećaje, uz pesimistička raspoloženja Hranilović je zadro u »Podunavčicama« i u socijalni život ljudi. On pjeva ovdje o socijalističkim pokretima radništva (»Prvoga svibnja«). Ti ljudi traže pravicu, a mi, kaže dalje, budimo ljudi, pa

»Ajdmo im na susret, — budimo im braća,
Vodimo ih putem, što no k sreći vodi, —
Pružimo im ruke, neka s nama pođu
U budućnost bolju, k svijetlu i slobodi.«

i to, što prije,

»Dok ne stanu drhtat osovine svijeta,
Dok ne stigne avet, što se približava.«

»J e s e n č i c e.«[9] Malo prije smo vidjeli, kako je pjesnik u »Podunavčicama« zadro u treći problem svoje poezije, a u ovoj zbirci to se još većma opaža. »Jesenčice« jedinstveno uzete upravo su oda smrti i onome životu, koji počinje iza posljednjega zemskog trenutka.

Zbirka počinje pjesmom »Pada lišće.« To su nježni dojmovi, koji nastadoše u jesensko doba, kad pada uvelo lišće, a vjetar mu pjeva pjesmu uspavanku. Tad i

»Vene cvijeće, — sanak sklapa
Umorne mu trepavice,
Zadnji miris kao suza
Toči se niz blijedo lice.«

U tim časovima, kad dušu obuzimlju dojmovi posljednih uzdaha prirode, koja umire, pjesniku pada na um njegov teški život. Misli mu lete na grobove prijatelja, dušom mu struji val uspomene na ono, što je već davno prošlo. Uz tužnu sjetu osjeća i gleda, kako

»Pada lišće, — vene cvijeće,
I dani su sve to kraći —
Put do groba sve je bliži, —
— Skoro će i sunce zaći.«

Doći će posljednji trenutak, doći će ona, koja moćnom svojom rukom ruši i stara i mlada i bogata i siromašna.

»Ah doći će, — sigurno će doći
Zadnji danak zemskog nam života:
Il' kô blagi neprobudni sanak,
Il' u pratnji samrtnih strahota, —

Il' kô sjevak zvježđanoga krijesa
Kad u krilo svemira uranja,
Il' kô žarko željeni svršetak
Teške patnje duga bolovanja.«

Promatrajući tu vječnu prirodu i sklad, koji u njoj vlada Hranilović kaže u pjesmi »Bez vjere«, da ima i takovih ljudi, koji svojim umovanjem zaključuju, da ne postoji ono svemoguće Biće, koje zovemo Bogom. Ali, kaže pjesnik dalje, i tim ljudima, koji tako govore, doći će posljednji trenutak, kad će na garištu njihova realnoga života svanuti novi — vječni život; onaj život, u koji oni nijesu vjerovali.

Kroz sve te »Jesenčice«-pjesme struji neka čudna sjeta; kroz njih kao da se provlači poput svijetle niti pjesnikova tuga, što i on mora da ostavi taj lijepi svijet, koji u sebi nosi toliko čara, — toliko ljepote.

I u tom tužnom raspoloženju on ipak dovikuje toj moći, koja će za koji dan, da ga rastavi od svih čara i ljepota te skladne prirode: »Pa nek dođe, — kad joj volja!« — Časkom i opet žali, što će skoro umrijeti, ali kad dovede sebi u svijest ljudsku dušu, i kad u njoj opazi onaj kobni izvor zlobe, onda mu nije žao umrijeti; smrt mu tada nije strašna, jer ga jedino ona može da odvede

»Daleko od svake raskoši i sjaja«,

jer jedino ona može da ga sklone na ono sveto mjesto,

[9] Devet pjesama te zbirke štampano je 1908. u »Kolu Matice Hrvatske«, a pet pjesama nalazi se u rukopisnoj zbirci pjesnikovoj.

»Kud zavisti zlobne ne dopiru krila,
Gdje je ljubav svoje čadorje razvila;
Gdje miriši duša kano gorsko cvijeće
Kud trulež svijeta nikad doprijet' ne će.«

U pjesmi »Excelsior« pjeva pjesnik o čovjeku, koji mu se tuži, da mu više život nije mio, jer, kaže, ostaviše me svi moji ideali. Upoznao sam ljude u dušu i radi toga najrađe bih da im se uklonim. Ali pjesnik mu savjetuje, da se ogleda oko sebe, pa će vidjeti, da

Jošte ima ljubavi i nade,
Jošter život i cvjeta i vrije.

Pođi, čovječe, u život, ali u svoj život i radi; budi svoj i ne obaziri se na ljude i na njihov sud. Pođi — pođi, vođen radom — u carstvo ideala

»K vrelu vječne besmrtne ljepote,
Pa nek zuje ose i komarci,
Do tog visa zuj im doprijet ne će.«

»Napred samo sve više i dalje
Iz nizine, iz zemaljskog pakla,
Iz tog gliba sebičnosti hladne
U visine čistih ideala!«

U pjesniku sve se više potencira ljubav prema prirodi, on kao da je sada istom, u jesen svoga života, počinje da razumijeva, jer kaže

»Silnih knjiga mrtva slova,
Pokoja mi dat ne mogu,
Živa knjiga prirodina
Zanosi mi dušu k Bogu.«

»Jesenčice« su ispjevane sigurno prije balkanskoga i svjetskog rata, ali već i u njima pjesnik nagovješta nešto strašna, što može da bude indentično samo onoj strašnoj oluji na početku XX. vijeka, koja je prohujala cijelim svijetom pjevajući svoj zlokobni requiem aeternam.

Što l' to, Bože, na zemlju se sprema?
Da l' joj puca osovina stara?
Vidim neke zlokobnice sjenke
Pred provalom vulkanskog požara.«[10]

»U predvečerje«[11] posljednja je zbirka Hranilovićevih pjesama. Iz naslova vidi se, da je pjesnik naslućivao već vrlo skori svršetak.

I zaista je ta zbirka nastala u predvečerje njegova života. Sijedi pjesnik »uspinjuć se strminom života« približava se posljednjoj svojoj meti. Daleko pod njim ostadoše njegovi prošli dani. I poput jeke iz dalekih krajeva dopire mu do uha onaj mladenački šapat njegova srca u divnoj proljetnoj noći, kad je obuzet Anđelkinom ljepotom na njezinim grudima, u ljubavnom zagrljaju šaptao:

»Reci, dušo! — vrijeme hiti
Prolazni su čari
Reci, dok smo i ja i ti
Srcu gospodari . . . . .«

Blaženo je to mladenačko doba nestalo poput sna. Na krilu vremena, eto ga, sijeda i pognuta starca u tuđim nepoznatim krajevima; pred njim cvijet do cvijeta spuštenih osušenih glavica, koje milo, ali tužno obasjavaju blijedi traci jesenske mjesečine. I starac pjesnik pita se:

»Je l' to cvijeće poniklo na grobu
Mojih davno pokopanih nada?«

Pitanje!... Ali odgovora nema!... Tišina... I pjesnikovo je srce zadrhtalo; neka čudna slutnja obuzela mu dušu. Ali i opet trgla ga iz toga starog snatrenja njegova vila pjesnikinja; šapnula mu riječi utjehe i on već kliče:

»Što je, da je, — ništa se ne bojim,
Jer u svemoć vjerujem ljubavi,
Jer vjerujem: istina i pravda,
Da za grobom vječno slavlje slavi.«

Koliko nam je toga imao još reći u predvečerje svoga života!? Ali ne samo nama pojedincima, nego i čitavom našem narodu. Čitav hrvatski narod[12] podsjeća na slavne dane narodne prošlosti, a i na one krvave dane, kad je naš narod u krvi i plamenu branio onu svetu grudu zemlje, koju nam namriješe naši djedovi. Hrvatski narode, govorilo je njegovo pjesničko srce:

»Oko nas su silniji i jači
Izginuli u vijekova tmini,
A nas evo do današnjeg dana
U toj miloj našoj otačbini.
Bijedni, mili, hrvatski moj rode,
Ne daj dušu da ti očaj hvata
Digni glavu, ustraj i ne kloni
Doć će sunce i na tvoja vrata.«

Svanut će dani novog doba

»I doći će ljudi novi
Vratit će se carstvo mira
Lice zemlji da obnovi.«

Prestat će strašna oluja, prestat će prolijevanje ljudske krvi, ugasnut će plamen ljudske mržnje; nestat će bijede, a i razvalina i povratit će se ono staro drago doba.

Nanovo oživjela ljubav povijat će teške rane; brat će tražit brata i pružit će si krvave desnice.

Mili rode moj hrvatski,
I nad tebe red će doći,
Sunašce će sinut tvoje
Iza duge tamne noći.«

»Tek ne kloni, ustraj vjerno
Do svršetka ljutog boja,
U njegovu ishodu je
Budućnost i sreća tvoja;

A iz krvi djece tvoje,
Na bojištu što su pala
Prosjat će ti ljepši dani,
Uskrs tvojih ideala.«

I svanulo je to navješteno novo doba i dođoše novi ljudi i granulo je novo sunce, ali, kaže pjesnik:

»Sve se bojim u tom suncu
Ni topline nema.«

Ne stišću se bratske ruke, ne liju se suze radosnice nad svršetkom grozne tragedije. To nijesu oni novi ljudi, to je

---

[10] Da budućnost nešto strašna krije, navijestio je Hranilović već u pjesmi »Doskora će možda« (»Izabrane pjesme« — M. H. 1893.).

[11] Zbirka je od 16 pjesama štampanih djelomice u »Vijencu«.

[12] U pjesmi »Hrvatskom narodu«.

»Čudno neko pokoljenje
Bez cilja i puta
Po bespuću u bescilje
Posrće i luta«

Ovi novi ljudi ne će nas dovest u carstvo mira; ta ovo novo sunce ne grije

»Vratimo se k našem suncu,
Nek nas ono grije
Pod njim nam je ipak ljepše,
Bolje i toplije.«

Ali starog sunca više nema, niti starih vremena, a svijetom, gle, gmižu ljudi kao zmije; čeličnom uvjerenju i značaju jedva da traga nadeš, i ako ga nađeš, znaj, to je ostatak iz boljih vremena; i plemenitom zanosu ni traga, a da se prijatelj za tebe žrtvuje, to još samo u uspomeni živi.

»Kuda, kamo hrli ovo pokoljenje,
Bez vjere i nade i bez ideala?«

Ni domovina nije im sveta; gle, ni poklad onaj sveti, što je natopljen krvlju naših djedova nije im svet

O! nedajmo dirat u taj poklad sveti,
U to vrelo žića, da se otrov lije
I budimo za njeg pripravni umrijeti,
Jer bez njega i nas bolje da i nije[13].

Time bismo završili razmatranje i ovoga trećeg problema, koji je gotovo dominantan u Hranilovićevoj poeziji.

Smrt je posljednja tema našega realnog bivstvovanja, posljednja pojmovna stanica, s koje se odlazi »k vječnoj sigurnosti, — k dobru miru«; ona je sjena, koja prati naše realno »ja« od kolijevke pa do groba. Ona je to isto i u Hranilovićevoj poeziji. Ona potencirano raste javljajući se najprije kao uzdah na ljudsku sudbinu;

»Tužni svijete! reci, što si,
Neg' dolina suza, jada?«[14]

A zatim sve snažnije raste praćena pesimizmom sve do prave pjesnikove smrti.

Kad bismo ovaj treći problem posve osamili, onda bismo dobili Hranilovićevu sentencu o smrti, koja bi u mnogome sličila Grlovićevoj: »Ne boj se smrti, ona izravnjuje sve razlike i nepravde života, liječi sve jade i nevolje, nosi svima žuđeno oslobođenje.« (»Pedantne slike« — Smrt.)
(Svršit će se.) Mato Božičević.

JOŠ JEDNA ANTOLOGIJA.

Ovo u jednu riječ i nije antologija; nju je g. Pavlović u glavnom namijenio školi, učenicima, te po svom sastavu ne odgovara onomu što je on sigurno i dobronamjerno htio da postigne. Sav ovaj izbor — po napomeni sastavljača — učinjen je 1917. god. u Nizzi, gdje je on bio nastavnik pribjeglim srpskim đacima; možda je bio dobar za to vrijeme, štaviše pohvalan, ali danas se je moglo poći malo dalje i sa sasvim drukčijom metodom. G. je Pavlović morao da popravi ono što on kaže da nije u početku mogao da učini upravo sada kad poslije deset godina izdaje ovu antologiju. Bolje rečeno ovo je pregled naše lirike, pretežno srpske, koji za đake srednjih škola može da bude nepotpun. Ako je pisac izdao ovu knjigu na poticaj g. J. Prodanovića, onda je mogao barem da usvoji mišljenja istog gospodina, koji u predgovoru lijepo naglašava:

»Školske Antologije nemaju jedino za cilj vaspitanje ukusa i razvijanje estetičkih osećanja. Dalje: »U školsku antologiju moraju ući pesme svih pesnika o kojima se, prema školskom programu, predaje u školi« i »G. Pavlović morao se je rukovoditi ovim obzirima, kad je radio Antologije namenjene školi«. — Dobro, — mi možemo na sve ovo da pristanemo, ali onda moraju i programi škole da budu sastavljeni od onih koji su kompetentni za to. Pokušaj je g. Pavlovića mogao da bude sasvim povoljan, da je on pokušao da zbilja dade jednu školsku antologiju, koja bi mogla da održi i jaču estetsku kritiku. Ovako je pokušaj skoro neuspio. U svom članku u istoj knjizi »O novoj našoj poeziji« on vrlo uspjelo rezimira čitav jedan vijek lirike, ali griješi, kad tu i ne spominje uza sva moguća imena ime Kranjčevića, Tresića i Šenoe i mnogih drugih. Štaviše on Vladimira Nazora postavlja među mlade kao što su Korolija i Sibe Miličić.

Pregledamo li sadržaj, opažamo, kako je mnogo toga prenatrpano, skoro preživjelo i sasvim nepotrebno bilo da se štampa. Da se je malo manje pjesama tiskalo Njegoševih, Ljubomira Nenadovića, Zmaja, Jov. Ilića, Šapčanina, Dučića i dr. mogla se je tiskati po koja pjesma Kranjčevića, Šenoe i t. d. Dakle antologija je izrađena jednostrano. Ako je već bila opredijeljena za škole, onda je trebalo zbilja učiniti bolji izbor, jer u antologiju za škole mogu da uđu i neki slovenski pjesnici. Ne znamo, čemu g. Pavlović nije izmijenio svoj ratni nacrt Antologije sada 1927.; kad je mogao vrlo lagano da taj iz 1917. slobodno ostavi u ladici svoga stola.

Kad je već našao izdavača, g. je Pavlović mogao, jer pozitivno znam da je spreman, učiniti nešto boljega za omladinu, koju on već toliko godina obrazuje i vodi.

Jednostranost i nepotpunost nam smeta i mnogo škodi. Sigurno se nadamo, da je II. dio antologije: Proza, mnogo bolji, a to će ujedno biti i prvi pokušaj, da se kod nas nešto iz te vrsti izda. Ton Smerdél.

SNOVI.

Ovo je prva knjiga g. Momčila Seleskovića[1], ali ona nije početnička, ona je u pravom smislu knjiga, koja je napisana ozbiljno, i koja je bila dugo vremena podvrgnuta autokritici. Ozbiljno napisana — to za mene znači, da je napisana s uvjerenjem, da će druge uvjeriti, da im se ne samo svidi nego i da im dade dobro mišljenje o samom piscu. G. Selesković je poznat kod nas po svojim člancima iz moderne njemačke književnosti, a saradnik je i jedne ugledne njemačke revije. Moguće je upravo ova knjiga dala u sintezi sav nemir naših liričara; moguće je ona za neko vrijeme riješila pitanje slobodnog stiha i dala pravo ogledalo istinite inspiracije i fantazije. Autor se je pozabavio najvećim pitanjima čovječanstva i nije postao banalan. — On vam u obliku maksima, aforizama, paradoksa i alegoričnih pjesmica u prozi daje laki ugodaj nervoze modernog intelektualca. — II. dio knjige »O smrti« upravo je precizan. Autor je posvuda lagan , bez poze. On je svakako uspio da nam u ovoj knjizi dade primjer dobre i misaone proze. Čini vam se, dok je čitate, da vas podsjećaju

---

[13] Bit će, da pod tim pokladom misli narodnu historiju, koju negira modernizam.

[14] »Pjesme ‚predsmrtnice« IV.

[1] Antologija. Prvi deo: Pesništvo, sastavio Milivoje Pavlović. Beograd. 1927.

[1] M Selesković, Snovi, Veliki Bečkerek, 1927.

kratke izreke na japanske pjesmice »tsunkas«, mnoge su vam stavke drage ko stavke iz pjesničkih djela Tagora. Svakako je g. Selesković napisao jednu dobru knjigu, a to znači mnogo. On je prvi poslije Božidara Kneževića dao nešto pjesničko-filozofsko u književnosti. Iako VI. dio o Bogu imade mnogo nelogičnosti, on ga popravlja zadnjim dijelom »Ecce homo«. Kao što je jak u aforizmima (n. pr. str. 35.—[61.]).

Samo dete može beskrajno da voli.

Ljubav odraslog je protkana mržnjom ko ćilim šarama. —

Tako je i u nekim »tsunkas« pjesmicama lijep u izražaju:

(n. pr. str. 124. — Svet)

»Kad sam hteo da obgrlim svet, on me je razapeo daljinom svojom«. T o n S m e r d é l.

FORSYTE SAGA I NJENI NASTAVCI.

Slaveći nedavno svoju šezdesetu godišnjicu, John G a l s w o r t h y je potvrdio onu naročitu karakteristiku anglosaske rase, toliko istaknutu u junacima njegove »Forsyte-Sage«[1]: dugoživost i duševnu svježinu do u najdublju starost. Kad drugdje ljudi umiru ili počinju da djetinje, njegovi su Englezi na ulazu u nov život, pun snage i energije, borbe i životnog užitka. Čitava generacija porodice Forsyte, tipskih predstavnika viktorijanske epohe, daje tomu odlične primjere. Njihova žilavost nije pjesnikova fikcija. Počevši od »staroga Jolyona«, u kojemu je utjelovljen još sav sjaj britske vladavine u drugoj polovini devetnaestog vijeka s njenim karakterističnim doktrinama o posjedu kao najvišem cilju države i čovjeka na zemlji, — pa do posljednjeg izdanka toga pokoljenja, Soamesa Forsyte, koji usamljen strši u posve oprečnom svijetu nove epohe, stvorene svjetskim ratom i njegovom izmjenom svih vrednota. Umjesto nekadanjeg poštovanja tradicije i vjere u nepromjenljivost izvjesnih zasada ljudskog života došla je nervozna grozničavost s beskrajnim traženjem u novoj generaciji. Umjesto smirenog uživanja posjeda, stečenog dugim iskustvom rafinovanim, i ako često najbezobzirnijim principima britskog imperijalizma i kapitalizma, dolazi nezasitno srtanje za uvijek novim ali i brzo odbačenim užicima, kolebanje svega i što je bilo ustaljeno, da se nađe nešto, što se ne će potresti ni uz onakvo kolebanje svih vrijednosti, kakvo je bio svjetski rat. U tri omašne sveske Galsworthy je ponajprije razvio grandioznu analizu »ancien régimea« do prvog udarca nanesenog starom poretku, do transvaalskog rata; odgovarajući čvrstoj ustaljenosti ovoga svijeta kompozicija je ove trilogije majstorski isprepletena, divno simetrična, dajući neobično harmoničnu cjelinu, koja uz bogatu galeriju historijski točnih tipova, uz suptilnu analizu socijalne atmosfere i njenih idejnih i ekonomskih podloga, daje barem isto toliko neodoljive poezije u najistančanijim tonovima od uzvišenog patosa smrti do najnježnije idile bezazlenog djetinjstva. Bilo bi suviše opširno zalaziti u sve pojedinosti ovoga grandioznog djela, koje svojom eksistencijom dokazuje, da poezija u dobrom starom smislu te riječi nije ni u naše dane izumrla, i ako bi nam se to često činilo čitajući razumski nategnute duhovitosti novih književnih smjerova; a u drugu ruku, da na veliko koncipirana djela, samo ako su majstorski stvorena, ni najmanje ne smetaju brzoživost današnjeg čitaoca, kako bi neki htjeli.[2] Izgradnja je Forsyte-Sage Balzacovski veličajna — Balzac bi bez sumnje u naslovu bio rekao »grandeur et décadence«, veličina i pad, — ali se razlikuje od francuskog majstora socijalne analize prijatnim engleskim humorom, koji ublažuje patetiku tragičnih momenata i čini djelo ljudski prilaznijim, i nekim naročitim stavom pomirljive resignacije, koju Galsworthy zauzima prema životu. U svojoj kritici političkih i socijalnih ustanova, te čitavog naročito stvorenog mentaliteta službene Engleske Galsworthy je doduše nepomirljiv i nesmiljen do revolucionarnosti, ali se kroz ove uzbunljive konstatacije stalno sretno provlači zlatna nit optimizma, vjere u pobjedu životne snage i lične valjanosti, i ako ta dva pojma nisu uvijek baš sasvim precizno određena. Poradi toga je još uvijek pitanje, da li Galsworthy svojom jakom dozom satiričnog i skeptičnog raspoloženja možda ipak više ne ruši, nego što stvara. Međutim čini se, da je to uopće karakteristika ponajjačih duhova današnje engleske književnosti, sa Shawom i Wellsom na čelu. Ali više nego sama Forsyte-Saga zanimaju nas njeni nastavci, u kojima Galsworthy, preskočivši periodu samoga rata, koja iskače iz područja njegova opažanja, crta najneposrednije naše doba, periodu dvadesetih godina našega vijeka, dakle ono, što smo mi sami jučer proživljavali i što još sada doživljavamo. June Forsyte, unuka »staroga« Jolyona, trebala je nekada da se uda za arhitekta Bosinneya, s kojim je bila zaručena. No kako je ovaj gradio kuću Soamesu Forsyte, zaljubio se tragično u njegovu ženu Irenu, a budući da okrutno sebični Soames nije htio da Ireni vrati slobodu, zaglavio je Bosinney u očajanju počinivši napola samoubijstvo. Premda je Soamesov brak bio tako onemogućen, on se nije htio odreći Irene, dok nije konačno »mladi« Jolyon, zavolivši ovu, uspio da provede proces za rastavu i da je uzme za ženu. Soames se oženio s Francuskinjom Annettom, ali Irenu nije mogao da pregori i otuda golema mržnja između oba ova predstavnika razgranane porodice Forsyte. Djeca njihova, Soamesova kćerka Fleur i Jolyonov sin Jon, ništa i ne sluteći o tom razdoru, zaljube se uza svu pažnju roditelja; no kad čitava stvar dođe na vidjelo, dolazi do tragičnog prekida između dvoje mladih, i Jon odlazi u Ameriku, a Fleur se udaje za Mihajla Monta, sina baroneta Sir Lawrencea. Dovde ide vanjska radnja same Forsyte-Sage (u najkrupnijim potezima dakako), a u nastavcima »Bijeli majmun« i »Srebrena žlica«, koji bi s trećim, za nas još nepoznatim dijelom imali sačiniti novu trilogiju naših dana, ona nije toliko fino ispletena i čvrsto povezana kao u samoj Sagi, nego je više nemirno nabačena, kao što je i samo naše doba. Prikazujući ovaj par, koji je nastao na pregorenoj tragediji

[1] John Galsworthy, The Forsyte Saga, 3 vols., The White Monkey, The Silver Spoon — u kontinentalnom izdanju Bernhard Tauchnitz, Leipzig.

[2] I nedavno je predsjednik jednog našeg književnog društva iznio kao svoj praktični program, da bi društvo trebalo da izdaje kratke novele više nego romane, jer da današnja publika ne voli čitati opsežna djela. Golema, za današnje prilike upravo rekordna proda, koju imaju Galsworthyjeva djela i u našim zemljama (u njemačkom prevodu i u engleskom izvorniku), temeljito pobija ovako apriorno tvrđenje i pokazuje, da publika srećom i danas poznaje ipak kao glavni kriterij samo poetsku vrijednost i faktičnu veličinu djela. Dakako da je Galsworthy došao i »u modu«; ali intenzitet interesa za njegova djela i u današnjoj ekonomskoj krizi svakako nadilazi simptome modnih kaprisa.

srca, Galsworthy uspijeva da svojom čovječanski blagom toplinom prikaže sve veće zbliženje između ovo dvoje isprva heterogenih ljudi, i da predobije naše simpatije za njih. I to premda je Fleur u svojim vanjskim alirama snob, koji se u traženju novih senzacija, kojima će svratiti na sebe pažnju londonskog društva, utrkuje s opasnom rivalkom, kakva je Marjorie Ferrar, a Mihajlo Mont neiskusan mladić, koji se uvodi u život čudnovatim eksperimentima, koji često izazivaju više komičan nego praktičan dojam. Kako je dragocjena individualna analiza ovo dvoje ljudi, koji uza sve svoje mane i nedostatke privlače onom naročitom neposrednošću i iskrenošću, koja je karakteristična današnjoj generaciji, tako je s druge strane vrlo zanimljiv i kapitalno važan krug problema, kojima je Galsworthy opkolio svoje junake, dajući u njima analizu današnje duhovne i socijalne atmosfere. Tako se u prvoj knjizi, u »Bijelom majmunu«, naročito bavi modernom umjetnošću i umjetnicima, estetskim sadržajem života; ali u paralelnoj radnji, kojoj je u središtu radnik Bicket i njegova žena, Galsworthy prikazuje naličje modernog estetiziranja u odrazu prema faktičnim vrednotama života i njihovoj etičkoj sadržini. U »Srebrenoj žlici«, čija je glavna radnja parlamentarni program i nastup Mihajla Monta i proces poradi uvrede časti između njegove žene Fleur i njene mondene suparnice Marjorie Ferrar, pisac ima široku podlogu za analizu moralno-socijalnih osnovica poslijeratnoga društva, naročito u Engleskoj, a uz to mu se pruža obilna prilika, da osvijetli parlamentarizam, zakonodavstvo i sudstvo, kao i golemi jaz, koji je pukao između moralnih pojmova, na kojima se osniva tradicijom uglavljeno zakonodavstvo, i onih modernih, ovima sasvim oprečnih, po kojima danas faktično živi čitavo »više« društvo, a da se o to nitko ne spotiče. Zanimljivo je pitanje, kakav će problem postaviti Galsworthy u središte naredne sveske ove današnje trilogije. Fleur je doduše formalno dobila proces, dokazavši svojoj suparnici, da ona »nema morala« u smislu zakonsog shvatanja te riječi. Ali taj zakonski pojam morala današnjem je »višem« društvu zastario, i umjesto da sablazan nastaje iz toga, što je jednoj protagonistkinji toga društva dokazana nestašica morala, ona baš protivno pada na drugu stranu, i čitavo se društvo odvrće od pobjednice Fleur, jer je ona svojim stanovištem pružila uporište zakonskom »reakcionarnom« moralu. Iz toga nastaje za samu Fleur golema kriza, koja joj pokazuje, kako je ona sa svojom vrtoglavom jagmom za vidnom ulogom u tom društvu zaista bila snob, kako je isprazan život toga društva u svom grozničavom nemiru, u svojoj ludoj trci za »novim« i neustaljenim, u svomu zabacivanju svega, što je čvrsto, stalno izvjesno, jasno. U jednom svijetlom času iskrsava u njenoj svijesti reminiscencija s puta po Italiji, koja bi mogla biti ključem novog života. »Te freske Fra Angelicove u samostanu San Marco! Tamo je bio čovjek, koji se nije ni o koga spoticao! Sveti Franjo propovijedajući pticama, među svojim sitnim cvijećem, sa suncem i mjesecom i zvijezdama kao najbližim drugovima. Sveta Klara! Sveta Fleur — mala sestrica svetog Franje! Biti ne od ovoga svijeta i sasvim dobar! Živjeti samo da druge učinimo sretnima!« (The Silver Spoon, I., Chapt. IX., p. 71.) No ta se impresija u tom trenu već i izgubila u vihoru njezina tadanjega života i u njenoj od tolikih »briga« rastresenoj glavi. Ali na kraju »Srebrene žlice«, Fleur, dobitnica toliko razvikanog procesa, ali moralno poražena i društveno onemogućena, sita svega i zgađena nad svim, kreće sa svojim ocem na daleki put, da nađe osnov novoga života, čvrstu točku, o koju bi se imala usidriti u daljem životu njena moralna eksistencija. U tom bi mogao biti jedan od osnovnih problema završne sveske. Hoće li se kod toga Galsworthy sjetiti »Svete Fleur — sestrice sv. Franje« — ? —Drugi je, po mom mišljenju, presudni momenat za radnju posljednjeg dijela trilogije u tom, što mali Kit (Kristopher, sin Mihajla i Fleur) raste i bez sumnje njegovi roditelji dolaze pred problem odgoja. I zaista, ako je Galsworthy htio da u svojoj trilogiji obradi najbitnije probleme današnjeg života i društva, neosporno bi jednu od svezaka u prvom redu imala da zapremi kritika današnjeg školstva, današnjih odgojnih metoda i institucija. Karakteristično je u tom pogledu jedno mjesto iz »Bijeloga majmuna«. Još prije nego što je dijete došlo na svijet, Fleur i Mihajlo raspravljaju jednom prilikom o tom, kako će ga odgajati, da bude valjan čovjek. Fleur kaže tom zgodom: »Majka« (naime njezina, jer je Franceskinja) »je dakako katolikinja; jedino što je, otkad živi ovdje s ocem, zapustila praktikovanje vjere. Mene nije mnogo s tim ni teretila. Mislila sam već o tomu, Mihajlo — šta da učinimo s n j i m?« »Neka se iskuklji!« »Ne znam. Mora da bude u nečem podučen, već radi škole. Katolici, znaš, imaju zaista nešto od svoje vjere.« »Da, oni vjeruju slijepo; to je danas jedini logični put.« »Ja mislim, da za onoga, koji nema vjere, sve skupa nema nikakva smisla... Šta ti upravo vjeruješ? Budi ozbiljan.« »Dobro dakle, draga: dogmatski ništa — po čemu se, dakako, čini, da nemam religije. Ja vjerujem jedino, da treba da valjano odigram svoju igru — ali to je etika«. »Ali je bez sumnje nedostatak u tomu,da se čovjek ne može ni na što osloniti do na samoga sebe? Ako je mogućno iz kojeg oblika vjere izvući korist, tada bi se valjalo njom poslužiti.« (The white Monkey, III., chapt. VIII. p. 248.) Hoće li se Galsworthy sjetiti ovih dvaju mjesta, koja su toliko blizu istini, i povući kada iz njih konsekvencije? Ali zato bi prije toga morao poći putem G. K. Chestertona, ili bar poslije toga. U svakom slučaju, treća će sveska dati odlučni ton čitavom djelu. Tada će se moći opširnije govoriti i o svim umjetničkim kvalitetama djela.[3]

L j. M a r a k o v i ć.

[3] Treća je sveska već izišla, ali po onim vijestima, koje su tek doprle do nas, ne može se ništa zaključivati o njenoj bitnoj sadržini.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. LISTOPADA 1927. BROJ 10.

Štefa Jurkić:

Smrt stare Marije.

Kuda si pošla sestro smrti? Jesi li čula nečiji tihi zov ili si pošla u susret želji, skrivenoj u dnu duše, a samo tebi poznatoj? Da nisi pošla danas, da prekineš nit tek započetog života, da ne bi duša utonula u tami opačine? Ili — ili će milosrdna tvoja ruka da dokrajči jedan život u kome si sagledala toliko boli i patnje? Je li?

Lagano danas hodiš, sve polaganije, kao da ima, da se ugasi plamičak jednog tihog i skrivenog života, u kome osta samo mir neprekidnog pregaranja i žrtve, a boli i patnje staložiše se na dno duše. Je li tako sestro smrti? — Tebe vodi tvoj tihi korak do one kuće u snijegu u kojoj živi stara Marija?

Kimnula si glavom... Samo jesi li promjerila put i znadeš li onaj čas, da ne bi došla ni rano ni prekasno?... Ne daješ odgovora na ovo ljudsko pitanje.

Tiho i mirno koracaj dalje, sestro smrti, putove tvoje ravna mudrost i milosrdna ruka. Samo mi ljudi mislimo, da je hod tvoj nepromišljen i tvoji koraci tvrdi i nemilosrdni.

*

Vani je mećava. Snijeg sipi i oštro, kao ledene igle, bocka po staklima prozora.

»Dobar večer bako! Uh nevremena!«

Staroj baki oči se zasjaše: »Bogu hvala, te si sinko u kući! Dobra ti večer!«

Bakin glas nekako ne zvuči kao obično, osluhne unuk i oštrije pogleda staricu, što je sada ustala i pošla do peći. Kako teško diše i kao da malo posrće.

»Ti nešto kao da nisi dobro bako. De, ja ću naložiti u peć. Samo ti opet sjedi, ja ću već sam uzeti večeru«.

»Nije mi, sinko, ništa«, brani se starica, mećući na stol zdjelu s jelom, »eto — malo sam prigledala u staju, pa me vjetar propuhao. Proći će to, samo se ti ne brini. — Je li, teško je bilo upravljati danas vozom? Mećava, snijeg sve zameo, mišljah, negdje ste zastali, nema te više večeras!«

Stara Marija spusti se do unuka na nisku stolicu. Prati svaku njegovu kretnju. Samo da mu bude večera dobra. Ma što to samo steže u prsima i ne da dihati?

»Svašta je moglo da bude danas. Na jednom mjestu ustavili smo voz. Strašna je bila vijavica. Nismo mogli dalje. Skoro, da nas je zasula i zatrpala. I eto, nekako stigosmo, ali uz koje muke! Bude li ovako kroz noć sipilo, vozu nema sutra polaska!«

Prozebao je i gladan. Kako mu prija večera, da je na čas zaboravio i staricu. O, to je njoj drago. Probio ju hladan znoj i trebala bi da obriše krupne kapi na čelu, pa samo da on ne vidi, da se ne zabrine. A toplo joj nije, studen ju obuzimlje. Što je to samo. Bože?

Unuk stare Marije sad podigne glavu:

»A što ti bako ne večeraš? Eto kakov sam, skoro sve sam pojedoh! Bako, hodi!«

»Ne brini se, sinko, ti znaš, da ja večeravam sve pomalo. Malo kave, malo sira, pa mrve i kajmaka. Kako da budem gladna uz punu kuću?«

To je nekako naglasila, kao da je htjela stara Marija, da unuku iskaže priznanje, kako je, tako mlad, dobro opskrbio i podmirio kuću.

Ali, unuk je sve nemirniji. Nešto nije, kao drugih večeri. Nije to radi zviždanja vjetra oko kuće i udaranja ledenih, snježnih iglica u prozore...!

Da Ivan nije čuo tvoje tihe korake, sestro smrti?...

Unuk je brižno pogledao staricu, koja, sva zbunjena, brisaše rupcem čelo.

»Bako, ja vidim, tebi nije dobro. Pođi lijepo u postelju, a ja ću ti skuhati lipe«.

I ako s naporom, sad ustane stara Marija.

»Kao da nemaš drugog posla, nego da sada kuhaš meni čaj. Kad već hoćeš, da ga popijem, ti samo sjedi, pa čitaj, a ja ću skuhati za nas oboje«.

Kad je unuk vidio, da se baka uspravno kreće i pristavlja vodu za čaj, primiri se. Uzme novine i, kao obično, počne da čita. I — opet je sve kao svake večeri...

Da se nisi predomislila i skrenula korake, sestro smrti? — — — — —

»Eto, čaj je gotov, a sada ću ja, sinko, leći«.

Ne, uistinu, ništa neobično nema više u glasu stare Marije. Unuk, spuštajući novine, nije ni zapazio onaj duboko tužni pogled, kojim ga je pogledala baka.

Ustane i ogrlivši bakina ramena, povede je u sobu, odmah do kuhinje. Tako on često i uvijek podupre baku, kad je odviše umorna i dremovna.

»Tako. Sad lijepo lezi bako i popij čaj, biti će ti sigurno lakše«. Unuk baki ni inače ne pokazivaše veće nježnosti.

Opet se povrati u kuhinju i nastavi da čita.

Nije ni osjećao ni zapažao, da ga tamo iz mraka dva staračka oka neprestano posmatraju, kao da hoće da upiju njegovu sliku. — Naskoro i unuk osjeti veliki umor, odloži novine, i pođe, da i on počine.

Čim se je podigao, zaklopiše se i ona dva oka, što su ga pratila iz tame, a kad je stao na sobna vrata, da vidi, što radi baka, samo je čuo mirno disanje.

Još je neko vrijeme stojao i osluškivao i umiren pođe na počinak. Baka je zaspala, zašto se je uznemirio?

*

U snježnoj vijavici sestra smrt nije mijenjala pravca svome putu. Kao da je tačno proračunala čas, mirno je dalje hodila...

Vani je vjetar urlao i stenjao, prebacivao snježnu prašinu i nabacivao velike namete i kupove, a uz urlaje vjetra unuk duboko usne.

A baka? Ne — nije ona zaspala, nije mogla da zaspe, samo je varala unuka. Kad je čula duboko disanje Ivanovo, koje je ona tako dobro poznavala, uspravila se je u postelji.

Zlo, zlo je s njom. Bori se za svaki dah i muči se, muči, da joj leden znoj izbija na čelo. Smrt je to, smrt i kraj.

U duboku tamu oko sebe gleda stara Marija i sada, kao da sigurno znade, da ne će više dočekati jutra. S tom spoznajom živi njezina duša novim, jakim životom.

U tom novom porivu nije bilo straha, ne — nego bistra i jasna svijest o dužnosti duše prije smrti.

Dug bijaše život stare Marije, a eto se približuje čas, kad treba da se osvrne i još jednom pregleda taj dugi život. I najmanju krivicu mora da uoči i pronađe, jer ju valja iznijeti pred Njega!

Pred Boga! A gdje je onaj posrednik između Pravde Božje i duše ljudske, da čuje grijehe stare Marije?

Duboka je zimska noć. Snijeg još vani vije i mete i Bog zna koliki je već zapao i zameo sve putove. A daleko je do crkve i župnikove kuće, jako daleko...

Ah, kako se samo teško diše — sve teže! —

Stara Marija započe da moli onu dugu molitvu za ispitivanje savjesti, samo da produlji čas odluke. A ispod svijesti, u duši joj je sigurnost: ne, ona ne će, ne može da u ovoj dubokoj noći i po ovome strašnom nevremenu budi i diže onoga mladog svećenika.

A još i više. Ona osjeća uz to nejasno, da ne će smoći ni toliko snage, da prekine ono pravilno disanje sa unukove postelje.

Ne — ne može! Svesrdno hoće da moli stara Marija i da misli na grijehe života, a ni to ne može. Mukli i topli osjećaji izbiše joj na oči teške i krupne suze.

Sve se više približuje kraj, sad će da dogori titravi plamičak njezinog života — to ona sve jasnije osjeća. Prolaze časovi — jedan za drugim — a kao dugi niz pred njom se iznizao cio njezin život.

O — volila je mladost stara Marija, uvijek ju je volila. Eno tamo diše unuk, negdje daleko: onaj mladi svećenik! — Kako vani urla i kako sipi — Ne ne može. Mladost treba života.

Samo da nije oko nje ova duboka tama i strašna lomljava oko kuće. A — kako su lijepo umirali stari njezini! Sjeća se ona dobro: bile su zapaljene posvećene svijeće i duge molitve molile su se na glas... A njoj! — Ma da joj je samo dohvatiti krunicu, što visi tu, nad njezinim uzglavljem! Pokuša da se podigne, ali ne može. Započne da moli krunicu na prste, a u molitvu se isprepleću misli na grijehe i prošli život.

— A da ipak zovne Ivana? O, unuk Ivan digao bi se odmah! I svijetlo bi upalio.

Ah, svijetlo! Neizreciva čežnja obuze umornu dušu stare Marije samo za jednim trakom svijetla.

Urlaji vjetra prestajali su na mahove i zavladala bi gluha tišina. Kako je samo mukla i teška ta tišina!

Onda bi Ivan pošao po svećenika — pa kada bi ga doveo, zapalili bi blagoslovljenu svijeću. Tamo je na polici, otkada ju je pripravila stara Marija! I govorili bi njih dva i čula bi njihove glasove. O, da joj je samo čuti te žive glasove!

I onda bi se ispovjedila i pričest bi primila! — Ali — tako mirno i duboko disanje čuje se tamo iz kuhinje. Pa sada da Ivan ustane i pođe radi nje u noć i mećavu? I onaj mladi svećenik, da onda radi nje ostavi toplu postelju i da gazi duboki snijeg, a oko glave da mu huji vjetar i da ga zasiplje snijegom i ledom. Pa da još oboli i nastrada, a sve radi grijeha života jedne stare nepotrebne žene. On, dobri — koji je potreban tolikim dušama u životu.

»Bože, smiluj mi se griješnici!« zašapće starica u svojoj teškoj duševnoj borbi. A srce ju steže i boli i u sobi kao da nestaje zraka. Ali — još nije kraj, još će se ona skrušeno pokajati za sve grijehe života, a onda će probuditi Ivana. Pa ona znade, da je njezina dužnost, da prizove svećenika!

»Bože, budi milostiv, smiluj mi se griješnici!« šapće opet sara Marija u mislima na svoga Raspetog Boga. Kao da gleda raspelo pred sobom i ono patničko lice i užasne boli onih teških rana iz kojih je protekla tolika krv. I ona je razapinjala toga svoga Boga, toliko ga vrijeđajući. A domalo, još za kratko će u svoj golotinji svoje duše pred njegovo božansko lice.

Ne, mora da pozove svećenika, da prizna sve svoje grijehe i da olakša dušu. Mora...

I otvori usne, da zazove unuka, ali — to je bio samo šapat. Ne — ne može, pa ne može.

Vjetar ne prestaje i sve jače vije i uzvitlava snježne valove. Pa kako bi Ivan u ovoj mrkloj noći prokrčio put?

Snježna vijavica i mećava sve promijeni. Gdje je ravan, naspe brijeg, a gdje su udolice i udubine, sve poravna. Pa u takovu udolicu da zapane unuk Ivan! I da ga nestane pod snijegom i više se ne iskopa! Bože milosrdni! Smrznuo bi se i ne bi ga našli do kopnjenja!

»Kriste raspeti, čuj me! Čuj me jedini Bože i oprosti mi!« Krupne suze rone se niz navorano staračko lice, a ruke se grče u teškoj duševnoj i tjelesnoj boli.

— Kao da i tebe zaustavlja snježna vijavica, sestro smrti, ili hoćeš da produljiš tešku borbu ove priproste, jednostavne duše?!

Cijelo staračko tijelo kupalo se je u znoju i strašna žeđa započe da ga mori. Pipajući drhtavom rukom, dohvati nekako čašu, iz koje je pila čaj i pohlepno pokupi jezikom još preostale kapi.

A tamo u kuhinji, gdje unuk spava, pun je kabao vode, a gore na polici ima i limuna. Ah, samo malo vode s limunom!

Ali je ugasla i zadnja snaga i starica ne može da se više podigne s postelje. A da zove, da ipak zove Ivana?!... Ne, ne.

Svijetla, svijetla, da joj je samo malo svijetla u ovoj neprodirnoj tami!

Eto, za koji čas će duša pred lice Gospodnje, a ona čezne za vodom i svijetlom. I nije zvala svećenika, nije ga zazvala!

— Majko milosrdna! — Nešto potrese cijelim staračkim tijelom i sa samrtnim naporom uspravi se stara Marija i rastvori usne.

Klonula glava okrene se prema vratima kuhinje i hoće da zazove.

Strašan zamah vjetra strese u to cijelom kućom i sasu novi val snijega na prozore.

Tijelo staričino pade natrag...

Žeđa, žeđa, samrtna žeđa! Usta su otvorena, a nema zraka! — O — malo vode na usne. samo kaplju!... I opet čežnja za vodom, a gdje je spas duše? Posljednji čas otkucava, a ne može, ne može da zove. Vani urla i sve siplje novi snijeg...

Koliko puta primala je onu bijelu hostiju, a misli njezine bijahu daleko od toga. A sada, sada njezinu dušu obuzimlje beskrajna čežnja za onom nebeskom hranom — a gdje je svećenik, da joj pruži onu bijelu prozirnu hostiju?!

O — ne bi više osjećala žeđe, ni vidjela tamu oko sebe!

Ali — tama je oko stare Marije i žeđa je u njoj — kao da nije dostojna ni vode, ni svijetla, ni nebeske utjehe.

— Slika jedne blijede žene s djetetom na rukama iskrsne sada pred njezine oči. Da — da — to je ona žena, što je, nekada davno, došla k njoj proseći. Unišla je u kuhinju i pokazivala je svoje bolesno i slabo dijete. A ona, Marija, brzo je poklopila lonac, gdje se je kuhala cijela kokoš za njezinu djecu.

Sirotu ženu s bolesnim djetetom otpravila je samo s komadom kruha.

»O milosrdni Bože, oprosti mi, oprosti!« Sve joj lebdi pred očima slika one žene s bolesnim djetetom, a žeđa stisla grlo — ne može više, ne može! Ne, ona nije dostojna, nije dostojna milosrđa. Neka je umori žeđa, neka je poklopi tmina...

Sada tek zagleda i vidi, koliko bijaše u životu grijeha i prestupaka! — — — — —

— Pred prijestoljem Svevišnjeg anđeo jedan brzo ispunja zlatnim slovima posljednju stranicu knjige života stare Marije. Samo da sestra smrt malo uspori svoje korake kroz snježnu vijavicu, pa će i posljednja stranica biti popunjena i anđeo života dovesti će s veseljem pred Svevišnjeg ovu, njemu povjerenu dušu.

ROBERT AUSTIN: *NA CVJETNU NEDJELJU*

(Radirung.)

»Oprosti, oprosti Milosrdni Bože!« jedva šapću njezine osušene usne, a ruke se zgrčiše na pokrivaču.

Svemogući, samo da još čuje one zagonetne riječi iz ustiju svećenika, što u sebi nose oproštenje grijeha! Onda, onda je spravna da stupi pred Tebe...

Još tren — mora — mora, zadnji tren života — probuditi će Ivana.

I posljednjom snagom umiruće odigne se malo stara Marija. Kao da nestade i žeđe i tame, mir i spokoj ispuniše joj dušu.

»Ivane, Ivane!« zazove. Taj zov bio je samo tihi šapat, kojega je čula jedina sestra Smrt, koja je sad nečujno stupila na vrata.

*

Sa smiješkom na usnama odloži anđeo života zlatnu pisaljku i prošapta: »kao i uvijek i opet si stigla u pravi čas, sestro Smrti!«

Vladimir Nazor:

Tijelovo.

I.

Dva a dva, tiho gazeći po travi,
Idemo. Uz pjev korak svoj svak mjeri...
U djetelini rosa se bisèrî,
Mak vjenčić njiše na crvenoj glavi.

Stazom se vukuć pjesma Boga slavi.
I zove. Breca u sve jačoj vjeri...
Iz zlata žita nad poljem trepèrî
Maslinâ srebro put visina plavih.

I zvona zvone u selima. Svako
Kucanje klik je; vapeći se diže
K oblàčiću, što silazi polako.

A zemlja — T'jelo Gospodnje — još šire
Otvara njedra: kroz njih da sve niže
Glas prodre, koji nikad ne zamire.

II.

»Od glada, kuge i rata nas spasi,
Gospode!« — Blista ostenzorij. S granja
Crveni cv'jeci trune se morganja.
Na njivi svuda kleknuli su klasi.

Meni je, ko da i o moje vlasi
Kolutić neki, bl'ješteći, prianja.
Čivot svih mojih otvara se sanja.
Svi moji n'jemi govore sad glasi.

Maslinâ srebro trepće put visina.
Oblak se b'jeli, silazeći, njija;
A moja c'jela osjeća nutrina,

Da bivam čist i zdrav ko kap od vrela,
Ko vlat od žita, svjestan da sam i ja
Čest uv'jek živa Gospodnjeg Tijela.

Trsat, VI. 1927.

Novi čovjek.

Dan strašni Gnjeva, Suda i Trpljenja
Čeka na krajnim međama v'jekovâ,
Da sve do zadnjeg ispune se slova
R'ječ Prorokâ i pr'jetnje Otkrivenjâ.

Od želje jedne Svemogućeg Ht'jenja
Nebesa će se raspasti. I nova
Tkiva će presti od tih pramenova
Ruka, što vječno pretvara i m'jenja.

I jer ta sila dalje tka i mota,
Svemir će doći do novog života.
I niknut će iz krila ljepšeg sv'jeta

Nov Čovjek: puk će anđelâ mu oči
Viđat, a uhom da čuje će moći
Glas sunca, zv'jezdâ šum i pjev planetâ.

Trsat, IX. 1927.

Cvjetko Škarpa:

Autobiografija.

I.

Rođen sam kraj mora. Na ostrvu Hvaru.
U jednome lijepom primorskome gradu.
Tu je mene majka, kô cvijet u pitaru
Gojila, u meni gledeć svoju nadu...

Kuća, gdje pročedih, još i sada stoji
U ulici jednoj zgrbljena i stara...
Tu se ona često s komšinicam svojim
O meni za noći zimskih razgovara.

U toj kući za me bješe mnogo sreće,
Al' kako u ulici zbijena je bila,
U nju nikad nije prodrô sunčev trak...

I ja sada ne znam, da l' je bilo veče
Il' dan, kad se rodih, il' je kiša lila;
Znam sigurno, da je morao bit mrak.

II.

Kada se otkinuh od rodnoga mjesta,
Bio sam još malo i nezrelo dijete;
Prošao sam mnogo gradova i cesta
A sada sam, evo blizu tridesete...

Lutao sam dugo. Kroz to vrijeme ja sam
Sve, što proživljavah, slijevô u sonete,
I ta moja bolest činila je, da sam
Na koncu konaca i ostao dijete.

Bilo je časova, kad sam mnogo stradô;
I kô ni u času svojega rođenja
Ja ne vidjeh sunca u danima sivim...

Ali uza sve to ja još uvijek rado
Vječno blagosiljam dan svog porođenja
Sretan, što sam bio rođen i što živim.

III.

Zato svoju majku ja ljubljah kô nikog!
Jer, kad je umrla, ja sam onog dana
Osjećao, da sam ostao bez ikog
Kao jedna mlada, prelomljena grana.

Al' ipak ja t a k o život ljubljah vruće,
Da ni za čim drugim ne bješe mi stalo,
Prem on bješe za me vječito čeznuće
Za nečim, što nikad nije postojalo...

Sada sam već, eto, blizu tridesete,
Al', kako već rekoh, ipak sam od dana,
Kada sam po prvi put ugledô svijet,

Evo, sve do sada ostô malo dijete,
Koje živi s mnogo smisla i elana,
Al' koje je svijesno, da mora i mrijet.

Joso Benac:

Bijeli cvjetovi.

(Svršetak.)

Venezia 16. VIII. 1921.

O prozore preludiraju kapi kiše. Scirocco bjesni već dva dana. Valovi buče među Lidima. Lome se, prevaljuju i pjene. Buče, tutnje i nadimlju se puneći veže vodom. Doprli su čak na trg sv. Marka. Ko da se sprema potop. Potop na moru! Zar ne, čudno? Pa ipak je noćas kraljica mora — Venezia — dva metra niža nego obično! Što je istom na prudovima! Lagune drhte od navala mora. Žalim, što se nisam danas mogla izvesti na Lido, da motrim na otvorenom moru ovu borbu. Ovdje, u kanalima, odjekuje mukli tutanj i zapljuskaji, ispremiješan milijunima sitnih glasića grgoljenja i plakanja.

Oh, da sam galeb, kriknula bih postostručenim krikom u tu borbu i urnebes! Raspela bih se na valove i pustila da me nose u daljinu, na nepregledne vode, da utonem u dva beskraja ultramarina...

Doduše, drske želje, ali shvatljive noćas, kad se Venezia ogrnula neprodušnom tamom, gondole otkazale službu a kanali odviše jasno očituju svoju sadržinu u odurnom vonju.

Janko se vratio danas kući — željeznicom, jer je promet parobrodom prekinut radi nevremena. Majci mu se pogoršala bolest. Teško da preboli. Žao mi je starice. Dosta se napatila u životu, a sad, kad bi mogla da nešto užije, smirit će se zauvijek... Ostasmo same Katica i ja.

Dok ovo pišem, ona spokojno spava u pobočnoj sobi. Načavrljasmo se cijelo popodne, bez bojazni, da će nas tko čuti, kao ono kod Vas. Ipak ću Vam izdati bar nešto. Neprestano je mišlju kod Vas. Kod razgovora uvijek me pita: Što misliš, što bi rekao On i tome slično. Risum teneatis! — postala sam ljubomorna na nju.

Nije ni večeras propustila da mi dovikne već iz kreveta: »Pozdravi, ali — znaš — ništa više!« Zagrozila mi se i prpošno se nasmijala, da je zaječala sva soba. Još je nešto gundrala, no nisam razumjela što.

Ne shvatam je. Sad vesela i nestašna ko djevojčica. Klikće i skače, da se sobe tresu. Preskakuje po tri stepenice, te sam u strahu da ne prelomi nogu ili ne sleti u more. Začas se snuždi do suza, ko cmizdravo čeljade.

Moj impresario sklapa ugovore za nastupe narednog mjeseca. Nekako nisam oduševljena svim tim bučnim nastupima, ali me okolnosti sile.

Nakon dvije godine, kako sam prviput javno nastupila ko apsolventica zavoda, opet ću nastupiti u Scali. Hoće li učitelji biti i sada oduševljeni? Osobito stari Arnaboldi? Kako je zadnji put bio ganut i oduševljen! Gotovo do suza. Pred cijelom me dvoranom poljubio i samo gundrao: Musica Slava! Musica Slava! Valjda nitko ne razumije bolje slavenskih nacija od njega. Upravo su divne njegove fantazije na motive narodnih pjesama Južnih Slavena, Slovaka i Ukrajinaca. Melankolična duša! Razumljivo... Rodio se kraj Udine. Nije li i u njemu slavenske krvi?

I Katica se sprema na odlazak. Jedva sam je nagovorila, da me prati bar do Firence. Onda — opet ću ostati sama!

Već je dvadeset dana, što smo bili kod Vas, a utisci su još uvijek svježi. Ko od jučer. A vrijeme — ko vječnost!

Uvijek mi u mislima onaj razgovor popodne. Osjećam, da biste mogli imati pravo. U dnu svega: Ignoramus ili Istina. Bog... Upravo čeznem, da se nekud sklonem u tišinu i riješim tu zagonetku. Ne da mi mira ni počitka. Što je konačna svrha svega?

Vi mi morate pomoći, da dođem na čistac iz labirinta ovih misli. Dok razmišljam časkom, riješio se dnevne vrtoglavice i buke, obuzima me neki strah. Kao da tonem u tamu. U hladni bezdan. Ne osjećam više mira. Nešto me nuka, da uronim u tu tamu. U taj bezdan. Da se otresem lude svakidašnjice i potražim trak svijetla u toj spirali života, da me izvede bilo gore, bilo dolje...

Hoćete li i ovu zimu tu zimovati? Kako ćete bez lugara Luke? Ah! Zbilja bolna i strašna tragedija!

Kad se svake noći sjetim njegove sudbine, prolazi me jeza. Zar doista može čovjek sve to podnijeti? Čudna je sudbina ljudska!

Dvadeset godina samotovanja pod težinom udesa. Bez časka razonode. Vječno sam sa svojom boli i ranom. Upiljen u mrtvu mladost, što mu dočaravala sreću i sunčanu poljanu, a ugasla u tami. Živ pokopan bez pobuda i promjena u svakidnevnoj jednoličnosti. U životu, koji nije obećavao ni jednog vedrog dana! Kako je mogao izdržati i sagorjeti porive?! Je li to heroizam ili kukavština? Volja ili bezvoljnost?

Ne mogu da shvatim! To više, što ne vidim svrhe njegovu životu.

Ćelije rekluza, što su mi bile uvijek odvratne, te sam odvraćala oči kad sam prolazila mimo njih, ipak imadu neki čar, neku draž. One pričaju o žrtvi, o samoprijegoru, o posvemašnjem predanju iz, meni nepojmljive, ljubavi. Na oltaru su te ljubavi za Vječnim dogarali njihovi životi ko žrtveni tamjan. Jedino okance u sanktuariju vodilo je u njihov svijet; svijet ljubavi, pred kojom su uz Keruvime i Serafine bile doživotna straža ... Darivale su u svom osvjedočenju vremenito za vječno. Danas mi se ta žrtva čini lijepom i uzvišenom. A što je njemu donio život? Ima li u njemu išta svijetla i pobudna? Za njime — tužna prošlost. Pred njim — ? Što ga je vezalo uz život? — — — Te tajne ne mogu da shvatim!

Što više zaronim u te čudne upitnike, zijevne predamnom sve dublji ponor tajni. Više ne mogu da ga mimoilazim. Moram, moram mu dogledati dno. Moram naći odgovor na sve ovo. U ovoj užasnoj dvoumici i pomrčini ne mogu se više smiriti.

Da bar nije bilo onoga dana kod Vas, što je razjapio preda mnom sve ove vrtoglave strahote! Sve dosadanje patnje, što sam ih proživila u životu, iščezavaju pred težinom ovoga problema. Spopada me vrtoglavica nad tim bezdanom, a tamo u daljini nazirem ko neko bijelo svijetlo. Ko predzorje dana iza mrčave olujne noći ...

Iscrpljena sam ... Ne mogu dalje! Vani već sviće tmurno jutro. Katica se budi iz svoga slatkog sna, a ja bih htjela tako rado, da se riješim svih ovih misli. Dok si sama želim: Laku noć! bojim se opet dana na pomolu i svega, što će donijeti. Hoće li koji u tom nizu donijeti odgovor na sva moja pitanja i vratiti mi mir? — — —

Lina Z.

* * *

Zbogom, časovi sreće i otkrivenja! Opet moram na bijele ceste, da nosim u život ostatke svoga života. Da nosim dušu, ko urnu tamjana, u vjetrine, koje će se survavati na nju, da joj ugase kâd.

Šumo, družice moja! Kako je težak rastanak s tobom! Na svakom stablu tvome razapet za mnom ostaje po jedan cjelov sreće.

Vrhunci i doline! Nemojte nikad izdati mojih dana. Vi svebojne krošnje, što vas je cjelunuo Rujan, pokrijte staze moga vrludanja. Sakrijte stope lutanja, na kojima leže dijelovi moje duše. Nastrite mekane sagove, kuda će hrliti srne na proplanke i vrela u pamučnom tkivu mojih uzdaha i sreće, mojih radosti i boli.

Šumo, pjevaj i dalje antifone radosti! Pljusak smijeha tvojih krošanja, srebro sunčanih jutara, meke će hermeline snjegova utkivati tamo u daljini u verzove svojih Hora, dok ne stignu Vespere života. Neka i dalje hrle psalmi tvojih mirisa dolje na plave vode Jadrana. Neka se združuju s bukom valova, s hukom slapova, s cijukom rijeka i potoka, s melankolijom dalekih ravnica u Himan Sunca, što je usulo u dušu pregršti svojih odsjeva.

Kolibo draga! Nemoj tako zjapiti u me prazninom. Nikada ne ćeš iz spomena moga. I zub vremena kad izgrize tvoja brvna, moje će misli biti ovdje. Nemoj izdati sanja mojih i dugih jesenjih priča. U tebi ostaju sve tajne borbe, porazi i pobjede. Ti si moja draga trofeja — — —

Zbogom!

Šutljive staze, što ih prožima sjena, sad će halapljivom žudnjom zagristi u stope izlaska moga. Uda će možda u izboju svoga bola zaviti tužno za vjernom družicom Ajkom, što je pala u hrabroj borbi s vukom.

Na raskršću tamo, druže, hoćeš li sa mnom odroniti suzu nad trulim komadima jele i — jednom gomilom granja pod križem urezanim u deblo? ...

Zbogom! ... Još ikad? ...

Pođimo, vjerni druže! U daljini će mi tvoj blagi pogled dočaravati časove ove tišine.

Zašto si tako tužan? Zar i ti shvataš, da te čeka daljina i život — bez šume?

Skoči! obleti još jednom brda i doline. Neka lavež tvoj potrese sjenu i tišinu. Ne ćeš? — — — Pođimo! — — —

* * *

Danas prvo predavanje! O izvoru umjetnosti.

Tko mi je dao onaj zanos, dok sam govorio slušateljima u izvoru ljepote? O harmoniji svijetla? O ljepoti boli? O očišćenju duše u vatri sumnje i borbe? Pa ipak su me neki od slušatelja gledali čudno, kad sam u predavanju došao k izvoru Ljepote — Apsolutnoj Ljepoti — što baca odsjeve svoje u dušu umjetnika! Zar su došli s predrasudama na predavanje? Gdje bi oni htjeli da traže izvore svojih inspiracija? — — — Ne! Tu se nagađati ne ćemo. Nema kompromisa! Ja ću dalje zacrtanom stazom radi sebe i onih, što ih je bio prožeo moj zanos; koji traže ne samo blijeske i odsjeve, nego koji hoće da urone u svu dubinu tajne.

K Svjetlosti! K vječnom Umjetniku! — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Milano, 30. IX. 1921.

... Već je mjesec dana, što je Katica otišla od mene. Na zelenim se obalama Arna zadržala tjedan dana. Firenca ju je zanijela do ushita. Napravila si neke kopije i tako sam mogla većinu dana biti sama.

Možda će Vam se činiti čudnim: željela sam, da što prije ode! — Ja ne znam, što se sa mnom zbiva. Tražim samoću, da mogu biti nesmetana u

svojim mislima. Koliko sam bila nepravedna prema Katici! A ipak mi je ona iskazala toliko dobročinstava. Razjasnila mi mnogo toga iz Vašeg zadnjeg pisma.

Tješite me, da ne zdvojim u sumnjama, jer su sumnje prvi korak na povratku k Izvoru. A kako da podnesem sve grotlo one mukle boli? Um mi dokazuje istinitost Vaših riječi, ali srce? Zašto se sva narav odupire podlaganju pod grki jaram vjere? — Ja ne mogu da ostanem na po puta. Ili — ili!

Javni me nastupi ne zanimaju, a ipak me glazba zanosi. Dok u večerima fantaziram u tonovima, što patnje zar nemaju uzvišenije svrhe, u kojoj bi se činili kao neko očišćenje ili brušenje duše — već tek održanje? Kakvoj svrsi vodi taj život borbe za opstanak? Zar nije bolje i ne živjeti, nego se dušiti u šturom očekivanja, što će donijeti naredni dan, dok konačno ne utone sve u mraku?

Priznajem: ja nisam nikad imala vjere. Ono nejasno djetinjsko čuvstvo brzo je ugaslo. Meni se i sad čini banalnim, što neki ljudi spominju svoju djetinju vjeru. Zar može biti u njoj razumni potklad ili kakvo čisto poimanje ili osvjedočenje? Može biti samo osnovica za daljnje nastojanje.

ALLAN MAC NAB: *SCILLA, MESINSKI TJESNAC*
(Radirung.)

zuje iz mrtvih žica, čine mi se tonovi ko glasovi iz daljina. I eto, čudno! Tko je postavio sva moguća čuvstva duše u ocal žica? Tko je dao oduhovljenje mrtvom glazbalu? Odakle svi oni tonovi, koje može jedna duša osjetiti? Sve nijanse predivnih boja, koje očaravaju dušu? —

O da! Ja ćutim duboko u nutrini, da gruba materija ne može sama biti izvor. Mora da je neki Praizvor svega utisnuo u nas neke nevidljive strune čuvstava i osjećaja. Mora da je neka Ljepota postavila u nas svoje odsjeve, da se po tim odsjevima prikučujemo Njoj.

Jer čemu naš život sa svima naprezanjima i bolovima, ako sve to ne vodi nečem višem? Bez tog višeg motiva kakva li provalija i pustoš zjapi u čovjeka! — Sva stremljenja, svi podvizi, napori i

Konfuzni pojmovi, koje sam i ja ponijela u život, nisu nikad bili pročišćavani. U njihov mrak nijesu prodrli sijenci osvjetljenja, i tako su zahirili i ugasli. Život mi se vjerski pričinjao hladan, odbojan i mračan. Ako sam kada oćutjela potrebu vjere, vanjska hladnoća, što izvire iz zapovijedi i podvrgavanja poriva i volje višoj sili, odbijala me od daljnjeg istraživanja.

Eto, učitelju, tu su bile moje misli, borbe i patnje u ovo zadnje vrijeme!

Čim sam stigla u Milan, posjetila sam starog svog učitelja Arnaboldija. Bio je ganut. Radovao se silno mojim uspjesima. Govorio je:

»Znao sam, da će mala Dalmatinka ispuniti moje nade.«

Ispitivao me o svemu i svačem. Razgovarali smo oko čitav sat. Na blizoj je katedrali odbio osamnaesti sat i zabrujala zvona. Na moje nemalo začuđenje ustao je, uzeo šešir, spreman da izide:

»Oprostite! Bilo mi je drago. Vrlo drago, da ste me posjetili. Nadam se, da nije posljednji put, ali pater Gemelli ne čeka!«

Izašli smo na ulicu. Pred ulazom se u katedralu gurala masa svijeta svih mogućih staleža.

»Ne ćete li i Vi poći da čujete?«

— Koga, molim? —

»Konferencije patra Gemellija!«

Ušla sam s njime više iz obzira nego iz radoznalosti, a — izašla sam druga . . .

Mojih je sumnja nestalo!

Da li je čudo ili slučaj? Ne marim istraživati, ali je odgovor na sva dosadašnja pitanja — precizan, jasan, uvjerljiv — bio tu!

Govorio je o uzrocima nevjere i nehaja za vjeru, te što čovjeka priječi, da potraži izvor istine. Vadio je upravo dušu iz čovjeka, da je pod mikroskopom svoga razglabanja svu razotkrije.

On, učenjak, koji je sam sve to proživio, razglobio je samo svoju dušu, a meni se činilo, da je nekim rentgenskim osvjetljenjem prodro u moju nutrinu, te je iznosi pred svu onu masu, što ga netremice slušala.

Njegov podrugsatni govor bio je tako jasan i uvjerljiv, da je osvojio sve. Kad je na koncu istakao neke misli o ljepoti kršćanstva, o uzvišenosti kršćanske ljubavi, o slatkom jarmu križa — crkva je zabrujala i zagrmjela od odobravanja — — —

Pred njegovom se ispovjedaonicom okupila masa inteligencije od učenjaka i umjetnika do zadnjeg školovanog čovjeka.

Stari je Arnaboldi klečao pred rešetkom . . .

Pred mojim se očima pojavilo crno veliko Propelo. Krist, izobličen, pun gnojnih rana i krasta, okrvavljene glave i brade, pretvorene u grumen zgrutnute krvi, rastvorio je usta. Na donjoj mu usnici jezik sagorio od žeđe. Strašan je, izobličen prikovao moj pogled uz svoje oči. Velike, blage, plave oči djeteta, mirne ko večernje nebo, prosule se iz sebe . . .

Neko mutno bljedilo iza mene gonilo je Krista u tamu, u beskraj tmaste noći, crnje od crnog. Iščezavao je u daljini, na kraju svjetova, u grotlu bezdana — — —

Spopao me užas. U bezdanu su bile Njegove oči. Velike, blage, plave sjale se svijetlom bez odsjeva, a pune života. Ko dva oka lokomotive u dubini noći . . .

Spopao me užas! Praznina. Otupljenje. Misao je iščezla u fosforesciranju dubina. Duša je ležala mrtva u meni. Mutno je bljedilo ugaslo za mnom.

Ugasnulo je u škrletu ponora, što je stao ruditi zorom stotina sunaca. Na usta mi je pala riječ, ko kap rose u vjenčić cvijeta, — riječ: Krist.

Planule su dubine beskraja plamom milijarda sunaca. Propelo sa Kristom blagih, plavih očiju obuhvatilo je sve prostore. Prosula se s Njega krv ljubavi. Za mnom zaorile poljane u pjevu djevica i djece. Beskrajne litije u bjelini, poprskane odsjevima krvi, gore bujnim plamenom. Uranjaju i izgaraju u vatri Ljubavi. Bijele: ko hostija. Crvene: ko plamen . . .

I svi prostori bruje od tonova plamene glazbe. Veličanstvene. Smirene.

Na dušu mi je pao mlaz krvavog svijetla. Drhtnula je. Planula ko suhi cvijet u mlazu svježe vode.

Krist, bijel, ko mlijeko neba, proziran ko misao, na crnom križu od ebanovine visi nada mnom.

Lice mu blijedo bakarno, ko vjenčić divlje ruže, s dvjema zlatnim marama. Brada i kosa s kovrčavim zlatnim uvojcima ko titraji sunčanih valova, kad uranja u more.

Usta, ko plamen ljubavi, šapuće mojoj probuđenoj duši:

»Dođi!« —

Ne znam, što se zbivalo sa mnom. Koliko je trajala ta divna vizija. Na riječ Njegovu: Dođi! Ja sam uzdrhtala. Neopisiva slast mi prostrujila dušom. U ekstazi duha i tijela kriknula sam:

Isuse Kriste!

Praznina crkve prihvatila je moj usklik. Ponijela ga po svima lađama u kolonama, gore do širokih svodova i vratila natrag stostrukim odjekom u moju nutrinu. —

Na svojoj glavi osjetim dodir. Prenem se.

Neka je starica stajala kraj mene i pitala:

»Dijete, što Vam je?« . . .

Što mi je? Što mi je?!

Mogu li usta izreći slast, što mi se razlila bićem?

Što mi je? Mogu li riječi izreći čuvstvo, koje me opilo? . . . .

U crkvi je vladala tišina. Ni žive duše, osim nas dvije.

Ni žive duše?! Ne! Bio je još netko! Tamo, za željeznom rešetkom, za mramornim vratašcima bio je On, što je svoje oči prosuo u moju dušu.

Svijetlo crvene svjetiljke ostalo je da kleči pred Njim, kad sam izišla u noć s dušom punom plavog svijetla. — — — — — — — — — — — — — —

Ujutro sam potražila oca Gemellija, ko Nikodem u noći, kako bi rekla Katica, da se doista uputim u tajne otkud vjetar duva.

Sat kasnije je unišao Utamničenik Ljubavi u moju dušu, da si u njoj pripravi prijesto.

Učitelju! Molite se za me, da nikad ne ugasne u mojoj duši ovaj Dan.

Vaša u Kristu

Lina Z.

* * *

Iz nepregledne ravnice izronio je maleni brežuljak zapljuskivan mirisima mladog sijena.

Mrki se čempresi i pinije rasuli brežuljkom i nose na svojim vršcima, u zračne visine, arabeske dvaju zvonika, pozlaćene jabuke i dva križa, što plove s oblacima.

Čempresi šute.

Tihi i dostojanstveni paraju svijetle plohe zraka i u radosti prštavih zraka sunca na smiraju sjaje ko oniksi i malahiti.

Crveni crepovi krovišta crkve i samostana trepte kroz plastove čempresa u škrletu zapada.

Portik šutljivog dvorišta rese girlande bršljana. Bijele kolone proziru iz tonova zelenila i nose na grbotini, u bijelim zidovima, guste rešetke prozora, što tamne proziru u jasni tirkiz neba.

Tamne i mračne skrivaju u svojoj nutarnjosti historije boli i sreće, uzdaha i žrtve i krvave hlapte ljubavi.

Na girlandama bršljana živkaju vrapci radošću života; cvrkuću laste svoje proplamsaje k suncu, te se u strelovitim lukovima spuštaju na krovište.

Glicinija je objesila svoje plavkasto-bijele grozdove cvjetova nad portalom i šalje mirisne cjelove litiji akacija, što čuvaju tihe staze.

Kupina se znoji krvlju i čađom prevjesivši zidove samostanskog vrta.

Dvije duvne, zgrbljene nad lijehama rascvalih cvjetova, srebrnim mlazovima vode poje žedno korijenje. Srebrni mlazovi pršte i blliješte u bogatstvu boja kosih trakova sunca.

Pogruženi cvjetovi, opijeni vlagom, dižu svoje svebojne oči i kipe u zrak mirise. Valovi tih mirisa zapljuskuju u zasjenjena lica duvna. Hrle do rešetka. Prožimlju pukotine. U veselom smijehu hrupe u ćelije. Bude tihe molitve, što kleče uz klecalo pred raspetim Kristom. Pretope se s njima i sunu nad čemprese i tornjeve u berile neba...

Kad umre sunce iza ljubičastih gora, a zadnji se odsjevi požara guše u sivoj kopreni večeri, zaječe viti tornjevi. Metalni zvukovi naviru na zelene žaluzije prozora. Padaju na krovišta i portale. U sjene vrtova i daleke poljane. Sipljju harmoniju triumfalnih tonova nad polja, sela i gajeve. Vriju u visine i zamiru u azuru — — —

Tišinom hrama bruje akordi. Lome slotu mraka, što navire na prozore. Drhte u nastroju stropovi i kolone. Trepti tišina i crveno oko lumina, što bdije pred dobrohotnim Uznikom.

Bruje meki tonovi orgulja ko glazba visina. Zidovi zuje u ekstazi. Piju te tonove i vraćaju responzorij.

Bruji mirna arija u crvenu sjenu Svetišta. Pada pred Svetohranište i šapće riječi Ljubavi i u Njoj zamire — — —

Dok zriču vani popci i slavuj, pijan od ljubavi, u grmu jorgovana, priča noći svoju tajnu — sestra Oblata uz meke tonove orgulja šapuće kantik ljubavi svome Zaručniku.

Pred vratima portala leži gomila dana mrtvog života, a za portalom sagorijevaju novi životi u vatri ljubavi...

Sestra Oblata ne vabi više iz bijelih i crnih tipaka u blijesku žarulja po bučnim dvoranama priznanja i ushite.

Ona, ko bijela hostija, sa svima proplamsajima i bogatstvom tonova duše, sagara u divnom Kantiku pred Euharistijskim Kristom — — — — — —

Ivo Horvat:

Izgaram i bojim se...

Ne ću da te mučim ljubavlju,
jer bi kao grm izgorjela,
što ga prži sunce podnevno.
I kad mi stavljaš ruku na rame,
znaj, da je ljubav moja strašni krik,
što umire u svom bezdanu.
I da je ona dugi, dugi bol,
što sve je gorči s radosti i sreće.
I da je ona razigrani plamen,
što u svom žaru i sam izgara.
Pa zato volim da umirem sam,
da ne mučim tvoju vedru mladost.
Jer ja se bojim svoje ljubavi,
ja se bojim sebe, tebe, svih...

Cvijeće.

Ja volim vašu mrtvu dušu,
možda samo zato, jer je mrtva.
I volim vašu riječ što zbori bojom,
mirisom i tihim osmjehom.
Ja vas volim sve do ljubomora,
jer u vas nema zala niti mržnje —
ni onda, kad u čovjekovoj ruci
ležite i venete bez suza.
Pa zato kad sam posve osamljen,
kad sam strven, sjetan, očajan,
prigibam se k vašoj mrtvoj duši,
ko brat vaš trpim zaslađeni bol.
Kraj vas često zaboravljam na sve
i vidim tada samo jedan svijet,
jedan smiješak — glazbu tihe sreće.
Vidim samo: cvijeće, cvijeće, cvijeće!

Sida Košutić:

K svitanju.

M i s t i č k a d r a m a u t r i č i n a.

TREĆI ČIN.

MARIJA. ZINIJA.

MARIJA:

Još koprena modra obavija rosom mirisavi sag, a istok se polako odijeva za svečani posjet k nama.

Gospodarica moja spava.

U daljini tamo odmaraju se breskve, a kad sunce cjelovom siđe, lati cvjetova otvorit će odaju gostu nebeskom.

Gospodarica moja spava.

Negdje u daljini razgovaraju vali obazrivo i tiho i snošljivost je u izmjenjivanju njihovu.

Hladovit miris valjuška se uzduhom sa breskvinih krošanja i rosu ubire u kotaricu svoju.

Gospodarica moja spava, a ja nemam smjelosti da je probudim.

Obrazi njeni su blijedi i čežnja sna protka se vjeđama njenim.

Zato nemam smjelosti da je probudim.

Nu oči ne mogu da skinem s lica preblijeda.

Koliko odupiranja lomilo je ovud nuđenju očevih dobara.

Ali je ljubav pobijedila i neprocjenjivo smirenje primit će gospodarica moja.

Odjeća njena bijela je kao ovčica na nebeskom svodu, a cvjetovi su njeni modri kao košuljica mraza pred svitanje.

Još uvijek spava.

Umor je svlada s tamnice strašne, kad stigosmo ovamo da se odmori.

Zato još uvijek spava i ja ne mogu da je probudim, dok me sama ne zovne.

ZINIJA:

Predugo vrijeme mora da je odmaklo, kad sam tako svježa s ugodna sna.

Nigda ne vidjeh ljepšega kraja.

I što šapuće s daljine i do mene dopire?

Ovdje je svečano, veoma svečano.

Nigda ne vidjeh ljepšega kraja.

Jesam li dostojna da boravim ovdje?

Nakon tame bezbrojnih sati opoji me ljepota njegova i usnuh slatko u mirisu cvjetova njegovih.

Ali ja sam žedna i molim te vode, Marijo.

Smiješkom radosnim uzvraćam ti, draga, za napitak svježi, nu kaži, gdje napuni vrč svoj?

MARIJA:

Zar se ne možeš dosjetiti, gospodarice, čiji je izvor u kraju ovome?

Zar se doista ne možeš dosjetiti?

ZINIJA:

Ah, da.

Al, ti se sa mnom šališ.

Znadeš da ga ljubim, vidje li ga, zašto mi o njemu ne govoriš?

Doista se šališ sa mnom.

MARIJA:

Da, ja se doista šalim.

Ali ja vidim, ti slutiš istinu slatku, zašto dakle da ti je kažem?

Srce tvoje nju dokučuje i kažem li je ja, dostići ga ne ću.

Zar si nestrpljiva, kad me gledaš radoznalo?

ZINIJA:

Ti se šališ, Marijo, a ja sam uistinu nestrpljiva.

Kad znadeš da ga ljubim, zašto mi žurno ne govoriš?

Moje srce sluti, sluti nešto... ali kaži, kaži ti, što mi to ono sluti?

MARIJA:

Ah, to je strašno, kako si ti radoznala, a meni se dovoljno ne žuri.

Nu, ne čitaš li s hartije lica mog nikoju riječ, što je ispisa nečije srce?

Znaj, gospodarice, ljubi te veoma dragi tvoj i čim svitanje sine, do tebe će doći licem svijetlim s radosti i očima prelijepim s ljubavi stalne.

Ne dopuštaj pogledu iznenađenje nad riječima mojim.

Ljubi te veoma dragi tvoj.

Mjesto ovo odabra on, da bude prvi odmor za snošljivo biće iz tamnice.

Svaki ovaj cvijet njegovala je ruka njegova, dok su lanci tvoje sapinjali.

Ne dopuštaj pogledu iznenađenje nad riječima mojim.

ZINIJA:

Kako da uklonim iznenađenje nad srećom ponuđenom?

Uzljubila sam ga bezobzirce od prvog časa s ljepote njegove, što mi očara srce.

Odrekoh se blaga oca mojega i u tamnicu me dovede okrutnost njegova.

Ljubav i bol poigravale su menom blago i okrutno, te još ne mogu da se osmjelim okusiti napitak poruke tvoje.

Kaži mi, jesam li dostojna da se odazovem dolasku njegovu?

Ta, meni se čini, premaleno je srce moje, da dostigne kucaje srca njegova i moje će zaostajati vazda na putu uporednih koraka.

Kako onda da uklonim iznenađenje nad srećom ponuđenom?

MARIJA:

Ne poređuj dubinu ljubavi, gospodarice moja, jer svima je dno jedne posude.

Tvoja je ljubav prošla vrata tamnice.

To je najveće iskušenje za tebe, draga.

Ovamo dođe čedna i tiha s brazdama životnih istina.

Možda te istine ove sustavljaju još kao zamršene krošnje lijet pčelice.

Ali će se pčelica provući opreznim korakom te uzletjet ponovno u naručaj mirisavih uvojaka.

Ostavi, dakle, traženje i ne poređuj dubinu ljubavi, gospodarice moja.

Na svodu iščezava posljednja zvijezda.

Doskora će sunce rasipati zlatna zrnca i zemlja će sva nalikovati nebu.

A k tebi se sprema srce, što ljubiš.

ZINIJA:

K meni se sprema srce, što ljubim.

Kako da zahvalim ruci dobrostivoj, što mi je pruži duša tvoja?

Smrt je vrebala na mene, a ti se pripravi, da primiš patnje moje.

Znadem pouzdano, da je ljubav požrtvovna otvorila teška vrata kaveza strašna i kako da zahvalim tebi, draga, u času ovome, kad očekujem srce, što ljubim?

MARIJA:

Ne zabrinjuj se nimalo, gospodarice moja, jer sreću mi udijeli sloboda tvoja.

ZINIJA:

Sladak je melem u riječima tvojim i oči moje odmaranja nailaze u okolini blizine njegove.

O, dragi, dragi, gdje se zadrži, te još tebe nema?

Davno je kako te vidjeh i branıše mi da pohodim tebe.

Dođi, o, dođi najdraži moj, slobodna sam u okolini blizine tvoje.

Kad Danijel saspe preda me iz kotarice očeve, ja prezreh rane, što sapinju mi ruke, te ništa iz kotarice uzeti ne mogu.

I čežnja me opoji za smijehom pjanim drugarica mojih.

Ali... oprosti meni, kad zaboravih tebe u času gorkome.

I kad ti dođeš u pohode k meni, sakrit ću se koprenom sna, da ne vidiš rumenilo lica mojega.

Davno je kako te vidjeh i uzbuđenje me sad opaja s blizine tvoje.

Mekan je sag i mirisav, što korake tvoje će ustavit.

Kraj je prelijepi ovaj, gdje sastanak nam je namijenjen.

Dođi, o, dođi najdraži moj, čekam te stidno i s čežnjom.

Meni se čini, s daljine nam dolazi netko.

Čuješ li, Marijo, nečiji dolazak?

MARIJA:

Da, čujem nešto...

Ah! U pozadini, eno, pastir prolazi sa stadom svojim.

To su vjesnici praštanja rose.

Cvjetovi sad skidaju noćne košuljice polako, veoma polako, a pastir svira na bazginoj grani i nestaje u magli sa stadom svojim.

Čuješ li pjesmu s bazgine grane?

ZINIJA:

Da, čujem nešto...

Nu, što je ovo, što ja čujem?

Preraskošan odziv nailazi pjesma pastira u srcu mom i kamo to iščezava sa stadom svojim?

MARIJA:

U daljinu daleku, gdje nema nitko do neba i zemlje.

Tamo je zavičaj ptica, što same utihnu, kad propjeva on.

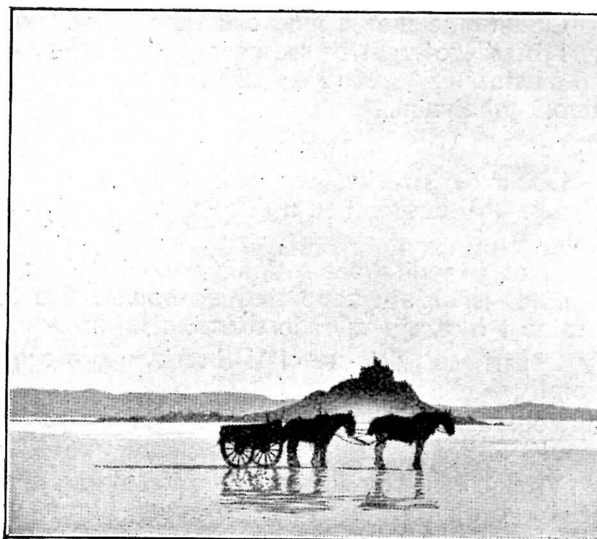
Pastir iščezava, ali nam osta radost s bazgine grane.

ZINIJA:

Čudno li govoriš meni radoznaloj i licem se tvojim provlači neviđen ushit. Poznaješ li ti pastira, što prođe?

MARIJA:

Da, gospodarice, to brat je moj rođeni i u to vrijeme ja svakog dana čekam dolazak njegov.

GEOFFREY S. GARNIER: *PJEŠČANA KOLA*
(Akvatint.)

Kad sunce utone iza gora, ponovno dolazim na mjesto ovo, da čujem pjesmu njegovu.

ZINIJA:

I svakog je dana slavlje u cvijetnjaku tom?

MARIJA:

Svakog je dana slavlje u cvijetnjaku tom.

Tek što se cvjetovi preobuku sunčanim haljetkom, dolaze pčele i cjelove izmjenjuju s prijateljima malenim.

Gozba u breskvinom domu započinje rano i ptice, što propjevaju, navijeste čas otvorenja njena.

Tad bezbrojni dođu, i igrom rasiplju ushit pjevači maleni.

Ispjevana grla rosi im izvor u blizini našoj i povjetarac rashlađuje oznojena tijela.

O podne sunašce stane da sasluša molbe njihove:

»Vruće je, vruće, putniče, ugasi koju luč u kućici svojoj«.

Tad šutnja ovlada dubravom i čekanje uslišanja putnikova.

Domala lepiri navijeste: sunce ugašuje luč, protarite očice, vi pospanci maleni.
Tad ptice uzlete visini, lepiri rasprostru krila i pelud cvijeća slažu na odjeću svoju, te ga nose i dijele grudici pustoj.
Lagano tone sunce, svaki od igrača sabire teret svoj i sprema se domu, dok ne ugasi još posljednja luč.
Praštanje njihovo radosno je, jer ponovno sinut će sunce.
I svakog je dana slavlje u cvijetnjaku tom.

ZINIJA:

Kraj ovaj nalikovao bi odaji predivno urešenoj bez gostiju i domaćina svog.
Ali oko tad istinu ne kaže.
Čudnim li stazama prolaze bića najmanja i nigda ne zalutaju.
Čudna li je moć u mudrosti sakrivenoj.
I brat tvoj, pastir sa stadom svojim, prolazi dalekim stazama i sreću razliježe kroz bazginu granu hramom predivnim.

MARIJA:

Dobar je, strpljiv, gospodarice moja, a nebrojeni najmanji uposleni su u dubravi svoj. Ne tuži se nitko.

Život je lepira pet malenih dana i u času posljednjem ispunjaju zapovijed gospodara svog, te zahvalnost iskazuju za radost kratkotrajnu.

Obazri se, dok se lati breskvine prosiplju sagom!

Pogledaj, kako su lijepe polegle na postelju zelenu!

Vijek je njihov kratak, ali plod darivaše domaćici svojoj i u jesen će gospodar ubrati voće breskvino.

ZINIJA:

Čudnim li stazama prolaze bića najmanja i nigda ne zalutaju.
Čudna li je moć u mudrosti sakrivenoj.
Kao dijete sam srkala iz posude ove čudesne, ne znajući dragocjenost pruženu.
Ali što se to sad strah neki došulja u dušu moju...?
Meni se čini, u blizinu našu probijaju glasovi... strašni glasovi...
Jest, prepoznajem ih, to su prosjaci u tamnici viđeni...

MARIJA:

Doista?
Utihnimo.
Doista.
Nu, bezbrižna budi, gospodarice moja i gledaj u lice moje, što se ne smete.
Prosjaci ovamo nikako ne mogu, jer je ograda tako visoka, te je ne mogu preći.
Bezbrižna budi, gospodarice.

ZINIJA:

Kako da uklonim strah, kad se sjetim izgleda strašna?
Ta, zašto dolaze ovamo, zašto dolaze!

MARIJA:

Tebe traže, gospodarice, jer te ne nađoše u tamnici.
Ali ne boj se njih, jer je ograda visoka i nikako je ne mogu preći.

ZINIJA:

Zašto me traže?

MARIJA:

Pakost je u srcima njihovim s preteška života i žele da budeš drugaricom njihovom.
Znaj gospodarice, zlo je njihovo od oca tvojega, a plač žena i djece uslišana je molitva nedužnih.
Ništa nije uzaludno i ono je naše, što sami izaberemo.
Ti vjeruješ, ali ipak ću pogledati, da ti zabrinutost uklonim.

ZINIJA:

Ne idi još, Marijo, dok mi ne savjetuješ, čime da obdarim djecu, što plaču.

MARIJA:

To ti smućuje srce tvoje, draga?
Tad djecu ćemo zvati danas još ovamo, da ponesu za sebe i majke svoje sve što imamo.
A sad mi dopusti, da im to kažem.

ZINIJA.

ZINIJA:

Dokučujem sve istine Marijom dobrostivom, nu ovlada me strah neopisivi.
Ponoviše glasovi opori strašnu sliku iz tamnice moje.
Tri prosjaka bolesna i hroma otkriše rane slomljenih tijela i sestrom sam zvana, da sjedam za stô njihov.
Strašno. Strašno.
I upravo pred svitanje proslijediše za mnom, zar da pomute slobodu moju?
Strašno. Strašno.
Ovlada me strah neopisivi i zacijeljene rane ponovno me zabolješe na rukama mojim.

ZINIJA. MARIJA.

ZINIJA:

Što da čitam s lica tvojega, kad sam tako smetena?

MARIJA:

Neka je bezbrižna duša tvoja s dolaska njihova.
Ograda je tako visoka, te ju ne mogu preći.
Zato odilaze i smiju se Danijelu, što pokušava da se uspne.

ZINIJA:

Zar Da-ni-jel?

MARIJA:

On je jači od njih, mislio je da će uspjeti, ali svaki put padne.

ZINIJA:

Što Danijel hoće i kako to da je među njima?

MARIJA:

Zaželi da vidi tebe, ali kod prvog pada nasmija se i sam s prosjacima preludoj želji.
Vraća se sad s njima i smije se pjano.

ZINIJA:

Čudan li je Danijel i ubog...

MARIJA:

Da. On je ubog i slabić, te mu je svejedno, u kojoj se družbi nađe.

Posluša svakog.

Nu, sad nitko nije kraj ograde naše.

ZINIJA:

Kako sam smirena s dobrostivosti tvoje.

Kako ću da uzvratim darovima istina tvojih?

Ništa nemam da ti dadem, a tako sam mnogo primila.

MARIJA:

Ne šali se, gospodarice.

Ja imam sve, što mi za sada treba, tek želim još, da ti se ovdje svidi toliko, te nigda ne ćeš zaželjeti dom oca svojega.

Jer sa mnom ti u tamnicu dođe i briga je moja, da boli tvoje stalno zacijele.

Zato se ne šali, gospodarice draga.

ZINIJA:

Ja se ne šalim.

Ili se ja šalim?

Kada sunce buru ukloni, čini se, obijest svemirom prolazi.

Možda sam i ja u času ovome maleni čun, što se ziblje na valima amo i tamo.

MARIJA:

Ali tad se vjetrić došulja i prima vesla, te upravlja k cilju.

Zato se nikako ne šali, gospodarice draga.

Obazri se sad istoku.

Svod blijedi polako, sunce se odijeva haljetkom, u kojem će prisustvovati Blagdanu našem.

I već na cjelov slaže crvene usne, da ispije posljednju rosu malenih trava i cvjetova.

Sve je za čas spremno na odziv ljubavi tvojoj i ti ćeš pirovat u sreći.

Što si se ponovno zamislila, gospodarice?

Obazri se istoku.

Što si se zamislila?

ZINIJA:

Neobično je meni kraj ljepota tolikih.

Čas pirovanja već kuca o vrata srca mog, nu jesam li dostojna da se odazovem?

MARIJA:

Ti se opet šališ, gospodarice draga.

Vrtlar znade, što ti za nj snosi i traži li tebe, to si ga dostojna, te se sakriti ne možeš.

ZINIJA:

Kako li me očara dragi moj!

On mene poznavaše zacijelo odavna...

Nu, oprosti, draga, dolazak Njegov se približuje i opaja me veoma... te i ne znam, što govorim...

Zacijelo me poznavaše odavna...

MARIJA:

Vidje te, da.

Kad si trčala šumama i tijelo izranila trnjem akacijinim, on te je gledao i smijao se smijehu tvome, što se razliježe do njega — umjesto plača.

Tko se obazire na slučajnu bol, kad krilo je njegovo obilno?

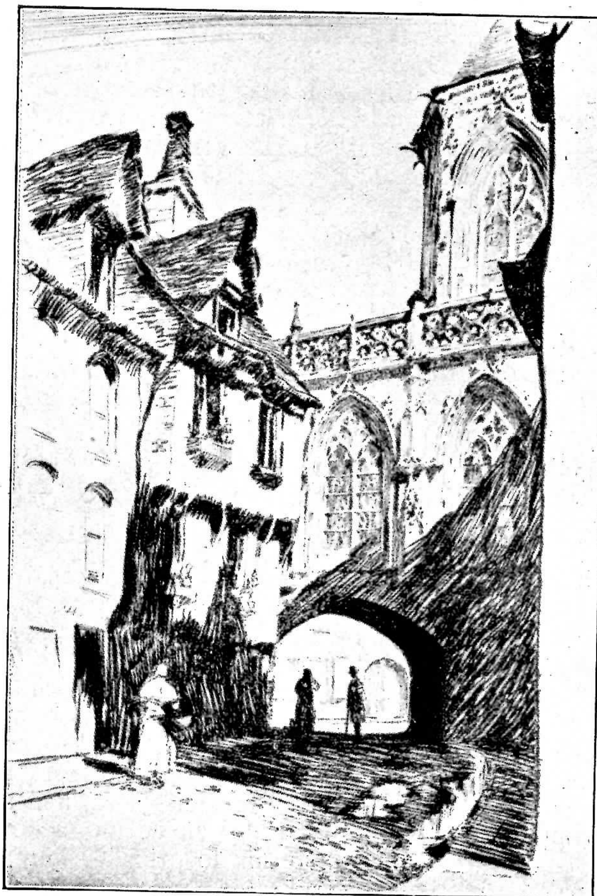
I tad te vidje dragi tvoj...

ZINIJA:

Koliko li je svijetla ovdje!

Sva prelijepa okolina jasna je i cvjetovi se osmjehnuše vedro.

Vedra je i duša moja, nu dopusti Marijo, da usnem ovdje, jer sam veoma umorna s patnja i ljubavi uslišane.

CHRISTOPHER HUGHES: *FALAISE, NORMANDIJA*
(Bakrorez.)

PLES LEPIRA.

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.

Jedno smo kolo iz družbe Vrtlara, što u posjet se svečani sprema.

Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, da odmorimo čežnju tvoju.

Šalje nas k tebi, gospodarice lijepa, nas petero malene braće.

S obojenih krilašca primi dugu, što nebo i zemlju veže.

S krhkih krila i peluda primi, što cvijeće natovari za te.

Tad lijet će naš obradovat Vrtlara i petero iz družbe njegove.

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.

Rano nas posjeti danas sunašce i rasvijetli do tebe put.

Rano dođosmo u pohode k tebi, danas je posljednji dan.

Usni na jastuku cvjetova njegvih, što za tebe dragu satka.

Usni preslatko u milju sreće, jer dolazi Dragi tvoj.

Tiho, tiho dubravo skidaj koprenu s očiju snenih.

Tiho, tiho odazovi se jutru, što Blagdan sunčani nosi.

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.

Jedno smo kolo iz družbe Vrtlara, što u posjet se svečani sprema.

Posla nas k tebi, gospodarice lijepa, da odmorimo čežnju tvoju.

Posla nas k tebi, gospodarice lijepa, nas petero malene braće.

Usni na jastuku cvjetova njegvih, što za tebe dragu satka.

Usni preslatko u milju sreće, jer dolazi dragi tvoj.

Radost je naša pet malenih dana i nas je malenih pet.

MARIJA:

Lepirići maleni, hvala vam u zgodan čas, kad uspavaste gospodaricu moju.

Bol, kojom dođe u kraj ovaj, iščeznu s lica, što spava.

Gospodarica moja bezbolno usnu i odmor će okrijepiti tijelo umorno.

Zabrinu se dobra s ljubavi moje, a ne zna, sretna, to Vrtlara slušah, kad izmolih za nju slobodu žuđenu.

Oslabila je, opažam, u tamnici oca i brazde su još crvene na rukama njenim.

Ali je smireno lice, što spava.

Lepirići maleni, hvala vam u zgodan čas, kad uspavaste gospodaricu moju.

*

Nu oči ne mogu da skinem s lica preblijeda.

Koliko odupiranja lomilo je ovu nuđenju očevih dobara.

Ali je ljubav pobijedila i neprocjenjivo smirenje primit će gospodarica moja.

Odjeća njena bijela je kao ovčica na nebeskom svodu, a cvjetovi su njeni modri kao košuljica mraza pred svitanje.

Neda Krstić:

Iza osam godina.

— A ti?

— Pa eto, — rastegla sam i izbrojila nekoliko riječi o sebi s onim banalnim indiferentizmom, kojim su prezasićeni svi ulični upiti i odgovori o zdravlju, zadovoljstvu, studiju i t. d.

Spustio je i podigao vjeđe. Poznavala sam taj gest njegovih očiju i razumjela sam ga. Banalnost riječi i kontradikcija odgovora sa slikom moje pojave bili su previše vidljivi. Spoznala sam to i osjetila nešto slično čuvstvu iz djetinjstva, kad sam jedamput pred majkom tvrdila, da ne mogu doseći med na polici, a ona mi je mirno pružila sapun, da isperem slijepljene prste.

— Veseli me, da je sve tako. Nego oprosti... možda se meni i pričinja. Davno je ono bilo, sjećaš li se? Davno, pred osam punih godina, kad su ti niz leđa visjele dvije tvrde, od mora i sunca slijepljene pletenice sa crvenim vrpcama pri dnu. I oprosti... možda se meni i pričinja. Nestalo ti je s lica ono, što je nekad (Ne ćeš se ljutiti, što obnavljam? Ta prošlo je osam godina!) umrtvilo moje mišice, i ti si pred trideset gledalaca kričala glasom prve pobjede u životu: »La balla è mia! La piu grande balla di venti lire!«[1]) Sjećam se, da u razigranosti nijesi ni osjetila, kako ti se s ramena duboko spustio mali, plavi trikot. Oprosti, molim te, oprosti... možda se meni i pričinja.

Stajala sam do njega bez misli, bez namjere, bez snage da rastegnem usne i izvedem iz grla onaj kričljivi hihot, što katkada tako uspješno prekrije i najnapadnije odraže uzdrmanih emocija.

Stajala sam ukočena, bez pokreta i riječi, stegnuta osjećajem, koji se kao nesavladivi instinkt javlja u ženi, kada se susretne sa čovjekom spoznavajući u svijesti, da stoji pred njim ogoljena od svega, što ju je nekad uznosilo i izdizalo, pa makar to bile i dvije tvrde, od mora i sunca slijepljene pletenice.

Šutjela sam, a svaka sekunda te šutnje pričinjala mi se duga, beskonačna kao besana noć. I trebalo je slomiti, progovoriti.

— Oprosti, Rudi, ne zamjeri. Odgovorila sam ti onako, kao što se obično odgovara onima, koji te zaustave u momentu, kad bi ti noge u gibanju najradije slijedile zakon ustrajnosti. Vidiš i sam, Rudi, da nije kod mene »sve dobro«, i da nijesam ja »uvijek ista«. Pred samih osam dana izvukla sam se iz bolnice, a onda, eto, prošlo je osam godina...

— Jest, jest, izmijenila si se, moja... Eto vidiš, više ti ne mogu reći »moja bakrena curice« ili »crveno ciganče«. Ne pristaje ti, i nitko te od onih iz »Crnog kluba« ne bi više tako nazvao.

Ruke su ti blijede kao rubovi na onoj crvenoj haljinici dugoj dvadeset centimetara nad koljenima, a licu ti dobro pristaje — ako se ne varam — to je Coty Rachel foncé.

Jest, jest, izmijenila si se. I vjeruj, ja se više ne bih usudio da ti kupim čokoladu od dvadeset centezima namijenjenih »novoj bilježnici«.

[1]) Lopta je moja! Najveća lopta od dvadeset lira!

Ne bih te više ni »pu-sti-o«, da doplivaš prva i dobiješ loptu iz izloga »blizu sv. Mihovila«. Sjećam se, kako si je uvijek čeznutljivo spominjala, kad su nam se za onih »utakmica« raspadale pod nogama stegnute, zbijene krpetine, odnesene valjda iz svih kuhinja sa zadarskog »Placa«, koje smo mi onda nazivali »loptom« iza koje smo napravili policu u »društvenoj kancelariji«, u praznom Milićevom kokošinjaku.

Jest, jest, izmijenila si se. Da, osam godina. Osam punih godina... Pa i ja sam sigurno prestao za tebe biti »kuštravac«? Prestao sam upravo onako kao ti za mene »bakrena curica« i »crveno ciganče«. Da, osam, pred osam godina...

Pustila sam ga, da govori. Pustila sam, da glasno kopa, ruje i rastvara posljednje dane života, kad su moje noći najčešće ispunjali sni o dugim, uskim gondolama, što plove brže od svih talijanskih podmornica i torpiljarka; plove bez vesala i kormila, plove, okreću se i ustavljaju na nijemu zapovijed moje volje. Sni o velikim, velikim loptama, što se same dižu, lete visoko, visoko nad svim gradskim kućama, crkvama i zvonicima i onda se opet vraćaju, spuštaju, stežu i postaju sitne, prozračne, nevidljive, a meni izmamljuju suze, očaj, vrisak pa onda realni pad s kreveta i zaprepaštenje svih ukućana.

Pustila sam ga, da govori. Uživala sam u tome i osjećala sam, kako mi se na usnama pojavljuje: nešto kao posmjeh. A bio je taj užitak i posmjeh jednak onome, što se zapaža na licima nesretnih žena, kad im netko obnavlja sitnice iz života njihove mrtve djece.

*

Bio je on jedan od onih, za koje su moje drugarice govorile, da »trče za mnom«.

Nijesmo se upoznali ni na kakav originalni način. Onako, kako se upoznavaju sva djeca u susjedstvu. On je mene zapitao: »Kako se zoveš?«, a ja mu bez ikakvog sustezanja rekla i s nakrivljenom glavicom, kako to rade djevojčice od deset godina, posve propisno nadodala: »A ti?«

Sjećam se, to je bilo izjutra, a navečer mi je pomogao unijeti u kokošinjak dvije bakrene zdjelice, u kojima je bilo proso za piliće.

— Sve su pozobali, mangupi mali! — započeo on.

— Ima u bake još prosa; imaju pravo!

— A znaš li ti od čega je ovo? — pokaže mi zdjelicu.

— Znam. Mi smo još preklani učili o bakru.

— Lijepe je boje, je li?

— Jest, i meni je draga.

— I meni. Ali gledaj, molim te! Slična je puno boji tvoje kože. Gledaj samo! — Uzeo je zdjelicu i postavljao mi je sad uz lice, sad uz vrat, sad opet uz gole ruke, a onda uz bose noge i pri tom je zadihano pocikivao i vrtio se kao razigrano pseto:

— Jest... evo, vidiš... i ovdje... ovdje... jest!

Djeco... prijatelji moji... braćo... Elda, Vice, Italla, Florinda, Mate, svi... svi... Bože dragi, ali dođite! Gledajte! Vidite! Ona je kao bakar, ha! ha! ha! bakar, bakar... Zvat ćemo je: bakrena curica, bakrena curica! E, ha! ha! ha! ha!

Mahao je zdjelicom po zraku kao kakav pijani bajazzo, valjao se i savijao od smijeha. A svi drugi oko mene jednako su se smijali, savijali, cičali, hihotali, tako da je ujedamput izmiljilo na prozore nekoliko produženih, istegnutih vratova. Bile su to naše mame sa proširenim zjenama i rastvorenim zubalom.

Sedam-osam biranih imena zapjevanih u svim mogućim intonacijama spojilo se u jedan, valjda najsavršeniji dizakord svih muzičkih vremena, koji je zaorio našim dvorištem i nadjačao sve one snopove hihota i pocikivanja.

Zamukli su kao da im je netko olovom salio usta i počeli se razilaziti s prignutim glavama i teškim koracima kao ukroćena pseta.

— Neka, a ti si kuštravac, kuštravac, kuštravac! Eto ti, na! Kuštravac! — zavikala sam i izbeljila se prema njemu posve svijesna svih posljedica svog čina, zbog kojega me već jedan neumoljivi, apsolutistički glas s našeg kuhinjskog prozora zvao na odgovornost.

Te sam noći kasno usnula s najčvršćim odlukama, da se svom novom znancu dostojno osvetim, da mu se kod svakog susreta nasamo izbeljim, a pred drugima oholo okrenem glavu i t. d.

Kasnije sam sanjala, kako sama šećem po zadarskoj »Piazzi dei signori«, a oko mene se sakupljaju djeca, čudna neka djeca sa bakrenim zdjelicama na glavi, bakrenim licem i rukama. Za njima se ređaju redovi gospođica, gospođe i ljudi svih jednako čudnih, zagasitih, bakrenih. I sve me oni opkoljuju, klanjaju se preda mnom, nazivlju me »bakrenom kraljicom« i posiplju me omotima čokolade u svim veličinama, oblicima i bojama, koje ja sakupljam u svoju zavrnutu haljinicu. Omamljuje me, razdražuje miris čokolade, i ja se gurkam, izmičem, bježim. Ne mogu iščekati čas, da nekud stignem, gdje ću se mirno prepustiti nasladama u poklonima svojih bakrenih podanika. Tresem se, trčim, a teret mi postaje sve teži i teži. Haljina se počinje raspadati, omoti čokolade ispadaju sve jedan za drugim. Ja ih očajno dižem, skupljam, slažem. Haljina se raspada sve više i više, a meni je ruka već umorna, teška. Nešto je steglo kao okovima, i ona je već potpuno uzeta, nemoćna. A čokolada dalje ispada, postaje sve laganija, laganija, neosjetljiva, nevidljiva, eterična...

Nadamnom se smiješila stara sluškinja Kata i držala me za ruku.

— Ajde, curo moja, zakasnit ćeš u školu, a mama još nije zaboravila ni ono od jučerašnje večeri, pa ne bi ti baš dobro bilo.

Valjda pod impresijama ovoga sna ja sam zaboravila sve noćne odluke pa već ujutro dopustila sam svom »kuštravcu«, da mi ponese nekoliko knjiga do raskršća.

Ispričala sam mu svoj san, i od toga dana on mi je češće kupovao male omote čokolade od dvadeset centezima, a meni je laskao njegov naziv: »bakrena curica«.

Moje su drugarice šaputale, kašljucale i namigivale za nama, a njegovi drugovi radili su isto samo u jednom »crescendu« isprva, a kasnije su

prešli i u »accelerando — sforzato — espressivo«. Pa da su zašli i u »furioso«, ja svejedno ne bih nikada ispitivala, što to za mene znači, kamo vodi i kako će sve svršiti. Ostala sam neusiljeno hladna i nepristupačna za sve oko sebe, što nije bilo sukladno s mojom jednostavnom, određenom bezbrižnošću.

Tek odjednom, kad me neka drugarica direktno posula s neočekivanim pitanjima: »Što je tebi Rudi? Zašto ideš s njim? Voliš li ga?« počela sam da razmišljam o njemu odjelito od ostalih mojih susjeda njegove dobe, koji su uz nekoliko nas »curica« sačinjavali »Crni klub«. Okrstili smo ga tako po našim opaljenim, crnim tjelesima, zbog kojih su nas svi stariji nazivali »crncima«, a bilo je to, kako se točno razabiralo iz ceduljice na vratima jednog praznog kokošinjaka u dvorištu: »Malo športaško udruženje za veslačka, plivačka, biciklistička i nogometna natjecanja«.

Nitko na svijetu, osim nekoliko ispitljivih ispovjednika, nije dotada znao, da su se moje male, koštunjave grudi već jednom uzdizale pod trzajima, što se javljaju kod susreta s očima, koje se uporeduju jedino s onim svetačkim, anđeoskim na oltarima šarenih crkvica u provinciji.

Nitko ni slutio nije, da sam ja poput Sienkiewicza u »Haniji« već izgrlila i nakvasila jastuke svog kreveta. I nitko nije vjerovao, da već u desetoj godini meni nijesu novi i tuđi osjećaji (razumije se u djetinjim dimenzijama), što se izrazuju imenima: ljubav, ponos, ljubomor, patnja i zaborav.

Nitko, baš nitko to nije znao. Nitko, pa i meni su čežnje za bijelim lađicama, laganim kao »sipina kost«, gumenim loptama i pobjedama u našim »natjecanjima« onesposobile mozak za primanje i spoznavanje svega, što nije vidljivo, opipljivo, bučno i riješeno.

A preda mnom se sada najednom opet poređalo i ukočilo nešto, što je samo učenicima dopušteno nazivati »problemima«.

I Bog dragi zna, možda bih ja danas pripovijedala o njemu kao o svojoj »prigušenoj simpatiji«, »čudnoj ljubavi«, »ludoj djetinjariji« ili kako ono još kasnije okrstimo sitne manifestacije djetinje prirode u prvim periodama njezina razvitka, da nije svu perad u našem dvorištu zahvatila neka bolest jezika, što je zadarski Talijani zovu »pipitula«.

Od nje je prva nastradala moja tusta, crna kokica Nerina. Uzalud smo joj lijevali mlako ulje u grlo. Ona je, blagoslovljena mojim i Katinim suzama, a kasnije i suzama većeg procenta članova »Crnog kluba«, zauvijek uvukla glavicu pod krilo.

Udaljili smo se od nje svi potišteni, smrknuti, zaplakani kao na povratku iz groblja.

— Čekaj čas, pusti, da oni odu. Nešto ću ti reći. Molim te, čekaj čas!

Stala sam. To je bio prvi, a i zadnji put, kad je Rudi htio da mi nešto reče, što svi oko nas ne bi smjeli čuti. Čekala sam zabadajući svoje oči u njegove.

— Reci prije, hoćeš li lagati?

— Ne ću, vjeruj mi!

— Čekaj... Nikomu ne ću kazati, a ispovjedit ćemo se kod fra Ivana; on ne viče. Čekaj... zakuni se dušom i stavi ruku na prsa! Molim te...

Obazrela sam se. Svi su bili odmakli, a mrak je već padao, i pokreti nijesu bili opazljivi. Strahota »grijeha« zakletve pričinila mi se neizmjerno manja od molbe, što je drhturila u njegovu glasu. Položila sam ruku na prsa i s osjećajem kao da mi u mozgu plešu sve slike, priče i legende o »posljednjem sudu« i »vječnim prokletnicima« jedva sam istisnula:

— Duše mi... ne ću lagati.

— Dobro je! A sada reci, koga bi lakše prežalila: mene ili Nerinu? Znaš onu glupu kokoš ili mene?

Suze, obilne, guste suze za na čas zaboravljenom kokicom ponovno su me oblile. Grč mi je stegnuo grlo, jezik i usne, a slika drage kokice sa klonulom glavicom apsorbirala mi je potpuno svijest i osjećaje. Zaboravila sam zakletvu, fra Ivana, grijeh, posljednji sud i vječne prokletnike. Zaboravila sam prisutnost Rudovu, njegove molbe i pitanja. Zaboravila sam sve, sve oko sebe i u sebi, sve osim crne, tuste kokice Nerine. Bilo mi je teško, kao da me nešto štiplje u srcu, kao... oh, kao da se danas netko blatom nabaci na odar najdražeg mi bića.

— Što sada plačeš?... Molim te... mama će banuti... reći će ti, da si »knjazavica«... Što ti je?!

— »Kokoš«... rekao si, da je ona »glupa kokoš« — — —

— A tako?!... A ja... ja sam htio, pustio sam te, znaš li, čuješ li... pu-sti-o sam te, da je dobiješ, pu-stio-o...

Zgrabio mi je obe ruke, stiskao ih, tresao, savijao, lomio kao da će ih uništiti i s nekim slomljenim, poraženim, raskidanim piskutom šaptao mi riječ po riječ, dok se meni pričinjalo, da mi netko siplje u uho bodljikave, olovne kuglice, a u svijesti mi je uskrsavala predodžba o vrhovima židovskih bičeva iz biblijskih slika.

Ne sjećam se, kako je i kada nikla i sazrela u meni ta odluka. Ne znam.

Otrgla sam mu se, odjurila kući, zgrabila nož i loptu, zasluženu na zadnjim plivačkim utakmicama našega »kluba«. Isprsila sam se pred njim kao pijevac u kratkoj, crvenoj haljinici, koja ga je valjda zajedno s mojom vječno raščešljanom kosom inspirirala za drugi naziv: »crveno ciganče«, pa onda s teatralnim gestom apsolutne vladarice iz filmova i priča, kojoj je taknut ponos, zarinula sam vrh noža u tanko loptino tijelo.

Nešto kao izdisaj, teški, dugi, umorni izdisaj zastenjalo je pod mojim prstima, dok sam ja grozničavo, sa stisnutim očima i zubima izvlačila nož iz utrobe velike, sive lopte, a nad prašni se zadarski »Plac« spuštao kasni, septembarski suton zasićen tišinom i vlagom.

Uspjela sam još, da suzdržim jecaj, dok skinem sa sebe zaprašene sandale i crveno odijelce i dok duboko zabijem glavu pod teški, vuneni jastuk...

Deset dana iza toga pozdravila sam kokošinjak, dvorište, »Plac«, »Piazzu dei signori«, izloge sa čokoladom od »20 centesima«, ulice, kuće i zvonike

dragoga Zadra i mahala sam neumorno s palube »Kosova« opaljenim članovima »Crnoga kluba«.

A dok se parobrod udaljivao od obale, ja sam osjećala, da puše vjetar, i vidjela sam, kako među svim onim okupljenim glavama, najradije njiše, zapliće i mrsi crne, rudave, nestašne kose mog »kuštravca«.

*

Čula sam, kako je iza par kratkih rečenica i on ušutio. Vidjela sam, da se zagledao u nešto daleko, maglovito, što se uzdizalo ispred nas, a bilo nam je tako visoko i nedohvatno. Osjećala sam, kako i on osjeća, da su to dvije blijede pojave prekrite sjenama vremena; dva sitna života pregažena bijesom kruha i kovine; dva bijela groba ograđena kipovima pokretnih očiju i udova.

Znala sam, da i on zna, kako su »bakrena curica« i mali »kuštravac« odavna umrli, pokopali se i zaboravili uz melodije Tanga i Foxtrota, pod sjenama iz pariških žurnala, u mirisu Cotya i Houbiganta.

Vjerovala sam, da i on vjeruje, kako smo se nas dvoje poznavali nekad, pred osam punih godina, a sada stojimo jedno do drugoga suvišni, tuđi i hladni kao dva pogašena svijetla, dva mrtva tijela pod zajedničkim križem.

— Kasno je. Zbogom!

Pružila sam mu ruku. Nijesam ga pitala za zdravlje, studij ni obitelj. A osim onih nabačenih par riječi o tom odmah iza susreta, slijedio je i on mene.

— Zbogom! Dugo je osam godina... Dugo. Mogu se proživjeti dvije smrti i sagraditi dva života.

— Da! Zbogom! Kasno je.

I razišli smo se, udaljili bez težine i sjete kao tuđinci. Razišli smo se noseći u dušama nove, teške, masivne živote sagrađene od grčeva i suza, obijeljene ostacima toplog, djetinjeg smijeha.

M. Blašković:

Naš susret.

(Cvjetku Škarpi.)

Susreli smo se na derneku
Na ostrvu neku,
Kad bučila je ulica
Od svirala i djece,
A smijeh se je orio obalom,
Jer plima je tjerala šetnju,
I prva je kiša sa vjetrima
Bacala »fjeru« po plasi.
Ja sam ti sve nešto buncao:
O mramorima
Na morima,
O ruzmarinu i borima,
A ti si me značajno gledao
S dva oka
Duboka, duboka...
Međutim je prošla procesija
I fanfara je svirala,
A mladi je biskup nosio
Relikviju Svetoga Roka.
— — I pružio sam ti ruku
I pošao u noć u gore
— A nisam ti rekao,
Da me je mjesec pretekao
Osvijetlivši stazu kroz bore.
I da se je svu noć burkalo,
I bučilo sve do zore,
Tvojim susretom dirnuto
Moje nutarnje more.

Valtazar Vijolić:

Jutarnji psalam.

Baca u crnu noć
nevidljiv anđeo dana
blistave diamante — — —

Trepte okeani svjetlosti
Bude se. Žare i plamte.

S nebesa rubini padaju
kô kapi purpurne kiše.
Nepregledno probuđeno more
kroz veo magle ljubične
smiješeći se i diše.

Uzdahom svetih mistera
mole
uz obalu mora s rumenih brežuljaka
srebrne masline.
Mirte,
i vile srušene...

A moja duša izmorena
od bdijenja,
nemira
i bola
izranja iz tame
na ružično valovlje zore.

O suzo molitve skrušene!
Za bezdanima svjetlosti
za vinom zaboravi
s nebeskoga stola
svi moji nervi
gore........

KNJIŽEVNI PREGLED

»GOSPODIN RAFO.«

Zaslugom g. dra. J. Andrića opaža se već od nekoliko godina nastojanje, da se knjige Društva sv. Jeronima izvuku iz dugogodišnjom tradicijom stvorenog zastarjelog bezličnog i bezbojnog tipa »Knjiga za narod«, pa da se svemu dade nova fizionomija i nov duh, koji bi sa samim narodnim životom činio jednu organsku cjelinu. Tu je ponajprije sama oprema knjiga, koja sve više poprima osebit umjetnički izražaj i karakter uz suradnju ponajboljih folklorističko-grafičarskih sila, dosegavši u naslovom listu kalendara »Danice« za g. 1928. (od gdice Zd. Sertićeve) neobičan uspjeh, iznoseći nešto ne samo novo i narodno, nego i slikovito i ukusno. Što se tiče samih književnih izdanja, knjiga g. Grgca[1] donosi bez sumnje najoriginalniju i najvredniju literarnu prinovu na tom polju. »Bosančice«, Dalmatinke«, »Slavončice«, knjige kojima je Društvo sv. Jeronima dosad nastojalo da iznese fizionomiju naših pojedinih krajeva u više ili manje realističkim crticama od pisaca već prokušanih na peru, predstavljaju vrijedan rad, koji međutim ne izlazi znatnije iz ostalog okvira literarnog stvaranja samih pisaca i našega vremena uopće, osim što je tu i tamo jače istaknuta moralno-socijalna pozadina pojedinih momenata. »Gospodin Rafo« jedna je vrednosta za sebe; on nije upravo djelo samoga pisca, i ako bez njega ne bi nikada nastalo; pisac je ovdje kao u vrlo zaslužnom radu g. dra. V. Deželića sina oko obnove pučkog kazališta (»Žrtva Abrahamova«, »Sveti Pafuncije«), i kao u analognom djelu seljaka Novosela (»Prigorska svadba«), u prvom redu renovator i restaurator: on ima onaj pravilni instinkt, koji je prvi aksiom pučke umjetnosti u naročitom smislu te riječi: da narod najradije i najpotpunije prima ono, što je on sam dao ili što je prošlo kroz njegove ruke: što je, bilo na koji način, niknulo na njegovu tlu i dobilo dah njegove duše. Kada se radi o aplikaciji narodnih ornamenata, onda to shvaća svaka djevojka, koja veze; kad se radi o literaturi, onda to ne znaju često ni najbolji naprosto zato, jer su zaraženi modernom predsudom o originalnosti literarnih djela, kakve nisu poznavali ni Kačić, ni Reljković, pa su ipak dali nešto zaista originalno; i u drugu ruku što ne mogu da pronadu u narodnoj duši nešto takvo, jer se to ne može naći u knjigama — to treba proživjeti s narodom. G. Grgec bio je u tom neobično sretne ruke, a bio je to zato, jer je i sam proveo dio svoje mladosti s pastirima na paši slušajući njihova zanimljiva pričanja o Rafi Jablanu Strafičku, koji je pošao u svijet, jer je htio da bude »gospodin« prezirući svoj stalež i život seljački. Tko se, čitajući piščev pjesnički predgovor, ne bi sjetio Turgenjevljeve »Bježine livade« iz »Lovčevih bilježaka«? Ali ovdje čeka čitaoca, koji je još pod dubokim dojmom Turgenjevljeve dražesne idile, prilično teško razočaranje. Ono, što u predgovoru nagoviješta g. Grgec, znatno kvari sklad Turgenjevljeve poetizirane slike: pričanja o Štrafičku, čija je glavna nit toliko odgojna i poučna, vrve od opscenosti i prostota. Zato je posao čišćenja bio prvi zadatak inteligentnog pisca. To nije bilo baš niti toliko teško, niti se protivilo organskom tkivu samog djela: jer glavna podloga pričanja o Štrafičku kazuje bez sumnje, da su ovakve groteske strani umeci. Priča o Štrafičku nedvojbeno je potekla iz literarnog izvora epohe prosvjetiteljstva, čije očite tragove nosi na sebi. Da Štrafiček ide u Beč, te Moskvu i Carigrad kao glavne predstavnike pojma o svjetskoj veličini i moći, to jasno lokalizuje stvar u doba Marije Terezije ili Josipa II. (tko se ne sjeća »Cara Jose i carice Katarine puta u Krim«?), kao što nam to jasno kazuje moralno-poučna tendencija u vezi s racionalističkom epohom, koju nije nadodao g. Grgec: isticanje vrijednosti seljačkog staleža (kako bi rekao Reljković: »O seljače dakle i oraču, zašto tražiš kruha nad pogaču? Zašto želiš prominiti stanje, biti veći a imati manje?«). Pokazuju nam to i neki karakteristični kulturno-socijalni detalji kao n. pr. naročita uloga hajduka i pustinjaka, pojava tada vrlo raširenih. Je li onaj opsceni elemenat, toliko protivan moralno-odgojnom karakteru samog djela, ušao sasvim slučajno u ova pričanja? Držim, da je on u vezi s pojavom đavla kao Štrafičkova Mentora i zavodnika. Narodna je mašta oduvijek — već u srednjevjekovnim misterijima n. pr. nastojala da ublaži nemilu pojavu zastupnika Zla, pridajući mu u to ime neke groteskne ili čak humoristične elemente; tako je od đavla u drami postao Hans Wurst, a od ovoga srednjevjekovnog lakrdijaša opet oplemenjeni tip Goetheova Mefistofela, demonskog zavodnika i ujedno ljudski smiješnog dobričine. U primitivnoj narodnoj verziji đavao je neznanac, koji može da čini različite čarolije; kao đavla odaje ga baš prostota i opscenost tih njegovih epizodnih »čudesa«. Narodna je mašta bez sumnje prihvatila tu nit i trpala te epizode bez obzira na njihovu pripadnost samom predmetu; možda se i tu sastao utjecaj kakva srednjevjekovnog zbornika ovakve šale (kakav je bio Til Ullenspiegel — Petrica Kerempuh), te su se te inače nevezane epizode prelile u stvarno povezano tkivo same pripovijetke o Štrafičku. Ova će bez sumnje moći još da vrlo intenzivno pozabavi literarne historike. Njen literarni karakter nedvojbeno je onaj pustolovnog romana po tipu praoca Lazarilla de Tormesa, odnosno njegova njemačkog potomka Simplicija Simplicissimusa, i nadimak Rafe Jablana, »Štrafiček« svakako je u vezi s njemačkim glagolom »streifen« — skitati se, ili s imenicom »Landstreicher« — skitnica. To je putokaz za izvor nekadanjeg književnog djela, koje je dalo podlogu za pričanje o Rafi Jablanu Štrafičku. U kakvoj je verziji ono ušlo u narod?

[1] Petar Grgec, Gospodin Rafo, priča iz podravske krajine, slikama uresila Zdenka Sertić, Zagreb 1927., Jeronimska knjižnica knj. 234.

Da li je bilo prevedeno i čitano, ili je neposredno iz tuđeg jezika ušlo usmenom tradicijom među seljake? Toga ne znamo. Činjenica je samo to, da je pričanja o Štrafičku slušao g. Grgec u svom zavičaju, u Podravini, još dok je bio djetetom. Svakako je karakteristično, da je Podravina, koja u našoj literaturi nije zauzela zasebna mjesta kao neki drugi krajevi, ovdje dala nešto svoje, lokalizirajući ovu priču s hajdučkim otokom u »onom mrtvom rukavu Drave, koji se zove Neteča« i s hajdučkim izletom »u vinograde« po podravskim brežuljcima, dajući tako jasne konture sasvim određenog i karakterističnog podravskog pejzaža. Taj hajdučki otok sa svojim harambašama Pavlenom i Veseljakom, čija su imena čvrsto zadržana u narodnoj tradiciji, bez sumnje je određena historijska reminiscencija, te je tako i »Štrafiček« kao i »Simplicissimus« skitnički roman s podlogom socijalno-historijskom.

Nakon čišćenja preostala je piscu uloga da rekonstruira i produbi moralno-odgojnu podlogu romana. To je učinio ponajprije tim, što je davlu dao više sotonski karakter apsolutne zloće, i što ga je obavio misterioznošću paklenske pojave. On je doduše i ovdje — kako zahtijeva realizam samog događanja — gospodin »obučen u crne hlače i crn kaput«, na glavi ima »crvenu kapu bez ikakva oboda, a u njegovim svijetlim cipelama mogao bi se ogledati čovjek kao u zrcalu«, ali zato nakon njegova odlaska na mjestu, gdje je on stajao »vidjele se sada dvije rupe, u kojima je tinjao nekakav modrikast plamen.« Tako je đavao točno određen u svojoj biti, dok je u narodnoj tradiciji on postao više nekim čarobnjakom (u srodstvu možda s Grabancijašem), samo ga kao davla odaje još zaziranje od križa.[1] Na toj karakterističnoj opreci s križem izgradio je g. Grgec logično psihologiju Štrafičkova obraćenja, kod kojega je osim negativnog momenta, da se je osjećao izvaranim i razočaranim, morao da dođe još pozitivni momenat, po kojemu je svoga Mentora prepoznao kao đavla i privolio Bogu. — Druga je glavna zadaća bila piscu, da unese više preciznosti i psihološke dosljednosti u socijalno-odgojnu tezu pripovijetke: u apologiju »stanja hranećeg«, kako bi rekao Reljković, koje je po ideologiji prosvjetiteljstva sankcionisao sam car Josip II. zaoravši plugom. Sasvim je krivo, kad se traži, da se u Štrafičkovu odmetanju od seljačkog staleža vidi prilika za neku analizu ekonomske krize u seljaštvu, kao da bi njegov »grunt« bio opterećen, ili zemlja neplodna ili godine nerodne, ili da ga je bilo kakva bijeda na to natjerala. Kad bi tako bilo, ne bi trebao đavao da ga navodi na to, da ide u daleki svijet,niti bismo mi to smjeli smatrati đavoljim djelom. I nije Štrafiček pošao u svijet, da sebi čestitim radom zasluži bolji kruh, no što ga je imao, nego da bude »gospodin«, shvaćajući gospodstvo kao neku utopističku Šlarafiju uživanja bez rada. A takova napast dolazi uvijek od obijesti i preobilja. Zašto bi inače vrlo oštroumni pisac »Nasljedovanja Hristova« (koje i H. Taine naziva standard-workom duhovne psihologije) ovako odlučno tvrdio: »Frena gulam et cito omnes passiones superabis« — obuzdaj proždrljivost i ubrzo ćeš svladavati sve strasti? I baš tim, što je ostao vjeran ovoj psihološkoj motivaciji Štrafičkove duševne krize, g. Grgec je postavio djelo u središte aktuelnog interesa učinivši ga poučnim i za naše dane. Nije opasna po seljački stalež materijalna kriza, i ako je kobna po pojedinca, a možda i po čitave krajeve, koji se iseljuju ili proletariziraju; drugdje, gdje toga nema (a to je ipak većina), seljak će ostati uz svoju zemlju i biti valjan i marljiv zemljoradnik. Ali gdje seljaka zahvati prepotencija, nezadovoljstvo sa svojim položajem radi traženja užitka bez muke i gospodstva bez rada, tu prijeti samom staležu golema opasnost, tu je u rasulu čitava socijalna struktura naroda. Nisu li današnje poslaničke dnevnice seljaka poslanika takvo Štrafičkovo gospodstvo, i nije li po koji gospodin i bez crvene kape sa svojim demagoškim frazama i neumjerenim obećanjima seljakov zloduh razarajući svijesno zgradu društvenog poretka stvaranjem staleškog nezadovoljstva? I to eto i jest jedna od glavnih zasluga g. Grgca, kad je u novoj verziji vratio narodu ono, što je čitav jedan vijek narodne tradicije čuvao: on je odabrao pravi momenat, kada će na novo stvoriti ovu priču i pravi oblik u kojemu će je ponovno unijeti u narod. Momenat je taj određen opasnošću, koja prijeti seljaštvu nesavjesnim raspirivanjem staleške borbe, stvaranjem »iskorijenjenika«. A oblik priče dala je činjenica, da je svjetski rat presjekao mnoge niti starih tradicija, pa tako i predaju pričanja o Štrafičku. Dok su za djetinjstva piščeva sve te zgode još živjele u ustima naroda, danas su se gotovo izgubile i žive tek kao neke daleke reminiscencije. Da je tkogod napisao ovakva »Gospodina Rafu« pred svojih trideset godina, narod bi ga možda odbio, jer bi se suviše kosio s onom iskvarenom i izobličenom verzijom, koja je živjela u narodu, i kojoj nije trebalo knjige, da je raširi. Ali danas, kad je ona verzija već napola zaboravljena, a dok narod ipak još prepoznaje Štrafička kao svoga junaka, danas je pravi čas, da se ta priča vrati narodu u oplemenjenom obliku i da je on ne samo s užitkom, nego i s korišću čita. Ovaj pravilni instinkt g. Grgca mogao je dakako nastati samo u duši, koja je duboko sraštena s narodom, koja je ne samo niknula iz naroda, nego je još uvijek njegova. Čovjek literarne kulture, uza sve to nije pisao ni realističkog romana, ni socijalne pripovijetke u modernom stručnom smislu tih riječi; napisao je nešto narodno i nešto svoje (Podravina i Bosna, dva kraja s tolikom ljubavlju istaknuta, oba su u neku ruku piščevi zavičaji) i u tom je, uza sav prividni paradoks, i originalnost i potpuni književni uspjeh ovoga djela.

Ljubomir Maraković.

JOVAN HRANILOVIĆ.

(Nastavak.)

Kratki osvrt na rad u prozi.

Kako je golem i različit Hranilovićev pjesnički rad, tako je još golemiji i različitiji njegov rad u prozi. Tome je radu uopće teško ustanoviti količinu, jer je razasut po različitim hrvatskim i srpskim književnim i političkim listovima. Tko bi i nabrojio sve one listove, u koje je on, neumorni književni radnik, dospio da zabilježi svoje osjećaje, svoje misli i razmatranja. Pisao je novele, crtice, feljtone, kozerije, političke članke i dr.; jednom riječju bio je pjesnik i publicist.

I u prozi se on osjeća domaćim kao i u svojim čuvstvenim pjesmama, jer i početak njegova prozaičkog rada pada nekako u isto vrijeme s početkom pjesničkoga rada.

Koliko li se iskrenih osjećaja nalazi u prvoj njegovoj noveli »Lucieta«?[15] U prvoj njegovoj pjesmi smjesta je zapažen njegov pjesnički talenat, a u toj prvoj noveli

[1] Sve podatke o prvotnoj narodnoj verziji, kako ju je čuo od pastira i seljaka i kako je se točno sjeća iz svoga djetinjstva, dao mi je usmeno sam g. Grgec.

[15] Štampana u »Vijencu« 1874.

njegov novelistički, odnosno bolje rekavši feljtonistički talenat. Zatim su slijedile novele: »Jedna noć«,[16] pa »O Martinju«, u kojoj mladi Jovan prikazuje na humoristički način socijalni život našega naroda u polovici prošlog stoljeća. Priča nam u toj noveli o građanima nekoga gradića N-a, koji na glas crkvenoga zvona skidaju pobožno kape, izvraćaju oči prema nebesima i glasno šapću molitvu nebeskom ocu: »Čuvaj nas tuče, groma, škole, knjige i vatre!«

Među drugim mnogobrojnim crticama i novelama osobito se odlikuje zdravim humorom novela »Anđin Božić«.[17]

Kod umirovljenoga kapetana Zorića sakupilo se odlično društvo nekoga omanjeg žumberačkog mjesta. Kapetan udaje kćer Anđu.

Anđa se sprema, da bude uređena, dok dođe mladoženja Janko Brdar, kaštanski učitelj, da onda svi zajedno pođu u crkvu. Dok se Anđa sprema, društvo se veselo zabavlja. Kućedomaćina i umirovljeni kapetan Perić, stari konzervativci, kritiziraju sve, što nije onako uređeno, kao što je bilo u doba njihove mladosti. Učitelj Marko, kao »fiškuš« društva, zagrezao je u diskusiju sa šumarom Zečevićem. Diskutiraju o darvinizmu, premda ni jedan ni drugi nema ni pojma o toj teoriji, ali to njih ne smeta, jer vince ih bodri u njihovu učenu razgovoru. Kad se društvu priključio i mjesni parok, postalo je veselo društvo još veselije.

Ali upravo, kad je zabava bila u najboljem jeku, bane u sobu sluga kaštanskog paroka s viješću, da se učitelj Janko sastao s nekom mladom ženom, s kojom je još kao učiteljski pripravnik podržavao ljubavne odnose. Prvi je njihov susret oživio staru ljubav — i oboje pobjegoše u Ameriku. Razumije se, da je ta vijest bila porazna i po Anđu i po ostalo društvo. Anđa se ipak poslije udala — ali za Zečevića i sretno je s njime živjela kao i Janko sa svojom ženom u Americi.

Uz mnogo opisanih žumberačkih narodnih običaja Hraniloviću je uspjelo, da i u ovoj noveli upravo majstorski ocrta tipove dvaju oprečnih tabora: modernih i nemodernih; doduše oba tabora su nemoderna, samo s tom razlikom, što jedni žele, da budu moderni, odnosno savremeni (Marko i Zečević), a drugi to ne žele.

Inače Hranilović je teme za svoj prozaički kao i pjesnički rad uzimao iz okoline, u kojoj se nalazio, a to i jest upravo glavni zadatak pravog pjesnika i ozbiljnog publicista.

U njegovoj književnoj ostavini nalazi se velik dio njegova publicističkog rada, od kojega je jedan (manji) dio štampan u starim srpskim političkim dnevnicima »Braniku« i »Srpstvu«, a drugi, veći dio, u političkom organu demokratske stranke »Jedinstvu«, kojemu je potkraj života bio i direktor.

Dok je onaj rad u »Braniku«, »Srpstvu« i drugim listovima više beletristički, ovaj je drugi gotovo isključivo partijsko-politički.

Njegov raniji prozaički rad upravo je enciklopedijskog sadržaja. Tako je u »Braniku« 1890. štampan onaj vanredno lijepi i kratki prikaz »Ilirizam u hrvatskoj kulturnoj povesti«, esej »Samoubojstvo« (1895.), »Moć vere« (1897.), u kojoj jasnim argumentima dokazuje moć kršćanstva i iznosi svoje mišljenje o beskonačnosti. O tome pojmu kaže: »Ja vidim pojam beskonačnosti svagdje na svetu. Po njemu smo dobili sklonost k onome, što je izvan čula, što je u svačijem srcu. Ideja Boga je pak jedan oblik ideje beskonačnosti. Dotle, dok misterijum beskonačnosti obuzimlje duhove, bit će podizani kultu beskonačnosti hramovi i žrtvenici, te ćemo viđati, gde ljudi na pločnicima tih hramova na koljena padaju zaroniv se u misao beskonačnosti. Nije li pojam ideala refleks beskonačnosti, koji nas pod lepotom na to potiče, da sebi predstavimo još veću lepotu. Jesu li znanost i čežnja za poznavanjem što drugo, nego nagon, da proniknemo tajnu svemira? I gde su prava vrela čovječjeg dostojanstva, slobode, moderne demokracije, ako ne u pojmu beskonačnosti, pred kojom su svi ljudi jednaki? Čovječanstvu treba duhovne veze, bez koje bi u društva postojale samo izolirane porodice, horde, ali ne bi bilo pravoga društva. Ova tako duhovna veza ne može biti drugo, nego religija. Religija je jedna od onih ideja, kojih potrebu već to dokazuje, što je ona u svim vremenima bila onaj štap, o koji oslonjen, slabi čovjek traži, da prevali ponore života, i ako tih ideja posve ne razumemo, nije krivnja u njima, nego u našem ograničenom shvatanju«.

U »Braniku« su štampane i »Crtice iz fiziognomike«, u kojima upoznaje širu javnost s Lavaterovim otkrićem fiziognomike, t. j. »znanosti, koja nas uči, kako se po spoljašnosti može poznati čovekova unutrašnjost«.

Još jedan vanredan prikaz naše hrvatske književnosti Srbima »Savremena hrvatska književnost« štampan je 1912. u »Srpstvu«.

U spomenutim listovima ima još dosta članaka poučnog sadržaja, koje ne možemo sve ovdje ni navesti.

Njegov kasniji prozaički rad u »Jedinstvu«, kako je već spomenuto, isključivo je politički. Pod šifrom »i« pisao je on u uvodnim člancima bilans savremnoga političkog života u našoj novoj državi kao na pr.: »Za braću Ruse«, »Opravdani zahtevi«, »Nikada«, »Radikalske neprilike«, »Jadransko pitanje«, »Agrarna reforma«, «I opet kriza«, »Zastoj u državi« i mnogi drugi članci, kojih takoder radi množine ne možemo ni nabrojiti.

Osim ovih članaka, koje je pisao za srpske listove, ima još nebrojeno mnogo članaka iz njegova pera svih mogućih sadržaja po različitim hrvatskim listovima kao na pr.: u »Vijencu«, u kojem je od vremena do vremena surađivao sve do pred smrt, »Prosvjeti«, »Obzoru«, u almanahu »Hrvatskoj«, »Hrvatskom domu«, u »Glasu Matice Hrvatske«, »Kolu Matice Hrvatske«, »Hrvatskoj vili«, karlovačkom »Svijetlu« i dr.

*

Nakon ovoga našeg razmatranja Hranilovićeve poezije i prozaičkog rada mogli bismo učiniti resume svega.

Jovan Hranilović kao književnik i pjesnik spada u legiju onih književnika i pjesnika, koji su u svojim djelima ostavili sebe. Koliko toplih osjećaja prostruji našom dušom, kad čitamo Arnoldovu poeziju. Ta — to je biografija u stihovima; u njoj su upisani svi nježni osjećaji, sve misli, svi dojmovi duše, »koja drhće na svaki svemirski dah«.

A što je drugo poezija Arnoldova pobratima Hranilovića? Vidjeli smo, da je i to biografija jednoga pjesničkog života; jednoga života, koji je naprije mladenački ljubio i živio u visinama pjesničkih ideala, a zatim, koji je kao pastir ljudskih duša pošao u život. Koliko gorkih i čemernih dana ima taj život, koliko čovjek mora da pati u toj dolini suza, u tim okovima tijela, dok dođe onaj sveti posljednji čas, kad čovjek uz drhtaj plamena svijeće baca posljed-

[16] Štampana u almanahu »Hrvatska« 1880.

[17] Štampana u »Kolu Matice Hrvatske« 1907.

nji pogled prije odlaska u beskonačnost na onu trnovitu stazu, koja vodi »od kolijevke pa do groba«. Pa kad čovjek prozrijevši u život shvati njegovu tragiku, što ga drugo osjeća, nego li ono, što je osjećao i Hranilović: ništavilo života i smisao smrti? Ali ipak bio život kakav mu drago, ne ostavlja se bez suznih očiju ova divna harmonija prirode, u kojoj si je čovjek patnik toliko puta zaželio, da dođe ona tajna sila, koja riješava boli i vodi u carstvo vječnog mira.

Eto, na jednoj je strani želja, da se završi ova životna gluma, a na drugoj je strani bojazan, da će taj završetak skoro doći. Ta borba između životnoga biti i ne biti, što je drugo, do li pojav pesimizma i optimizma? Pa i što bi bilo od nas ljudi, da u našim dušama nema optimizma? A što bi bilo, da ne znamo za boli, da ne znamo za zlobu, da nema pesimizma? Bili bismo još bjedniji, nego što smo u ovakovu životu, koji proživljavamo. Pravo je rekao Rolland: »Život počiva na neograničenom zbroju patnja i okrutnosti; čovjek ne može živjeti, a da ne stvara patnje«.[18]

Ovaj problem biti i ne biti jezgra je Hranilovićeve poezije, a ujedno i dokaz, da je ta poezija esencija onoga, čime nas kaleidoskop realnog bivstvovanja upoznaje.

Ta je poezija jedno bivstvo isto kao što je i Hranilović, uzet kao individuum, samo jedno bivstvo. Ona ima u sebi sliku čovjeka; ona je duhovni Hranilović i prema tome njezina eksistencija vječnoga je karaktera.

Prema ovoj konstataciji Hranilović je realist, a ona romantika, koja također postoji u njegovoj poeziji, samo je jači impuls onoga optimističkog u čovjeku.

Inače Hranilović je književni konzervativac (ali ne politički). Glavna nota njegove konzervativne poezije je patriotizam. Taj patriotizam uvijek je jaka karaktera i ne odstupa niti onda, kad je književnost poslije Khuenovih nasilja[19] zaplovila drugim modernim strujama. Te nove književne struje svih mogućih deviza tražile su odstup patriotizma i svega onog, što je usko povezano uz uspomenu na narodnu prošlost.

Taj pokret sam po sebi ima zdravu ideju, jer on bi bio put do kosmopolitizma, a to bi bio zaista ideal, kad bi nestalo granica i svi kad bismo se osjećali jedno: — ljudi.

Ali kako smo mi i opet samo obični ljudi i esencija nekonsekventnoga, ta je ideja i opet samo san mladih idealista.

I zato odreći se svoje tradicije, odreći se prema tome i svoje narodnosti, odreći se onoga, za što su se kroz stoljeća i stoljeća prolijevali potoci krvi, napredak je vrlo problematične naravi. Uz takav napredak Hranilović kao stari patriot nije htio, a nije ni mogao da pristane. On nije poricao vrijednost onome, što je moderno, pače on je ono, što je po svome sastavu bilo dobro, uvijek hvalio, pa bilo to i moderno. Lijepo je kazao u 237. br. »Srpstva« (1912.): »U tolikim mojim referatima o hrvatskoj savremnoj književnosti, što su štampani u »Letopisu Matice Srpske«, nije niko mogao naći ni traga zlonamernom podcenivanju hrvatske modernističke proizvodnje, ma da ja inače nikada nisam tajio i ne tajim, da smatram import modernističkih nastranosti iz velikog sveta u hrvatsku i srpsku književnost: štetonosnim zastranjivanjem s utrenika, na kojima jedino može književnost kod naroda, koji vode tešku borbu za održanje svoga narodno-kulturnog života, vršiti svoj blagotvorni upliv i biti pomagačem u toj teškoj borbi za opstanak«.

Ali, kad bi se dirnulo u ono, što je njemu kao dobrome patriotu bilo sveto, onda je Hranilović znao biti i žestok braneći stajalište »starih« (na pr. polemika s Milanom Marjanovićem).

Kad je jednoć Skerlić u svome listu nazvao pjesnike konzervativce grobarima, a njihovu poeziju grobarskom, odgovorio je Hranilović: »Baš bi g. Skerlić mogao znati, koliko je upravo patriotska poezija doprinela triumfu nacionalne misli, koja je sada tako sjajno sinula na Balkanu, okupana i okrštena u junačkoj krvi herojskih boraca za krst časni i slobodu zlatnu«.

Pa Hranilović imade i pravo, jer se nama zaista radilo o »biti ili ne biti« ne samo političkom, nego i o nacionalnom i uopće socijalnom. Druga je još važnija činjenica, koja brani Hranilovićevo stajalište, ona veoma važna opomena, koju napominje i Tagore kao gorljivi protivnik nacionalnog šovinizma: »duh naroda mora ići uporedo s duhom svoga vremena«.[20]

A to baš nije bilo kod nas, nije sada, a niti će tako skoro biti i zato modernizam nije našao kod nas tlo pogodno za svoj razvitak. Pače i pokretači našeg modernizma malo pomalo sve više približavaju se starim kolotečinama. Zanimljivo je, što Hranilović o tom kaže u predvečerje svoga života »Danas se može o tom razdoblju naše najnovije kulturne povijesti mirno i objektivno govoriti. Sami prvaci modernističkoga pokreta u našoj književnosti priznali su, da taj pokret nije uspio, da je tako zvana moderna nosila već u svom početku, kao deplasirani tuđinski import, klicu rasula i smrti. Talentiraniji i spremniji pokretači secesionizma i modernističkog pokreta kod nas, našli su, iza prolaznog lutanja po bespuću, pravi put, te od svega njihova modernizma nije ostalo ništa drugo nego ponovno konstatovanje stare istine, da u pjesničkom i umjetničkom stvaranju ono, što je novo, mora biti i dobro i lijepo, da su pojmovi: istinski, dobri i lijepi zapravo metafizički identični, a naročito, kada se radi o pjesničkoj umjetnini. Ali osim te konstatacije ostalo je u dušama nekih pionira modernističkog pokreta kod nas i nešto zlovolje i žuči na protivnike toga pokreta, pa dakako i tobožnje dosljednosti u podcjenjivanju književničke proizvodnje protivnika modernizmu.[21]

Eto, Hranilović je dosljedan svome stajalištu do smrti.

Još je nešto potrebno napomenuti, što izlazi iz analize Hranilovićeve poezije, t. j. da on nije nikada htio da bude pjesnik didaktičar. Ako je koji put i poučavao, to poučavanje nema didaktičkog tona; to je samo intermezzo njegove pjesničke intuicije. Ni etika ni estetika njegovih pjesama nema didaktičkog korena, već čisto psihološki. Njegova je poezija čisti subjektivizam. Njegova je pjesma, kako sam kaže:

[18] R. Rolland: »Gorući grm« II. (»Konac putovanja«).

[19] Dok je Khuen bio na vladi, uspjelo mu je, da u Hrvatskoj dade srpskoj manjini nadmoćnu vrijednost. Ta Khuenova politika bila je snažan udarac na Strossmayerove ideje, na njegovo jugoslavenstvo, jer su se time probudile vjerske i kulturne opreke između Hrvata i Srba, pa su nastale plemenske mržnje. Mladi književnici to opaziše i odlučiše reagirati na Khuenov otrov, koji bijaše bacio među ta dva bratska naroda.

[20] Rabindranat Tagore: »Nacionalizam u Japanu«.

[21] »Vijenac« (knj. III. br. 1.); iz članka »Dr. Đuro Arnold«, — pisano 19. XII 1923.

»Tihani šapat zelene gore
Ona je spomen prošlih već dneva
Nejasan naslut dneva budućih«.

Ona je

Pismen spomenik ljubavi, gnjeva,
Sudbe cjelova lednih, gorućih
Ona je zanos do ideala«.

Ona je ushit;

»Ona je suza, što no ju spleće
Duša iz svoje tajne cvjetane«.

A to je daleko više, daleko uzvišenije od pusta moraliziranja.

Njegova je poezija autobiografija njegove plemenite duše, u kojoj je zapisano perom žarke patriotske ljubavi ono uzvišeno geslo: »Iz naroda za narod!«

Kad čovjek čita njegove pjesme, u duhu osjeti pred sobom ili Hranilovića, mladog idealista, kako pun života, veseo i radostan s ljubavnim žarom u srcu pjeva pjesmu mladovanja. Ili najednoć osjeti pred sobom Hranilovića u predvečerje njegova života, kako s lirom u ruci upire u nas neki čudni pogled, dok mu lirine žice jecaju pjesmu Lola — pjesmu tuge — pjesmu predsmrtnicu. I kad tako slušamo sa žica njegove lire i pjesmu mladovanja i pjesmu predsmrtnicu, onda obuzeti divnom harmonijom obojega i nehotice šapnemo: Zaista je ta plemenita duša pravo čedo nebesa!

Imao bih o njemu još mnogo toga da kažem, jer njegov rad je obilan, ali držim, da sam dosta učinio i time, što sam barem podsjetio na pjesnika, koji je u svojoj posljednjoj pjesmi »Gospodine« — »stojeći na pragu večnosti osetio čeznuće duše za Bogom i moć vere kršćanske« — toplo šapnuo onome, kome je kroz cio život vjerno služio: moja je duša

»Obasjana rajskim svjetlom
Evanđelja Tvoga,
Shvatila je pravu svrhu
Žića zemaljskoga«.

I stari — sijedi patriot na pragu u vječnost nije zaboravio, da klikne Gospodinu:

»Ah povedi rod mi dragi
Putem što no vodi
K jedinoj mu pravo sreći
I k pravoj slobodi!«

Koliko li je ljubio svoj narod, a narod mu i vraća tu ljubav: — sagradio mu je spomenik zaboravi. Ali nije ga zaboravila »ona«, kojoj je pjevao od mladosti pa do groba; nije ga zaboravila njegova — draga Hrvatska, koja mu nad pustim grobom tihano šapće onu Kranjčevićevu:

»Snivaj, tužna žrtvo, iza nepokoja — —
Mrtav si mi ponos — živ mi vjera bio!«

Pa kliknimo i mi uz tihani šapat njegove drage majke domovine, njegove vlastite riječi:

»Slava Tebi! Mir pepelu Tvome,
Diko našem rodu hrvatskome!«

Mato Božičević.

»GROZDANIN KIKOT«.

Crtajući naslovi list za ovu knjigu[1] g. S. Sretenović ili nije čitao knjige ili nije točno znao, šta ima da prikaže: jer onaj čovjek nije ni Ozren niti ikoje lice iz pripovijetke, nego (po nošnji) — musliman, kakvih uopće u knjizi ni nema. Ali je crtača možda ipak vodio pravilan instinkt: sensualnost ove knjige kao da je orijentalnog podrijetla. Ona nije helensko-poganska, jer nema antikne vedrine; pa makar da je ona melanholija, koja ju umjesto toga provejava, možda i slavenska, sama je bit ove sjetilnom erotikom prezasićene atmosfere strana. I kad bismo htjeli da u kratko izrazimo njen osnovni sadržaj, ne bismo ga mogli točnije označiti nego turskim izrazima: dert i sevdah. Dertlije su ti ljudi, što po vas dan dangube po gostioni između pijanog bučnog veselja i sentimentalnog sumornog »Weltschmerza« — i u tom osnovnom psihološkom ugođaju umio je g. Humo da dade neobičnu plastiku pojedinih figura i bogatu nijansiranost njihovih individualnosti. A ta prebujna erotika, koja umije da bude i delikatno meka i sensusalno gruba do krajnjih granica, nije li ona toliko srodna s onim prigušenim i strastvenim treptanjem sevdalinka? Sav je zrak za g. Humu pun erotike, čitava priroda nije drugo nego okvir za priču o ljubavi Grozdana i Grozdane, mitskih lica, koja autor vidi u suncu, u cvijeću, u lišću, u zraku, u šumi, u planini, u svemu. I u tom okviru, paralelno s mitom o Grozdanu i Grozdani, teče sjetilna erotska priča o udovici Ivanki i, u isto vrijeme, delikatnija ali ne manja strasna o djevojci Grlici, koja pada žrtvom tuđe pohote, poludi i skače u ponor. Ozren, glavni junak obiju tih erotskih niti, nije seljak, premda se ta priča odigrava na selu, u čarobno opojnoj prirodi. On je intelektualac i u svojoj biti tip modernoga čovjeka, koji je plijen svojih sjetila i bilo kakvih senzacija, ma otkuda one doiazile. A sve to na podlozi one sasvim moderne, upravo animalne radosti života i sumorne bezvoljne resignacije u isti mah. U tom osnovnom ugođaju nalazi pisac vrlo suptilnih nijansa crtajući prirodu i neobično izrazitih tonova u psihološkom karakterizavanju. Kao što čitava priča o Grozdanu i Grozdani nije drugo no projekcija duševnih stanja u prirodu, tako se opet ugođaji prirode spontano prelijevaju i odražavaju u duši (»tužno i umorno peva svelo lišće u meni«). U tom naročito leži toplina i privlačivost piščeva pripovijedanja, koja nesumnjivo odaje talenat. A sjetilna raspojasanost Grozdanina obijesnog kikota slegnuti će se s godinama — ili će razoriti svoga autora kao što je razorila stari Orijent. Lj. Maraković.

DANAŠNJA KNJIŽEVNOST.

Povodom nekoliko novijih publikacija o sadanjoj evropskoj i američkoj književnosti sintetizira André Chaumeix[1] njene glavne karakteristike ovako: Mnogo se danas govori i piše o univerzalnosti suvremene literature. Međutim, ako pobliže ogledamo ovu tvrdnju, opazit ćemo, da taj izraz ne može da znači djela tako velika i trajna, da bi nadilazila granice zemalja i vremena za vjekove. Dante je n. pr. univerzalan ili Goethe, koji su duboki tumači općih ljudskih osjećaja, i koji uza sve svoje rasne osobine daju ono, što je oduvijek bilo svakomu razumljivo, svakomu prilazno i za

[1] Hamza Humo, Grozdanin Kikot, Beograd 1927. Izdanje S. B. Cvijanovića, Moderna biblioteka 33.

[1] Les jeunes et les littératures étrangères, Revue des deux Mondes, 1. listopada 1927., str. 697.—710.

svakoga znamenito. I ako se danas opaža izvjesna cirkulacija imena i djela, n. pr. Wellsa, Shawa, Marcela Prousta, utjecaj ovih pisaca nije ništa veći ni univerzalniji, nego onaj, što su ga na prethodnu generaciju vršili Ibsen ili Tolstoj. Ova dvojica kao i Kipling i D' Annunzio izgubili su znatno na svom utjecaju — sve što je privlačilo prije 1914., danas je palo u pozadinu. Ali uza sav međusobni utjecaj različitih literatura ne može se govoriti o njihovu univerzalizmu u tom smislu, kao da bi one bile jedna cjelina, vezana autoritetom nekih univerzalno velikih prvaka, nego se može govoriti o paralelizmu, o dosta dubokoj analogiji u metodama i u ciljevima. Jedna je od najupadljivijih zajedničkih osebina u tim literaturama preziranje reda i poretka, kako ga je shvaćala tradicija. Nema kompozicije, nema logičnog nadovezivanja osjećaja ili misli, nema priprave, nema čak ni veze između prizora, koji slijede jedan iza drugoga. Precizna opažanja, slikovito gomilanje senzacija, bez brige za intelektualni odnos između stranica i rečenica. Kao usred impresionizma, postupak vas sjeća na »točkastu« slikarsku školu ili na kino. Asocijacije slika zamjenjuju nekadanje udruživanje ideja. Iza toga slijedi neka vrsta istrgane poetike, koja ima svoje tajne, a za upućene i svoju draž. Jedno od lica francuskog romansijera J. Kessela kaže: »Pozor! zanijet ću se! Vi ne ćete ništa razumjeti, vi koji volite kompoziciju u riječima i u spisima!« To bi moglo biti pravilo nove poetike. Ono što se danas zove romanom, nije nego slijed novela, eseja, opažanja pomiješanih sa simbolizmom, gdje se nižu konkretne činjenice, impresije, boje, mirisi, oblici i zvukovi. Pripovijedanje se prekida monolozima, drugi put su opet samo pitanja i odgovori, a ponajviše je takvo djelo unutarnji monolog junaka ili samoga autora. Značajna je karakteristika Marija Pucinija, koju daje njegov francuski prevodilac Leluc: Pucini svijesno uklanja sve, što pripada fantaziji, sanji; on se je dragovoljno omeđio na ulogu strogog posmatrača. »On ne komponuje, ili jedva da komponuje. On opaža i bilježi svoja opažanja.« Ne treba ni kazati, da u ovako shvaćenoj književnosti naročito mjesto zapremaju slike. Ali one ne služe samo zato, da prikažu vanjski svijet ili precizne oblike. One imaju da prevedu najfinije nijanse osjećaja, svakovrsne senzacije, najnejasnija stanja srca i duha, da naslutimo ono, što nije izričito kazano. I ako su se dakle današnji pisci odrekli dosadanje discipline, i ako su rastrgali govor i rečenicu, te prihvatili direktniji i nagliji način, koji stvar više sugerira, nego što je izražava točnim riječima, ipak su se poslužili rezultatima i naturalizma za vanjski svijet i simbolizma za unutarnji. To je dakle neka vrsta eksaltovanog realizma, u koji ulaze ne samo konkretni predmeti, nego i sve senzacije, najsvjesnije kao i najtajnije. — Druga je, i to vrlo vidna, zajednička crta krajnja sloboda, kojom mladi pisci pišu o fiziološkim pitanjima. Nipošto se to ne smije zamjenjivati s laganom ili erotskom literaturom. Val Freudovskih teorija, toliko osporavanih u nauci, unio je u sve književnosti objekte, koji su bili dosad nepoznati piscima u većini evropskih zemalja. Francuzi su doduše u tom i prije bili manje suzdržljivi, ali način i stanovište, s kojega se sada o tom govori, bitno su drukčiji. Čak pisac kao što je Galsworthy, psihološki analizator i socijalni historik, upotrebljava izraze, nad kojima bismo se pred jedno deset godina bili zapanjili. Valéry Larbaud tumači tu pojavu isporedujući je s mističkim Bestijarijima, sa kiparskim prikazama u katedralama srednjega vijeka, kada prikazivanje grijeha sa svim opscenostima nije smetalo kršćane u to doba velikog vjerskog žara. U svakom slučaju, ova smionost nije isto što libertinizam XVII. vijeka, jer je iskrena i ozbiljna, štaviše to je kao neka opsjednutost ili muka. Chaumeix izvodi ovu karakteristiku kao posljedicu suvremenog pojma o ličnosti: nova književnost ne vjeruje više u ličnost, u ono, što se je nekad zvalo karakterom. Čovjek nije više individualna eksistencija, nešto što je u sebi jedinstveno ili suvislo: on je samo zbirka senzacija, niz stanja, koja idu jedno iza drugog i koja su između sebe različita. Svako biće je samo sebi nepoznanica, ili čak više nepoznanica, vođenih nejasnim silama. Jasno je, da uz takvo shvaćanje instinkti igraju naročitu ulogu, i to ne samo oni poznati, nego i oni nejasni, nepoznati, koji se odaju samo izvjesnim navikama. Otuda je dakle jasno, zašto fiziologija igra toliku ulogu, kad ona nije više smatrana mehanizmom ljudske prirode, nego kao nekim reprezentantom zakona o određenju. Pirandellova su lica najbolji primjeri za ovo shvaćanje. Dostojevski i filozofija nestalnoga, koja potječe iz Njemačke, na dnu su njegovu. — Posljednja je napokon crta ovih literatura ta, da su tužne, a tako i mora da bude. Sve su filosofije mijenjanja melanhholične. Nastojanje je ljudsko išlo uvijek za tim, da traži nešto trajno, stalno, ili čak vječno. Sada naprotiv sva književnost konstatuje nestalnost ili upravo ništavilo svega. Golemi pesimizam i nezadovoljstvo nad svim naročito se opaža u američkoj književnosti, u toj golemoj zemlji, koja inače pruža preobilje svega. Ali materijalna kultura američka nije mogla da zadovolji ljudi. Drugdje to nezadovoljstvo dolazi od pregonjenja u analizi, od nestalnosti modernog života, od preobilja gledanja i kretanja. Historija pozna već takva stanja premorenosti i nezadovoljstva nakon velikih ratova, kada je čovječanstvo tako reći sito samo sebe. Ali dubina sadanje krize dolazi otuda, što je vezana uz dosad neviđeno stanje materijalne kulture. Nikada još nisu ljudi toliko bili robovi svojih mehaničkih izuma, nikada nisu perspektive socijalnog, moralnog i ekonomskog života bile tako mutne kao sada. Čak i nauka je došla do naivne ali udobne ideje, da je cio svemir uređen matematikom i fizikom. Svijet je izgubio moralno uporište. S vjerom, kaže Chaumeix, izgubio je i nadu.

Lj. M.

DRAMSKA SEZONA.

Dosadanji tok dramske sezone prilično je pokazao glavne konture u sistemu nove uprave, a taj bi se ukratko možda označio riječima: što više rada i što više vanjskog, materijalnog uspjeha. Uveden je novi sistem predbrojke, uvedene su nove cijene, subotnje popodnevne predstave, tri dnevne blagajne i mnogo sitnijih promjena, koje olakšavaju publici saobraćaj s kazalištem i postavljaju ovo na što širu bazu općeg interesa. Analogno tomu uvodi se što više premijera; početak i svršetak predstava smješten je zgodnije, a ne zazire se i od kraćega trajanja, što je naročito znatna prednost za ljude zaposlene i one, koji nisu za dugo sjeđenje. Čudno je, kako se prije nije opazilo, da mnogi vole kino baš radi toga, što traje razmjerno kratko i ne otima mnogo vremena, dok su predstave, naročito u Tuškancu, znale biti nepotrebno i nerazmjerno razvučene, samo da ne svrše prije jedanaest. Ovaj praktični smjer osjeća se i u repertoaru. Možda nikad još nije u tako kratko vrijeme bilo toliko premijera u oba kazališta. Pri tom su one što je mogućno više ekonomične, tako n. pr. da »U revoluciji«, »Fanny i njena rodbina« i »Sonjkinov glavni zgoditak« igraju od početka do kraja u istom dekoru, a i izdaci za kostime i dr. razmjerno su minimalni. Sve to ima svojih neospornih prednosti, naročito u finansijskom pogledu, što nipošto ne

valja zaboraviti u doba nemilih ekonomskih kriza i redukcija. Ali sve to ima i svoje naličje, i to vrlo važno. Ono pojednostavljivanje dekora nije samo znak razborite ekonomije, nego znači, ujedno s literarnim karakterom izabranih komada, svakako reakciju na »lude« eksperimente prijašnjih sezona. Čini se, da se uprava hotimice odriče svih djela, gdje bi trebalo smionije zasegnuti u probleme postavljanja i realizacije drame na pozornici. Izuzevši Langrovu »Periferiju«, koja je već odavna obećavana, pa je morala konačno i doći, sav je repertoar u znaku neke salonske hladnoće i očitog otrežnjenja. Jedino je Kosorovo »Pomirenje« imalo da bude neki reprezentativni komad s jačim pretenzijama, ali je baš ta »tragedija proroka«, izvučena bez potrebe nakon desetak godina, značila slabo proroštvo za literarne uspjehe repertoara. G. Kosor je nedoličnim uzvratom na kritike sam dokazao, da se na njega ne mogu primijeniti mjerila normalnih umjetničkih uspjeha, pa je čudo da to uprava već prije nije znala zajedno s tim, da g. Kosor »Pomirenja« nije isti kao i g. Kosor »Požara strasti«. Rollandova uznosita pjesma plemenite čovječnosti, koja je kod nas sasvim promašeno okrštena »U revoluciji«, vrijedna je i ozbiljna prinova repertoara, ali treba uvažiti, da ovaj francuski naročito naglašeni smisao za jasnoću i mjeru, baština klasičnih majstora triju jedinstava na pozornici, našu rasu ostavlja prilično hladnu i doima je se prilično namješteno. Koliko god za mene lično ova divna sažetost čitava događanja u jedan jedini neobično harmonično zamišljeni čin znači neobičan i vrlo visok estetski užitak, treba priznati, da se kod toga vrlo osjetljivo zapaža premaranje i nemir publike i »ono nešto«, što nepobitno kazuje, da naša krv struji drukčijom dinamikom i da se ovakva suptilna umjetnost ne može kod nas u većoj mjeri držati. A »Fanny i njena rodbina« od Jerome Jeromea, i ako vanjski zabavnija a literarno slabija, u stvari je također predstavnik jedne konvencionalne kulture, protiv koje se Jerome bori tek vrlo blagom socijalnom kritikom i melodramski dirljivo udešenim svršetkom. I tako, premda kazalište mnogo d a j e, ono sada razmjerno malo s t v a r a, i da nema g. Strozzija kao režisera, kreativna bi strana gotovo sasvim izostala. Mislim ona, koja otvara nove vidike i krči putove, a ta jedina i zaslužuje to ime u naročitom smislu riječi. Istina, g. Ivakić je nešto takva pokušao u »Pomirenju«, gdje je stradao krivnjom autora, ali i u Juškjevičevu »Sonjkinovu glavnom zgoditku«, gdje je nastojao da ovoj naturalističkoj socijalnoj studiji dade neku grotesknu stilizaciju. Ali u tom je u istinu bilo malo uvjerljivosti, jer je ta »tragikomedija« slučajno baš današnjem čovjeku i suviše krvava zbilja, a da bi u tom tražio neke izvještačene efekte. Istina, sam autor u karakterizaciji Sonjkina daje izvjesne crte, koje podsjećaju na karikaturu, ali da nije nepotrebito jako naglašene judaizacije pojedinih figura, kud i kamo bi jače bila naglašena tragika motiva. Dokazom je tomu i činjenica, da onako instinktivno jaka i superiorna sila kao što je gđa Kraljeva, u čijoj je vanjskoj figuri najmanje bio naglašen židovski tip, gotovo nikako nije ušla u taj stil »groteske«; a svakako je jasno, da krivnju na toj stilskoj disparatnosti nosi i sam autor, koji nipošto nije prvoklasna sila. G. Verli potvrđuje naše već prije stečeno uvjerenje, da je on vrlo spretan režiser, koji odlično poznaje zahtjeve svoje umjetnosti, ali ne izlazi iz granica konvencionalne korektnosti, tako da se njegova individualnost iza toga potpuno gubi. Posljedica je ovakve repertoarske politike ta, da su svi glumci podjednako zaposleni, što bez sumnje lijepo uravnotežuje budgetske probleme i pojedinaca i samog kazališta; ali i to, da one najdragocjenije sile, koje su u naponu superiorne umjetničke snage ili u jeku najjačeg i najinteresantnijeg razvijanja, kao što su gđa Podgorska ili gđa Kraljeva, ostaju neiskorišćene, bez mogućnosti da afirmiraju onu unutarnju nezasitnost stvaranja, koju mora da osjeća svaki pravi umjetnik — a veliki ponajviše — i s kojom je očito računao režiser kova Gavellina — ali g. dr. Gavella je, kako se vidi, imao u kazalištu toliko protivnika, da su s užitkom izmeli iza njega svaki trag njegova smionog i snažnog djelovanja.

L j. M a r a k o v i ć.

B I L J E Š K E

Neoprostiva pogreška. »Volja« (Beograd, II. knj. III. 1. (srpanj 1927.) registrirajući sadržaj »Srpskog književnog Glasnika« bilježi ovo: »Ljubomir Maraković, najbolji hrvatski kritičar čija je pogreška što pripada kolu »katoličkih« pisaca oko Hrvatske Prosvjete objavljuje sažet, u mnogom točan članak o Gjalskom«. Neka mi bude slobodno, da bez polemičnih ambicija uglavim tom prilikom ovo: u svom magistralnom eseju »O vaspitanju ukusa« g. Bogdan Popović nabraja d e v e t naročitih osebina, koje treba da ima onaj, koji hoće da stvara sudove o stvarima ukusa. To su: 1. od prirode nježno osjećanje; 2. živa i plastična mašta; 3. opšte obrazovanje; 4. poznavanje velikog broja književnih djela; 5. književno znanje jezika; 6. pravilan sud; 7. stručno obrazovanje; 8. poznavanje čovjeka; i 9. veliko iskustvo života. (Ogledi I. 11.) Ne čini li vam se, da bi ovom popisu kao njegov završetak i krunu trebalo dodati još jedan, deseti uslov: ž i v i d o d i r s a ž i v o t o m, s njegovim strujama i pokretima, s njegovim potresima i usponima, s njegovim političkim borbama i socijalnim gibanjima, s onim naprosto, bez čega je i književnost i umjetnost puko i prazno estetiziranje bez dubokoga korena u srcima i savjestima čovječanstva. Ako je tako, onda može biti samo pitanja o tom, da li su ti pokreti i smjerovi banalna demagogija i barbarsko vandalstvo (vidjeli smo u naše dane primjera i za to), ili su životvorne moći, koje, obuhvatajući cio život, nose u sebi izvore i klice snažnih fermenata za nove i prave e s t e t s k e v r i j e d n o s t i. Mislim, da to ne trebam ni dokazivati o elementu, koji je stvorio Danta i Calderona, i umjetnosti tolikih vjekova dao motive za najdublju i najveličajniju stvaralačku inspiraciju. Daleko od svake filistarske i nametljive tendencije, treba da bude u našem životu, pa bio on posvećen i samo umjetnosti, nešto, zašto ćemo se moći i umjeti boriti i trpjeti, živjeti i umirati, a to nikada ne će biti »čista« umjetnost!

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika“: Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. STUDENOGA 1927. BROJ 11.

IZ KNJIŽEVNE OSTAVŠTINE † ĐURE SUDETE:

Sutoni.

*
* *

I.

Gasnu boje večernje
i stabla tiho šute.
Do zemlje vise oblaci
ko vlažne krpe žute;
do zemlje vise oblaci
i podmuklo se ruše
po mislima u vrućici —
na trudne, trudne duše.

Već sve je, sve je umrlo
i sve su duše same;
izgorile su zastave
u bezdanima tame —
još pred čas jedan žalostan
krik se mogo čuti —
i njeg je netko zgasio
i sad u mraku šuti...

II.

Spusti zavjese, majko,
noć se već sablasno gasi
iz bašte teško vonjaju
uveli ananasi;
prebaci zasun posljednji,
strah me spopada ludi,
danas su tako žalosni
kuće, debla i ljudi...

O, zašto lišće opada
s drveća žuto dolje?
Zašto je, kad se isplače,
čovjeku uvijek bolje;
zašto se dani gase,
kad sjutra će gasit se opet
i sunce s neba silazi
kad zorom će s nova se popet?

Zašto se danas pati,
kad sjutra će patit se s nova,
zašto kad čovjek umire
ima najviše snova?...

Prebaci zasun posljednji,
nemoj me ostavit sama;
noćas je tako žalosno —
noćas je takova tama.

Mrtvo sunce.

Prerano gasiš sunce,
bijela radosti moja,
drumovi puni su ptica
i trave crvenih boja

U šume, u visine
snove sam poslao svoje,
jošte ni minuli nisu
niz tihe dvorove moje.

A ti već gasiš, toneš
i crne koprene bacaš —
kud ti se tako žuri,
kud tako žurno koracaš?

Sunce.

Sunce!
Sunce!
Kako te dugo nisam vidio
već cijelu godinu,
samo četiri bijela hladna zida,
sjever, što pod prozorima vječno rida
i težak gvozden strop.

Danju te slušam kako hodaš oko kuće,
tapkaš s djecom po lišću i plašću,
trčete po livadama, ptice tražite po hrašću.
A kada dan svoj plašt za gorom svuče
mračne se sjene u sobu uvuku
tek san mi ostaje o tebi
i suza koja u vječnome muku.

Onda mi se čini,
da je negdje daleko, jako daleko
kućica sunčana u šumi na čistini
i u njoj mali mekani krevet.

I sve je tiho u njoj. Tako tiho i suncem obasjano,
da se ni boli osjetit ne mogu,
da čovjek zaboravlja tko je
da ne zna već za patnje svoje
i spokojan zatvara oči...
Sunce!
Sunce!

Sunčano jutro.

Daj mi, Gospodine,
čašu rose jutarnje, —
ljepotu
cvijeća na kom je titrajuć tekla;
da se pričestim,
da se očistim
od svake ljage nutarnje,
pa da zaklikćem ko ševa u zoru plavu,
što se diže u visine i tamo pjeva slavu
i čast
i diku
i spas stvorenju svakom,
koje se uzda u Gospodina.

Jutarnja šetnja.

Ispod grana
u sjenama
jošte niže,
gdje dragulje mjesec niže
u proljeća rana

Tihim hodom
proć ću danas
da se molim —
tiho dobrog Boga molim
nad samotnom vodom

Za nju,
za vas
i za onu malu braću,
što uz žuti tihi krevet
u bolnici
plaču.

Da im ova
tiha noćca bude dobra,
da im sklopi tihe oči
i izljubi u samoći
usta puna snova.

*
* *

Umiru večernje boje.
Mladi bolesnik sanja:
tihe i svijetle sjenke
igraju preko granja.
Silaze preko druma —
tamo je stara šuma.

Umiru večernje boje.
Ruže su bolno trudne
putnici traže konak
samo sjene budne
Silaze preko druma
tamo je stara šuma.

U njoj imade kuća
i bijeli mekani krevet
i sve je tako tiho
ko da je noći devet
tihih proljetnih noći
sklopilo njene oči.

U njoj se sanja slatko
ko sjenka prestaju boli
daleko, tako daleko
što duša žalosna voli —
ej, do nje jednom doći
i sve će, sve će proći.

Mladi bolesnik sanja
smiješak mu titra vrh usta
i tko bi znao od čega
smiri se krošnja gusta:
smije se oblak vrh druma
i stara čarobna šuma.

Grana jorgovana.

Prvi dio fantastične pripovijetke „MOR“.

Kad počne stizavati mračak za mračkom i bude ih puna soba i dvor i podvornica — sve do ribnjaka na kraju šume, dolazi mi obično Ona i otvori prozor!...

Otvori prozor i ode bez riječi nekuda...

Ja je nikad nijesam vidio! Ali sam je osjećao i uvijek je osjećam kao nešto daleko, daleko moje, što se ne da zaboraviti.

Nekad je imala garava, brončana lica i oči ko zimzelen! Poslije, samo ruke tanane i vitke ko bokovi u travka!

A danas?

Danas je Ona san! San grane jorgovana, kad se prosiplju i škripe tajanstveni mračci sa horizonta. I ništa više!

Pa ipak!...

Zar me to ona zove?

Ja ne znam!

Kad izađem na prozor, ja je ne vidim. Čujem: kako plaču zeleni valovi stare Pločnice, što teku kroz vlaće trava; osjećam miris jetrenke, šumskih gljiva i jaja. Zagledam se dugo, dugo tamo nekuda, tako dugo, dok se ne ražalostim i budem beskrajno nujan i samotan.

Ljudi, koji me ne poznadu, kažu, da je to nostalgija.

Ja ne znam šta je, ali znam sigurno, da nostalgija nije! Zato kad zatvorim prozor i užežem modrikastu petrolejku, ne ubilježim u bilježnicu ispod svog uzglavlja ništa, osim: da je, i opet, prošao jedan dan!

I.

Ima dana, koje očekujemo godine i godine, a kad nam dođu — tako smo nepripravni i zbunjeni pred njima, kao da ih nikad očekivali nijesmo!...

Ležao sam i čitao. ili što slična! Ali sam barem mislio; a možda i to ne!? Ne znam! Nad glavom mi

je šumorila vrba. Šumorila je tako polako, da sam pustio i knjigu i misli i stao je prisluškivati.

Pričala je o lopoču, koji je noćas umr'o kraj obale na pijesku i o plavim mjesečevim vatricama.

Pločnica, zelena i mirna rijeka, spavala je kao majka. Spavala je; tek da joj se disaj osjećao, u šašu ispod mene.

Ležao sam još neko vrijeme i slušao, a onda sam htio da odem. Ja sam to htio. I pošao sam. Ustao sam. Ustao sam i opet sam stao! Nijesam znao što bi!?...

Spazih je najednom, kako se spušta prudinom prema meni. Spazih je upravo onakvu, kakvu sam davno sanjao! Isti pogled, iste oči, isti stas!...

Tankim je štapićem brčkala po površini Pločnice. Prijateljica joj zaostajaše nekoliko koraka iza nje. One me nisu uočile. Možda sam zato i pobjegao!? Uvukao sam se u šaš nablizu utrenika, kojim će one proći. A kad su došle i prošle, ja ništa nijesam znao. Ničega se nijesam sjećao. Baš ničega! Ni riječi, ni sjenke, ni pokreta...

Vrba je šumorila spokojno, polako i tiho — tako tiho — kao da se baš ništa nije dogodilo.

Da li se, bar, ona ičega sjeća?...

Da li se, bar, sjeća grančice, koja joj je pomilovala kosu?

Smirivao se pijesak kud su prošle — pa su im se i stope gubile i nestajale.

Stajao sam i gledao. Gledao sam? Ja ne znam kud sam gledao i što mi je bilo u duši. Ona je bila prepuna nekih osjećaja, tako prepuna — da ih nisam mogao prepoznati — ni razabrati... u samom sebi!

II.

Kako se začudila, kad sam joj rekao, da razgovaram s drvećem. Potresla je znatiželjno crnom, kovrčastom kosom i zagledala se sa zanimanjem u moje oči.

Pa o čemu vi to razgovarate s drvećem? To mora da je vrlo lijepo!

— O čemu razgovaramo?

— O svemu! O jugovini! O novembarskom lišću i zvijezdama!

— Ono mi priča, što ga boli i raduje...

— To je zanimivo! A kako, molim vas, mi drugi ne možemo razgovarati tako s drvećem ko vi?

— Ne znam!

— ?

— Možda zato, što ga volim kao samog sebe. Možda i zato, što ga volim više nego ljude!? A vi to sigurno ne bi mogli! Sigurno ne bi mogli! Zato, valjda, ne možete razumijevati drveće ko ja!

— Dobro! Ali ako bih i ja to, jednom, mogla? Ako bih i ja mogla voljeti više drveće nego ljude, bi li, onda, uistinu mogla razgovarati s njim?

— Da! Ja mislim da bi!

— Slušajte Mor, doći ću jednom k vama da zajedno slušamo. Hoćete li nas primiti!? I moja će prijateljica doći; ona silno voli prirodu.

— Ali, ako ja ne mognem da razgovaram?

— Za volju našu ćete već moći. Jednom ćete moći, zar ne, Mor!?

— Tko zna, hoću li ga moći više voliti od vas, a onda?...

— Onda? Mi ćemo, ipak, doći, a vi se ne ćete tome protiviti.

Tko bi mislio, da šumski ljudi znadu biti tako dobri udvarači!

Udarila me grančicom po licu, nasmijala se i potresla kovrčastom kosom gledajući me duboko i rastreseno, tako rastreseno, da sam zaboravio na sve, što sam jutros čuo u šumi, i što mi je pričao ocvali glog, kad sam išao ocu po vodu...

III.

Spavam! Spavam? Ne spavam — sanjam! Sanjam u zbilji, što sam nekad sanjao u snu. Gledam u nebo i oblake i ne razlikujem, što je u meni, a

ĐURO SUDETA *(Po fotografiji.)*

što izvan mene! Igraju se i idu prudinom uz Pločnicu koja spava. Spavaju i lopoči na njoj. Sve spava. Samo se ja budim. Iz šume dolaze mirisi jagoda i ljetna tišina. Vode se za ručice i tapkaju. Tapkaju, da ne probude sunovrat pod brijestom. Noćas je cijelu noć brbljao s mjesecom povrh šume.

Zaboravljam na ruku pod glavom i mislim, da je grana. Zaboravljam, da je moj otac upravnik vlasteoskih šuma. A ja? Ja mu pomažem. Pomažem mu i nas smo oba samo podanici njegovi. I njezini!

A zašto ja to osjećam? Osjećam intuitivno neki strah. Kažu, da ima ljudi, koje, kad prviput opazimo, osjetimo u njima nešto neprijatno, nešto čega se bojimo — od čega bježimo i ne želimo da nas sretne.

A koga se ja to bojim?

Čekam je. Od podne je čekam! Rekla mi je, da će doći s gostima iz grada. Učit ću ih, kako se hvataju ribe...

On ide uz nju. Njegov je stas vitak, plemićki, a kosa mu je zagasita, rijetka. Pripovijedaju, da je to znak velikog talenta. Nešto mi tumači, ali ga ja ne slušam. Ne volim ga, eto! A ništa mi nije skrivio! Baš ništa! Progovorio je sa mnom tri riječi i to je sve. Pa ipak, ja ga mrzim! Bojim ga se! Opažam: da se gledaju duboko u oči. To me

smeta! Smeta me, tako, da bih ga najvolio...! Bože, kako sam čudan!... Što mi je on kriv?

Pljeskali su mi, kad sam ronio. Divili se mojoj snazi. Ona je gledala — čas mene, čas njega. I meni je opet dolazilo ono na um, da sam se morao stidjeti pred samim sobom.

Kad su oni otišli na brdo u dvor, legao sam u mahovinu i zaplakao. Dva su zrikavca dopuzala do mene. Uzeh ih na dlanove i stadoh plakati. Oni su me gledali zbunjeno i tužno, a kad počeše zričati, rastužih se još većma, i sva livada sa mnom do Pločnice...

IV.

Žurio sam se, da što prije dogotovim posao i pošaljem oca s podvozom na dvor. Ne znam, zašto je baš danas sve zapinjalo. Već se i mračak počeo provlačiti, kad sam sve svršio. Sve? O, ne! Danas je još nijesam vidio, pa da mogu zaključiti dan... Išao sam očekujući, da će me otac pozvati, da se vratim. Da se opet što dogodilo. Svaki me šušanj za leđima nervira. Bojim ga se. Bojim ga se ko zla čovjeka, koji nas prati pustim poljem u noći...

Ja vjerujem, da ima nešto zla, što nas prati na svakom koraku. Koje hoće: da bude sve drukčije, i obratno, nego mi to želimo. Bojim ga se i bježim... Ko zvijer pred lovcima!

Stojim na malom, osamljenom mjestu kraj Pločnice. Provlače se prvi mračci, prvi mračci i sutonove sjenke iz dolina.

Svi sjede oko vatrice. Vlastelin razgovara sa gospodjom; Arno okreće ribu i zabavlja se.

Šu je tako vesela. Šu je tako vesela, da me to upravo straši.

Pločnica se lagano pomiče. Katkada samo pućne po koji razigrani grgeč, pućne, — površina se zarumeni, zaplavi, zacrveni, — pa se opet stiša na pličinama gdje spavaju potočnice...

Šu moli Arna, da joj nešta zapjeva.

Čujem: kako mi udara bilo! Čujem ga, kako me trese, njiše ko vjetar trstiku! Nešto bih htio! Osjećam, da bih nešto htio — a što? Što se toliko uznemirujem?

Njezine su oči velike, začuđene. Začuđene, okupane i svježe kao zvijezde na širokom nebu.

Pjevajte, Arno! Pjevajte mi nešto lijepo, tiho i lagano...

Otrčah utrenikom do ivice šume! Bojao sam se, da ga čujem. On, sigurno, lijepo pjeva!

Sakrio sam se za brijest na prolazu — i zapjevao. Kako sam znao! Kako sam osjećao, da je najljepše. Baš, kad je on htio da zapjeva. Upravo onaj čas sam ga pretekao!

Šu je pljesnula rukama od ushićenja; ja sam drhtao. Drhtao sam, jecao sam, smijao sam se, a glas je poigravao i tonuo čas blizu ko iz srca, čas daleko, daleko — ko da je već davno umr'o.

Kad su prolazili mimo mene, vlastelin me udario po ramenu, a ona je malo zaostala. Uzela me za ruku i rekla:

— Mor, kako ste lijepo pjevali! Ja sam vam veoma zahvalna!

Kad sam došao kući, otac me je dugo, dugo motrio. On je mislio, da sam bolestan!

V.

Kako već dugo nisam razgovarao s drvećem! Na sve zaboravljam! Sve me to više ne zanima. Postajem filistar ko i drugi. Počinjem sumnjati i smijati se onom, što mi je prije bilo najveća, najmilija svetinja. Svejedno mi je, kojim smjerom idu grane, kojim sjene njihove. Hodam i hodim bez osjećaja; to je sve, što znam!

Ali, zato znam kud Šu hodi i s kim je. Gdje se kupa, kamo je pošla u jagode. Znam vrijeme, kad se gasi svjetiljka u njenoj sobi.

Šopen mi je postao poznatiji od gukanja grlica kraj kuće! Ona ga svira, ona ga voli, pa ga zato volim i ja!

Lutam po neprohodima, spotičem se o klade. Mirisi igraju ovršjem drveća, a ja nutrinom svoje vlastite spoznaje. Moja su prsa rutava, zamršena, divlja; moje su oči sive, modre, plave; one su prozirne kao maslačak, kad dođe jesen; kao zimzelen, kad dođe proljeće; one su kao šuma u kojoj živim. Ona je bila juče na ovom mjestu. Na ovim je kupinicima ubirala plodove, a oni su mislili, da su im njene oči sestre. Arno to nije pojmio. Nije shvaćao. Njemu to nije potrebno! Njemu nije potrebno da išta pojmi, da išta shvaća, jer mu to ne treba. On i bez toga ima sve, a od svega bira što hoće i kako hoće!...

Da, on je velikodušan! Dok se ona zanijela i pričala glasom kao iz bajke (Ona začudo, dosta priča o meni i o mom životu i pred Arnom i pred ocem i gostima, koji to, bez sumnje, na svoj način tumače) on se ponosno smiješio:

— Pa, istina, zgodan klipan! Zgodan, ali i glup kao šuma u kojoj živi!

— Ha! ha! ha!...

Kao šuma — u kojoj živi!...

Na izlazu iz šume ponovila je to Minjočka nekoliko puta. Šu sigurno ni ne zna da i Minjočka voli Arna. Zato je valjda Minjočka i potvrdila Arnovu primjedbu sa posebnim smiješkom, koji nije mogao izbjeći Arnu.

*

Kad zahladi, silazi Šu sama pod brdo. Ona neće da ostane, a Minjočka je očajna, jer Arno ostaje sam.

Šu je uzima za ruku i govori:

— Pođimo pod brdo u šumu! Kad se smiri ovršje drveća i voda u dolini, slušat ćemo, kako Mor pjeva. On tako lijepo pjeva!...

— Bože moj! Znaš li možda ti, zašto nisam juče pjevao, kad je ona došla da sluša?

— Zašto baš juče?

— Idem, slušam, stanem, spotaknem se. Pa opet pođem, opet slušam i opet se spotaknem...

Dugo, dugo — kako već dugo!...

VI.

— U davno doba neko živio je mladić jedan, koji je imao lijepe plave oči i divnu, plemenitu dušu... On je imao dušu, koja je razumjela drveće i životinje, koja je smirivala vjetrove nad šumom i bjesove čopora zvjeradi; on je imao dušu, koja je bila moja — i prozora na kući u kojoj sam stano-

vao; ona je bila vaša — i svih onih, koji su je imali, — pa su je zaboravili.

U davno doba neko živio je mladić jedan... ali on je umr'o u onaj dan, kad nije mogao ljubiti druge više, nego sama sebe. To nije bio Mor! Ni ja to nisam bio! Ja nisam Mor! Ja bih, možda, htio biti Mor — ali to nisam! A vi mislite, da sam to ja. Vi mislite, da sam ja Mor. Da vam ja to pričam... Ne! (Ali to i nije važno!) Ja sam, samo, grana jorgovana pokraj Morove kućice — kolibice! A meni se često pričini, da sam ja — Mor i da imam ljudsko srce. To mi se uvijek čini kad čujem ljude, gdje plaču. Oni tako čudno plaču!... Kao ljudi čudno.

Tako ne plaču ni lopoči, kad umiru vode u jesen!

Ni žutilovke, kad ih ostave mjesečeve vatrice!

Ni vukovi, kad im ubiju mlado!...

I ja tada pričam, kao da sam ja Mor, i da volim vlastelinovu kćerku. Da hodam po šumi i da imam isječena brončana lica i kose zagasite kao ponoć. Čini mi se, da se verem gudurama, ronim po dubinama i slušam zvijezde kako tonu iza horizonta u oblacima. Čini mi se, da sam malo čovjek, malo cvijet, malo vuk sa južnih proplanaka. Od svega ponešto.

A kad se prenem — bude mi žao! Bude mi žao, da to u istinu nijesam, pa spustim grane, da budu što šire — i hlad što dublji...

On to voli pa izađe iz kolibice, legne na travu i zagleda se u visinu, da su mu oči sve plave i bistre kao nebo. A oblaci idu i teku preko šume kao velike bijele ptice. I oni me sjećaju! Sjećaju me, da se budim i da živim; da živim i osjećam, da ja nisam Mor sa crnom kosom i rutavim prsima — da sam samo grana jorgovana — samo grana jorgovana.

Novela.

(Posvećeno meni, vama, njima i svima onima, koji se slažu s nama.)

Na 46° sjeverne širine i 17° istočne dužine! Točno na tom stupnju. Na pedljiću zemlje; zemljine korice; (a što da vam pričam, da se to nalazi na raskrsnici srednje Evrope). Vi ćete vidjeti, da to nije mala stvar, kad saznate, da se na tom pedljiću zemlje i zemljine korice dogodile vrlo važne stvari. Dogodile, a ja ne ću da ih tajim. Ja naime vjerujem, da se nešto nevažno kod nas može nazvati važnim. Naš je duh toliko osebujan, pronicav, iskričav i vidovit, da isključuje i najmanju bojazan za to. Neka mi se, t. j. neka mi »cijenjeni čitaoci« oproste, ako sam iza »Našeg Duha« izostavio možda još koji atribut, a koji bi mu po zasluzi pripadao; nastojim, naime, da budem kratak i zbit, kao što se i dolikuje našem čovjeku. A, napose, u ovom slučaju, gdje se svaka riječ važe i procjenjuje pedantnom točnošću. To je stvar naše rase, osebujnosti našega temperamenta, a napose pronicavosti, koju smo: ja, vi, mi — i svi oni, koji se s nama slažu, naslijedili — jednostavno naslijedili od naših pradjedova sa Dona, Visle i Kaspijskoga mora! Taj i takav narod i čovjek ne može da bude drukčiji; on ne može da bude ni gori, ni bolji nego što jest, jer ga jednostavno u tom priječe vrline, društvo, okolina, koja ne može biti drukčija no dobra, ali samo u toliko, koliko su joj razviti socijalni, religijski i simpatijski interesi — ili, obratno, u koliko je u njih razvit samo minimum tih interesa. Ja bih, da mogu, triput potcrtao ovaj minimum interesa, jer je vrlo važno, da se upamti, da je to jedna od najljepših oznaka i karakteristika naše rase. Naš čovjek ne može da bude no primjereno dobar i primjereno zao. Onako od svega pomalo. U boljim se krugovima to naziva »gemišt«. A to znači: čovjek na svome mjestu ili 98% od cijeloga pučanstva. Ostalo otpada na pjesnike, književnike, carinike i farizeje; prosvjetne radnike, modistice, usidjelice i piljarice, propale trgovce, bankire, sekretare, ministre i korupcioniste; od čega dobar dio zauzimaju opet idealisti po profesiji i bez nje, studenti sa ispitima i bez njih, pa napokon novinari, kritičari, glumci i profesori. Uglavnom srčika od 98% je tu, ona je tu kao činjenica, a ne kao fantom, a ona 2% balasta ima više statističko značenje.

— Napisaću eto! — Pokušaću da napišem!

— Zbilja ćete napisati?

— Dabome, napisaću novelu, ne, dramu ili pripovijest. — Nego — pravu novelu. Da! I poslaću je. Poslaću je da je otisnu. A da li će je otisnuti, to ne ovisi o meni kao piscu, nego o ukusu i sudu urednikovu o mom talentu. A ako ga i pronađe onako mrvičak jedan, ne će nimalo biti moja zasluga, značiti će, da još nisu umrle u nama sve naše rasne sposobnosti. Ime je tu nuzgredno. Prvo je narod, svijet, javno mišljenje! Ime je tek formula. A što će reći drugi, o tome ovisi. Ja sam tu tek H_2O. Romantik. A romantika je mrtva.

— Vi ste član D. H. K.?

— Društva hrvatskih književnika?

— Vi mislite član redakcije »Jutra« ili »Večernjeg lista«! Ha, ha! Ta ja nisam nikakvi književnik! Tamo su sami književnici! Eno vam n. pr. Bubnjića. On je napisao, a što je on napisao? Mnogo. Toliko mnogo, da je mogao postati urednikom »Večernjeg lista«. A to znači biti najučeniji i najmoćniji čovjek u Hrvatskoj. To znači imati prava na sve monopole pa i monopol za guranje pjesnika na Parnas. A što bih ja! Tri stepenice — pa još jedna; pa onda karta, kontrolor, uspinjača, a ako je čovjek neoprezan magarac, eto ga samo na Štrosmajerovu šetalištu mjesto na Parnasu! To se je desilo jednom mom klijentu (koji se zato nije ni najmanje pokajao), kojega sam htio da proguram na Parnas, a još nisam bio napisao djelo, koje bi bilo kao »Sveto raspelo«, a da o romanu »Na ivici« i ne govorim, jer sam u Albaniji kao dobrovoljac bio zabavljen pljuckanjem krvi, a ne pisanjem, tim poslom besposlenih ljudi, gospođice! Razumije se, da radi toga nisam mogao postati ni raznašačem »Večernjega lista«. Doduše, članom »Dehaka« bih

mogao da postanem. U tom bi mi vi mogli najviše pomoći, ali dalje ni noge.

— Onda ste član Matice Hrvatske! To ste sigurno.

— Mislite li, da bih to mogao biti ovako neoženjen? Ha! Ha! Ha! Ne govorim francuski, osim koliko je potrebno da se najedem, a nekada sam pisao i u »Anđelu čuvaru« i bio čitan više no danas najčitaniji u »Lovoru«. Prevodio sam doduše mnogo, no to sam radio ne iz književnih pretenzija, nego radi toga, jer bih dobio drugi red iz grčkoga, latinskoga i njemačkoga jezika kao petogimnazijalac. Nijesam profesor, a ne ću tako brzo da slavim 25-godišnjicu književnoga rada, prosto zato, jer nijesam ništa napisao. Mogao bih jedino da slavim 25-godišnjicu života, ali to još do danas nije bio usus u »Matici«, pa se ni ja ne kapriciram za to. A da o djelima i ne govorim. A ne znam napokon, bi li mi to uspjelo onako kao Trčaliću. Njemu je upalilo ono o noškama, račićima i o »Veselim srcima«.

I on je u redakciji »Večernjega lista«!

— Zato je napisao »Božje čeljade«. »Božje čeljade« i »Sveto raspelo« idu zajedno.

— I dobio je Demetrovu nagradu!

— Dabome, ne će je dati meni ili vama, koji još ni hartije zamrčili nijesmo. Pa to je jasno kao sunce!

— Ali njegova je »Jabuka u sarkofagu« slatka. Ja sam je triput pročitala. Mnogo sam je čitala, gospodine, mnogo!

— I zagrizli?... Valjda ste je i zagrizli, kad znate, da je tako slatka...

— Slušajte, Amiseo, vi ste danas zločesti... a da o kavalirštini ni ne govorim. Što Vam je danas?

— Što mi je? — Ništa mi nije! Što bi meni uopće moglo da bude? — Eto volim, kad osjećam i kažem ono što jesam, i kako se osjećam. Konačno, Minjočka, vi ste dijete i vaše su oči kao zimzelen. To sam sada opazio. Kao zimzelen u proljeće. Ha! Ha! Ha! I to je ideja! Ja ću uzeti vaše oči u moju prvu novelu. Razumijete! Razumijete, Minjočka. Možda će se one dopasti kome, pa će pregledati kroz prste i meni i uredniku, koji se odvaži da me ovako opasnog otisne. Biću vam posebno zahvalan, Minjočka! Vi ćete me uvesti među književnike! Vi! Vi! Vi! Ne znam, kako će se s tim složiti Srnica! Hahaha! Da! Srnica je književnica, to znate. Ona blijeda gospođica Zavjetna, koja misli, da mora biti blijeda i da mora biti najmanje komunista i mazon. Ona bi se složila sa Katarinom Aragonskom. A moje su simpatije Karlo Veliki — i naravski, Pipin Mali! Oni su se znali samo potpisati. I to je bilo sve. A ipak u bili veliki. Ma da nisu napisali »Božje čeljade« i »Sveto raspelo« i dospjeli u redakciju »Večernjeg lista«! Lirik Verglec i Katarina Aragonska — i dabome, Srnica Zavjetna — oni će uložiti svoj veto! Ako propanem, ako tako propanem — slavno će da bude! No ja vam kažem, ja ću pokušati. Ja sam tvrdoglav. Ako me niko ne štampa, pokrenuću svoj list. I tamo ću da štampam. Ne će to biti osamljen slučaj.

— Amiseo ne gnjavite!

— Gnjavim? Onda ću prestati! Dobro! Držaću vam zdravicu! Na ovom stupnju. Veliku zdravicu — o svjesnom hrvatskom učiteljstvu, (svaka ptica svome jatu leti) koje se u sedam godina sastaje 14 puta na skupštinu. Svake jeseni i proljeća! Da se najede, napije, i održi dva dosadna predavanja i deset zdravica hrvatskoj duši, hrvatskom srcu, čelik značajima, pomlatku, uzdanici i budućnosti svojoj — Hrvatskoj — narodu i da se posvadi — jer je na čelu stola Ovaj, a ne Onaj — i jer je napokon ravnateljem — ili nadzornikom postao Iks a ne Ipsilon — na koncu, jer svi ljudi ne mogu jednako misliti i da imaju jednaku predodžbu što je pravo a što nije... Ta mi smo ipak samo školnici Minjočka.

— Književnici, tašti književnici!

Da — i to je tako provincijalna primjedba.

— Nisam mislila! A nisam ni rekla. Vi zlobno iskrivljujete.

— Vi? Pa i ne mislim vas. Mislim Romanopisca. Romanopisac sa očalima, visokim čelom i lijepom bradom.

— Autora romana »Na križanju«? Ha-ha-ha

— To ja nisam rekao. To je rekao jedan mali kritičar, kad je pisao o toj knjizi. Možda je on mislio da je to važno! Više nego roman.

— A što je rekao o njemu?

— Napisao je sedamnaest redaka. U polovici osamnaestog je svršio.

— I?

— I? Drugi se za njim poveo! Napisao je o jednom slikaru, da ima duge crne kose i zamišljene daleke oči.

— Ne razumijem da ima u tom nešto naročito duhovito.

— Ništa naročito! Samo za mene provincijalca ponešto. Ja sam naučan da se udvara gospođicama, a ne gospodi. Napose mi je smiješno kad to čine mladi i do uši zaljubljeni ljudi. I, vjerujte mi, mene provincijalca više zanima stvar no lice, jer ne pojmim kakav savez mogu imati duge kose i zamišljene oči lijepog slikara sa njegovom izložbom slika, ili očale i lijepa brada i roman kojeg je napisao čovjek s očalima i lijepom bradom. Osim, ako sam kao provincijalac tako daleko, pa ne znam, da se piše sa lijepom bradom i slika sa dugom, crnom kosom!...

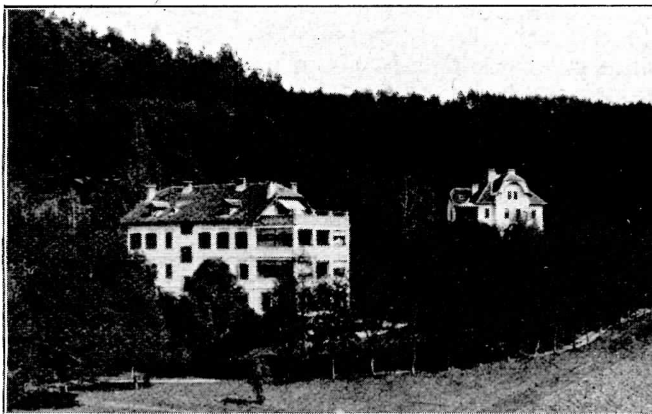
— Ja vam se čudim, da vi to ne možete shvatiti! Pa za Boga, tako se piše danas! Čitajte naše ljude, ponajbolje od »Jutra«, »Lovora«, pa do »Hrvatske svjetlosti«, pa ćete vidjeti da svi pišu tako. Tako se danas piše... Što bi vi htjeli sada odjednom?

— Ako je tako, onda sam ja propao! Vjerujem da sam propao. Ni vaše oči, koje su plave ko vinlandski otoci, kad ih oplaču zapadni pasati, Minjočka, ni one me ne će spasiti! Ja predviđam svoju propast i prije no što sam se rodio. Predviđam svoj bankrot. Da. Imate vi pravo. Nije to za one, koji ne mogu da shvate. Književnost je sposobnost shvaćanja i razumijevanja. Tko to ne može da shvati, radije neka se ne miješa, neka ostane tamo gdje je. I moj je otac trideset i pet godina sricao u školi sa djecom — pa mogu i ja. Još će mi ostati dosta vremena da rasadim vinograd i voćnjak, da nabavim par dobrih konja i da orem zemlju uzdanicu, držim dva politička tjednika, pedagoški list, slažem se sa

ljudima i budem učitelj na mjestu, kako to dolikuje. A kad dođe vrijeme oženiću se bogato — iz naroda — obući ću ženu u gospodsko ruho i učiti je kako se pozdravlja, šta je to tapet, fakat, nervoza, inteligencija, literatura i bruderšaft. Za g. nadzornika će se naći uvijek po koje dobro ugojeno prasence, burence vina — i politička odanost i predanost, a — za stručnu sposobnost i glas pobrinuće se žena, moja milostiva gospođa. Za praznike kupiću joj zato opravu od krepdešina — a sebi — ako bude sredstava — panama šešir, pa ćemo otići k njezinim roditeljima na ladanje, a eventualno i na more — kamo ide svake godine i gospođa blagajnikovica sa suprugom, jer nema razloga da budu oni nešto više od nas. U društvu ću se poslužiti znanjem, koje sam stekao kroz škole — držat ću zdravice sa svim latinskim, njemačkim i grčkim izrazima koje imam u glavi, piću ko i drugi — a kad mi dojadi — izgubiću se i turiti prst u grlo. U narodu ću pripadati onoj stranci, kojoj pripadaju oni, a glasovaću kako mi odredi ministar i g. nadzornik. Poznaće me i g. predstojnik i sudac, a oni moje vino i kuhinju. Za godinu dana pit ću bruderšaft sa svima i svi sa mnom, a poslije definitive zaboravit ću da sam nekad polemizirao o modernim metodama škole rada i da me je slavno oborio jedan profesorčić križevačke slavne varoši. Zato će ostati skupština svih učitelja mog sreza na koje ćemo ići redovito ja — i moja gospođa. Mi ćemo plaćati članarinu i slušati. Ona — da se nauči kretati u boljem društvu, a ja da imam nekoga da me pohvali ako ustreba! I moj je otac tako činio i živio, pa je bio najpoznatija ličnost u cijeloj varmeđiji, a još i danas ne mogu ljudi, da ga se nahvale — i zaborave. Da... Minjočka, za to smo stvoreni. Da budemo ono što i oci naši. Da se borimo dok je u nama mladosti — elana i impresije, koje ponijesmo sobom iz grada. A kad njih ponestane, ponestane aktivnosti, promjene, ponestat će i svih mladenačkih zanosa — i mi ćemo biti »lehreri«, kao i oni što sjede gore — više nas i drže jedan drugom zdravice derući se u zvijezde. Ta i to je samo jednom na godinu, a u najboljem slučaju 10 puta u cijelom životu. A onda će doći i opet seoska monotonija — kiše, jeseni, djeca, blato, pedagoški list, koji se i ne rasiječe, inspekcija — pretakanje vina, klanje svinja — i ženina pričanja o novostima u selu. Onda će doći po koji sprovod, veče kod Lebla u birtiji s g. bilježnikom, lugarom i blagajnikom. Sve će doći — i sve će proći! Doći će za nama mladi, poletniji, buntovniji sa mladim još ne opržеnim krilašcima. I poletjet će neobuzdano nagonski u život. Ko Napoleon! I pisaće oduševljene članke, držaće Lovor, Hrvatsku svijest, govoriće zanosno o Bubnjiću, Verglecu, Trčaliću o Romanopiscu s lijepom bradom — dok ne dođe kakova Dora, Jaga ili Mara.

— Hiti te bedastoće na stran, kaj nemaš spametnešeg posla!...

I poći će mladi sinovi stopama sijedih otaca svojih, koji drijemlju ispod čempresova u sutonu malih seoskih kućica. Eto, Minjočka, to smo mi. To je naš put i Golgota naše duše... Zato ja ne mogu shvatiti, kad se onako piše. Ne mogu shvatiti, jer držim, da je to nedostatak poznavanja tragedije naše duše. Ne mogu shvatiti grad — ni ljude njegove, jeftina literarna čuda kojima jednako nasjedaju i pametni i glupi, glupi jer drže sve za pametno, a pametni, jer ne vjeruju, da bi se moglo pisati i glupo. Ne mogu, na koncu, shvatiti ni sve one premudre profesore iz škole, koji su mi pričali legende o idealnom životu učitelja na selu. Ti ljudi, koji su nas odgojili za grad, kavane, ulicu, društva, ti isti ljudi čude se, da svi ti mladi idealisti propadaju, propiju se, unište i zaborave se. Mi smo provincija, Minjočka. O nama znadu samo toliko. Njihovo znanje ne dopire dalje. To je sve. Pojam provincije — i točka. U tome ima puno omalovažavanja — a

SANATORIJ TOPOLŠICA, GDJE JE BOLOVAO ĐURO SUDETA

vrlo malo pameti, jer svi ljudi ne mogu da budu u Gračanima.

— No dobro, dobro... ja nisam htjela da se uzrujavate. Konačno vi ste mi sami rekli, da ćete pisati novelu — i da ćete ju poslati da vam se štampa.

— To je suvišno...

— Vi me prekidate!

— Mislim hrvatsku novelu.

— Konačno, hrvatsku, kinesku ili japansku mene se ne tiče — nego me zanima šta ste. Šta ste vi zapravo. Kubista, dadaista, ekspresionista, impresionista...

Ja? Bože. Jednostavno ne pišem. A da pišem pisao bi kako osjećam, kako mislim, a vi to nazovite sada kako hoćete. Hoćete moderni realizam — ili verizam, meni je svejedno. Ja ne bih tjerao zanata. Uostalom ugodnije bi bilo pitanje, hoćemo li naručiti ponovno pivo — ili ne ćemo! Mislim da bi se s tim složio i Bubnjić s Trčalićem i Verglec sa Romanopiscem. Za »Književnu publiku« ne znam. Njezin je urednik strog i nekompromisan čovjek. — On mrzi svaku sentimentalnost. Valjda je radi toga Bubnjić ustvrdio, da je on najbolji pjesnik a »Jesenski psi« njegova najbolja pjesma.

— Čitala sam je u Požaru, još dok je izlazio...

Jauču tužna pseta, po gradskim četvrtima
fabrički dimnjak ćuti...
Pjevaju zlodusi krvi, parcovi, bekrije, crvi
kroz noćni skelet žuti!...

— Ali je Romanopisac protestovao. Sjećate se. On je samo radi toga napisao svoje »Misli i po-

misli«, da može dokazati obratno. Meni je konačno svejedno tko ima pravo: Bubnjić sa »Psetima« ili Romanopisac sa »Trgom sv. Arkanđela«.

— Konobaru još dvije pive! Jošte jednu za Hrvate... Amiseo!... Živio Amiseo...

— A molim Te. šta si se zagledao u tu učiteljicu. Zašto ne dođeš gore k našem stolu. Stari je već dobro dug i širok.

— Gospodo, molim posluh!... Molim posluh ... Riječ ima g. sreski nadzornik...

* * *

Prve se zvijezde rodiše. Plave, rijetke kao različci. Zriču zrićci, miriše otkos. Umiru guste krošnje, a male petrolejke križaju po stolu i preko njih ko krijesnice. Otrusilo se mnogo zrelih maslačaka — sitne pahuljice padaju ko pelud po odijelima. Spavaju male žutilovke.

— Netko govori! Ćutim, da netko govori. To je Sreski. A tko bi drugi mogao da bude nego baš on. On sjedi na vrhu stola, on ravna i upravlja njime! A to je tako lijepo, voljko i ugodno. Naše je sunce zašlo za Bilo-goru. A da Francuska opstoji, to je stvar geografa. To se nas ne tiče. Naročito danas. Danas svaki školnik zna, tko je i što je!

— Gospodo, drugovi, družice, gospojice i dame. Čast mi je... da podignem ovu čašu...

— Čujmo, čujmo, gospodo, starinu!... Posluh molim! Čujte mladeži!

Pirka vjetrić. Lagacko... U krošnjama nešto šuška, šuška kao pile u kućini. Kod gornjeg stola uzdahnule dvije starije gospođe, kandidat za ravnajućeg iznimno pripalio cigaretu. Tako u grupi. A tko sjedi osamljen zapiljio se u govornika, ili se nagnuo nad čašom: pa misli. Bog zna što. Oni, koji sjede malo dalje — šapuću, kikoću, sagiblju se i prigiblju.

— Kako vam se čini današnje Mitričićevo predavanje.

— Nisam ga slušao...

— Čula sam, da mu je nadzornik izrazio posebnu zahvalu...

— Tako?... Za vrijeme predavanja pušio je sa mnom na hodniku. Ne znam, kako bih mu se morao zahvaliti...

— Zar vi to zbilja ne razumijete? Ta, Božji čovječe, Mitričić nije predavao kako opstoji ovo društvo. Dakle neki razlog mora biti, da se pod sijede dane odlučio da si osvjetla lice i da nas zaduži.

— I vi držite!

— Držim da je nadzornik zbilja bio duhovit. On se zahvalio. Eto. Mitričić je htio da postane ravnajući a postao je drugi i veli, mlađi — a ne on!

— Tako kaže njegova gospođa. A ona igra kod toga vidnu i glavnu ulogu...

— Ali ona nije učiteljica, pa što se ima miješati u interne školske stvari...

— Ha! ha! ha! Sad ste pogodili. Minjočka, vi ste mladi, ko napuhli krumpirić, ko najmlađi krumpirić. Što se miješa? Minjočka, Minjočka. Kad su vas slali sa diplomom iz samostana, nisu vas na to upozorili. To je misterij. Ne — to je jasno ko pekmez! Kakvi misterij!

— On, moj Edo, pa da bude pod mlađim! Moj Edo! Rađe onda neka ide ceste mesti!

Vi ste uistinu naivni. Zar vi mislite da smo se sastali na skupštini radi programa, radi staleških stvari, radi predavanja, radi ideala i rada? Vi ste iz Engleske. Vi ne znate tajne niti povezulje — kad se zijeva kod predavanja — a češlja sat prije slikanja. E, i nije gospođa Mitričić samo nuzgredna osoba! Ona je dala puls. Ona je sazvala skupštinu. Mislite možda, da mi to ne znamo. Ha! ha! ha! Mislite, da mi ne znamo što je Mitričić htio svojim predavanjem? Pa! Zašto da se čovjek ožalosti!

— Dužnosti i prava ravnajućeg! Ha! ha! ha! Zna on doduše — da mi znamo čitati, a o paragrafu da se dade pisati koliko paragraf nosi — i ništa više. Ali — nek se čuje — nek se zna!... Nek se i tu zna, da se radi za Hrvatsku. Za hrvatske učitelje! Da hrvatski učitelji rade. Da su organizovani, jaki i jednodušni! Živjela Hrvatska!... Dolje svi oni — koji su postali ravnajući a ja ne!... To je hvala za borbu, čeličnost i značaj!... Ja ću pokazati što znam! U tančine. Živjela Hrvatska!... Dolje vlastiti kolege, jer su opasni — da postanu — možda i nadzornici prije nego ja!... To ti je Minjočka. Zar nisi danas gledala, kako cijeli zbor, cijela škola i Mitričićevi kolege — slušaju kako ih on grdi. Zato su i došli na skupštinu. I? Ništa? Rekli su: kolosalno! Drugovi, ovo je kolosalno predavanje. A ravnajući dodao: točno po slovu zakona, savjesno i s mnogo pažnje obrađeno! Svi su se pogledali. I tim je bilo svršeno! Svršeno? O, kakvi svršeno — zahvalnicu, zahvalnicu je primio od tog vlastitog zbora, koji je nagrdio na pasja kola, da se gospođa Mitričićka, onako suha — napela ko balončić koji će prsnuti od smijeha i zadovoljstva.

— Mi smo im pokazali. Nije nam stalo da je baš Edo ravnatelj. Ali nek se zna, šta je pravo!...

— Eto ti naše duše. Janjci, jaganjci — a ne vuci i hajduci!... Rekoše, nek se dečko veseli!... I tim je bio spor likvidiran — a ljubav i harmonija opet zavladala objeručke!...

Vi ste mislili, da se samo u gradu i literarnim krugovima obiluje ovakvim egzotičnostima. Svi smo mi ko Mitričićka: balončić koji se napne kad uživa da je kog pecnuo i diže se u zrak, da ga svi vide, a čim ko u nas dirne, odmah se navučemo i pustimo zrak iz sebe i padnemo na zemlju! Takvi smo Minjočka. Jer da smo ljudi — onda bi se morali ispričavati pred drugima oni koji bi se s nama družili.

— Amiseo, mi smo tako žalosni! Uistinu žalosni.

— I glupi!... Minjočka... Eno vam, kad je umr'o Poljak — jedan od najboljih hrvatskih pjesnika, novine su registrirale. I točka. Registrirale su — ali i to je mnogo, kad su registrirale da je umro: pjesnik, svećenik i čovjek. Ovo treba naglasiti, da je Poljak bio čovjek. I da su to novine registrirale — a da je to donijelo i »Jutro« i »Večernji list« i »Hrvatska« i »Politika«. Kad umre hrvatski pjesnik — novine registriraju — a kad se vješa Landru kakav, donose koliko je puta mrdnuo trepavicom, kad su ga intervjuisali prije smrti. Kad umre hrvatski pjesnik — ako ima sreću — dobiće 17 redaka u kojem podlistku — a u polovini osamnaestog točku i zvjezdicu. Što znači: čitaoče — svrni malo pod tekst. A tamo? Tamo? Ako se pisac ne ispri-

čava: oprostite, gospođice, što pišem o ovom čovjeku — on nije pisao o golim ženama i bludnicama, nego o Bogu i njegovoj Majci — bit će za sigurno opaska: može se i izostaviti — nije toliko važno — ili: pisac ovih redaka ne uzima odgovornost pred modernom cijenjenom javnošću. Zato je Čaruga dobio svoju knjigu i postao najpopularniji u cijeloj Hrvatskoj.

— Spomenite vi to na pr. Ladi Zimbeku, kolporteru »Hrvatske«, pa ćete vidjeti, šta ćete doživjeti. Mitričićka će biti sveta vodica prema njemu. Jer on nije samo moderni pjesnik, novinar, student, nego on piše i u »Lovor« među žonglere, a izdao je već i knjižurinu stihova »Varnice« sa slikom predgovornika, da ne bi ovaj kasnije mogao oporeći ono, što je napisao!

Smijali ste mi se prije, kad sam vam rekao, na kojem se stupnju nalazimo. A vidite, koliko je to važno. Koliko se važnih stvari desilo na tom divnom stupnju samo u jedan dan. Na geografskom stupnju, Minjočka, ne na kulturnom ili temperaturnom. Do zore je još dugo. A lagvovi su bez dna. Pjevaćemo i pobratićemo se sa svima. Poslije ćemo otpjevati podoknicu gospođi Mitričićki, probudićemo pola mjesta za liker — a ujutro ćemo mamurni nastaviti tamo, gdje smo prekjuče stali. I sve će biti u redu. Život će teći. Ko život. Ko što on teče. Gospođa će Mitričićka za svoju temu predobiti gospođu Prehladićku, a ova će opet gospođicu Novaček. Tri će se balončića dići iznad naših glava — dok sunce ne pripeče i zrak kroz pare ne isplahne i padnu. Drugi dan će krpati luknjice na njima, pa će se opet dizati. Dok se bude dalo krpariti. Mi ćemo razgovarati o tome kod objeda. Naša će gospođa naći nove karaktere i nekaraktere u mjestu, uveče ćemo otrći listić iz kalendara i zabilježiti — da je opet prošao jedan dan. Poslije ljeta doći će jesen. Izmijenićemo lanjsko odijelo — a kosu ćemo početi rezati na kraće.

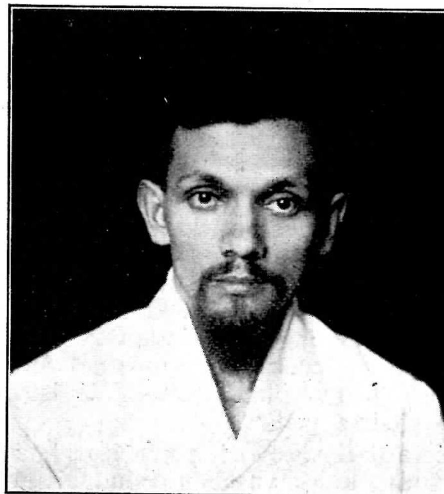
— Tako će sve doći i proći... A na ovom stupnju biće drugi, mladi, poletniji i temperamentniji!

— Živiooo Sreski!... Živio! Na ruke s njim!... Pla-nu-la zo-ra!... Prehladić šuti, gospodo! Basovi, basovi, gdje ste! Mladež nas izdaje. Kantor ne vrši dužnosti — neka demisionira! Hura! hura!... Fiškuš! Fiškuš ne toči! Napolje s njim! Napoljeee!

— Vidite — onaj mali sitni starčić tamo! Sitan — i malo pognut. Prehladić broj 2 — Prehladić stariji! Rekoše mi, da je ljubio ruke nadzornicima — deset godina mlađima od sebe. I umalo mu se nije desilo — da nije sam postao nadzornikom. Hahaha!... Hrvatska, divna Hrvatska!...

— Jednog sam poznavao... ali, Minjočka, čemu da Vam pričam? Vi me samo slušate. A ne čujete, kako spavaju male žutilovke i maslačci. Mene srce vuče tamo. Tamo je mala cigančica i buba borova. One će leći ispod malih žutilovki i usnuće. O ponoći — ako se izbudi, izaći će mrav pokućar da vidi, kakvo će biti vrijeme. Samo ću ja u otajnim modrim vlašićima zapletali svoje čežnje — i ne ću moći dugo da ih skinem, jer one su slične očima koje odu, a ne vrate se više. Vi ćete, Minjočka, otići. I ja ću otići. I mi ćemo otići. I svi ćemo zaboraviti sve. Ali ja sada ćutim, kako diše žutilovka — u malom intervalu mog života — i kako sam neizmjerno nezadovoljan, skučen, stisnut sam. Na pedljiću zemlje, u još stisnutijoj zemlji. Noć po noć i dan po dan — ode život.

A ja bih vam htio pričati. Tiho, da nas niko ne čuje. Jer nitko ne treba znati, da sam ja bio nekad mlad. Ali to ne će biti naša priča — i ona ne spada na učiteljsku skupštinu — niti u Društvo hrvatskih njiževnika. Kad bih vam rekao da sam ljubio, vi bi mi se smijali, skupština bi me proglasila idealnom dušom i uzdanicom svojom, a D. H. K. zelenim magarcem... Kad bih rekao njoj, koju

ĐURO SUDETA (Posljednja fotografija)

sam ljubio — da sam je ljubio, poslala bi mi u bolesti 50 Din. za lijekove! I ona bi vjerovala, da je ipak nešto načinila — a ja bih morao primiti, jer kad ne bih primio, ona bi ih uzela natrag i rekla: tele, pa i to je novac! Ali — ne novac već pažnja, pažnja!... Šta novac? Ona bi poslala 10.000, kad bi imala na umu novac!... Minjočka, Minjočka! Oči su vam plave, plave i velike ko gorski zimzeleni u proljeće. Htio bih vam pričati priču o maloj žutilovki, koja je proklijala u meni! I o tome, da sam samo malo tužan. A zašto sam ja tužan, Minjočka? Moja sobica ima četiri bijela zida — oni ne znadu govoriti. Vrata se samo zatvaraju. To je sve. Minjočka, ja vjerujem, da bi mi zidovi rekli, ali oni ne mogu. Oni ne znadu reći. Oni vole, kad sam kod kuće, a ne znam, jesu li tužni, kad me nema!? Oni vele, da bi mi znali reći, kad mene nema. Možda oni onda sve znadu...

Mala je žutilovka u meni. I kad ona naraste i bude velika, mene ne će biti. Umrijeće u čijoj vazi!

Minjočka, Minjočka — vaše su oči ko vinlandski otoci u toplim pasatima. Danas je umro dan! Na njegovom su svršetku održane zdravice, koje će se na godinu ponoviti — kad ponarastu nove žutilovke i novi maslačci. Čuo sam, kako je zvonilo zvono. Triput je zvonilo. Čuo sam ga kao i lani.

Zar ne, Minjočka, da je lijepo, kad se nekomu može reći. Bar nešto. Malo i malo — tako malo, a kad je puno lakše!... Malo a puno lakše! Nije li to

lijepo? Sjećaš li se, Minjočka, priče o Hloji i malom helenskom pjevaču? Tamo — na otoku Lesbosu ne rastu male žutilovke. One su samo naše: moje a vaše! Zar ne Minjočka!

Tiho ću Vam pričati, Minjočka, sasvim tiho. Da nas nitko ne čuje, da nitko ne zna, da sam bio nekad mlad...

Vidite, već je tako kasno. Zaspale su zvijezde i bube u vlatima trava. U dolini je seoce. Crkvica. I u njoj zvonce. Tamo sam ja — uvijek sam. Tamo sam nekad susreo njega. On je još onda bio mladić. On je umro. Da vam kažem ime, vi bi ga zaboravili. A ja sam danas njegov nasljednik. Ja nisam bolji od njega! Zaboravite dakle i moje ime — i nemojte ga nikad spominjati. Što da vam pričam još?... Zbogom Minjočka! Do godine! Do godine na novoj skupštini! A zasada će nam još uvijek ostati školska soba sa četiri zida — i Leblova birtija preko puta!

* * *

Jeste li vi to, Minjočka? Jeste li vi to uistinu — ili sam Vas ja slučajno iskonstruisao kao fikciju. Kao fantom! Minjočka, Minjočka! Zovem vas, čujete li! Čujete li? Jeste li, jeste li — ili nijeste? Recite mi, Minjočka, recite mi! Onda bih mogao odgonetnuti, jesam li i ja. Nijesam li i ja fikcija u mozgu kojeg sa jučerašnje skupštine! Ako je tako, onda smo i ja i vi fikcija jednog te istog mozga. Onda smo jedno.

Vi ćete dati vaše oči, plave ko zimzelen, a ja priču o žutilovki. Za našu novelu. Ona ne će biti ko što su druge. Ona će biti samo naša i o nama! Novela sa 46° sjeverne širine i 7° istočne dužine! Novela o provincijalnim školnicima i gospođi Mitrić, o velegradskim literatima i gospođici Srnici Zavjetnoj. Novela o balončiću i sviralici. Ona će imati tri dijela: podne, jutro i veče. Mi ćemo uzeti veče za sebe. U njemu su stvari egzotičnije, a zrak apartniji. To će biti za nas. Jer drugi — drugi će se smijati. Smijaće se, jer naša novela ne će imati radnje, ona se ne će razvijati — ona će samo govoriti kao jučerašnji skupštinari. Ona ne će raditi — ona će samo govoriti kao većina našeg naroda. Ni glavnog junaka ne će imati. Prosto, jer narod ne raspolaže takvim čudima izuzev političare! A jer ne će biti tuđa — ne će ni pisca imati. Jer su naši pisci fikcije — a događaji u njihovim djelima tvrda realnost, dok su u stranom svijetu pisci realnost — a radnja njihovih djela fantazija! Na koncu, jer kod nas mora biti sve obratno, naime svi drugi su u koliziji ideja s nama, pa čemu da onda mi popuštamo! Ona ne će imati kontinuitet radnje. Sve će u njoj biti razbrčkano amo i tamo: prvi dio bez drugoga, a drugi bez prvoga, kao i ja bez vas i vi bez mene. Ali, Minjočka, to i nije važno. Važno je, da nije kao drugdje — da naša novela nije kao sve druge! Ona će dovesti u nepriliku i mene i vas i urednika, koji ne će znati šta da uradi s njom — kad nije kao druge. Ona nije kao Romanopiščev »Kamen« a dabome ni kao Bela Ba-ova »Srebrena baština«. Ona — nije kao Ciklame gospođice Srnice Zavjetne, a još manje kao Carevićeva »Cesareva carevina«. Ona će biti novela bez mene — i bez vas. Bez pisca i bez radnje, bez junaka i junakinje. A i ono Minjočka, što ostane, ne će biti njeno. Ni vaše oči, plave ko zimzelen, a ni moja priča o maloj žutilovki. To je već rekao netko prije vas. Jer — mi, mi — nijesmo imali sreće, da budemo prvi rođeni. Zato će nas mrziti svi oni, koji u njoj ne nađu zapleta. Koji u njoj ne nađu ništa neobično... Tako svagdanje — i obične stvari! A to se kod nas proživljuje — to se ne čita, jer se time gubi vrijeme — i ponavlja ono što znam i ja i ti i mi svi oko 47° sjeverne širine! Svakidanje stvari se proživljuju — život se proživljuje — o njemu mogu da pišu tek dangube, koji žive u prošlosti. Ah, ideje — Minjočka. Kakvu ideju da ima naša novela? Kakvu? Ona je i bez ideje. Ona je zamišljena ideja — bez ideje. Ha! ha! ha! To ti je parada i pompa! Ništa! Ništa ona nema, ništa nema. Ali će imati, imaće prigovor i protest svih onih, koji se s njom ne će složiti — mjereći je estetskim i etičkim vrjednotama velike Gavranove novele »Bez imena«. A mi smo Minjočka tek fikcija, da bi mogli ponijeti sve peripetije i krize velike Gavranove novele. Mi smo, Minjočka, toliko skromni, da ne bismo za sebe mogli ustvrditi, da se netko u nas zaljubio! Eto! Nama fali rutine. Fali nam i dinamike. I konciznosti. A najviše preciznosti — mladog ekpresioniste Diralova. A da o fluidnosti i ne govorim. Da uopće ne govorim. Jer ću se blamirati, Minjočka. Ni vaše mi oči ne će pomoći. Nitko. A naša će novela umrijeti. I vaše oči ko zimzelen i moja priča o maloj žutilovki u meni! Ostaće tek dvije ideje u mozgu jednog školnika. Običnog provincijalnog školnika. A te će biti: vi i ja! Minjočka i Amiseo! Ja u desnom, a vi u lijevom čeonom režnju. Iznad nas će biti tuneli, viadukti i prokopi. Iznad nas će biti druge ideje, druge fikcije. A njih će biti tako mnogo — da ćemo svake godine doći tek jednom do površine i riječi. I to — ako se skupština prije toga ne otkaže. Možda P. P. obznanom, možda raspuštanjem udruženja ili čim drugim. Tko da o tom ne računa imajući na umu, da je glava svakog našeg čovjeka po obujmu ideja velika bar ko kugla zemaljska. A mi Minjočka, mi smo tek zrnce pijeska u moru premnogih ideja našeg gospodara. On se rijetko raznježi. Ma da su vam oči lijepe i plave ko zimzelen. On nije kavalir, a mene mrzi, jer na moje ime neposredno odzivate se i vi! A on to ne će. On ne će razmišljanja o literaturi — i o Mitriću, koji grdi svoje kolege jer nije postao ravnajući, prosto da se ne zamjeri. On ne će debate o Bubnjiću, Romanopiscu, Trčaliću, Diralovu, da mu ne kažu, da je provincijalni opanak. Ima on drugog pametnijeg posla. A ne da se zamjera ljudima, jer svi ljudi misle (a valjda misle) prije nego što započnu i na što se odluče. Zato smo mi ispod površine. Mi smo u podsvijesti, Minjočka. I vi i — ja! Mi dolazimo i odlazimo kao bljesak. Onda, kad se sva površina iznad nas umori, opije, odrveni, vijadukti se isprevrnu, ispreruše tuneli i prokopi. Onda možemo i mi izvrnuti na površinu. Protrčati malo njom. Zagristi tu i tamo! I to je sve! U godini dana jedan jedini put! Da se sjetimo da smo tu. I da smo nekad bili gore — negdje na površini dok nas nije nekog dana nečija ruka gurnula ispod površine. Ja ne znam tko je taj! Je li bio Lebl ili je bila milostiva gospođa. Ili je bilo ono sedmero djece, što trči oko

kuće našeg gospodara. A možda su bili svi zajedno. Možda su se svi zajedno dogovorili i zabili nam glogov kolac kroz kičmu, a vama iskopali oči. Vaše plave tople oči. Kako su bili okrutni. A on? On je šutio. Njegova je volja bila mrtva. I nije imao ni suze jedne jedine, kad vam iskopaše oči, rad kojih je gladovao i trpio još kao preparand. Ha! ha! ha! Ne sjeća se on više! Odrvenio je! A nekad ih je nosio kao amanet oko vrata. Misleći na njih opajao se snagom, voljom, marljivošću. Misleći na njih trpio je i postao ovo što jest, a danas? Danas su one mrtve! On je dozvolio, da te plave oči iskopaju. Da ih ubiju! I nije rekao ni riječi. Ni riječi nije rekao na onaj reski i slatki Leblov smijeh, na brutalan krič milostive gospođe — i glupi smiješak pijanog blagajnika. I mi smo ostali sirote. I ja i vi, Minjočka. Nitko nam više ne će dočarati prošlu moć i svježinu poletnu. Mi smo sami. Historija. Mi smo tu, da ga mučimo, da mučimo, Minjočka. Kad mu je teško, da ga sjetimo — da mu se rugamo. Ha-ha-ha! Zato je on meni i dao probosti kičmu, a vama iskopati oči. Htio je da nas zaboravi. Da nas se riješi. Da ga ne mučimo, Minjočka. Ali vaše su oči duša — i moj je život ideja. Mi ćemo imati svoj tunelić u njegovoj podsvijesti. I šutjećemo! Cijeli život sa malim prekidima. Svijesnim ili nesvijesnim. Oživjećemo samo onda, kad bude raspoložena milostiva gospođa, kad to bude zanimalo Nadzornika, Lebla ili Blagajnika. Samo onda će nas pozvati. Da nam se nasmiju ko cirkuskim dječacima. Oni će se pozabaviti s nama poslije partije »šnapsa«. Pljeskaće nam, a Gospodar će uživati. Uživaće u idejama, o kojima Blagajnik i Lebl nemaju ni pojma. Ah, Minjočka. Na primjedbu vaših plavih očiju... oni će se pogurnuti laktovima i ispod oka pogledati na milostivu gospođu. A ona će podići glavu — i biće svijesna. Svijesna svoje pobjede. Svijesna mjesta — na koje je imala doći druga, ali nije došla, jer je ona pobijedila! Blagajnikovica će ciknuti od jada. Njezin je Šandor sreo prvu nju! Oh, tugo, sudbino moja!... I prvu nju baš nju oženio!... No, pa šta ima Učiteljica da se pohvali. Zar je to njena zasluga? Zar je to njena zasluga? Da Minjočka, plava sestro moja! Smijaće se meni i vama. Ne! Pljeskaće mi! Zinuće od čuda na mene. Na primjedbu o D. H. K. Pljeskaće, Minjočka.

Takav je život, Minjočka!

— Jeste li vi to, Minjočka? Jeste li vi to ili sam vas slučajno iskonstruisao? Recite mi, jer onda bih i ja znao jesam li — ili nijesam. Jer će doći dan, kad ćemo se rastati i ne ćemo znati: tko smo i što smo!... Na nebu su zvijezde. Te su one od juče. A te će biti dok se druge ne rode. Iste zvijezde u drugom vremenu! Ali mi ćemo ih poznati. Mi ćemo znati, da su to naše lanjske zvijezde. Da su to one iste zvijezde ispod kestenovih krošanja.

Kad dođu Ivanjske noći, Minjočka, ja ću vas potražiti. Onda se vaše oči pomlade. Vaše se očne šupljine ispune zimzelenom i čežnjama. Potražiću vas pod krošnjama staroga oraha u onoj dolinici ispod škole, pa ćemo slušati. Slušaćemo priču o čovjeku, koji je nekad bio mlad. Ali ta priča mora biti tako tiha, kao da je moja, jer nitko ne treba znati, da sam i ja nekad bio mlad i veseo. Nitko ne treba znati, da je život gorak i težak i da nema milosrđa...

Potražiću vas, Minjočka, sam sa tugom svojom! I onda ću vam ispričati cijelu priču. Ispričaću vam cijelu priču o maloj žutilovki, koja je niknula u meni — i koja je svaki dan sve veća! A vi ćete mi reći! Kazaćete mi tko ste, pa ćemo oboje poći sa mirisom Ivanjskih noći. Ali tako tiho. Tako tiho, da to nitko ne sazna...

A dolje u dolini ispod crkvice i škole, cvasti će male žutilovke ko isprane rane.

Cvasti će priča o meni i o vama.

I biće mir!...

Koprivnica, 14. VI. 1926.

Branko Storov:

Ponoćna svjetlost.

Silviji.

Na pučini noći kao straža bdije,
Kao mjesečina nečujno koraca,
Nevidljiva ruka sniježne vijence vije
I, s ljubavi bolno, pred noge Mu baca.

On prolazi tako mimo okna stara
I doksate sjajne, gdjeno ponoć buja.
Tek smiješkom blagim samrtnika kara,
Koji ne zna ljubav ni tajnena bruja.

Kao trudan putnik postaje kraj sjenâ,
Gdje se val života burka i talasa,
Gdjeno ključa vrtlog, tlapnja bezimena
Sred pomamne vatre pjana talambasa.

Nije reko riječ, nije ritam smeo
Kao prorok mrki na rušnome kamu,
Tek je digo ruku prozračnu ko veo,
I s nje pođu zrake svjetlosti u tamu.

Nitko nije mogo, kao maglom ovit,
Ni pogleda svoga k Njemu uprijeti —
Tek je na dnu bića neki glas tajnovit
Šaptao, nečuven, čije svjetlo svijeti.

I On pođe tako, vizija daleka —
Samo što su ruke, nevidljive, plele
Tihano vijence kao čežnja neka
U srcima onim, što su zrake srele.

Mato Sudeta:

In memoriam.

„Kad počne stizavati mračak za mračkom i bude ih puna kuća i dvor i potkućnica sve do ribnjaka na kraju šume, onda obično dolazi Ona i otvori mi prozor. — Otvori i ode bez riječi nekuda“.

Kolikogod puta panu mi na pamet ove riječi, kojima je pokojni mi brat Đuka započeo svoju fantastičnu pripovijest »Mor«, uvijek mi iskrsne pred očima slika stare naše kuće još iz doba granice s trošnim, pognutim i daskama pokrivenim krovom i s nekom simpatičnom, nama djeci tako čudesnom i tajanstvenom te neopisivo dragom fizionomijom. Pored kuće vječno zeleni bor, u čijem bi šumorenju zimi, kad bi mu se vjetar zapleo među granje, naša dječja srca prisluškivala neke tajne i daleke priče. Oko kuće prostrano dvorište, a iza njega prastari zadružni voćnjak sa starim, suhim voćkama, što su nas sjećale pradjeda, koji ih je zasadio i uzgojio, te oko voćnjaka podigao staru i trošnu ogradu. Bog neka znade iz kojih još vremena nalazilo se tu i nekoliko golemih mahovinom obraštenih kamenova, što su našu dječju fantaziju navodili na misao o ostacima nekoga starog i ukletog grada iz pradavnih vremena. Iza voćnjaka protegnuo se vrt i puteljak sa zelenom i kao svila mekanom travom, što se zaputio između njiva i livada do ribnjaka i šume, kojom protječe mirna, zelena i šutljiva rijeka.

Kad bi se sunce nagnulo daleko na zapad i traci bi mu zatitrali ovršjem hrašća i starih voćaka, sva bi kuća s dvorištem, vrtom i voćnjakom i tihi puteljak sa zelenom travom, ribnjakom, šumom i mirnom, šutljivom rijekom zasjala u nekom blagom i neobično lijepom osvjetljenju. Sjene bi se voćaka naskoro produžile preko dvorišta do stare naše kuće, lagano bi je obuhvatile i polako s njome utonule u suton.

A kasnije bi preko puta iza skromne seoske crkve iz doline pune plavičaste magle izronio poput naranče žut mjesec, probio bi svojim tracima prozore stare naše kuće i prosuo svoje svijetlo po stijenama i sivom zemljanom podu. Iza obilnih jesenjih i proljetnih kiša naličila bi dolina podno našega sela jezeru, čijom bi se površinom klizalo poput srebrna čuna žuto mjesečevo svijetlo.

Sjedeći u takovim večerima u tamnoj tek mjesečinom obasjanoj kući na banku kraj goleme zemljane peći s velikim pećnjacima — u kojima smo zimi, dok je oko kuće urlao i zavijao vjetar, pekli krumpire — slušali smo priče dobroćudne bake o vilama i vukodlacima i starim dobrim vremenima. A kada bi s crkvenoga trnja zamnio mekani glas zvona na pozdrav Gospi, ustali bi pobožno i sklopivši ruke molili bi u zboru djetinjim svojim glasovima »Anđeo Gospodnji«.

*

Hladna i prema sjeveru okrenuta soba u koprivničkoj bolnici, gdje je pokojni mi brat proveo posljednje dane svoga života, i u koju nije nikad doprla svijetla sunčana zraka ni mekani mjesečev trak, bila je često svjedokom takovih u našim uspomenama obnovljenih, suncem i mjesečinom obasjanih slika i sjećanja na davne djetinje dane provedene u rodnoj nam kući. To su bili u posljednje vrijeme bratovi najmiliji razgovori.

*

Na Veliki Petak 1903. osvanuo je tmuran proljetni dan. U dolini podno našega sela razlijevale se proljetne vode. Nebom se, poput velikih ptica zlokobnica, gonili sivi oblaci zakrilivši mlado proljetno sunce. Eto u takav sumoran dan rođen je i pokojni naš Đuka, pa je gotovo čitav njegov život izuzevši najranije djetinjstvo bio za njega njegov Veliki Petak, tmuran i naoblačen dan: bez zdravlja i prave djetinje radosti.

Još istoga dana, kad sam u društvu srednjega brata došao pred zipku, da vidimo maloga bracu, kojemu smo se neobično radovali, govorila nam je stara naša baka, da ga ne ćemo dugo gledati, jer je vrlo slab, te može svakoga časa umrijeti. Da se to ne dogodi bez krsta, krstila ga je ona sama. Prigodom pravoga krštenja u crkvi, na koje smo i mi braća tapkajući bosonogi po blatu i držeći se za ruke pravodobno prispjeli, ponovila nam je i kuma kobne bakine riječi. Prigodom dogovaranja o krsnom imenu, mi djeca protivili smo se imenu: Franjo, jer je Đuro mnogo ljepše ime; ta sv. Juraj imao je konja i sablju. To smo vidjeli na slici kod susjeda.

Međutim, ime, koje mu je bilo prvotno namijenjeno, a kojemu smo se mi djeca protivili, primio je pokojni naš braco pred svoju smrt stupajući u red braće Franjevaca, opasavši se bijelim pasom redovničkim.

Naša je majka često put sa suzama u očima spominjala riječi našega pradjeda, što joj ih je upravio pred svojom smrću pokazujući rukom na pokojnoga brata: »Ovaj će ti biti najnesrećniji!«

* *
*

Bio je vedro, živo i nestašno dijete. Svojom je nestašnošću oživljavao čitavu kuću i susjedstvo. Nitko mu nije mogao doći na kraj, jer nikom nije nikad ostajao dužan odgovora. Na svaku našu riječ nadovezao bi on deset novih. Često bi se radi toga naljutili na njega, ali uporna njegova rječitost, kojom je i najozbiljniju stvar okretao u šalu, razoružala bi nas, pa mjesto srdžbi i ljutnji podavali bi se smijehu.

Uživao je u igri sa svojim vršnjacima, koji su ga, ne mogući još izgovoriti »d« i »r«, nazivali »soldat Dujo«. S papirnatom kapom zakićenom perom kokoši ili guske jahao bi on na kakovu kolcu s drvenom sabljom u ruci na čelu svoje male čete. Neka prirođena sklonost prema prirodi vukla ga je još kao dijete neodoljivom moći na livade, k šumi i vodi, gdje je prisluškivao šumu lišća, gukanju grlica i praćakanju riba u potoku. Verao bi se na najviše drveće i uspinjao se na crkveni toranj, odakle bi se zagledao u daljinu i provodio tako sate i sate.

Podno kreveta u malenoj sobici koprivničke bolnice postavljen je bio bolnički stolić, a na njemu više različitih slika s likom sv. Franje Asiskoga. Jedna između njih prikazivala je sv. Franju, kako propovijeda pticama, a druga, gdje prima stigmata raspetoga Hrista. Slike su bile postavljene tako, da ih je brat mogao vidjeti iz svakoga položaja.

Nekoliko mjeseci pred smrt pustio je da mu raste brada. Promatrajući dnevno njegovo sve blijeđe i duguljastije lice sa šiljastom bradicom, upadala nam je u oči njegova sve veća sličnost likovima, koji su prikazivali sliku ili pojavu sv. Franje. Naslutili smo u tom svijesnu želju, da i on slijedi stope ovoga simpatičnog sveca. I to je bio korak bliže na putu, da stupi u red sv. Franje, i da nekoliko dana pred smrt izrazi jasno, da mu se nakon smrti probode srce, ruke i noge.

Baveći se tim mislima, sjetio sam se i sam kao kroz neki daleki san prizora, kad sam se kao gimnazijalac za vrijeme školskih praznika vraćao kući i promatrao, kako se podvečer vraćaju s paše krave i ostala stoka. Mali naš Đuka stojeći u dugoj bijeloj haljini nasred dvorišta milo bi im tepao nazivajući ih imenima, koje je on sam izmislio, i koja su se nama činila tako neobičnim i čudnim. Dolazile bi krave, kojima bi se mi ostali uklanjali, a on bi ih obuhvatio rukama oko vrata i prislanjao svoje lice uz njihove glave razgovarajući s njima kao sa svojim drugovima. One bi mirno stajale dok god bi im on govorio, kao da razumiju njegov govor i ne bi se micale, dok im ne bi dao znak. Svinje su prilazile i polijegale do njegovih nogu čekajući, da ih pomiluje rukama i da im nešto progovori, a tad bi se one zadovoljno oglasile, kao da mu zahvaljuju. Kokoši i guske, koje bi se pred drugim razbježale, pokorno su ga slijedile i kupile se oko njega.

Dragi Ivo,

Osjećam, slutim nekako, - da ću skoro umrijeti, da ću sigurno umrijeti. Osjećam da je to - u odnosu spram drugog svijeta tako važno - Kao ova kiša što pljušti, dok ja ovo pišem. A, ipak reagiram. Bože, kako smo slabi i griješni, griješni. Ivo, ja sam toliko griješan - da se stidim na to misliti. A, opet, ne mogu drugo!

SUDETINO PISMO

(Prva stranica Sudetina lista g. I. Horvatu s vlastoručnom crtarijom.)

Bila je u njega neka čudna moć i ljubav prema djeci i životinjama.

*

Jaku njegovu želju, da pođe u više škole, nije moglo da odvrati ni upozoravanje, da će često gladovati i stradavati. Dobivši hranu u samostanu čč. sestara u Samostanskoj ulici, svakog je dana ministrirao, kako je to činio i u rodnom našem mjestu, otkako je počeo polaziti pučku školu. Njegovo je školovanje započelo upravo u najgorim prilikama: početkom svjetskog rata g. 1914. Slaba hrana i vlažan stan, u koji nije nikad doprlo sunčano svjetlo, učiniše, te je već nakon dvije godine počeo pobolijevati. Zahvativši još kao gimnazijalac za vri-

jeme škol. praznika disenteriju toliko je oslabio, da se nikako nije mogao pravo da oporavi. U četvrtom razredu gimnazije iskašljao je prvi put krv.

G. 1922. kao maturantu učiteljske škole navali mu za vrijeme predavanja krv na usta, te je u gotovo besvijesnom stanju prevezen na kliniku. Od to doba on vječno putuje od bolnice do bolnice, s dopusta na dopust, dok se konačno nije smirio u koprivničkoj bolnici, gdje je na 30. travnja o. g. oko ¾8 sati ujutro završio svoj patnički život.

*

Stara Ploščica, rodno naše selo, broji nešto više od sto kuća i leži na krajnjem sjeveroistočnom obronku Moslavačke gore, koji se gubi u dolini u neposrednoj blizini potoka Česme. Daleko je od grada, od ceste i od željeznice, a u zimsko doba jedva ćeš dospjeti do njega. Prema drugim, mnogo većim i bogatijim mjestima nas je ipak razmjerno najviše polazilo srednje škole. O praznicima sastalo bi nas se po osam do deset; osim trgovčeve ili učiteljeve djece sama sirotinja, koja se školala milošću i susretljivošću dobrih ljudi.

U zagrebačkoj učiteljskoj školi osnovana je g. 1911. katolička organizacija, kojoj je bio prvim predsjednikom tadašnji pripravnik Dragan Bublić. Sastajući se svake subote u prostorijama »Domagoja« na sijela i sastanke, počeli smo se intenzivnije baviti knjigom i čitanjem, pa je bilo i različitih vlastitih pokušaja u pjesmi i prozi. Kasnije smo izdali i svoj list »Vrelo«.

Stojeći i sam pod utjecajem različitih pročitanih djela, a od pjesnika sam čitao najviše Nazora, Domjanića, Pandurovića, Wiesnerovu »Mladu hrvatsku liriku« i Popovićevu »Antologiju«, nijesam se mogao oteti, da i sam nakon svršenoga III. tečaja ponovno ne propjevam, od čega sam međutim kasnije, spoznavši da mi taj posao ne polazi najbolje za rukom, odustao sam.

Tada sam za vrijeme praznika s danas već pokojnim drugom Đukom Stankovićem znao prosjediti mnogo poslijepodneva u voćnjaku, gdje smo čitali na glas pjesme, koje su nam se osobito sviđale, pa smo ih tako svu silu naučili naizust. Ja sam tada bio tako oduševljen srpskim liričarima, da sam u svom đačkom dnevniku napisao: »Da nijesam Hrvat, najvolio bih biti Srbin«. Tako je na nas djelovala literatura, premda je tada Austrija vodila rat sa Srbijom.

Naše čitanje i raspravljanje o pročitanim stvarima, izricanje naših simpatija i antipatija, koje su često bile neosnovane i naivne, privuklo je pokojnog našeg Đuku i još dvojicu njegovih drugova, gimnazijalaca, te su u nekom određenom razmaku od nas ležeći u travi prisluškivali našemu čitanju i raspravljanju. Tako su oni saznali za naš rad u organizaciji. Višeput smo ih tjerali od sebe, jer smo se često žacali da čitamo pred njima koju, naročito ljubavnu pjesmu. Ako se nijesu htjeli ukloniti, odstranili bismo se mi, no oni su nam uvijek bili za petama. U takovim zgodama znao sam čitati i po koju svoju »pjesmu« i tako je pokojni moj braco saznao, da se i ja bavim tim poslom i da bilježim u nekakovim crnim bilježnicama, u koje je on zasigurno u mojoj odsutnosti češće zavirivao, i to mu je po svoj prilici dalo poticaja, da i on pokuša nešto slična. Tako sam jednoga dana naišao na jednu njegovu »pjesmu«, koju je on zacrvenivši se priznao svojom. Mogao je u to vrijeme biti u III. ili IV. razredu gimnazije. Osim u stihu počeo je pisati i prozom obrađujući priču o nekom ukletom gradu podno našega sela.

To su bili prvi počeci njegova rada, koji su se kasnije nastavili u različitim našim listovima te izdanjem »Osamljenih staza« i »Kućica u dolu«.

Stupivši poslije u učiteljsku školu, razvijao je svoj rad u onoj istoj organizaciji, o kojoj je slušao u našem voćnjaku. Pod budnim pak nastojanjem tadašnjeg profesora na zagrebačkoj preparandiji, hrvatskoga pjesnika Vladimira Nazora, počeo se naš Đuka u I. tečaju razvijati polagano, ali sigurno. I dok je za Nazora mogao da iz hrvatskog jezika postigne najvišu ocjenu, za njegovih je nasljednika jedva izmaknuo: dovoljnom. Naročito se tužio na jednoga profesora, koji je poslije postao urednikom jednoga književnog lista, koji je u njegovim radnjama zapažao čak i boljševičke tendencije.

*

Svršivši g. 1922. učiteljsku školu čekao je na namještenje sve do proljeća 1923. I dok su svi njegovi drugovi, pa i oni najlošiji učenici, bili već davno namješteni, on nije mogao da dobije mjesta. Bilo je to u vrijeme, dok su se hrvatski učitelji nemilosrdno progonili i dok su se u službu namještali ljudi prema političkoj kvalifikaciji, a ne prema faktičnoj sposobnosti. Istom s promjenom režima namješten je i pokojni naš Đuka.

Ovaj postupak, pa teško i gotovo neodrživo stanje kod kuće izjedalo ga iz dana u dan. Gotovo cijelu zimu pod konac 1922. i početkom 1923. nije se mogao maknuti iz sela, osim kad bi pao snijeg, pa bi krenuo u lov. Po osam do deset dana ne bi primio nikakove pošte. Pisma, koja je u to vrijeme pisao, odišu nekim teškim neraspoloženjem.

> »Prolaze dani sukladni ko prsti, sve jedan prozirniji od drugoga u neku jednobojnu jednostavnost u primitivne malo-seoske ure, u koje je čovjek instinktivno žalostan. Tužan do umora, očajan do zdvojnosti. Pa kad još ne nalazi čovjek bar jedan zdravi komadić na sebi, koji bi manifestirao sve ono, što nosi čovjek u sebi, žalosno — tko onda ne bi mislio na smrt...«
>
> ...»Osim riječi i duše nemam ništa više, što bi bilo moje...«
>
> ...»Da nisam katolik, ubio bih se, jer je teško biti bolan i biti sam; biti mlad i biti star; biti tužan i samo tužan...«
>
> ...»Dogodi se tako da postadoh lovac. Ljubitelj prirode i pejsaža, jer ona ne može ništa zla da pomisli, a kamo da učini. Reći će tko »sport«. Jest! Odlični sport. Ali sport nesretnih ljudi. Da se riješite i tako u samoći u polumračnoj šumi dočekate srebrni glas pozdravljenja. Da se zamislite. U se. U najkrajnje dubine, dok vrh nas lete snene prepelice i golubovi, a s plavih provalija zamiru melanholični napjevi dubokih tragičnih pjesama:

Ej, zar da umrem kad mi vrijeme nije...
Ej, mladost moju zar da zemlja krije!...

Razabirete glas po glas... dođe vam teško... uhvatite za pušku i pojurite na odredište.

— No, je li što prošlo? pita velečasni.

— Vi ste u neprilici, no ćutite se ponukanim, da nešto reknete... da je jedna lisica, no predaleko za pušku...

— Drugi dan pucate i ubijete zeca i sjutradan ste proglašeni lovcem. I ne preostaje vam drugo, nego da svako poslije podne uzimate pušku i obilazite ista mjesta...«

*

Bivši u proljeće 1923. namješten na građanskoj školi u Virju službovao je ondje neprekidno do siječnja 1925., kad mu je nenadano pozlilo. Od srpnja 1925. pa do travnja 1926. bio je u državnom sanatoriju Topolšici, a od travnja do konca svibnja u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici, gdje mu je 30. travnja provedena operacija na plućima, koja nije uspjela, jer je upravo na godišnjicu operacije preminuo. Poslije operacije vratio se u Virje. Tu je ostao do praznika, koje je proveo posljednji put u rodnoj našoj kući, a zatim se vratio poslije položenog praktičnog ispita u Virje, gdje je radio u školi do 15. siječnja ove godine, kad je legao u krevet iz kojeg više nije ustao. 24. veljače prevezen je u koprivničku bolnicu, a već četiri dana poslije toga uslijedila je posljednja navala krvi. Ipak se još vukao puna dva mjeseca. I ta dva mjeseca bili su mu najteži dani u njegovu i tako teškom životu. U svoj svojoj boli bio je neizmjerno strpljiv i miran prepustivši se posvema sudbini. Kad bi ga pitali kako mu je, odgovarao bi sa značajnim smiješkom: »Još sam živ«.

Bilo je teških momenata u kojima je govorio: »Teško je, vrlo teško, kad si čovjek želi da umre«. No i u najtežim časovima nije ga ostavljalo njegovo vedro gledanje i prosuđivanje te prirođeni humor.[1] Radio je gotovo do posljednjeg časa i to tako, da je bočicu s tintom držao na prsima, jednom rukom papir, na kojem je pisao, a drugom držalo. Do posljednjih dana zanimala su ga različita politička, socijalna i prosvjetna pitanja, koja je pratio živim interesom, da smo mu se morali čuditi.

Znajući sa sigurnošću, da mu nema spasa, i da će naskoro umrijeti, određivao je, kako želi da bude pokopan. Prvotna mu je želja bila, da ga pokopamo u Virju: »To mi se groblje od svih, koje sam vidio, najviše dopada. Tako je lijepo u kasnu jesen i u zrelo ljeto. Tako je lijepo...«, no poslije, da nam bude i u smrti bliže, smirio se s time, da njegova malena kućica bude podignuta u našem dolu, t. j. na koprivničkom groblju.

*

Dok se je u tiskari knjižara Vošickoga obavljala korektura njegove posljednje pjesme »U crnini«, za koju je sudbina odredila, da izađe u domaćim novinama na dan njegove smrti i bude tako tumač njegove teške boli i smirenja u Bogu — ostavila je njegova duša izmučeno tijelo i krenula Bogu, koji ju je već davno čekao. Pa kad sam dvije minute nakon svršene borbe stupio u njegovu sobicu, našao sam ga smirena glavom okrenutom prema zidu i nijesam mogao ništa drugo, već da mu pomilujem napaćenu ruku, kojom je u večer prije toga dugo i dugo držao naše ruke kao da je znao da je to posljednji put, a onda nas otpustio, jer je želio da počine i usne.

I usnuo je vječnim snom, potpunim predanjem u Onoga, koji je put, istina i život i koji neka pomiluje ispaćenu njegovu dušu!

[1] Vraćajući se na pr. iz Topolšice i Zakladne bolnice na svome je kovčegu kao rugalicu samome sebi stavio kao adresu ceduljicu s ove tri riječi: Đuro Sudeta — Evropa.

Matija Mesić:

Život sv. Ćirila i Metoda.[1]

Razjasnjen i nadopunjen iz staropanonske legende.

Za povjesnicu duševnoga razvitka slavenskih naroda ne ima važnijega momenta, nego je apostolsko djelovanje sv. braće Ćirila i Metoda; zato se i nađe među Slavenima, osobito od početka 19. vijeka više muževa, koji su uz svoju prostranu znanost i retko oštroumlje svom snagom oko toga nastojali, da taj toli važni predmet dovoljnom točnošću i vjernošću izrade. Nu lako si je pomisliti, da im napor nije mogao odmah željenim plodom uroditi; a to nije drugačije ni moguće, kad se je istom u to doba u slavenskom svijetu pojavio ozbiljniji znanstveni život, koji si je za osobitu zadaću uzeo, da će pismene ostanke prošlosti svom pomnjom i marljivosti sabirati i u bijeli svijet slati. Takovi trudovi učenih muževa ne ostadoše bez uspjeha; danas nam je mnoga stvar jasna, o kojoj se prije nekoliko godina nije znalo ili posve ništa ili barem ništa točna i izvjesna. Među one predmete slavenske prošlosti, koji su novijim istraživanjem znamenito obogaćeni, spada imenito život slav. apostola Ćirila i Metoda. Koliko je okolnosti u toj stvari, o kojima sasvim drugačije moramo suditi nego što se je prije sudilo, otkako su nam poznati životopisi sv. Ćirila i Metoda, što ih je neumorni Šafařík u svom djelu »Památky dřevního písmenictví Jihoslovanův« svijetu priopćio? I to je onaj izvor, iz kojega smo mi naumili u ovom sastavku crpiti, da i od svoje strane k razjašnjenju prevažnoga predmeta barem nešto prinesemo.

[1] »Hrvatska Prosvjeta« o jedanaestogodišnjici rođenja sv. Ćirila pruža svojim čitaocima ovu prvu u nas učenu raspravu o sv. slavenskoj braći, koju je za najžešćeg apsolutizma Bachovih husara objavio slavni hrv. polihistor Matija Mesić u izvješću zagrebačke više gimnazije g. 1854. Izmijenjeno je samo najnužnije u pravopisu i jeziku, prevedeni citati i skraćena poneka rečenica. — Pop V. Premuda, glagoljaš.

Željeć u tu svrhu upotrebiti nov i svijetu manje poznat izvor, valja da najprije ispripovijedamo, što učeni svijet drži do kritične valjanosti toga izvora. Iz mutna izvora ne ima bistre vode.

Što se najprije tiče Metodova životopisa, to valja priznati, da ga je sastavio čovjek, koji se je brojio među Metodove učenike, i to u takovoj zemlji, koja je priznavala pravomoćje rimske stolice, ali ipak ne u Moskvi, već u zemlji kneza Kocela u Panoniji. O tom će se svako lako uvjeriti. Životopisac govori o rimskom papi svakom prilikom s najvećim počitanjem: umah na početku svoga spisa, gdjeno govori o božjim poslanicima, koji su se u razno doba u svijetu pojavljivali, spominje umah iza onih staroga zavjeta sv. Petra i Pavla, te priznaje tako očitim načinom prvenstvo rimske crkve. Malo poslije izbraja opće crkvene sabore, pa i tu svagda stavlja na čelo ime onoga pape, za koga je sabor držan; pače Silvestra papu prispodablja s Abrahamom: kao što je ovaj sa svojom momčadi pet kraljeva svladao, tako je Silvestar sa sabranim ocima svladao i prokleo Arija i njegove griješne nauke. Nadalje daje životopisac papi časno ime apostolskog oca: na onome mjestu gdje papa Hadrijan Metoda Kocelu šalje, uvađa papu ovako: »ne tebi jedinomu samo, nego i svim tim slovenskim stranama šaljem ga kano učitelja od Boga i od svetoga apostola Petra, prvoga nastolnika i ključedršca carstva nebeskoga«. — Iz navedenih razloga jasno se vidi, da je životopis Metodov sastavio čovjek, koji je cijenio važnost rimske stolice. Pa nas niti to ne mora smutiti, što se u njegovu pismu nalazi jedno mjesto, u kojem ovako govori: »od toga oca i sv. duh ishodi, kano što reče sam sin božjim glasom: duh istinit, koji od oca ishodi«. Ovo mjesto bijaše istina povodom, da su neki učeni muževi stali tvrditi, da je naš životopisac doduše bio takav čovjek, koji je priznavao ugled rimskoga pape, nu da se nije u vjeri posve slagao s rimskom crkvom; ali sva ova teškoća prestaje. ako si predstavimo, kako su pojedine inače strogo pravovjerne crkve riječ »filioque« u simbol primale. Isto tako se može dokazati, da životopisac nije živio u Moravi već u Panoniji. Pošto je kazao, kako si je Kocel Metoda od pape za panonskoga biskupa isprosio, dodaje ove riječi: »po tom stari neprijatelj (vrag)... uzdiže srce neprijatelja moravskoga kralja na nas«; sebe indi ne broji među podložnike moravskoga kralja, već se broji među one, na koje je sada uspaljeno srce neprijatelja moravskoga kralja, a ti nisu u to doba, o kojem on govori, drugi nego učenici Metodovi u Kocelovoj zemlji. Što se napokon tiče vremena, u kojem je životopis pisan, to nalazimo u tom pogledu kod samoga pisca tri osobito važna mjesta. Prvo glasi ovako: »bog milostivi... za naših ljeta radi našeg naroda... podiže našeg učitelja blaženoga Metoda«. Na drugom veli: »da se je počela moravska oblast tim većma prostranjivati na sve strane i svoje neprijatelje pobjeđivati..., kao što i sami vazda povijedaju«. A na trećem čini životopisac k sv. Metodu ovaku molitvu: »ti pako zgora, sveta i časna glavo, molitvama svojima pogledaj i na nas, koji tebe zazivamo, izbavljaj od svake napasti svoje učenike, i učenje rasprostiruć i raskolništva (jeresi) progoneć, da dostojan život vašega (Ćirilova i Metodova) zvanja proživši ovdje, stanemo s tobom, tvoje stado, na desnoj strani Hrista boga našega«. Nama se čini, da ova navedena mjesta dovoljno dokazuju, da pisalac žića Metodova nije mogao pisati za dugo po Metodovoj smrti.

Rekavši toliko o kritičnoj valjanosti Metodova životopisa, ne preostaje nam drugo nego da nekoliko riječi prozborimo o drugom životopisu.

Buduć da u tom žiću ne ima takovih znakova, po kojima bi mogao i slabiji um temeljitiji sud izreći o spisatelju i njegovoj dobi, zato smo prisiljeni, da se u toj stvari sasvim oslonimo na izreku oštroumnog Šafaříka, koji o tom ovako zbori: »K svemu tomu pristupa, što naše žiće (Ćirilovo) pada u isto doba, u koje i Metodovo, i da potiče od nekog od učenika naših prvoučitelja, koji se služio spisima samog Ćirila. A pošto pohvalno slovo nosi na čelu ime Klimenta, biskupa bugarskog, to bar ja ne vidim, zašto ne bi moglo biti od istog i opširnije žiće, kad obično isto lice sastavi i žiće i pohvalnu besjedu. U eremitažnoj knjižnici u Petrogradu kažu, da ima zbornik od g. 1076. sa drugačijim štenjima. Pobliže o tom žiću ne znam ništa: dočim ovo naše imamo u rukopisu u raznim stranama te su iz njega pravljeni čitavi izvaci i uvršteni u druge spomenike. Uza sve preinake i propuste, ono nosi dokaze, da potiče od lica, koje bijaše svjedok činima... sv. Konstantina«. Oslanjajuć se na ovaj sud učenog Šafaříka, obratit ćemo u samom pripovijedanju štiočevu pažnju na one važnije točke, na koje smo i sami naišli.

Ova kratka istraga o historičko-kritičnoj valjanosti izvora, koji će nam u ovom sastavku za temelj služiti, bijaše neophodno potrebita, jerbo se inače ne bi moglo znati, koliko se ima vjerovati vijestima, koje su nam oni sačuvali.

Sada nam valja još jednu stvar obaviti, prije nego pređemo na opisivanje života sv. apostola. Tu nastaje naime pitanje, da li je već prije pojavljenja Ćirila i Metoda nešto učinjeno za rasprostranjenje Isukrstove vjere kod onih naroda, među koje su oni stupili kano učitelji. Istom onda, kada si na ovo pitanje odgovorimo, moći ćemo pravo procijeniti zasluge sv. braće. A i samo pravdoljublje zahtijeva, da ove stvari mukom ne mimoiđemo.

Ako metnemo na stranu sva gatanja i slutnje pa stanemo slijediti puka historička svjedočanstva, to ćemo naći prve ispovjednike Isukrstove vjere među Slavenima upravo u onim zemljama, u kojima su sv. braća Ćiril i Metod apostolovala. Tu najprije valja da napomenemo one Slavene, što su se počam od 5. a još više od 6. stoljeća u Meziji, Traciji, Macedoniji, Tesaliji i Iliriku naseljivali. Grčki a isto tako i rimski propovjednici ne htjedoše ni časa počasiti, da tim novim naseljenicima ne ponude slatki jaram nauke Isukrstove. Ovaj njihov sv. napor ne ostade bez uspjeha. Već oko polovice 7. vijeka dadoše se pokrstiti Hrvati i Srbi, a to isto učini bez dvojbe i velika čest njihovih suplemenika, koje mi danas Bugarima nazivljemo. Ima više važnih okolnosti, koje nas nukaju, da to primimo za stanovito.

Počam od polovice 6. stoljeća obnašahu muževi, proizišli iz tog naroda, važna građanska i vojnička dostojanstva kod Grka; neki se nalažahu u samom carigradskom dvoru. Bugarski poslanici izjaviše na carigradskom saboru g. 869., da su njihovi oci, došavši u Meziju, u toj zemlji našli grčkih svećenika. Ovo došašće uralskih Bugara pako pada u g. 675., indi već u to vrijeme bijaše kršćanska vjera rasprostranjena barem među nekom česti Slavjana u Meziji, jerbo su samo kod njih mogli uralski Bugari naći kršćanskih svećenika, buduć da su oni do tog doba u Meziji gospodovali. Navala poganskih Bugara mogaše prepriječiti dalnji procvat kršćanstva, nu klicâ mu ne mogaše iskoreniti, a s vremenom se stvar tako promijeni, da su Bugari, gospodari i tlačitelji Slavena u Meziji, kojima su i svoje ime dali, isto tako morali oćutjeti silnu moć božanske vjere, kao što su se već prije podložili uplivu plemenitijh plodom, to se mora pripisati stranom onoj privrženosti, koju ljudi uopće osjećaju prema vjeri svojih otaca, stranom pako onomu osobito narodnomu odnosu, koji je u ovo doba nastao među Slavenima i njihovim njemačkim susjedima, napokon još i toj okolnosti, što vjerovjesnici nisu vazda znali jezik onog puka, komu su htjeli propovijedati. Nu ako djelovanje vjerovjesnika nije pred polovicom 8. stoljeća bilo u svem uspješno, to je ono od ovog doba najobilatijim plodom naplaćeno. Tu valja da spomenemo najprije blagotvornu poslenost biskupa Virgilija, koji je cijelo vrijeme svoga biskupovanja u Solnogradu (745—785), obraćanje korutanskih Slavena najvećom revnosti i mudrosti provodio, radi česa mu je i zahvalno potomstvo nadjenulo dično ime apostola korutanskog. I Virgilijev suvremenik, vojvoda Tasilo II. steče si lijepih zasluga za pokrštenje Slavena. Ljetopisi nam nabrajaju više samostana,

GROBOVI DVOJICE UČITELJA — PISACA U KOPRIVNICI: Đ. SUDETE I Đ. ESTERA

i čovječnijih običaja i duševnoj pretežnosti svojih slavenskih podložnika.

Skoro u isto vrijeme dođe Isukrstova vjera i ka korutanskim Slavenima. Jerbo jedva što su njihovi njemački susjedi sami lučju božanskih istina rasvijetljeni, počeše umah svoje zrake obraćati svojim susjedima, korutanskim Slavenima, koji no su još svedjer pred svojim Perunom strepili i od Žive plod svojih trudova očekivali. Poslije osamljenih pokusa pojedinih revnih vjerovjesnika primi se svetim žarom obraćenja korutanskih Slavena biskup Rupert. Okrstiv bavarskog vojvodu, premda ne bez otpora od strane susjednih Slavena (684—718), podiže u Solnogradu, indi na međi među slavenskim i njemačkim svijetom, biskupiju i više samostana, da budu neka sjemeništa, iz kojih bi izlazili k susjednim plemenima učitelji spasonosne nauke. Zatim se uputi k samim Slavenima, u tminama tumarajuće svjetlom prave vjere rasvjetljivati i po slavenskoj zemlji samostane dizati. Njegov nasljednik Vitalis nastavi velikom revnosti po njem započeto djelo. Ako nisu trudovi ovih muževa umah urodili željnim koje je Tasilo na međi Korutanaca naročito u tu svrhu sagradio, da svom pomnjom nastoje oko toga, da Korutanci prime Isukrstovu vjeru. Sveto djelo obraćenja dovrši napokon Virgilijev nasljednik biskup Arno. I tako stupiše korutanski Slaveni neutrudivom revnosti solnogradskih biskupa u red kršćanskih naroda. Isto kao što su korutanski Slaveni Isukrstov nauk primili iz usta njemačkih propovjednika, primiše ga iz početka i Česi i Moravci. O Česima imamo istina samo jedan datum; naime o tom, kako je 14 leha g. 845. u Reznu (Regensburgu) okršteno; nu sasvim se drugačije stvar ima s Moravcima i panonskim Slavenima. Dok su panonski Slaveni pod jarmom divljih Avara stenjali, dotle ne mogaše kod njih sjeme Isukrstove vjere naći dobre zemlje; nu kada je Karlo V. one obijesne divljake svladao germanskim, normanskim i slavenskim oružjem, njihovu razbojničku državu rastepao i preostale Avare same na krst prisilo, onda se istom otvori široko polje djelovanja propovjednicima iz franačkog plemena među Slavjanima u Panoniji i Moravi.

(Nastavit će se.)

KNJIŽEVNI PREGLED

ROMAN O SV. ĆIRILU.

G. dr. Velimir Deželić sin, poznat inače dosad kao socijalni pisac i radnik, afirmirao je svoj umjetnički talenat ponajprije kao režiser. Nazvali su ga tom prilikom »diletantskim« režiserom, a u stvari je bilo od toga istina samo to, da je režirao naročite priredbe nestručne pozornice i tim prvi kod nas praktično iznio jedan veliki problem, dajući ujedno odmah i konkretna rješenja. Ali, priredujući izvedbe Vetranić-Držićeve »Žrtve Abrahamove« i Marulićeva »Svetog Pafnucija«, g. Deželić nije samo pokazao sigurnu ruku stručnjaka u stvarima glume i pozornice, nego je također neobično zadužio literaturu davši život onomu, što se već odavna smatralo mrtvom muzejskom građom ili pažljivo čuvanim arhivskim relikvijama. I jedna i druga drama uskrsnula je od mrtvih; ali to se desilo ne samo poradi sretno izvršene revizije njihovih pozorišno-estetskih vrijednosti, nego i poradi njihove vrlo spretno provedene idejne i stvarne aktualizacije. U tim je činjenicama i ključ za uspjeh romana, kojim nas je g. dr. V. Deželić sin iznenadio kao prvim svojim upravo samostalnim književnim djelom.[1] Tko bi mislio, da pisac ovdje nastavlja od oca baštinjeni smjer historijskog romana, krupno bi se prevario, jer ovo djelo zahvaljuje svoje postanje kud i kamo više piščevoj sposobnosti režisera. Ono nije široko pripovijedanje historije s burnom sudbinom glavnog junaka u središtu radnje, s bujnim epizodama i potankim crtanjem realističkog detalja. Ono je naprotiv, na pozadini historijskog dogođaja, komu su dodana tek najneznatnija pripovjedačka uporišta radnje, niz vješto poredanih i majstorski osvijetljenih slika, koje daju neobično jak dekorativni, slikoviti dojam, a spaja ih vrlo fino ispleteno idejno tkivo, koje uslijed lapidarnosti obrade nije potonulo u nepreglednu masu radnje, nego ostaje na površini kao svijetli i čvrsti okvir svemu — onaj zlatni okvir oko bizantskih svetačkih figura — podajući djelu golemu patetiku ideja, koje ravnaju historijom. Već sama podjela knjige na gradove, u kojima se radnja odigrava, izaziva u nama slikovite momente; a treba samo pročitati poglavlje kao ono »Ikonoborac«, pa da se vidi, kako su likovi ovoga romana nanizani poput starih bizantskih ikona, s istom onom izrazitošću crta, s istim onim kontemplativnim mirom i s istom onom hijeratskom, posvećenom veličinom u stavu, kretnjama i riječima. Prizori kao oni na bizantskom dvoru doimaju se kao živa pozornica ili, možda još točnije, kao film, raskošno opremljen ali ujedno i neobično produhovljen film. Ta mi je misao dolazila već i kod slušanja oratorija g. dra. B. Širole, kojemu je — kao predradnju za ovaj roman — g. Deželić napisao tekst: Oratorij je bez sumnje preopširan, a da bi samim muzičkim momentima mogao da zadrži interes publike, to više, što su i ovako glavni momenti samo natuknuti — dok bi u vezi s filmskim ili bar skioptičkim projekcijama umjetničke kvalitete dobio jaču »izvedljivost«, a da pri tom muzika ne bi ništa izgubila. Pomisao na film nameće se i kod romana: jer dok na pr. poglavlje »Filosof« točno sjeća na pozornicu, nezaboravni prizor s kragujem, koji je artistički nesumnjivo najjači u čitavoj knjizi, tako živo sjeća na daleke perspektive filma i »ono nešto« što bi ovakvoj sceni dala dobra filmska izvedba. Tako je na pr. i s prizorom, kada mladi Ćiril govori pred odličnom publikom i kod toga, po govorničkim pravilima, da zadrži prisebnost i pažnju, fiksira lijepu Mirjam, zaista svoju najpažljiviju slušateljicu u tom čitavom velikom krugu. Pisac dakle izaziva radnju u prvom redu dekorativnim, plastičkim i kolorističkim elementima, ali ona nipošto nije istrgana i fragmentarna, jer je historijska atmosfera na taj način dana u zbijenoj i zgusnutoj formi, u naročitoj povezanosti. Tako je, uza svu štednju riječima, pisac dao neobično bujnu i majstorski zaokruženu sliku čitave duše tadanjeg Bizanta, njegovih političkih i vjerskih borbi, njegovih kulturnih i materijalnih prilika i svega onoga, što može u nama da izazove cjelovitu i vjernu sliku jedne historijske epohe u njenoj biti, u njenoj idejnoj jezgri. U drugom dijelu, kada sv. Ćiril prelazi u slavenski svijet, piscu je bio njegov zadatak naročito otešćan tim, što tadanji slavenski primitivizam i naša historijska građa ni izdaleka ne daju toliko bujnosti i bogatstva za umjetničko prikazivanje, koliko hiperkulturni i carskim sjajem obaviti Bizant onoga vremena. Folkloristički motivi — narodne pjesme i običaji, koji potječu još iz praslavenskih vremena — dali su tu doduše nekoliko vrlo slikovitih momenata, ali se pisac ovdje u prvom redu pomogao onako, kako je to učinio kod svojih prethodnih režijskih djela. Da nije naime Žrtva Abrahamova iznesena u vezi s velikim Euharistijskim kongresom ili Sv. Pafnucije prilikom Marulićeva jubileja, njihova prava sadržina ne bi ni izdaleka tako bila naglašena i pravilno shvaćena, kao što je bila u tom »prigodnom« okviru. Takvo je prigodno djelo roman »Sofiju odabra«, premda ono to svomu čitaču ničim direktno ne odaje. Jubilej sv. Ćirila, povodom kojega je djelo stvo-

Po crtežu V. Kirina.

[1] Velimir Deželić sin, Sofiju odabra, roman iz IX. stoljeća, Naslovni list izradio Vl. Kirin, Jeronimska knjižnica, knjiga 237., Zagreb 1927.

reno, pao je u takve prilike, da je pisac dobio dosta zgode, da idejne niti djela poveže sa sadašnjicom i da tako, bez prekoredno istaknute tendencije, ispuni staru prošlost sadržinom, koja se čini kao aluzija na naše dane. Položaj i poziv Slavena, uloga i značenje slavenske knjige, smisao borbe s tuđincima, nekršćanska »vjerska« revnost ikonoboraca i njemačkoga svećenstva, sve su to istiniti historijski momenti, ali su oni dobili kud i kamo jači relief i dublji zvuk po svom suzvučju s mnogom pojavom našega doba. U susretu sv. Ćirila s hrvatskim banom Domagojem, u njegovu boravku u Rimu, pa i ranije o njegovoj pobjedi nad Ikonoborcima i dr. dane su programske sinteze i vjekovne perspektive. A tko je malo pobliže upućen u današnje prilike u katoličkim redovima, razabrat će žive analogije čak i u pojedinim likovima. Bez štete po historiju; jer pisac nije nikada ostavio čvrstog okvira njenih činjenica ili bar njene zajamčene vjerojatnosti. Ali historija se katkad ponavlja i nije samo »učiteljica života«, nego i po svojim analogijama bogata riznica za rekonstrukciju nekadanjeg života.

Jedna će se misao bez sumnje ovdje nametnuti: pošto sam toliko istaknuo naročiti karakter i oblik ovoga djela i njegovu nezavisnost od dosadanje tradicije historijskog romana, da li se ono uopće može još nazvati romanom? Protiv toga bi govorila možda činjenica, da osim jedne sjenke neobično delikatne erotike — simpatije, koja nastaje za Ćirila u duši suptilne i duboke Mirjame — nema nikakva ljubavnog zapleta niti uopće takva zapleta, koji bi, vezući se o glavno lice, nosio radnju od početka do kraja. Pisac je bio tu u težem položaju nego drugi pisci historijskih romana, koji pored krupnih historijskih ličnosti mogu da izmisle druga lica, koja su upravo nosioci pjesničke intrige u romanu. G. Dezelić bi, da je učinio tako, svrnuo interes sa sv. Ćirila, a to nije smio nipošto učiniti u djelu, koje ima da proslavi direktno njega. A svečevu je historiju morao preuzeti potpunu iz povijesti, jer bi se inače bio ogriješio o njegovu istinsku veličinu. I tako je i opet nastalo djelo svoje vrsti: ono je upravo ljetopis Ćirilova života poput starih žitija, na kojima se osniva (pisac ih je odlično nasljedovao u intonaciji i stilu); samo što su pojedine epizode, na koje stari kronisti tek aludiraju, ovdje proširene, produbene i izgrađene eventualno i fiktivnim licima (kao na pr. Mirijam, Milo i dr.). Djelo je ne samo vezano u jedinstvenu cjelinu tim, što sav taj niz događaja spaja ličnost sv. Ćirila, nego je ono dobilo i svoju umjetničku zaokruženost i kompoziciju, tim što čitav roman nije drugo no ilustracija naslovne misli »Sofiju odabra«, proroštva, koje je bilo dano u snu djetetu Ćirilu, a koje je i cio njegov život imao da potvrdi. Ovako se roman-kronika približava drami-kronici najmodernijega današnjeg tipa s razlikom, što je primitivizam, za kojim idu namjerice rafinovani i hiperkulturni ekspresionisti i dr., ovdje istinit i nepatvoren: jer su ga nadahnula prava primitivna djela, legende i kronike samoga Srednjeg Vijeka. A to su, upravo, i izvori romana. To su ona bistra vrela, iz kojih je potekla umjetnost pripovijedanja, bezazlenog i epskog pripovijedanja, bez razornih strasti kasnijih vjekova, bez golemih opisa i silnog tehničkog aparata, koji nije uvijek unaprijedio umjetnost lijepog i glatkog pripovijedanja. I zato, ako je ekspresionizam nakon hiperkulturne preufinjenosti artizma ukazao na potrebu, da se vratimo primitivizmu, taj primitivizam ne može nipošto da bude u haosu, kakav je izazvalo ekspresionističko pregonjenje. Pa ako se konture novih putova ukazuju u tom, da se primitivizmu dade jasnoća umne kulture i jednostavnost estetske oplemenjenosti, a zadrži njegova izvorna neposrednost i naivna bezazlenost, to je ovdje stvoreno djelo, koje je bez sumnje na tom putu i koje svojom nedvojbenom vrijednošću pokazuje, da bi taj put mogao biti ispravan. Izdan od Društva sv. Jeronima, roman »Sofiju odabra« nije nipošto »knjiga za puk« kako bi pomislio, tko poznaje ovo društvo kao izdavača knjiga za široke slojeve; on je djelo visoke literarne kulture, ali je svojim stilom i karakterom prilazan svakomu kao ona odabrana djela, koja nađoše razmjer između stvari i riječi, između priproste bezazlenosti i najviše mudrosti. Da je ta mudrost upravo kršćanska, nije slučajno. I tako smo u posljednje vrijeme baš u dva djela katoličke književnosti, u Grgčevu »Gospodinu Rafi« i u Deželićevu romanu »Sofiju odabra« mogli vidjeti skromnu ali čvrstu polaznu točku za ono, što je tako lijepo izrazio drugi jedan čedni kršćanin a veliki majstor, Giuseppe Verdi, riječima: »Tornate al antico e sarrà un progresso — vratite se starini i u tom će biti napredak!«

Ljubomir Maraković.

IZ USPOMENA NA POK. ĐURU SUDETU.

Prvo mjesto, gdje je Đuka služio, bila je građanska škola u Virju. »Kako Ti se sviđa Virje?« pitao sam ga, kad smo se prvi put sastali. »Veoma mi je lijepo ovdje. Prvi mjesec svibanj bio je najljepši. Bio sam svaki dan na svibanjskoj pobožnosti. Jedan gospodin me zapitao u čudu, da li je to istina. Kad sam potvrdio, narugao mi se i rekao, da je to za djecu. A ja ću mu: »Točno, gospodine! Zahvaljujem Vam se za pohvalu. Ja pjevam s djecom litanije baš kao dijete, i sretan sam! Vidiš, kako nam ljudi ne dadu da činimo, što nam se sviđa!«

*

Zadovoljni smo bili s prošlim danima, a bojali se svakog sjutrašnjeg, koji bi nam mogao donijeti iz Topolšice hladni glas, da je naš Đuka mrtav. Ipak nije umr'o. Znanost ga osudila na brzu smrt i svi smo je očekivali, a on mi piše samo malo jakih riječi »Ja još živim!«

I povratio se među nas, žut, slab, suh, ali još uvijek šaljiv, energičan i idealan. Ne smije da dugo hoda, da ide na sunce, da mnogo govori, pa ipak ga eno u školi među svojom dječicom, pogled mu prati sunce barem na zapadu, i na široko pripovijeda dijelove svojeg novog romana, te sâm svira i pjeva svoju — nadgrobnicu! »Tako ćete mi pjevati nad grobom!« onda se opet šali s nama, nježno bocne kojom dosjetkom ovoga i onoga, dijeli savjete svome bratu Mati.

Vidi, da vene i gine. Zahvati mu dušu i tuga, te se jada nevjesti; tuži se, da mu je jako, jako teško. »Vi ne možete znati, kako mi je teško! I mašta mi je bolesna! Uh, kakva je!«

I opet je klonuo. Leži u Virju u hotelskoj sobi. Sam samcat! Svi se boje bacila sušice. I oni, koji ga vole i prigledaju! »Meni je najljepše, kad sam ovako sâm. Prije podne! Bojim se poslije podneva. Znam, doći će tkogod. Bolje da ne dođe nitko. Tješe me lažima. Lažu! Kao da ja ne vidim, kako je sa mnom. Znaš, čini mi se, da mi se vi živi, vi zdravi rugate. Rugate se meni bolesnom, koji umirem. Često bih radije, da vas ne vidim. Eto vidiš, kakve su moje misli«.

»Tu je hladno, prozor je otvoren. Hoćeš, da naložim peć?«

»Ne, nemoj! Vidiš, znojan sam! Vruće mi je!«

»Ipak nije za teškog bolesnika, da bude tako sam. Prevest ćemo te u Koprivnicu. Bit ćeš nam bliže, bit će Ti ljepše uz nas.«

»Ne idem u Koprivnicu. Nijesam vidio tako lijepog groblja kao u Virju. Tu ćete me pokopati.«

*

Vele, da se bolesnici prije smrti sele barem po sobi. Tako je i Đuka pristao, da dođe u koprivničku bolnicu. »O bolnice, bolnice! Sit sam vas! Sve ste jednake. U prvoj je još najljepše. Svaka druga je gora.« Nije se dugo sprijateljio sa bolničkom sobom, susjedima, ni sa osobljem. Baš su obavljali neke reparacije, te nije već mogao podnositi vječnu galamu i udaranje čekića.

»Obećali su mi, da će me više posjećivati nego u Virju. Ali eto: uvijek imadu znamenitijih poslova. Nemoj im reći! Teško mi je to.«

Na Đurđevo napunili su mu čestitari sobu cvijećem: đurđicama i jorgovanom. Moje su đurđice bile dobro povezane. »Previše si ih sapeo!« Teško je i tiho govorio. Traži nož. Razrežemo konac, a on rasipa bijelo cvijeće po svojim suhim prsima. Dugi, žuti prsti prebiru po bisernim zvončićima đurđica i slažu ih ukusno u čašu. »Kako su lijepe, velike! Baš Ti hvala! Nitko mi ih toliko nije donio. A sad ih metni na stol. Tako! Kako lijepo pristaju među plave jorgovane!« I cijelo večer gledao je svoje cvijeće.

I posljednji put sam mu donio cvijeća. I opet ga nizao u kupici, dok nije složio sve boje u lijepu harmoniju. »Samo još treba lišća okolo. Daj mi onog velikog od đurdica!« Šaptao je, teško smo ga razumjeli. Brat i ja donosimo list po list, a on slaže oprezno i polako. Najedamput spusti ruku i dugo se zagleda u gvardijana. »Brate Ivane, zar mi Ti ne daš nijedan list? Daj brate, daj!« Nitko nije očekivao te želje. »Kako je to lijepo! Svi mi nosite lišće.« Poda nam čašu, da je stavimo na stol. Znakom pokazuje, gdje ćemo je staviti, ali nitko ne pogodi njegovu želju. A kad je časna sestra stavila kupicu na pravo mjesto na stolu, koji je cvao u cvijeću, razveselio se. Gleda veselo sad nas, sad cvijeće i to je bio njegov posljednji veseli pogled, koji sam vidio na njegovom licu. Dugo nas nije pustio da odemo. Pomolili smo se svi za njegovu dušu. I on se molio s nama. Kasno u noć rekli smo mu: s Bogom! »Hvala Ti!« bila je posljednja riječ, koju sam čuo od njega.

O drage uspomene! Tko nam je drag, i mrtav nam je drag! Markov.

SUDETINA OSTAVŠTINA.

Tko je u proljeće 1926. pohodio pokojnoga Đuru Sudetu u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici, morao je u toku razgovora sasvim zaboraviti, da govori s bolesnikom i to još teškim bolesnikom, kojemu nema spasa: odvraćala ga je od te misli ne samo upravo neobična ljubežljivost bolesnika, koji bi bio učinio sve što je mogao, da posjetiocu bude boravak što ugodniji, nego i živahnost njegovih kretnja, živost njegove fizionomije, okretnost konverzacije i golemi interes za sve i svašta kao kod ljudi, koji su u najboljem zdravlju i u naponu najjačeg stvaranja. O zdravlju na žalost nije više bilo ni govora, ali zato Sudetina književna ostavština obilato svjedoči o njegovoj golemoj vitalnoj snazi i duševnoj plodnosti sve do posljednjega daha. Pokojnikov je brat upravo dirljivom pažnjom pokupio svaki listić i svaki potez pera, koji se iza njega mogao naći, ali sve je to tek blijeda slika onoga, što je njegov duh stvarao i stvorio i u najtežim godinama razorne bolesti. Jer Sudeta sam u listovima napominje, kako je mnogo toga, što je već bilo napisano, uništio, te se čini, da su žrtvom te autokritike pale ne samo osnove i ulomci, nego i čitavi izrađeni veći radovi. Bez sumnje je osim prirođene upravo divne čednosti i njegove umjetničke strogosti prema samomu sebi — što je uvijek spojeno s jačim talentom — mnogo pridonijela tomu razornom poslu i sama bolest, koja ga je već po svojoj prirodi dovodila do onih očajnih momenata, kad čovjek zdvaja i nad samim sobom i nad svim, što je stvorio i kad u nemoćnom bijesu uništava sve, što može u njemu da izazove ma i sjenku nezadovoljstva. Ali u drugu ruku je otimanje života, otpor svih njegovih mladih sila protiv preranog zatora i onaj paradoksni optimizam svijetlih časova, kada bolesniku sine zraka pretjerane i ničim neopravdane nade, otvarala u njemu uvijek nova vrela stvaralačke snage, čiji su ovi ispisani listovi tek neznatni svjedoci. Preuranjeno je još govoriti definitivno o vrijednosti i značenju Sudetina rada, dok god se on u cjelini ne učini prilaznim publici, koja će ga onda moći i sama ispitivati; ali kako u našim prilikama taj čas nije baš tako bliz, treba barem u nekoliko riječi dati sliku o onom, što je još u rukopisu od njega ostalo. Treba to učiniti to više, što ovi radovi mogu da pomaknu Sudetinu sliku za nekoliko stupnjeva i u visinu i u širinu: fantastična pripovijetka »Mor«, koja je srećom očuvana i izrađena do kraja, bez sumnje ide ne samo u najljepše Sudetine književne radove, nego i — usuđujem se kazati — među najbolje naše pripovijetke posljednjeg vremena uopće. Ali ona nam ujedno pokazuje pokojnika donekle u novom svijetlu: onakva, kakva su ga poznavali možda pojedinci, koji su imali posla sa Sudetinim radovima »iza kulisa«, ali ne kako ga je poznavao čitalački svijet. U svojim štampanim radovima nije samo Sudeta vršio vrlo strogu autokritiku, nego su mu pritjecali u pomoć i urednici listova. Poznata je diskusija, koja je zatekla pokojnika još u đačkim danima, o katoličkom karakteru njegovih pjesama; zahtjevi, koji su se na nj stavljali s izvjesne strane i prigovori, koji su nedvojbeno bili preoštri a često i sasvim bez temelja, učinili su i njega i druge opreznim, da se ne izvrgavaju prigovorima, koji makar i neopravdani, uvijek donose štete. U svojoj poeziji podigao se tako pokojnik do goleme i divne afirmacije Istine, svjetlosti i života, pobijedio je sebe i svijet, da i sam život, jer je smiono gledao smrti u lice uzdajući se u Gospoda. Nije mi zadaća da ovdje ulazim u detaljni prikaz religiozne ideje u Sudetinoj poeziji, ali će i najpovršniji čitalac njegovih pjesama osjetiti, da su najljepše njegove pjesme baš one, gdje se je uspeo do duboke produhovljenosti dobroga kršćanina i Božjega pjevača, i da je on ujedno u tim pjesmama dosegao divnu naivnost, bezazlenu iskrenost i jednostavnu smirenost jednoga Verlainea. Ali i u tim svojim pjesmama kao i često u svojoj korespondenciji Sudeta govori o svojoj grešnosti, o tom, kako bi »htio da bude zao« i kako se u njemu katkada skupi toliko zla, da bi htio da počini nešto ružna — ali ne može. To je naličje teške moralne borbe duboko u dnu čovječje biti, naličje jednako časno kao i ono svijetlo lice, jer tek njegova ponorska dubina pokazuje, koliko se visoko popeo čovjek kao pobjednik zla u sebi. Izdani svaki za sebe, ovakvi bi radovi lako izazvali nesporazumljenja, pogotovu kod nas, gdje se tako rado traže nesporazumljenja, da se oblate i najplemenitiji. U cjelini njegovih djela, svatko bi lako mogao vidjeti odnos ovih radova prema ostalima kao i to, da se Sudeta nije nikada iznevjerio svojim moralnim kvalitetama ni onda, kad je bio utučen zlom, ubijen nevoljom, ogorčen životom, mutan u sebi, a neizmjerno melankoličan u svojoj poeziji.

Taj Sudetin Inferno prama Paradisu njegove lirike ne može se ni sada potpuno razotkriti u svojim kobnim vrelima, kada delikatnost ličnih obzira brani pobliže ulaženje u izvjesne momente njegova života. Ali samo insistiranje na izvjesnim motivima u ovoj ostavštini pokazuje dovoljno na njih: teške prilike u očinskoj kući, mladost zatrovana preranim progledavanjem na dno — i kakvo! — života i to još u čovjeka, koji je od prirode nadaren tolikom sensibilnošću i tankoćutnošću; bolovanje i skapavanje od gladi za mučnih đačkih godina; prevarena ljubav i to kod čovjeka, koji je u istinu bio dobar »kao dobar dan« i kojemu je erotika — kao u Chopina — značila paroksizam životne snage u bolešću podrovanom organizmu i dosljedno, u svom razočaranju, najteži slom svega, što čovjeka još drži uz ovaj prolazni život i uz ovaj, ah toliko lijepi svijet. Otuda prepasni, sablasni motiv za priču »Mor«: Mor — masculinum od »mora«, cauchemar ili u konkretnom obliku: vukodlak — to je ime mladića, koji je poput Fouquéove Undine neljudskog podrijetla t. zv. »Naturgeist«. Boravi među ljudima, kao sin upravnika dobara zaljubljuje se u vlastelinovu kćerku, no ova protiv volje mora da pođe za drugoga; kada se prokaže nečasni karakter suparnika, sve je već prekasno: Šu je uhvatila sušicu i ide u Švicarsku, otkud se nikad više ne će vratiti, a Mor, kojemu su ljudi nanijeli toliku bol, postao je opet prirodno biće: sada je vukodlak, koji haračenjem istjera novoga upravnika dobara i izgubivši ljudsku dušu ne razumije više ničega nego jedino čeka Šu, koja se više nikad ne će vratiti. Fantastični motiv narodnog vjerovanja opravdava okrutnu tragiku priče — ali daje ujedno da zavirimo i u neizmjernost jada, koji se slegao u duši pjesnikovoj. Uza sve to ova je priča divan poem i u proživljavanju prirode može da se takmi sa samim Knutom Hamsunom, na kojega su i pomišljali, koji su je u rukopisu čitali; ali je pokojnik sasvim odlučno ustvrdio, da nije »Pana« ni čitao niti je imao pojma o njegovu sadržaju. Priča je opsežna, te osim uvodnog prvog dijela, koji donosimo u ovom broju kao ogled, ima još tri, od kojih su dva srednja mnogo opsežnija: II. Priča, III. Otajna slutnja i IV. Finale. Karakteristično je i to, da je Sudeta u ovoj priči nastojao u prvom redu da priča: da kazuje događaje, da glatko pripovijeda uz što manje refleksija i digresija, pa se zato priča, obavijena s toliko finog lirizma, čita lako i na dušak, kao što je i pisana — po izjavi pokojnikovoj — »spontano i na dušak.« »Zasjenjeni dani«, početak romana, i dovršena novela »Rađanje čovjeka« paralelne su, u motivu gotovo identične radnje, koje pod »rađanjem« prikazuju ono usudno rano progledavanje čovjeka u najužasniju zbilju života i to u neposrednoj i najintimnijoj blizini. Ovo su stvari, kod kojih se čovjeku gotovo sledi krv u žilama, ali su — istinite. Realističnu pozadinu »Mora«, svoju nesretnu ljubav, crta pokojnik u nesvršenoj pripovijesti bez naslova, u kojoj glavno lice naziva Sjenom. »Kraljevka« je pripovijest iz ratnoga doba s mutnom, zagušljivom atmosferom tadanje socijalne rastrovanosti. U svim ovim pripovijetkama osim »Mora«, kao i u nekojim neimenovanim fragmentima, Sudeta piše tehnikom predekspresionističkih i ekspresionističkih pripovjedača (i ako ne pravom ekspresionističkom tehnikom): prekomjerno zadubljivanje u pojedine psihološke momente, jaka subjektivna nota, veliki unutarnji monolozi, namjerno gubljenje pripovjedačke niti u refleksijama, zaronjenost svega u intenzivnu atmosferu duše. Primjer je ovoga stila »Novela«, koju donosimo u cijelosti, i ako ona ima više karakter fejtona. Napisao ju je pokojnik na dušak u samom jednom danu kao odgovor na površni i neobjektivni prikaz pjesama g. Ive Horvata u jednom zagrebačkom dnevniku. Ona je dragocjena kao dokaz pjesnikove dirljive prijateljske vjernosti, a osim toga odaje izvjesne njegove misli i nazore o književnosti pokazujući ujedno golemi interes za aktuelne događaje u književnosti, još i u posljednjoj fazi piščeva života. Mnoge su ličnosti u njoj spomenute pod vrlo prozirnim »pseudonimima«, no držim, da tu slobodu mrtvom piscu više nitko ne će uzeti za zlo kao ni listu, kojemu je pjesnik baš ovu radnju još za života namijenio, te je iznosimo kao zakonitu baštinu »Hrvatske Prosvjete«. Jedna se realistična novela izdvaja iz ovoga niza — ostalo je 39 stranica bez naslova — kao izrazito literarno djelo, bez veze, kako se čini, sa samom piščevom ličnošću. Novela (jer to, sudeći po svemu, ne bi bio roman) pisana je u objektivnom obliku kao strogo realistička pripovijest sa vrlo dobrim pripovjedačkim pointama odajući u Sudeti vrlo dobra promatrača drugih ljudi. Motiv joj je u tom, da žena u svom prevelikom povjerenju nehotice tura muža u preljub, nemajući oka za golemu krizu, koja se baš radi toga odigrava u njegovoj duši. Kako bi se stvar imala svršiti, ne zna se, ali se ipak može jasno nazrijeti, da pisac drži u pripovijesti jednu svijetlu moralnu liniju i da bi konac značio pobjedu dobra. Možda bi kod toga igrala znatnu ulogu i mala Suzica, djevojčica, čiju je djetinju dušu Sudeta u uvodnoj partiji tako majstorski ocrtao, te se čini, da je ova novela možda jedan od najtežih književnih gubitaka. Novela je pisana čvrstim rukopisom, uredno i upravo kao čistopis, te je iz toga očito, da je pokojnik i sam znao njenu vrijednost i spremao je neposredno za štampu. »Mor« je u toj namjeri napisan čak već i na stroju, dok su drugi radovi više nabačeni, pisani naglo, s izvjesnim pravopisnim nehajem (kao kad čovjek piše, da nešto što brže »uhvati«), često i s gutanjem čitavih slogova u riječi, te bi bez sumnje još doživjeli konačnu redakciju. Po različitim bilježnicama ima zabilježenih pjesama, za koje će pobližim sravnjivanjem trebati da se ustanovi, da li su već gdje štampane. Pjesme, koje su iznesene na čelu ovoga broja, poslao je Đurin brat po želji pokojnikovoj uoči njegove smrti uredništvu. Kako je međutim pjesnik umro, sačuvali smo ih za ovaj broj. Ima, konačno, još jedno, prilično nepoznato lice Sudetino: to je njegov humor. On se doduše tu i tamo pojavljuje i u već poznatim njegovim djelima, ali kad se skupe njegove fejtonske radnje po lokalnim listovima, kad se uoče pisani humoristički listovi, koje je »pokretao« u Virju i Topolšici, onda tek možemo bar donekle shvatiti, kako je taj upravo vječiti patnik mogao susretati ljude sa smiješkom na licu, s vedrinom u pogledu. A još mu je jedno kod toga bez sumnje pomoglo: njegov saobraćaj s djecom i njegov duboki pogled u njihovu nevinu dušu. Bez sumnje je baš radi toga bio s tolikim oduševljenjem pučki učitelj. Sa svojom bogatom dušom, sa svojom solidnom književnom obrazovanošću, sa svojim mnogostranim znanjem (bio je i muzikalan, a bavio se i crtanjem i odlično se razumio u narodnu ornamentiku) on je znatno nadilazio ono, što se obično smatra pučkim učiteljem. Ali je uza sve to bio dušom i tijelom učitelj, prijatelj malenih, onih, koji najljepše vraćaju svaku kaplju znoja, za njih prolivenu. Tako mu je u smrtnoj bolesti jedno đače donijelo dinar, da sebi kupi bonbona protiv kašlja, da ne kašlje više. A onaj, koji je malenima obećao carstvo nebesko, poveo je i njegovu dušu iz ovoga lijepog svijeta i za nj neveselog života, jer je bila bezazlena i bistra kao u djeteta...

Ljubomir Maraković.

FRAGMENTI IZ PISAMA † ĐURE SUDETE.

Između pokojnog Đure Sudete i mene postojala je vrlo živa korespodencija, jer smo — izuzevši vrijeme đakovanja — živjeli u različnim mjestima. Zadržali smo veze, kad je boravio kao učitelj u Virju i kad je bolovao po klinikama, bolnicama i sanatorijima. I premda je najljepšu mladost svoju sproveo u mirisu joda i lizola, ipak je gledao smireno na život, pa mi je davao uvijek mnogo poticaja za književno stvaranje.

Ovdje objavljujem nekoliko odlomaka iz njegovih pisama, jer će se tako najbolje moći uvidjeti njegovi pogledi na različne životne pojave i još će se time najbolje upoznati njegov pravi značaj. Njegove intimne misli objavljujem to radije, jer tek one u pravoj slici pokazuju, koliko je pok. Sudeta znao zapažati, prosuđivati, osjećati, trpjeti i pregarati. Ove će intimne sličice još upotpuniti sud, što ga stvaramo iz njegovih pjesama: da je on čovjek, koji voli život, a mora da ga napušta i da on svoju tragediju podnosi herojski. Umire kao sin velikog prijatelja siromaha i jadnika, velikog pjesnika — sv. Franje.

Njegova su pisma vrlo značajna. Već iz nekoliko redaka vidi se, da je prolazio životom s nekom tihom rezignacijom. Često se u njegovim pismima nalaze ovakovi zbijeni pasusi: »A inače živ!... A drugo. Drugo! Pa valjda i tako mora biti.« Ili: »Danas slučajno u Bjelovaru. Na rekrutnoj komisiji! I bez toga se ne bi moglo umrijeti.« (16. IX. 1926.).

Ali ipak uza sve svoje teško stanje i spoznaju, da će naskoro »poći u dol«, pokazuje on neobično zanimanje za život i rad. Ta velika aktivnost ističe se osobito u ranijim pismima, dok se kasnije pjesnik bavi više refleksijama o svom životu i životu uopće. Ipak je do zadnjih dana pratio sve kulturne pojave i korespondirao. Velik njegov rad vidi se iz pisma od 16. IX. 1924.:

»Razumije se, da ni ja nijesam zadovoljan sa svojom knjigom i to s razloga toga, jer sam ja mislio, da ću ju štampati na 164 strane, tako da bi ušle još dvije dobre trećine neštampanih stihova. Dakako radi troška nije se dalo. Međutim, ja se nadam, da ću do godine istrčati još s jednom opširnijom zbirkom. A kanim izdati i neke noveletice. Nijesi zadovoljan s opremom. Dakako. Pa to će Ti biti jasno, ako si zamisliš mene kao slagara. Ja sam najme sam slagao i štampao svu knjigu. To je moj prvi posao, pa će bezuvjetno imati mnogo netačnosti i nesolidnosti, kao u opremi i u mnogim griješkama... Ujedno je to prvo izdanje »Virovskih pisaca«. Druga knjiga bila bi: Pučki igrokazi, od Fr. Šignjara, onda Pripovijesti, od Ivana Vlašićka (urednika Hrv. Duše), na koncu došla bi Velika Historija Virja, od Dr. Fanceva, Šignjara i Vlašićka u mojoj redakciji. Ovih dana pregovaram s tiskarom glede Podravca. Kanim ga uzeti u svoje ruke. Za sada nema još nikakva rezultata radi prevelikih troškova i zahtjeva sa strane tiskare. To su ti, eto, ukratko male informacije... Inače pomalo životarim i radim. Osnovao sam omladinsko društvo i t. d. —

Sličnu volju za rad vidimo i iz ovih odlomaka: »Primio sam Tvoj list. Hvala. Ja inače mnogo radim. Kupio sam kako ti je poznato »Podravac«. Izdavat ću humoristički list »Podravsko prisluškivalo«. Sad imam u korekturi »Hrvatsku Dušu«. 800 stranica; imat ću mjesec i pô posla. Drukčije mnogo posla, a malo zdravlja; konačno ću ipak morati »crći« ako ovako nastavim.« »Samo ako Bog da zdravlja sve će biti. Inače imam na umu, da tražim stipendij za Jenu. Ako uspijem.« (3. IX. 1924.).

U sanatoriju u Topolšici gđica Katarina Kristić (Srpkinja iz Pančeva) čitala mu je i prevodila francuske pisce i najmodernije današnje pisce. Od nje je on, kako piše sam, »profitirao vrlo mnogo.« Da upoznamo njenu sudbinu, navest ću kratak odlomak iz njenog lista, što mi pisala iz Topolšice 3. II. 1926.: »Sad, otkad ne posećujem Sanju (Sudetu, op. piščeva), jer već četiri nedelje ležim u postelji, još više žudim pokret, život, lepotu. U toj mojoj velikoj usamljenosti, Vaše pesme su mi došle neobično dobro, kao tiha, daleka muzika.« Ta inteligentna i plemenita studentica agronomije, koja je od tuberkuloze bolovala već 9 godina, bila je srodna njegovoj duši i po zajedničkoj sudbini i po neograničenoj dobroti i nježnosti. Ona je nastojala oko pok. Đuke kao oko svog brata i vrlo je na nj utjecala, pa joj je on posvetio iz svojih pjesama Kućice u dolu odlomak »Les Légendes oubliées.« Ona je ujedno realna ličnost Katjoščice iz nekih njegovih pjesama. U Topolšici je također i sam dosta literarno radio, kako ćemo opaziti iz ovog pasusa: »Inače svršavam zbirku (novelica) koje kanim izdati. U nju bi ušle ove: »Rađanje čovjeka«, »Boli«, »Odšteta«, »Narodni mučenik«, »Osamljena kuća«, »Šuft« i eventualno još štogod ako bude prostora. Ujedno sabirem novu zbirčicu (nešto kao »Osamljene staze«), koja će nositi naslov »Kućice u dolu« nekoje su ti već poznate iz nje«. (19. XII. 1925.).

Daljni svoj rad i život u Topolšici crta ovako: »Inače. Inače — i uvijek inače. Ležim — čitam i obratno. Skiciram, ali me umara — pa pustim na nekoliko dana. A kad mi dođe volja, onda se ne mogu otrći. Katjoška mi piše (iz sobe u sobu u sanatoriju, op. piščeva), da je ustala! Zamisli! Temperatura joj je, veli, potpuno normalna — ima već ½ h šetnje — a to je mnogo. Piši joj ako imaš volju. Zanima me hoće li se ona spasiti. Ako ovako pođe— moglo bi se desiti — da još i ozdravi. Godine su tu — a to je za sušicu važno. U 30. godini nije već tako opasna. Dao Bog. Ima gdje živjeti i dobra je. Sirota.

Ležim povazdan sam. Nemam nikoga, pa sam se već i privikao. Sviram za promjenu na harmonij.

Tako iz dana u dan.« (Ploščica 24. VII. 1926.).

U svojim listovima znao je on dati i finih i originalnih karakteristika pojedinih ličnosti. Sav materijal o tom ne može se iznositi, jer je odviše intimne naravi i jer radi o savremenim osobama, ali navest ću jedan primjer, kako prikazuje pjesnik psihu jedne male hohštaplerke, koju smo mi držali još naivnim djetetom:

»Dobio je mali Franjčić
zlatni lančić...
Dala mu ga teta Jela
tu — iz sela!
Izgubio mali Franjčić
zlatni lančić...
Plakala je teta Jela —
tu — iz sela!
Što zna Franjčić
što je lančić!?
Što zna Jela,
što je htjela!?«

Kad je ta gospođica izgubila naše povjerenje (zlatni lančić), koje smo joj mi poklanjali, onda među drugim kaže pjesnik ovo: »Ja tu malu ne mogu osuditi. Takav joj je odgoj, društvo, škola; a da se ne čudiš što tako pišem — eto zato: srdim se — i očajan sam kako mogu krivo prosuditi jednu osobu — kako mogu sam svojoj — glupoj vjeri nasjesti. A sve — dok ćemo mi tako nasjedati — dotle

ćemo i trpjeti i stradati i patiti i umirati, a drugi će u nama izazivati sentimentalnosti i brigu — da nas poslije šakom po kičmi! Ja sam to doživio i divio sam se svojoj vjeri — a divim se još i danas. Ili smo zbilja rođeni samo zato da patimo? Da u drugom vidimo sreću, koju smo u sebi izgubili? — Ne znam kako ti gledaš, danas, na to — ali ja sam došao do tog zaključka — i bio bi veoma sretan kad bi bio neispravan i netačan — —« (Plosčica, 24. VII. 1926.). Za njegovo iskreno, jednostavno i zrelo shvaćanje književnosti značajne su ove njegove misli:

»Ne biti pod pulzom grada, nego sela — idila, samoće, nositi istreno — i ne govoriti »ja mislim da je kat. liter. ovo — ja mislim ovo« — — i uvijek »J a«, a literatura je samo sredstvo za taj »ja« — a to ne bi smjelo biti. — —

Raditi, raditi, raditi... to je bitna oznaka kršćanina, a i stvaranja kakvog hoćeš...«

»...jer su prije pjesnici morali gledati kako je publika gledala, danas mora publika (ili hoće ili ne će) da gleda, kako pjesnici gledaju. Držim, da je u ovim rečenicama izrečena sva bit današnjeg modernizma — najme: hipermodernizma. Drugo — danas se stvara isključivo: za umjetnost: L' art pour l' art. A kako je umjetnost = »umjetnost« skroz nešto apstraktnoga — i ne može da protestuje — isključena je svaka kritika — i mjerilo je ja — subjekat, sve je subjektivno — ništa objektivno ne opstoji — kritičari su promašili — (jer se nijesu vjenčali s »umjetnošću, da bi ju indirektno zastupali, i oni su čisto čisti ljudi, sa švim manama, vidljivi, osjetljivi, s 2 oka, s 2 noge i t. d.) i ne smiju kritizirati, jer se time samo poriču — a umjetnosti niti koriste niti škode...« (Virje, 14. VI. 1923.).

Pok. Sudeta proboravio je nekoliko godina, uz manje ili veće prekide, po bolnicama. A kakav je život u ambijentu bolnice za tuberkulozu, vidjet će se iz ovog stavka, što mi piše iz Topolšice jedan prijatelj, koji je bio u sanatoriju činovnik (u isto vrijeme, kad je ondje bolovao pok. Sudeta): »Vjeruj mi, ne mogu više ovdje izdržati. Bojim se, da ću ako ovdje duže ostanem, morati u ludnicu. Šta ćeš, ovo je bolnica i još k tome posebne vrste.« (9. VI. 1926.)

Bolnički život crta pok. Sudeta jako živo: »Kako vidiš, nisam ni ja lijenčina. Crtkarim i ja po malo pod pokroviteljstvom kandidature sv. Petra. Nešto čovjek mora, da ga prođe ta vječna monotonija. U sanatoriju je vrlo strogo — i biti u njemu znači proći još jednom pučku školu sa brutalnim učiteljima. Ovdje se grdi i daju (komplimenti!) kao korijandoli na zabavama. Pa ne samo to! Čitaju se i pjesme. I pomalo se flertuje. A ima i šaljivi sanatorijski list (s karikaturama i drugim sitnicama) — bogovski su me odrapili. Za primjer kako izgleda to pisanje, evo nekoliko rečenica iz uvodnika (rukopis, dakako, jer tiskare nema).

— — — »Najbolji lijek protiv tuberkuloze je — smrt.« ili: — »Bio jedan čovjek, koji je obolio na tuberkulozi, uzeo revolver i opalio pet hitaca u prsa i — umro. Norc! Mogao je umrijeti i ovako!

— A da ti citiram iz pjesme gdje su mene opatrnuli

Sudeta turio noge pod stolac
i razmišlja odu o Sv. Franji,
da »napast« odoli — ma bio još tanji,
drveniji nego kolac!...

Vjeruj mi, čovjek upravo ne bi vjerovao kad bi mu se pričalo, kako je u jednom sanatoriju.« (6. IX. 1925.).

Imade tu mnogo gorke ironije i jetkosti, ali ujedno i istine. Bolesnici osjećaju blizu smrt, pa se u njima razvija posebni demokratizam, nema između njih velikih distanca, a svijet promatraju dublje i temeljitije. Njihova duša je drukčija, nego što je u zdrava čovjeka, kao što im je drukčiji i život. O psihozi što vlada po bolnicama karakterističan je ovaj odlomak:

»Evo me još među živima, među dužnima i krivima... Inače čitam, podosta i previše, brbljamo i snalazimo se u svijetu oko sebe. Mi se znamo posebno radovati, posebno se rastužiti i sve je kod nas posebno — ludo i grozničavo. Eto, u tom svijetu gledanja, šutnja i kašljucanja — ne čujemo — i ne računamo više s vremenom. Vrijeme nas služi — pa i mi služimo njemu — i budemo ko ono veselo, brbljavo i smiješno.«

Takav život i takovo raspoloženje moralo je silno djelovati na mladu dušu jednog pjesnika, i njegovi osjećaji postaju sve više sumorni, ali smireni. Pjesnik želi sve više blagu smrt:

»Što da ti pišem: Lišće žuti veće po drveću... Sentimentalnosti. Gluposti. Kao da je smrt nešto užasno. Treba znati umrijeti. Eto, to je tajna...« (27. II. 1925.).

»Inače dosadno i pusto. Najdosadnije je radi toga što ne smijem ništa raditi. Moram mirovati.

Katjoška još leži. Ima 38 temperaturu. Tako želim, da odem odovud — ma kuda...

*

Puti su daleki, koji vode do života. Čežnje još veće! Ja sam mali umorni putnik...

Umoliću Boga, da mi da malu kućicu s krstom kraj puta, da mogu svratiti u nju i odmoriti se. A kad uđem u nju i bjelina, voljkost i toplina bijelog čednog kreveta obujmi trudno tijelo moje — zaboraviću na put koji je dalek i koji vodi kroz život — i nikada, nikada ga više ne ću zaželiti!« I sada prevlađuje nastojanje, da se uživi u svoju tragiku i da je shvati. Smireni bol jest osnovna nit njegova mišljenja i osjećanja, i ona se vuče njegovim djelima već vrlo rano. Navest ću jedan list u cijelosti:

Stara Plosčica — Kolovoza 11. 1924.

Dragi Ivo,

Osjećam, slutim nekako, — da ću skoro umrijeti, da ću sigurno umrijeti. Osjećam da je to — u odnosu spram drugog svijeta tako važno — kao ova kiša što pljušti, dok ja ovo pišem. A, ipak, reagiram. Bože, kako smo slabi i griješni, griješni. Ivo, ja sam toliko griješan — da se stidim na to misliti. A, opet, ne mogu drugo!

Jer: Kao što lopta, bačena o zid,
odskoči od kamena;
Tako pada na tebe (natrag) zlo,
koje učiniš drugome!

(Iz „Kathasaritsagara"; stara indijska lirika IV. — VII. stoljeća.)

Ivo, da li, prema tome, Bog kažnjava čovjeka?

— Ja mislim: da!... jer u samom zlu već leži i kazna — jer nam je teško snositi svoju vlastitu zloću, radi onog dijelka Božje svjetlosti i milosti, koju imamo u sebi.

Tužno je biti čovjek!

Kad lišće pada i kiše plaču, plaču u žlijebovima iza kuće. I žute i zelene i modre boje umiru u šumama, umiru na vodama, umiru, umiru...

Tužno je tada biti čovjek — i osjećati se sam — ni potpuno zao — ni potpuno dobar.

Treba se tada zamisliti i plakati:

Jeseni! jeseni! jeseni!

Ležim tako povazdan i mislim o svemu što sam proživio i doživio. Sjećam se toga i ovoga; zaboravljam i opet se sjetim. Najljepši su mi časovi — u kojima sam što na-

pisao — i dani, kad sam se prviput zaljubio i nitko za to nije znao (pače — ni Ona). Lutanja po šumama i oko rijeka; — knjiga lijepih pjesama — i berba vinograda u suhu ranu jesen. Upravljati mladim konjima na ravnom, kamenom drumu, ležati pod grabom kraj izvora kad se žita žanju; itd.

Kada djevojče spazi, da je dragi,
u prisuću mnogih, ne može da zapita:
kada će se, opet, sastati...;
ćuteći sklopi prstima lokvanj,
koji držaše u ruci igrajući se njime...
Tako mu dade znak,
da će se naći o zalasku sunca,
kada se vodeno cvijeće sklapa!

(Kapasarša; indijska lirika.

Zar ne, kako je to lijepa pjesma. Primitivna ali jedra i zdrava kao klas. A kako je, opet, tragična — i, upravo, brutalna u svojoj istini ova:

Rijetki su na zemlji oni,
koji se uzdržavaju ružna govora,
koji se zadovoljavaju svojom vlastitom ženom
i, koji ne osuđuju druge! *(Bartrihari.*

Dakle — ništa nije nova, da se i mi borimo i da stradamo, spotičemo se i padamo. Tako je bilo od pamtivijeka. Blago onom, koji se pametan i bogat rodio — jer je ovaj život svojom vanjštinom toliko snažan, da zaglušuje svaki glas izvan sebe.

Ipak su sve radosti — u životnom omjeru jednake i jednakom mjerom pune zahtjeve: puno, kojima puno treba, malo, — kojima je i to puno; bogalju i bogatašu — jednako.

Mnogo Te pozdravlja Tvoj Đuka.

Kako je bolno moralo biti mladu čovjeku, kad mi je sam javljao nalaz svoje bolesti:

»Đ. Sudeta boluje od kronične indurativne cerotične kavernozne ftize... Točka. Pokušan mu je vještački pneumothorax, koji nije uspio radi priraslica. Eto! Ja ti doduše ne razumijem što znači. Znam da su kaverne kanali u plućima i da je ftiza tuberkuloza... A što da te gnjavim. Nisi medicinar!«

I tako ispaćen tjelesno i duševno pjesnik dolazi u Koprivnicu k svome bratu i odanle mi piše ovo pismo:

»Ležim kod brata; privikao pomalo na novi život.

Ali ima dana, kad tako poželim, da sam umro. Kad poželim malu, bijelu kuću — mekani krevet i mir.

Kruh ću zaslužiti mišicama; kruh ću isprositi ubo-štvom svojim, ali suza mi nitko više dati ne će moći.

Ja sam malo žalostan, malo bolestan, puno neshvaćen, puno ispaćen.

Ja tako žudim za komadićem mira — mira i zaboravi — kao za kruhom.

Ja sam očajno neshvaćen i očajno sam.

Mislim, da bi dobro bilo, kad bi mogao cinik da budem.

Nikuda ne zalazim. Ležim povazdan. Malo sviram na harmonij. To mi je sve! Pripremam knjižicu dječjih priča »Anđeo«. Za onu najmanju djecu.

Vrijeme je ovdje užasno. Vjetrovi, kiše i tuča.« (7. VI. 1926.). U njegovim pismima tako je ocrtana njegova tragedija i bol je podignut do neke plemenite visine, da su ona, premda su nastala posve spontano, gotova književna djela i veličanstvene pjesme jednog života, kojega nestaje. Zadnje njegovo pismo, gdje mi šalje za uspomenu i svoju fotografiju, glasi:

»Dragi Ivo!

Šaljem Ti svoju sliku za uspomenu, jer se, valjda, više ne ćemo vidjeti.

Stanje sve slabije. Jako zlo.

Kako Ti? Mučim se dan i noć.

Što ćemo. Tako mora da bude.

Amen. Tvoj Đuka.«

Ivo Horvat.

PRILOG ZA KNJIŽEVNU POVIJEST.

Rijetko je kada kod nas napisano naučno djelo ovako puno života i interesa kao monografija o fra. Filipu Grabovcu, buditelju i mučeniku narodne misli u prvoj polovici XVIII. vijeka od dra. fra. Karla Eterovića.[1] Istina, neobični život dalmatinskog franjevca, koji je bio vojni duhovnik hrvatskih četa u mletačkoj vojsci, pa kao pisac jedne danas neobično rijetke knjige bio optužen i suđen, te je i umro u mletačkoj tamnici kao veleizdajnik, sam je po sebi zanimljiv i privlačiv, ali ga je pisac umio učiniti još interesantnijim. Postigao je to prvo apsolutnom pouzdanošću svojih navoda, koji su provjereni strogo naučnom metodom i provideni kritičkim aparatom do posljednjega slova, a drugo tim, što mu je uspjelo da, naročito u mletačkim arhivima, pribere dosad sasvim nepoznate a znamenite građe za osvjetljenje ne samo Grabovčeva života, nego i čitave njegove bliže okoline. Pisac je na vrlo solidnim podacima iznio pred nas široku i vrlo intenzivnu sliku čitavog našeg narodnog života u ono doba, a naročito prilike u hrvatskim četama mletačke republike, zgode i nezgode oko izlaženja jedne hrvatske knjige pod mletačkom vlašću, te tadanje stanje svećenstva, a naročito franjevačkog reda, kojemu je fra Filip pripadao. Ovo posljednje mnogo pridonosi tomu, da ova knjiga, pisana bez ikakvih bujnih fraza i kićenog razmetanja, ipak dobiva svoj vlastiti kucaj srca i svoj naročiti topli i dirljivi stil: pisac gleda u narodnom mučeniku svoga subrata, i koliko stradanje nevinog narodnog mučenika budi u njemu duboku bol, toliko trpljenje brata u redu čini tu sućut intimnijom i nježnijom, ništa neoslabljena tim, što ih rastavlja cio jedan vijek historije. Grabovac je po osnovnoj misli svoga djela i po ulozi, koju je igrao njegov zlosretni proces, doduše u prvom redu politička ličnost, budilac hrvatske svijesti u mletačkoj Dalmaciji, no uza sve to je i njegov položaj u književnoj povijesti važan, jer je on preteča a očito i uzor svomu mladem subratu Kačiću, što se nipošto ne smije podcijeniti. Koliko je Kačićev Razgovor literarno savršeniji od Grabovčeva Cvita razlika mirisa duhovnoga, ipak je on za nj isto tako važan kao i one primitivne srednjevjekovne legende za veličajnu Božansku komediju. Knjiga je za stručnjake vrlo znatan prilog, jer je točno odredila ulogu Cvita u našoj tadanjoj književnosti i kulturi, ali je i za svakoga bez razlike zanimljiva i korisna lektira, a naročito za one, koji možda sumnjaju o dubini nacionalne svijesti u hrvatskoj povijesti.

Ljubomir Maraković.

[1] Dr. Fra Karlo Eterović, Fra Filip Grabovac (Njegov život, rad i stradanje), Split 1927., Knjižnica »Nove Revije«, Makarska, knj. 2.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XIV. ZAGREB 25. PROSINCA 1927. BROJ 12.

Cvjetko Škarpa:

Pastiri.

I.

Pastiri su mnoge već noći
Čekali, da im se javi
Bar netko, koga će moći
Njihova duša da slavi...

Jer noći bjehu bez plama,
A pašnjaci pusti i škrti,
I duša bez ljubavi sama
I žalosna do smrti.

Pa kad su u ponoćnom času
Spazili zvijezdu onu
Rep kako po nebu giba,

Tad pođoše za njom, pa su
U spilji Madonu na slàmi
Našli, gdje Isusa ziba.

II.

Nad jaslam, kada su vola
Vidjeli, kako tu diše,
Da utopli Dijete, tad bola
Nijesu osjećali više...

Od onoga dana, kad slute
Noći bez zvijezda, bez plama,
Oh, oni sad više ne ćute,
Da im je duša sama.

Sada, kad ušute gnijezda
Ne čeka duša im mlada,
Da joj se i t k o javi...

Od sjaja betlemskih zvijezda
Duša im i m a sada
Koga da ljubi i slavi.

III.

Pa zato sad prèd večer, kada
Sunce pri zapadu baca
Posljednje zrake na stada
Njihovih bijelih ovaca;

I kada sad prije nòći
Po šumama zašute gnijezda,
Kô alemi sjaju im oči
Od svjetlosti sunca i zvijezda...

Nad njima nebo je prozirno,
Pred njima polje ravno,
A posvud sve sama čudesa...

A ipak koracaju mirno
Kô duše, što spoznaše davno
Sve vječne tajne nebesa.

G. Ebel:

Nekad i danas.

Zapisci s historijskog tla.

Turska.

S m i r n a, u rujnu 1927.

Do svog sam odlaska u Tursku mislio, da se može svaka država najbolje prosuditi već u dotičnom poslanstvu. U bugarskom poslanstvu sam dočekan bio od uniformiranih neuljudnih činovnika. U predsoblju, kao u nekoj kasarni, prljavu i zapuštenu, ležala je na stolu soldačka kapa i bajonet. Simbol današnje Bugarske. U turskom konzulatu igrala se djevojčica konzulova u njegovoj sobi, a pod stolom je ležala velika lutka. Simbol Turske?

Od turske granice, gdje su carinski činovnici upravo bestijalno razrovali cijelu prtljagu i principijelno nisu znali drugog jezika osim turskog, pa sve do Carigrada vidio sam kroz prozore samo pustoš. Sva sila kućâ, koje propadaju, ali rijetko skele novogradnjâ. U Carigradu, i bez moje volje, oteše mi nosači sve kovčege, iznesoše ih na peron. Za tih petnaest metara tražio je jedan samo 150 dinara, drugi nešto manje. Čitao sam bio usput, kako treba da se vladam: dao sam svakom po nešto i otjerao ih. Odjeljenja za prtljagu nemaju. Dakle tegli sa svim kovčezima u hotel. Već u vlaku sam morao da kažem, gdje ću noćiti, ako ne znam, onda će me policija voditi u svratište. Našao sam sobu u hotelu nekog Čeha Kohouta. Naši najjadniji hoteli zlato su prema tom hotelu. Vratar mi odmah ponudio, da će mi za 500 dinara urediti pasoš. Nisam htio. Otišao sam sâm u policiju — jedini strani jezik koji perfektno mnogi činovnici govore, je — hrvatsko-srpski. To sam i daleko u unutrašnjosti još opazio. Platio sam priličnu svotu i činovnik mi je izjavio, da je sve u redu. Dok sam bio u Carigradu, konstatirao sam, da sve propada, a ništa novo ne nastaje. Radi poljepšavanja grada je često noću nastao požar u sirotinjskim četvrtima, među drvenim, tipičnim turskim kućama. Tek poslije sam saznao, da Kemal paša misli, da drvene kuće nisu dostojne t a k o v e države, i na njegovu zapovijed sama policija i vatrogasci izazivlju takove požare. Sirotinja strada i gubi i najzadnje — novih kuća nema — gdje da se nastane bijednici? Najužasnije me se dojmio pogled sa Zlatnog roga na Sultanove palače. Gospode Bože! To sve propada. Sultanova palača bila je najskupocjenija u cijeloj Evropi — što je bilo zlata i srebra, starina i biblioteka, to je Kemal paša sve pošto poto prodao, a zgrade stoje bez krova. Stalni vjetar s Crnoga mora huji kroz odaje, rezbarije i slike propadaju, sitnice možete u dućanima kupiti — propast! Sovjeti su očuvali carske palače i galerije slikâ — danas su to muzeji ili ako su moderne zgrade, u službi socijalnog života. Ali sultanove palače, koje su jedinstveno smještene na Bosporu i na Zlatnom rogu, i koje bi bile barem izvrsni sanatoriji — propadaju!

Napustio sam Carigrad. I tad sam tek vidio, od čega država živi. Moj pasoš nije bio u redu. To mi je isti činovnik izjavio, kod kojega sam saznao prije protivno. Dobio sam tursku cedulju za 600 dinara; sada je sve u redu.

Došao sam u Smirnu. Moji papiri nisu ispravni. U Carigradu su mi dali samo visika, a ja treba da imam bienami. Nisam ga htio da platim. U Smirni sam mnogo toga saznao i vidio. Turska štampa kadikad nove banknote, ali stare ostaju u prometu. I to je profit države. Jednog dana se ne vidi više ništa na onim krpicama od jednog kvadratnog centimetra, koje su nalijepljene na makar kakav papir, i ako je novac u mojim rukama — propalo, nema banke, koja će mi prebijenu paru dati, makar to bilo 1.000 lira. Ili ovo: jednog dana publiciraju sve novine: od danas ne važe više banknote do pedeset para (17 dinara). Izgubljeno... Tkogod ima dućan ili radionicu, plaća po kvadratnom metru porez. Na svakom i najmanjem kruhu nalijepljena je cedulja od poreza. Za svaki čaj, za svaku kavu plaćate 50% poreza, za svaku sobu ili hotel plaćate deset procenata, za svako pismo ili novine plaćate dinar i pol — inače nema mogućnosti da primite svoju pošiljku. I to svejedno, da li poste restante ili u stan. To nije bakšiš! Ako ste bili dva, tri mjeseca u Turskoj i tražite viza, morate da platite porez za vojsku i porez od svega onog, što ste kontraktualno zaslužili. A šta je u Turskoj kontrakt, to ću Vam sad rastumačiti. Moj prijatelj je napravio kontrakt na 200 lira mjesečno (6.600 dinara). Poslije mjesec dana dobio je 50 lira. Tužio je tu gospodu — uostalom državno kazalište, jedino kazalište u Turskoj. To jest, tražio je advokata. Svaki advokat traži troškove parnice unaprijed — na koncu parnice dobivate, ako ste pobijedili, taj novac natrag. Napokon mu je konzulat preporučio jednog advokata, koji ne traži novac unaprijed. Dok je ispunio sve formulare, dok je predao tužbu, već je platio za taksene marke preko 700 dinara. Ročište je stavljeno poslije mjesec dana. Nije ga dočekao. Govorio je sa sucem. U tribunalu. Tok je ovaj: Prvo ročište: da li optuženi priznaje, da je dužan — ako priznaje, vodi se parnica u civilnom sudu dalje, ako ne priznaje, pozivaju se obe stranke još dva puta, a onda može tužitelj, bez potpore tribunala, da vodi parnicu dalje. Ako pred civilnim sudom optuženi izjavi, da je dužan, stavljaju mu pitanje, da li kani dug da namiri. Ako da, onda je parnica svršena, i osuđeni donosi mjesečno tužitelju jedan (1) dinar i time je pokazao dobru nakanu da plati dug!

Onda Angora. Palanka. Beogradska prašina je holandski pejsaž uspoređena sa Angorom. Grade. Ali kako? Sama turska država pozvala je njemačku firmu za izgradnju željezničke pruge. Prvi mjesec je platila nešto, a zatim puna četiri mjeseca uopće ništa, firma je isplaćivala radnike in natura, dok više nije mogla. Mašinerije, zgrade, materijal, sve je ostavila u Turskoj, jer bi na izvozu morala da plati toliku carinu, da bi dvostruko preplatila sve novo. I to je bez sumnje sistem. Često možete u Turskoj da kupite vrlo jeftino najrazličitiju robu.

Kako to? To su trgovci uvezli robu, kupac ne će da je plati, na izvoz je trostruka carina jednaka realnoj vrijednosti, onda ili »kupac« ili trgovac dobija sve u bescjenu.

Uostalom je Turska sigurno najskuplja i najlošija kaldrma na svijetu. U Angori plaćate za najjeftiniji hotel oko 200 dinara za noć — i tako su sve cijene.

U Smirni trebate za izlet i u najbliže predgrađe, pola sata hoda, — visika, stoji svaki put 150 Din.

I tako dalje. Svaki grad ždere vaš novac, kad ulazite i kad izlazite, a nigdje nema šta vidjeti, do u Carigradu. Svuda drugdje propast, razvrat, nepravda, krađa, prevare i — Kemal paša. U toliko formi i načina nisu ni Nijemci svog Kajzera obožavali — povrh svega svakog petka velika iluminacija u svakom gradiću sa slikama Kemal-pašinim i barjacima, toga nema valjda ni u Rusiji. Ali to je sve pod »moraš«, inače globa i batine.

Ako je Amerika zemlja neograničenih mogućnosti, onda je Turska sigurno zemlja ograničenih nemogućnosti.

I ako Evropa skoro ne uvidi, što turska nacionalna stranka radi, i dalje trpi, da svaki stranac samo strada, da prava nema ni suda nema, da oslona nema i povratka nema, onda je Evropa vrijedna, da postane turska kolonija.

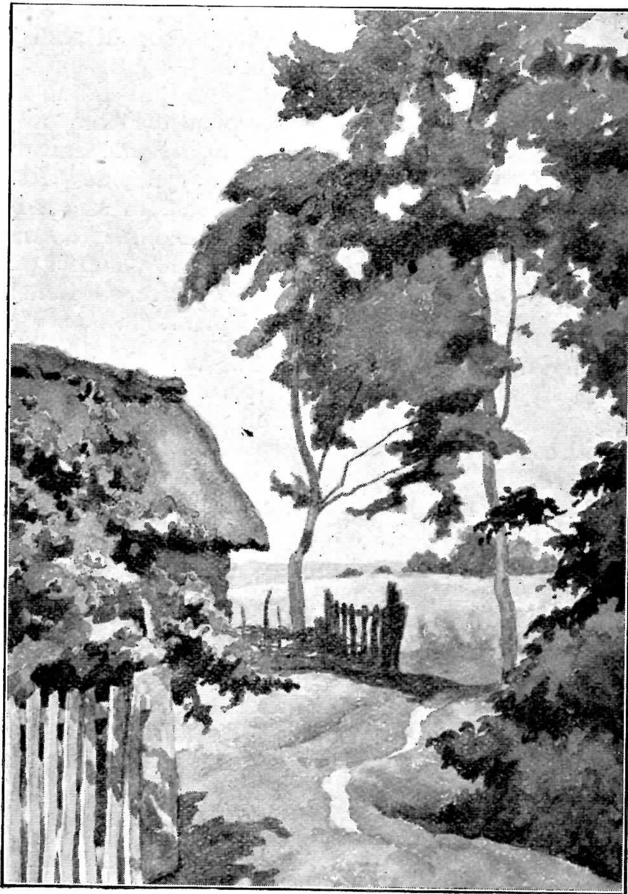
Homerovo rodno mjesto — danas.

Atena, u listopadu 1927.

Čije se srce ne će ushititi, čije se oči ne će jače zasjati, kada znade, da će za nekoliko časaka stići brod u luku grada, kojim je Homer hodao, grada, koji je u starom vijeku bio skoro najbogatiji grad Jonije, u luku — Smirne. Smirna! Najčarnije boje stvara mašta: sada će se otvoriti slika, Istok i Zapad u jednom, simfonija Starog i Novog vijeka. Tko ne poznaje one nebrojene nadimke, koji doliče samo mezimcu — »ubava Smirna«, »Kruna Jonije«, »biser Istoka« —? I brod stiže u luku.

Neobično velik zaliv u obliku potkove, a voda je tamnoplava, kao što je na Jadranu nikad vidio nisam, i na prvi se pogled čini, da se po obroncima ove prirodne luke penju kućice velikog grada. Na svaki način, grad je prostran i raširen, vidimo parkove i nasade, u pozadini mrko brđe »Dva brata«, a iznad svega silno smještena đenoveška tvrđa na brijegu Pagus.

Prispjesmo. To je bila golema čuška svima mojim fantazijama i iluzijama. Nekoliko manjih parobroda iz inozemstva leži u luci; centar grada leži pred Tobom, a Ti si — usred modernih ruševina. Tu kod pristaništa stoji palača — Kraemer-palace i zja praznim prozorima i odavde niz vodu, gdje su bila sva poslanstva, stoji kuća do kuće u ruševinama. To je bilo najotmenije i trgovačko središte grada. Drvene kukavne kolibe zarile se pod krila palača, a oko njih drijema sumorni život, i ne razumijevam, kako uopće još nešto stiže u Smirnu ili iz Smirne. Smirna je jedina luka za cijelu Anatoliju; ispod Carigrada nema više luke, osim Smirne, do koje vodi staza iz divljine Male Azije, i taj centar trgovine, bilo azijske Turske — umire. Neminovno umire. Polazimo uz vodu prema onom dijelu, gdje prestaju ruševine i stižemo pred konak. Sada smo se opet nešto izmirili sa sudbinom tog čudnog grada. Tu je Smirna, kakova je bila, veliki trg i na njemu moderna kula — saat kulesi, ali na desno, na trgu, opet — ruševina. Što je bilo građevina, vrijednih po ljepoti ili po skupoći, to je Turčin uništio. Kemalova nacionalna garda — turk-odaki — harači, ubija i ruši. Doduše izgrađuju gradove, kao na pr. Angoru, ali kako! Namamiše inozemce, i stručnjake i radnike, poduzeća i savjetnike — ali para jok! To je deviza

VIKTOR ŠIPEK: IZVAN SELA (Akvarel)
Iz izložbe u Salonu g. E. Ulricha

za sve, a ponajviše za nesretne Evropljane — i Balkan je Evropa.

Da, glavna zasluga gospode nacionalista bila je dosada, da su palili, krali i pljačkali — uništavali.

Socijalno stanje Smirne možete samo mjeriti po ogromnosti ruševinskog polja. Najotmeniji i najbogatiji dio Smirne uništen je, sravnjen sa zemljom, a iza toga nije više sazidana ni jedna kuća. Od vode, daleko do pod podnožje brijega prostire se to užasno polje — šest kilometra u širinu i deset kilometra u dubinu, to je pobjeda Kemal-pašina i njegova tipična vizitkarta.

Turčin ne poznaje zvona, ali svakog petka kriči krvava zastava s polumjesecom i zvijezdom iz

svakog sprata svake kuće. Čudna je stvar to sedmično iskazivanje odanosti prema nekoj državi — tek docnije sam saznao, da svi — i Evropljani, moraju da izvjese barjak na prozoru — inače globa i zatvor. Samo jedna crkva, ona iz samostana talijanskih benediktinaca, zove u nedjelju vjerne na misu, bojažljivo i tiho. Drugog zvona nisam čuo u Smirni, ali tim više onaj tužni zov sa minareta nebrojenih džamija, u kojem leži karakter cijelog Turčina: alah il alah! — Otuda njegov bezumni cilj, da sve drugo uništi, otud apsolutno nerazumijevanje ikakvih vrednota, borniranost, i strast za uništenjem, paljenjem. Nisam fanatičan, ali samo onaj, koji nekoliko dana ostaje u Orijentu, nalazi neku poeziju u svemu tome. Ali zdravi evropski sluh se opire tom barbarskom kričanju, koje nema harmonije, glasa, ičega — u Turskoj. Nemojmo nikad zaboraviti, da su Turci tartarsko pleme. Pleme, koje se do danas borilo protiv prodiranja svake kulture. A civilizacija? — Kemal-paši nije uspjelo, da putem izmjene fesa sa šeširom, i turskih čakšira sa evropskim hlačama uvede neku civilizaciju. Time je samo ubio jedan dio narodne industrije i dao Americi prilike, da proda lošu robu za skupe pare. O Kemal-paši napose govorit ću drugom prilikom.

Živimo u lojalnom stoljeću, ali i bez toga — kojem Evropljaninu bi danas palo na um, da razvali, onečisti ili čak osvinji hram neke druge religije ili konfesije? Ta, to nisu činili ni komunisti, ni Garibaldijeve čete. To nije više fanatizam, da su Turci sve grko-katoličke crkve u Smirni uništili, od jednog kraja Smirne — karšijaka —, do drugog — karataš; to je samo još jedan dokaz zato, što ću drugdje opširnije iznijeti, da Turci još nisu zreli, da posjeduju svoju državu. Napokon je svejedno za Turčina, da li je to grčko-pravoslavna, katolička ili protestantska crkva (posljednje su opet sagrađene) pa makar to i bio budhistički hram — Turčin mora da ga uništi i onečisti. U Carigradu sam čak i džamije vidio, divne ostatke maurske kulture, arapske kulture — danas očito navlaš odabrani zahodi Turaka. Ne može nitko tim ljudima vladati, jer to nije narod.

Smisao za nešto uzvišeno uopće je mjerilo za kulturni nivô naroda. Ako li je pak slijepa srdžba toliko bezumna, da ni pred mrtvima ne sustaje, onda — držim, da je narod sâm sebi izrekao smrtnu kaznu. Vidio sam naime »svečanost 9. septembra«, godišnjica pobjede Turaka nad Grcima 1922. u Smirni. Ovdje ću navesti samo vrhunac toga nečuvenog blagdana. Grčko-pravoslavno groblje pokazalo se neobično okićeno. Na željeznim vratima ulaza krvavile se dvije crvene zastave s mjesecom, a na pojedinim grobovima, među pinijama, i opet turske zastave. Da, i groblje đaursko nosi pobjednički stijeg, i mrtvaci moraju da dadnu počast — Kemal-paši, svi mrtvaci — i oni vojnici, koji su u svjetskom ratu pali i tu sahranjeni, svi — kad Evropa ne će da čuje i vjeruje — mrtvaci čuju i kliču, ali ne kliču — morituri te salutant, ave Caesar! — ne, oni su samo nijemi simbol gnjiloće i mrtvila jednog megalomana. Mortui te salutant — inače zatvor i globa!...

U Smirni je svaki drugi čovjek tajni detektiv. Stoga nisam mogao da nabavim fotografije toga paklenog plesa.

Smirna je danas sirota, uboga palanka. Pa ako prijašnji putnici ne mogahu zaboraviti Smirne radi bogatstva i sjajnog života, danas ne će zaboraviti radi uboštva i katastrofalnog mrtvila. Izletišta gotovo i nema. Tu su samo rimski akvedukti sa onom sitnom drvenom ćuprijom, koja prevodi cio promet iz Male Azije u Smirnu i Evropu i natrag. Na đenoveškoj tvrđi nalazi se magazin s barutom i granatama ; — nije to tako, kao u Beogradu Nebojša; zamislite, da Senj spravlja cijelu municiju u onu prekrasnu tvrđu Frankopana! —

Najužasnije je ipak, da taj grad, koji je od vajkada, u Joniji, i do nedavna u grčkim rukama, cvao i obilovao kulturom, taj grad, koji je, kažu, rodio Homera, danas životari i propada pod barjakom pustih barbara.

Atena i Atena.

Atena, u studenom 1927.

Sa Istoka morate doći ovamo, da uzmognete razumjeti gordost Grka i prezir barbara. Grci su vodili tisućama godina borbe protiv naroda, čija kultura je u glavnom bila u tome, da su se podavali svojim najprimitivnijim strastima.

Lađa prolazi pokraj Ciklada — pusto otočje gdjegdje samo po koji manastir i nešto zelenila, a tada ugledam akropolu, cilj i simbol Atene. Odavna poznata atenska magla lebdi iznad grada, kao tanano velo Palas Atene — to nije prašina, kao što mnogi tvrde. — Stranac se iskrca u Pireju, prastaroj luci Atene, odakle su se, davno je to bilo, otisnule na more galije protiv Troje, odakle je nedavno pošla flotila protiv Turaka. — Brzo i komotno putujete danas iz Pireja u Atenu — električna željeznica spaja pojedine djelove grada. Pa kako sam bio iznenađen! Atena nije muzej starina, Atena je evropska metropola i veliki grad. Meni se valjda pričinja sve još veće, jer dolazim iz divljine, iz azijske Turske. Opet ravne ulice, promet je uređen, automobilisti voze solidno, policija po engleskom sistemu izvrsno organizirana, skoro na svakom raskršću policajac s vrpcom na rukavu »on parle français«, ti su isto i kao vodiči za stranca, koji traži kakvu ulicu ili trg. Moram tom prilikom da naglasim — Atenjani su neobično spremni na svaku i najmanju uslugu, i ne će mirovati, dok vam ne rastumače, gdje je vaš cilj. Nemojte zaboraviti, to je u velegradu, gotovo milijun stanovnika! Sve bez bakšiša. Dužnost mi je tom prilikom, da osobito naglasim: sve ono, što se po cijelom svijetu o Grčkoj priča, kao da su to neki ljudi, koji svakog prevare, kojima se ne smije dati više nego četvrtinu od one cijene, koju zaištu, kriv novac i t. d. — to je sve impertinentna laž — barem danas. U Ateni utvrđuje policija svake nedjelje cijene za svu robu i jestvine, restorane i trgove, nisam vidio nigdje robe bez cijene. Istina je, Grci su izvrsni trgovci, ali nisu ni podli ni neiskreni — naprotiv, do danas sam došao do uvjerenja, da je njihova iskrenost upravo brutalna. Bolja je takova iskrenost, nego onakova podlost, kao u Talijana! Grci ne kradu, a zavidim

im upravo na njihovoj pobožnosti. Da je u tom i puno praznovjerja, bit će svakom razumljivo.

U Ateni su široki bulvari, nebrojene novogradnje — od katastrofe u Smirni 1922. Atena se povećala od malog gradića sa kojih 80.000 stanovnika do jednog milijuna — i to će biti ponovni cvat Atene, koja je toliko pretrpila. Sjećamo se, kako je ona mitska ličnost, Kekrop, sagradila akropolu, kako je Atena napredovala i stajala u najvišem cvatu pod Periklom, znanost i umjetnost postižu vrhunac ugleda i savršenstva, demokratska politika daje državi čvrstinu, bogatstvo se gomila, dok zavidna Sparta ne izazove peloponeski rat; Perikla ubije kuga, i za nekih desetak godina vode se neodlučne bitke, u Ateni zavlada oligarhija, dok napokon Sparta ne pobijedi i 404. namjesti 30 tirana u Ateni. To je bio konac vanjskog upliva Atene; znamo, da su poslije Macedonci zauzeli zemlju, dok nije Filip III. pobijeđen od Rimljana (197. god.); tada Rim potvrdi autokratiju Grčke, ali ne za dugo, niti pola stoljeća potom postaje Grčka provincija rimska, a pod Sulom slijedi potpuno osiromašenje Atene, sve je blago odvukao Sula u Rim. Odavde dalje sudbina Atene, sudbina Grčke ista je kao i naša. Seoba naroda, križari, i napokon Turci.

Mogu da razumijem, da se Evropa nije interesirala za nas Balkance, dok smo pod turskim jarmom stenjali (ni pod Austrijom nije bilo bolje, samo je tu Evropa radi monarhije šutjela) jer jamačno nije ugodna stvar za velevlasti, ako nastanu nove, samostalne države: svakako će iz toga nastati saveznik za nekoga — ali za koga? Napokon, što je Balkan za Evropu a Venecija je često i s Turskom koketirala, Austrija stvarala paktove preko naših glava — ali da je Atena mogla da ostane pod turskom vlasti do 1827., to ne mogu da razumijem. Sve škole, sva nauka, znanost i umjetnost — sve bazira na starogrčkoj kulturi, ali isto onako, kako je Arapin vladao u Palestini, gledala je Evropa ravnodušno, kako eunusi različitih paša upravljaju Atenom. Dosta je politike — ali nemojmo nikad zaboraviti, da Italija koncentriše sve sile, da radi sa najodvratnijim metodama i nečuvenim saveznicima, da zadrži hegemoniju na Sredozemnom moru. Mi smo takmaci s našom neprocjenjivom rivijerom, Grčka je takmac sa svojim neprocjenjivim starinama, čak je i Turska takmac radi južnog voća. Cave Italiam!

Što su Turci iz Grčke stvorili za četiri stotine godina, to je nevjerojatno. U starim piscima stalno čitamo o bogatim šumama u Grčkoj — danas je tuda sve goli kamen. I Austrija je kod nas u Bosni uništavala šume, ali te će se opet oporaviti — u Grčkoj nikada. Gole stijene i brdine, nema zemlje, nema vode.

Danas ima Atena milijun stanovnika, vodovod je doduše proveden, ali nikad ne funkcionira, osim toga voda nije pitka. Svu vodu, koju Atena troši, dovoze s obližnjih otoka — i to je sjajno organizirano.

Nagledao sam se moderne Atene, načudio sam se divnim starim bizantskim crkvama, nadivio sam se čudu, kako je iz gradića nastao velegrad, naviknuo sam već da i u najprometnijim ulicama stoje oniski kameni stupovi sa slikom svetačkom, pred kojom se prolaznici križaju i daruju obol. Sada mi je još jedina čežnja, da vidim iz bliza staru Atenu, čudo staroga svijeta — akropolu. Uspon je lagan, pred zadnjim usponom moderne stepenice sa fotografijama i vodićima. Eto me na historijskom tlu. U sredini neravnog platôa stoji akropola. Nema slike, koja bi mogla dati i približan dojam o monumentalnosti ovog zdanja, koje i nije osobito veliko. Uđite u stupovlje, pogledajte dolje na grad i na more, kao da ste u divskom dvoru. Taj red stupova, koji se gore sužuju, — to je golema aleja, to nije san umjetnika, to nije slučajna perspektiva, to je doživljaj vrhunca jedne arhitektonske kulture, to je antika, koju ne možemo na slikama reproducirati, to zdanje stoji — kamen po kamen u ovoj okolini. Tu je čežnja za Višim, čežnja prema gore primila formu. Ali na pozadini tog nebeskog plavetila nije mogla nastati mrka gotika, nije mogla nastati mistična romanska umjetnost, to nije zemlja, koja obiluje raskošnim bogatstvom, tu nije mogla nastati renesansa. — Šteta samo, da su taj jedinstveni spomenik drevne kulture prečesto upotrebljavali kao utvrdu — uslijed toga su mnogi dijelovi uništeni, a iznutra su zidovi pojačani modernim crvenim ciglama, a gotovo sva vrata su kamenjem zazidana. Jedno američko arheološko društvo muči se sada restauracijom zgrade. Kipova nema, ukrasa nema, sve što je nekad taj brežuljak krasilo, nalazi se u različitim evropskim muzejima, poglavito u Engleskoj. Da, Amerikanci nadopunjuju glavice, koje manjkaju i dijelove stupova — to nije loša ideja, ali patina starine obojila je akropolu sivo-žuto, a onaj kamen, što ga Amerikanci umeću, čisto je bijel — dijelovi stupova, koji su pali i još uvijek leže kraj akropole, nose sada debele znakove, cifre uljanom bojom ispisane A7 ili LX. i sl., i to ne valjda na dnu stupa, koji se pokriva s drugim dijelom, nego usred mramorne rezbarije — Amerikanci!

To je dalje onaj nezaboravni mali hram Nike Apteros, minijatura helenske građevne umjetnosti — ali stoje još četiri zida i stupovlje se sačuvalo, pa ipak je ulaz u taj prazni prostor zatvoren željeznim vratima — zašto? Nadalje Erehteion. Tko je vidio Karijatide Erehteja, mora da je dobio drugi pojam o osjećaju stabilnosti. Kako te ženske figure nose krov, nehajno spuštenih ruku, s apsolutnom harmonijom mira na cijelom tijelu, to do danas više nitko nije u umjetnosti postigao. Mnogo je Karijatida međutim vajano, Meštrovićeve su na pr. izvrsne, ali nema u njih one vedrine, nije u njih ona sraščenost sa cijelom zgradom — Meštrovićeve Karijatide bi isto tako mogle nositi velike ćupove vode ili košare grožđa. To nije kod Erehteja sugestija starine i tradicionalno strahopočitanje; ta grupa Karijatida konačni je rezultat problema: prostor — arhitektura — figuralni ukras. Ono, što je A. Rodin htio da riješi sa skulpturom »Kalejski građani«, gdje četiri figure stoje na jednom platôu, a da se ne dodiruju, a ipak u intimnom kontaktu, to je na Eretheju upravo genijalno riješeno, ali tako samo po sebi razumljivo, da se svakom čini: ovako

mora i drugčije ne može da bude. Te ženske figure nisu ispunjene samo osjećajem dužnosti, da nose krov, u njihovoj gesti leži ideja koracanja naprijed u vjekove, u njihovim pogledima leži natprirodni mir vedrog i zdravog duha, koji je visoko uzvišen iznad sveg bivanja i malenih ljudskih borbi, težnja i ciljeva. Taj pogled nije preziran, kao u istočnjačkih bogova, on nije zabrinut i utješljiv kao u gotskih kipova, — te figure ne stoje s tobom uopće ni u kakovu dijalogu: s vječnom vedrinom i jasnoćom gledaju u tebe, ali i ti si samo jedna karika u nizu događaja, a Karijatida pregleda iza tebe već buduća stoljeća, bez žalosti, bez osmjeha, bez zlobe, uopće bez ljudskih emocija — ona je vječna vedrina, humor, kojega tragedija momenta — i tisućljeća — ne može da obori.

Ali i tu opet arheolozi. Moguće je, da je postojala opasnost, da će se krov Erehteja srušiti, ali zašto su arheolozi postavili željezne cijevi među po dvije Karijadite, i zašto su te prilično debele bunarske cijevi namazali zelenom bojom? Zašto? Danas više ne možete pregledati cijelu grupu Erehteja, a da vas ne smetaju te blažene željezne cijevi. Ako je koji antikni spomenik sklon padu, neka odu onamo arhitekti ili umjetnici, ili jedni i drugi zajedno, ali ni pod koju cijenu arheolozi.

Samo uska dolina dijeli brežuljak Akropole od stijene, u kojoj je Sokrat bio zasužnjen — onamo su hitili mladići Atene, da čuju veliku ljudsku religiju, da čuju riječi zadnjih spoznaja, prije nego li mudrac popije otrov.

Na podnožju Akropole leže dva antikna amfiteatra — tamo je Dionizovo kazalište s kolosalnim figurama ispod pozornice i s djelomično sasvim očuvanim klesanim stolicama. A dalje, na pol uzvisine leži Tezejon, od antiknih spomenika nedvojbeno formalno najplemenitije zdanje.

Na akropoli je Zeusov hram, također monumentalna građevina — ali zašto da nabrajam sva imena! Bio sam na komadu historijske zemlje i lutajući kamenim svjedocima drevne prošlosti, svjedocima tužnim i osamljenim, doživio sam dah višega smisla i najjednostavnije stvari. — Na akropoli stoje samo kosturi, a i ti su krnji — dekorativni frizovi, skupocjeni kipovi, djela najboljih — Fidije i drugih, ono zlato i liturgijsko ruho, oltari i stolovi, mozajici i sve to danas počiva u dalekim i hladnim rezidencijama Evrope, a i ti kosturi od stupovlja još su porušeni, glavica nema, pa ipak i mala grupa od šest stupova sačinjava savršenu cjelinu, stoji u toj prirodi kao nešto samo po sebi razumljivo; iz te grupe proizlazi mir, onaj vedri mir onoga, koji je nad svim. Pojedini stupovi tih građevina nisu pusti kamen, donesen iz brda, isklesan i postavljen u red; ti stupovi nisu postali ona intimna cjelina, oni su građeni harmonično, i svaki je stup boja, ton, koji je skladan sa drugim i trećim i svi zajedno velika su sinfonija. Pa ako su ostala i samo dva stupa, to još uvijek stoje u prostoru i daju ton nekad dalekog akorda — a mi se samo ne možemo da sjetimo te melodije. Ta zdanja nastala su iz uvjerenja — to je temeljna i najvažnija činjenica. Zašto danas nemamo umjetnosti? — Zašto luduju ljudi danas za crnačkom umjetnosti? — Jer nemaju v j e r e. Vjere u nešto, šta je bolje od njih, uzvišenije od njih. Oko Akropole nasađena je s mnogo muke i truda kršna crnogorica, polagano se prima, polagano raste, kao sve naslage u toj blagoslovenoj klimi i poharanom tlu. Spustih se s Akropole u dolinu, prođoh kraj mramornog kipa lorda Byrona, Jupitrova hrama i Hadrijanova luka — ne, to više nije klasicizam, to je već nagomilavanje motiva, to je razbacivanje sa formama, mješavina stilova — Rim je početak loše umjetnosti i od Rima do danas jedna je linija: umjetnost, na oko lijepa, osobito za oko lajika, ali nema tu dubine — malo je izuzetaka u cijeloj talijanskoj kašnjoj umjetnosti. Čak ni renesansa, koja je samo trajala s Mikelanđelom i s njim prestala, provedena do zadnje konsekvencije, dovodi do Jugend-stila.

Nagledah se i onih nepoznatih, neznatnih ostataka antike, i svuda opet ona vedrina, ono zdanje, koje može da nastane samo iz osobitog duševnog raspoloženja, bez ekstaze, bez krize, a opet nije idila — to je ona jedinstvena vedrina, to je onaj osmjeh mudrosti i veselja, vedrina naroda, čije su vođe spoznale, da se bol ovog svijeta ne može negirati, ali da se bol ovoga svijeta može pregorjeti vedrinom bez poze, veseljem bez uzdaha, smijehom, da — helenskim gromkim smijehom bez teatralnosti Bajaca, bez maske i karnevala — ta vedrina je proistekla iz harmonije duše i tijela, iz harmonije vremena i događaja, iz harmonije života i smrti. Oni su saznali i spoznali bili bît stvari, i da je Mesija k njima došao, danas bi svijet drugi bio — to je bila Atena . . .

A Atena je danas ugodan velegrad. Okolina obiluje prirodnim ljepotama, tu je prastara luka Faleron, tu su nebrojeni manastiri sa starim freskima, idilično smješteni, tu je Likabet i Muskaton. Ali svaka riječ, svako ime pobuđuje u meni sjećanje na historiju, sliku sadašnjosti, cijeli mozajik utisaka, koji tek pojedince sagrađeni, daju sliku onoga, što bih htio u toku daljih zapisaka da iznesem.

Iz Smirne sam došao, gdje kažu, da se je Homer rodio; jest ono je herojski pejsaž, ali samo herojski pejsaž. Slijepi pjevač Homerovih pjesama, junačkih i primarnih, mora da dođe pod blaže podneblje Atene, jer tu tek dobivaju svi događaji, sve slike i likovi, onu neobičnu patinu bajke, onu mekoću lišenu svake okrutnosti, jer pod ovim nebom — i ako danas obasjava same gole planine — mora svaki, pa i najokrutniji čovjek, makar i jedan čas da osjeti: ima nešto što ja ne mogu da shvatim, nešto dobro, drago, daleko.

To je Atena i Atena.

Ton Smerdél:

Po bijelom snijegu.

»Zar misliš da nije glupo što tražiš rješenja u nekom povratku u crkvu, ka tvomu traženomu Bogu?« govorio je Bora svomu drugu studentu Miri Jokiću. Miro je šutio, nije odgovarao. Osjećao je samo da se ne može odgovoriti na ovakovo pitanje. Zar se može odmah dati nekomu odgovor, koji mi ruši i negira kulu misli za koju držim da je ipak najrealnija? — Ne mogu, ne mogu da mu odgovorim, govorio je u samomu sebi.

Bora se je nasmijao, odbacio dim iz cigarete i prihvatio svojim rukama bijelim kao u žene šaljicu čaja i počeo pomalo da ga srče pogledavajući usto živahnim očima na Mira, koji je jurio nekud u daljinu, kao da mu je mala soba bila preuska. Njegov je pogled probijao kroz onaj goli i pusti zid.

Pomalo se smirio, nalio i sebi čaja i pripalivši cigaretu pokušavao je da nađe neki drugi izlaz. Uviđao je da je bio i suviše iskren prema prijatelju, koji je upravo o ovim pitanjima najnemarnije govorio, skoro se nabacivao uobičajenim frazama. Miro ispusti debelu nit dima, otkloni cigaretu sa ustiju i naglo, skoro odsječeno, a ipak sigurno reče:

»Pa upravo sve ono što tebe otuđuje od religije mene vodi k njoj!«

»To je sadizam, dragi prijatelju!«

»Nije! — Promisli dobro,« počne uvjerljivije Miro, »pa ćeš mi priznati, da sam veoma staloženo izrekao ovaj kratki paradoks!«

»Da, ja ti priznajem, ali ostavimo to. Paradoks može da vrijedi. On je zgodan kao dobra forma izražaja misli ovako uz čaj da nam bude prijatnije, ali da to i mnogo toga može da mene uvjeri, nikad ne bih mogao ni da pomislim ozbiljno.«

»Ti si, Boro, drugojačije odgojen, duša ti je druge nijanse u svom razvoju. Tebi je jedino načelo život, a meni je bilo, sada to pomalo gubim, zato smo i počeli o tomu da govorimo, zapamti, to je načelo bilo: vječnost.«

»Sanjalica si!«

»E, onda su svi vjernici sanjalice. Znaš, nas su učili još kao djecu, da je vjerovanje milost, koju dobijamo od Boga. Vjerovanje je nešto čega po našem ispovijedanju mi nismo zaslužili i t. d. i t. d. Mi smo večeras otišli daleko. Jedno ti još naglašavam: vi ste pravoslavni sasvim praktično riješili religiozno pitanje: vi ste ga sveli na potpunoma relativističku bazu.«

»Da, da,« smijao se je Bora, »dragi moj, život i vjera su dva protivna pojma. To su kao ideali i stvarnost. Je li, sanjalice moja?! — Ha, ha, ha,« opet navali na usta Borina smijeh, koji je sada bio i suviše ironičan, ali i iskren.

»Završit ćemo! Završit ćemo, Boro!« ponavljao je Miro. »Mi smo u svemu suprotni. Ovo se pitanje ne može riješiti uz šaljicu čaja. Drugi put govorit ćemo više.«

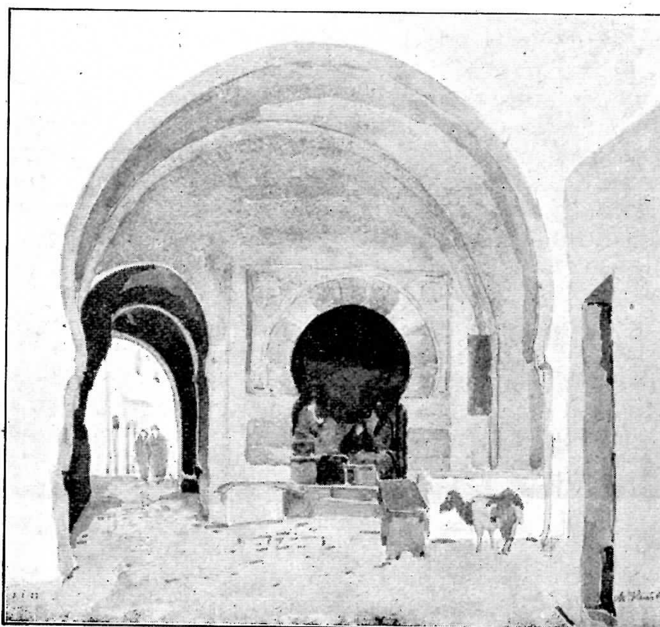
Malo zatim ustane i isprati Boru. Miro je već prije bio osjetio, da ga nešto guši u toj sobi blijedih zidova, gdje su se samo valjali gusti koluti dima. Zato otvori prozor i najednom, dok su navlačili zimske kapute, prodre ledena struja zimskog vazduha.

»Ledeno, Miro! Žurimo!«

Utulivši petrolejku spuste se niz drvene stepenice i iziđu kroz kapiju. Na prolazu je Bora zastao i pogledao na gazdaričine bijele hrizanteme, pa opet na Miru i u posmjehu nadodao:

»Ti si okružen upravo dobrim ljudima. Oni goje i cvijeće! Ha, ha, ha,« završavao je ko uvijek svoj govor Bora raspojasanim smijehom.

Kad iziđu na ulicu, iznenade se, da je već prilično napadalo snijega. Ipak snijeg se je teško prihvaćao vlažne zemlje. — Grad je bio miran. Kako je kuća, gdje je stanovao Miro, bila na keju, obojica odmah produže u centar grada. Odnikuda glasa.

MIHOVIL KRUŠLIN: *ARAPSKA KAVANA (Akvarel)*
Iz izložbe u Salonu g. A. Ulricha

Nijemo je i rijeka tekla, a s mosta kroz bijeli refleks sijalica vidjelo se kako praminjaju snježne pahuljice. Produže mirno dalje. I Boru je najednom primirila studen. Mir i prskanje pahuljica snijega po licu povratilo im je obojici veselo raspoloženje. Na okretu prema kamenom mostu, koji je vodio u centar grada, susretoše neke svoje drugove vesele, obijesne. Najprije navališe na njih glasnom vikom, pa onda grudama snijega. Domalo je posvuda prskao bijeli snijeg, orila se je vika, krik i pijano kreštanje miješalo se je s obijesnim povikom mladosti, koja živi. — — — Pojava stražara naglo ih je primirila. Stariji student Čeda predloži, da se i dalje pije, a kreštavim glasom uvjeravao ih je svojom starom rečenicom: »Danas jesmo, sutra nismo!«

Najednom krenu opet nazad i u nejednakom pjevanju izgube se u prvoj kavani. Miro je pokušavao da odvede kući jednog pijanog druga, dok je Bora produžio s ostalim i iz daljine vikao:

»Miro, samo spavaj noćas, spavaj!«

Dreka i vika zaglušila je i njegove riječi, te je opet nastao mir. Domalo je iz daljine dopirala skladno pjesma: Gaudeamus igitur, — — i na koncu isprekidan smijeh.

»Ti si pijan, Cvjetko!«

»Nisam, Miro! Nisam. Pio sam malo. Tamo smo negdje sjedili u zagušenom zraku, pa onda ova nagla promjena učinila je da sam postao pijaniji nego li što sam u stvari. Vjeruj mi! Br—br—br—«

»Dobro, dobro. Otpratit ću te. Hajde!«

U tom je trenutku Cvjetko već »rigorozirao«. Zatim se pribere i smiri mrmljajući:

»Slatko je vino, ali ovo nije. Ubio ih grom božji, neće više, nakaze jedne, da me povedu sobom.«

»Kući, kući!« ponavljao je Miro. Napokon jedva uspije da povede druga i da ga proturi kroz kapiju, dok je on u nutrini kuće počeo da deklamira i da drži govor pred vratima svoje sobe.

Zora je svitala kroz pepeljaste oblake, a Miro se je vraćao svojoj kući. Nekako ga razvedrio onaj susret s drugovima na mostu. Smijao se je lupanju Čedinu o kamenje mosta i njegovu nesuvislom govoru. Smijao se je i Cvjetku, koji ga je pijan uvjeravao da nije pijan. »Vino, vino, a i žene, tako nekako kaže Bora, vesele tužnu mladost,« i još nadoda onu staru herojsku: »Pa čemu smo se i borili?« I polako usne.

*

A drugog dana bilo je Miri dosadno, jadnije nego li ikada. Napadao i visok snijeg. Pokušao je jutros da ode nekamo, barem do biblioteke, da se tu ogrije, ali nije mogao. Gadila mu se razlivena masa snijega. Legao je na krevet potpuno odjeven i zavijen u bundu počeo da čita. Ni čitanje nije odgonilo misli. Dosada jutra, onog običnog zimskog bez života, mučila mu je dušu, a misli su mu nestajale; opajale se prošlim ljetom. Mislio je o suncu, o onom malom dijeliću žala, o smijehu sunca i vjetra na moru. Ono sunce sa dalmatinskih obala, koje mu je u djetinjstvu samo pjevalo o sreći, negdje se je skrilo, tko zna, koliko će dana još proći, dok ga ugleda. Osjećao je posmjeh, posmjeh kupača iz daljine i sve je vidio, kako mu jedro ko bijela labudova krila šapće i mami ga, kao da mu govori: »Vrati se, vrati se!« Prene se i izusti tihu riječ: »Kamo da se vratim? Ovdje moram da sjedim!« Nigda se nije mogao nadati, da će jednog dana u ovakovoj okolini provoditi dane svoje mladosti, da će ovdje, među nepoznatim, morati da traži onu koricu hljeba, bez koje ne može dalje. I opet pomisli na brojne izgnanike sa svojih rođenih žala i otoka, koji ostavljaju sve, zaboravljaju svoje rođeno i odlaze bilo kamo. Čemu nam isjekoše s onog kamenja guste šume, pa nam kiša odnijela u duboko more svu rodnu zemlju? Čemu nam se sreća u djetinjstvu naruga, te nam samo tada šapće o suncu, o boljem, o onom peharu veselja, kad ne možemo da ostanemo uvijek na svom ognjištu. Naša se ognjišta ruše. — — —

Pri ovoj pomisli sva mu sjećanja zastanu, on izgubi skoro i nadu, da će igda opet doći onamo među čemprese i borove, da će se igda nasmijati modrini neba i poći u jutro rano, ko u ono davno doba, u pohode crkvicama, pticama. Kada će i taj san da bude ispunjen? — — Salete ga i druge misli osim nostalgije za rođenim krajem. Trebalo je riješiti pitanje novaca, treba se skitati po tuđim kućama i dijeliti svoju mladu dušu i riječi za onu koricu hljeba, gospodskog i idiotskog hljeba. U tim ga je mislima našao Bora. On veselo uleti u sobu.

»Zdravo! Što se nisi ovdje smrznuo? Kukavice! Hajdemo u moj stan. Tamo je toplo. Znaš, uvjerio sam gazdaricu da ću ovih dana primiti nešto više novaca, ona luda odmah naložila peć u sobi, a obećala i za buduće dane. Šta je tebi, Miro, reci mi? Zar misliš na more? Pusti te sanje. Najprije ćemo kod mene popiti čaj, pojest ćemo malo hljeba, a dobit ćemo meda na vjeresiju, pa ćemo se nalupati, a tad možemo sanjati. Ha-ha-ha-ha. — Vidjet ćeš, to je poezija, onako u stilu Gargantue. Bit ćemo epski raspoloženi, onako ko Homerovi junaci. Je li? — I da ne upotrebljavam argumente po teoriji onog našeg profesora uporedne književnosti. Ha-ha.«

Veselo raspoloženje Borino slomilo je Mirino oklijevanje. Pođoše. — U Borinom stanu brzo su se razonodili i raspoložili. Bora skuha čaj, i kad su ispili prvu šolju, zapale cigarete i neraspoloženje ode bez traga. Bora je u tančine pripovijedao o sinoćnjem lutanju. Govorio je, da će i večeras otići na nekoliko slava.

»Znaš, tamo po tim slavama barem se najedeš i napiješ, a ako te je volja i zabaviš. Glavno je prvo!«

Zatim podigne pokrivače sa kreveta, razastre ih po podu i legne na njih, a krevet prepusti Miri. Tako ležeći razgovarali su se o svemu, što im je dolazilo na pamet. Kad je Miro spomenuo sunce, Bora ga je pogledao, zaćutio malko i najednom se ražario u licu i počeo da priča:

»Pa i ja sam ti, brate, došao ovamo, da ni sam ne znam kako. Rat. Rat nas je potjerao tamo sa Morače, uništio nam sve, te mi braći podijelili neko pjeskovito zemljište kao dobrovoljcima, a ja otišao bome u bijeli svijet. Gladuju i oni. A bilo ti je negda lijepo. Zimi veselo ko i ljeti. Zimi lov, a u ranom ljetu gajenje pčela. Znaš, moje je selo na jednoj goleti, a dolje u dolini samo je lipa do lipe, te kad u lipnju procvjetaju, onda vjetar donosi do sela miris lipa. I stada su divna, kad odlaze s proljeća u pašu!«

Bora je imao osjećanje za zemlju kao seljak. Njegovo je vladanje bilo seljačko i uvijek, kad je mogao, govorio je o agrarnom pitanju, on koji nije imao ni pedalj svoje zemlje, već samo spomen na onaj krš okolo pitome Morače.

»Vidiš, Miro, svi smo mi prognani. Prognani. To nisu fraze. Ostavimo to! Ako budemo sanjali, nestat će nas u ritama ovdje, utući će nas ko marvu, kad je dovedu jednom sa širokih livada u gradsku klaonicu. Pusti to!« — — —

Tog dana nisu dalje govorili. Rastali su se skoro bez riječi i nesigurno. Sami nisu znali, čemu su im izrazi tako nesigurni i nejednaki. Sumrak je već bio pao u modroj boji na grad, te su sve niske kuće od cigle na keju i dalje od keja ličile na stare, otrcane seljačke pojate. Rijeka je tiho proticala, a prolaznici su se žurili svojim kućama. Svatko je neprijatno

gledao u razliveno blato i u onom spuštanju mraka hrlio kući, k rođenom ognjištu. — Da li je i taj svatko imao svoje rođeno ognjište?! —

*

Tog istog dana Miro je primio pismo od svog prijatelja iz Rima, komu je davno prije bio pisao da je razočaran, da je utučen i da bi mu bila sada kao nikada dosada potrebita vjera. Mučio je tog druga, plačljivo se njemu obraćao, ali on je i vjerovao i na sve je gledao kao na dar Providnosti. Kad je pročitao pismo onako na dušak, drugo nije ni zapamtio osim riječi: »Klekni, i priznaj da vjeruješ!«

»Priznati da vjerujem,« mislio je Miro, »a sve se skoro ruši! Kako? Na koji način?«

Kratko se je još jednom povratio na ovu misao i te večeri nije više na ovo mislio. Zgrabio je knjige i dugo, do kasnog sata čitao i bilježio.

*

Dani su prolazili skoro neizmijenjeni u običnom radu s knjigama i u naklapanjima s drugovima i držanju privatnih časova. Međutim misao, da treba naći neki izlaz, ako želi da sačuva vjeru u život, u moć svoga duha, poticala je Miru, te je češće mislio o Bogu. Čežnja za onom približnom ravnotežom bila ga je okupila svega. Čitao je stoga i čitao, ali ni to nije pomoglo. U knjigama je našao samo traženja, mrcvarenje duše ili obožavanje moždana, koji se danas nazivaju — intelekt. — Uviđao je, da je moderni pisac skeptik, njemu je Priroda i Bog jedno; njemu ne služi Priroda, da Boga spozna, ona je njemu izvor skepse. Gonila ga je misao da moli, a kako da moli? Skoro je bio zaboravio sve molitve. Pa tko danas moli? — pitao je samog sebe. Neko mu je šaptao: »Još negdje po samostanima, još djeca mole!«

Molitva se brzo zaboravlja, kad je treba s drugim nadomjestiti?! — Jednog jutra čudio se je svojim kolegama, koji su napadali svoga starijeg kolegu i rugali mu se, što ima neku veneričnu bolest. Čudio se tim više, što svi oni vode isto takav život, što svi toliko vole kavane, a sad napadaju jednog siromaška, komu se i daljnji život gadi! — Čudio se, ali je bio i suviše moderan, da bi dalje zaključivao. U ušima mu je često navečer, kad bi se odmarao od učenja i dok bi slušao šum rijeke, zvonio neki glas: »Traži! Traži!« Isto bi se Miro opet primirio, mislio je o sutrašnjem poslu, koji mu je i onako oduzimao mnogo vremena. Trebalo je nekako naći izlaz iz ovog stanja. Trebalo mu je barem u daljini postaviti cilj i ići k njemu. Koji cilj? — Slutio je, ali nije htio, nije imao snage da ga do kraja izvede. Miro je pomalo osjećao, da je među ovim ljudima izgubio samog sebe. U njegovoj duši nisu bili njegovi osjećaji i misli o Bogu, životu i svijetu. Tu, u duhu, bile su samo fraze Ničea, Šopenhauera, Epikteta, Fransa i drugih. U njemu je bila tragika moljca iz biblioteke. Sva zgrada sadašnjih ideala nije gospodovala u prostoru njegove duše, ona je bila bez dimenzija i ravnih linija, bila je kombinovana od sijaset stilova. On je sa samim sobom govorio o svemu i riješavao sve, a da nije shvaćao težinu i ozbiljnost riječi: Sve. — Miro je volio paradoks u kulturi, a i paradoks u običnom životu. Njega oduševljava socijalni kaos, on čita i simpatiše s Marksom, Lenjinom, obožava revoluciju, a s druge strane vjeruje ili barem misli da u određenom času vjeruje u besmrtnost. On se divi Crkvi, ali ne Crkvi kao živom tijelu neke vjerničke zajednice, nego kao nekom pojavu, koji je potreban po njegovom paradoksu kao kifla za zajutrak. Ipak je u duši bila borba. Znao je, da se izlaz mora naći, inače će doći slom, te će samom sebi morati da rekne: »Ostani miran, rođen si da sumnjaš!«

*

Božić je prošao. Miro se je veselio ovom prazniku; sjećao ga je djetinjstva, donosio mu je pred dušu toplu sliku djetešca iz Betlehema. A Badnji je dan ipak proveo u bančenju s drugovima. I ovo je opravdavao i umirivao samog sebe.

Iz dana u dan pokušavao je da primiri svoju savjest, koja ga je poticala da se jednom opredijeli, da jednom izabere onaj cilj, koji mu je bio potreban za obnovu svega budućeg rada. U doticaju s drugovima izbjegavao je debate, osobito one političke debate, koje nisu nigda svršavale, a bile su samo kritika bez temelja. Nacionalno nije bio opredijeljen ni za kakovu struju, ovo je pitanje za njega bilo riješeno u njegovu srcu odavna. U jednu riječ: Miro je osjećao da je dijete svoje zemlje, da govori jezikom svojih roditelja, koji su nikli u onom pustom i osamljenom krasu kao i on. I taj kras obilježio je u njemu dva jasna pečata: duboko osjećanje života, vjera u pravdu, ustrajnost u borbi, a s druge strane ovo mu je stijenje ulilo duboko saosjećanje sa svim što živi, što se moli i grca kao kras na suncu i kiši. Od seminarskih debata do dugotrajnog ćaskanja po siromašnim sobicama svojih kolega nigdje Miro nije mogao da odredi nešto jasna, posvuda je nailazio na rasparčanost, na dio onoga, što se samo po obliku zove život.

Na nekoj slavi susreo je djevojku, koja mu je odmah pristupila otvoreno, pa joj je mogao još prve večeri da govori o samomu sebi i o svemu, što je iz dana u dan mislio, i smišljao. Djevojka ga je slušala, vjerovala mu je, ali mu na njegove definicije i na neodređenost pogleda nije mogla da odgovori. Miri je laskalo, što ima nekoga tko ga sluša, tko mu odnosi riječi i koji na neki način smanjuje teret, koji ga je tištao.

»Vi, gospodine Miro, i suviše mislite. Vi ste povučeni. Pokušajte da drugojačije susretate ljude, pa će i oni vas. Meni se barem tako čini!«

Miro je šutio. Iznenađivala ga je hladna logika te mlade djevojke. Ostalih dana češće je susretao Radosnu. Ona nije bila lijepa, a ni Bog zna kako inteligentna, ali je imala finu crtu u govoru, bila je hladna, skoro je proračunano govorila, a uz to je privlačila simpatije Mirine. Ona ga je neposredno osvajala svojim zdravim i vedrim shvaćanjem života. Radosna nije bolovala kao on na nervozi, nije posjedovala u duhu onu neizvjesnost, koju obično djevojke imaju, i ne mogu da se radi toga snađu u društvu muškarca. I baš stoga Miru je osvojila ova lijepa nijansa Radosnine duše; on je zavolio njezinu dušu, zavolio ju je kao sestru i bio je ljubomoran na njen duševni mir. Ta je ljubav bila čista, ona nije nadošla preko tijela, izvirala je iz čežnje, da im se duše sastanu barem jednom, i da ostanu uvijek

skupno. Ovakova raspoloženja nisu dugo trajala, ali je Miro ipak uvijek poslije susreta i razgovora sa Radosnom osjećao kako mora jednog dana da se s njom razjasni, isto kao što mora da položi račun svojoj maglovitoj savjesti. Tješio se u ovakovim časovima s proljećem i u tlapnjama viđao je sebe i Radosnu, kako hrle tom proljeću punom sunca, vidio je skoro kao na dlanu svoje buduće cvijećem okrunjene dane. Dnevni posao toliko mu je oduzimao vremena, da je postao sasvim nestrpljiv. Jedne večeri koncem januara zaustavio se je slučajno duže sa Radosnom i govorio joj o svojoj učmalosti, psovao je sve oko sebe:

»Vi ne možete da razumijete, Radosna, kako mi je katkad dosadno, prosto ne znam, kamo da se djenem. Guši me grad, knjiga i predavanje. Sve svodim na glupost.«

Radosna je samo slušala. Bojala se je da odgovori, nije znala da frazira ko Miro, iako mu je htjela da pomogne.

Na rastanku Miro je slučajno kazao:

»Sutra ću da lutam, znate Radosna, sam, moguće da će biti već bolje«.

Sada Radosna nekako nesvjesno, ali odlučno, nekako kroz smijeh progovori:

»Pa i ja ću s vama. Poći ću! Čekajte me u parku!«

Kad je dovršila, naglo otvori kapiju svoga dvora pred kućom i odjuri u stan. Miro je ostao kao okamenjen. Stajao je neko vrijeme na mjestu, nije se mogao odmah da pribere. Zatim opet pogleda na Radosninu kuću, nasmije se i ode u svoj stan.

*

Sutradan sjalo je blijedo sunce, a Radosna i Miro vjerovali su, da je to prvi proljetnji dan. Iz parka produžili su u polje, otišli su na široke livade, gdje je razlivena rijeka polako plazila i oplakivala obale iskrivljenog oblika. Sjedili su dugo uz vodenicu i u šumu vode kao da nisu bili sami. Miro je mislio na more i na ono što će doći. Osjeća on dobro, da će — t o n e š t o — biti veliko i snažno, a imena mu ne zna.

Radosna mu je govorila zvonkim glasom, kao da ga je pokušavala da uvjeri, kako mu je bliza, kako mu iskreno nudi svoje prijateljstvo, i kao da ovaj susret sa gotovo nepoznatim mladićem znači za njezin mladi djevojački život događaj, koji će joj donijeti nešto od onoga, o čemu se samo u samoći sanja.

»Vrbe su gole, Radosna!«

»Ne smeta, bit će zelenije skoro!«

»Da, da, bit će, ali sada nisu!«

»Glavno je, da će biti!«

»Vidite, Miro, ona vrba onamo na rubu do vodenice naliči na mimozu, a mene mimoza opominje na djetinjstvo. Toliko sam voljela da skačem i da se penjem po stablima, znate, mene su kao dijete uvijek oblačili u crveno, a bila sam i garava, pa su me zvali — cigančicom«.

Miro nije odgovarao, smiješio se, ali na povratku govorio je mnogo. Vjerovao je da su blizu jedno drugomu, a kad su se dockan rastali, nije vjerovao, da je i ovo tako brzo prošlo. Te iste večeri čuo je iz daljine kako zvone zvona i usnuo je sa posmijehom. Miro je vjerovao, da će se sutra probuditi s novim srcem. —

Svaki susret slijedećih dana sa Radosnom izazivao je u Miri neku čežnju za svijetlim životom. Miro je znao, a da mu Radosna nije ni govorila, da i ona ima svojih briga, da živi vrlo skromno, da radi za svoje i da se ipak ne tuži na bilo koji teret.

Radosna je naglo obolila i dugo odležala u krevetu. Kroz to vrijeme Miro je bio sam, nije se više družio s Borom, a nije mogao da uči, sve su ga misli odvodile k Radosnoj. Na večer bi lutao i nalazio naročito uživanje u tom, da prolazi kroz zapuštena turska groblja, da ide od džamije do džamije. Mrtva turska četvrt u svoj širini najbolje mu je pružala slobodne šetnje.

Prođe februar, a njemu javiše, da je Radosna otišla k rodbini na selo, da se dobro oporavi. Bio je bijesan. Lutao je niz pusta turska groblja, gubio se po uzoranim poljima i dozivao na suncu ono svoje očekivano proljeće. Bio je uvjeren da ne čeka samo proljeće, on je sanjao o ljubavi, koja će biti puna cvijeća i sunca. Radosna se nije javljala, pa je Miro počeo da ne misli više na nju, uvjeravao je samog sebe, da se je prenaglio, da je sanjao. Kad se je i ova čežnja izgubila, tad je opet počeo da hoda s Borom, odlazio je na večer i dugo s njime sjedio po raznim kavanama. Prekoravao je sebe svakog jutra radi izgubljene noći, možda i ne bi, da ga nije boljela glava od nesanice, da mu živci nisu bili počeli popuštati. —

Već tri dana pada hladna kiša, a Miro smišlja baš večeras kamo bi otišao. Smišljao je dugo i na koncu odlučio da ode k nekoj ženi. Još od jučer goni ga nešta da u zagrljaju neke nepoznate žene nađe žuđeni mir. Sve mu se ređaju slike za slikom raspuštenih žena, ko neki film, koji je sastavila razbludna mašta bogata i sita režisera. Misao o ženi obuzela mu je svu fantaziju i on iziđe na večer, kad je kiša prestala, s namjerom, da i ono malo ideala svoje mladosti utuče, kao da mu i to smeta, kao da je i to teret, koji treba zbaciti s leđa. Samo kratko je prevladavao razum, pa je nanovo fantazija dočaravala raspojasanu sliku žene. — — — Upravo na kamenitom mostu, kad je htio da skrene u tamnu uličicu, neko ga zovne veselo nekoliko puta:

»Gospodine Miro, Miro!«

Okrene se nehajno, stane, a k njemu pritrči iz kočije Radosna sva vesela što je baš njega prvog susrela.

Miro obori oči i izmijeni hladno s njome nekoliko riječi.

»Ne možete misliti, Miro, kako mi je drago, o Miro, da sam vas prvog susrela. Veselim se, da ste zdravi. Oporavila sam se dobro. Nadam se, da ste često mislili na me i da ste se također primirili«.

Miro se na ove riječi nasmijao, a Radosna je uletila u kočiju i odvezla se svojoj kući.

Još je neko vrijeme Miro stajao na istom mjestu, a zatim se trgnuo i pošao kući utučen i osamljen. Kod kuće je prevrtao knjige, nije mogao

da uči. Docnije otvori prozor, navuče zimski kaput i u onako mračnoj sobi s prozora zagleda se u crni tok rijeke. Posvuda je bio mir. Na horizontu su treptale zvijezde. Pomisli na majku, zatim na Radosnu, a šum mu rijeke pomiješa nekom tajanstvenom milinom ova imena dviju žena i Mirinim se srcem prelije neka blagost, molitva. Ove je dvije žene, kad je sklopio oči, vidio kako kleče pred nekom Ikonom i mole, mole. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sutradan u jutro Miro je gazio neodlučnim korakom po svježe napadalom snijegu i u miru jutra, u potpunoj bjelini, kao da ga je nešto zvalo u crkvicu, gdje je klekao i malo zatim duša mu je pjevala ko u prvim danima djetinjstva pjesmu o tihoj bijeloj Pričesti.

Matija Mesić:

Život sv. Ćirila i Metoda.

(Svršetak.)

Razjasnjen i nadopunjen iz staropanonske legende.

Crkveno uređenje, što ga je Karlo V. uveo u novo osvojenim zemljama, mora se osobito dobro pojmiti, inače bo neće biti moguće, da dobro razumijemo događaje, na koje ćemo naići u životu slavenskih apostola. Karlov sin Pipin predade po nadvladanju Avara duhovnu upravu novo osvojene zemlje, t. j. cijele Panonije do onud, gdje Drava utiče u Dunav, solnogradskomu biskupu Arnu (796), a poslije potvrdi to njegovo uređenje i sam Karlo, zapovjediv još Arnu, neka glavom otiđe u Panoniju i sve učini, što treba za napredovanje crkvenog života. Na taj način se raširila i učvrstila kršćanska vjera pod upravom arcibiskupa Arna u Moravi ovkraj Dunava, u zemlji naime knezova Pribine i Kocela (803—870). Dok se je to zgađalo s ove strane Dunava, međutim ovršivaše apostolsko zvanje u Moravi onkraj Dunava, t. j. u zemlji kneza Mojmira, Urolf, negdašnji biskup u Pasovu. Njegov trud urodi brzo takovim plodom, da se je mogao g. 824. obratiti na papu Eugena II. s prošnjom, da ustroji četiri nove biskupije u zemlji, u kojoj je on propovijedao kršćansku vjeru. Njegova prošnja bude uslišana a malo kasnije imenova ga papa nadbiskupom u Laureaku (Lorch), povjerivši mu jošte da upravlja onim Slavenima, o pokršćenju kojih smo upravo govorili. Nu ova posljednja naredba ne stupi nikada na snagu, jer je Urolfa pretekao pasovski biskup i prisvojio si naslov laureačkog nadbiskupa, a još više joj naškodi živo protivljenje solnogradskog nadbiskupa, koji se tom ograničenju svoje vlasti dotle opirao, da je napokon kralj Ljudevit g. 829. cijelu raspru tako riješio, da ona zemlja, što leži istočno od Kahlenberga i koju dijele potoci Raba i Spiraza na dvije pole, sa svojom sjevernom i zapadnom česti pripade Pasovu a s istočnom i južnom Solnogradu. Tako dođe Moravska onkraj Dunava, izuzam nitransku kneževinu, pod vlast pasovskoga biskupa.

Sada istom, pošto smo nešto rekli o historično-kritičnoj valjanosti svojih izvora i ispričali, kako je i u koliko kršćanska vjera nastojanjem najprije rimskih i carigradskih propovjednika na jednoj strani, a njemačkih na drugoj, doprla k onim Slavenima, na koje se je više manje protezalo blagotvorno djelovanje sv. Ćirila i Metoda — sada istom možemo preći na opisivanje samog života tih svetih muževa. Takove stvari, koje su poznate već iz drugih djela, poimence iz poznatog svijetu pod naslovom »Cyrill und Method« od Dobrovskoga, pripovijedat ćemo samo u kratko, u koliko ustreba, da ne povrijedimo cijelost stvari, a osobitom marljivosti ćemo slijediti vijesti našeg posebnog izvora.

Po suglasnom svjedočanstvu latinskih, grčkih i slavenskih legenda bijaše Solun grad ono sretno mjesto, gdje su slavenski apostoli ugledali svjetlo božje. Solun bijaše u 9. vijeku već na polak slavenski grad. Prema staropanonskoj legendi govoraše ovako car Mihail svetoj braći, kada ih je hotio poslati u Moravsku: »Vi bo jeste Solunjani a Solunjani posve čisto slavenski govore«. O njihovu ocu Lavu, vele legende samo toliko, da je bio plementa roda i imućan čovjek; a naša legenda dodaje još, da je obnašao čast tako zvanog drungarija[2]). Stariji se brat zvaše Metod a mlađi Kostantin (istom kasnije Ćiril).

Po staropanonskoj legendi ukaza se mlađem bratu u 7. ljetu čudan san. Njemu se pričini, da su ga okružile djevice osobite ljepote, između kojih si je mogao izabrati onu, koja mu najviše omili; to on i učini, izabrav si najljepšu i najdražesniju među svima djevicama, po imenu Sofiju ili mudrost. Preporučiv se njezinu ravnanju i pomoći, nastojaše kao mladić svom snagom oko nauke, pri čem je vazda ćutio najveću slast čitajuć spise sv. Grgura, koga si je izabrao za osobitog zaštitnika. Pošto je u očinskoj kući lijepo napredovao u naucima, dođe u Carigrad, da se tu dalje izuči. Ostale legende vele, da su ga njegovi roditelji sami poslali u prestolni grad, nu naša legenda pripovijeda tu stvar drugačije. Ona veli, da je carev strojitelj ili logothet, začuvši o ljepoti, mudrosti i marljivom učenju mladog Kostantina, sam pozvao njegove roditelje, da ga pošalju u Carigrad, da se tu s mladim carem Mihailom, za koga je vladala mati mu Teodora, vježba u raznim znanostima pod upravom glasovitih učitelja. Za tri mjeseca prouči cijelu gramatiku, zatim se dade na Homera i na mjerstvo, a uz učitelje Lava i Focija vježbaše se u dijalektici i u svim mudroljubnim strukama pa još radio u računstvu, zvjezdoznanstvu i glazbi. Niko se ne radovaše toliko nad vrlim napretkom mladog Kostantina, koliko njegov dobročinitelj, carski logothet. Da nadari njegovu izvanrednu marljivost i primjernu ćudorednost, podijeli mu logothet svu vlast u svom domu pa mu dopusti, da prosto ulazi u carsku palaču te mu još ponudi, da

[2] Samo mimogred budi rečeno, da je ime ovog čina slavenskog korena, od slavenskog drugi; zato što je drungarios bio drugi po strategu.

se oženi nekom djevojkom iz odlična roda, koju je logothet sam iz krsta digao, dodavši još obećanje, da će mu car podijeliti neku kneževinu. Nu na sve ove toli lijepe i bogate ponude odgovori Kostantin svome dobročinitelju: »velik je to dar onima, koji ga trebaju, nu za me ne ima ništa boljega nego je učenje«. Čuvši logothet ovaj odgovor, predloži caru da Kostantina ostrigu za monaha i da ga učine knjižničarom kod patriarhe. Nu jedva što je Kostantin probavio nešto vremena kao knjižničar, nestane ga najednom iz Carigrada te ga nađu istom poslije pol godine u nekom manastiru. Vrativ se u Carigrad, ne htjede nikako primiti prijašnje službe i jedva se dade sklonuti, da je zasio na učiteljsku stolicu, da predaje mudroljublje svojim zemljacima i strancima.

Malo iza toga nastade doba, gdje je nastupio zvanje branitelja i širitelja vjere Isukrstove. Još tako mlad morade na carevu zapovijed primiti mejdan s nekim Annijem ili Jannom, koji bijaše radi svojih kipobornih težnja zbačen s patriaršije. U prepirci s tim mužem održa mladi Konstantin potpunu pobjedu, dokazav sasvim jasno i temeljito, da kršćani mogu štovati slike svetih.

U njegovoj 24. godini posla ga car k Saracenima, koji su po staropanonskoj legendi bili navalili na jedno božanstvo svetoga trojstva, veleć: »kako vi kršćani, držeći jednog Boga, miješate ga opet na troje govoreći, da je otac i sin i duh? Ako možete javno pokazati, pošaljite k nama muževe, koji mogu o tom govoriti i nas prepreti«. Caru se učini ta stvar tako važna, da je njoj za volju sazvao skupštinu, u kojoj je ovako Konstantinu prozborio: »Čuješ li, filozofe, što govore Agareni na našu vjeru? Ti pako kano svete trojice sin, sluga i učenik pošav protivi im se«. On se pokori velikom pripravnosti carskoj volji te se sastade u zboru s učenijim Saracenima i obrani kršćansku nauku velikom vještinom od svih neprijateljskih nasrtaja. Razjareni neprijatelji dadoše mu otrova, nu onaj koji je rekao: i ako šta smrtna popijete, ne će vam nahuditi, oslobodi njegov život od strašne pogibelji.

Poslije toga se Kostantin opet ukloni svjetovnoj buci i dade se sasvim na kontemplativni život. Nu ni tu ne ostade dugo, već se uputi k bratu Metodu, koji je tada boravio kano monah na gori Olimpu, i o kojem staropanonska legenda pripovijeda, da je neko doba po carskoj naredbi upravljao slavenskom kneževinom, prije nego se zakaluđerio.

Proživiv neko vrijeme s bratom u molitvi, razmatranju i postu, otpremi se opet na daleki put. K caru su naime došli poslanici od Kozara, koji mu govorahu: »od početka poznajemo jednog Boga, koji je nad svima i njemu se klanjamo prema istoku... Jevreji nas pako sile, da primimo njihovu vjeru, a s druge strane Saraceni, dajući nam mira i mnogo darova, i sile nas veleći: naš je zakon najbolji među svima narodima: zato poslasmo k vama... narod bo ste velik i carstvo držite od Boga i tražeći u vas savjeta, molimo od vas muža knjižna, da primemo vašu vjeru, ako preprete Jevreje i Saracene«. Saslušav ove riječi car, poruči umah po Kostantina i povjeri mu toli važno poslanstvo. Ovaj se poprimi i krene put kozarske zemlje. Na Kerzonu (Krimu) stade se učiti židovski i prevede sam osam česti gramatike. Prepirao se i s nekim Samaraninom, koji se dade sa sinom krstiti. Od ovoga nauči i njihovo pismo. Tu je našao i gotski evanđelistar i psaltir. Na Krimu mu dođe na um sretna misao da potraži u moru moći sv. Klimenta pape. Još je odvratio kozarskog kneza od opsade nekog kršćanskog grada na Krimu, sretno izmakao pogibelji od Ugra i uputio se Kozarima. Sretno je pobio prigovore Kozara, Jevreja i Saracena. Legenda kaže: »Prvi savjetnik kozarskog kagana reče prijateljima saracenskim: s božjom pomoći obori ovaj gost (Kostantin) svu grdnju židovsku, a vašu prebaci kao skvrnavnu onkraj rijeke. Reče pako i svim ljudima: bog dade caru kršćanskomu vlast nad svima narodima i savršenu mudrost, tako i vjeru u njih i izvan nje nema nikome vječnog života... Odgovoriše oni (Kozari): od danas napred neka se slobodno krsti ko hoće, a ko između vas bude klanjao na zapad ili se molio na židovsku, ili vjerovao vjeru saracensku, taj će od nas brzo smrt primiti. I tako se razišli radosni i krsti se do 200 njih, odrekavši se poganskih mrzosti i nezakonitih ženidbi«. Iza toga ponudi Kostantinu kagan lijepih darova, ali on ne htjede ništa uzeti, nego samo ga zamoli, da pusti na slobodu one Grke, koje držaše u sužanjstvu, što je knez i učinio.

Životopisac spominje u kratko razne govore, što ih Kostantin izreče u Kozara po nastavlja: »skrativši od mnogoga u malo iznijesmo samo toliko; ko pako želi ove govore u cjelini, naći će ih u njegovim (Kostantinovim) knjigama, koje je preveo naš učitelj, arhibiskup Metod, razdijelivši je u osam govora«. Ovo mjesto nam dokazuje, da je vjekopisac Kostantinov živio u doba, kad su još postojala književna djela sv. apostola, kojima više nema traga.

Koliko znam, ne spominje nijedna latinska legenda, da je i Metod bio s Kostantinom u Kozara, one pripisuju obraćenje Kozara samom Kostantinu, a staropanonska legenda veli, da je car poslao po nj u kozarsku zemlju, nek si i brata uzme u pomoć pa dodaje, da su filozofovi govori i molitve svladale i zasramile neprijatelje. Suglasno s tom viješću, koja se nalazi u žiću sv. Metoda, spominje ovoga i Kostantinovo žiće ondje, gdje govori o Kostantinovu povratku iz kozarske zemlje. Tom zgodom počini ovaj više čudesa i na nekom mjestu posiječe veliki hrast, komu se klanjahu ondješnji žitelji.

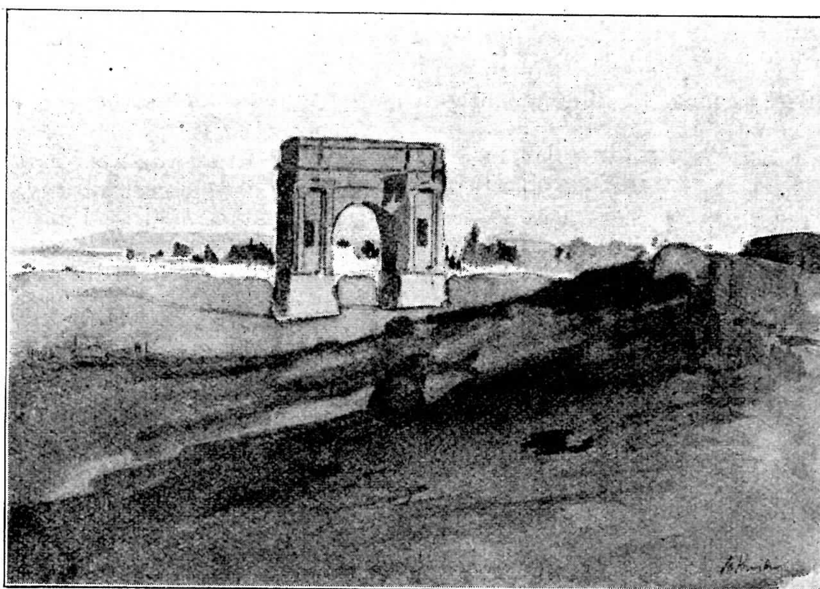
Vrativ se u Carigrad, življaše Kostantin kod crkve sv. apostola a Metoda zapade čast igumana u samostanu polihronskom, odrekav se prije nadbiskupskog dostojanstva, namijenjenog mu od cara i od patriarhe. Protumači i zagonetni napis na nekom kaležu u sv. Sofiji, koji su držali za djelo Salamunovo.

Napokon dođe i vrijeme da izvede s bratom ono spasonosno djelo, kojim su obojica zaslužili ime slavenskih apostola. Odluči da će se zauzeti za one Slavene, koji bijahu napučili današnju Grčku i Bugarsku i jurve bili upoznali većim dijelom Isusovu vjeru a još stenjahu pod jarmom poganskih uralskih Bugara. Buduć ne imahu vlastitog pisma, naumi

urediti im bogoslužje te g. 855. sastavi posebnu slavensku azbuku i stade iz grčkog na slavenski prevađati odlomke iz evanđelja i poslanica pa psaltir i druge knjige, potrebite za službu božju. S velikim veseljem prigrliše grčki i bugarski Slaveni ovaj neprocijenjeni zaklad. Pače ni sami Bugari, što su bili došli s Urala u Meziju i pomalo se poslavenili, ne mogoše odoljeti sili božje riječi i njihov knez Boris dade se po Metodu krstiti g. 861. I tako se uvede uz slavensku knjigu i slavenska liturgija najprije u bugarskih Slavena, koji su, što je vrlo važno u ovom obziru, na jednom kraju svoje države međašili s državom moravskog kneza Rastislava.

Kad su sv. braća ukrijepili u vjeri bugarske Slavene i obdarili slavenskim obredom, pređoše k drugom slavenskom plemenu, koje je već prije predobljeno za kršćanstvo preko njemačkih vjerovalo na one Slavene. Među učiteljima, koji su Slavenima propovijedali i obraćenike vodili, bijaše ih mnogo, koji ne poznavahu pučkog jezika, pa onda naravno da ne mogući općiti s narodom, ne mogahu ga dovoljno poučiti u vjeri, niti se mogaše vjera u njem uvriježiti. Zato nije čudo, kako ih je morao dirnuti glas o onome, što su sv. braća učinila u Bugarskoj. Stog gledišta vrlo su zanimljive riječi, što ih prema staropanonskoj legendi poručio knez Rastislav caru Mihailu: »a pošto su naši ljudi ostavili poganstvo i živu po kršćanskom zakonu i mi ne imamo učitelja, koji bi istinitu kršćansku vjeru naviještao njihovim jezikom, da i druge strane, vidjevši ovo, postanu nama slične; pošalji nam dakle, gospodaru, biskupa i kakova učitelja.

Tako u Kostantinovu žiću, a u Metodovu: »Mi smo po božjoj milosti zdravi i k nama su došli mnogi

MIHOVIL KRUŠLIN: RIMSKI SLAVOLUK U TUNISU (Akvarel)
Iz izložbe u Salonu g. A. Ulricha

vjesnika i imalo uređenu hierarhiju. Tu mislimo moravske i panonske Slavene, o kojima spomenusmo, kada se pokrstiše.

Ovdje nastaje pitanje, da li su solunska braća bila pozvana u Moravsku; pa ako jesu, šta je moglo sklonuti moravskog kneza, da je zaželio drugih učitelja, kad ih je i doma imao? Od starijih latinskih legenda navađa Dobrovski samo jednu, koja izričito veli, da je Rastislav uprosio za učitelje cara Mihaila. To isto čine obje staropanonske. Nu i kad ne bi bilo historičkog svjedočanstva o tome, ne bismo smjeli ni pomisliti, da bi tako kreposni muževi nezvani pošli naučati u zemlju, koja ne spadaše pod njihovu vlast. Što je onda moglo sklonuti Rastislava, da se je negdje g. 863. obratio s prošnjom na cara Mihaila, da mu pošalje učitelja? Na ovo pitanje odgovaraju povjesničari jednoglasno, da je uvedenje slavenskog obreda kod Bugara i drugih slavenskih plemena, što se već prije pokrstiše, probudilo želju za takovim učiteljima, koji bi i kod njih uveli ono, što su srodni im Bugari već imali. Nu to još nije sve, što je djelokršćanski učitelji iz Italije, Grčke i Njemačke. Ovi nas različito uče, a mi Slaveni prosta čeljad i ne imamo koga, da nas uči istinu i utvrdi u razumu. Zato, gospodaru, pošalji nam kakova muža, koji će nam iskazati svu istinu«. A da se je pri tom pazilo i na jezik onih, kojima je trebalo učitelja, jasno nam je iz onoga, što je car Mihail rekao sv. braći, kad ih otpravljaše u Moravsku: »vi ste Solunjani, a Solunjani posve čisto slovenski govore«. Ipak bi se varao, ko bi mislio da nije tu bilo i neduhovnih primjesa. Poznato je, kako je Rastislav za tim išao, da se održi sasma neodvisnim od njemačkog kralja i njemačke države, a znao je da to ne može da bude, ako moravska crkva ostane pod pravomoćjem njemačkih biskupa; zato mu se nadala lijepa prilika, kad je doznao za vanredno uspješno djelovanje sv. braće u Bugarskoj.

Čim su sv. braća prispjela u Moravsku, dočeka ih knez i cijeli narod s velikim veseljem. Najprije razgledaše zemlju, da se upoznaju s potrebama naroda a tada počeše neumorno naviještati vjeru Isu-

sovu, podizati crkve i raditi na prevodu ostalih bogoslužbenih knjiga i sv. pisma, a dakako da su uvađali slavenski obred.

Ali domala naiđu na silne zapreke od strane latinskog svećenstva, koje ne odobravaše uvađanje slavenskog bogoslužja, tvrdeći, po staropanonskoj legendi, da su samo tri jezika, u kojima se smije slaviti Gospoda: jevrejski, grčki i latinski. Nu Kostantin ne uzmače pred trojezičnicima nego suzbijaše njihove navale.

Legende se ne slažu u tom, kako dugo su ostala sv. braća ovom prilikom u Moravskoj. Staropanonska veli da tri godine. Po mnijenju Dobrovskoga valja uzeti četiri i pol.

Iza toga krenu braća g. 867. u Rim i to na poziv pape Nikole. Obe latinske legende kažu, da im je papa naložio i pozvao ih apostolskim pismom. S tim se slaže i staropanonska, koja još pripovijeda, da je Kostantin usput posjetio kneza Kocela, koji ga je vrlo lijepo primio i tada zavolio slavensku knjigu te počeo učiti, zapovjediv ujedno pedesetorici mladića, da to isto čine. Htjede ga i nadariti, ali on zamoli samo slobodu za neke sužnjeve. Neprilika doživje i u Mlecima od protivnika slavenske liturgije, ali on ju obrani odvažno, pozivljuć se i na one narode, koji hvale boga svojim jezikom, i na više mjesta sv. Pisma, koja govore njegovoj stvari u prilog (na pr. Pjevajte Gospodu sva zemlja, pjevajte Gospodu pjesan novu... Hvalite Gospoda svi jezici, pohvalite svi puci, svaki duh neka hvali Gospoda).

Još ne bijahu sv. braća stigla u Rim, kad čuju da je 13. studenoga 867. preminuo papa Nikola a 14. prosinca sjede na prestolje Hadrijan. Čuvši da se približuju Rimu sa moćima sv. Klimenta, pohiti im u susret sa svećenstvom i narodom i obasu ih raznim počastima. Legende se ne slažu u pojedinostima; staropanonska veli u žiću Kostantinovu »da je papa slavenske knjige primio i položio u crkvi sv. Marije i nad njima službu božju ovršio«. Zatim sv. Otac zapovjedi dvojici rimskih biskupa, da posvete Kostantinove i Metodove učenike, a sam posveti Metoda za biskupa. Još pripovijeda, da su novorеđeni slavenski svećenici obavljali slavenski službu božju u rimskim crkvama.

Našim apostolima u Rimu bi dodijeljen među inima i Anastazije knjižničar. Od ovog imamo važno svjedočanstvo o odnosu Kostantina prema negdašnjem učitelju i prijatelju Fociju: »Prije nekoliko godina isti Focije propovijeđaše, da su dvije duše u svakom čovjeku, i kada ga je zato ukorio njegov prisni prijatelj Kostantin filozof, muž velike svetosti, rekavši mu: zašto si sijući u narod takovu bludnju ubio toliko duša...«

Kostantin pade u Rimu od prevelikog napora u pogibeljnu bolest. U takom stanju se zakaluđeri i primi ime Ćiril. Već ova promjena imena bila bi dovoljna, da jednom svrši prepirka među učenjacima, biva o tom, da li je Kostantin bio već prije monah, ili postade istom sada u Rimu. Još 50 dana proživje sv. naš apostol pa onda umre 14. veljače 869. Metod htjede njegovo mrtvo tijelo prenesti u svoj manastir, ali na velike molbe Rimljana popusti te ga pokopaše časno u crkvi sv. Klimenta.

Dok su sv. braća boravila u Rimu, dogodiše se u Moravskoj važne stvari. Na Rastislava 869. udari Karloman te ga svlada. Rastislavov sinovac Svatopluk predade se sa svojim dijelom zemlje Karlomanu, što Rastislava tako razjari, da je počeo sinovcu zamke nastavljati, ali nesrećom pade u nje sam i bude odveden u sužanjstvo u Njemačku.

U takim prilikama ne mogaše Rastislav mnogo misliti na Metoda, pa ipak vidimo, kako se Metod opet vratio ne doduše u Rastislavovu zemlju nego u Kocelovu. Dok se nije našla staropanonska legenda, nismo znali, kojim povodom se je Metod vratio iz Rima. Ona pripovijeda »da je Kocel poslao k apostoliku (papi) te ga zamolio, da mu otpusti Metoda«. Papa usliša molbu Kocelovu te mu posla Metoda s apostolskim pismom, u kojem javno i svojom vlašću odobrava slavensku liturgiju.

Ovo papinsko pismo nemamo doduše u latinskom izvorniku, nego samo u staroslovenskom prevodu, kako nam ga sačuvala staropanonska legenda u Metodovu žiću. Nu ako uvažimo, da je propalo u matici mnogo papinskih pisama, koja nalazimo danas samo u prepisu ili prevodu, pa nikome ne pada na um, da ih radi toga zabaci, ako to uvažimo, onda treba da smo svakako na oprezu glede ovog pisma, da nas ne zavede nadrikritika na stranputicu. Trebalo bi sasvim drugih razloga, ako bismo ga htjeli zabaciti, a dok se takovih ne nađe i dokle se ne obori kritična valjanost staropanonske legende, dotle valja da se i historik obazire na pomenuto pismo.

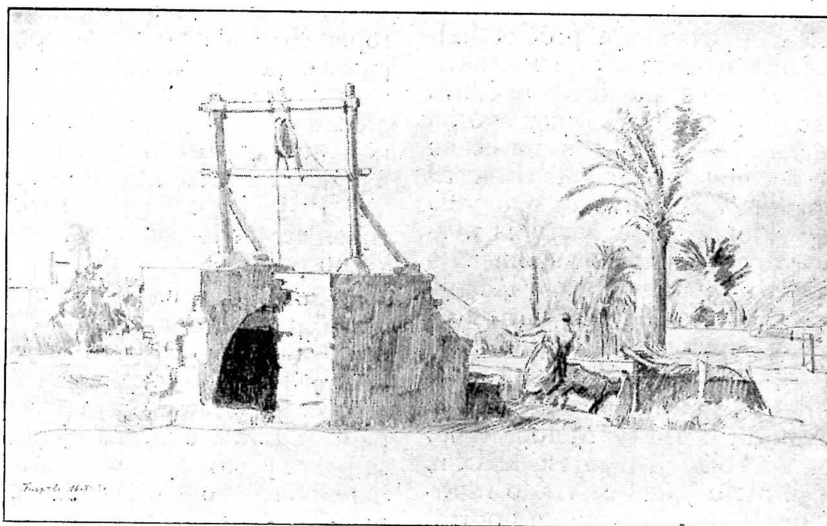
Samo pismo glasi ovako: Hadrijan biskup i sluga božji Rastislavu i Kocelu. Slava u visini bogu i na zemlji mir, među ljudima blagovoljenje. O vama čusmo duhovna, koja smo žudili željenjem i molitvom, radi spasa vašega, kako je Gospod pobudio vaša srca, da ga tražite, i kako vam pokaza, da valja bogu služiti ne samo vjerom nego i dobrim djelima; vjera bo bez djela je mrtva i oni otpadaju, koji misle da poznaju boga, a djelima se odmeću od njega. Ne samo da prosiste učitelja kod ovog svetiteljskog stola, nego i kod blagovjernog cara Mihaila. On vam posla blaženog Kostantina filozofa i brata mu, dokle mi ne dospjesmo. Oni pako spoznavši pravo apostolskog stola, što se tiče vaše strane, ne učiniše ništa mimo kanone, nego dođoše k nama i donijeśe moći sv. Klimenta. Mi pako primivši trostruku radost, namislismo, iskušavši, poslati u vaše strane Metoda, posvetiv ga i sa učenicima, sina našega, muža savršena razumom i pravovjerna, da vas nauči, kao što prosiste, tumačeć knjige vašim jezikom, po svem crkvenom činu potpuno, i sa sv. misom ili službom i krštenjem; kao što je filozof Kostantin počeo božjom pomoći i za molitve sv. Klimenta: isto tako, ako ko uzmogne učiti dostojno i pravovjerno, neka bude sveto i blagoslovljeno bogom i nama i od cijele katoličke i apostolske crkve, da zarana naviknete na zapovijedi božje. Samo ovaj jedini običaj čuvajte, da na misi najprije čitaju apostol i evanđelje rimski pa onda slavenski, da se ispuni knjižno slovo: hvalit će Gospoda svi narodi, i drugdje: svi će govoriti raznim jezicima veličanstva božja, kako im dade duh sveti odgovarati. Ako pak ko između učitelja sabranih kod vas, koji slušaju

ušima a odvraćajuć od istine na zabludu, stane drsko drugačije vam govoriti, huleći knjige vašeg jezika, neka bude odlučen, ali samo na sud dani crkvi, dok se ne popravi. Takovi bo su vuci a ne ovce, koje valja poznati po njihovim plodovima i čuvat ih se. Vi pako, ljubljena djeco, slušajte božanske nauke i ne zabacite crkvene zapovijedi, da se nađete pravi štovatelji božji, oca našeg nebeskog, sa svima svetima, amen«.

Iako ima u tom pismu koje oteže mjesto, dade se razjasniti općim običajima srednjeg vijeka ili posebnim prilikama, u kojima je napisano. Dobrovski ne htjede vjerovati, da je za prvog boravka Metodova u Rimu pala riječ o slavenskoj liturgiji, ali svakako je glavi crkve bilo dobro poznato, što se zbilo najprije kod bugarskih a onda kod moravskih Slavena, pa kad su sv. braća došla sv. Ocu, bez sumnje je o tome tačno izvješten, a stvar je imao riješiti barem onda, kad je Kocelu slao Metoda za biskupa.

Metod je protivnicima dovikivao: »ja bih se udaljio, kad bih znao da je ovo vaša oblast, ali nije nego sv. Petra«. A da nije tako bilo, ne bi ga bio papa ni imenovao. Staropan. legenda pripovijeda, da su Metoda odvukli silom u Njemačku, odakle se oslobodio istom onda, kad je papa udario kletvom na sve biskupe njemačkog kralja. Pustiše istina Metoda, ali zaprijetiše Kocelu, ako ga kod sebe zadrži. Malo kasnije pobuniše se Moravljani protiv svojih njemačkih svećenika te ih izagnaše, a papi pošalju poslanike moleći ga, da im dade Metoda za nadbiskupa. Legenda veli: »poslaše k apostoliku; već i prije primiše naši oci krštenje od sv. Petra, indi daj nam Metoda za nadbiskupa i učitelja«.

G. 872. umrije papa Hadrijan i naslijedi ga Ivan VIII. Iz pisama ovog pape kralju Ljudevitu i sinu mu Karlomanu doznajemo za tužbe Solnograđana. Papa je branio pravo sv. Stolice na panonsku

MIHOVIL KRUŠLIN: ARAPSKI ZDENAC U TRIPOLISU (Crtarija)
Iz izložbe u Salonu g. A. Ulricha

Providen takovim pismom, otputi Metod iz Rima, ali se ne mogaše vratiti u Moravsku svome stadu zbog sveudiljnih tamošnjih nemira, nego ostade u Kocelovoj zemlji, u Panoniji. Odavle krenu drugoč na želju Kocelovu, koji ga, kako nam svjedoči staropan. legenda, posla sv. Ocu, da ga imenuje panonskim biskupom, pošto je prvi put posvećen za biskupa bez posebnog naslova. Razumije se, da je sv. Otac udovoljio molbi Kocelovoj.

Ovim se nađe povređen u svojim pravima nadbiskup solnogradski i sad započe žestoki i dugotrajni spor između Metoda i svećenstva solnogradske metropolije. Pozivom na uredbu Karla V. zahtijevaše solnogradski, neka si niko ne prisvaja crkvene vlasti u Panoniji. Ne samo što su protivnici radi tobož nepovlaštenog pravomoćja bijedili Metoda, nego su dapače tvrdili, da odvraća kršć. puk od prave vjere. O tom imamo dokaza izim legende i u bezimenog pisca o pokrštenju Bavaraca i Korutana.

biskupiju. Karlomanu piše: »pošto nam je vraćeno biskupstvo u Panoniji, neka je slobodno spomenutom bratu našemu Metodu, koji je ondje zaređen od apostolske stolice, da vrši biskupsku vlast prema drevnom običaju«. Pustio je i hrvatskog kneza Mutimira, da se vrati pod panonskog biskupa: »Nukamo te, da prema običaju svojih pređa nastojiš, ako je moguće, vrnuti se panonskoj biskupiji«. Ali kraj sveg zauzimanja papinog za Metoda, ne prestaše ga protivnici opadati s krivovjerja te uspješe u toliko, da je papa Metoda preda se pozvao i još prije zabranio slavensko bogoslužje.

Međutim je moravski knez Svatopluk toliko ojačao, da je i on otpremio poslanika u Rim, koji će sv. Ocu izjaviti želje Moravljana. Staropan. legenda navađa u kratko uspjeh poslanstva i opravdanja Metodova, veleći da je papa umah Metoda natrag poslao i da ga je knez s narodom radosno primio i predao mu crkve i duhovnike po svim svojim gradovima. Više saznajemo iz papinskog pisma: »Mi smo njega našli pravovjerna i upućena u svim crkve-

nim znanostima te ga k vama natrag šaljemo, da upravlja crkvom božjom, koja mu je povjerena — a uz to zapovijeđu naše apostolske vlasti potvrdismo mu povlasticu nadbiskupske časti«. Nastavlja: »A misnici, đakoni ili đaci kojeg god reda, bili Slaveni ili inoroci, koji se nalaze u međama tvoje zemlje (Svatoplukove), hoćemo da su podvrženi i u svemu pokorni rečenom subratu našemu a vašem nadbiskupu«. Dopušta iznova slavensku službu božju: »Slavensko pako pismo, iznađeno po bivšem filozofu Kostantinu, kojim se bogu dužna čast razliježe, pravom hvalimo i zapovijedamo, da se u tom jeziku razlažu nauci i djela G. N. Krista. Opominjemo svetim ugledom, da imaju svi jezici hvaliti Gospoda, a ne samo u tri jezika. Niti se protivi zdravoj vjeri ili nauku, ako se slavenskim jezikom pjevaju sv. mise, ili sv. evanđelje i božanska štenja iz novog i starog zavjeta dobro prevedena i tumačena čitaju ili pjevaju ostali crkveni časovi«. Ipak stavlja u tom neke granice: »Ipak zapovijedamo, neka se u svim crkvama vaše zemlje radi veće časti evanđelje pročita najprije latinski a potom u slavenskom prevodu navijesti puku, koji ne zna latinski, kako to regbi i biva u nekim crkvama. Ako je pak tebi i sucima tvojim draža latinska misa, nalažemo, da ti se misa svečano latinski služi«. Tim je načinom glavar kat. crkve riješio podignutu raspravu. Zanimljivo bi bilo sada istražiti uzroke, što su sklonuli papu Ivana na ovakovo rješenje. Mi ćemo ovdje samo to napomenuti, da je po svoj prilici na ovo pitanje utjecalo tadanje stanje istočne crkve. Još nam je reći i to, da je tom zgodom određen svećenik Vihing za nitranskog biskupa, ali je naročito zapeljeno, da se ima u svemu pokoravati svome nadbiskupu.

O dalnjem djelovanju i udesu sv. Metoda teško je govoriti, jer ili nema izvora, ili ti nijesu kritični. Ipak je stalno to, da je Metod, kad se vratio iz Rima, našao takovo stanje, da je bio prisiljen potužiti se papi. Staropan. legenda pripovijeda, da su protivnici opet se na nj digli, kao da je papa njima dao vlast, a Metoda da treba i njegovo učenje istjerati. Sada se sakupiše Moravljani i zaiskaše, da čuju list, koji govori o izgonu... Kad tamo čuju, da je u apostolskom pismu: »naš brat, Metodije, jest pravovjeran i vrši apostolsko zvanje i u njegovim su rukama od Boga i apostolskog stola sve slovenske strane«. Iz svega doznajemo samo toliko, da su protivnici Metoda opet ocrnili i da je papa na novo otpremio pismo, u kojem priznade njegovo pravovjerje i utvrdi ga u biskupskoj vlasti. Grčko žiće sv. Klimenta ne pomaže nam puno, jer je odviše pristrano i pretjerano, i mjesto u papinom pismu, kojim tješi Metoda, nije jasno. Navest ćemo jedno i drugo.

U svom pismu papa žali Metoda, što ima da trpi razna zlostavljanja i nastavlja: »Niti smo mi ovom biskupu, (misli se Vihingu) ni javno ni tajno naložili, da što učini. Još je manje vjerojatno, da smo zatražili tajnost od dotičnog biskupa, a da ga nebismo u tom poslu bar kojom riječju nagovorili. Zato neka prestane svaka dvojba«. Spomenuto grčko žiće sv. Klimenta pripovijeda više o proganjanju Metoda i njegovih učenika. Prema istom nije ni Svatopluk sa sv. braćom postupao prijateljski. Još žešće proganjahu iza smrti Metodove njegova nasljednika u biskupstvu, Gorazda, koga i svrgnuše. Mnogo pretrpješe od Vihingovih pristaša i drugi Metodovi učenici. Jednom se i pobiše protivne stranke i Svatopluk ih je zalud mirio. Radi takog postupka Metodovim učenicima ne bijaše više opstanka u Moravskoj. Metoda je od ličnih napadaja osim njegove svetosti štitila možda i svjetovna vlast, ali drukčije bijaše s njegovim učenicima. On je svakako vršio svoju vlast u Moravskoj još 884. gdje je i umro 6. travnja 885. kako veli staropan. legenda a ne u Rimu.

Po njegovoj smrti održa se njegovo mezimče, slavenska liturgija, samo u nekim mjestima u Moravskoj, dok nije izginula, ali je na sreću još prije njegove smrti prigrliše drugi slavenski narodi, koji ju većim dijelom očuvaše sve do danas, jedni u onom smislu i duhu, u kojem je on uveo, a drugi — a tih je mnogo više — u duhu koji nije Metodom vladao.

Time riješismo svoj zadatak, biva taj, da iz staropan. legende po mogućnosti rasvijetlimo i nadopunimo posljedak dosadanjeg istraživanja o životu i djelovanju slavenskih apostola. Još bi trebalo razgledati i neke druge izvore, na koje se učeni ljudi nisu do sada osvrtali, imenito one, koji se pobliže nas tiču, ali zasada nam to nije moguće učiniti.

Prije nego završimo, osvrnut ćemo se s par riječi na jedno škakljivo, ali zanimljivo i za nas važno pitanje.

Poznato je da je Svatoplukov sin Mojmir izradio u pape Ivana IX. da je u Moravskoj uvedeno novo crkveno ustrojstvo te je početkom g. 900 uređena jedna nadbiskupija sa tri biskupije. Protiv ovog digoše se bavarski biskupi s pritužbama na samog papu. Čitajući ove prosvjede, nehotice pomisliš, da su prava pasovske crkve u Moravskoj ovom papinom naredbom istom sada prvoč povređena i nikada prije; jerbo biskupi predbacuju papi, da je počinio, što nije prije njega niko pokušao, a o Metodu i njegovom djelovanju u pravomoćnom kotaru pasovskog biskupa nema ni spomena. Među inim tuže se: »Dođoše s vaše strane tri biskupa u slovensku zemlju Moravsku, koja bijaše našim kraljevima i našem narodu i nama sa svojim stanovništvom podložna i u vjerozakonu kršćanskom i što se tiče poreza od zemaljskih posjeda, jer su odanle najprije prosvijetljeni bili i od poganstva obraćeni na kršćanstvo. I zato bi biskup pasovskog grada, pod čiju biskupiju spadaju puci one zemlje od kada su kršćani, onamo dolazio kada bi htio i prema potrebi, a da mu se ne bi niko suprotivio — i obavio bi s vlašću, što je trebalo. — Sada se hvališu, što je nam teško i nevjerojatno, za veću nepravdu, da su silnim novcem isposlovali te im već poslaše spomenute biskupe i da se zbilo u istoj pasovskoj biskupiji ono, što ne čusmo da je ikad izašlo od one apostolske stolice; — ima naime jedna biskupija podijeljena na pet njih«. A Hatto, nadbiskup mogućki piše u svoje i u ime svojih sufragana: »Bavarski biskupi, potuživši nam se, uzdisahu, kako se moravski puci ponose kao odmetnici od vlasti franačke, što su odcijepljeni od njihove zajednice, i hvale se što su vašim dopuštenjem podignuti na metropoliju, premda nijesu dosada u svojoj

zemlji imali metropolitske stolice, nego su vazda pripadali njihovu pravomoćju i biskupiji«.

Ovi listovi dadoše poglavito povod inače učenom Fridriku Blumbergeru, da je zabaciv opće priprimljenu historiju slavenskih apostola, počeo tvrditi, da djelovanje sv. braće u velikoj Moravskoj nije ništa drugo nego izmišljotina kasnijih legendista, koja se je malo po malo i u knjigama uvriježila. Budući pak navedeni listovi Ivana VIII. smetaju takovoj nauci, zato ih Blumberger zabacuje i to stoga, što se protive smislu listova onih bavarskih biskupa. Njemu dakle Metod više nije arhibiskupom veliko-moravskim nego samo biskupom panonskih Slavena.

Ovo svoje mnijenje brani Blumberger s velikim aparatom, u kojem pokaza prostrano znanje, ali njegov temelj cijeloj stvari ostaju ipak listovi bavarskih biskupa. I već se činjaše, da je stvar tako dokazao te mu ne možeš protusloviti, kad se našlo nešto, što je njegovu tvrdnju najedared porušilo. Da se to zbude, valjalo je ili nesumnjivo dokazati, da listovi Ivana VIII. nisu podmetnuti, ili naći kakovih povjesnih dokazala, iz kojih bi očito proizlazilo, da je Metod u istinu vršio u velikomoravskoj državi pravu biskupsku vlast. Učini li se jedno ili drugo, onda će listovi bavarskih biskupa izgubiti svaku moć i historik će biti prisiljen da misli, da su bavarski biskupi navlaš ignorirali Metoda i njegovo djelovanje u Moravskoj. Što se pak tiče vjerodostojnosti listova Ivana VII., to je doista od najveće važnosti ono, što je učeni Pertz glede njih svijetu priopćio. Pertz svjedoči kano očevidac, da se još i sada nalaze u papinskom arhivu u Rimu u lombardskoj minuskuli 11. vijeka ona regesta, iz kojih su izdani svi listovi Ivana VIII. Protiv takovih dokaza ne može ništa zdrava kritika. Dakle s listovima pape Ivana VIII. nije tako zlo, kako se činjaše učenome Blumbergeru.

Nu baš i kad ne bi bili oni listovi Ivana VIII. vjerodostojni, još ne bismo smjeli zabaciti opće primljenu historiju djelatnosti sv. Metoda, po kojoj je on biskupovao i u velikoj Moravskoj, jer imamo i drugih dokaza, koji u tom ne dopuštaju dvojbe. Među legendama ima ih — barem dvije — naime grčka i staropanonska, koje dopiru u jako staro doba. Ne valja mimoići svjedočanstvo Kozme praškoga, koji zove Metoda moravskim biskupom, na mjestu gdje govori o krstu Bořivojevu, a tu je vijest Kozma crpao iz starijih vrela; veli bo da samo zato govori u kratko o krstu Bořivojevu, što su već i drugi o tom pisali.

Napokon nam je spomenuti još jedan važni dokaz, iz koga je razvidno, da je sv. Metod još 884. vršio u Moravskoj biskupsku vlast. Godine 1062. priopćuje prepošt Rajhradski praškome biskupu Severu, da je u nekoj knjizi crkve sv. apostola Petra i Pavla u Brnu našao ovaj dokumenat: »Godine od upućenja G. N. Isukrsta 884. posvećena bi ova crkva na čast blaženih Petra i Pavla prvaka apostola božjih, od prečasnog u Hristu oca Metodija, arhibiskupa moravskoga, na samu njihovu svetkovinu, i prvi njezin miraz u Brnu i Luze utvrđen je poveljom pred slavnim vođem Svatoplkom i nebrojenim narodom[3]). Protiv ovakih dokaza ne može ništa ni nadrikritika.

I tako mislimo, da možemo sv. Metoda smatrati ne samo kao biskupa panonskih Slavena, nego i kano arhibiskupa moravskoga.

[3] »Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi 884 consecrata est haec Ecclesia in honore beati Petri et Pauli principum apostolorum Dei, per Reverendissimum in Christo patrem Methodium, Archiepiscopum Moravensem, ippo eorundem festi die dicato, ac prima ejus dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore coram Jvatopleh duce glarioso et populo illegibili.« (Glagolita Clozianus, Kopitar).

Cvjetko Škarpa:

Moj put.

M. Blaškoviću

Pošao sam putem, za koji sam znao,
Da će za me biti kô jedno raspeće,
I da možda nikad jedan udes zao
U miru me na tom putu pustit ne će.

Sad osjećam, da sam kô pustinjak neki,
Što živi na nekom ostrvu dalekom,
Al' ipak osjećam, da me kratkovijeki
Život vječno veže sa svakim čovjekom.

Pa bih sada htio svom dušom, da vječno
Uvijek nad svim teškim bijedam ljudskim bdijem
I da svoje srce, bolno neizrečno,
Uvijek svakom stvoru mogu da otkrijem...

A, zato je put moj, put svih onih, koji
Znadu, da po putu tom cvijeće ne cvati,
I kojih se duša, oh, nikad ne boji
Pred saznanjem, da je stvorena, da pati...

Jer kad noću sjever sa demonskom snagom
Ispod moje kuće negdje u dolini
Kroz smrznuto granje urla, bjesni i vije,

Ja zaludu žudim, da tada pred pragom
Svakog ljudskog stana duh moj u bjelini
Kô anđeo dobri stražareći bdije.

Nedjeljko Subotić:

Celestin Medović.

(Nastavak.)

4.

God. 1894. priredi agilno društvo umjetnosti prvu izložbu hrvatskih umjetnika. Tom je izložbom kolo umjetnika oko Bukovca želilo pokazati koliko u istinu vrijedi. Radnje su bile reproducirane u posebnom albumu. To su bile prve lovorike. Isto je društvo priredilo drugu jaču izložbu god. 1895. u prostorijama palače vladinog odjela za bogoštovje i nastavu. Svečanom otvorenju je prisustvovao kralj Franjo Josip, koji je slike navodno pohvalio, naročito umjetnički urešene prostorije vladine zgrade. Franjo Josip opazi:

Niko na svijetu nema ljepših uredskih prostorija od Vas!

Do godine 1896. izložili su zagrebački hrvatski umjetnici svoje radnje u Petrogradu, Parizu, Beogradu i Sofiji, gdje su bili bratski dočekani, pa u Budimpešti i Kopenhagenu. Prema dnevnoj kritici, naši su umjetnici najbolje uspjeli u Kopenhagenu. Tu su imali posebnu sekciju hrvatsku. Ovu su izložbu aranžirali Medović i Frangeš. Bukovčeva i Medovićeva umjetnost je naprosto začarala javnost. Engleska revija The Studio je napisala sjajnu ocjenu. Dapače je Medovićev Splitski Sabor bio reproduciran u svečanom katalogu. Osim Bukovca i Medovića najbolje je prošao Frangeš.

U Kopenhagenu je Medović sa Frangešom pregledao Thorwaldsenov bogati muzej uz pratnju direktora prof. Kleina. Na povratku posjeti Berlin, Dresden, Leipzig i Prag. U Berlinu ga ništa nije moglo zadiviti. Pače i razglašeno šetalište Unter den Linden ne može se po sudu našeg slikara mjeriti sa ljepotama zagrebačkog Zrinjevca. Najviše mu je kopala oči posvuda berlinska pojava: vojnička uniforma. Čitav Berlin vrvi od silnog broja oficira, koji svojim sabljama i mamuzama u bahatoj pozi skoro izazivlju strane prolaznike. U Dresdenu se najviše divio i motrio ona dva dražesna anđela na slici Rafaelove Sikstinske Madone. U Leipzigu je gledao skoro u svakoj ulici veliki broj poljskih židova u crnim kaftanima. Taj dan bio je sajam — Messe — pa navalili poljski židovi da kupuju robu. Prag je nadasve hvalio, žaleći što mu ostaje malo vremena da potanje razgleda slavnu češku metropolu.

U Budimpešti se međuto radilo dan i noć za pripremu monumentalne milenijske izložbe na uspomenu 1000 godina osnutka madžarskog kraljevstva. Preko hrvatske vlade pozvaše i hrvatske umjetnike da učestvuju na izložbi u Budimpešti. Kako je u rodoljubnom vatrenom srcu hrvatskih umjetnika vladalo ogorčenje nad nepravdama madžarske oligarhije prama hrvatskom narodu, nije im se dalo tako naprečac da prihvate poziv i da se druže s Madžarima. Napokon nakon svestrane rasprave na predlog Bukovca i Medovića odlučiše da iskoriste momenat. Odgovor je glasio: spravni smo da učestvujemo kolektivno na milenijskoj izložbi uz uvjet, da se sagradi za Hrvate posebni umjetnički paviljon.

Sa lozinkom: ili paviljon ili ne izlažemo — odoše Bukovac i Medović u Kršnjavija. Kršnjavi na prvi mah udre u smijeh i reče:

»Vi Amerikanci zgrćete milijune kao blato! Vi ne poznate naše prilike. Madžari hoće da vas objeručke dočekaju. Na vas čeka pozlaćena dvorana!«

Naši umjetnici bili su čvrsti u svome zahtjevu: hrvatski paviljon sa hrvatskom zastavom i to na hrvatskoj zemlji, koju su imali donijeti sa hrvatskog teritorija u vagonima. Divan primjer hrvatskog patriotizma! Kršnjavi stao da misli, što će i kako će.

Međutim su naši umjetnici ne znajući kako će sve to svršiti, zasukali rukave, spravljali slike i svaki je one dane radio za trojicu. Do izložbe je falilo još 10 mjeseca.

Zahtievu je zagrebačkih umjetnika dobro došla jedna sretna okolnost. Na predlog naime hrvatskoga sabora dođe banu iz Beča poziv, da Bukovac izradi portret cara i kralja Franja Josipa I. Bukovac je to jedva dočekao, dobro misleći, da će već radi tog portreta u naravnoj veličini u Budimpešti graditi posebni hrvatski umjetnički paviljon. Njegov željezni kostur će lako poznije prenijeti u — Zagreb, što se i dogodilo. U Beču je Bukovac bio brzo gotov sa študijama za carevu sliku. Po tim študijama izradi u Zagrebu portret Franja Josipa I. u naravnoj veličini za samih 14 dana. I ako je radnja žurno dovršena, slika je uspjela. Kažu ipak, da je onaj portret carev izrađen od Bukovca u saboru zadarskomu mnogo bolji. Ovaj je monumentalan portret na posljetku zbilja sklonio hrvatsku vladu, te ona na poticaj savjetnika dra. Iva Mallina dade u Budimpešti izgraditi hrvatski umjetnički paviljon. Kad je paviljon bio dovršen, povjeri ban Bukovcu, Frangešu i Csikošu, da prirede potrebno za izložbu. Od 2 vagona slika izložiše oni u ukusno urešenim prostorijama samo prvorazredne stvari. Dvorane nijesu bile nimalo prenatrpane. Na paviljonu se vijala samo hrvatska trobojnica.

Naši su umjetnici preko očekivanja uspjeli. Triumf je bio potpun. Sve se tiskalo u hrvatski paviljon. Madžarski su kritičari i umjetnici pošteno priznali potpuni, neočekivani zasluženi uspjeh hrvatskih umjetnika. Madžarski ministar pozove tom prigodom na »soirée« dva najodličnija hrvatska slikara: Bukovca i Medovića.

Glavni je cilj bio postignut. Prenesoše hrvatski umjetnički paviljon iz Budimpešte u Zagreb. Načelnik Mošinski, koji je bio predsjednik hrvatske izložbe u Budimu, pozove arhitekta Helmera, koji je paviljon namjestio i popunio, kako se i dandanas vidi. Ovo je dosada prvi i jedini umjetnički paviljon na Balkanu, pravi ures hrvatske metropole.

5.

Malo po malo je nastala neka trzavica i nesloga između Bukovčevih učenika i predstojnika I. Kršnjavija. Umjetnici uzeše stav rezerviranosti prama Kršnjavijevu društvu umjetnosti. Struja bečke secesije u umjetnosti zahvatila je i Zagreb. Mladi su u Beču najavili svečano odcjepljenje od starih i osnovali vlastiti paviljon sa lozinkom Der Zeit ihre Kunst, der Kunst ihre Zeit. Hrvatski se slikari, kipari kao i književnici ugledaše u moderne struje iza granice. Umjetnici stupiše u dodir sa književnicima. Slikari i kipari sa Bukovcem na čelu istupiše listom iz starog društva umjetnosti, i god. 1897. utemeljiše svoje novo Društvo hrvatskih umjetnika. Ovo je novo društvo izabralo Bukovca svojim prvim predsjednikom.

Dr. Iso Kršnjavi napisa:

»Meni je cijela ta pojava bila vrlo zanimljiva. Svi su se prevarili u tome, kad su mislili, da sam ja cijelomu tome pokretu protivnik. Meni je samo oduran nemar, zastoj, slabost volje. Ljubim djelatnost, energiju i ustrajno savjesno nastojanje ma kojim smjerom išlo, ma bilo i protiv mene upereno!...«

Slični se pojavi zbiše i na našem književnom polju. Počele su nicati razne revije sa ratobornim mladima. Zvani i nezvani mladi kritičari udariše u divlje talambase. Nastala reakcija starih! Ovi svi progovoriše na usta muzikologa Kuhača, koji napisa brošuru »Anarhija«. Došlo je i do trvenja sa Dr. I. Kršnjavijem. Napadnuti Kršnjavi ozlovoljen prekine odnošaje sa skoro svim tadašnjim umjetnicima, kojima je pomagao do izobrazbe, zarade i — slave. Pri tom je izrazio svoje vjerovanje, da će se rijeka opet navratiti u svoje staro korito. I to se dijelom ispunilo.

Celestin se Medović držao u tim borbama po strani. Nije htio da ga struja vremena automatično ponese niz vodu. Prezirao je magistralni ton nekih mladih, koji su svoje često sumnjive sposobnosti vješali o veliko zvono. Neki su mu među njima — kako je kazao — izgledali neozbiljni smušenjaci. Pristao je uz Kuhača i dao javnu izjavu proti nepromišljenoj modi. Stoga razloga nije pristupio u novo ustrojeno društvo hrvatskih umjetnika. Nije mogao da javno zatomi svoje uvjerenje iz obzira prama novomu kursu.

Starije društvo umjetnosti nije se razišlo. Dapače je u očekivanju novih događaja i naprijed i ako slabo — životarilo i nastavilo svoj rad. Ovo starije društvo je međuto god. 1898. priredilo u Zagrebu izložbu slika Rusa Vereščagina. Novo pak ustrojeno društvo hrvatskih umjetnika priredi iste godine u Petrogradu prvu svoju veću izložbu, a drugu u Zagrebu pod naslovom hrvatski salon. Bilo je izvrsnih, dobrih i loših stvari. Izložba sa novim umjetničkim pečatom je u glavnom uspjela. Golotinje je bilo i na pretek, pa je bilo i opravdanih prigovora. Ovo su namjerno isticanje golotinje mladi nazivali slobodom u umjetnosti. »De gustibus non est disputandum!...«

Ljubica Metzger:

Na zornici.

»Evo Gospodina, doći će i svi Sveti Njegovi s Njime...« odzvanja po tri puta u svetom hramu — a u tamnim udubinama — crnim prozorima trepte duge sjene kao dugo čekanje nečega neobičnoga — tajanstvenoga. I mi čekamo na hladnom podu Malenog Boga...

»Evo Gospodina«, odzvanja u našim dušama, evo Onoga Malenoga — Sićušnoga — pružio je ručice, koje drže nit našega duševnog i tjelesnog života...

»Padaj s neba roso sveta...« a naša srca već osvježuje rosa milosti i duša tinja kao ove drhtave svijeće i svjećice u zoru... tinja, dok ne izgori i sagori do Božjih nogu.

Ali pjesma govori dalje o Jednoj, koja je sagorila, ne do nogu Božjih, nego u srcu Božjem — pjesma pjeva o Djevici, tihoj, skromnoj, nepoznatoj, a opet »Blagoslovenoj među svim ženama« — i dalje o Majci »Sićušnog Boga« i dalje o »Kraljici neba...«

Čovjek vidi duboko svoje ništavilo i uzvišeno neshvaćenu Veličinu Božju.

I opet pjesma zvoni — moli i jeca sakrivenom Bogu u hostiji:

»O Isuse — o moj Spasitelju
usliši mi srca vruću želju:
Pogledaj me iz Hostije svete,
Da mi misli za Tobom polete...«

To vam je čar jedne zornice! — Osjetit ćeš ga, ali tek onda — kad skršiš tvrdu šiju i kad srce u istinu kaže:

»Vjerujem Gospodine — pomozi mojoj nevjeri!«

KNJIŽEVNI PREGLED

POJAVA ALEKSANDRA MANZONIJA.

Kad bi se u svjetskoj katoličkoj književnosti potražio tip ljupkiji i prijatniji od Manzonija, možda bi se našao; našao bi se dublji mislilac i ako teže; pronašao bi se pisac laganije i zanosnije forme. Ali, kad bi se tražilo po debelim knjigama, i sitnim mjerilom, teško da bi se našla osoba, koja je u sebi manifestirala na takav način skladnost i mirnoću karaktera, pošteno uvjerenje, duboku religioznost, otmenu plemenitost, dubljinu iskrena osjećaja, neumornu težnju za istinom, plemenit poriv za slobodu i borbu protiv tiranije, otkudagod ona dolazila, kao Aleksandar Manzoni. I za čudo, takav ravan karakter, ličnost, koja je bila isklesana iz kremena, bio je često prosuđivan na najrazličitije načine i njegovu literarnom radu davana su raznovrsna značenja. Nema skoro nijednog smjera kritika, koji nisu u njemu vidjeli oživotvoritelja svojih ideja i svojih literarnih nazora. Naročito, što se tiče formalne strane piščevih djela. Od De Sanctisa pa do Tainea, od Fagueta pa do B. Crocea, od skrajnih subjektivista i idealista do pozitivista i objektivista: svi u njemu vide svoga čovjeka i svi ga svojataju. De Sanctis, jedan od najjačih duhova talijanskog kasnog Risorgimenta, označuje Manzonija književnim predstavnikom Kavurove Italije i plemenitim reprezentantom najljepših talijanskih težnja i aspiracija u devetnaestom stoljeću. Nije opet rijedak slučaj, da se Manzoni označuje začetnikom »reakcionarne« struje među talijanskim književnicima modernoga vremena, koja da ide od Manzonija preko Pascolija, Fogazzara, do Papinija i Giuliottija. Dogodilo se, dakle, Manzoniju što i Goetheu: dok ga neki smatraju stupom moderne i napredne misli, dotle ga neki krstiše reakcionarnim predstavnikom ancien régima na svim poljima javne djelatnosti. Ma koliko ova mišljenja bila razrožna i jednostrana, ona su, ako se promatraju mirno i hladno, razumljiva. Manzonijeva je odlika, do koje se mediokriteti ne mogu vinuti, da je i po svojim idejama, i po svojim djelima, a nada sve po formalnoj strani svojih umjetničkih djela, mnogostrani sintetik. Otuda nemoć, da se strpa pod jednu školu ili jedno određeno i ograđeno estetsko-literarno i društveno pravilo. Otuda i one greške, kad se ocrtavaju kvalitete Manzonijeva romantizma. Manzoni je, naime, odnjegovan na djelima klasicizma i poznog klasicizma osamnaestoga vijeka (pseudoklasicizma); naklonost za pouku poprimio je od prosvjetitelja, koji su na nj imali direktan uticaj; od novoga nacionalističkoga pokreta poprimio je ljubav za narodno jedinstvo i težnju, da se talijanski narod nakon toliko muka i peripetija ujedini i oslobodi od raznih tudjih upliva. Od romantizma poprimio je najljepše njegove osebine: smisao za osjećaj, prirodu, a možda, i za historiju u koliko ga historiji nije vukla njegova politička koncepcija i klasična naobrazba. Osim toga, pod uplivom revolucije, on je bio skrajni demokrat. Toj potki treba dodati i osnovu: Manzoni je bio u mlađim godinama pošten racionalist, a kasnije pod raznim uplivima, u prvom redu pod uplivom svoje žene, koja je prešla s protestantizma na katolicizam, postade vjeran katolik, i na katolicizmu je izgradio svoj plemeniti i jaki karakter.

Da se razumije, na koji je način Manzoni došao do ovoga književnoga sintetizma, potrebno je, čini se, napomenuti nešto o dotadanjem razvoju kod Talijana. Tada će ovaj i ovakav Manzoni biti razumljiv. Talijanski narod, ma koliko se to činilo paradoksno, u svojem boljem dijelu ima mnogo trezvenih i mirnih crta. Ta se pojava jasno očituje kod čitavog, skoro, književnoga talijanskog rada. Nebulozne težnje i eksageracije ranog, srednjevjekovnog romantizma, nisu kod Talijana našle plodno tlo. Bez sumnje, jedan je razlog tome, što Talijani nisu imali svoje feudalne gospode u tolikoj mjeri, da bi dala gradiva takvoj književnosti. Ali, ima i drugih naroda, gdje je baš građanstvo stvaralo onu bezličnu masu stihova ljubavi i nadmudrivanja. U Italiji građanstvo stvara talijansku kulturu i odmah joj daje realan pravac i tada, kad se čini, da pojedina djela nemaju nikakve jače veze sa životom, pišu ljutu satiru na tadanji svijet, kao što je slučaj s Danteovom »Divina Comedia«. Zato i jeste talijanska književnost dala prije humanizma jaka djela, snažna po svome zamahu i po svojim tendencijama. Zemlja, u kojoj se odnjihao rimski klasicizam i u kojoj nebo i zemlja, sunce i klima tvore prozračne vidike i umjetnički ravne linije, nije nikada prekinula sa starim latinskim svijetom. Tuđ joj je zanos za mračne vidike, prazne brbljarije i ljubavne akstrature. Pa dok u zapadnoj Evropi trubaduri, troveri svih imena knade dosadne milopojke svojim vilama, stvaraju teško probavljivu literaturu, u kojoj suha fantazija slavi slavlje i na svakom se koraku osjeća odsutstvo stvarnosti — dok cvate, dakle, feudalna romantika, u Italiji (u Engleskoj kasnije Chaucer sa svojom knjigom: »Canterbury Tales«), u kojoj su književnici uglavnom izašli iz građanskih redova, stvara se književnost, koja je odraz realnog života. Eno već Dante, premda se na prvi pogled čini tako irealan, stvara djelo, u kome ima toliko najdnevnijeg života, tako da je netko vrlo tačno opazio, da je »Divina Comedia«, uz ostalo, žučna političko-socijalna fotografija ondašnjeg vremena, dok su Boccaciove stvari cronique scandaleuse plemstva i građanstva ondašnjeg vremena. Ta realistička crta vući će se kao crvena nit sve do sedamnaestoga vijeka. U umjetnosti će to naročito istaći Michelangelo. U sedamnaestom će vijeku, pod uticajem raznih prilika, zamaknuti ova realistička nota; bio je to čas, kad su barok u plastičnim umjetnostima, te marinizam i slične zablude u književnosti potisnule u kut pravu mjeru za ukus. U talijanskoj će knjizi mješavina marinizma s klasicizmom dovesti do suhih kazališnih pijesa, tragedija, u kojima sva lica tragično svrše; s druge strane, pretvorila se ova dva smjera u vodnjikasti metastazijanizam. Radi toga je početkom devetnaestoga vijeka talijanska knjiga ili jako svečana i staračk̈i ozbiljna ili, opet, vodnjikasta. Reakcija je nastala još prije Manzonija. U pseudoklasičnu književnost, drvenu i bez soka, Monti i Foscolo nastoje uliti novog soka. Prvi se oduševljava za Klopstokove b i b l i j s k e motive, a drugi popularizira poeziju Jounga, Graya, a naročito Ossiana. Nego, na talijanski romantizam jače djelovaše probuđena borba za nacionalno jedinstvo i slobodu, nego razni uplivi sa strane. Ta će borba dati toj književnosti visoko etičko obilježje, plemenito rodoljublje i, nada sve, vezu sa dnevnim pitanjima. Borba sa starijom generacijom — koja se, uostalom, skoro bez otpora predade — započe 1816. Te je godine izdao L e t t e r a s e m i s e r i a G. Berchet. Uzbuna je bila očita: nekoliko milanskih odličnika, književnika i novinara pokrenuše list I l C o n c i l i a t o r e (1818.—1819.).

Glavni urednik lista bijaše Silvio Pellico. List je bio uredivan antiaustrijski i tako je Pellico uhapšen 1820.; vucarili su ga od mletačkih piomba do tvrdave u Spielbergu. Tu je napisao Le Mie Prigioni. Ta knjiga uzvitla prašinu; postade najomiljelijom lektirom; njeno veliko rodoljublje ostavi dojam na sve tadanje pisce, pa mu se nije ni Manzoni odupro.

Nije ovom prilikom moguće potanje govoriti o književnoj vrijednosti pojedinih Manzonijevih djela: ona su suviše važna i velika, a da bi se moglo preko njih olako preći. Zadovoljit ću se samim nabrajanjem; tek ću svečaru posvetiti nešto više pažnje. Poznata je vrijednost i velika umjetnička profinjenost Svetih himana (Inni sacri), Peti Svibnja, tragedija: »Adelchi«, »Carmagnola«. Manje je poznato, da je sa svom znanstvenom akribijom studirao historiju i da je napisao u Saggio comparativo sulla Rivoluzione francese del 1789 e la Rivoluzione italiana, »Storia della Colonna infame«; plod njegovih nazora o talijanskom književnom jeziku bila je rasprava »Dell' unità della lingua italiana«; svoje nazore o historijskom romanu izložio je u knjizi: »Del romanzo storico e in genere de componimenti misti di storia e d' invenzione«. U filozofiju spadaju njegova djela »Morale Cattolica« i »Del Invenzione«. Medutim »Vjerenici« pronesoše Manzoniju slavu; po njima je postao besmrtan i u njima se zrcali veličina Manzonijeva duha. »I Promessi Sposi, storia milanese del secolo XVII scoperta e rifatta, da A. M.« očituju čitavog Manzonija. Pozitivan, i ako nije slabe mašte, u svome romanu donosi historijska fakta. Istraživanja su dokazala, da je glavna osovina romana historijski točna; epizode — to je plod invencije. Manzoni je djelo brusio, dotjerivao; bilo je najradikalnijih promjena; njegov boravak u Firenzi uputio ga potanje u ljepote toskanskog narječja: autor će, iza toga, mijenjati mnoge riječi i izraze; neka mjesta nisu mu se naročito svidjela,— neutrudivom energijom nastoji, da to ispravi i izmijeni.

Rijedak je slučaj u svjetskoj književnosti, da se jedno djelo toliko pililo i tesalo. Ma da je roman historijski, psihološki je momenat jak; i ako je romantičan, realne crte su vidne. Manzoni, naime, minucioznošću koga realista opisuje detalje sa vrlo mnogo digresija i zaobilaženja. Nego, njegov romantizam nije imao jarkih boja: sve je odmjereno i smireno; ravna je linija provedena od početka do kraja. U ljubavi njegovih junaka nema ništa od onih podivljalih ljubavi kod pojedinih romantika. Autor je tu bio do skrajne mjere suzdržljiv i diskretan, tako da se ova knjiga velike ljubavi može dati i najnevinijim u ruke, bez bojazni da bi mogla uznemiriti. Na jednom mjestu izjavio je pisac, da kod ljudi ima i previše nagona za uzdržavanje pa da nije svrha literaturi, da taj nagon raspiruje. Ima, osim sjetilne ljubavi, vrlo mnogo osjećaja, koje treba dizati.

Dotjerivanje pridonijelo je, da je Manzoni neka lica doveo do životne stvarnosti. Snaga tipizovanja bila je kod njega jako razvijena: lica iz »Vjerenika« postali su tipovi, ličnosti koje su toliko srasle s talijanskim životom, kao da su uistinu onakve opstojale u životu. Don Abondio, Renzo, Padre Cristophoro — da druge i ne spominjemo.

Naročito je, u ovome romanu, visoko etičko i moralno naziranje. Iza svakog, skoro, retka opaža se pisac slobodan ali, u isti mah, duboko religiozan, pravdoljubiv i demokrat, katolik. Nije, dalje, bez interesa i bez značenja, da su Renzo i Lucia — predstavnici malog puka — prikazani kao jake moralne ličnosti, dok se kod aristokracije nalazi Don Rodrigo. O samoj kompoziciji romana moglo bi se primjetiti, da je, katkada pisac previše zalazio u detalje; na mahove je puštao iz vida glavnu radnju, te je povezanost ponešto klimava. Ali, uza te male »manjkavosti« knjiga je doživjela golem uspjeh. Postala je najpopularnije djelo talijanskog Risorgimenta i iz nje su generacije crple plemenite ideje, duboko osjećanje i ona je zavela u Italiji novi smjer, stvarala generaciju, koja je bila velika i po svome radu i po svojoj težnji za slobodom.

Ona je, u isti mah, dokaz, kako je daleko današnja talijanska generacija iza one velike plejade. Hoće li se opet pojaviti novi Manzoni? Tko bi znao! M. Ujević.

LIRIKA.

Običaj, da se lirskim zbirkama pišu predgovori, nije baš po mom ukusu, a naročito, kada sama zbirka sa svim potrebnim i nepotrebnim prazninama iznosi 45 stranica, a predgovor ništa manje nego petnaest i kad taj predgovor, pisan za pjesme jednog početnika, nosi nešto pretenciozni naslov »Janko D. Tufegdžić i njegova poezija«.[1] G. Novaković nije učinio g. Tufegdžiću velike usluge, tim što je u uvodu ove inače skromne i nenametljive mladićke zbirke govorio o mladima i starijima, o karakteristici naše ratne poslijeratne lirike, spominjući mnoga imena, od kojih više njih ima već i svoj određen zvuk u literaturi. Uzimati kao karakteristiku vremena ovih nekoliko pjesama, iza kojih stoji u najboljem slučaju tek nekoliko unutarnjih doživljaja a nipošto jedna izrazita ličnost, nepravda je i prema samom pjesniku, jer bismo u tom slučaju daleko više od njega očekivali. Istina jest, da g. Tufegdžić ne pripada više krugu one generacije, koja je prolazila kroz strave rata i čija se je unutarnja raskidanost osjećala u neuravnoteženim proplamsajima čitava jednog izmrcvarenog pokoljenja; ali ovo, što on može danas da dade, nipošto ne može da bude vjesnikom nečega novoga, što bi bilo tipskim izražajem generacije, koja nije upravo još ni nastala. Ono, što naziremo iz pjesama g. Tufegdžića, tipsko je samo mladosti uopće: njegovo odlučno tvrđenje, da »zna«, da će mlad umrijeti, njegov osjećaj usamljenosti, osjećaj da je život »bezbojan« i ta resignirana bilanca mladosti kao »bludnja i bespuća«. Sve su to vrlo poznate posljedice sasvim tipskih kriza mladosti, kod čega nipošto ne kažem, da g. Tufegdžić nije našao iskrenih tonova i one lijepe naivne neposrednosti, da ih izrazi. Da nam i ne kaže g. Novaković, da je njegov mladi štićenik Veselinovićeva koljena, osjetili bismo u tim pjesmama ono nešto delikatno i dirljivo, što odaje istinske talente i u mladim godinama i mi bismo se tomu radovali bez ikakva uporeďivanja a i bez ikakve naročite želje, da povlačimo preuranjene sinteze. Jer u tih nekoliko pjesama ima i ritmičnih naivnosti i stilske neizjednačenosti; ima pjesama, koje su nekako starinske i starmale kao da ih je pisao još Zmajova, kao ona »U prolazu«; ima i svježega daha narodne pjesme, koja je tako bliza mladosti, kao u »Devojačkoj molbi«; ima i zamagljenih momenata bez jasnih idejnih kontura, kao u »Splavovima«; ima i fine doživljene plastike, kao u »Stradunu«, gdje

U proleće
sni na užarenom pločniku ulice
senka katedrale.

---

[1] Janko D. Tufegdžić, Bespuća i bludnje, s predgovorom Boška Novakovića, Beograd, 1928.

Poput ove fino osjećene »Sjenke koja sni na užarenom pločniku«, više nego prikaz motiva i ideja, kojih ovdje ima još vrlo malo a još manje samostalnih, govori nam o talentu g. Tufegdžića nenametljiva suptilnost i profinjeni intenzitet slika kao ova u »Slutnji«:

> i noć... i noć...
> U duši: mutna praznina,
> u daljinama pejsaži tamni,

ili u »Povratku«:

> Ravnicom tromo mili,
> odmiče vlak.
> U svoj veo: livade, sela,
> ustožena sena —
> uvio je mrak.

Dakako da je ovakvih momenata malo, ali za mladića kakav je po priloženoj slici g. Tufegdžić, to je dosta i mnogo.

I gdica Lijerka Premužićeva priložila je svojoj zbirci svoju sliku[2] i jedan je recenzenat rekao, da je to najljepša pjesma u toj knjižici. Međutim to je više zloban komplimenat slici, nego li osuda pjesama. Jer ima u ovoj knjižici dobrih stihova i nekoliko pjesama, koje mnogo obećaju, ako ih autorica umjedne razlučiti od svega onoga, što ovu knjižicu čini nespretnim početničkim istupom. Jer u onom krepkom osjećaju mladosti i ljepote svijeta u prozorje života ima dinamike, koja sjeća na goleme proplamsaje zrelih ličnosti, a ipak je karakteriše naivna svježina životnog »osvitanja«. No to je još suviše tanka nit, da bi se iz nje mogla izvesti čitava slika jednog dubokog duševnog svijeta. Ono, što autorica govori o vjeri, nije ništa ni novo ni neobično, a u svojoj afirmaciji životne radosti postaje ona kadšto i banalna. Pa kako je u jednu ruku njene godine približuju krepčini zrelosti, tako joj je u drugu ruku katkad još pod perom djetinje tepanje, koje daje loše stihove i neskladne ritmove. Ima tu i krivih oblika kao »zadrhtaju«, »počima«, »svo tijelo«, »nagelo se«, ima tu i sasvim proznih (i groznih!) stihova kao što su:

> »Kako ću sad tamo, kada mi je duša
> navikla se kroz tolike dane« (Zbogom!)...

Što u ovoj početničkoj zbirci odaje dobre konture autoričine buduće ličnosti, jest nekoliko finih psiholoških pointa i, za razliku od običajnog namještenog i nemotiviranog plača i uzdisanja njenih vršnjaka, onaj iskreni opojni osjećaj, kako

> »sve je tako puno svijetla i cvjetanja,
> tako puno boja, pjesme i titranja«. (Sa brežuljka).

Knjižica »Bodulskih pisama« g. Pere Ljubića[3] ne kazuje nam ništa o autoru, osim njegove simpatične čednosti i ukusa. On je posvetio svojoj pokojnoj majci i namijenio svomu zavičaju pjesmice pisane u hvarskom dijalektu, sa svom naivnom srdačnošću i ljupkom skromnošću ljudi, kojima ih daje. Nisam kompetentan da sudim, u koliko je pisac pravilno dao svoj rodni dijalekat i moderne stihove njim pisane (a nemam razloga da o tom sumnjam), ali i bez toga nije teško otkriti čar fine i delikatne poezije, koja se krije u ovim sitnim sličicama života i prirode u osebitom svijetu dalmatinskih otoka. To je najsuptilnija idilska poezija proosjećana modernim lirizmom: bez nametljivosti, bez silnih emocija ili isticanja ličnih momenata, nižu se te sličice u svom neobičnom šarenilu i slikovitosti, na oko čisto deskriptivne, ali u njima, poput »areloja« (horologium — toranjski sat) pjesnikovih, bije toplo srce, koje tomu sitnom zavičaju daje njegov intimni život. S nekoliko malih stihova često je odlično dan fini ugođaj prirode ili plastična sličica žanra — pri čemu se naročito osjeća autorova sposobnost oživljavanja prirode i mrtvih stvari. Evo jedne pjesmice (iz zbirke »Kampaneli« — tornjevi) u cjelini, kao karakteristična primjera:

> Izmej brdih ol u valah
> izmej borih po škojima,
> vididu se mala mista
> s oblačićin lajkeg dima.
>
> Po mistima kampaneli
> povarh kuć su se ustali
> i gledadu po pojima
> i po mistu i po vali.
>
> Jedân gleda dol u valu
> kako ribar karpi mrižu,
> ol mornâre dol na brodih,
> ča na jarbol jidra dvižu.
>
> Drugi gleda po dvorima
> mâlu dicu, ča igraju,
> ol u pojih red težâcih,
> ča u foši maškinaju.
>
> Ol po putih mâle ženske,
> kad po malo s ručkon gredu
> ol za kuću, di u hlâdu
> stâre ženske vunu predu.
>
> Sve gledaju kampaneli
> posrid mistih po škojima,
> a kucadu kako sarca
> areloji svej u njima.

Čudno je, da ni sasvim subjektivna zbirka »Dve duše« g. Nenada Mitrova[4] ne kaže ništa o autoru osim, dakako, jedne karakteristične epizode iz njegova života, kojoj je sva zbirka isključivo posvećena. Po glačini stihova i njihovoj dobroj literarnoj formi pisac nije novajlija; po jačini osjećaja, upravo po snazi strasti, on nije više nezreli mladić; po izgrađenosti literarne kulture, naročito po danas već inače dosta rijetkoj sigurnosti klasičnih reminiscencija on je čovjek širih horizonata i zreloga obrazovanja; ali po formulaciji čitave te svoje »epizode« on je još naivan mladić, koji mnogo toga drži mogućim, što inače iskustvo zrelih godina ne dopušta. Jer da autor prikazuje svoju ljubavnu historiju onako, kako se zbila (ali više u predgovoru nego u pjesmama), u tom ima zdravog realizma; ali da on pored imena Marije Aleksandrovne navodi jednom čak i monogram M. A. Š., to su indiskrecije, koje se protive dobrom ukusu. Isto je tako čudnovato, kad autor naziva svoju zbirku erotike »Dve duše« i tvrdi u više navrata, da on ljubav vidi u zbliženju duša prezirući svaku sjetilnost, a ipak u pjesmi kao što je na pr. ona »Kako je strašno« ispunja čitav svijet tragom materijalne i osjetne nazočnosti Marije Aleksandrovne. A to, što g. Mitrov inače ide za dematerijalizacijom svoje

---

[2] Lijerka Premužić, Osvitanje, Pjesme, Sarajevo 1927.

[3] Pere Ljubić, Bodulske pisme, Šibenik 1927.

[4] Nenad Mitrov, Dve duše, Novi sad 1927., Izdavačka knjižara »Slavija«.

ljubavi, što pretežno govori o duši, nema drugog efekta, nego da njegova erotika postaje apstraktna i ako, mora se priznati, dinamika njegove ljubavne čežnje tim dobiva. Ali ta dinamika nije uvijek prednost, jer ona može da pređe ravnovjesje normale, to više što i sam autor govori prigodom o »spleenu« i »histeriji«. Zalet je autorove erotike snažan, ali je on svakako uvjerljiviji, kada se, kao u običnih smrtnika, veže o konkretan doživljaj (kao na pr. u neobično sugestivnoj i lijepoj pjesmi »Tri mrtve latice«), nego kad se gubi u vrtoglavici erotske metafizike. I ma koliko je, u vezi s tom metafizikom, autorov pojam o svijetu i životu stvoren pod vidnim kutom nepomirljivog ogorčenja i pretjeranog umanjivanja i prezira samog sebe, njegova je poezija ipak dokaz i svijesne i samosvijesne ličnosti, koja i te kako krepko reagira na prezirni gest jedne lakomislene žene; a ta ličnost bila bi dobar zalog za razvoj jakog lirskog talenta, ako izide iz svoje sadanje jednostranosti.

G. Ilija Despot doživio je sa svojim pjesmama u izdanju »Matice Hrvatske«[5] redovnu sudbinu hrvatskih pjesnika u posljednje vrijeme: napadaje čim se je pojavio, a malo stvarne i ozbiljne kritike. Istina je, da je g. Despot, naročito u prvom dijelu svoje zbirke, u »Ponorima«, u dikciji, u karakterističnom patetičnom tonu i u samoj versifikaciji toliko sličan Kranjčeviću, te se tu još uvijek osjeća krepki i presudni utjecaj ovoga snažnog pjesnika na čitavu generaciju prvog decenija u ovom stoljeću; ali je istina i to, da ta sličnost nije puko povođenje ili formalna sugestija, nego da se ona osniva i na srodnosti osnovnog ugođaja, na onom »Kidanju« čitava pjesnikova bića između osnovnih pitanja naše eksistencije u svijetu. Možda je pjesnik i u svom prvotnom pesimizmu ovisan od uzora svoje mladosti; ali i sam njegov život dao je dosta potvrde tomu ogorčenju, koje bez sumnje nisu razvedrile izvjesne invektive baš i oko izdanja ovih pjesama. Ali ova zbirka nije nastala odjednom; ona je plod vrlo sudbonosnih godina, koje su ispunjene presudnim događajima po čitavu pjesnikovu ličnost; i onaj svijetli optimizam, koji se quand même osjeća u zaključnom ciklusu »Ina«, plod je dugih borba, unutarnjih i vanjskah, plod je kristalizovanja pjesnikova osjećanja i mišljenja, kojemu se možemo samo radovati. Jer, iskreno govoreći, g. Despot nije filosof i kad to hoće da bude, on je i prečesto zamagljen i apstraktan i ne iznosi u biti ništa novo. On se pre s Bogom o uređenju svemira, ali je suviše mekan, da iz toga, poput Kranjčevića, povuče krajnje konsekvencije. On se ogorčava nad ljudima, ali ga svladava svaki prijateljski stisak ruke ili prijazni sjaj u tuđem oku. I dobro je tako, jer na taj način g. Despot od filosofa postaje pjesnik, koji je bez sumnje i stvarniji i konkretniji i plastičniji od filosofa. Pjesnik, koji umije da osjeti ljepotu prirode (Atlantida), koji umije da zagleda u dubinu ljudskoga srca (Kruh moj svagdanji), koji ima i invencije za neutrte putove (Iseljenik). Tercine u »Zgusnutim dimovima« — gdje g. Despot crta modernu Ameriku — pokazuju, da je osjetio u momentu, da pred njim leži motiv dostojan novog Danta. Šteta je, što se nije duže zadržao u crtanju ovoga Inferna materijalističke kulture u većoj cikličkoj koncepciji. Nadoveže li na vedrije tonove, koje je našao na kraju ove pjesmarice, g. Despot će se bez sumnje osloboditi teškoga aparata patetične retorike, te će više doći do izražaja čisti lirski elemenat, koji se zasad još krije iza anegdote.

[5] Ilija Despot, Kidanje, Nove pjesme, Zagreb 1926., Redovno izdanje »Matice Hrvatske« za god. 1924.

Nakon ovih lirskih fizionomija, koje su sve više manje još u nastajanju ili bar još nisu našle svoj definitivni konačni oblik, trebalo bi da se naniže red portreta s već izrazitim crtama. No nije bila moja namjera, da ovdje dadem sintetičan pregled, to više, što sam o pojedincima, koji bi došli u obzir, već naročito i pisao. Osim toga možda nije još ni momenat da određujemo sliku lirske fizionomije u našoj književnosti, jer ono novo, što ima da se stvori, još je na putu. Zato ću samo kao karakterističan primjer navesti knjigu pjesnikinje, čije su literarne pretenzije već utvrđene, i čija je ličnost u lirici dobila svoj zvuk. Gđa Jela Spiridonović-Savićeva nastavlja u »Večitim čežnjama«[6] tonove, koje je udarila već u prvoj svojoj zbirci: samo ih je izdvojila iz drugih, istančala i produbla, te daju snažan dokumenat njena unutarnjeg razvoja. Dok je prije u njenim čežnjama za lutanjem, čak za skitanjem, za dalekim ciljevima i nejasnim, beskrajnim željama zvonio fantastični prizvuk romantične mladosti, dobile su te čežnje ovdje, u zrelijoj formi, konkretnije ciljeve, određenije smjerove i silnije zamahe. Dakako da nisu tim ništa izgubile od svoje prvotne ljepote; one doduše nemaju više onaj naročiti čar bujnih ali nejasnih sanja mladosti, ali su dobile produhovljenost, priprostu uzvišenost i divnu jednostavnost duha, koji sve žrtvuje jednom cilju i jednom idealu. Nedohitne čežnje, bezgranične želje dale su ovoj zbirci njenu naročitu dinamiku, njenu u svojoj prirodnoj jednostavnosti toliko rječitu dikciju; ali ponorsku dubinu dao im je veliki ljudski osjećaj, a svijetlu uzvišenost vjera u ideal. Ili, recimo točnije, naprosto vjera. Jer uza sve sumnje i lutanje, uza sve neizgrađenosti i mjestimične zablude, osnovni je ton ove lirike snažna afirmacija vjere u duhovno carstvo, u natprirodni ideal, u Božju pravdu i Hristovu dobrotu. Gđa Spiridonović-Savićeva je doduše, očito nesvijesno, bliza blasfemiji, kada u pjesmi »Devojka-mati« upoređuje prevareno i zabludjelo ljudsko čedo s najčistijom od svih žena; no ona je i tako duboko i tako potresno silno osjetila jedinu istinu u veličajnoj viziji kao što je ona u »Bludnici«:

»Tvoj Glas Hriste... Tvoj Glas...
Meni, zar meni?... grešnoj ženi... Ti?...
kad verovah još samo:
Život je pakô
u kom Zlo vri,
dođe mi Ti,
Ti jedina Svetlost...
Ti jedino Sunce...
naših dolina najbelji krin
Božiji Sin...

Šta sad je noć i tama,
ja više nisam sama,
sa mnom je najveća Ljubav,
bez konca i bez kraja,
ja nađoh najzad kapije:
Novoga Zavičaja.«

I posle godina, godina dugih,
njena se umorna usna smeši,
dok očima čita plamena slova:
»Prosto ti... ali više ne greši.«

[6] Jela Spiridonović-Savić, Večite čežnje, Beograd 1926., Izd. S. B. Cvijanovića.

Zatvaraju se, noći ponori.
Bude se ptice u vrh gnezdâ,
srebri se nebom jutra zvezda.

A iza tamne gore,
kroz rumen — magle more,
pobedna zlatna kola Zore
krilati anđeli vuku
u svečanome muku.

Dosadanjim motivima svoje poezije dodala je gđa Spiridonović-Savićeva još u većoj mjeri i socijalnu notu, kada — kao u upravo navedenoj pjesmi — u čitavu nizu pjesama opjeva »poniženu i povrijeđenu« ženu usidjelicu, »djevojku-majku«, preljubnicu, bludnicu, ali uvijek u vidu onoga općeljudskog i opće-ženskog, što od pjesnikinje čini ne buntovnu fronderku socijalne borbe, nego čovjeka s toplim srcem i dubokim osjećajem, i s čvrstom vjerom u pobjedu Dobrote i Istine. Ljubomir Maraković.

KNJIGA O KNJIŽEVNOSTI.

Namjeravao sam, da o ovoj knjizi progovorim ima tome više mjeseci no prilike su bile takve, da se to oteglo preko moga očekivanja. Međutim čini se, da ni sada nije kasno. Knjiga zaslužuje, da se na nju upozori i da se za nju zainteresuju svi oni, koji se zanimaju problemima književnosti (slovenski, valjda, čitaju svi naši ljudi). Universitetski profesor u Ljubljani, g. dr. Jakob Kelemina napisao je djelo o književnosti: »Literarna Veda«.[1] Knjiga obrađuje teoretske zasade literarne kritike, posebno literarne historije. Osim toga, u njoj se, u krupnim linijama, zacrtava psihologija stvaranja i zakoni, koji kod te djelatnosti dolaze u obzir. Kako se vidi, sadržajno je materijal veoma opsežan i složen, pa je razumljivo, da pisac nije mogao iz čisto tehničkih razloga opširnije raspravljati pitanja, što bi bilo potrebno za nestručnjake, i da je knjiga ispala kao sretan apersi. Knjiga je, nadalje, nastala kao rezultat profesorskih predavanja iz teorije književnosti na ljubljanskom universitetu, pa je, u čitko pisanim i pregnantno izraženim odsjecima, autor htio predati svojim slušačima najbitnije pojmove iz ovih pitanja i na taj način doskočiti jednoj optrebi, koja je bila očita i kod Slovenaca, a kod nas je i danas. U četiri je poglavlja učeni autor obradio zadaće literarne nauke, literarne nauke kao sistematike, analizu pjesničkih umotvora, i literarnu nauku kao historijsku disciplinu.

Autor uzimlje književnost u užem smislu riječi, pojam, dakle, koji se poklapa s pisanom umjetnošću, pa se radi toga u svome djelu ne osvrće na probleme metoda naučnih djela. Od naučnih djela, da usput samo spomenem, dopušta da u književnost spadaju jedino djela, koja obrađuju estetsku teoriju i kritiku. Čini se, da je ovdje g. pisac učinio veliku iznimku: djela o estetskoj teoriji, a često i kritici, nose sve znakove suhog dogmatiziranja i pozitivističkog metodiziranja, da su i po svojoj formi i po drugim svojim osebinama vrlo daleko od književnosti, dok se, naprotiv, često puta nađu djela druge struke, na pr. esej iz povijesti, koji u sebi spaja i duboku znanstvenu metodu i profinjen ukus, a naročito jaku intuiciju, da spadaju, izvan svake sumnje, u literaturu u najstrožem smislu te riječi, kao na pr.: Historijske Minijature Strindbergove. I, može se reći bez velike pogibelji, da su djela o teoretskoj estetici redovito izvan dohvata literarnih djela, dok same kritike izvjesnih umjetničkih tvorevina imaju počesto umjetničke karakteristike.

Čini se, da je g. Kelemina htio u prvom redu da dade pregledan priručnik o književnosti i da je zbog toga naročito obradio ona poglavlja, koja su važna za buduće nastavnike literatura. To je u prvom redu uputa, opširnije i točno obrađena, o analizi umjetničkih tvorevina. U tome poglavlju obrađuje općenite pojmove analize, zatim podože razlaže o genetskoj i konačno o estetskoj analizi literarnog djela. Kako već istakoh, ovo je poglavlje naročito pomno izrađeno, premda se ne može ni drugima što ozbiljnije zabaviti. Jedino bi, možda, bilo dobro da je autor uzeo jače u pretres i obradbu odnos umjetnika prema umjetnosti, genetski razvoj škola, smjerova i podao opće gledište, s koga bi se one razumjele. Osim toga nije dovoljno podvučena razlika između umjetničkih i znanstvenih tvorevina s osobitim obzirom na objektivnost i subjektivnost. Zatim, čini se, da nije dovoljno naglašena činjenica, da bi moderna kritika morala biti sintetska, t. j. da bi morala od svih literarno-historijskih i literarno-kritičkih metoda uzeti one osebine, koje će dati punanije i obimnije razumijevanje vrednota i značenja jedne umjetnine. Mogao bih učiniti još neke ovakve napomene; nalazi se tu i tamo koja konstatacija, u čiju ispravnost pisac ovih redova sumnja (na pr. tamo gdje se govori o l' art pour l' art).

Nego, bilo bi pretjerano ove male pripomene uzeti kao prigovor. Ništa pogrešnije. Radovi ovakve vrsti imadu mnogo subjektivnoga; — literarnu nauku nije moguće postaviti na apsolutno pozitivistične temelje, pa je razlika u naziranju vrlo česta.

Ako dođe do drugog izdanja, što najiskrenije želim, bilo bi dobro, kad bi učeni pisac posvetio nešto više prostora postanku i značenju umjetnine; njenu razvoju, sazrijevanju, oblikovanju i izrazu. To su pitanja, koja često nisu nastavnicima jasna, pa ne mogu ni đacima dati bistre pojmove. A ipak, o točnom poznavanju tih pojava zavisi pravilna orijentacija prema svim umjetničkim problemima. Kritika griješi baš radi toga, što joj ti pojmovi i te stvari nisu jasne. Mnoge bi raspre i literarne svađe, koje se dnevno susreću u našoj štampi, postale bespredmetne, kad bi se uočio jedan važni fakat — da je umjetnost emanacija cijele ličnosti...

Ova knjiga bi inače mogla služiti kao znak za napadaj na naš poštovani filosofski fakultet — i to na njegov slavistički odio. Slovenci u par godina svoga sveučilišta uspijevaju da dadu svojim đacima jednu dobru i dotjeranu knjigu; kod njih se piše i predaje o problemu umjetnosti i posebno književnosti; na ispitima srednjoškolskih nastavnika teorija književnosti igra vidnu ulogu. A kod nas? Možda bi bolje bilo šutjeti. U Hrvatskoj se i tako u zadnje vrijeme na sve šuti, pa zašto da se o tome govori? Konačno, šta treba hrvatskim profesorima i đacima poznavanje teorije književnosti, kad mi i onako ne čitamo. Ta nismo mi badava narod hiljadugodišnje kulture! Neka spava sve... M. Ujević.

[1] Dr. Jakob Kelemina, Literarna veda, Ljubljana 1927., Nova Založba.

Uredjuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — TisakZaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Dr. Janko Hörer, Prilaz Đure Deželića 2.